Dünün ve Bugünün Defterleri

Dünya Sorunları 7/3

Doğu Avrupa Dosyası

Demokratik Alman Cumhuriyeti/
Polonya/Macaristan/Çekoslovakya/
Romanya/Bulgaristan/Arnavutluk/
Kuzey Kore

alan yayıncılık

alan yayıncılık

ALAN YAYINCILIK ADINA
SAHİBİ VE YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ : Ragıp ZARAKOLU

SAYI : 7/3

NİSAN 1990

ÇEVİRENLER VE KATKIDA BULUNANLAR :

Osman AKINHAY, Adem AYAKTA, Nurten AYDIN, Kumru BAŞOĞLU, Tonguç ÇOBAN, İsmail FERAHLAR, Ayşen GÜR, Zeynep HERKMEN, M. İLTER, Ferda KOÇ, Mustafa KÜPÜŞOĞLU, Nesrin ORAL, Neşe OZAN, Yılmaz ÖNER, Şen SÜER, Selami ŞAKİROĞLU, Fügen UĞUR, Abdullah YILDIZ, R.Z.

DİZGİ BASKI : FİNAL OFSET A.Ş.

alan yayıncılık
ticaret limited şirketi
Başmuhasip Sk. Telas Han
No: 392 Cağaloğlu/İSTANBUL

DOĞU AVRUPA DOSYASI

Derleyen :
Ragıp ZARAKOLU

GİRİŞ — **Ragıp Zarakolu** 5

1 GENEL BAKIŞ 11

- Ekim Devrimi ve Uluslararası Komünist Hareket **Fernando Claudin** 12
- Bürokratik Sosyalizmin Özellikleri — **G. Joachim Glaesner** ... 22
- Reel Sosyalizm İdeolojisinde Tutuculuk — **Lubomir Sochor** ... 30
- Devrim Sonrası Toplumlarda Politik İktidar ve Muhalefet **I. Meszaros** 36
- Devlet Sosyalizmi Toplumlarında Sınıfsal Yapı ve Aydınlar I. Szelenyi 57
- Doğu Avrupa'da Alternatif — **Rudolf Bahro** 84

2 DEMOKRATİK ALMANYA 100

- Doğu Almanya'nın Donmuş Devrimi — **Gunther Minnerup** 101
- Politik Devrim ve Bunu Tehdit Eden Tehlikeler — **Ernest Mandel** 135
- Berlin'deki Gösterilerde Atılan Sloganlar — 144
- DAC Muhalefet Cephesinde Kim Kimdir 145
- Stalinizm Kazanamadı — **Jürgen Fuhs** 156
- Anayurt Tehlikede — **Rudolf Bahro** 158
- KB (Komünist Liga) Yönetim Kurulunun Açıklaması 163
- Ve Sınıra Ulaştığım Zaman — **Wolf Bierman** 168
- Biz Bunu Öğrenmedik — **Christa Wolf** 170
- Bağımsız Sendikaların Kurulması İçin Çağrı 174
- Tüm SED Üyelerine Açık Mektup 175
- Birleşik Sol Ne İstiyor? 178
- Bağımsız Sosyalistler Birliğinin Bildirisi 181
- Gereksinmemiz Bir Halk Kurultayıdır — Birleşik Sol Girişim ... 183

3 POLONYA 186

- Polonya Komünist Partisinin Trajedisi — **İzak Deutscher** 187
- Bu Krizden Kendi Gücümüzle Çıkmalıyız — **Jaruzelski** 220
- Askeri Konseyin Kararları 222
- Dayanışma Çağrısı: Genel Grev 224
- Bir Devrin Sonu — İtalyan KP Açıklaması 225
- Düş Bitti — **Daniel Cohn Bendit** 230
- Darbeden Sonra Dayanışma — **Denis MacShane** 233
- Dayanışma'nın Dönüşümü ve Orta Avrupa'nın Geleceği **David Ost** 253

4 MACARİSTAN 279

- 1956 Macar Devriminin Miras: — **Bill Lomax** 280
- Macaristan/Çekoslavakya Polonya — **Agnes Heller** 307
- Macaristan'daki Sosyalist Proje Bunalımda — **Nigen Swain** ... 310
- Eski Cumhuriyet Yeni Denrtler — **György Dalos** 339

5 ÇEKOSLOVAKYA 343

- Çekoslovakya 1968: Reel Sosyalist Sistemde Kriz ve Altedilişi **J. Skala** 344
- Hiçbir Zaman Politikanın Dışında Olmadım — **Dubçek** 359
- Sosyalist Yenilenme Hareketi — **Dubçek** 361
- Genel Grev Çağrısı — Prag Üniversitesi Öğrencileri 372
- Prag'ın İkinci Baharı — **Marxism Today** 373

6 ROMANYA 379

- Romanya: İskambil Şatosu — **Steven L. Sampson** 380
- Romanya Ulusal Kurtuluş Cephesi Bildirisi 388

7 BULGARİSTAN 390

- «Kaynaşmış Sosyalist Millet», Halk Cumhuriyeti ve Türk Azınlık **Torsten F. Baest** 391

8 ARNAVUTLUK 415

- Arnavutluk'ta Glasnost — **A. Pipa** 416

9 KUZEY KORE 440

- Kuzey Kore Muamması — **Jon Halliday** 441

10 TARTIŞMA 482

- Bir Dönemin Sonu/Yuvarlak Masa Tartışması **Beatrix Campbell, Eric Hobsbawm, John Lloyd, Maria Telo, Martin Jacques** 483
- Sovyet Bloğundaki Çöküşün Avrupa'ya Etkileri **Anthony Barnett, Hans Magnus Enzensberger, Boris Kagarlitsky** 491
- Nereye — **Elisabeth P. Graf** 506
- Doğu Avrupa'daki Tehlikeler — **Cyril Smuga** 509

«Özgürlük, daima, farklı düşünenlerin özgürlüğüdür aynı zamanda... Burjuva özgürlükler değil, özgürlükler vardır ve bu özgürlükler sosyalizmin kapsamı içindedir...»

Rosa Luxemburg

«Mutlaki sistemler, mutlaki oldukları sürece güçlüdürler. Reforma başladıklarında kaybederler. Yine de reformdan kaçınamazlar. Yoksa berhava olurlar.»

Milovan Djilas

GİRİŞ

Sovyetler Birliği ile Çin'deki gelişmeleri ele aldığımız Dünya Sorunlarının son dosyasını 1989 Ağustos'unda yayınladığımızda, daha sonraki sayının ana temasını Doğu Avrupa'nın oluşturacağını açıklamıştık. Sonbaharda gelişmelerin birden hızlanışı baskı sürecinde olan ve birkaç yıldır hazırlık yaptığımız dosyanın hem gecikmesine hem de hacimli olmasına neden oldu.

Yılın ilk yarısında gelişmeler oldukça sakin bir biçimde ilerlerken, Kasım ve Aralık ayında adeta toplumsal bir depreme dönüştü. Polonya ve Macaristan'da iktidarı ellerinde bulunduran partiler, kendi denetimleri altında yumuşak bir geçişi planladılar. Ama daha Polonya'da, yukardan aşağı düzenlemelerin hiç de tasarlandığı gibi kolayca yürütülemeyeceği anlaşıldı. Dayanışma'ya tanınan rol, meşruiyetin kazanılmasından sonra, muhalefette kalmak idi. Ama Polonya Birleşik İşçi Partisi'nin kırk yıllık müttefiki olan partiler kendisini terkedince, Doğu Avrupa'da ilk kez komünistlerin azınlıkta olduğu bir hükümet kuruldu. Bu gelişmelerin ardından Macaristan'da çok partili sisteme geçileceği açıklandı. İktidardaki Macar Sosyalist İşçi Partisi kendisini sosyal demokrat olarak tanımladı. Bulgaristan'daki değişim bir saray darbesiyle gerçekleştirildi. Jivkov yönetiminin Türk azınlığa karşı açtığı şövenist kampanya içinde bulunulan ekonomik krizi daha da yoğunlaştırdı. Gerek kütlesel göç; gerekse kalanların yürüttüğü işbırakımları ekonomiyi durdurmuştu.

Polonya ve Macaristan'daki gelişmeler, için için Doğu Almanya ve Çekoslovakya'yı da hareketlendirmeğe başlamıştı. Macaristan'ın sınırlarını açması ise, Almanların göç dalgasını başlattı. Muhalefet grupları yeniden toparlanmağa, toplantılar düzenlemeğe, bildiriler dağıtmağa başladılar. Ve ilkin Doğu Almanya'da başlayan kitlesel patlama Çekoslovakya'ya sıçradı. Kitle bağlarını uzun zamandır yitirmiş devlet partileri, sokak tarafından teslim alındı. Devlet partisinin çekilmeye hazırlıklı olmadığı, hatta bunu şiddete başvurarak reddettiği Romanya'da ise, ordunun saf değiştirmesi Çavuşesku'nun sonunu getirdi. 1989 yılı tamamlandığında, Doğu Avrupa'daki 'halk demokrasileri' kırk yıllık yaşamlarını çok kısa bir zaman diliminde sona erdirirken, yerlerini 'burjuva' demokrasilerine bırakıyorlardı. Kırk yıldır iktidarda bulunan partiler birbiri ardından adlarını değiştiriyor, kendilerini 'sosyal demokrat' ilan ederek, reel sosyalizmin mirasından kurtulmak istiyorlardı. 1848 devrimlerinin yenilgisinden sonra, iyice şekilsizleşen 'demokrat' kimliğine karşı 'sosyal demokrat' tanımlaması yükselmişti. 1917 Ekim Devrimi sürecinde ise, devrimciler sosyal demokrasinin eskimiş, şekilsizleşmiş geleneğinden koparak, 'komünist' adını alırlarken, bu kez de toplumsal pratik içinde 'komünist' adı itibarını yitiriyor. Ama buna devlet partileri iyice sağa savrulup, akıntıya ayak uydurarak yanıt veriyorlar. Birbiri ardından, Polonya Birleşik İşçi Partisi, Macar Sosyalist İşçi Partisi, *Almanya'daki* Sosyalist Birlik Partisi, Bulgar Komünist Partisi *adlarını değiştirdiler.* Romen Komünist Partisi *ise fiilen yasaklandı, parti içindeki muhalif kanat ise* Ulusal Selamet Cephesi *içinde etkin. Aslında bu partiler 1945 sonrasında KP'ler ile Sosyal Demokratların dayatmalı birleşmesi sonucunda oluşmuşlardı. Şimdi de rahatlıkla zaten tarihsel olarak köklerinde bulunan sosyal demokrat geleneğe döndüklerini iddia*

edebilirlerdi. Böylece Doğu Almanya'da Demokratik Sosyalizm Partisi'nin, Polonya Cumhuriyeti Sosyal Demokrasi Partisinin, Macar Sosyalist Partisinin, Bulgar Sosyalist Partisinin doğuşuna tanık olduk. Ama halk karşısında bu isim değişikliği ile, söz konusu devlet partilerinin 40 yıllık uygulamalarının izlerini silmeleri çok zor. Bu partilerin oylarının % 10-15 düzeyinde kalacağı anlaşılıyor ve kendilerini bütünüyle yeniden örgütlemeleri, yeni politikalar üretmeleri gerekiyor.

1917 Ekim Devrimi dünyanın tüm yoksullarına ve ezilenlerine, 'dünyanın lanetlilerine' bir kurtuluş mesajı vermişti ve yepyeni bir toplumsal projeye sahipti. Bu toplumsal proje hemen patlak veren iç savaş ve dış müdahalelerin, savaş tehditlerinin, 2. Dünya Savaşının ve onu izleyen soğuk savaşın ve nükleer savaş tehditinin çerçevesi içinde, çıkış noktasından önemli ölçüde farklılaşarak bugünkü sonuca ulaştı. Ve bugün devlet partilerinin önderleri, Orwell'in 'domuzları', eski efendileriyle, kapitalistlerle anlaştılar. «Herkes kendi yoluna». Ekim devriminin mesajı 20. yüzyılda sömürge imparatorluklarının yıkılması yanında, faşizme karşı direnişte, kapitalist dünyadaki toplumsal mücadeleler ve dönüşümler de dolaylı ve dolaysız büyük etkilere sahip olmuştu. Bu projenin görünürdeki yenilgisi, tüm dünya toplumunu da durağanlığa ve gerilemeğe mahkum eden bir ütopyasızlığa sürüklerken, bir yandan da dünya genelinde verilecek, eşitlikçi ve insanca bir toplumsal düzen için mücadelenin ön koşullarını hazırlamaktadır.

Rosa Luxemburg'un çizdiği çerçeve içinde, dünya kapitalizmi bugün ulaşabileceği en son sınırlara ulaşmıştır. Dünya kapitalizminin 80'li yıllarda içine girdiği genel bunalım önce üçüncü dünya projesini çökertirken, şimdi de varolan sosyalist dünyayı burgacına alarak çökertmiştir. Ama dünya kapitalizminin de artık bunalımını ihraç edebileceği bir çevre kalmamıştır. 1947'deki Marshall yardımının Batı Avrupa'yı canlandırması gibi bir olanağa ABD kapitalizmi bugün sahip değil. 70'lerde Şili'nin, 80'lerde İngiltere ve Türkiye'nin ve diğerlerinin yaşadığı acımasız şekillendirmelerden Doğu Avrupa ülkeleri de geçecek. Toplumsal mücadeleler ve çatışmalar bu yeni 'burjuva' cumhuriyetlerinin gündeminden eksilmeyecek.

Bulgaristan'da yalnızca Ocak ayında 300'den fazla grev patlak verdi. Bu yılki enflasyon oranın % 2000 olması bekleniyor. Bir yandan iş gücüne sağlanan sübvansiyonlar ortadan kalkarken fiatların serbest bırakılması milyonlarca insanı doğrudan sefalete itme tehlikesini gündeme getiriyor. Kuzey Afrika ve Latin Amerika'daki ekmek ve açlık ayaklanmalarının bugün Bulgaristan'da patlak vermesinden korkuluyor. Bulgaristan'ı tehdit eden bu toplumsal felaket şöven eğilimleri iyice güçlendiriyor. Krizden ulusal azınlıklar sorumlu tutuluyor, tüm Türkler düşman olarak ilan ediliyor. «Ulusal Çıkarları Savunma Komitesi» bil dirisini 800 bin kişi imzalayabiliyor. Jivkov yanlısı eski KP'liler yanında papaz lar bu şöven gösterilerde en önde yeralabiliyorlar. Kimi aydınlar da şöyle konuşabiliyor: «Benim umudum, İslami tehditin bizi Avrupalı olarak birleştirmesi. Güneyde İslama set çeken sınır biz olmalıyız.»

Doğu Avrupa'da yaşanan sürecin özellikleri üstüne Bulgaristan'dan örnek vermeğe devam edebiliriz. Daha önceki dönemde KP'nin 'öncülük' ettiği milliyetçi eğilimlerin son bir örneği ise, ulusal bayram olarak 1944 anti-faşist ayaklanması yerine, 1878'de Osmanlı yönetiminin sona erişinin kabul edilmesi. Bulgaristan'da 19 muhalif parti ve hareket Demokratik Güçler Birliği içinde toplandı. Tek birlik konusu ise anti komünizm. Birlik Haziran ayındaki seçimlere muhtemelen ortak liste ile gidecek. 45 yıldır KP ile ittifak içinde bulunan Köylü Birliği'nin de

bu Birliğe katılması sözkonusu. Yakın geçmişte bir milyon üyeye sahip olan BKP, Doğu Avrupa'daki en güçlü partilerden biriydi. Bunu hala da gösterebiliyor. Şubat'ta 100 bin partili Mladenov'u destekleyen gösteriler düzenlediler. Ancak parti içinde de bölünmeler sözkonusu. Parti içindeki Alternatif Sosyalist Örgütünü koparacak ayrı partileşmesi bekleniyor. «Dimitrovcu Komünist Gençlik Birliği» de 25 Şubat'taki toplantısında bölündü ve «Demokratik Gençlik Birliği» adını aldı. Öte yandan Sofya'nın ana meydanında toplanan 200 bin kişi, «BKP... Mafia!» ya da «Kahrolsun BKP!» sloganı atıyor. Dimitrov Mozelesi basılmak isteniyor. Güçlü demir parmaklıklar olmasa, öfkeli kalabalık, Dimitrov'un mumyalaşmış cesedini buradan kaldırıp atmak, belki de eski Balkan gazabı ile yerlerde sürüklemek niyetinde.

Bulgaristan ve Romanya 2. Dünya Savaşından önce yarı feodal, tarımsal ağırlıklı ve gerici monarşiler tarafından yönetilen ülkelerdi. 45 yıllık halk demokrasileri deneyiminden sonra milliyetçi güçler ve partiler yeniden oluştu. Macaristan'da gerici Küçük Çiftçiler Partisi son seçimlerde yeniden örgütlendi ve % 13 oy aldı (1945'te % 57 oy almış, iktidarını Sovyetler engellemişti). Parti 1947'deki toprak reformunun iptalini ve toprakların sahiplerine iadesini talep ediyor. Birincil Parti konumundaki Demokratik Forum Yahudi düşmanlığını kışkırtıyor. Eski büyük Habsburglar Macaristan'ına beslenen özlemler yeniden yükseliyor. Polonya'daki Yahudi düşmanlığı hiç bir zaman gücünü yitirmedi. Ulusal çatışmalar bütün bölgenin gündeminde. Doğu Almanya'da da faşist örgütlenmeler yeniden hortluyor. Ama ülkede anti faşist gelenekler de güçlü. Ocak ayında Doğu Berlin'de 250 bin kişi neo faşizme karşı gösteri düzenliyor.

Evet, bugün Doğu Avrupa'da reel (ama artık varolmayan) sosyalizmin bıraktığı miras bunlar. Şu evrede «geçmiş geleceği zaptetti.» 40 yıl içinde insanların bilincinin nasıl etkilendiği, faşist dönemin geleneklerinin ve örgütlerinin nasıl hortladığı derinden sorgulanması gereken konular.

DAC'nin yeni «seçilen» Hıristiyan Demokrat Başbakanı Lothar de Maiziere 1989 Kasım ayı sonlarında şöyle diyordu: «Geçici hükümeti oluşturan partiler DAC'ın egemen ve sosyalist bir devlet olduğu konusunda hemfikirdirler.» Ama iki aylık bir süreç içinde, Doğu Almanya'da asıl halk ayaklanmasını başlatanların korktuğu gibi, Federal Almanya deneyimsiz seçmenlerin kararını başarılı biçimde etkileyerek bu ülkeyi, kayıtsız şartsız kendi sistemine ilhak etti. Federal Almanya geçen yirmi yıl içinde, doğudaki ağını, ekonomik kanallarla ustalıkla kurmuştu.

70'lerin başlarında Doğu Avrupa ülkeleri ekonomilerini batı ticaretine ve sermayesine açtılar. Global dünya ekonomisine eklemlenerek ekonomik ve siyasal sorunlarını çözeceklerini düşünüyorlardı. Ticaret ve dış borç ile bloklararası ve içi pazarlık güçleri artacak, üretim kalitesi yükselecek, tüketim sanayii sorunu çözülecekti. Sonuç özellikle Macaristan, Romanya ve Polonya'da yıkıcı oldu. Bu ekonomiler kriz içindeki global ekonomiye eklemlenince, iş iyice içinden çıkılmaz oldu. Çünkü olayı iki farklı mantıkla götürmeğe çalıştılar. Alınan istikrar önlemleri parti içi çatışmaları, bakanlıklar arası, devlet aygıtı-parti arası, ve nihayet toplumla rejim arası siyasal çatışmaları gündeme getirdi. Bunları aşmak için siyasal-ekonomik reformlar mutlaki zorunluluk oldu. Gorbi bu ortam içinde yükseldi. Sovyet ekonomisinin canlandırılması, Doğu Avrupa ülkelerinin yük olmaktan çıkması sağlanmalıydı. Kruşçev örneği Gorbi'nin önünde idi. Doğu Avrupa'daki bunalım Kruşçev reformlarının altını oymuştu. Gorbaçov Doğu Avrupa'da oldukça ağır bir rota izledi. Siyasal reformlardan çok ekonomik reformlara ağırlık verildi. Bu arada partilerin içindeki muhalif kanatlarla ilişkiye geçti.

Polonya ve Macaristan'ı serbest bırakıp, yeni düzenlemelerde cesaretlendirirken, sözünü dinlemeyen Alman, Çekoslavak, Bulgar ve Romen partilerinden muhalif unsurlarla ilişkiye geçti. Ama Gorbi ve reformcular krizin boyutlarını küçümsemişlerdi. Böylesi düzenlemeler için çok geç kalmışlardı. Son beş yıllık ekonomik reformlar süresince kitlelerin yaşamlarında hiç bir düzelme görülmediği gibi, tam tersine sonuçlar doğdu. Ve bu, siyasal krize, nihayet artık güdümlenemez bir alt üstlüğe yolaçtı.

Gorbaçov, Malta Zirvesi sırasında ABD başkanı Bush'a «sizinle çatışmak değil, ortak olmak istiyoruz» diyordu. Kimi komplo kuramcılarına göre ise, ABD ve SSCB birlikte, yeni bir süper güç olarak yükselmekte olan Avrupa Birliği'nin hızını önemli ölçüde kesmişler, 1992'de gerçekleşecek projeyi belli bir belirsizlik içine sürüklemişlerdi. Doğu Avrupa «devrimleri» ile Batı Avrupa bir istikrarsızlığın içine itilmişti. Eğer Avrupa Birliği sağlanırsa 500 milyon nüfuslu üçüncü bir süper güç doğmuş olacak. Bu sayı Sovyetlerin 284, ABD'nin 245 milyon nüfusu ile karşılaştırılabilir. Ve bu yeni oluşum içinde, Birleşik Almanya'nın 78 milyon nüfusla önemli bir ağırlığı olacak (İtalya-Fransa-İngiltere ise, her biri 50-60 milyon arasında değişen nüfusa sahip.)

Peki, Doğu-Batı ekonomik ilişkilerinin boyutu ne? 1988'de Doğu-Batı ticaretinin hacmi 97 milyar dolar düzeyinde gerçekleşti. Bunda ABD'nin payı % 6'da kalırken, AT'ın payı % 64 ve bunun yarısını da tek başına Federal Almanya sağlamakta. (İtalya % 9.5, Fransa % 8.4, Japonya % 7.6, Finlandiya % 6.9, Avusturya % 5.3, İngiltere % 5). Birleşik Almanya'nın bu ticaretteki payı elbette çok daha yüksek olacak. Kimi yayın organları «pazar ekonomisi Doğu Avrupa'yı işgal etti» derken, bunun ardında yukardaki sayılar yatmakta.

Varşova paktının geçerlik süresi beş yıl sonra zaten sona ermekte. Doğu Avrupa ülkelerinin ortak pazarı olan Komekon ise çoktan beri cançekişiyor. Zaten Komekon içindeki taraflar kotalarla yürütülen ticaretten şikayetçi idi ve hepsi kazık yedikleri inancındaydı. 1989 Haziran'ında AT-Komekon ortak açıklaması yapıldı. AT, Komekon ile değil tek tek ülkelerle anlaşmalar imzaladı.

Doğu Avrupa ülkelerinin «Avrupa Evinin» eşit üyeleri olmaları çok güç. Büyük olasılıkla yeni sömürge ilişkileri içinde «eşik ülkeler» statüsü taşıyacaklar. Avrupa'nın yeniden düzenlenişi tam anlamıyla yerine oturana kadar, Orta Avrupa bir kriz odağı olmaya devam edecek.

Öte yandan Sovyetler Birliği de, dağılma eğilimleri gösterirken, sık sık, «Boğaz'ların hasta adamı» olan Osmanlıların son dönemine benzetiliyor. Ve iki dünya savaşının ağırlıkla Orta ve Doğu Avrupa'da geçtiği gerçeği sıkça hatırlatılıyor.

Evet, Avrupa'da 2. Dünya Savaşı sonrası düzen böylece yeni bitti. Bloklar arası ana çatışmanın gündemden çekilmesi ile birlikte, 2. Dünya Savaşı öncesinin ortamı da adeta yeniden doğdu. «Halk Demokrasi»leri Böylelikle sadece bir «ara dönem» olarak kaldı. Ülkelerinde çevreyi yok etme pahasına da olsa, bir çeşit ilksel sermaye birikimi evresini, zora dayalı biçimde gerçekleştirdiler. Çekoslovakya ve Doğu Almanya dışında geçmişin tarım toplumları, bütün ideolojik tortuları bugüne taşımakla birlikte, modernleştiler. Eğitim tüm halka yayıldı. Ağır sanayiler, enerji, yol ve liman yapımı gibi alt yapı atılımları gerçekleştirildi. Ve «emaneti» teslim edecekleri tarihi an geldi çattı.

Ragıp ZARAKOLU

Genel Bakış 1

«Halk Demokrasileri» modeli, 2. Dünya Savaşı sonrasında Doğu ve Orta Avrupa'da Nazi işgalinin ve işbirlikçi faşist rejimlerin yenilgisinden sonra oluşan yeni uluslararası dengenin bir ürünü idi. Bölgedeki yeni ulusal devletlerin uzun tarihsel kökleri yoktu. Avusturya, Rusya ve Osmanlı imparatorluklarının 1. Dünya savaşı sonucunda dağılmasıyla doğmuşlardı. Polonya 18. yüzyılda üç kez paylaşılmış, sonunda tamamen ortadan kalkmıştı. Bölgenin kaderi 1815 Viyana Kongresinde büyük devletlerce belirlenmiş, gerici Avusturya ve Rus imparatorluklarının boyunduruğu pekiştirilmişti. 1919 Versailles Anlaşması bir çok yeni devletin doğmasını sağlarken, 1945 Yalta Anlaşması Doğu Avrupa'yı Sovyet nüfuzu altına sokmuştu. Yine Sovyetlerle ABD arasında Malta zirvesi ile son bulan bir dizi görüşme de bölgenin savaş öncesine benzer koşulların altına girmesine olanak sağladı. 1945 sonrasında bu ülkelerde anti faşist cephe hükümetleri iktidara geldi. Faşizme karşı direnişte önemli rol oynadıkları için, Fransa ve İtalya'da da olduğu gibi, komünistlerin büyük prestiji vardı. Öte yandan halk kesimlerinde ülkelerini Nazi işgalinden kurtaran Sovyetlere karşı da büyük sempati beslenmekte idi. 1947'den sonra KP'ler sosyal Demokrat partilerle dayatmaca bir birleşme içine girdiler. Batı-Doğu gerginliğinin tırmanması ile birlikte, batıda İtalyan ve Fransız Komünist Partileri koalisyon hükümetlerinden çıkarılırken, Doğu Avrupa'da da batı yanlısı partiler kapatıldı. Seçimlere yine birleşik işçi partileri öncülüğünde cephe listeleri ile katılınıyordu. Süreç içinde Macaristan, Romanya ve Çekoslovakya'da tek parti rejimine gidilirken, diğerlerinde kağıt üstünde cepheler ve 'ilerici' halk kesimlerinin partileri varlıklarını sürdürdü. Halk politik karar süreci dışında tutulurken, ittifaklar politikası çerçevesinde 'eski' yapılara ödünler verildi. 'Halk Demokrasisi' adı altında, temel hakların kullanılamayışı önemli bir çelişki idi. Zaman içinde 'kurtarıcı' olan Kızılordu, bir 'işgal gücü' olarak görülmeğe başlandı. Macar ve Çekoslovak halklarının 1956 ve 1968'de kendi kaderlerini belirleme yönündeki girişimleri Sovyet tanklarınca ezildi. Bugün bu ülkelerde siyasal demokratikleşme halk tarafından aynızamanda 'ulusal kurtuluş' olarak algılanmaktadır.

Halk Demokrasilerinde 1947-53 yılları arasında Sovyet modeli (ağır sanayi önceliği, tarımda kollektifleştirme vb.) aktarılmağa çalışıldı. Stalinci uygulamalar nisbeten kısa sürdü. Aslında bu dönemde rejimler hayli istikrar kazandı. Ama Sovyetlerdeki her yeni politika dönemi, Doğu Avrupa'daki istikrarı bozan bir işlev gördü. Partilerle halk kesimleri arasındaki bağlar koptu. 1956 sonrasında partiler iyice 'devlet partisi' görünümü aldılar. Milliyetçi, sosyalist üçüncü dünya tek parti rejimleri ile özde çok az fark vardı. Ve bu partilerin 70'li yıllarda girdiği krizden, doğu Avrupa partileri de kendilerini kurtaramadılar.

Halk demokrasilerinin 'ithal rejim' görüntüsü, meşruluk temeli olarak sunulan 'anti faşizmin', Sovyet ordusunun fiili varlığı ile çelişmesi, bloklar arası yarışmada iddialı 'kalkınmacılık'ın fiasko ile son bulması, 'eşitlikçi' bir toplum kurma iddialarının devlet partisinin ayrıcalıkları ile çelişmesi, vb. bütün inanılırlıklarını yitirmelerine neden oldu.

Birinci bölümdeki yazılarda genel olarak geçiş sürecinin sorunları yanında, bürokratik sosyalizm deneyiminin çeşitli özelliklerini ve içine girdiği krizi açımlayan yazılara yer veriyoruz.

Ekim Devrimi ve Uluslararası Komünist Hareket

Fernando Claudin (*)

Uluslararası komünist hareket Ekim Devrimi'nin iki büyük tarihsel sonucundan birisidir ve bu sonuç, komunist partilerin egemenliğindeki günümüz toplumsal formasyonlarının sosyalist kabul edilip edilmemesine göre, kökten farklı kapsamlarda değerlendirilebilir.

Bu toplumsal formasyonları hakikaten sosyalist (yani, sınıfsız topluma doğru ilerleyen geçiş formasyonları) görecek olsak, uluslararası komünist hareketin çok büyük bir tarihsel miras bıraktığı sonucunu çıkarmak zorunda kalırız. Çünkü yarım yüzyılı biraz aşan bir zamanda devrimi zafere ulaştırmış; sosyalizmi Elbe nehrinden Pasifik Okyanusu'na kadar (emperyalist bölgenin yüreğindeki güzel Küba adacığını unutmadan) inşa etmiş olurdu. Bu sözde sosyalist kampın müthiş ekonomik ve askeri potansiyeli gözönüne alınınca, dünya devriminin geleceği pratik olarak güvenceye alınmış olurdu (atom felaketinden kaçınabildiğimiz sürece).

Bu temelde ilerlersek, uluslararası komünist hareket kuşkusuz dünya devriminin yüce öncüsü olurdu. Peşi sıra ortaya çıkan çelişki ve krizler basit gelişme sancıları olarak değerlendirilir; komünist hareketin bugün olgun kapitalist dünyanın büyük bölümünde, hatta Üçüncü Dünya'daki zayıf durumunun geçici bir aşama olarak görülmesi gerekirdi.

Bununla beraber, uluslararası komünist hareketin temelden değişik bir bakış açısıyla değerlendirilmesinde, çıkış noktası olarak, yukarıda anılan toplumsal formasyonların sosyalist olmadığı, uluslararası komünist hareketin onları sosyalizme yönelten gerçek bir dinamik hareketi somutlamadığı alınır. Ayrıca, bu formasyonların yeni tip bir kapitalizmi (en uç noktasına götürülmüş devlet kapitalizmi); ya da, ne kapitalist ne de sosyalist olan, tarihte şimdiye dek görülmemiş ve Marksist kuramın öngörmediği, uzlaşmaz sınıflara bölünmüş yeni tip bir toplumsal formasyon oldukları söylenir. Bu durumda, uluslararası komünist hareketin, tarihsel açıdan, iddia

(*) *Critique* dergisinin 10-11. sayısından çevrildi, 1979 Glasgow. Claudin'in *Kotern'den Kominform'a Komünist Hareket* adlı kitabı Belge Yayınları tarafından yayınlanmıştır. (Y.n.)

ettiği çapta başarılı olamadığı sonucunu çıkarmak zorunda kalırız. Uluslararası komünist hareket devrimci bir işlev yerine getirip, belirli sömürü ve baskı sistemlerini yıkmakta önemli bir rol oynamış olabilir, ama sosyalizmi getirmemiştir.

Dolayısıyla, uluslararası komünist hareketin bugünkü krizinin geri dönülmez bir yola girdiği, bir hareket olarak dağılmaya ve yok olmaya yüz tuttuğu belirtilmek zorundadır. Kimi komünist partiler, kesin olarak, bu yeni ve devlet kapitalizmi niteliğindeki; yani, ne sosyalist, ne de kapitalist toplumsal formasyonların yönetici partileri durumuna gelmişlerdir. Öteki komünist partiler de, hem ileri kapitalist toplumlarda, hem de Üçüncü Dünya'da, genellikle önemsiz roller oynayarak benzer bir yolda seyretmekteler. Son olarak, uluslararası komünist hareketin belirli partileri (ya da içlerindeki belirli fraksiyonlar) kendilerini dönüştürmeye, geçmiş modellerden kopmaya ve sosyalizm uğruna fiili savaşım yürütmeye çalışıyorlar. Böyle bir girişime örnek olarak Avro-komünizm verilebilir.

Ekim Devrimi'yle uluslararası komünist hareket arasındaki ilişkinin bir çözümlemesi, ikinci varsayımdan, Doğu Avrupa ve Uzak Doğu'daki toplumların sosyalist olmadığı varsayımından yola çıkar.

Hepsi de sömürü ve baskıya dayanan kapitalist ya da pre-kapitalist üretim ilişkilerinden kalın çizgilerle ayrılan sosyalist üretim ilişkileri, en geniş politik ve kültürel özgürlüklerin yanı sıra, ister istemez her alanda ve politik, ekonomik ve toplumsal sistemlerin her düzeyinde demokrasi gerektirir. Kapitalist özel mülkiyeti kaldırmakla eşzamanlı olarak sürekli gelişen (ve derinleşen) bir demokratik süreç olmadan, işçiler üretim araçlarının kollektif sahipleri olamazlar: Ne kendi yaşam koşullarının dönüştürülmesine tam olarak katılabilir, ne de kapitalizmden miras kalan işbölümünü, çeşitli ayrım ya da toplumsal marjinalleşme biçimlerini aşabilirler. Sosyalizm, işçi sınıfının dolaysız bir eseridir. Bu yüzden demokrasisiz düşünülemez. Doğu Avrupa ve Sovyet toplumlarında demokrasi olmadığının ampirik kanıtlarının giderek bollaşması, sosyalist olmadıkları sonucunu çıkarmamıza tek başına yeterlidir. O toplumların niteliklerinin somutta hangi özgül zemine oturduğu probleminin (günümüz Marksizminin en büyük sorunlarından birisi) çözülmemiş oluşu bunu değiştirmez. Burada gözettiğimiz amaç için, bu toplumların sosyalist nitelik taşımadıkları başlangıç olarak yeterlidir.

Tarihsel açıdan, uluslararası komünist hareketi asıl olarak iki güç şekillendirmiştir: Bir, beraberinde getirdiği karakteristikler ve doğurduğu toplumsal-politik sistemle birlikte Ekim Devrimi; iki, Batı işçi hareketiyle milliyetçi, anti-sömürgeci ve anti-emperyalist hareketlerin, Ekim Devrimi'nin temel özelliklerinden bir kısmını reddetmesi..

Komünist Enternasyonal (Komintern) Ekim Devrimi'nin meşru

çocuğudur ve onsuz kavranamaz. Bolşevikler iktidarı almasalardı, İkinci Enternasyonal'deki krizin nasılsa bölünmelere ve uluslararası düzeyde yeni yapılanmalara yol açacağını, ancak Komintern'e benzer bir şeyin görünmeyeceğini söylemenin geçerli nedenleri vardır.

Komintern, doğrudan doğruya Ekim Devrimi'nden doğdu. Komintern'e elverişli ortamı hazırlayan şeyin, o devrimin (insanlık tarihinde insanın insanı sömürmesi sistemine bütün olarak son verir görünen ilk devrim) proleter kitlelerle dünyanın ilerici güçlerinde kendi zaferinden yana doğurduğu coşku ve umutlar olması anlamında değil sadece. Komintern, devrimin ideolojik, politik ve örgütsel yaratıcılığını, iktidarı fethetmiş ve yeni Devlet'in rektörleri olmuş bir grup devrimcinin yapması nedeniyle de doğrudan Ekim Devrimi'nden doğmuştur.

«Dünya komünist partisi» diye adlandırılan örgütün sonraki yazgısını bu olgunun belirlemesi, Komintern'in uluslararası işçi hareketinin tarihsel açıdan olgunlaşmış bir ürünü olmadığı anlamına geliyordu: Komintern'in doğumuna, işçi hareketine dışsal bir güç; daha doğrusu, ileri kapitalist dünyadaki işçi hareketinin koşullarından bambaşka bir kültürel ve toplumsal-politik ortamdan türeyen, bir ölçüde de temsili-olmayan bir güç önayak olmuş ve biçim vermişti.

Onun yanında, Lenin ve Troçki'den Stalin'e geçiş, en evrenselci unsurların ortadan kalkışını (sonraki tasfiyelerle tamamlanmış bir süreç) ve özgül yanların sivrilmesini simgeler. Kendimizi Batı işçi hareketiyle sınırlı tutarsak (o çağın engin büyüklükte ve çok yönlü sömürge dünyasında Komintern'in başına gelenler ayrı bir çözümlemeyi gerektireceği ve Komintern'in yazgısı öncelikle Avrupa'da yazılan kapitalist senaryoyla çizildiği için), Komintern'in kuruluşundan on yıl sonra ilk baştaki üyelerinin yarısından fazlasını yitirmesi rastlantı değildir. O yıllarda çok büyük sayılarda üyenin sürekli birbirinin yerini aldığını hesaba katarsak (liderlerin sürekli yakınma kaynaklarından birisi), böylesine büyük bir güç kaybı, eski militanların çoğunun ya o ana dek Komintern'den ayrılması, ya da kovulması anlamına geldi. Onlar arasında her ülkenin ilk önder çevrelerinin sayısı büyüktü. Böylece işçi hareketinde, eski akımlardan kopuş giderek belirginleşti. Anti-faşizme dönüş zamanı geldiğinde Komintern; Marx'ın, Proudhon, Lasalle ve Bakunin'in izleyicilerine değinirken, bir mezhep olarak adlandırdığı («işçi sınıfının gerçek hareketine karşı durmaya çalışanlar») karakteristikleri edinmişti bile. Ama Komintern içerisinde bunun ayrımına varanların sayısı çok azdı. İstisnalar arasında, daha sonra yeni eğilimlere öncülük yapacak kişiler de yer alıyordu.

Komintern'in, doğuşundan itibaren kesinlikle Bolşeviklerce koşullanmasının, bir mezhebe dönüşmesini açıklamaya hayli yardımı dokunan bir dizi etkisi görüldü. Ben burada sadece kendime temel görünenlere işaret edeceğim.

İlk olarak, Komintern'i Bolşeviklerin kurması nedeniyle, örgütün ideolojik, stratejik ve örgütsel yapıları, Lenin'in Avrupa'nın o tarihsel uğrakta sosyalist devrim açısından ne kadar olgun olduğu ve devrimin hangi yönü tutacağına ilişkin kavrayışına bağlı olarak işler. Devrimin olgunlaştığı konusunda bir dizi nesnel ve öznel faktöre inanmış olan Lenin, zafer için gerekenin, Bolşevik tipte ve uluslararası çaplı bir devrimci parti olduğunu düşünmüştü. Gerek devrim için öngördüğü somut yön, gerekse bu uluslararası partinin taşıması gerektiğini düşündüğü ayırıcı karakteristikler, büyük ölçüde, Rus devriminin aldığı yönün ve Bolşevik partisinin doğasının yansıtılmış bir izdüşümüdür. Ama gelişmeler Lenin'in yanıldığını kanıtlar. Gelişmeler ayrıca, Rusya'daki devrimin yönünü belirlemiş başlıca unsurların bir bölümünün görülmeyişini, özellikle Batı proletaryasının büyük çoğunluğunun tutumunu açığa vurur. Düşsel dünya reel dünyanın çok uzağında kalmıştı.

Komintern, eli kulağında olan devrimci savaşımlar, silahlı ayaklanmalar, iç savaşlar, uluslararası savaşlar ve Sovyet cumhuriyetlerinin kurulması vb. olayları (hepsi de Rus devrimindeki görünümüyle, ama dünya çapında boyutlarıyla) yönlendirme amacı gözetilerek düşünülmüştü. Buna karşın, etkili olması için, enerjisini ulusal realitelerde derin kökler salan ve asıl olarak evrimci bir süreçte gelişmekte olan eylemlerde yoğunlaştırması gerekirdi. Hem «dünya partisi»nin katı biçimde merkezileşmiş ve hiyerarşik yapısı, hem de yönetim kadrosundaki Rus hegemonyası, Komintern'in işçi hareketine açılmasının önündeki aşılmaz engelleri oluşturuyordu. Reformizmle mücadelenin esasen yönetsel ve sekter biçimlere bürünmesi, Komintern'in işçi hareketinin çoğunluğunun gözlerine yabancı bir organ olarak görünmesine ek katkılarda bulundu. Komintern'in varlığıyla yaptığı başlıca etki, proletaryanın saflarını bölmekti.

Tarihin Ekim Devrimi'nden ve Komintern'in kuruluşundan sonra aldığı yönün bütünlüğü içinde net biçimde gösterdiği şudur: Lenin'in Batı'daki devrim üstüne fikirlerini ve öngörülerini çürüten fiili olaylar, aynı zamanda, Leninist tarih anlayışının eksiklik ve hatalı varsayımlarını da gözler önüne serdi.

Eleştirel düşünmenin daha da zorunlu olduğu ve devrimin tüm sorunlarının yeni baştan ele alınmasının gerekli hale geldiği bir anda, Ekim Devrimi bir tür kuramsal güvenlik sağladı ve Bolşeviklerin Marksist felsefi denektaşına kendilerinin sahip olduğu inancı bu güvenliği pekiştirdi. Her şey —devrimin yolu, taktikleri, parti modeli— ilke olarak çözülmüş gibiydi. Gerçekteyse her şey, işçi hareketi deneylerinin önceki dönemlerinden daha karmaşıklaşmıştı. Batı'da devrim yenilgiye uğramış, başlatılması bile zor olmuştu. Üstelik proletaryanın çoğunluğu, geleneksel partilere bağlılığını korudu. Doğu'da devrim, Marksizmin neredeyse hiç araştırmadığı bir

ortamda canlanmaktaydı. Rusya'da ise devrimin öncüsü, uluslararası sınırlarında kapitalist dünyayla, içerde köylülük ve küçük burjuvaziyle okyanusuyla kuşatılmış olarak tecrit edilmekteydi. Ama Ekim'in müjdecileri, Marx'tan ayrılarak, tüm dünya devrimcilerine «Doğru budur, onun önünde eğilin!» buyruğunu vermişlerdi. Lenin'in ölümüyle oldukça azdırılan böyle bir doktriner tutum, yalnızca sekterizm ve otoriterizmin ekmeğine yağ sürebilir; yalnızca Marksizmin Stalinist versiyonuyla dogmatikleşmesini davet edebilir; ve hem ileri kapitalist dünyadaki, hem de emperyalizmin ezdiği başka ülkelerin ulusal özgünlüklerinin eksik değerlendirilmesine yol açardı.

Devrimin ileri dünyada başarısızlığa uğramasına, öncelikle sosyal-demokrat liderlerin «ihaneti»nden kaynaklanan bir olay gözüyle bakıldı. Klasik ortodoks versiyonuyla olsun, Leninist versiyonuyla olsun, Marksist kuramlar sorgulanmadı. Aynı zamanda, bir proleter devrimin ilk sefer kapitalizmin canalıcı merkezinin çevresinde kalan geri, yarı-kapitalist, yarı-feodal bir ülkede zafere ulaşması, Leninist versiyonuyla Markist devrim kuramının bilimsel algılamanın yeni doruklarına eriştiğinin tartışılmaz kanıtı diye yorumlandı.

Tarihin gerçek hareketinin Marksistlerin önüne koyduğu kaygılandırıcı sorun yanıtsız kaldı. Daha kötüsü, ortaya bile konmadı. Ekim Devrimi'nin büyük parlak alevinin altında, kapısını ardına dek açtığı kuramsal kriz gölgede kalmıştı.

Marksizm, yaratıcı ve karmaşık bir sorunsal olmak yerine, katı, doktriner ve skolastik bir sistem olarak yasalaştı. Marksist-Leninist ortodoks yaklaşım, çok çabuk, Stalinist sanayileşme sürecinden doğan yeni yönetici sınıfın çıkarlarını dile getiren ve ona hizmet eden, yabancılaştırıcı bir ideoloji halinde yozlaştı.

Sovyet parti-devletinin liderleri, yeni bir yönetici sınıfın çekirdeğini oluştururken, aynı zamanda ekonomik ve politik yapılarda proleter demokrasiyi kaldırdılar. Yaratılan üretim ilişkileri, işçinin, müdahale etme ya da denetleme olanağının bulunmadığı üretim araçlarına sahip ve her şeyden güçlü bir iktidara tam bağımlılığını sağlamlaştırdı.

İdeolojik, politik ve örgütsel açıdan yeni yönetici sınıfın ulusal ve uluslararası çıkarlarına bağımlı oluş, Komintern'in içerden değişmesini, kuramsal felçten kurtulmasını, ileri kapitalizme uyan bir devrim kuramını geliştirmesini ve yapısını dönüştürüp öteki sosyalist akımlar ve genelde kitlelerle yeni tarz bir ilişki kurmasını pratik olarak olanaksızlaştırmıştır.

Bağımlılık ilişkisi gerginlik, çatışma ve kriz olmadan korunamaz. Ve komünist partilerinin, Komintern'in ve benzeri hareketlerin tarihi bunlarla doludur. Yine de, Yugoslav krizine değin önemli bir kopuş görülmez. En Doğu'daki bölünmenin gerçekleşmesinden önce on yıldan fazla bir zaman geçecektir daha.

Bu bağımlılığın, kapitalist dünya içindeki komünist etkinlikler açısından giderek daha belirginleşen olumsuz sonuçlarına karşın kalkmamasının çeşitli nedenleri vardır. Temel neden, Stalinist partinin, ardı ardına gelen devrimci kuşaklar üzerindeki korkunç yabancılaştırıcı etkisidir kuşkusuz: Son kertede, yalnızca Ekim Devrimi'nin yarattığı 20. yüzyıla özgü dev bir mitin partide vücut bulmasıyla (proleter kitlelerin ve ilerici aydınların zihinlerinde büyük yanılsamalar uyandırmış bir gelişme) açıklanabilecek bir yabancılaştırıcı etki. SSCB'nin insanın insanı sömürmediği ilk toplumu —gerçek bir eşitlik ve özgürlük temelinde kurulan ilk toplum— inşa etmekte olduğu miti, insanlığın geniş kesimleri arasında hâlâ canlıdır. Devrimci Marksizmin tartışılmaz sözcüsü olarak Stalinist parti, dünya devriminin yüce kalesi olacak SSCB, vb. gibi öteki mitler ondan türemiştir.

Dünya Stalinist partisindeki kriz —ilkin Komintern'de, sonra uluslararası komünist harekette— görünmeye başladığında, büyük mit sarsılmaya yüz tutana dek son ve kesin aşamasına giremezdi. Kruşçev'in gizli konuşmasının tarihsel anlamı buradan kaynaklanır. Kruşçev'in niyeti, miti süreklileştirmek olduğu halde, gün ışığına çıkardığı —ve artık kuşkulanamayacak— olgular mitin inanılırlığına öldürücü bir darbe indirdi.

Tarihin ironisi böyle işler. Bağımlılık ilişkisindeki ilk gedik, Sovyet devletinin dış politika çıkarları faşist devletlere karşı Batı Burjuva demokrasileriyle bir ittifakı gerektirdiği zaman, içerden açıldı. Halk cephelerinden, faşist devletlere karşı büyük ittifak çerçevesinde ulusal birlik hükümetlerine, Komintern'in dağılışından Sovyetler Birliği'nin Batılı devletlerle kurduğu büyük ittifaka atlaya atlaya, komünist partiler Moskova'dan belli bir özerklik kazanmaya başladılar.

Ulusal faktör (yani, faşist devletlere karşı ulusal bağımsızlığı savunan bir politika uygulanması) komünist partilerin yeni yeni kıpırdanan bağımsızlığında önemli bir rol oynamaya başlar. Ondan sonra ise bütün bir dönem adına belirleyici faktör, en azından en işlerlikli faktör haline gelir. Yugoslavya, Macaristan, Polonya, Çin ve Çekoslovakya'yı anımsamamız yeter. Ne var ki, bir takım komünist partilerin İkinci Dünya Savaşı'nda elde ettikleri sınırlı özerklik henüz tam bağımsızlığa dönüşmemiştir. Mali ve örgütsel bağlarla kuvvetlenen ideolojik ve politik bağlar, belirleyici olmayı sürdürür. Ne ideolojik bağımlılık, ne de Sovyet sosyalizm modelinin geçerliliği sorgulanır —sorgulanan sadece ona götüren yollardır. Kitlelerin kapitalizm çerçevesinde kazandıkları demokrasinin stratejik ve taktik açıdan yeni baştan değerlendirilmesi, demokrasiyi, Sovyet modelinden pek farklı olmayan bir «proletarya diktatörlüğü» modeline varmakta yararlanmak olanağını vermesinden başka bir anlamla yorumlanamaz. Tek partinin yerini, hayatta kalmayı

başaran öteki partileri salt figüratif bir role iten bir öncü parti alır.

Ancak SBKP'nin 20. Kongresi'nden sonra, kimi komünist partiler ya da onların içindeki önemli gruplar, Sovyet modelinin temel özelliklerini sorgulamaya başlarlar. En çarpıcı örnek, İtalyan Komünist Partisi 8. Kongresi'dir. Komintern'deki ve komünist hareketteki önceki krizler, genel krizde yeni bir tarihsel evrenin kapısını açar. Onun ilk dışavurumları 1956 Macaristan ve Polonya başkaldırıları olup, Çin-Sovyet ayrılığında görülmemiş derecede açığa çıkarak doruk noktasına ulaşır.

SSCB'de sosyalizmin kurulduğu mitinin çöküşü, Batı ülkelerinin işçilerinden, ya reformist, ya da devrimci politikayla (bu ayrım ne denli geleneksel olursa olsun) destek kazanması olası bir politikanın, Moskova'ya herhangi türden bir bağımlılıkla giderek bağdaşmadığını açığa çıkarmaktadır.

Bu nedenle, komünist partilerin Moskova'dan bağımsızlık kazanma süreci, her biri apayrı karakteristikler taşıyan üç evreden geçer.

İlk evreye damgasını vuran, SBKP'nin hâlâ politik, ideolojik ve kuramsal yolgösterici olarak tanındığı koşullarda kurumsallaşmış örgütsel bağların giderek zayıflayıp, nihai olarak yok olmasıdır. Bu evre, Komintern'in dağılışından SBKP'nin 20. Kongresi'nin hemen ardından Kominform'un dağılışına dek sürer.

İkinci aşamada, örgütsel özerklik politik özerklikle tamamlanır. Komünist partilerinin büyüyen bir çekirdeği, kendi ulusal politikalarını geliştirir ve, Sovyet partisiyle belli bir deneyim alışverişi dışlanmazsa da, onları bağımsız olarak uygular. Deneyim alışverişi giderek biçimselleşen bir karaktere bürünür. Nitekim, Sovyet partisinin politikalarına etkisi az olmuştur.

Son olarak, bağımsızlık ideolojik alana uzanır. Önceki aşamalarda, demokrasiyle ilintili bir dizi anahtar kavrama (proletarya diktatörlüğü, enternasyonalizm, dış politika ve parti) SBKP ve ondan giderek bağımsızlaşan partilerce ortaklaşa sahip çıkılagelmişti. Yine de bu kavramlar, pratikte, farklı çağrışımlarla algılanırlar —tartışma noktasına varmadan— ve sonunda açık tartışma zeminine dökülürler. Şu anda Avro-komünist partilerde olan budur. Buna karşın, ideolojik ve kuramsal gedik henüz ardına dek açılmamıştır. En büyük önemdeki iki nokta (partinin sorgulanması ve Sovyet sistemiyle benzer devletlerin niteliği) el dokunulmadan durmaktadır.

Parti konusuna gelince, Sovyet ortodoksluktan uzaklaşmakta en ileri gitmiş komünist partiler bile, komünist partisinin işçi sınıfının partisi, hakiki Marksizmin ana kaynağı, sosyalizm savaşımının asıl lideri ve kesin güvencesi olmakta gerekli bütün nitelikleri taşıyan parti olduğu anlayışına bağlı kalmayı sürdürür. Aynı zamanda, merkeziyetçilik lehine demokrasiyi ikinci plâna iten belirli bir demok-

ratik merkeziyetçilik anlayışını korumaktadır. İtalyan Komünist Partisi gibi, **aggiornamento**, yani uyanışlarında en ileri noktaya uzanmış partilerin bile, terimin biçimsel olmayan ve radikal anlamıyla gerçekten demokratik biçimde işlediği söylenemez.

İkinci soruna gelince, bir yanda Çin Komünist Partisi ve onun yörüngesinde hareket edip Sovyet sisteminin sosyalist niteliğini reddedenlerle, öte yanda Avro-komünistler birbirinden ayrılmalıdır. Bunlar bu canalıcı noktada dönüşü olmayan adımı atmamışlardır henüz. Yalnız göze batan bir çelişkiyle bölünmüşlerdir. Bir yandan sosyalizmle demokrasinin ayrılamayacağını ilân ederken; öte yandan Sovyet sistemi ve benzeri sistemlerde demokrasi olmadığı sonucuna varırlar. Yine de onları sosyalist görmeyi sürdürürler. Bu göbek bağını koparmamalarının nedenleri yer yer taktiksel (dış politikayla ve parti içi birliğin korunmasıyla ilgili), kimi zaman mali (doğu ülkeleriyle çeşitli mali bağlar) ve bir de kuramsaldır (özellikle, bu partilerin sosyalizmde yapı-üstyapı ilişkisi konusunda sahip oldukları ve o yapıları, devlet baştan aşağı anti-demokratik bir karakter taşısa bile, sosyalist diye nitelemelerine olanak veren bir anlayış).

Bir başka etki, sanki büyük devrimin büyüttüğü sistemin sosyalist niteliğini yadsımak, şöyle ya da böyle kutsallığına leke düşürmekmiş gibi, Ekim Devrimine değinmeleri idealist bir yaklaşımla değerlendirmeleridir.

Bu ideolojik bağlar sürmesine karşın, uluslararası komünist hareketin genel krizi geri döndürülemez bir noktadadır; yani hareket yukarıda anılan çeşitli hizipler biçiminde dağılma yolunda ilerlemektedir. Çin Komünist Partisi'nin önderliğindeki Doğu Hizbi, üçüncü dünya partilerine kendisini izleme (kendi ülkelerinde hegemon bir rol oynadıkları sürece) yolunu açmıştır, çünkü ulusal bağımsızlık, bu ülkeler için kaçınılmaz olarak, Sovyetler Birliği'nin kendine özgü emperyalizmiyle çatışma anlamına gelecektir. Uluslararası komünist hareketin Doğu hizbinde, ulusal öğe belirleyici rol oynamayı sürdürür.

Yolunda ilerlemekte olan ve başını Avro-komünistlerin çektiği Batı hizbinde, belirleyici faktör rolünü sosyalizmin sorgulanması üstlenmekle birlikte, ulusal öğe önemini korumaktadır.

Üçüncü hizbi, çeşitli yollarla sosyalist amaçlar adına sisteme karşı savaşım yürütmeye başlamış, Sovyet sistemindeki komünist partiler oluşturur. Orada da, uydu ülkelerin ya da Sovyetler Birliği içindeki milliyetlerin partilerinde ulusal öğe öne çıkar.

Ekim Devrimi'nden altmış yıl sonra, hakikaten sosyalist bir toplum uğruna savaşım yürüten hepimiz, o olayda, tarihin en büyük devrimlerinden birini, işçilerin kapitalist kölelikten kurtuluşunu yalnız ilân eden değil, aynı zamanda uygulamayı da deneyen ilk devrimi görmeyi sürdürürüz.

Ama işte yine, Hegel'in söylediği ve Marx'ın sık sık yinelediği şey gerçekleşmiştir: İnsanlar, partiler ve sınıfların eylemleri, niyetlenen sonuçtan tamamen farklı bir noktaya varır. Bu olgu, Marksizmin, toplumsal savaşımda bize yol gösterecek bir kuramsal araç olmakta hâlâ çok yetersiz kaldığını vurgulamaya yeter. Gerçekten sosyalizme doğru ilerlemek istiyorsak, büyük kuramsal çabalara duyulan gereksinme gündemde (giderek) baş yere oturmaktadır.

Ne Sovyet sistemi, ne de uluslararası komünist hareket Ekim Devrimi'nin amaçlarını, ideallerini ya da ruhunu yaşama geçirir. Ekim Devrimi'nin esinlendirdiği amaç, ideal ve ruha bağlı kalmak için Sovyet sistemini ve uluslararası komünist hareketi radikal bir eleştiriden geçirmemiz gerekir.

Aynı şekilde, Fransız Devrimi'nde İlân edilen eşitlik, kardeşlik ve özgürlük ideallerine bağlı kalmak için, ondan boy veren kapitalist sistemle savaşmamız gerekir.

Bu, demek midir ki, Ekim Devrimi hiç bir meyva vermedi ve geriye külden başka bir şey bırakmayan kocaman bir alevdi? Asla. Ekim Devrimi, ulusal kurtuluş savaşımını harekete geçiren, dünya emperyalist kapitalizm sistemine indirilmiş tarihsel bir darbeydi. Sovyet devleti bir çok örnekte varlığı ve politikalarıyla bu savaşımların yanında yer aldı. Ama şimdi, o devletin, daha önce öteki emperyalizmden kurtarmaya yardım ettiği aynı halklara egemen olma eğilimiyle savaşmamız gerekir.

Ekim Devrimi ve aynı yolu izleyenler, üretim araçları üzerindeki kapitalist özel mülkiyeti kaldırdılar. Bu, tarihsel bir kazanımdır. Şimdiki görev, Doğu ülkelerinde kapitalist özel mülkiyet ilişkileri yerine yaratılan yeni sömürü ve baskı ilişkilerini kaldırmaktır.

Ekim Devrimi kültürü halk kitlelerine ulaştırdı. Şimdiki görev, kültürü, onu yeni uzlaşmaz toplumsal ilişkilerin yeniden üretiminin ana araçlarından biri yapan yeni yönetici sınıfın devletinin ideolojik baskısından kurtarmaktır.

Ekim Devrimi sanayi, teknik ve bilimsel anlamda büyük ilerlemeleri olanaklı kıldı, ama kapitalizmin hiyerarşik ve otoriter bölünmelerini yeniden üretti. Devam edebiliriz.

Ekim Devrimi'nden doğmuş uluslararası komünist hareketle ilgili olarak da benzer bir şey söylenebilir. Uluslararası komünist hareketin, öncelikle hareketin ana kesiminin yönetimindeki toplumsal sistemlerin doğasından ötürü, geri dönülmez bir krize girdiğini söylemek bir şeydir; sosyalizm savaşımında önemli-önemsiz rol oynayan, diğer alanlardan akımlarla birlikte, hiç bir potansiyel ya da gerçek devrimci güç içermediğini söylemek tamamen başka bir şey. Leninizmin bir çok öğesinin ilgisini yitirdiğini ya da yanlışlığının kanıtlandığını söylemek bir şeydir; Troçki, Rosa Luxemburg, Kautsky, Otto Bauer, Hilferding, Gramsci, Mao, Togliatti ve, Marksist olmayanlar dahil, başka bir çok kişinin çalışmalarında devrimci

deneyime ve kurama son derece değerli katkılar bulunmadığını iddia etmek tamamen başka bir şey. Tarihsel deneyimin ışığında oportünizmden kopmanın «Leninist» yoluna eleştirel bir gözle bakmak zorunluluğu bir şeydir; sosyal-demokrasinin çıkmaz yoluna sapmak tamamen başka bir şey.

Ekim Devrimi'nin bugünkü hakiki izleyicileri, Kremlin Sarayı'nda çöreklenmiş, sıkıcılıkla sinizmin birbiriyle yarıştığı ayin türü şovları sergileyen bürokratlar değildir. Onlar, Ekim'in mezar kazıcılarıdır.

Ekim Devrimi'nin hakiki izleyicileri, insanları emperyalizmin her biçiminden kurtarma, kapitalizmi ve yeni baskıcı sistemleri kaldırma ve ancak özgürlük, serbestlik ve demokrasiyle birlikte tasarlanabilecek hakiki sosyalizme ulaşma savaşımını sürdürmektedir.

Şimdi, Ekim Devrimi'ne iki yüzlü özür arayışların yerine, onun tarihsel-eleştirel çözümlenişinin zamanıdır. Yalnızca o yolla sosyalizm savaşımına yararlı olmayı sürdürebiliriz.

Türkçesi: Osman AKINHAY

Bürokratik Sosyalizmin Özellikleri

Gert - Joachim Glaessner (*)

Modernleştirme Sistemi Olarak «Reel Sosyalizm»

Başlangıçta sosyalizmin amacı, kapitalizmin mirasına konmaktı. Kapitalizmin kendi sınırlarına gelip dayanacağı ve sosyalizmin daha eski toplumun kucağında gelişmeye başlayacağı tartışmasız gibiydi. Her şey başka türlü gelişti. Çok gelişmiş sanayi ülkelerinden hiçbiri özgün bir sosyalist devrim yaşamadı. Sovyet(ler Birliği) tipi sosyalizm, geri kalmış bir ülkenin modernleştirilmesi ve sonradan sanayileştirilmesi için bir model haline geldi; ama gelişmiş kapitalist ülkelerin, 1789'un hâlâ gerçekleştirilmemiş sözünü, özgürlük, eşitlik ve kardeşliği gerçekleştirebilecek sosyalist dönüşümü için bir örnek olamadı.

1945'den sonra orta—, doğu— ve güneydoğu Avrupa ülkelerinde sosyalizmin kuruluşu kapitalist üretim koşullarının toplum içi dönüşümünün değil (Yugoslavya hariç), II. Dünya Savaşı'nın sonucunda Sovyetler Birliği'nin de aralarına katıldığı büyük güçlerin Avrupa'yı Yalta'da etki alanlarına bölmenin bir sonucuydu. Sosyalizm, ki Marksist ve Marksist-Leninist anlayışa (objektivist-determinist bir tarih anlayışına) göre tarihsel bir sürecin zorunlu sonucudur, 1945'den sonra beklenenin aksine, batma eğilimi göstermeyen sürekli bir egemenlik sistemi ve varolmaya devam eden kapitalizmin karşıtı olarak yerleşti. Gerçekliği sosyalizm ve emperyalizm arasında dünya çapında bir çatışma olarak kavrayan Stalinist indirgemecilik «üçüncü yollar»ı ne düşünebilir ve ne de onlara izin verebilirdi.

Batı Avrupa kaynaklı demokratik sosyalizmle tek ortak noktası adı olan bu Sovyetler Birliği kaynaklı sosyalizmi belirleyen üç önemli nokta var:

1. Sosyalizm, Sovyetler Birliği, Çin, Kore, Yugoslavya, Arnavutluk, Romanya, Bulgaristan, daha sonra da Küba ve Vietnam'da bir modernleştirme sistemi olarak yerleşti. Kendine, geri kalmış bir ülkeyi parti insiyatifi ve yönlendirici çabasıyla sonradan sanayileş-

(*) Bürokratische Herschaft Konflickt Bewältigung in der DDR, Forschung Projeckt Krisen in den Sovietic Gesellschaften, 1986 Köln.

tirmeyi hedef olarak koydu. Bu hedef son derece büyük toplumsal fedakârlıklar istiyordu ve parti bu süreçte toplumsal ve kültürel köklerinden koparılan halkın desteğine pek fazla güvenemezdi. Tek tek partiler arasında —Sovyetler ve Çin yanlısı— çıkan anlaşmazlıkların temelinde sanayi sisteminin geliştirilmesi hedefine bir alternatif olup olmadığı değil, toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan köylülere sanayileşmede potansiyel yedek ordu mu, yoksa müttefikler olarak mı davranmak gerektiği sorusu yatıyordu. Siyasi sistemin, planlama ve yönetim yöntemlerinin ve komünist partinin önderlik rolünün yapısı ve işlevi konusunda yalnızca nüans farklılıkları vardı.

2. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde (Yugoslavya hariç) sosyalizm bir «işgal rejimi» olarak ortaya çıktı. Sovyetler Birliği'nin ekonomik ve siyasi sistemi —ufak tefek farklarla— hem Doğu Almanya ve Çekoslovakya gibi «modern» ülkelere, hem de Bulgaristan ve Romanya gibi gelişmemiş toplumlara taşındı. Bu ülkelerin tamamen farklı sosyo-ekonomik, kültürel ve tarihsel verileri hesaba katılmadı. Savaş öncesi komünist partilerin SBKP'yle ve III. Enternasyonal'le ilişkileri devletler arası ilişkiler düzeyinde yeniden üretildi. Sovyetler Birliği siyasi, ekonomik, askeri ve ideolojik önder güç olmaya devam etti.

3. Sosyalizmin bir rasyonalizasyon sistemi olarak çok iyi çalıştığı ortaya çıktı. İster sanayi açısından gelişmiş, ister geri kalmış bir ülke olsun. Marksist-Leninist dönüşüm anlayışı bu farklı toplumlar için bir strateji sunuyordu: Bir öncü parti önderliğinde bürokratik-merkezi düzenleme.

Halk demokrasilerinde Sovyet tipi sosyalizmin bu oluşum koşullarının sonucu, onları yalnızca yeni iktidar düzenleri olarak değerlendirmek oldu. Ama —totalitarizm teorilerinden hareket eden analizlerde özellikle siyasi bir yön alan — böyle bir bakış açısı her şeyi açıklamıyor. Bu toplumların kendilerini adadıkları hedefleri gözünden kaçırıyor ve yüzeysel bir bakışla saf, siyasi-ideolojik motivasyona sahip bir iktidar olarak görünenin, daha dikkatli bakıldığında üretici güçlerin dışardan müdahaleyle geliştirilmesinin yarattığı imkânların ve gerekliliklerin sonucu olduğunu inkâr ediyor. Demek ki mesele siyaset ve ekonomi arasındaki ilişki.

Sosyalist ülkelerdeki ekonomiler —Lenin'den beri— ekonomik verimliliği toplumsal gelişmenin asıl ölçeği kabul eden bir gelenekten geliyorlar. İnsanlardan fedakârlık yapmalarının istenmesinin gerekçesi, yüksek ekonomik büyümenin, belli bir süre geçtikten sonra herkes için yararlı olduğu şeklinde; çünkü artık ürünü özel kişiler sahiplenemiyorlar. Yaratılan değerler dolaysız olarak herkesin yararına, hatta sosyalizm çok çeşitli yeni maddi, her şeyden önce de kültürel ihtiyaçlar ortaya çıkarıyor. Ve bu ihtiyaçların karşılanması gerek, karşılanmaları da mümkün. Çünkü «sosyaliz-

min ekonomik temel kanunu» şunların ikisini de garanti eder: halkın maddi ve kültürel ihtiyaçlarının giderek daha mükemmel bir biçimde karşılanması ve insanların kişiliklerinin tam olarak gelişmesi, aynı zamanda da bilimsel- teknik gelişme ve toplumsal açıdan yararlı emeğin üretken bir biçimde kullanımı temelinde maddi üretimin sürekli geliştirilmesi ve mükemmelleştirilmesi. Kapitalist kâr hırsından kurtarılmış bu ekonomi kaynaklarını tümüyle insanların refahı ve iyiliği için kullanabilir. Sürekli yüksek bir büyüme, yeni toplum tarafından ortaya çıkarılan «artan taleplere» karşılık verebilmek için gereklidir.

Gelişmiş bir sosyalist ekonomi için bu, uygun bir hedef olabilir, ama bir modernleştirme sistemi olarak sosyalizm için en fazla uzak bir hayaldir. Ama böyle hedeflerin bir toplumun somut olarak erişilmiş sosyo ekonomik gelişme düzeyine gerçekçi veya gerçekçi olmayan bir biçimde uyarlanmasının arkasında «üretici güçlerin masumiyetine sarsılmaz bir inanç» (Wolfgang Harich) yatıyor. Bu inanç, üretici güçlerin geliştirilmesinin tüm diğer toplumsal sorunların çözümünün anahtarı olduğunu ve bu nedenle bu amaca her türlü aracı, bu arada şiddeti de kullanarak bir an önce ulaşmak gerektiğini öngörüyor.

Bu anlayışa göre siyaset ekonominin en yoğun ifadesi. Bu, şu anlama geliyor: sonuçta —siyasetin ekonomiye göre öncelik taşıdığı iddiasına rağmen— ekonomik sürecin rasyonalitesi ve «gerekleri» siyaseti belirliyorlar, siyasi hareket imkânlarını kısıtlıyorlar. Kendi başına, eleştirel-planlayıcı bir toplumsal davranış olarak siyaset, ekonominin ortaya koyduğu görevlerden ve sonuçlardan tek taraflı bir bağımlılık ilişkisi içine giriyor. Ekonomik verimlilik, toplumsal iyileştirmelerin hangi oranda gerçekleştirilecek olduğunu, toplumsal ve bireysel tüketimin ne kadar geliştirilebileceğini belirler hale geliyor.

Dünya çağında, varolan yapılarıyla tüm sanayi toplumlarını tehdit eden bir büyüme krizi karşısında siyasetin ekonomiden bağımlı hale gelmesi gittikçe daha sorgulanır bir oldu. Değişen koşullar karşısında siyasi eylemin imkânları yeniden araştırılmak zorunda. Yalnızca kendi büyüme sınırlarına ulaşmakla kalmayıp, içinde giderek daha büyük toplumsal farklılıklar ve toplumsal yapı ve süreçlerin farklılaşmasını taşıyan bir toplumda, önder siyasi gücün, Marksist-Leninist partinin rolü ve işlevi sorusu da gündeme geliyor. Toplumsal değişimin destekleyicisi olarak parti, uzun süre, ekonomik ve bilimsel-teknik gelişmenin maddi yaşam koşullarında ve her şeyden önce, tek tek bireylerin tüketiminde ve tüketim imkânlarında sonuçlarını göstereceği sözüyle aldığı önlemleri meşrulaştırmayı başardı (Bunun sakıncalı yanı, olumsuz sonuçlardan da dolaysız olarak sorumlu tutulması oldu). Artık değişmiş olan ve yalnızca kısmen kapitalist dünya ekonomisinin bunalımının etkileriyle açıklana-

bilecek olan ekonomik çerçeve, onun bu meşruiyet temelini yıkar gibi görünüyordu. Ekonomik gelişmeyi kendine temel alan gündelik siyaset bu meşruiyet boşluğunu dolduramaz. 60'lı yılların ve 70'li yılların başlangıcının büyük sözü, yani bilimsel-teknik ilerlemenin müthiş bir modernleşmeye yol açacağı sözü artık meşruiyet temeli olarak geçerli değil, tam tersine, bu modernleştirme politikasının ekonomik sonuçlarının korkunç boyutlara ulaştığı ve böyle çılgınca bir ekonomik büyümenin doğuda ve batıda, artık eski yollardan çare bulunamayacak nitelikte simetrik sorunlara yol açtığı görüşü giderek geçerlilik kazanıyor.

Bu arka plana bakınca, «reel sosyalizm» sistemlerinin tarihsel meşruiyet sorunu yeni bir öneme sahip oluyor. Modernleştirici sistemler olarak görevlerini az ya da çok başarıyla yerine getirdiler. Bürokratik rasyonalizasyonları kendilerini yalnızca bir araç olarak işlevleri açısından, bu sürecin zorunlu bir yan ürünü olarak haklılaştırabilirdi. Sorun eleştirel partililer tarafından da hep böyle tartışıldı — 1957'de Demokratik Almanya'da «revizyonistler» devletin baskıcı işlevlerini ve bürokratizmin göstergelerini geri almayı talep etmişlerdi, çünkü toplumsal dönüştürmenin onlar için bir anlam taşıyan önemli görevleri artık sona ermişti. Çekoslovakya'da 1968'deki büyük reform girişimi de aynı yöndeydi.

Sosyalist devletler yalnızca birer iktidar sistemi olarak varolmaya devam etmek istemiyorlarsa, hedef sorununu yeniden tartışmak zorundalar. Bu sistemler tarihsel meşruiyetlerini toplumun insancıllaştırılması, insanın insan üzerindeki iktidarını azaltmak ve ortadan kaldırmak diye tanımlanabilecek bir genel hedeften alıyorlar. Hedef, yani komünist toplum yalnızca yeni bir siyasi ve toplumsal kültürle gerçekleştirilebilir. Bu tespit, gerçekliği hedeflerle ölçmek, Sovyet(ler Birliği) sosyalist sistemleri kendilerine koydukları hedef açısından varolan siyasi ve toplumsal kültürü dönüştüren hareketler olarak nitelendirmek hakkını veriyor. Bu sistemleri incelerken siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişimin belirli kısmi aspektlerinin akribik incelenmesiyle yetinmek, onların tarihsel önemlerinin hakkını vermeye yetmez: 1789 devrinin tamamlanması ve devrimin burjuva toplumunun sınırları dışına taşan, onun aşılmasını öngören özgürlük, eşitlik, kardeşlik ilkelerinin gerçekleştirilmesi.

Demokratik Almanya'da Bürokrasinin Tarihi Üzerine

Bir modernleştirme sistemi olarak sosyalizm bürokrasisiz düşünülemez. Batılı ülkelerde büyük toplumsal bedeller ödenerek ve insanlar feda edilerek yaşanan bir süreci sonradan gerçekleştirmeye çalışmak halk iradesinin oluşmasına ve halkın büyük çoğunluğunun katılımına yer bırakmıyor. Lenin'in kapitalist büyük sanayinin sunduğu örgütsel imkânlara duyduğu hayranlık,

ve gelişmenin yalnızca bu örgütlenme biçimi kullanıldığı, bu biçim yeni sosyalist koşullar altında kulanıldığı zaman mümkün olduğu düşüncesi, —20'li yılların başangıcında bazı alternatiflerin denendiği kısa bir dönem dışında— özgün «sosyalist» örgütlenme ve yönetme modellerinin geliştirilmesini engelledi. Tek bir istisnayla: Sınai gelişme partinin önderliği ve denetimi altında gerçekleştirilecekti. Parti, siyasi fonksiyonlarının yanında ekonomik-örgütsel fonksiyonlar da yüklenmek zorundaydı: Ekonomik planlama devletleştirilmiş ekonominin yönetimi ve denetimi, kooperatiflerin ve varlığını sürdürmeye devam eden küçük özel sektörün yüklediği görevler. Devlet ve ekonomi aygıtıyla onlara uygun kurumları da yarattı, fakat bu yeni bürokratik oluşumların karşısında önderlik rolünü de korumak zorunda olduğunu gördü ve kendine buna uygun paralel denetim organını, parti aygıtını yarattı.

Stalin'e göre sınıf mücadelesinin sertleşmesinin damgasını taşıyan sosyalizmin kuruluşu döneminde bu aygıtların görevi her şeyden önce siyasi olarak belirlenmişti. Önemli olan partinin hedeflerinin herhangi bir pürüzle karşılaşmadan kabul ettirilmesiydi; eski siyasi ve toplumsal yapılar yıkılmalı ve merkezi ve parti tarafından yönetilen bir planlama sistemiyle, kapitalizmin neredeyse bir yüzyıl süren gelişmesi kısa sürede gerçekleştirilmeliydi. Sovyetler Birliği'nin (ve bazı «sosyalist» 3. dünya ülkelerinin) deneyimleri, yeni kurulan planlama ve yönetim aygıtlarının bu geçiş sürecinde, toplumsal dönüşümün en önemli görevlerini yerine getirmeyi başardıklarını ortaya koyuyor — son derece büyük toplumsal fedakârlık ve kurbanlarla ve Marksizm demokratik ve özgürleştirici hedeflerini yitirerek. Bütün bunlar Stalinist despotizmin, en gelişkin şekliyle iktidar devletinin, ki 1945'den sonra siyasi yapısı Doğu Avrupa'ya ve Demokratik Almanya'ya, yani Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk dışında ne hızlandırılmış bir sanayileşmeye ihtiyaç duyan ne de Stalin zamanının Sovyet despotizmini açıklayan siyasi ve kültürel geleneklere sahip olan ülkelere taşınmasını açıklamak için yeterli değil. Tam tersine bu ülkelerin çoğu birbirinden farklı ve ancak zor yoluyla baskı altında tutulabilen kesintiye uğramış demokratik ve demokratik-sosyalist geleneklere sahiptiler. Bu nedenle reform çabaları ve muhalif gruplar sürekli bu ulusal geleneklere dayanıyorlar ve bu geleneklerden kendi siyasi ve toplumsal dinamiklerini kazanıyorlar. Demokratik Almanya için durum Almanya'nın bölünmüşlüğünden dolayı daha da karmaşıklaşıyordu. Batı Almanya'ya bakmadan onun iç gelişimini kayramak mümkün değil.

Doğu Avrupa ülkelerinde ve Demokratik Almanya'da yaşanan tüm siyasi ve toplumsal krizlerin temelinde, Sovyetler Birliği'nin 1945'den sonra oluşan askeri ve jeopolitik durumda, yeni uydularına (veya müttefiklerine) bir siyasi, toplumsal ve ekonomik sistemi zorla kabul ettirmesi yatıyor. Bu sistem tamamen farklı sosyo-eko-

nomik hedefler (geri kalmış bir ülkenin sanayileştirilmesi ve modernleştirilmesi, tamamen farklı bir kültür için, daha yalnızca bir nüve olarak varolan ve ancak «tek ülkede sosyalizm» politikasıyla yapay bir biçimde ve zorla oluşturulan bir işçi sınıfının kendine verdiği görevle hareket ettiğini söyleyen küçük bir devrimci elit tarafından geliştirilmişti.

«Reel sosyalizm»in sınai açıdan gelişmiş ülkeleri başlangıçtan itibaren kendilerine dayatılan siyasi ve ekonomik yapıların bir modernleştirme sisteminin, sanayileşmesinin «sosyalist» işaretler altında tamamlanması gereken bir ülke için geliştirilmiş yapılar olması sorunuyla karşı karşıya kaldılar. Yeni iktidar aygıtları, bu süreci arkasında bırakmış toplumlar karşısında asıl görevlerini yerine getiremeyeceklerini gördüler ve eski mülkiyet biçimlerinin dönüştürülmesine, toplumun yeniden yapılanmasına ve hepsinden önce de kendilerine ödünç verilmiş iktidarı garanti altına almaya yöneldiler. Partinin hedefleri için bir araç haline getirilmiş olan devlet, devlet mülkiyeti temelinde, toplumsal dönüşüm sürecini başlattı.

SED (*) — Uzun zaman Almanya'nın bir bölümünde sosyalist deneyin ne kadar kalıcı olabileceğini bilmeyen bir işgal gücünün iradesine bağımlıydı — pekâlâ da halkın içinde geniş bir desteğe dayanabilirdi, çünkü iktidara sahip olduğu kısım Alman işçi hareketinin geleneksel kalelerinin yer aldığı bölgelerdi. Ama savaş sonrası Almanyasındaki siyasi iktidar oluşumları, başlamakta olan soğuk savaş ve her şeyden önce ona itaat edecek bir siyasi önderliği kurmaya ve iktidarda tutmaya önem veren bir işgal gücü karşısında Almanya için sosyalizme giden özgün bir yolu, ve bağımsız bir demokratik-sosyalist gelişmeyi başarısızlığa mahkûm kılıyordu.

Politikası için geniş bir destekten mahrum olan SED, siyasi - idari zor araçlarına ve Sovyet işgal gücünün desteğine dayandı. Ama nazizmin etkisi altına alarak hedeflerini şaşırttığı gençliğin ve eski işçi hareketinin kısımlarını kendi amaçları için kazanmayı da başardı. Bu grupları bilinçli bir biçimde geliştirerek kısa zamanda güvenilir bir kadro yaratabildi. Bu kadro, ekonomik ve siyasi, kültürel ve bilimsel önderlik pozisyonlarına geldi, siyasi açıdan güvenilirdi ve yıllar boyunca yeni oluşmuş olan yönlendirici ve yönetici aygıtları partinin istediği biçimde idare etmek için giderek daha fazla yetenek ve bilgiye sahip oldu.

Özellikle yeni ekonomik düzenin başlangıç yıllarında, yeni oluşmuş aygıtların SED tarafından sürekli vurgulanan siyasi karakteri, gözlemcileri salt hiyerarşik biçimde örgütlenmiş bir yapıdan söz etmeye yöneltti. Devlet ve ekonomi aygıtı, bilimsel ve kültürel kurumlar, kitle örgütleri, halk temsilcilikleri ve burjuva partileri, daha sosyalizmin kuruluşunun ilan edilmesinden (II. Parti Konferansı, 1952) önce parti tarafından kendi amaçları doğrultusunda birer

(*) SED : Sosyalist Birlik Partisi.

araç haline getirilmişlerdi, veya daha başlangıçtan itibaren kendilerine ait siyasi veya örgütsel yetkiye sahip olmayan iletim (taşıma) ve dönüşüm araçları olarak kurulmuşlardı. Varlıkları, siyasi bir dönüşüm gerçekleştirmek isteyen iktidardaki komünist partinin içinde bulunduğu zorlayıcı durumun bir kanıtı idi. Kapsamlı bir yönetim ve planlama aygıtı kurmak, kendi iradesini kendi üyeleriyle hiç ya da yeterli temsil edilmediği toplumsal alanlarda, geçerli kılmak için kendine iletici̇ler (taşıyıcılar) yaratmak, bilinç yaratıcı ve etkileyici araçları kendine tabi kılmak ve kendine görünürde bir meşruiyet sağlamak zorunda idi.

En iyi ihtimalle aldırmazlık içinde olan bir halkın karşısında, parti için her şeyden önce önem taşıyan, etkisini mümkün olduğunca çabuk bir biçimde toplumun etkisi dışında kalmış veya «antifaşist-demokratik düzen»in oluşturduğu geçiş döneminde belli bir bağımsızlığı korumuş olan alanlarına da genişletmekti. Önemli olan partinin iradesine kapsamlı bir geçerlilik sağlamaktı. Güçlü bir devlet ve partiye itaat eden bir bürokrasi, bu amaçların kapsamlı bir biçimde gerçekleştirilebileceğinin garantisi gibi görünüyordu. Burada devletin ve bürokratik yöntemlerin bağımsızlaşacak varolmaya başlamaları gündeme geliyor. Bu durum en geç devrimci dönüştürme süreci sona erdirildiğinde ve mesele artık nüveler halinde varolan yeni toplum düzenini içten sağlamlaştırmak ve geliştirmek aşamasına gelindiğinde sorun haline geldi. Başlangıçta varolan umut, yeni ekonomik, yani sosyalist temelin otomatik olarak kendi üstyapısını yaratacağı, yeni koşulların insanların başlangıçtaki kararsız ve çoğunlukla reddedici tavırların değiştirecekleri ve giderek daha fazla sayıda insanın sosyalizmin kuruluşuna aktif olarak katılacakları umudu kısa sürede boşa çıktı. Yeni yaratılmış bürokratik aygıt ve örgütler ise her şeyden önce harekete geçirici araçlardı; çalışmalarının hedefi, toplumun tüm üyelerinin sosyalizmin kuruluşuna katılmalarını sağlamaktı. En başta önem taşıyan ekonomik verimlilik ve örgütsel rasyonellik değil, partinin iradesini toplumun tüm alanlarında geçerli kılmaktı. Hedef, üretkenliği en optimal biçimde geliştirmekti; ekonominin verimliliğini artırma yönündeki çabalarsa «bilinç»i hedeflediler, açıklanmış olan hedef için şüpheli sonuçlar verdiler. Çünkü ekonomik ve toplumsal unsurları dikkate almadılar.

Doğu Avrupa'nın toplumsal sistemlerine ve Doğu Almanya'ya da 50'li yılların ortalarına kadar damgasını vuran «proleterya diktatörlüğü»nün Stalinist versiyonu büyük sanayi örgütlerinin spesifik rasyonelliği ve verimlilik düşüncesinde, bu düşünceye paralel olarak yürüyen farklılaşma ve planlama ve yönetim yapılarındaki uzmanlaşmada kendi yöneticilik iddiası için bir tehlikenin varolduğunu sanıyordu ve bunda da pek haksız sayılmazdı. «Siyasi» olarak belirlenmiş örgütlenme modellerinin tadili, ona yöneticilik id-

diasını sürdürebilmek için yerine getirmesi gereken bir koşul gibi göründü, çünkü böyle bir tadilatı gerçekleştirmediği takdirde ekonomi alanındaki yeni devlet idaresinin geniş alanları partinin doğrudan şekillendirici müdahalesinin dışına kaçabilirdi. Parti o sıralarda ne yeterince kalifiye elemana, ne de uygun bürokratik altyapıya sahipti ve bu nedenle personelinin günlük çalışmalarına karışmak ve bu aygıtların denetimini sağlamak imkânlarından yoksundu.

Stalin sonrası dönemin en önemli deneyimi ve bu dönemde gerçekleştirilen asıl yenilik, partinin öncü rolüyle ekonomik verimlilik düşüncesinin pekâlâ da uyum içinde birlikte gerçekleştirilebileceği, hatta bunun partinin öncü rolünün uzun vadede sağlamlaştırılmasının koşulu olduğu düşüncesi ve bu düşüncenin pratiğe geçirilmesi oldu. Doğu Avrupa ülkelerinin çoğunda 50'li yılların ortalarında yaşanan krizler parti yöneticilerine, yeni siyasi, ekonomik ve toplumsal görevlerin yerine getirilebilmesi için planlama ve yönetim aygıtlarının yapılarında reformlara gidilmesi ve yönetim ve örgütlenme yöntemlerinin değiştirilmesi gerektiğini gösterdi. Bu ülkeler ve Doğu Almanya, savaş ve savaş sonrası yıkımın sonuçlarının ortadan kaldırılmaya çalışıldığı geniş bir gelişme döneminin sonuna gelmişlerdi ve yeni, yoğun bir ekonomik gelişme dönemine girmişlerdi. Bu yeni dönem, değer yasasının ve mal-para ilişkilerinin etkilerini yeterince gözönünde bulundurmayan eski planlama yöntemlerinin değiştirilmesini gerekli kılıyordu. Sovyetler Birliği'nden devralınan planlama ve örgütlenme yöntemleri artık dönemin gereklerini karşılayamayacak duruma gelmişti. Sorun, Doğu Avrupa sistemlerinin böyle bir reform sürecini başlatabilecek durumda olup olmadığıydı.

Doğu Almanya uzun ve çelişkili tartışmalar sonucunda geniş çaplı bir reform tasarısı hazırladı. «Ekonominin planlanması ve yönetimi için yeni ekonomik sistem» (YES) adını taşıyan bu tasarı teknokratik bir tasarıydı ve onun yardımıyla Doğu Almanya ekonomisini krizlerden arındırılmış yeni bir gelişme dönemine sokmak mümkün oldu, sosyal güvenlik sisteminin geliştirilmesi ve görece bir bireysel refahın sağlanmasının uzun vadeye yönelik koşulları yaratıldı ve aydınların ve kalifiye işçilerin oluşturduğu yeni toplumsal gruplar sisteme entegre edilebildiler. Tasarı doğal olarak kendi iç ve dış çelişkilerini de yarattı. Reform sürecinin sonucu pek çok gözlemcinin beklediği gibi sistemin liberalleştirilmesi, parti hakimiyetinin gevşetilmesi olmadı, tam tersine bu hakimiyetin rasyonelleştirilmesi süreci başladı.

Türkçesi: Fügen UĞUR

Reel Sosyalizm İdeolojisindeki Tutucu Özellikler

Lubomir Sochor*

Reel Sosyalizm

Bildiğim kadarıyla, «reel sosyalizm» terimi Prag Baharına karşı Sovyetler Birliği'nin askeri müdahalesinden sonra ortaya çıktı, ama belli bir gecikmeyle. Prag Baharı ve hatta «normalleşmeden» sonraki ilk aylarda Moskova'daki ideologlar ve onların Prag, Berlin, Varşova, Budapeşte ve Sofya'daki yardakçıları polemiklerini «insancıl yüzlü sosyalizm» kavramı üzerinde yoğunlaştırdılar. Onlara göre sosyalizm «bilimsel» bir kavram olarak kesin çizgilerle tanımlanmış bir toplumsal formasyonu tarif ediyordu ve önüne eklenecek bir sıfata ihtiyacı yoktu. Yalnızca «sosyalizmin temelleri», «gelişmiş sosyalizm» ve «ileri sosyalizm» arasında bir ayrım yapılabilirdi, o kadar.

Fakat ideoloji alanında faaliyet gösteren apparaçik, her türlü sıfatı reddetmenin gerekli olmadığını kavradı. «İnsancıl yüzlü sosyalizm» kavramını irreel olarak tanımlayarak değersizleştirme çabası içinde uğraşırken «reel» sıfatını buldular. Marksist-Leninist terminolojinin baş idarecisi Michael Suslov ve onun Praglı meslektaşı Vasil Bilak yetmişli yılların başında bu terimi ortaya attılar. Apparaçik, gerçek papağanlardan oluştuğu için, efendilerinin ve ustalarının formüllerini düşünmeden kabul etmeye eğilimliydi ve terim yıldırım hızıyla bütün doğu bloğunda yaygınlaştı. Terim ortaya çıkmıştı ve şimdi artık yalnızca onun tanımladığı «kavramı» inşa etmek gerekiyordu. Bu görev de ideolojik alanda faaliyet gösteren apparaçik'e düştü. Şeflerinin bu Marksist-Leninist terminoloji içinde alışılmadık «neoloji» (yenilik) yle ne demek istediklerini bulmak için uğraşmaya başladılar. Klasikleri karıştırırken, bazı alıntılara rastladılar, mesela «Alman İdeolojisi»nde Marx'ın komünizm bir ideal değil, reel tarihsel bir süreçtir dediği yeri buldular.

---

* «Beitrag zur Analize der konservative Elemente in der Ideologie des Realen Sozialismus», Forschung Projeckt, Krisen in den Systemen Sowjetischen Typs, 1984 Köln.

Ve kısa sürede ilk teorik makaleler, büyük baskılar yapan broşürler, hatta kitaplar piyasaya çıktı.

Aralık 1978'de Moskova'nın girişimiyle Sofya'da özel bir konferans düzenlendi ve Suslov'un vekili, politbüro adayı ve SBKP merkez komitesi sekreteryası üyesi B.N. Ponomaryov, kardeş partilerin genel sekreterleri, merkez komitelerin ideolojik sorunlardan sorumlu sekreterleri önünde «reel» sosyalizm ve uluslararası önemi üzerine bir konuşma yaptı. O andan itibaren terim ve ideolojisi resmen kutsanmış oldu.

«Reel sosyalizm» terimi (ender olarak «varolan sosyalizm» de deniyor) batılı ülkelerin siyasi sözlüğünde belli bir gecikmeye kendine yer edindi. Ama Rusya'dan ve bugünün Sovyetler Birliği'nden alınan «çar», «kozak», «sovyet», «kolhoz», «özeleştiri», «gulag» gibi terimlerden farklı olarak «reel sosyalizm» kavramı ciddiye alınmıyor. Yukarda adı geçen terimlerin tartışılmaz ve elle tutulur olguları tanımladığından kimse kuşku duymazken, «reel sosyalizm» ikili anlamı yüzünden haklı bir güvensizliğe yol açıyor: çünkü gerçek ve salt hayali olan arasındaki karanlık ve sınırları belirsiz alanı tanımlıyor.

Bu nedenle Sovyet rejiminin hayranları bu kavramı kullanmaktan kaçınıyorlar. Sovyetler Birliği'nde ve Doğu Bloğu ülkelerindeki toplumsal ve siyasi sistemleri karakterize etmek için önüne bir sıfat koymadan sosyalizmden sözetmenin yeterli olduğuna inanıyorlar ve bunda da çok samimiler. Bu terimden duydukları şüphe, «reel» sözcüğünü sosyalizmin önüne katanın Sovyet yönetiminin kendisi olduğu gerçeğiyle de ortadan kalkmıyor. Batıda bu kavramı yalnızca Sovyet sisteminin eleştirmenleri kullanıyorlar ve genellikle de tırnak içine alarak kendilerini Sovyet gerçekliğinden ayıran eleştirel mesafeyi vurguluyorlar. Ayrıca bu terim kelime oyunları için iyi bir bahane sunuyor. Kelimelerle oynamaktan ve «reel sosyalizm» ideolojisini sosyalizmin varolmadığı ve gerçek dışı olduğu bir toplumun ve onun kurumlarının karşısına koymaktan daha kolay bir şey yok. Bunlar her türlü sosyalizmin en uzlaşmaz karşıtları, sıfatlı veya sıfatsız, bu sıfat her ne anlama geliyorsa... Büyük bir keyifle Brejnev'in, Suslov'un, Andropov'un ve «reel sosyalizm» ideolojisinin diğer temsilcilerinin çok haklı olduğunu tespit ediyorlar. Onlar için Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Bloğu ülkelerindekinden farklı bir sosyalizm düşünülemez bile. Başka bir sosyalizm keşfetmeye ve onu geliştirmeye yönelik her deney, en iyi niyetli olanı bile zorunlu olarak despotizme, teröre, gulag ve barbarlığa götürür. Bu nedenle varolanı kötülemeye gerek yok. «Aşırı uçların birbirine dokunduğu» şeklindeki eski diyalektik cümle burada bir kez daha kanıtlanıyor. Her iki durumda da sosyalizm Rusya gerçekliğiyle eşitleniyor ve yalnızca sosyalizm üzerine değer yargıları birbiriyle tam bir karşıtlık içinde bulunuyor.

Ben ne Brejnev'e, ne de onun koşutu Husak'a hak veriyorum, ama bence «reel sosyalizm» kavramı ucuz şakalarla halledilip bir kenara konamaz. Bence bu kavramı önemli bir ideolojik olgu olarak kabul etmek ve anlamlarını açığa çıkarabilmek için ayrıntılı bir analize tabi tutmak gerek. Terim Sovyet tipi Marksizm-Leninizmin önemli bir metamorfozunu (başkalaşımını) tanımlıyor. Büyük bir öneme sahip, Sovyet ideolojisinin Kruşçev döneminden sonra yeniden yapılanmasını ve fonksiyonlarının dönüştürülmesini yansıtıyor. Genellikle Brejnev döneminin Sovyet iktidar elitinin köklü bir dönüşümünü beraberinde getirmiş olduğu ve bunun yansımasının Marksizm-Leninizmin güçlü tadillerinde ifadesini bulmuş olduğu unutuluyor. Marksizm-Leninizm bürokratikleştirilmiş devrimci bir ideolojiden tutucu bir ideolojiye dönüştürüldü ve gerçek içeolojiye dönüştürüldü ve gerçek içeriği sahte devrimci bir söylemin unsurları altında gizleniyor. Lenin, Stalin ve hatta Kruşçev dönemi için karakteristik olan ütopyanın egemenliğinin yerini anti ütopya aldı, yani Stalinist Marksizm-Leninizmin ütopik unsurları tamamen terkedildi. Resmi ideolojinin bu yeniden yapılanması, fonksiyonlarının değişime uğratılması, aşırı ritüelleştirilmesi ve liturjik bir Marksizm-Leninizme dönüştürülmesi ifadesini «reel sosyalizm» şeklindeki ideolojik formülde buluyor. «Reel sosyalizm» doktrini, varolan toplumsal gerçekliği dönüştürmeyi hedefleyen projenin nihai olarak terkedilmesi, dolaysız olanın oluştuğu bir kültün doğuşu, artık kimseyi harekete geçirmeyen «parlak» bir gelecekten vazgeçilmesi, güncel hareketsizlikte ısrar edilmesi anlamına geliyor.

Brejnev'in «reel sosyalizm»in teorisyeni olduğunun resmi kaynaklarca kabul edilmesine rağmen, ben onun bu doktrinin şahsen sahibi olduğundan güçlü şüpheler duyuyorum. Bu ideolojik formül, «reel sosyalizm», bence daha çok, hakim bürokratik elitin sosyal psikolojisini ve mentalitesini dile getiren bir ortak ürün. Bu doktrin, sosyalist toplumun ürkütücü ölçülerde dinamizmden uzaklaşmasını, ideolojik ve politik sklerozunu, gittikçe daha belirgin bir biçimde hareketsizliğe doğru gitmesini (hem fikirler, hem kurumlar düzeyinde) gösteriyor. «Reel sosyalizm» doktrini, bu eğilimleri yalnızca ifade etmekle kalmıyor, aynı zamanda onları yüceltiyor, yüksek birer ideal düzeyine çıkarıyor, birer meziyet haline getiriyor. Bu eğilimleri doğu bloğu içindeki veya batıdaki, özgürlük içinde, tek parti hakimiyetine dayanmayan, gulagsız bir sosyalizm hayal eden reform yanlılarının hayali şatolarından daha yüce değerler olarak sunuyor.

«Reel sosyalizm» ideolojisi, iktidar elitinin kurumsal ve ideolojik hareketsizlikte ısrar etme şeklindeki iradesinin ifadesidir. Sovyet bloğu toplumlarının kucağında yaşayan objektif toplumsal eğilimlerin bir ürünüdür. Aynı zamanda da dönüşümü engelleyen ve toplumsal statükonun ayakta tutulmasına katkıda bulunan geri kalmışlığın önemli bir nedeni haline gelmiştir.

Ben ne Brejnev'e, ne de onun koşutu Husak'a hak veriyorum, ama bence «reel sosyalizm» kavramı ucuz şakalarla halledilip bir kenara konamaz. Bence bu kavramı önemli bir ideolojik olgu olarak kabul etmek ve anlamlarını açığa çıkarabilmek için ayrıntılı bir analize tabi tutmak gerek. Terim Sovyet tipi Marksizm-Leninizmin önemli bir metamorfozunu (başkalaşımını) tanımlıyor. Büyük bir öneme sahip, Sovyet ideolojisinin Kruşçev döneminden sonra yeniden yapılanmasını ve fonksiyonlarının dönüştürülmesini yansıtıyor. Genellikle Brejnev döneminin Sovyet iktidar elitinin köklü bir dönüşümünü beraberinde getirmiş olduğu ve bunun yansımasının Marksizm-Leninizmin güçlü tadillerinde ifadesini bulmuş olduğu unutuluyor. Marksizm-Leninizm bürokratikleştirilmiş devrimci bir ideolojiden tutucu bir ideolojiye dönüştürüldü ve gerçek içeolojiye dönüştürüldü ve gerçek içeriği sahte devrimci bir söylemin unsurları altında gizleniyor. Lenin, Stalin ve hatta Kruşçev dönemi için karakteristik olan ütopyanın egemenliğinin yerini anti ütopya aldı, yani Stalinist Marksizm-Leninizmin ütopik unsurları tamamen terkedildi. Resmi ideolojinin bu yeniden yapılanması, fonksiyonlarının değişime uğratılması, aşırı ritüelleştirilmesi ve liturjik bir Marksizm-Leninizme dönüştürülmesi ifadesini «reel sosyalizm» şeklindeki ideolojik formülde buluyor. «Reel sosyalizm» doktrini, varolan toplumsal gerçekliği dönüştürmeyi hedefleyen projenin nihai olarak terkedilmesi, dolaysız olanın oluştuğu bir kültün doğuşu, artık kimseyi harekete geçirmeyen «parlak» bir gelecekten vazgeçilmesi, güncel hareketsizlikte ısrar edilmesi anlamına geliyor.

Brejnev'in «reel sosyalizm»in teorisyeni olduğunun resmi kaynaklarca kabul edilmesine rağmen, ben onun bu doktrinin şahsen sahibi olduğundan güçlü şüpheler duyuyorum. Bu ideolojik formül, «reel sosyalizm», bence daha çok, hakim bürokratik elitin sosyal psikolojisini ve mentalitesini dile getiren bir ortak ürün. Bu doktrin, sosyalist toplumun ürkütücü ölçülerde dinamizmden uzaklaşmasını, ideolojik ve politik sklerozunu, gittikçe daha belirgin bir biçimde hareketsizliğe doğru gitmesini (hem fikirler, hem kurumlar düzeyinde) gösteriyor. «Reel sosyalizm» doktrini, bu eğilimleri yalnızca ifade etmekle kalmıyor, aynı zamanda onları yüceltiyor, yüksek birer ideal düzeyine çıkarıyor, birer meziyet haline getiriyor. Bu eğilimleri doğu bloğu içindeki veya batıdaki, özgürlük içinde, tek parti hakimiyetine dayanmayan, gulagsız bir sosyalizm hayal eden reform yanlılarının hayali şatolarından daha yüce değerler olarak sunuyor.

«Reel sosyalizm» ideolojisi, iktidar elitinin kurumsal ve ideolojik hareketsizlikte ısrar etme şeklindeki iradesinin ifadesidir. Sovyet bloğu toplumlarının kucağında yaşayan objektif toplumsal eğilimlerin bir ürünüdür. Aynı zamanda da dönüşümü engelleyen ve toplumsal statükonun ayakta tutulmasına katkıda bulunan geri kalmışlığın önemli bir nedeni haline gelmiştir.

formizm içinde bulunmanın baskısı altında tutulurlar, önemli ölçüde hafifletildiği ve yerine ekonomi dışı zorlamanın çeşitli biçimlerinin (devletin zorlayıcı gücü, düşünsel eylemin tüm alanlarını kapsayan birlikler sistemi, «Sibiryalar»ın her yerde ve her an varlığı, zorla çalıştırma, hukuğun ideolojikleştirilmesi ve ahlakla kaynaştırılması vb.) feodal toplumun biçimlerine benzeyen biçimlerin geçirildiği görülüyor. «Pravda» ve «Rude Pravo»da çıkan ve her yıl köylüleri saman hasadına, tahıl hasadına, şeker pancarı ve patates hasadına başlamaları için ikaz eden başyazılarla dalga geçmek ve bunları bürokratikleştirilmiş basının bir biçimciliği olarak yorumlamak mümkün. Ben bu yazıları sistemin önemli ve gerekli bir unsuru olarak değerlendiriyorum. Biraz mübalağa ederek şu tez ileri sürülebilir: Tepedekilerin çağrıları olmazsa tahıl hasadı da olmaz, şeker kamışları ve patatesler de toplanmayarak tarlalarda çürürdü.

Göze çarpan başka bir olgu da ideolojinin aşırı ritüelleştirilmesi, rejimin ürettiği yeni mitlerin büyük önemi, geçmişin bugün üzerinde kurduğu hakimiyeti yansıtan «sosyalist» bayram ve geleneklerin oluşturduğu sistemin gelenekselliği.

Bir çelişkiyle karşı karşıyayız. Kronolojik olarak bakıldığında karşımızda kapitalizm sonrası bir toplum var. Endüstriyel ve teknik temellerindeki modern unsurlar tartışılmaz. Ama ideoloji, bürokratik kitle kültürü ve gelenekler düzeyinde, sanki bunları ortaya çıkarmış olan devrim toplumu geriye, Fransız Devriminin ve 19. yüzyılın kazanımlarının öncesine göndermişcesine, kapitalizm öncesi «arkaik» toplumlarla büyük benzerlikler gösteriyor.

Yine de ve bu «geçmişin geri dönüşüne» rağmen, sözü edilen olguları basitleştirilmiş bir tarihsel determinizmle, Rusya'nın devrim öncesi geriliğiyle, çarlık rejiminin gelenekleriyle vb. açıklamaya çalışan yorumlara katılmıyorum. Devrim bu Rus geçmişiyle radikal bir hesaplaşmaya yol açtı, eski gelenekçiliği yıktı ve en azından yeni rejimin ilk yıllarında belli bir modernliği beraberinde getirdi. Tarihsel miras değil. Stalinist sistemin içsel mantığı reaksiyona ve «bastırılmış olanın geri gelmesine» yol açtı. Rejimin «arkaik» unsurları yalnızca Marksizm-Leninizm doktrinin iddia ettiği gibi geçmişin sistematik bir eğitim çalışmasıyla kurtulunmaya çalışılan kalıntıları değil. Tam tersine, bunlar toplumsal ve siyasi rejimin vazgeçilmez unsurları, onlar olmazsa bu rejim işleyemez. Kısacası, bu görünürdeki «arkaiklikler», rejimin radikal yeni karakterini gizleyemezler. Bu ne sosyalist, ne kapitalist ve ne de feodal bir rejim. Feodalizmin ve devlet kapitalizminin bazı unsurlarına sahip olmasına rağmen devlet kapitalizmi de değil. Söz konusu olan geçmişte bilinmeyen bir üretim biçimi, tamamen orjinal bir toplumsal rejim, geçmişin unsurlarını kendi amaçları için kullanmak üzere yeniden canlandıran yeni bir toplumsal yapı. Devlet kapitalizmi veya çar-

pıtılmış sosyalizm teorileri vulger marksizmin ve onun kaderci ve steril ikileminin (ya kapitalizm ve sosyalizm) dar ufkunun ötesine geçemiyorlar. Ama şimdi tam da üçüncü (veya dördüncü, veya beşinci, nasıl istenirse) seçenek gerçekleşti. Rus Devrimi kapitalizmi yokettikten sonra Stalin döneminde sosyalist olarak nitelendirilmesi mümkün olmayan yeni bir toplum oluşmasına yol açtı. Tarihte yeni ve önceden görülmesi mümkün olmayanın gerçekleşmiş olduğu görüşümde ısrar ediyorum. Tarih araştırmaları açısından yalnızca bu bakış açısı üretken olabilir...

Üçüncü olarak, «reel sosyalizm» ideolojisinin ve yaygınlaştırdığı bürokratik kitle kültürünün tek tek doğu bloğu ülkelerinde farklı ağırlıklara sahip olduğu ileri sürülebilir. Sovyetler Birliği ve Bulgaristan'ın, toplumsal hayatın tüm alanlarını kapsayan ideolojik bilgisizlik yanlılığının (obskurantizmin) etkisi altındayken, «reel sosyalizm» ideolojisinin belli unsurları Polonya ve Macaristan'da şu anda geçerli değil. Gerçekten de evlenirken bulundukları yerdeki Lenin anıtının önüne bir buket çiçek bırakan Polonyalı bir çifti çifti düşünmek zor. Evlenen çiftler genellikle iyi, dinlerinin gereklerini yerine getiren katolikler oldukları için evlendirme dairesinden kiliseye giderek evliliklerinin kutsanmasını sağlarlar.

«Normalleştirilmiş» Çekoslovakya'da bile Komünist Parti'nin çabalarına rağmen sovyet tipi «reel sosyalizm» şablonlarının kullanımı partinin ve devletin temsili amaçlarına hizmet eden eserlerle, mesela güzel sanatlarla sınırlı. Böylece ressamlar ve heykeltraşlar, «reel sosyalizm»in resim ve heykel dünyasına katkılarını gerçekleştirdikten sonra «yumuşatılmış bir modernizm» ruhuyla deneyler yapma imkânına sahipler.

Tarihsel ve ulusal-kültürel geleneklerin önemini inkâr etmiyorum. Aynı şekilde bazı ülkelerde rejim, özellikle güçlü bir direnişle hatta ayaklanmacı toplumsal hareketlerle karşı karşıya kaldığı dönemlerde topluma karşı bazı tavizler vermek zorunda kalabilir. Buna rağmen «Nihil novum» ilkesi, ki «reel sosyalizm» ideolojisi için büyük öneme sahiptir, her yerde geçerli. Rejim, kültürel hayatta belli bir elastikiyete rağmen siyasi ve toplumsal kurumlarla ilişkin her konuda sert olmaya devam ediyor. Ve sistemin ve ideolojinin içsel mantığı, toplumun içinden gelen bir direnişle karşı kalmadığı takdirde çeşitliliğe değil, tekleştirmeye meyilli. Bu sistem içi eğilim Sovyetler Birliği'nin ekonomik, demokrafik ve askeri faktörleriyle güçlendiriliyor. Hiçbir şey Sovyetler Birliği'ni, kendi imparatorluğunun sınırları çevresindeki ülkelerdeki çeşitlilikten geri kalanları asimile etmeye zorlamıyor. Buna karşın, imparatorluğun periferisi, merkezi taklit etmek ve az ya da çok inat veya yumaşaklıkla merkezin ezici ağırlığına teslim olmak zorunda.

Türkçesi: Fügen UĞUR

Devrim Sonrası Toplumlarda Politik İktidar ve Muhalefet

Istvan Meszaros

Devrim sonrası toplumlardaki politik iktidar sorunu, Marksist kuramın en çok gözardı edilmiş alanlarından birisidir ve bu durumunu korumaktadır.* Marx, «doğru adlandırılışıyla politik iktidar»ın ortadan kaldırılması ilkesini tartışmaya yer bırakmayan terimlerle formüle etmişti: «Devrimci unsurların bir sınıf olarak örgütlenmesi, eski toplumun bağrında yeşerebilecek bütün üretici güçlerin varlığını öngörür. Ama bu, demek midir ki, eski toplumun yıkılışının ardından egemenliğini **yeni bir politik iktidarda** doruğuna çıkaracak yeni bir sınıf görünecek? Hayır. Tıpkı Third Estate'in**, burjuva kesiminin **(order)** kurtuluşunun koşulunun bütün sınıf **(estate)** ve kesimlerin kaldırılışı olduğu gibi, işçi sınıfının kurtuluşunun koşulu da bütün sınıfların **(class)** ortadan kaldırılmasıdır. İşçi sınıfı, gelişiminin akışı içinde,, eski sivil toplumun yerine, sınıfları ve sınıf antagonizmalarını dışlayacak bir birlik **(association)** geçirecek ve **artık doğru adlandırılışıyla politik iktidar görülmeyecektir;** çünkü politik iktidar, kesin olarak, sivil toplumdaki antagonizmanın resmi ifadesidir».[1] Marx'ın kesin iddialarından birisi de şuydu: «Proletaryanın zafer kazanması asla toplumun mutlak egemen tarafı haline gelmesi değildir, çünkü proletarya, **yalnızca kendini ve karşıtını ortadan kaldırdığında zaferi kazanmış olur:** (O zaman, onu belirleyen karşıtı —özel mülkiyet— gibi **proletarya da**

---

* Bu makale, 11-13 Kasım 1977'de Venedik'te yapılan «Devrim Sonrası Toplumlarda İktidar ve Muhalefet» konulu **Convegno del Manifesto**'ya katkının genişletilmiş bir versiyonudur. New Left Review'nun 108. sayısından çevrildi (Mart-Nisan 1978).

** Third Estate: Üçüncü Sınıf. Devrim öncesi Fransa'sında ayrıcalıklı kesimler olan soylulukla ruhban sınıfının oluşturduğu ilk iki sınıfın altında; ayrıcalıksız kesimlerden oluşup türdeş olmayan geniş bir kesimi kucaklayan, «halk» olarak da adlandırılan, burjuvaziyi, esnaf ve zanatkârları, yoksul halk ve köylü yığınlarını kapsayan bir üçüncü sınıf. (ç.n.)

(1) **The Poverty of Philosopy**, Karl Marx ve Frederick Engels, **Collected Works, C.** 6, Londra 1976, s. 211-12 (vurgu benimdir).

yok olur»[2]. Ancak, proletaryanın yok olmadığı devrim sonrası toplumlardaki politik iktidarın durumu nedir? Bir yandan proletarya varolmayı sürdürür ve toplumun tamamını —kendisi dahil— «proletarya diktatörlüğü» denen yeni politik iktidarla yönetirken, üretim araçlarındaki özel mülkiyet de ortadan kaldırıldığında, özel mülkiyet ya da sermaye neye dönüşür? Çünkü Marx'ın ilkesine bakılırsa, karşıtlığın iki tarafı da birlikte durup birlikte yıkılırlar ve proletarya kendini ortadan kaldırmadan gerçek bir zafer kazanamaz. Aynı zamanda iktidarını güvenceye alıp korumak için proletarya diktatörlüğü gibi yeni bir politik biçime gereksinme duyan bir sınıf olarak kendini ortadan kaldırmadan, karşıtını da tamamıyla ortadan kaldıramaz.

Yeni politik iktidarın «doğru adlandırılışıyla politik iktidar» olmadığını, bir başka deyişle, derin kökler salmış nesnel antagonizmaların dışavurumu olmadığını ileri sürerek bu zorluklardan sıyrılmaya çalışmak, bilgiçlik taslamaktan başka bir şey olmaz. Çünkü o tür antagonizmaların varoluşunun kanıtları ne acı ki her yerde bulunabilirken, patlamaları önlesin diye düşünülmüş önlemlerin sertliği —yine de başarıyı asla garanti etmez bu sertlik— her türlü kaçamaklı bilgiçliği açık bir biçimde çürütmektedir. Devrim sonrası devletin politik iktidarının salt **uluslararası** boyutta belirlenme işleviyle korunduğu —aslında yoğunlaştırıldığı— şeklindeki kendi kendini haklı çıkaran bir varsayımı bir an için bile ciddiye almak olanaksızdır. Çünkü politik baskı, «kuşatma»nın zorunlu sonucu ve dış saldırıyla onun tamamlayıcısı —iç yıkıcılık— karşısında devrimin kazanımlarını savunmanın uygulanabilir biricik biçimi olarak açıklanmaktadır. Yakın tarihin etkili biçimde tanıklık ettiği gibi, devrim sonrası toplumlarda politik iktidarın doğasını «iç ve dış düşmana karşı» diye açıklamak tehlikeli bir öğretidir. Bu biçimiyle, kısmi bir belirlenmeyi, haklı görülemez olan bir şeyin (sosyalist temel hak ve değerlerin kurumsal yollarla çiğnenmesi) **a priori** bütünsel bir gerekçesine dönüştürmek üzere; bütünün yerine parçayı koyan bir öğretidir.

Görev, açıkça, devrim sonrası toplumlarda öne çıkan özgül politik antagonizmaları —özür aramaya yönelik önyargılara kapılmadan— araştırmak ve bu araştırmayı yürütürken, Marx'ın, proletaryanın zaferinin zorunlu koşulu olarak getirilen eski sosyo-ekonomik antagonizmanın **iki tarafının da** eşzamanlı olarak kaldırılmasıyla ilgili ilkesiyle dolaylı biçimde özdeşleşen, söz konusu toplumların maddi temellerini de o antagonizmalarla birlikte ele almaktır. Bunun anlamı hiç de peşin olarak bir «yeni sınıf» kuramına bağlanmamız gerektiği değildir. Çünkü bir «yeni sınıf» önermesi ortaya atmak, hiç bir şey açıklamayan —tam tersine, kendisi çok şiddetli bi-

(2) **The Holy Family**, Marx ve Engels, **Collected Work**, C. 4, Londra 1975, s. 36 (vurgu benim).

çimde açıklanmayı gerektiren— bir başka tür önyargıdır. Max Weber'den Troçki'nin kimi izleyicilerine kadar birbirine zıt bakış açılarıyla yaklaşıldığında, nitel bakımdan farklı toplumsal sistemlerin değerlendirilmesi dahil, hemen herşeyi kapsayan, sihirli şemsiye terim «bürokratizm» de devrim sonrası toplumlardaki politik iktidarın doğasına anlamlı bir açıklama getirmez. O da, nedenlerini kanıtlamış saydığı bir takım belirgin görünümlere işaret etmekle yetinir. Sözgelimi, geniş kapsamlı nedensel belirlenimlerin **sonucunu** kendi başına **nedensel bir açıklama** olarak sunar. Aynı şekilde «devlet kapitalizmi» hipotezi de bir açıklık getirmez. Çünkü «devlet kapitalizmi» hipotezi de sorunları en ileri kapitalist toplumlarda görülen bir takım güncel gelişme eğilimleriyle (Marx'ın zamanında çok özet olarak değindiği eğilimler) karıştırmakla kalmaz; aynı zamanda, bu tartışmalı etiketin kullanılışını akla uygun göstermek amacıyla, devrim sonrası toplumlardaki çok önemli kimi nesnel karakteristikleri çözümleme alanından çıkarmak zorunda kalır. Etiketler, ne denli gözalıcı olursa olsun, karmaşık kuramsal sorunları çözmez; sadece çözdüğü yanılsamasını uyandırarak geçiştirirler.

Aynı nedenle, bugün ve gelecek, politik çoğulculuk ilkesine (ister istemez, iktidarın «tarihsel uzlaşma» biçiminde paylaşılmasını kapsayan bir ilke) göre tasarımlanacağı halde; proletarya diktatörlüğünün bir politik biçim olarak geçmişte kaldığını ilân etmekle bu problemleri aşabileceğimizi hayal etmek de bir parça saflık olur. Çünkü, politik çoğulculuğun pragmatik bir temelde yaşayabileceğini ve tarihsel açıdan göreli bir geçerlilik taşıdığını kabul etsek bile; toplumun sosyalist dönüşümünün, gerçekleşmesini belirsiz bir geleceğe ertelemek yerine, aktif bir katkıda bulunan politik iktidarın nasıl oluşturulacağı ve kullanılacağı sorunu eskiden olduğu gibi hâlâ yanıtsız durmaktadır. Yanıt bulunması gereken kimi kaygı verici açmazlar vardır. Yeni tasarımlanan çoğulculuk çerçevesinde, bir yandan sermayenin toplum üzerindeki egemenliğini süreklileştirmeye fiilen yardım ederken, burjuvaziyle «iktidarı paylaşma» yanılsamasına kapılmış Sosyal Demokrasi'nin iyi bilinen tarihsel yazgısından kurtulmak olanaklı mıdır? Olanaklı değilse (yani, politik çoğulculuk biçimi, doğası gereği, kimilerinin ileri süreceği gibi, hükmünü sürdüren sınıf egemenliği biçiminin önünde boyun eğmeyse), sosyalistlerin bu konuya en ufak bir ilgi duymaları neden gerekiyor? Ama, Öte yandan, çoğulculuk fikri hakiki bir sosyalist dönüşüm perspektifiyle savunuluyorsa; devrim sonrası toplumlarda politik iktidarın, tamamıyla aynı çelişkilerine (dışavurumlarına pek çok vesileyle tanık olduğumuz) düşmeksizin, **paylaşılan iktidardan sosyalist iktidara** ilerlemenin ne kadar olanaklı bulunduğunun açıklanması gerekir. Bütün tartışmaya yakıcı bir güncellik katan öğe, işin bu yanıdır. Devrim sonrası toplumlardaki politik iktidar sorunu artık akademik bir konu değildir. Solun genelde gözardı etmesine göz yumu-

lup, tutucu politik propagandanın çıkarlarına terkedilebilecek bir konu da değildir. Çelişkilerin büyük gümbürtülerle ve trajik bir biçimde patlamayla sonuçlandığı 1956'dan tamamen farklı olarak, Sol'un hiç bir kesiminin bu konuya sırtını dönmesi olanaklı değildir artık. Kimi ülkelerde, sermayenin sürekli derinleşen yapısal krizi ortamında, iktidarı paylaşma sorumluluklarını üstlenme anlamına gelebilecek koşullarda, anılan bu konuları cesaretle görmek bütün işçi sınıfı hareketinin ilerlemesinin temel bir koşulu haline gelmiştir.

İdeal ve «Koşulların Gücü»

Günümüzün koşulları ve gelişmeleri açısından bütün uzantılarıyla birlikte, formüle ediliş koşullarının gözden geçirilmesi düşünülerek özgün kaynaklara ve ilkelere geri dönmek gereksinmesi ortaya çıkmışsa, kesinlikle bu konularla ilgilidir. Yalnız bunu kabullenip ona uygun adımları atmaya başlar başlamaz, büyük zorluklarla yüz yüze geliriz. Bunun nedeni, Marx'ın politik iktidarla ilgili 'sınıf antagonizmasının zorunlu dışavurumu olan kurum' şeklindeki özgün tanımı, sınıflı toplumun gerçeklikleriyle, ayrı politik iktidar organlarına yer bırakmaması gereken ve tam anlamıyla gerçekleşmiş sosyalizm arasında bir çelişki görür. Çünkü «toplumsal yaşam-süreci... **özgürce** birleşmiş insanların üretimi haline gelir ve onların bilinçli ve plânlı denetimi altında sürer».[3] Ne var ki, bireysel üreticiler bütününün bilinçle ortaya çıkardıkları bir plânı, kendilerine yukarıdan dayatılan bir plânla değiştirmeyi denerseniz. «**özgürce** birleşmiş insanlar» kavramı da bırakılmalı ve **zorla** birlik kavramı benimsenmelidir. **Zorla** birlik düşüncesi, kaçınılmaz olarak, politik iktidarın üreticiler topluluğundan ayrı ve ona zıt olarak yürütülmesini öngörür. Yalnız bu durumda, üreticiler topluluğunun, kendilerinin enine boyuna düşünüp bilinçle belirlemedikleri amaçları kabul edip yerine getirmeye zorlanmaları, özgürce birleşme ve bilinçli kararlar alma fikrinin yadsınması gerekmektedir. Ya da tersini düşünüp, «**özgürce** birleşmiş üreticiler» kavramını silmeye çalışırsanız (daha kötüsü, hangi biçimiyle olursa olsun Stalinist bir tutumla, gizliden gizliye de olsa aynı yaftayla birlikte Marx'ın kendi çalışmalarının önemli bir bölümünün de silinmesi anlamına gelse bile bu tür kavramları keyfi biçimde salt «moral verici bir burjuva bireyciliği»nin «ideolojik» kalıntıları olarak ilân etmeye kalkışırsanız), toplumsal plânlamanın hazırlanması ve gerçekleştirilmesinin, yukarıda zorla dayatılmasının dışında, (bırakın pratiğe geçirmeyi) kavrama ve tasarlamanın bile bir yolu kalmaz.

Demek ki, Marx'ın idealinin tamamen gerçekliğe dönüştüğüne; ama, özgürce birleşmiş toplumsal bireylerin kendi belirledikleri yaşamları sürdürdükleri bir gerçeklik yerine, yabancı bir politik gü-

(3) **Capital**, Penguin/NLR basımı, C. I. Londra 1976, s. 173 (vurgu benim).

cün yönetimi altındaki insanların zorla birleştirildiği bir gerçekliğe dönüştüğüne tanık olmaktayız. Aynı zamanda, Marx'ın bilinçli **toplumsal** plân anlayışını da (özgürce birleşmiş bireylerin tam bir katılımıyla toplumdaki yaşam süreçlerini bütünsellik içinde düzenleyeceği düşünülen bir plân anlayışı) indirgeme yoluyla çok ciddi ölçülerde daraltılıp, tek yanlı, önceden teknokratik temelde belirlenmiş ve genellikle yerine getirilemeyen basit bir **ekonomik** plâna dönmekte; böylelikle, bilimsel sosyalizmin yönelişinin daha ilk ortaya çıktığı andan itibaren çerçevesini onların aşılmasının oluşturduğu ekonomik belirlenimler, aynen ama yeni bir biçim altında topluma yukarıdan dayatılmaktadır.

Daha da öteye, diyalektik birliğin iki temel bileşeni (üreticilerin birliği ve plânın düzenleyici kuvveti) artık birbirlerinden koparıldıkları ve birbirlerine zıt düştükleri için, «koşulların gücü» (işlerlikteki tarihsel olarak değişen toplumsal belirleyenler ne olursa olsun, bu ayrılığın nedeni değil, onun zorunlu sonucu) tartışmasız tek neden, daha doğrusu «kaçınılmaz neden» haline gelir. Ve «kaçınılmaz neden» kendi gerekçesini kendisi oluşturduğu için de, Marx'ın idealinin olası tek gerçekleşme biçimi olarak (olanaklı bütün sosyalist gelişmelerin başka eşi olmayan **modeli** olarak) kendini dayatmasıyla, dönüşüm daha da ileriye götürülür. Ondan sonra, yerleşmiş olan politik egemenlik biçimi korunması gerektiği ve dolayısıyla herşeyin olduğu gibi kalması zorunlu olduğu için de, tartışmalı bir bakış olan «koşulların gücü» nosyonu artık, **olayların başka türlü gelişemeyeceğini** ve buna bağlı olarak herşeyin öyle olmasının **doğru** olduğunu kesin olarak vurgulama düşüncesini savunmada kullanılır. Bir başka deyişle, Marx'ın ideali oldukça tartışmalı bir gerçekliğe dönüştürüldü. Sonra da, yine «koşulların gücü»nün hem kaçınılmaz, hem de normatif gerekçe olarak en çeşitli biçimlerde kullanılışıyla, aslında eleştirel bir bakışla gözden geçirilip iki noktada da doğrudan karşı çıkılması gerekirken, tamamıyla savunulamaz bir model ve ideale çevrildi.

Elbette bu çift yönlü çarpıklık tek yanlı bir kuramın ürünü değildir. Kuramın «koşulların gücü»ne özür arayıcı bir şekilde teslim olmasını göstermekle birlikte, bütün sürece katkıda bulunan anlamlı bir faktör olarak kuramsal başarısızlığın payını da unutmadan, son derece karmaşık ve çelişkili toplumsal belirlenimlerin ürünüdür. Ancak bu süreç başarıya ulaşıp, saptırılmış idealin tekbiçimli bir övgüsü yine yasanın gücüyle ve çıkan her türlü muhalif sesin «sapkınlık» ve «yıkıcılık» olarak mahkûm edilmesiyle dayatılınca, eleştirel düşünce de kesinlikle acı ve kendini iğneleyen bir ironi biçimine bürünür. Efsanevi «Erivan Radyosu»nun isimsiz dinleyicisinin «Ülkemizde sosyalizmin olduğu doğru mu?» sorusuna verdiği dolambaçlı yanıt gibi: «Yoldaş, senin sorduğun, Cumartesi öğleden sonra Kızıl Meydan'da lüks Amerikan otomobillerinin dağıtılacağı-

nın doğru olup olmadığı. Kesinlikle doğru, ama üç koşulla: Amerikan değil, Rus yapımı olacak; otomobil değil, bisiklet olacak; dağıtılmayacak, alınacak.» Ne kadar sinik bir nihilizm görünürse de, bu sözlerdeki sosyalizm ideallerinin sistemli biçimde hayal kırıklığı uyandırmasını ve çiğnenmesini protesto eden çaresizliğin sesini kim duymamazlıkdan gelebilir? Gerçi, devrim sonrası toplumlardaki politik iktidar sorunları basitçe özgün formülasyonundaki bir idealin yinelenmesiyle çözülemez, çünkü bu sorunlar, doğaları gereği, sancılı sınırlılıklarını hepimize zorla kabul ettiren geçiş dönemine ait sorunlardır. Buna karşın, «Erivan Radyosu»nun öyküsü hepimize bir ahlâk dersi de veriyor. İdealin kendisini kaybettiren ve zıddına dönüştüren «sınırlılıklar»a asla rıza göstermemeliyiz. «Koşulların gücünü gözardı etmek, fantezi dünyasında yaşamakla eştir. Ama koşullar ne olursa olsun, yolculuğun doğru yönünü gösteren yaşam pusulası olarak ve benzeri bir düzeltici olmayınca yönetimi ele alma eğilimindeki **başlıca gücün** iktidarının zorunlu düzelticisi olarak, ideal geçerliliğini korumaktadır.

Geçiş Toplumunda Politik İktidar

Marx'ın, bir toplumsal formasyondan ötekine karmaşık bir tarihsel geçişin somut gerçeklikleriyle ilgili özgün formülasyonlarının ruhuna uygun, zorunlu toplumsal-tarihsel sınırlılıklar saptamak olanaklı mıdır? Bu geçişi, politik biçimin sürekli —ama ilkesel olarak azalan— önemini tek başına haklı gösterebilecek bir geçiş fikriyle çelişerek ve o fikri fiilen geçersizleştirerek, kendi sürekliliğini sağlamayan bir politik biçim halinde tasarlamak ne kadar olanaklıdır? Marx'ın kuramsal çerçevesini ve önümüzdeki problem açısından uzantılarını ayıklamadan, bu tür sınırlılıklar ne kadar olanaklıdır?

Gördüğümüz gibi, Marx'ın politik iktidarla ilgili ve sınıf antagonizmasının doğrudan dışavurumu biçimindeki özgün tanımı, zıddıyla, yani tam anlamıyla gerçekleşmiş bir sosyalist toplumda doğru adlandırılışıyla politik iktidarın kaldırılmasıyla birleşmişti. Ama arada geçen sürede ne olur? İster istemez tamamen eklemlenmiş bir politik iktidar sistemi uygulamasına başvurmadan, oturmuş bir politik iktidarı yıkmak olanaklı mıdır? Olanaklı değilse, «yarıyolda» bir yön değişikliği tasarlamak ne kadar olanaklıdır —şöyle ki, toplumun tamamını denetleyen güçlü bir **kendini kalıcılaştıran** politik iktidar sisteminin, radikal bir değişiklik geçirerek, çok yönlü politik denetim işlevlerini tamamen toplumsal bünyenin kendisine aktaran ve **kendi kendini aşan** bir organa dönüşümü ne kadar olanaklıdır? Bu dönüşüm özgür insanların birliğini sağlayacaktır ki; o birlik olmadan, toplumsal yaşam süreci, sözkonusu toplumsal bireylerin kendi yazgısını belirleme ve kendini gerçekleştirme ideallerine uygun olarak ve bilinçle düzenledikleri bir süreç olmak yerine, ya-

bancı güçlerin egemenliğinde kalır. Son olarak da, politik iktidarın geçişçi biçimleri «sönüp gitme» belirtileri göstermeyi inatla reddederlerse, bu noktada görülen çelişkiler nasıl değerlendirilmelidir. «ütopyacı» bir Marksizmin başarısızlığı olarak mı, yoksa Marx'ın özgün projesinin kapsamı içinde iyi biçimde açıklanmış nesnel antagonizmaların tarihsel bakımdan belirlenmiş dışavurumları olarak mı?

Marx'ın sosyalist toplumda politik iktidarın aşılacağı iddiası, iki önemli etkenle birleşmiştir. Birincisi, kendi yaşam etkinliklerini yerleşik bir plâna göre bilinçle düzenleyen toplumsal bireylerin özgür birliği, zorunlu bir **«maddi temel»** olmadan, «yani, **uzun ve sancılı** bir tarihsel gelişmenin doğal ve **kendiliğinden** ürünü olarak görünen **bir dizi maddi varoluş koşulu»**[4] olmadan uygulanamaz. Emeğin sermaye egemenliğinden kurtuluşu, yalnızca, **kurtuluşunun** nesnel **koşulları «doğrudan**, maddi üretim süreci **büyük yoksulluk ve antitezi** görünümünden kurtarılır» ve böylece **«bireyselliklerin özgürce gelişmesine»**[5] zemin hazırlarsa gerçekleştirilebilir. Anlatılmak istenen şu: «Büyük yoksulluk ve antitezi» toplumun maddi temelinin ayırıcı özelliklerinden olarak kaldıkça, politik biçim onların sonuçlarından mutlaka zarar görür ve «bireyselliklerin özgürce gelişmesi» engellenip ertelenir.

İkinci etken, ilkine yakından bağlıdır. «Büyük yoksulluk ve karşıtı» koşullarının aşılması ister istemez üretim güçlerinin en yüksek düzeyde gelişmesini kapsadığı için, Marx devrimin başarıya ulaşmasını ileri kapitalist ülkelerde (dünyadaki kapitalist gelişmenin çevresinde değil —ama Marx, yine de, o tür olasılıkların doğuracağı zorunlu sonuçların tartışmasına girmemekle birlikte, devrimlerin sosyo-ekonomik bakımdan en dinamik merkezden uzakta gerçekleşmesi olasılığına değinmişti) tasarlamak zorundaydı. Çözümlemesinin nesnesi bir dünya sistemi olarak sermayenin gücü olduğu sürece, derin bir yapısal krizin etkisiyle, belli başlı kapitalist ülkelerde az çok eşzamanlı devrimler biçimindeki bir başarı üzerinde kafa yormak zorundaydı.

Geçiş dönemindeki politik iktidar sorunlarında, Marx'ın getirdiği «proletarya diktatörlüğü» kavramıydı. Sonraki yapıtlarından birinde de, **Gotha Programının Eleştirisi**, bir geçiş toplumunun politik-hukuksal alanda kendini göstermiş bir takım ek sorunlarına eğilmişti. Kuramının bu unsurları kesinlikle bir sistem oluşturmazken (Marx'ın global kuramının politik uzantılarını sistemli bir şekilde geliştireceği düşünülen **Kapital**'in devamı, bırakın tam olarak işlenmeyi, hiç bir zaman taslak olarak bile yazılmadı); bu unsurlar önemli yol işaretleri olup, kuramının, az sonra göreceğimiz gibi, tamamıyla politik konularla önemli bir ilintisi bulunan belir-

(4) A.g.y., (vurgu benim).

(5) **Grundrisse**, Londra 1973, s. 706 (vurgu benim).

li başka unsurlarıyla (özellikle, bireyle sınıf arasındaki ilişkinin ve sermayeyle emek arasındaki yapısal karşılıklı bağlılığın değerlendirilmesi) tamamlanmalıdır.

Bildiğimiz gibi komünizmin en yüksek aşamasına (özgürlük ilkesinin nihai olanağına kavuştuğu aşama) öngelen bütün bir tarihsel geçiş dönemi için yaşama şansına sahip biricik politik biçim olarak proletarya diktatörlüğünün görülmesinde ısrar edişiyle, «zincirin en zayıf halkasından» kopacak bir devrim stratejisi geliştiren kişi Lenin'di. Lenin'in çözümlemesindeki en anlamlı kayma, son derece düşük bir gelişme düzeyiyle yola çıkan bir ülkede «maddi temeli» ve «büyük yoksulluğun» aşılmasının proletarya diktatörlüğünde gerçekleştirileceği öngörüsüydü. Yine de Lenin, Aralık 1918'de, yeni devletin «proletarya ve genelde mülksüzler açısından demokratik, sadece burjuvaziye karşı **diktatoryal**» olacağını öne sürmekte bir problem görmüyordu[6].

Lenin'in genellikle kusursuz akıl yürütmesinde tuhaf bir yanılgı vardı. Lenin, «kapitalizm sayesinde, büyük bankalar, sendikalar, demiryolları vb.'den oluşan maddi aygıtın geliştiğini» ve «ileri ülkelerde yaşanan muazzam deneyimin, kullanılmaları kapitalizm tarafından engellenmekte olan bir yığın mühendislik harikasını biriktirdiğini» ileri sürüyor ve Bolşeviklerin (fiilen **geri bir ülkeye** hapsedilmiştiler) «bu aygıtı devralıp harekete geçirebileceği» sonucuna varıyordu[7]. Demek ki, tekil bir devrimden global bir devrimin (belirli bir kuruluşun, ne denli sınıf bilinçli ve disiplinli olursa olsun, denetiminin ötesindeki) kalıcı bir başarı sağlamasına geçişin getirdiği korkunç zorluklar, iradeci bir yaklaşımla ortaya atılan, Bolşeviklerin iktidarı alabileceği ve «dünya sosyalist devriminin zaferine dek elinde tutabileceği»[8] önermesiyle, az çok örtük bir şekilde görmezlikten geliniyordu.

Böylece, zincirin en zayıf halkasındaki bir sosyalist devrimin yaşayabileceği savunulurken, o en zayıf halkadaki devrimin başarısının koşulu olarak bir dünya devriminin zorunlu olması kendini en rahatsız edici biçimiyle kuramın tam yüreğinde yer alan, çözümsüz bir gerilim olarak gösteriyordu. Ne var ki dünya devriminin gelmediği ve Bolşeviklerin iktidara belirsiz bir süre için sarılmaya mahkûm oldukları bir durumda ne söylenebilirdi? Lenin'le devrimci yoldaşları o soruna kafa yormaya isteksizdiler, çünkü bakış açılarındaki belli öğelerle çelişiyordu. Stratejilerinin, hiç bir denetim kuramadıkları bölgelerde devrimci gelişmeleri haber veren bir kapsamda pratiğe geçebileceğini iddia etmek zorundaydılar. Bir başka deyişle, stratejileri iki zorunluluk arasındaki çelişkiyi barındırıyor-

(6) **The State and Revolution**'un ikinci basımına eklenen bir bölümde, bkz. **Collected Works**, C. 25, s. 412 (vurgu benim).
(7) A.g.y., C. 26, s. 130 (vurgu benim).
(8) A.g.y.

du: birincisi, başarının **yakın** (tarihsel) önkoşulu olarak tek başına yürüme gerekliliği; ikincisi, bütün girişimin başarısının **nihai** (yapısal) önkoşulu olarak, dünya sosyalist devriminin zafer kazanması zorunluluğu.

Bu yüzden, Ekim 1917'de iktidarın fiilen ele geçirilmesi yeni bir durum yarattığı zaman, Lenin'in derin bir soluk alarak «Devrim deneyimi'nde ilerlemek, devrim hakkında yazmaktan daha zevkli ve yararlı»[9] diye haykırması anlaşılabilir bir şeydir. Ve yine: «25 Ekim Devrimi, bu broşürde ortaya konan sorunu kuram alanından uygulama alanına taşımıştır. Bu sorun artık eylemle yanıtlanmalıdır, sözlerle değil».[10] Ne var ki, «sözler» olmadan (yani, ilintili ve dev boyutlu potansiyel tehlikeleri dikkatlice değerlendiren ve aynı zamanda, uygulanabilirse, çözüm olasılıklarını gösteren tutarlı bir kuram olmadan), başarılı bir sosyalist dönüşümün önkoşulunu oluşturan gerekli bütün «maddi hazırlığı» yaratmanın ciddi zorluklarıyla ilgili açmazlara, eylemlerin kendi başına nasıl bir yanıt bulabileceğini söylemedi Lenin. İşin basit yanı, proletarya diktatörlüğüyle proletaryanın kendisi arasında nesnel bir çelişkinin ortaya çıkma olasılığını öngöremedi.

Lenin, Mart ve Nisan 1917'de, hâlâ «sürekli ordusu, halka karşı bir polisi, halkın üstünde yer alan memurları **olmayan** bir devleti»[11] savunup, «devletin iktidar organlarını doğrudan **kendi** ellerine alsınlar, devlet iktidarının bu organlarını **kendileri oluştursunlar** diye, nüfusun **bütün** yoksul ve sömürülen kesimlerinin örgütlenip silahlanmasını»[12] önerirken; iktidarı ele geçirdikten sonraki yönelimde önemli bir kayma gözlendi. **Devlet ve Devrim**'in ana temaları, düşüncesinde giderek arka plâna itildi. Paris Komünü'ne yapılan bütün olumlu göndermeler (iktidarın kullanılışında «nüfusun **bütün** yoksul ve sömürülen kesimlerinin **doğrudan** katılımı gibi), konuşmaları ve yazılarından kayboldu. Vurgu artık «proletaryanın **öncüsünün**, bir yandan **iktidarın dizginlerine sıkı sıkı yapışmışken, saflarını** da sıklaştırmasını, **devleti geliştirmesini** ve devleti yeni bir zemine oturtmasını sağlamak üzere, **merkezi bir otorite**, diktatörlük ve birleşik bir irade gereksinmesi»ne kaymıştı.[13] Böylece, ilk baştaki niyetlerde «**bütün silahlı halk**»la[14] devlet iktidarı arasında temelde bir özdeşlik kurulmasına karşın, devlet iktidarının «çalışan halk»tan ayrıldığı görüldü. Şöyle ki, «**devlet mülkiyetindeki** toprakta ve **devlet mülkiyetindeki** işletmelerde yapılan geniş ölçekli üretimi ulusal bir ölçek üzerinde örgütleyen **devlet iktidarı, emek-gü-**

(9) A.g.y., C.25, s. 412.
(10) A.g.y., C. 26, s. 89.
(11) A.g.y., C. 24, s. 49 (vurgu Lenin'in).
(12) A.g.y., C. 23, s. 326 (vurgu Lenin'in).
(13) A.g.y., C. 30, s. 422 (vurgu benim)
(14) A.g.y., C 23, s. 325 (vurgu Lenin'in).

cünü ekonominin çeşitli dalları ve çeşitli işletmeler arasında dağıtırken, devlete ait olan geniş miktarlardaki tüketim maddelerini de çalışan insanlar arasında dağıtmaktadır».[15] Çalışan insanlar ile emek-gücünün merkezi dağıtıcısı olarak kendini gösteren devlet iktidarı arasındaki ilişkinin yapısal bir ast-üst ilişkisi olması, ayrı devlet iktidarının yeni biçimini basitçe «proleter devlet iktidarı»[16] olarak tanımlayarak bu konuyu geçiştiren Lenin'i rahatsız eder görünmüyordu. Böylelikle, proletarya diktatörlüğüyle proletaryanın kendisi arasındaki nesnel çelişki, tam da, kendi başına emek-gücünün dağıtımını belirleyen merkezi devlet iktidarı olarak su yüzüne çıktığı anda, Lenin'in ufkundan silindi. Proletaryayla burjuvazi arasındaki kutupsal karşıtlığa denk düşen en genel sınıf ilişkileri düzeyinde, çelişki yok gibiydi. Yeni devlet kendi maddi temelini güvenceye almak zorundaydı. **O zaman varolan devlet açısından** bunu başarma şansına sahip biricik ilke olarak, emek-gücünün merkezi dağıtımı görünüyordu.[17] Ovsa gerçeklikte, «emek-gücü» derecesine indirilip

(15) A.g.y., C. 30, s. 108-109 (vurgu benim).

(16) A.g.y., s. 108.

(17) Yeni oluşmuş devlet organlarının yapısal olarak eski devlet organlarıyla koşullanışının derecesi küçümsenmemelidir. Lenin'in NEP'le ilgili bir değerlendirme konuşmasında bu problemi çözümleyişi çok aydınlatıcıdır. «Biz eski devlet makinesini devraldık, **bizim talihsizliğimiz buydu**. Bu makine çok büyük sıklıkla aleyhimize işlemektedir. 1917'de, iktidarı ele geçirdikten sonra, hükümet görevlileri bizi sabote ettiler. Bundan çok ürktük «Lütfen geri gelin» diye yalvardık. Hepsi geri geldiler, ama **o da talihsizliğimiz oldu**. Şimdi çok geniş bir kamu görevlileri ordumuz var, ama **onlar üzerinde gerçek bir denetim uygulamaya** yetecek kadar eğitilmiş güçten yoksunuz. Pratikte genellikle görülen durum şudur: Burada, **politik iktidarı fiilen yürüttüğümüz tepede**, makine şöyle böyle işliyor; ama aşağılarda devlet memurlarının keyfi bir denetimi söz konusu ve bu denetimi genellikle **önlemlerimizi boşa çıkaracak** şekilde kullanıyorlar. Tepede, ne kadar tam bilmiyorum ama, sanırım her koşulda, bizim onbinlerce insanımızın dışında bir kaç binden fazla değiller. Ama aşağılarda, Çar'dan ve burjuva toplumundan aldığımız ve kısmen bilerek, kısmen istemeden bize karşı çalışan yüz binlerce eski memur var.» (**Collected Works**, C. 33, s. 428-9, vurgular benim). Yeni devlet iktidarı böylesi gerginlikler ve çelişkilerle yaşayarak oluşturulup sağlamlaştı ve bu süreç iktidarın her düzeydeki yapısal eklemlenmesini derinden etkiledi. Dev boyutlara ulaşan uyuşukluğuyla eski miras, Sovyetlerin gelişmesinin sonraki aşamalarında ağırlığını fazlasıyla hissettiren bir faktördü. Yalnızca «halkın üstünde duran devlet memurları»nın, politik iktidarın fiilen kullanılmakta olduğu tepede alınan «iyi önlemleri» boşa çıkarabilmesi anlamında değil, çok daha fazla, bu türde karar almanın (**Devlet ve Devrim**'de Paris Komünü'nün ilkelerine gönderme yapılarak anlatılan ve özgün biçimde savunulan bir alternatiften bambaşka bir yolla) kendisi bir **ideale** döner. Ondan sonra sorun, yerel memurlarla müttefiklerinin devlet otoritesini bilerek ya da istemeden engellemesi olarak saptanmış; çare olarak da, toplum yaşamının bütün alanları üzerinde olabilen en katı biçimiyle bir merkezi denetim kurulması öngörülmüştür.

dağıtılan «çalışan insanların» kendisi oldu. Bu iş sadece en uzak mesafelerdeki coğrafik bölgelere göndermek şeklinde değil (tabii böyle merkezi olarak dayatılan bir dağıtım sisteminin kaçınılmaz olarak getirdiği bütün karışıklıklar ve yerlerini kaybedişlerle birlikte), aynı zamanda, gerek miras alınan üretim yapılarının maddi kurallarına, gerekse yeni oluşturulan düzenleme ilkesi ve organlarının içerdiği politik kurallara göre, tek tek ve bütün yöreleri kapsayacak biçimde «dikey olarak» da yapılıyordu.

Lukacs'ın Çözümü

Sonuçları ne denli tartışmalı olursa olsun, 1919 ilkbaharında kaleme alınmış ve öteki yazılarına kıyasla pek bilinmeyen makalelerinden birinde, bu açmazı en keskin biçimiyle gün ışığına çıkaran, Lukacs'm büyük entelektüel yeteneğiydi. Konu önemli olduğu için, onun düşünce silsilesini aslına sadık kalarak ortaya koymak için uzun bir alıntı yapmak yerinde olur: «Proleter iktidarının en baskıcı görünümlerinin (yani, doğrudan sonuçlarını her proleterin ilk elden yaşadığı mal kıtlıkları ve yüksek fiyatlar), çalışma disiplininin gevşemesinin ve üretimde düşüşün doğrudan sonuçları olduğu besbellidir. Bunlara bir çare bulunmasını ve sonuç olarak kişisel yaşam standardında düzelmeyi, yalnızca bu görünümlerin nedenlerinin kaldırılmasını sağlayabilir. Yardım iki yolla gelir. Ya proletaryayı oluşturan bireyler, kendi kendilerine yardım etmenin tek yolunun çalışma disiplininin gönüllü olarak güçlendirilmesi ve böylece üretimde bir yükseliş sağlama olduğunun **ayrımına varırlar**; ya da, bunu yapamazlarsa, **bu zorunlu ortamı doğurabilecek kurumları yaratırlar.** İkinci yolu yeğlerlerse, öyle bir hukuk sistemi yaratırlar ki, proletarya kendi bireylerini, proleterleri, kendi sınıf çıkarlarına denk düşen bir şekilde hareket etmeye **zorlar: Proletarya, diktatörlüğünü kendisine çevirir.** Sınıfsal çıkarın doğru bir kavranması ve o çıkarlara uygun gönüllü eylemler yoksa, proletaryanın kendini koruması açısından böyle bir önlem zorunludur. Ne var ki, bu yöntemin kendi içinde gelecek açısından **büyük tehlikeler** taşıdığını kendimizden saklamamalıyız. Çalışma disiplininin yaratıcısı proletaryanın kendisi olduğunda, proleter devletin çalışma sistemi **moral** bir temel üzerinde inşa edildiğinde, yasa yoluyla dıştan yapılan zorlama sınıfsal bölünmenin kalkmasıyla birlikte **kendiliğinden** son bulur (yani devlet söner) ve bu sınıfsal bölünmenin yok edilmesi kendi içinden insanlığın gerçek tarihinin başlamasını sağlar: Marx'ın kehanette bulunduğu ve gerçekleşmesini ümit ettiği şey buydu. Öte yandan, proletarya başka bir yol izlerse, tarihsel gelişmeyle kendiliğinden ortadan kaldırılamayacak bir hukuk sistemi yaratması gerekir. Dolayısıyla gelişme, **nihai amacın görünüşünü ve gerçekleşmesini tehlikeye düşüren** bir doğrultuda ilerler. Çünkü, proletaryanın bu yolla yaratmaya zorlandığı hukuk siste-

minin **yıkılması zorunlu olur** —ve zorunluluk âleminden özgürlük âlemine böyle bir dolambaçlı yolla geçişin ne tür sarsıntılara ve aksaklıklara neden olacağını kim bilebilir?... İnsanlığın gerçek tarihinin başlayıp başlamaması —deyiş yerindeyse,, **ahlâkın kurumlar ve ekonomi üzerindeki iktidarı**— proletaryaya kalmıştır».[18]

Bu alıntı, oldukça soyut bir felsefi bakış açısıyla formüle edilmekle birlikte, Lukacs'ın belirli tipte bir gelişmenin nesnel diyalektiğine ilişkin büyük kavrama gücünü gösterir. Lukacs'a kıyasla Lenin'se, «eylemleri» «sözler»e tercih ederek, 1919'da bu tür kuramsal öngörülerle oyalanmak yerine, taştan su çıkarırcasına elindeki nesnel araçsal yapıdan pratik sosyalist olanakları yaratmak üzere yararlanmaya kaptırmıştı kendini. Dikkatini, «zorunluluk kurumları»nın sosyalizm idealleri üzerinde giderek artan bir egemenlik kurmasının yol açtığı ürkütücü tehlikelere yoğunlaştırmaya başladığında ise, gelişmelerin yönünü tersine çevirmek için artık çok geçti —sadece kişisel olarak Lenin için değil, tarihsel olarak da çok geç. Bağımsız işçi sınıfı eylemi düşüncesinin yerini «olanaklı en geniş merkezileşme»[19] nin savunulması almıştı. Gerek Sovyetler, gerekse fabrika konseyleri her türlü fiili yetkiden yoksun bırakılmıştı. Sendika tartışmaları sırasında, işçi sınıfı tabanının çok sınırlı bir derecede bile olsa kendi kararlarını kendisinin vermesi uğruna bütün girişimler «sendikal saçmalıklar»[20] ve «sendikalizme ve anarşizme doğru bir sapma»[21] olarak bir kenara bırakılmış; proletarya diktatörlüğüne doğrudan bir tehdit sayılmıştı. Tüm bunlardaki en acı ironi, kendini her şeyiyle sosyalist devrim davasına adamış Lenin'in, Rusya'da görülen ve doruk noktasına Stalinizmde varacak gelişmelerdeki ölümcül tehlikeyi sezdiği zaman, o zaman yardımına başvurmaya çalıştığı işçi sınıfı tabanındaki güçlerin felce uğratılmasına kendisinin yardımcı olmuş olmasıydı. Bu gelişmelerle birlikte

(18) «Az erkölcs szerepe a komunista termelésben» (The Role of Morality in Communist Production). Buradaki çeviri benim, ama ayrıca bkz. Georg Lukacs, **Political Writings 1919-1929**, Londra 1968, s. 51-52.

(19) «Komünizm, tüm ülke çapında büyük ölçekli üretimin **olabilen en geniş merkezileşmesini** gerektirir ve önvarsayar. Bu yüzden, tüm-Rusya merkezi, sanayinin belirli bir branşındaki **bütün** işletmeler üzerindeki **doğrudan denetim** hakkını kesinlikle kendisi üstlenmelidir. Bölgesel merkezler, görevlerini, **merkezin genel** üretim doğrultularına ve **kararlarına** göre, yerel yaşam koşullarına vb. bağlı olarak belirlerler». Böylesi bir merkezileşmeye çıkmayan her şey «bölgesel **anarko-sendikalizm**» diye mahkûm edilmişti. Bkz. Lenin, **Collected Works**, C. 42, s. 96 (vurgu benim).

(20) «Üreticilerin aday gösterme zorunlulukları konusundaki bütün bu sendikalist saçmalıklar çöp sepetine atılmalıdır. Bu doğrultuda ilerlemek, Parti'yi bir kenara itmek ve **Rusya'da proletarya diktatörlüğünü olanaksızlaştırmak** demektir». A.g.y., C. 32, s. 62 (vurgu benim).

(21) A.g.y., s. 246. Ve yine «sendikalist hastalık tedavi edilmelidir ve edilecektir», a.g.y., s. 107.

düşünüldüğünde, gerçekçi bir strateji dehası olan Lenin'in, 1923'ten öldüğü ana kadar, umutsuz bir ütopyacı gibi davrandığını görmek hüzün vericidir. Son anlarında, o zamana kadar çok ilerlemiş bu tehlikeli eğilimi tersine çevirmek umuduyla, Partili bürokratları nötralize etmeyi düşünerek Merkez Komitesi'nde işçi sınıfı kökenli kadrolardan bir çoğunluk oluşturmayı önermek gibi, arka arkaya umutsuz şemalar ortaya atmıştı. Lenin'in büyük trajedisi, onun eşsiz, somut araçlar temelinde ve aşırı ölçüde pratik stratejisinin en sonunda kendini yenik düşürmesiydi. Yaşamının son yıllarında, neredeyse tam tecrit durumundan kurtuluş yolu yoktu artık. Kendisinin harekete geçirmeye herkesten daha çok yardımcı olduğu gelişmeler, Lenin'i tarihsel olarak gereksizleştirmişti. Kuram ve pratik birliğiyle sürdüğü özgül yaşam biçimi, kendi büyüklüğünün bile bir sınırı bulunduğunu kanıtlamıştı.

Lukacs'ın söyleminin son derece tartışmalı yanı, daha yüksek üretkenlik ve daha büyük çalışma disiplini gereksinmesini kabul etmenin (filozofun doğrudan doğruya bireysel proleterlerin bilincine moral seslenişi sonucunda), grafiklerle bile anlatılan tehlikeyi savuşturabileceği ve zorunluluk kurumlarını yaratmayı gereksizleştirebileceği varsayımıydı. Zorunlu «maddi hazırlığın» son derece ivediliği karşısında hangi ölçüdeki çalışma disiplini yüksek sayılabilir? «Sınıf çıkarının doğru kavranması» **ipso facto*** bireyle sınıf çıkarı arasında olası bütün nesnel çelişkinin sonu mudur? İdealist bir şekilde, kolektif zorunluluğa bir **alternatif** olarak, bireyselci ama yine de tekbiçimli bir ahlâki toplumsal pratik temeli önermesini ortaya atarak ufkunu bulandırmış Lukacs'ta, bu ve benzeri sorunlara yer yoktu. Bununla birlikte, yalnızca proletaryanın diktatörlüğünün kendisine dönmesi olasılığını değil; böyle bir durumun, «proletaryanın bu şekile yaratmaya zorlandığı hukuk sisteminin **yıkılmasının zorunlu olduğu**» gelecek açısından çok sancılı sonuçlar verebileceğini de açık bir biçimde dile getirmişti.

Çekoslovakya'ya askeri müdahaleyi sert bir dille mahkûm edişinin ardından, 1968'de yazdığı ve yayımlanmamış «politik vasiyetname»sinde, sonraki gelişmelerin ışığında çok geniş ayrıntıyla açıklamaya çalıştığı şey, bu ilk düşüncesi olamaz mıydı? Ne olursa olsun, açmaz her zamanki kadar keskindir. Proletaryanın, iktidarı üstlenme aracı olan politik biçimin önünde boyun eğişini doğuran nesnel ve öznel belirlenimler nelerdi ve onların üstesinden gelmek olanaklı mıdır? Hüküm süren politik egemenlik biçimlerini temelinden değiştirme yönündeki zorunlu gereksinmenin beraberinde getirdiği potansiyel sarsıntılardan kaçınmak ne kadar olanaklıdır? Muhalefeti bastıran ve zoru güçlendiren katı «zorunluluk kurumları»nı daha esnek toplumsal katılım kurumlarına (hâlâ bizden uzakta du-

(*) kendi başına. (ç.n.)

ran «bireyselliklerin özgür gelişmesini» akla getirir) çevirmenin koşulları nelerdir?

Birey ve Sınıf

Marx'ın bireyle sınıf arasındaki ilişki üstüne düşüncelerinin, ele aldığımız problemle ilintisini açıklığa kavuşturmamız gereken noktası budur. Çünkü, bu ilişki doğru bir şekilde anlaşılmazsa, geçişçi politik biçimin, (ilk baştaki demokratik niyetlere karşın) proletarya üzerinde de kullanılan bir diktatörlüğe dönüşmesi, yine kalın bir esrar perdesiyle örtülü kalır. Böyle bir dönüşümü gerçekleştirmek ne kadar olanaklıdır? «Yozlaşma», «bürokratikleşme» «ikamecilik» ve benzeri yaklaşımlar bu sorunu bütünüyle kanıtlanmış saymakla kalmazlar, çok daha ileriye gidip, açık ya da örtük biçimde, yanılsamalara yolaçan bir çözüm öngörürler. Şöyle ki, bu politik biçimin yıkılması ve parti bürokratlarının yerine inançlı devrimcilerin geçirilişi, süreci tersine çevirecektir. Yalnız, suçlanan parti bürokratlarının da zamanında inançlı devrimciler olduklarını unuturlar. Böylesi hipotezler idealist bir doğrultuda problemi nesnel çelişkiler düzleminden bireysel psikoloji düzlemine taşırlar. Bu da, olsa olsa, belirli tipte bir insanın verili bir politik biçimin nesnel yapılarını dolayımlamaya niçin en uygun kişi olduğu sorununa açıklık getirebilir; ne var ki, yapıların kendi doğalarını açıklayamaz.

Aynı şekilde, proleterlerin kendilerine dayatılmış sıkı çalışma disiplini ve özveriyi kabul etmemelerinin ardından, yeni politik egemenlik biçimlerinin ansızın ve kendiliğinden —tabii esrarengiz bir biçimde— doğacağını kabul etmek çok büyük saflık olur. Tam tersine, sorunun bu biçimde ortaya konabilmesi bile, egemenlik yapılarının sorun üzerine enine boyuna kafa yorulmadan önce varolduğunun kanıtıdır. Uyarı ve tehditler, maddi bir gücü arkalarına almadıkları sürece, boş sözlerdir. Boş sözler olmasalar bile, **maddi kuralları ahlâki zorunluluklarmış** gibi göstermek üzere fiili durumu idealist bir biçimde tersine çevirmektir. Hem, aldırış edilmezlerse, arkadan maddi kurallar ve yaptırımlar gelecektir. Gerçekte ise maddi kuralların ahlâki zorunluluklar olarak içselleşmesi, sadece, **olağanüstü bir durumun** istisnai koşullarında, yani bizzat gerçekliğin kendisi alternatif hareket yönleri olasılıklarının önünü kapattığı zaman söz konusu olur. İkisini özdeşleştirmek (yani, maddi kuralları ahlâki zorunluluklar olarak ele almak) toplumdaki yaşam süreçlerini süreklilik kazanmış bir olağanüstü durumun katlanılmaz ölçüde dar sınırlarına hapsetmek anlamına gelecektir.

Sosyalizmin hayata geçirilmesinin önündeki sürekli bir engel olarak kalmayacaksa kurtulunması gereken ve yeni politik biçimin o temel üstünde yükseldiği egemenlik yapıları nelerdir? Marx'ın devlet eleştirisiyle ilgili tartışmalarda genellikle unutulan şey, sınıf egemenliğinin özgül bir biçiminin —kapitalizm— sona ermesinden çok

daha temel bir konunun üzerinde durulmasıydı: Unutulan, toplumsal **bireyin** tam kurtuluşuydu. Aşağıdaki alıntı bunu yeterince açıklıyor: «Proleterler, kendilerini **bireyler** olarak ortaya koyacaklarsa, bugüne dek hüküm süren varoluş koşullarını (hatta, o zamana dek gelen bütün toplumların varoluş koşullarını), bir başka deyişle **çalışmayı** kaldırmak zorundadırlar. Bunun içindir ki, toplumu oluşturan **bireylerin**, şimdiye kadar, **kollektif anlam** kazandırdıkları biçimin, yani Devlet'in doğrudan karşısında buluverirler kendilerini. Dolayısıyla, **kendilerini bireyler olarak ortaya koymak için** Devlet'i yıkmak zorundadırlar».[22] Bu akıl yürütme çizgisinden «bireyler» kavramını çıkarmayı deneyin, göreceksiniz ki bütün çabalar anlamsızlaşır. Çünkü Devlet'i kaldırma gereksinmesinin kaynaklandığı yer, bireylerin «kendilerini bireyler olarak ortaya koyamamaları», bir sınıfın bir başkasının egemenliği altında tutulmasıdır.

Aynı etken, birey ve sınıf sorununda da geçerlidir. Yine, Marx'ın kuramıyla ilgili tartışmalar ve yönü genelde gözardı eder ve onun, proletaryanın burjuvaziden kurtuluşu üzerine söylediklerinde yoğunlaşır. Ama proletaryayı oluşturan bireyler bir sınıf olarak proletaryanın egemenliği altında kalırlarsa, bu kurtuluş ne işe yarayacaktır? Proletarya diktatörlüğünün kurulmasını önceleyen şey tam tamına bu egemenlik ilişkisidir işte. Proleterlerin egemenliğinin proletarya tarafından yeniden kurulmasına gerek kalmaz, çünkü o egemenlik, farklı bir biçimde olsa bile, iktidarı alma sorunu tarihsel olarak ortaya çıkmadan çok önceden beri zaten vardır. «Sınıf zaman içinde **bireyler karşısında bağımsız bir varoluşa** kavuşur; öyle ki, bireyler yaşam koşullarını **önceden belirlenmiş** bulurlar, yaşamdaki konumları ve ona bağlı olarak kişisel gelişimleri **sınıflarınca saptanır**, böylece sınıfın altında **bir yere yerleştirilmiş** olurlar. Bu durum, ayrı ayrı bireylerin işbölümüne bağlı olmalarının aynısıdır ve sadece özel mülkiyetin ve **çalışmanın kendisinin kaldırılışıyla** son verilebilir».[23]

Elbette, sınıf egemenliğinin bu yönü, özgül politik üstyapılarına bakmadan, sınıflı toplumun bütün biçimlerini kapsar. Zaten, sınıflar arasında uyuşmaz antagonizmalar varolduktan sonra, başka türlüsü de olamazdı; gerçekten de, bireylerin sınıflarına bağımlı oluşu sınıf uzlaşmazlıklarının zorunlu olarak getirdiği bir şeydir. Dahası bu durum, ileri kapitalist ülkelerde bir ölçüde azgelişmiş olan kopyalarından çok daha geçerlidir. Bu nedenle, basitçe hukuksal-politik üstyapı düzeyinde yadsınmaz farklılıklar var diye, bu nesnel yapısal çelişkinin politik sonuçlarından kaçınılabileceğini ummak yanıltıcı olur. Çünkü söz konusu çelişki, kuşkusuz o da kendini politik düzlemde dışavurmakla birlikte, hiyerarşik bir **toplumsal işbö-**

(22) **The German Ideology**, Marx ve Engels, **Collected Works**, C. 5, Londra 1976, s. 80 (vurgu benim).

(23) A.g.y., s. 77 (vurgu benim).

lümüne göre yapılanmış sosyo-ekonomik temeldeki bir nesnel antagonizmadır. «Seçimle gelmiş bakanlar diktatörlüğü» dediğimiz şeyin altında (liberal demokrasinin hangi biçiminde olursa olsun), hiyerarşik-toplumsal işbölümünün «seçimle gelmemiş diktatörlüğü» yatar. Bu durumda yapısal olarak bir sınıf ötekine bağımlı olurken, aynı zamanda bireyler de kendi sınıflarına bağlanır. Böylece yazgıları, hüküm süren sosyo-ekonomik sistemin maddi kurallarına uygun olarak, toplumda dar bir konuma ve role hapsedilmek şeklinde önceden belirlenir. Sonuçta, hiç bir formaliteye gerek kalmadan, belki seçmenlerin hoşlandığı Bakanlar gelir gider ama, egemenlik yapısı da dokunulmadan kalır.

Paradoksal olarak, bireylerin kendi sınıflarının yapısal egemenliği altında oluşları gibi bir açmaz, devrimden sonra giderileceğine daha da keskinleşir. Eski toplum biçiminde, sınıf, bir sınıf olarak kendi çıkarlarını savunmakla kalmayıp, eşzamanlı olarak, öteki sınıfa karşı tek tek bireylerinin de çıkarlarını savunduğuna göre, sınıflar arasındaki antagonizmanın şiddeti bireylerin kendi sınıflarına bağlı oluşlarına görünüşte —ve büyük ölçüde de nesnel açıdan— yararlı bir karakter kazandırır. Tek tek proleterler kendi sınıflarına bağımlılığı benimserler (nesnel kesimsel çıkarlar arasında derin çatışmalarla birlikte de olsa); çünkü sınıf dayanışması, **toplumsal bireyler** olarak kurtuluşlarının **yeterli koşulu** olmaktan astronomik bir uzaklıkta kalsa bile, kapitalist sınıfın egemenliğinden kurtulmalarının **zorunlu bir önkoşuludur.** Ne var ki, kapitalist sınıf yenilgiye uğratılıp mülksüzleştirilince, sınıfla birey arasındaki nesnel yapısal çelişki tüm yoğunluğuyla kendini gösterir; çünkü sınıflar arasındaki antagonizmanın yumuşatıcı faktörü fiilen kaldırılmış, en azından uluslararası düzleme aktarılmış olur.

Sınıfla birey arasındaki bu çelişki devrimden sonra o ölçüde şiddetlenir ki, uygun düzeltici güç ve önlemler yoksa, aslında proletarya diktatörlüğünün yaşamasını bile tehlikeye sokup, toplumu **status quo ante**'ye* döndürebilir. Ne var ki, politik ideoloji ve pratik düzeyinde tanık olduğumuz şey, sınıfsal kurtuluşun zorunlu bir önkoşulunun, yanlış biçimde, tam kurtuluşun yeterli koşuluymuş gibi gösterilmesidir. Tam kurtuluşun sadece «geçmişin kalıntıları»yla, daha doğrusu «sınıf düşmanının yaşaması»yla engellendiği söylenmektedir. Demek ki, pek ele avuca gelmeyen «iç düşman», milyonlarca sıradan insanı toplama kamplarına tıkmaya yarayan gizemsel bir güç haline gelir. Yalnız bunun için, bu gizemsel gücün ampirik bir karşılığının icat edilmesi zorunludur.

İdeolojik-politik gizemlileştirmenin kendi kendini beslemediği (öyle olsaydı, üstesinden gelmek görece kolaylaşırdı), sosyo-ekonomik temeldeki nesnel bir çelişkiyle beslendiğini üzerine basa basa vurgulamaya gerek yok. Çünkü «bireysel proleterlerin varoluş koşulu, yani çalışma» Marx'ın savunduğu gibi kaldırılmadı —bir baş-

(*) önceki statükoya. (ç.n.)

ka deyişle, hiyerarşik toplumsal işbölümü, toplumsal metabolizmanın temel düzenleyici gücü olmayı sürdürmektedir. Karşıt sınıfın mülksüzleşmesiyle gerekçesini yitiren antagonizma, toplumu oluşturan bireylerle, bireylerin ilişkilerini denetleyen politik iktidar arasında, yeni bir yabancılaşma biçiminin yaratılmasıyla daha fazla şiddetlenir. Proletarya diktatörlüğü toplumsal antagonizmanın iki yanını da kaldırarak —çalışma dahil— «sivil toplumun çelişkilerini» gideremediğinden (tam tersine, «maddi temel»in zorunluluğu açısından, çalışmayı yoğunlaştırmayı tasarlamak zorunda kalır), «proletarya, diktatörlüğünü kendisine çevirir».[24] Ya da, daha net bir anlatımla, bir sınıf olarak toplum üzerindeki egemenliğini sürdürmek amacıyla proletarya, diktatörlüğünü, proleterlerin kendileri dahil toplumu oluşturan **bütün** bireylere karşı çevirir. (Aslında, onlara, başka şeyleri değil de belirlenmiş görevleri yerine getirmeye yetkili parti ve devlet görevlileri de dahildir. Çünkü bu kişiler, iktidar makinesindeki ayrıcalıklı konumları sayesinde toplumsal ürünün daha büyük dilimine el koymakta başka birey gruplarına göre üstün bir konumda olsalar bile, fiilen ne yaptıkları ayrı bir konu tabii, kendi apayrı kesimsel çıkarlarını değil, varolan sistemin dayattığı zorunlulukları gözetirler.)

Marx'ın sözünü ettiği karşıtlığın bir yanı —çalışma— kendi başına korunamayacağından, devrim sonrası toplumun yeni koşullarında, öteki yan için de yeni bir dışavurum biçimi bulunması gerekir. Kapitalist sınıfın mülksüzleştirilmesi ve meta toplumunun işlemesini karakterize eden olağan piyasa koşullarında köklü bir alt-üst oluş yaratma ve değişiklikler yapma, proleter devlete köklü ölçüde yeni işlevler yükler. Toplumsal kaynakların dağıtımını, çalışma koşulları ve iş yoğunluğunu, artığın çekilmesi ve birikim oranını ve tüketime ayrılan toplumsal ürünün o parçasındaki her bireyin özel payını doğrudan belirleyen üretim ve dağıtım sürecinin, **in toto*** ve en küçük ayrıntısına dek düzenlenmesi istenir. Bundan böyle, belirlenmiş koşullarda, üretici güçlerin gelişmesini fiilen engelleyebilecek, hatta kronik olarak geciktirebilecek ekonomi-ötesi ölçütlerden (nihai olarak devletin kendisinin ayakta kalması) yararlanarak, en özlü biçimiyle **artı-emeğin çekilmesini politik temelde belirleyen** bir üretim sistemiyle karşı karşıyayızdır. Artı-emeğin böyle politik temelde belirlenerek çekilmesi, aşırı yoksulluk koşullarında ve tam anlamıyla ekonomik düzenleyici güç ve mekanizmalar yokluğunda, fiilen tehlikeli ölçülerde yüksek düzeylere varabileceği ve buna bağlı olarak kendi sonunu hazırlarcasına karşı-üretken hale gelebileceği gibi; bireysel üreticilerle devlet arasındaki çelişkiyi de kaçınılmaz olarak keskinleştirir. Bunun en ciddi sonucu, **muhalefetin** görünmesi olasılığıdır. Çünkü bu koşullarda, muhalefet, artı-

(24) Lukacs'ın önceden aktarılan pasajda koyduğu gibi.

(*) tam kapsamlı olarak. (ç.n.)

emeğin emilmesini (ve onun üstüne inşa edilmiş her şeyi) doğrudan tehlikeye sokma olanağı doğurduğu gibi, proletarya diktatörlüğünü maddi temelinden yoksun bırakma ve varlığına meydan okuma potansiyelini de taşır.

Buna karşılık liberal devlet, olağan koşullarda, meta üretiminin karmaşık mekanizmaları onu yeterince gözettiğinden, artı-emeğin emilmesini **doğrudan** düzenlemeye gerek duymaz. Bütün yapılması gereken, ekonomik sistemin kendini korumasını **dolaylı yollarla** sağlamaktır. Bunun için, meta üretiminin kişisellikten uzak mekanizmaları işlevlerini rahatça yerine getirdiği sürece, politik muhalefetin görünmesinden en ufak bir endişeye kapılınmaz. Elbette ciddi kriz anlarında, muhalif güçler artık sadece artı-değerin emilmesi **oranı** için kavga vermekle yetinmeyip, artı-değer üretiminin ve mülk edinmenin **tarzını** sorgulamaya geçtiklerinde, durum büyük ölçüde değişir. Bunda başarı kazanırlarsa, kapitalist devlet «liberal» biçimlerden çok değişik yollara girmek zorunda kalabilir. Aynı biçimde, bir trend olarak, bütünsel global kapitalizm sisteminin son derece «işlevsizleştiğine» tanık olabildiğimiz günümüzün gelişmeleri karşısında, devlet giderek daha fazla doğrudan düzenleyici görevler üstlenmeye zorlanmaktadır. Bunun muhalefet ve karşı çıkmalar açısından potansiyel olarak ciddi uzantıları vardır. Hem böylesi koşullarda, kapitalist devletteki politik katılım her yere yayılmış meta üretimi sistemi için de geçerlilik taşıdığına göre, yapılar da temelden farklılaşır. Altta yatan amaç, başarı sağlanıp sağlanamaması ayrı bir konu, meta üretiminin kendi kendine düzenleme işlevinin yeniden kurulmasıdır. Buna karşılık, devrimden sonraki devlet, **olağan** bir olay olarak, bütünsel politik denetim işleviyle, toplumun maddi yaşam süreçlerini yürütmenin yeni tarzı olarak artı-emeğin emilmesinin sağlanıp düzenlenmesi işlevini birleştirir. Muhalefet ve karşı çıkmanın görünüşte aşılmaz zorluklarını yaratan etken, bu ikisinin yakın birliğidir.

Sermaye Egemenliğinin Yıkılması

Tüm bunlar, temel problemlere sosyalist bir çözüm tasarlamayı denediğimiz zaman karşılaştığımız açmazı keskin biçimde gözler önüne serer. 1957 yılında, yetenekli ve genç bir Alman yazar olan Conrad Rheinhold, 20. Kongre'den sonra politik bir kabare sahnelediği DAC'den kaçmak zorunda kalmıştı. Batı Almanya'da bir süre yaşadıktan sonra, Der Spiegel kendisinden eski ve yeni koşulları arasındaki temel farklılığı anlatmasını istediğinde, yanıtı şu oldu: «Doğu'da politik kabarenin toplumu değiştireceği sanıldığından, hiç bir şey söylemeye izin verilmez; Batı'daysa hiç bir şey değişmediği sürece istediğinizi söyleyebilirsiniz». Bu kötü açmazdan kurtulmanın bir yolu var mı? Olsa bile, bu yol, politik hareketlerin büyük oranda hızlandırarak ya da büyük hayal kırıklığına uğrayarak bir bağlantı kurabilecekleri nesnel gelişme koşullarının olgun-

laşmasından geçmelidir. Bu bağlamda, devrim sonrası toplumların yeni bir kapitalizm biçiminin (sözgelimi, «devlet kapitalizmi») örneğini oluşturup oluşturmamaları çok büyük önem kazanır. Çünkü, yeni bir kapitalizm biçimiyseler, devrimin gelişiyle fiilen hiç bir şey değişmemiş; kurtuluşa doğru gerçek adımlar hiç atılmamış; kapitalizmin, tüm biçimlerinde egemen olan sözde monolitik iktidarı, geleceği tamamen karartmış demektir.

Marx **Kapital**'ini adil **kapitalizmin** değil, **sermaye** egemenliğinin yıkılmasına hizmet etsin diye yazdı. Ama ne tuhaftır ki, en büyük zararları, onun projesinin içsel doğasını değerlendirirken düşülen yanlış anlamalar olmuştur. **Kapital**'in Birinci Cildi'nin I. Kitap'ının başlığı İngilizceye, Engels'in gözetiminde, «Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Çözümlemesi» diye çevrilmiştir. Oysa orijinalde «Sermayenin Üretimi Süreci»nden **(Der Produktionsprozess des Kapitals)** söz edilir ki, ikisi temelden farklı şeylerdir. Marx'ın projesi sermayenin kendisinin üretim ve yeniden üretiminin koşullarına (bu arada kökenine ve genişlemesine, ayrıca «uzun ve sancılı bir gelişim süreci»yle aşılmasını gösteren içsel çelişkilerine) eğilmektir. Oysa yanlış çevrilen versiyon sadece kapitalist üretimin verili bir aşamasından söz etmekte, kafaları karıştırarak «kapitalist üretim» ve «sermayenin üretimi» kavramlarını birleştirmektedir.

Sermaye kavramı, kapitalizm kavramından çok daha temeldir. Kapitalizm görece kısa bir tarihsel dönemle sınırlıyken, sermaye çok daha fazlasını kapsar. Sermaye, verili kapitalist toplumun işleyiş tarzına ek olarak, meta üretiminin her yere yayılmadığı ve kapitalizmdeki kadar egemen olmadığı aşamalar da içinde olmak üzere, sermaye üretiminin kökeni ve gelişmesinin koşullarıyla ilintilidir. Kapitalizmin yıkılışıyla çizilen radikal toplumsal-tarihsel ayrım çizgisinin öte yanında, sermaye üretimine duyulan gereksinmenin, kapitalizm sonrası toplumlarda uzun ve sancılı bir tarihsel dönem için yaşayacağının kesin olduğu biçimler ve modalitelerle de aynı oranda ilintilidir. Şöyle ki, hiyerarşik toplumsal işbölümü başarılı bir biçimde aşılıncaya ve toplum, kendi yaşam etkinliklerini bilinçle düzenleyen toplumsal bireylerin özgür birliğiyle uyum içinde, baştan aşağı yeniden yapılıncaya kadar devam eder.

Sonuç olarak, ne kadar radikal ve «yozlaşma»dan arınmış olursa olsun tek başına politik bir eylemle kaldırılması düşünülemeyecek egemen işbölümü sisteminde kök salmış sermaye egemenliği, geçiş döneminin önemli bir bölümünde yaygınlığını korur. Yalnız, geçiş başarılı olursa, **azalan eğilimin** ayırıcı özelliklerini sergiler. Ama bu, devrim sonrası toplumların «kapitalist» kaldığı anlamına gelmez. Tıpkı, feodal ve daha önceki toplumları, para sermayesinin az çok yaygın bir şekilde kullanılmasına ve bağımlı bir öğe olarak meta üretiminin o toplumlarda az çok gelişmiş bir payı bulunmasına bakarak, kapitalist diye nitelemenin doğru olmayacağı gibi. Kapitalizm, sermaye üretiminin belirli bir aşamasıdır: (1) değ-

şim için üretim (ve böylece değişim-değerinin kullanım-değeriyle dolayımlanması ve onun üstünde egemen olması her yana yayılmıştır; (2) emek-gücünün kendisi başka şeyler kadar bir meta olarak işlem görür; (3) kâr dürtüsü üretimin temel düzenleyici gücüdür; (4) yaşamsal bir yeri olan artı-değerin emilme mekanizması, üretim araçlarının üreticilerden köklü biçimde ayrılması, içsel bir ekonomik biçime bürünür; (5) ekonomik yollarda emilen artı-değere, kapitalist sınıfın üyelerince kişisel olarak el konur; ve (6) büyüme ve genişleme yönündeki kendi ekonomik zorunluluğunu takip eden sermaye üretimi, dünya pazarı aracılığıyla, total kapsamda birbirine bağımlı bir ekonomik egemenlik ve bağımlılık sistemi olarak global çapta bir bütünleşme eğilimi gösterir. Devrim sonrası toplumlardaysa, bu özsel tanımlayıcı karaktteristiklerden sadece bir tanesi (dördüncü madde) kalır ve o bile, artı-emeğin emilmesi ekonomik temelde değil, politik temelde düzenlendiğine göre kökten değişik bir biçimdedir. İşte bu toplumlarda kapitalizmden söz etmek, yalnızca, gündemdeki problemlerin asıl doğasını kavrama olanağını veren ciddi sonuçlarla birlikte, gelişmenin nesnel koşullarını yok sayarak ya da yanlış göstererek söz konusu edilebilir.

Sermaye devrim sonrası toplumlardaki egemenliğini —hiç bir şekilde kısıtlanmamış— asıl olarak şu yollarla sürdürür: (1) yaşamın bütünselliğinin olanaklarının sınırlarını çizen maddi zorunluluklar; (2) önemli değişikliklerle de olsa, «özgür bireyselliklerin gelişmesi»yle çelişen geçmişten miras kalmış toplumsal işbölümü; (3) gerek sermaye üretimi çerçevesinde özgün olarak üretilen, gerekse toplumsal işbölümü koşullarında, mevcut üretim aygıtının (makine ve donatımlar dahil) ve tarihsel olarak gelişmiş ve kısıtlanmış bilimsel bilgi biçiminin nesnel yapısı; (4) ister «barışçıl rekabet» (yani, ticari ve kültürel ilişkiler) biçimine, istersè potansiyel olarak ölümcül bir düşmanlık (silah yarışından, çatışmalı alanlarda az çok sınırlı fiili kapışmalara) biçimine bürünsün, devrim sonrası toplumlarla global kapitalizm sistemi arasındaki bağlar ve karşılıklı bağımlılıklar. Yani sorun, «sosyalist birikim» ismini almış sermaye birikiminin zorunluluğu şeklindeki geleneksel nitelemeden kıyaslanmaz ölçüde çok daha karmaşık ve geniş kapsamlı bir sorundur.

Sermaye, oldukça çelişkili bir dünya sistemi oluşturur. Kutuplarında yeralan kapitalist «metropol» ülkelerle başlıca devrim sonrası toplumları, karma gelişmenin çok çeşitli dereceleri ve aşamalarıyla, sermayeyle ilintilidir. Muhalefet ve karşı çıkma oanaklarını kapitalizmin iktidarının monolitik kavranışının düşündüreceğinden çok daha yararlı kılan, işte bu dinamik ve çelişkili bütünselliktir. Devrim sonrası toplumlar, aynı zamanda ve nesnel yapıları kapitalizmin restorasyonunu fiilen önlemesi gibi önemli bir anlamla, kapitalizm sonrası toplumlardır. Kuşkusuz, kapitalist ülkelerle etkileşim sonucu daha da karmaşıklaşıp yoğunlaşmış iç çelişkileri, kendi yapıları içinde meta ilişkilerinden yana değişiklik ve uyar-

lamalar doğurabilir. Yine de, bu tür değişiklik ve uyarlamalar olasılığı oldukça sınırlıdır. Bu olanak, artı-emeğin politik olarak emilmesinin varolan politik iktidarı derinden etkilemeden (aslında tehlikeye düşürerek) köklü biçimde değiştirilememesiyle tamamen kısıtlanmıştır. Muhalefetin sistemli olarak boşa çıkarılması ve önlenmesi, son zamanlardaki, bütünsel üretim yapısına tam anlamıyla ekonomik mekanizmalar getirme girişimlerinin son derece sınırlı başarısıyla tamamlanmıştır. Devrim sonrası toplumlarda, muhaliflerin «hiç bir şey değiştirmeden istediklerini söylemelerini» sağlayacak düzenleyici mekanizmalar yoktur henüz. Aslında, devrim sonrası toplumlarda güçlü kapitalist mekanizmalar ve kurumların yeniden uygulanmasına paralel bir muhalefet gelişse bile, bu, bir Pirus zaferinden öteye gitmez. Bu konuda olumlu gelişmeler görülebilmesinin tek koşulu, sistemin, politik iktidarın etkili, kurumsal dayanağı olan bir dağıtımını (ilk plânda çok sınırlı kalsa bile) başarmanın bir yolunu bulmasıdır. O zaman, bu dağılım belirli görünümlerini ve aşırılıklarını sorgulama zorunluluğuna karşın, artı-emeği emmenin genel egemen tarzı için bir tehlike oluşturmaz. Bir başka deyişle, «desantralizasyon», «çeşitlilik», «özerklik» ve benzeri şeylerin devrim sonrası toplumlarda —ilk plânda— anlamlı olması için **politik** ilkeler olarak uygulanması gerekir.

Yukarıda sözü edilen dinamik ve çelişkili bütünsellik, ayrıca baştan sona **birbirine bağımlı** bir bütünlüktür. Bir yerde olanların, başka yerlerdeki gelişme olasılıklarıyla önemli bağları vardır. Batı'da muhalefet ve karşı çıkmanın çok daha etkili olmaları istemi, şimdiki koşullarda, kapitalist sistem, çok kapsamlı sonuçlar doğurma potansiyeli taşıyan şiddetli kriz belirtileri sergilediği zaman başgösteriyor. Olağan işleyişinde en ufak bir baskıya gerek duymadan muhalefeti ve karşı çakmayı başarıyla etkisizleştiren meta toplumundaki temel denetim mekanizmalarının zayıflaması, etkili alternatiflerin ortaya çıkmasına daha geniş bir alan sunmaktadır. Bu sorunsalda «çoğulculuk» tartışması da yerini almalıdır. Aynı zamanda soldaki hemen hemen bütün güçlerin, devrimden sonraki gelişmeleri değerlendirirken, eski eleştirmeyen tutumlarını tamamen bırakmalarının derin bir anlamı yok değildir. Geçmişteki tutum zoraki bir **hareketsizlik** durumunu yansıtıyordu. Onun için, tarihsel deneyimi önündeki somut görevlere göre gerçekçi bir değerlendirmeye girişmek yerine, ne kadar uzakta olursa olsun gelecek hakkındaki bir «niyet açıklaması»nı durup durup ideal şey olarak iddia etmekten daha fazlasını öngöremezdi. Herşeyin tamamen birbirine bağlı olduğu bir dünyada, bu eleştirel sorgulamadan (tabii kendini sorgulamadan ayrılmadan) elle tutulur başarılar elde edilirse, bunun, devrim sonrası toplumlardaki muhalefet ve anlamlı karşı çıkışların artması açısından da olumlu sonuçları görülecektir.

Türkçesi :
Abdullah YILMAZ - Osman AKINHAY

Devlet Sosyalizmi Toplumlarının Sınıf Yapısında Aydın Kesimin Konumu

Ivan Szelenyi*

Giriş

Bu bildiride, işçi sınıfıyla aydın kesim arasında sınıfsal bir ikiliğin varlığını ortaya koyarak, Doğu Avrupa'daki devlet sosyalizmi toplumlarının sınıfsal yapısını anlatacağım. Aydınların, yeniden bölüştürücü bir devlet sosyalizmi ekonomisinde özlemini duydukları gücün, toplumsal yeniden üretimin temel kurumlarından, daha özgül olarak, doğrudan üreticilerden çekilen artığı güvenceye alan kurumlardan türediği; sonuçta aydınların o gücünün sınıfsal bir nitelik taşıdığı ileri sürülecektir.

Bu tez oldukça kışkırtıcı bir tez olduğu gibi, Doğu Avrupa'nın toplum yapısı ve aydın kesimin yapısal konumuyla ilgili, akademik bakımdan saygı duyulan tüm kuramlara meydan okur. Günümüz Doğu Avrupa'sında sınıf ilişkilerinin varlığını kabul eden düşünce okulları, kökten farklı sınıfsal ikilikler varsayarlar. Resmi Sovyet Marksizmi, «uzlaşmaz olmayan» iki sınıfı, işçi sınıfıyla köylülüğü birbirinden ayırır; argümanlarını, dolaylı dolaysız, Troçki'nin Sovyet toplumuna ilişkin eleştirel çözümlemesi üstünde kuranlar, işçi sınıfıyla bürokrasi, ya da tekno-bürokrasi (bilinen en iyi örnekler Kuron, Modzelewski ve Djilas'tır) arasında sınıfsal bir uzlaşmazlığın varolduğunu öne sürerler. Ossowski'den bu yana çoğu Doğu Avrupalı sosyolog, resmi Sovyet Marksist konumundan da, Troçkist konumdan da uzakta durmuştur. Ampirik sosyologlar, son yirmi yılda, sınıfsal çözümlemenin Doğu Avrupa toplumlarını incelerken gerçekten ilintili olup olmadığını sorgulamışlar; Doğu Avrupa'nın toplum yapısını toplumsal katmanlaşma zemininde açıklamaya çalışmışlardır (bkz. Wesolowski, Ferge ya da Hegedüs). Bu düşünce okullarının hepsi de aydın kesimin bir sınıf olarak tanımlanmasına itiraz edecekler; aralarında, aydınların türdeş bir katman oluşturup oluşturmadığı konusunda bir uyuşmazlık bile görülecektir. Son olarak, Doğu Avrupa'daki aydın kesime bir sınıf gö-

* **Critique** dergisinin 10-11. sayısından çevrildi.

züyle bakanların 'sınıf' terimini kullandıkları enderdir; daha sıkça, Doğu Avrupa'daki radikal aydın kesimin iktidar tekeli uğruna nasıl bir uğraş verdiğini anlatmakla yetinmişler (M. Malya ve Berdyayev); ya da, herhalde sınıf-iktidarı denebilecek şey uğruna çaba harcadıkları üstünde durmuşlardır. Aydınlar sınıfının ekonomik temellerini betimlemeye kalkışmamış, ideolojisini anlatmanın ötesine geçmemişlerdir.

On beş yıl önce çalışmalarıma başladığımda, ben de, Doğu Avrupa'daki çoğu ampirik sosyolog gibi, resmi Sovyet Marksist kuramına aşırı derecede eleştirel bakıyordum. Ossowski ve Hegedüs örneklerinin peşinden gidip, Doğu Avrupa'nın katmanlaşma sisteminin değişik yönlerini betimleyerek, günümüzün Doğu Avrupa'sındaki toplumsal eşitsizliklerin kapsamını ölçüp doğasını açıklayarak, yaklaşık on yılımı ampirik çalışmayla geçirdim. O çalışmalarım sırasında, katmanlaşma kuramının, eşitsizliklerin dinamiği ve yapısını açıklamadığına inka oldum: Öte yandan, ampirik bulgularım, resmi Sovyet Marksizminin salt özür arayıcı doğası ve bilimsel yetersizliğinin yeni kanıtlarıydı. O yüzden alternatif kuramsal araçlar aramak zorunda kaldım. Troçkist düşünüş sistemi, Doğu Avrupa'daki toplum yapısının incelenmesine, resmi Sovyet Marksizmi ya da katmanlaşma kuramından açıkça daha yakındı; yalnız, bürokrasinin mülk sahibi bir sınıf olarak tanımlanması kuramsal açıdan doğru gelmedi bana. Bürokratlarla aydın kesimin geri kalan kısmı (asıl aydın kesim) arasında yapılan temel ayrımın ampirik geçerliliğiyse daha da az inandırıcıydı.

Marksist sınıf nosyonuyla ilgili hayli katı ve ortodoks resmi Sovyet yorumunu ya da Troçkist yorumu aşmanın zorunlu olabileceğini anladım. Ama, Doğu Avrupa sosyolojisinin zorunlu Marksist jargonuna karşın, Doğu Avrupalı ampirik sosyolog meslektaşlarımın metodolojisi ve düşünüş tarzına büyük etkiler yapmış burjuva katmanlaşma kuramının, Marksist sınıf çözümlemesine yöneltiği yüzeysel eleştiriyi de kabul etmedim. Marksist sınıf çözümlemesinin, devlet sosyalizminde görülen yapısal çatışmaları anlatmakta kuvvetli bir araç olabilmesinin tek koşulunun, şimdi egemenliğini sürdüren ve kökten değişik sosyo-ekonomik koşullara uyarlamaya çalışmamız olduğuna inandım. Yeni koşullar, özel mülkiyet kurumu olmadan işleyen ve, sonuç olarak, en azından bu kritik bakış açısıyla sosyalist kabul edilmesi gereken sanayi toplumlarının koşullarıdır. Bir toplum artığa özel mülkiyet aracılığıyla el konulmasını meşrulaştıramaz duruma gelmişse, o toplumun karakteristiği olan el koyma mekanizma ve kurumlarının sağlam bir çözümlemesine yönelmemiz gerekir. Bu kurumlar çevresindeki uzlaşmaz çıkarları saptayabilirsek, o zaman onları sınıf çıkarları diye açıklayabilir ve yine, sınıf tanımımızı Marx gibi mülkiyet ilişkilerine dayandırmasak bile, genel tanımıyla Marsist sınıf çözümlemesi çerçe-

vesi içinde kalabiliriz. Bu yazıda, yeniden bölüşümün, devlet sosyalizmi toplumlarında el koymayı güvence altına alan asıl mekanizma olduğu öne sürülecektir. Bölüştürme yetkisinin azamiye çıkarılmasında çıkarı olanlar, yeni egemen sınıfın üyeleridir. Çünkü çıkarları, doğrudan üreticilerin çıkarlarıyla uzlaşmazdır. Yeni sınıfı bu şekilde tanımlarsak, o sınıfın kapsamı bürokrasiden, hatta teknokrasiden açıkça daha geniş olur. Potansiyel olarak bütün aydınları kapsar.

Bu giriş bölümünde son olarak, sözünü ettiğim sınıfın hâlâ **in statu nascendi*** olduğunu netliğe kavuşturmak isterim. Ben bir süreci anlatıyorum, durağan bir durumu değil. Kabile toplumu büyücülerinden Orta Çağ papaz ve keşişlerine, 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başı anarşist-Bolşevik devrimcilerinden 20. yüzyıl sonu akademisyen-plâncı-teknokratlara kadar bir grup olarak aydın kesimin gönlünde, her zaman iktidar tekeli özlemi yattığı kuşkusuzdur. Ama bu özlem, yalnızca bölüştürücü devlet sosyalizmi ekonomilerinin kuruluşuyla gerçekliğe dönüştü. Doğu Avrupalı aydın kesimin, kendi sınıfının bilincinde bütünsel bir sınıfa dönüşmesinden önce, önünde daha uzun bir yol vardır —Devlet sosyalizmi toplumları, gelişmelerinin henüz çok erken bir aşamasındadır. Benim bütün söylediğim, Doğu Avrupa'da kullanılan iktidarın, giderek aydın kesimin sınıfsal iktidarı olması yönünde tarihsel bir eğilimin gözlendiğidir.

1974'te George Konrad'la birlikte kaleme alınmış «Aydın Kesimin Sınıfsal İktidarına Doğru» adlı kitabımda, aydın kesimin sınıfsal iktidarının biçimlenmesinin işaretlerini daha eksiksiz belgelemeye giriştik. Elinizdeki bildiride, sosyalist toplum yapısına ilişkin alternatif kuramların yetersizliklerini anlatmaktan; toplumun yeniden üretiminin kurumlarını ve onlar üstünde ne tür bir çıkar uzlaşmazlığının kurulduğunu göstermek üzere devlet sosyalizminde görülen el koymayı özet olarak çözümlemekten; son olarak da, aydın kesimin sınıf olarak tanımlanmasındaki bir takım sınırlılıkları belgeleyip, **in statu nascendi**'de bir sınıf olarak aydın kesimi daha net çizgilerle saptamaktan fazlasını yapamam.

Doğu Avrupa'daki Toplum Yapısıyla İlgili Değişik Kuramlar Üstüne Notlar

Sosyalist toplum yapısına ilişkin resmi Sovyet Marksist kuramı, Doğu Avrupa'daki toplumbilimi literatürüne otuz yıl 30'ların başından 50'lerin sonuna değin, egemenliğini koydu. Bu egemenliğin, salt ortaya atılan argümanların entelektüel kuvvetinin bir ürünü olmakla sınırlı kalmadığını belirtmek kuşkusuz gereksiz olur; bilimsel kuşku taşıyan kişilere, ideolojik disiplinin zorunluluğu, salt akademik yöntemlerden başka yollarla durmadan anımsatılıyordu.

(*) Gelişme halinde, yani henüz olgunlaşmamış bir durumda. (ç.n.)

Doğu Almanya ya da Sovyetler Birliği gibi ideolojik çizgileriyle daha tutucu ülkelerde, bu kurama resmi düzlemde bugün bile karşı çıkılmaz. Bunu anlamak için, tarihsel materyalizm konulu bir Sovyet ders kitabının son baskılarından birine gözgezdirmek yeter. Ama ampirik artıştırmalarda, sosyologlar resmi sınıfsal ayrımları «dalgınlıkla» unuttukları ve verilerin dağılımını açıklarken bir değişken olarak meslekten yararlandıkları zaman, kuramsal sonuçlar çıkarmadıkları sürece, Alman ya da Sovyet ideologların artık itiraz etmedikleri gözönünde bulundurulmalıdır. Doğu Avrupa'nın Macaristan ya da Polonya gibi daha liberal ülkelerinde, akademik prestiji bulunan hiç kimse, eski Sovyet Marksist dogmaları ciddi ciddi kabul eder görüntüsü vermez, ama açıkça meydan okuyanların sayısı da bir avuçtur. Sadece artık sınıfın anılması beklenmemektedir.

Resmi Sovyet Marksizmindeki sınıf-kuramı, katı şekilde ortodoks olma iddiasındadır. Marx sınıfları mülkiyete dayanarak tanımladığı için, çağdaş sosyalist toplumlarda da aynı metodolojinin uygulanması gerektiği ve mülkiyetin iki biçimine —devlet ve kooperatif— rastlandığından, işçi sınıfı ve köylülük olmak üzere iki sınıf bulunduğu ileri sürülmüştür.

Resmi ortodoks çizgiye karşın bu yaklaşımın Marx'ın oldukça esnek biçimde yorumlanması olduğu, Marksist sınıf çözümlenmesinin mantığını bilen herkes için başından beri açık olsa gerektir. Marx, kendi temel sınıf ikiliğini mülkiyet biçimleri bazında tanımlamadı. Marx'ın formülasyonunda yer alan temel sınıf uzlaşmazlığı, üretim araçlarına sahip olanlarla yoksun olanlar arasındadır. Sınıfı oluşturan etken mülkiyetin biçimi değil, genelde mülkiyettir (ya da mülkiyetin bulunmayışı). Öte yandan, Marx'ın kendisinin sınıf-oluşturma gücünü mülkiyet biçimlerine bağladığını ileri sürmek de olanaklıdır. **Kapital**'in III. Cildinin 52. Bölümünde, toprak sahiplerini, «sermaye»den başka bir şeye sahip olmaları gibi basit bir nedenden ötürü bir sınıf olarak tanımlar. **Onsekiz Brumaire**'de de, mülkiyet biçimlerini, sınıflar arasında daha fazla farklılaşmanın, özellikle yönetici sınıf içindeki farklılaşmanın temeli olarak kullanmaktadır. Göstermek istediğim yalnızca şudur: Resmi Sovyet Marksist dogması, Marx'ın iddia edildiği kadar katı bir yorumlanması değildir. Aslında Marksist sınıf çözümlemesinin asıl motor gücü oldukça marjinal bir alana kaymaktadır (göreceğimiz gibi, Troçkistlerin katı Marksist olma iddiaları daha yerindedir.)

Bu kurama dayandırılmış bir başka metodolojik kurnazlık daha vardır. Şöyle ki, o metodoloji biçimsel düzeyde sadece mülkiyet biçimleriyle beraber işlerken, kuramın ampirik bağıntısı sınandığı zaman, sanayiyle tarım arasında yapılan bir ayrıma dikkatimiz çekilir. Çağdaş Doğu Avrupa toplumlarında işçilerin ve köylülerin bulunması açıkça sağduyumuza hitap eder. İşçilerle köylüler arasın-

daki bir ayrım, anlamlı bir ayrıma benzemektedir. Ancak önemli olan gerçekten mülkiyet biçimiyse, sınıflar o şekilde tanımlanamaz; çünkü öteki sınıf köylülük değil, kooperatiflerde çalışan sanayi ve tarım emekçileridir. Devlet mülkiyetindeki tarımsal kategorilerde çalışan bütün tarım emekçileri işçi sınıfına girer. Sonuç olarak, sanayi işçisinin sanayi yöneticisiyle, hatta ağır sanayi bakanıyla aynı sınıfa ait olması gerekirken; bir kooperatifte çalışan köylü, aynı tip işi yapan, kabaca aynı geliri ve eğitimi vb. alan bir tarım emekçisi olan komşusuyla, sadece ve sadece bir devlet çiftliğinde çalıştığı için, farklı sınıflara girerler. Düpedüz saçmalıktır bu. Demek ki, resmi Sovyet Marksist sınıf ikiliğinde gerçekten anlam taşıyan etken, iki mülk sahibi sınıf arasındaki ayrım değil, ekonominin iki ana sektöründe çalışan insanlar arasındaki, katmanlaşmaya dayalı bir ayrımdır.

Resmi Sovyet Marksist sınıf-kuramının Marksizmle ilintisi çok az; çağdaş Doğu Avrupa'nın ampirik gerçeklikleriyle ise daha da azdır. Aslında o sınıf-kuramına karşı ilk sessiz devrimi gerçekleştiren isimsiz askerler, resmi istatistikleri, özellikle nüfus sayımlarını çözümlerken «Marksist sınıf-kuramı»nı kullanmaları beklenen istatistikçilerdi. 1960'da, en azından istatistikçi ve demografların özsaygılarını korudukları ülkelerde, Macaristan'daki gibi, o insanlar **tarmat** (tarihsel materyalizm) seminerlerini sessizce akıllarından çıkardılar: Nüfus sayımı ciltlerinde «sınıf»a artık yer verilmiyor, verilerin dağılımını açıklayan bir değişken olarak 'meslek' kullanılıyordu. Aslında bunu yapmak zorundaydılar, çünkü resmi dogmanın tanımladığı biçimiyle «sınıflar», gelir dağılımından konut dağıtımına vb. dek, hiç bir şeye açıklık getirmiyordu. Başlıca meslek grupları, özellikle beyaz ve mavi yakalı işçiler arasında önemli farklılıklar gözlemlenecekti. Bir açıdan, sosyologların, **tarmat** sınıf dogmasına karşı yürütülen savaşımın şampiyonları olma onurunu taşıdıkları iddiasının haksızlığını ileri sürebiliriz. O dogma, Merkezi İstatistik Büroları'ndaki isimsiz kamu hizmetlilerince pratikte zaten yok edilmişti. Ossowski ve diğerlerinin tek yaptıkları, zaten varolan istatistiki uygulamalara ideolojik bir gerekçe sunmaktı. Katmanlaşma kuramının Doğu Avrupa'da ve Batı'da ayrı ayrı tarihleri olmuştur. Katmanlaşma çözümlemesine ilk başlardan beri yöneltilen eleştiriler, kuramın doğasındaki tutucu karakteri vurguladılar. Sözgelimi Kingslev Davis, katmanlaşmanın, toplumsal eşitsizlikleri işlevsel (ve son noktada zorunlu) olarak açıklamanın elverişli bir aracı olduğunu, daha 1940'ların sonunda ileri sürmekteydi. Batı'daki katmanlaşma kuramı, «yıkıcı» sınıf çözümlemelerine karşı tutucu bir silahtı. Doğu Avrupa'da 50'lerin sonuyla 60'ların başında toplumsal katmanlaşmanın keşfedilmesi, oldukça yıkıcı (özür arayıcı ve tutucu bir sınıf-kuramı açısından yıkıcı) bir eylemdi. Şimdilerde Ossowski gibi insanlara sol'dan eleştiri getiren-

ler, Ossowski'nin Sovyet Marksizmine meydan okurken sergilemek zorunda kaldığı entelektüel ve politik cesaretin hakkını vermiyorlar. **Tarmat** sınıf ikiliği sadece bir amaca hizmet etti: varolan iktidar tekelini haklı göstermeye.

Bu kuram, devleti ve parti bürokrasisini işçi sınıfı diye tanımlayarak «proletarya diktatörlüğü» gibi hassas bir soruna kolaycı bir çözüm sunuyordu. Katmanlaşma çözümlemesi ise, hiç değilse, toplumsal eşitsizliklerin gerçekten varolduğunu ve «fiziksel işçiler»in (herhalde ideolojik çizgilerle tanımlanmış işçi sınıfıyla özdeş değil) Doğu Avrupa «halk demokrasileri»nde bir dizi olumsuz ayrıcalıkları bulunduğunu kanıtlıyordu. Zaman geçtikçe, katmanlaşma çözümlemesinin içinde taşıdığı sınırlılıklar Doğu Avrupa'da da öne çıktı. Katmanlaşma çözümlemesi, beyaz ve mavi yakalı işçileri ayırarak; fiziksel işçileri, büro işçilerini, profesyonelleri ve «önde gelen mevkilerdeki profesyonelleri» (yüksek düzey parti ve devlet bürokratları için bu yumuşak terimi kullanırsak) ayırarak, beyaz yakalı işçilerin ve özellikle iktidarı tutan seçkinlerin fiili işçilerden ayrıldığını istatistiklerle kanıtlayabilirdi. Ama, istatistiklerde görülen farklılıkları açıklayacak bir kuram sunamazdı. Çoğu ampirik sosyologlar, «işçi sınıfı», terimini, fiziksel işçileri, üretim sürecine doğrudan katılan işçileri anlatırken kullandılar. Yalnız, toplumsal hiyerarşinin üst yarısı adına yapısal bir terim kullanmaktan dikkatle kaçındılar. Bizse o kesime «toplumsal hiyerarşide daha yüksekte duran insanlar», daha yüksek gelir grubu, yüksek toplumsal grup ya da katmanlar dedik ve hiç kimse dikkatini bu terminolojinin kuramsal anlamında yoğunlaştırır bir görüntü vermedi.

Ana kuramcı Ossowski, mülkiyet, özel mülkiyetin kaldırılmasıyla önemini yitirdiğinden, toplum yapısını ve toplumsal eşitsizlikleri, toplumsal işbölümündeki durumun açıkladığı önermesini ortaya atıyordu. Ancak bu tezin kuramsal anlamı açık değildi: sınıf ilişkilerinin artık varolmadığını ve sosyalist toplum yapısının sadece farklı meslek grupları arasındaki eşitsizliklerle açıklanabileceğini mi düşündürüyordu, yoksa sınıfları işbölümüne dayanarak tanımlamamız gerektiği anlamına mı geliyordu? Marx bile, daha **Alman İdeolojisi**'nde, sınıf çözümlemesini işbölümüne temellendirme fikriyle açık flört halindeydi. O nedenle, iyi bir Marksist eğitim almış Ossowski de, mülk sahibi sınıfları reddeder ve yapısal çözümlemenin ana değişkeni olarak işbölümünü kullanırken, hâlâ Marksist olduğunu iddia edebilirdi. Ancak katmanlaşma araştırması ilerledikçe, Doğu Avrupalı ampirik sosyologların, işbölümünün önemini vurgulayarak, sınıf çözümlemesinin yerine katmanlaşma çözümlemesini koymak istediği ve yeni bir sınıf-tanımı geliştirmekle uğraşmadığı daha bir netlik kazandı. Doğu Avrupa'daki ampirik sosyoloji açısından, çağdaş sosyalist toplum sınıfsız bir toplumdu (resmi ideolojik sansürcüleri fazla zahmete sokmayan ve «Marksist sosyoloji»nin ilk başa-

rısının sınıf kavramından kurtulmak oluşunu hayretle karşılayan Batılı anti-Marksistleri de sevindiren bir tez). Polonya'daki en önemli katmanlaşma kuramcısı olan Wesolowski, Doğu Avrupa'da bir işçi sınıfının hiç olup olmadığını bile sorgulayacaktı ve işçileri bir «katman» diye adlandırmanın kuramsal açıdan daha doğru olabileceğini ileri sürdü. Birdenbire, çıkışında yıkıcı bir görünüm veren katmanlaşma çözümlemesinin, Sovyet Marksizminden daha da özür arayıcı nitelikte olduğunu anlayıveririz. Sovyet Marksistleri, hiç olmazsa, çağdaş sosyalist toplumların geleneksel ve sınıflı toplumlar olduğunu (bileşimini uzlaşmaz olmayan sınıflar oluşturmakla birlikte —tamamen olanaksız bir durum) ve sınıfsız «komünist toplum»un henüz geleceğin sorunu olduğunu kabul etmekteydiler.

Ama «sınıfsızlık» sorunu, salt ideolojik bir konu değildir. Wesolowski ve Doğu Avrupa sosyolojisindeki katmanlaşma okulu, sınıf çözümlemesinin sosyalist toplumlara uygulanabilirliğini reddetmekle, aslında, o toplumlardaki yapısal ekonomik çelişkileri saptamanın olanaksız olduğunu düşündürüyorlardı. Sonuçta, varolan toplumsal eşitsizlikleri yapısal ekonomik çelişkilerden hareketle açıklamak da olanaksızdı. Bunun, ampirik araştırma ve ampirik olguların yorumlanması açısından geniş kapsamlı sonuçları vardır. Günümüz sosyalist toplumları sınıfsız toplumlarsa, yani yapısal ekonomik çelişkilerden arınmışlarsa, o zaman gözlemleyip algılayabildiğimiz eşitsizlikler o toplumlara içsel karakteristikler değildir. Ya kapitalist geçmişten miras kalmışlardır, ya da, bir başka şık olarak, toplumsal olmayan faktörlerin ürünleridir (sözgelimi, katmanlaşma kuramı ideologları, eşitsizliklerin sosyalizmde üretici güçlerin, yani teknolojinin tedrici gelişmesi süreci içinde giderileceğini öne süreceklerdir). Bu kuram dayanıklı bir kuramsa, eşitsizliklerin yapısı o toplumların sosyo-ekonomik yasalarını yansıtamaz ve eşitsizliklerin tarihsel olarak azalması gerekir. Ben, ampirik çalışmalarım sırasında, bu varsayımların hiç birinin doğru olmadığını gördüm. Konut ve kentsel yapı alanlarıyla bölgesel sistemde gözlemlediğim temel eşitsizlikler, geçmişten miras kalmamıştı. Doğu Avrupa'daki sosyalist ekonomik büyüme stratejisinden kaynaklanıyorlardı. Eşitsizlikleri ortaya çıkaran zemin piyasa güçlerinin yaşaması değil, sosyalist ekonominin bölüştürücü mekanizmalarıydı. Ve son olarak, eşitsizliklerin azaldığını gösteren kanıtlar azdı. (Bu bildirinin amacı, Doğu Avrupa'daki konut sorunu ve kentleşme üzerine önceki yayınlarımda belgelenmiş bu noktayı işlemek değil.) Gözlemlediğim eşitsizliklerin Doğu Avrupa toplumlarının içkin özellikleri olduğunu ve devlet sosyalizminin temel ekonomik kurumlarından ortaya çıktığını, gördüğüm için, sınıf uzlaşmazlığının bu eşitsizliklerin ötesinde de varolduğunu kabul etmek mantıklı bir düşünceydi.

Bürokrasiyle işçi sınıfı arasındaki çelişkinin niteliğini çözümle-

diğinde, Sovyetler Birliği'nde uzlaşmaz çıkarların varlığını ilk ortaya koyan Leon Troçki'ydi. Troçki asla bürokrasiye bir sınıf diyecek kadar aşırıya kaçmadı. Sosyolojik açıdan baktığında, bürokratları, işçi sınıfından yabancılaşmış yönetici seçkinler olarak tanımladı. Troçki'nin Sovyetler'deki toplum yapısı üzerine geliştirdiği kuram alışılmadık bir kuramdır. O kuram, sınıfsal bir uzlaşmazlık varsaydığından, temelde bir sınıf kuramıdır, yalnız tek-sınıf modeliyle işler. Ezilen sınıfı ezen sadece politik seçkinlerdir. Görünen bu çelişkiyi oldukça anlaşılabilir karşılamak gerek. Bir akademisyen olarak Troçki, sosyolog değil, politik bilimciydi. Sovyet sisteminin ekonomik kurumlarını eleştirel bir gözle incelemeye büyük bir ilgi duymadı. Aslında ekonomik devrimin gerçekleştirildiğini, Sovyet sistemi için gerekenin sadece yeni bir politik üstyapı olduğunu varsayıyordu. Ondan sonraki kuramcılar Troçki'nin kendisinden daha kontrolluydular. Troçki'nin keşfettiği antagonizmanın sosyolojik niteliğini daha fazla işlemeye çalışanlar, öteki sınıfın tanımıyla, Sovyet tipi toplumların yeni egemen olan, yani yönetici sınıfıyla ilgilendiler. Troçki'yi doğrudan izleyenler de, ondan etkilenenler de, bürokrasiyi yeni bir sınıf olarak tanımladılar. Bu kuramcılar (en etkilisi Djilas'tır) sınıf çözümlemesinin klasik Marksist araçlarını kullanıp bürokrasiyi mülk sahibi bir sınıf olarak tanımlayarak, devlet sosyalizmindeki bürokratların üretim araçlarının tasarrufunu tekelleştirdiğini ileri sürüyorlardı.

Devlet sosyalizminde toplum yapısının asıl doğası hakkında Troçki ya da Djilas'tan, resmi Sovyet Marksistleri ya da katmanlaşma kuramcılarından öğrenebileceklerimizden daha fazla şey öğrenebiliriz kuşkusuz.. Ama, devlet sosyalizmi toplumlarındaki egemen sınıfın bürokrasiyle özdeşleştirilip özdeşleştirilemeyeceği konusunda ciddi kuşkularım (hem kuramsal, hem de ampirik) var. Temel kuramsal ikilem, bürokrasinin, mülk sahibi bir sınıf olarak tanımlanıp tanımlanamayacağıdır. Böyle bir tanım, tasarruf hakkını mülkiyetle eşitler ve son derece tartışmalıdır. Marx'ın kendisinin mülkiyetle tasarrufu net çizgilerle ayırdığına ilişkin metinsel kanıtlar aramaya pek gerek yoktur. Çünkü o ayrım olmadan, kapitalist toplumun bürokratik ve teknokratik fenomenlerini anlamak olanaksızdır. Sosyalist bürokratı, üretim araçlarında tasarruf hakkına sahip olduğundan dolayı mülk sahibi bir sınıfın üyesi diye tanımlarsak, aynı mantığı niçin modern kapitalizme de uygulamayalım ve modern kapitalizmdeki tekno-bürokrasiyi yeni bir egemen sınıf olarak adlandırmayalım? Kendi anlayışıma göre, Marksist sınıf çözümlemesinin kuvveti, dolayımları önemle vurgulamasından gelir. İktidarı biçimsel olarak kullananların, temel olarak, niçin kendisi daha az görülebilen bir yönetici sınıfın çıkarına hareket ettiklerini açıkladığından dolayı güçlü bir kuramdır. Mülkiyeti tasarruf hakkıyla eşitlersek, mülkiyet kavramını o kadar soyut ve genel bir düzeye indiririz ki, kuramsal kuvvetini bütünüyle yitirir.

Dahası, egemen sınıfı üretim araçlarını tasarruf edenler diye tanımlarsak, tekno-bürokrasiyle aydın kesimin geri kalanı arasında ampirik açıdan temelsiz bir ayrıma gitmiş oluruz. Burada, bir devlet sosyalizmi toplumunda üretim araçlarını tasarruf etme hakkının fiilen kimde olduğunu bir doğruluk payıyla belirlemenin ne denli zor olduğu konusunda iyi bilinen argümanları yinelemek istemiyorum. Bir fabrika yöneticisinin haklarının ne kadar sınırlı olduğu iyi bilinmektedir. Tam anlamıyla konuşursak, tasarruf hakkı üstünde gerçek bir tekel kurmaya dayanarak tanımlanabilecek bir mülk sahibi sınıf, politbüro kadar kendi dışındaki herkesi dışlayabilir. Bu da yeni sınıf üyeliğini 10-20 kişiyle sınırlamak anlamına gelir ki, düpedüz saçmalıktır. Ancak bu işlevselleşme problemlerine geniş bir açıdan yaklaşsak bile, yine, bir ekonomi bakanlığındaki ya da Merkezi Plânlama Ofisi'ndeki küçük bir bürokrat egemen sınıfın üyesi olurken, söz sahibi bir ekonomi profesörünün egemen sınıfa girmemesinin nedenini açıklamak zorunda kalırız.

Bürokrasiyle entellektüeller arasında getirilen bu canalıcı ayrım noktasıyla bağıntılı ve ampirik bir zorluk yaratan etkenlerden birisi, Doğu Avrupa'daki entelektüel seçkinlerin görece hızlı dolaşımıdır. Budapeşte'deki bugün komedi tiyatrolarından birine müdür olan kişi, siyasal polisten eski bir üst rütbeli subaydır. KGB'nin Macaristan'daki karşılığının eski patronu, bugün büyük bir salam fabrikasının yöneticisidir. Bugün siyasal polisin bir subayı, yarın politik nükteler üretme lisansına sahip tek kişi olabilir, bir yönetici ya da akademisyen olarak salam üretimini ya da sosyolojik araştırmaları denetleyebilir. Entellektüellerle bürokratlar arasındaki çizgi, kişisel kariyer modellerine göre çok belirsiz bir çizgidir. Yüksek akademik tutkular taşıyan nice üniversite mezunu, Parti bürokrasisinde geçirilen bir kaç yılın üniversite kürsüleri ya da başka yüksek akademik mevkilere yükselmek için en etkili tavsiye mektubu olduğunu bildiklerinden, mezun olur olmaz Parti bürokrasisine girerler. Entelektüel seçkinlerin dolaşımı hızlıdır. Bir bürokrasi/entelektüeller ikiliği şeklinde bölünmekten çok, yetki düzeylerine göre katmanlaşırlar. Yerel düzeyden ulusal iktidar seçkinlerine sıçramak, Bilim Akademisi'nden Parti Merkez Komitesi'ne geçmekten, ya da tersi, daha zor olabilir pekâlâ.

Ayrıca, bürokratik-sınıf kuramının bürokratların gücünü aşırı vurguladığını, ama bürokrat-olmayan entelektüellerin toplumun kararları üstündeki etkisini hesaplarken yetersiz kaldığını öne süreceğim. Merkezi Plânlama Ofisinde bir kaç yüz milyon zloti ya da leva dağıtan bürokrat, dişe dokunur bir güç kullanmıyor olabilir, çünkü oyunun kuralları sıkı sıkı belirlenmiştir. Öte yandan, uzman ekonomi profesöründen ideolojik bakımdan etkili sinema yönetmeni ya da şaire kadar, kuralların biçimlenmesine etki edenler aslında bir tasarruf hakkını elinde bulundurmaktan daha fazla güç kul-

lanıyor sayılabilirler. En son, maddi ayrıcalıklar açısından, teknobürokrasiyle aydın kesimi ayırmanın pratikte olanaksızlığını eklemek isterim. Yaşam standartları pratik olarak aynıdır. Yine, onları katmanlara ayıran yetkinin düzeyidir, bölünme görüntüsü veren bürokrasi/entelektüeller ikiliği değil.

Devlet Sosyalizmindeki Sınıf Antagonizmalarının Ekonomik Temelleri

Varolan sınıf ve katmanlaşma kuramlarının devlet sosyalizmi toplumlarındaki toplumsal çelişkiler ve eşitsizliklerin doğasını ve dinamiğini açıklamadığını gördüm. Politik ve ideolojik bakımdan nüans farklılıklarına karşın, hepsi de «formel Marksizm»i oluşturuyordu. Sınıf ilişkilerini mülkiyet ilişkileri olarak tanımlıyorlardı. Bense, tanımı gereği özel mülkiyet kurumunu kaldıran devlet sosyalizmi toplumlarında, sınıf antagonizmalarının ekonomik temellerini yakalamak istiyorsak, ilkin bu biçimsel Marksizmi ve mülkiyet çözümlemesini aşmamız gerektiği düşüncesini ortaya atacağım.

Marx, sınıf ilişkilerini, kuşku götürmez biçimde mülkiyetten yola çıkarak açıklıyordu; ama Marksist kuram, kapitalist topluma bir tepkiydi. Kapitalist olmayan sosyo-ekonomik formasyonların sağlam bir çözümlemesine uygulandığında, Marksist metodolojide bile temel önemde değişiklikler yapmak gerekir. Üstelik Marx, farklı üretim tarzlarının yapısını mülkiyet ilişkilerinden türeten kendi metodolojisindeki sınırlılıkları zamanla farketmişti. Daha **Grundrisse**'de, Batılı olmayan toplumları çözümlerken son derece esnek bir yaklaşım içinde bulunduğunu kanıtlamıştı. O yapıtında, köy topluluğu kurumlarının Asyatik toplumların anlaşılmasında, mülkiyet ilişkilerinin biçimleri kadar önem taşıdığı olasılığını ciddiye alıyordu. Rus gelişme modelinde **obshchina**'ya verdiği önem, sonraki mektuplaşmalarından da bellidir. Marx, sosyo-ekonomik formasyonları, mülkiyetten başka ölçütlere bakarak farklılaştırmaya başlamıştı. Genel konuşursak, ben, mülkiyetin Marksist kuramda canalıcı bir rol oynamasının sadece ve sadece, Marx'm kendi metodolojisini Batı toplumlarını incelerken geliştirmesinden kaynaklandığını ileri süreceğim. Batı toplumlarında, pre-kapitalist gelişme aşamasında bile, özel mülkiyet toplumsal çelişkilerin onun çevresinde şekillendiği başlıca sosyo-ekonomik kurumdu. Ama bu metodoloji, ne özel mülkiyetin varolduğu ne de özel mülkiyetin gelişmesine varacak içkin güçler bulabildiğimiz toplumların nasıl işlediğini pek açıklamaz. Marx, Vera Zasuliç'in Rusya'da sosyalizmin doğrudan doğruya köy topluluğundan çıkabileceği önermesini kabul etmeye eğilim gösterdiği zaman, toplumların özel mülkiyetin gelişmesi aşamasını atlayabilmesi olasılığını ciddi ciddi düşünmek durumunda kaldı. Sonuç olarak, insanlık tarihi, basit bir şekilde, özel mülki-

yetin nasıl geliştiğine ve o kurumun gelecekte niiçn yok olacağına dayanarak açıklanamaz.

Bu durum Avrupa dışındaki pre-kapitalist formasyonlar açısından geçerliyse, sosyalist toplumları çözümlerken mülkiyet ilişkilerine ağırlık vermek daha da yanıltıcı olur. Sosyo-ekonomik uzlaşmazlıkların yalnızca mülkiyet ilişkilerinden boy verebileceğini varsayan ve uygulamada biçimsel kalmış bir ortodoks Marksist metodoloji, bütün bilimsel kuvvetini yitirir. Üstelik, devlet sosyalizmi toplumlarına (bu eşsiz tarihsel hareketin uzlaşmaz nitelik taşımayan bir toplumun kurulmasını sağlayacağı inancıyla, özel mülkiyeti bilinçli biçimde kaldıran toplumlar) uygulandığında, pekâlâ saf özür arayıcı bir niteliğe bürünebilir. Bu yaklaşım tarzı, tüm zamanların en devrimci kuramının, Moskova'nın ideolojik papalığını kabul eden bütün ülkelerde nasıl tutucu bir devlet-dinine dönüştüğünü pekâlâ açıklayabilir. En çağdaş Marksistler bu paradoksu Sovyet Marksizminin «asıl» Marksizm olup olmadığını sorgulayarak çözmeyi denerler. Oysa en girift talmudist argüman bile, ortodoks Sovyet ideologlarının, «asıl Marksizm» terazisine vurulduğunda ağır basmasalar dahi, niçin Marksist olduklarını iddia ettiklerini açıklayamaz.

Sovyet ideologlarının, Marksizmin ortodoks öğretisinde kendi özür arayıcı devlet sosyalizmi ideolojilerini kurma çabalarına uyan bir şeyler buldukları için onu seçtiklerini ortaya atacağım. Bu düşünce, sınıf antagonizmasının yalnızca mülkiyet çevresindeki çatışmalardan çıkabileceği varsayımıdır. Sonuç olarak, devlet sosyalizmi toplumlarında rastlanan fenomenlerin ayrı ayrı hepsine karşı eleştirel bir kuram geliştirmek istersek, ilk önce mülkiyet mitiyle boğuşmanız ve o toplumun ekonomik kurum ve mekanizmalarına ilişkin sağlam bir anlayış geliştirmemiz gerekir. Son yarım yüzyıl, metodolojinin Marx'ın kendisini yanlış yöne sürüklediğini kanıtlamıştır. Marx'ın özel mülkiyetin kaldırılmasına bağladığı umutlar abartılıydı ve yeni toplulmun kendi ekonomik sömürü ve politik baskı mekanizmalarını yaratacağını önceden göremedi; burjuvazinin sınıf iktidarına son verilmesiyle, yeni, aynı biçimde yabancılaşmış ve politik açıdan -en azından şimdilik- daha da baskıcı bir sınıf iktidarının belireceğini de göremedi. Bu durum yönetici seçkinler grubunun politik totalitarizmiyle sınırlı kalmasa ve gerçekten yeni bir sınıf iktidarı niteliğinde olsa bile; bu olgunun köklerini özgül devlet sosyalizminin ekonomik kurumlarında ve açıkçası üretim araçlarında devlet mülkiyetinden başka bir yerde bulabilmemiz gerekir. O şekilde mülkiyet ilişkilerinin biçimsel bir çözümlenmesinin ötesine geçebilir, ama yine de, tarihsel materyalist perspektifin genel çerçevesi içinde kalırız.

Sınıf çözümlemesinin başvuru çerçevesini devlet sosyalizmi toplumlarında uygulanabilecek kadar genişletmeye girişirken, sınıf çö-

zümlemesinin amacının ekonomik sömürünün akılcılaşmış biçimlerini ve onlar üstüne kurulmuş politik ve toplumsal baskı biçimlerini açıklamak olduğunu ileri süreceğim. Marx ve Engels kapitalist toplumda sınıf ikiliği kuramlarını geliştirdiklerinde, öncelikle, sermaye sahibinin doğrudan üreticiden artık elde etmesini garanti eden kurum ve mekanizmalarda gözlenen kapitalist ekonomik sömürü sistemiyle ilgileniyorlardı. Sınıf çözümlemesinin en baş görevi, o durumda, artığa el konulması kurumlarının doğasını anlamaktır. Bu kurumlar çerçevesinde bir çıkarlar uzlaşmazlığı görülürse, o zaman, sınıf ilişkilerinden söz etmek haklı görülebilir. Dahası, Marx'ın sınıfları, kapitalist bir piyasa ekonomisinde el koymayı meşru kılan etken üretim araçlarının özel mülkiyeti olduğundan, mülkiyet ilişkileri temelinde tanımladığını söyleyeceğim. Bu mantığı izleyerek, sınıf çözümlemesinin devlet sosyalizmi toplumlarına auygulanıp uygulanamayacağını sınamak üzere, ilkin devlet sosyalizmindeki artığa el koyma kurumlarını anlamak ve el koymayı meşrulaştıran ilkeleri saptamak zorunluluğuyla karşı karşıya olduğumuzu düşünüyorum. O durumda, doğrudan üreticinin bu meşruiyet sistemine açıktan karşı çıkacak bir konumda olup olmadığını ve çıkarlarının, artığa el koyan ya da el koymanın devlet sosyalizmindeki biçimlerin meşru kılanlarla sistemli bir çelişki içinde olup olmadığını öğrenmemiz gerekecek

Devlet sosyalizmi toplumları, öteki sosyo-ekonomik formasyonlarda bilinmeyen ve özellikle devlet sosyalizmine özgü el koyma kurumlarını geliştirip meşrulaştırdı —onlar, devlet sosyalizminin akılcı bölüşüm kurumlarıdır. Devlet sosyalizmindeki bölüştürücü ekonomilerin doğurduğu toplumsal eşitsizlikler üstüne son yıllarda tamamlanmış ve yakında çıkacak bir yazıda, devlet sosyalizmi toplumlarındaki bölüştürücü kurumlarla, refah kapitalizmindeki reel gelirin bölüşüm mekanizmalarını karşı karşıya getirmeye çalıştım. Orada geliştirdiğim argümanları yinelemek istemiyorum. Hem, yer kısıtlılığı, nedeniyle zaten yineleyemem. Tek vurgulamak istediğim, çağdaş refah kapitalizminde bölüştürücü mekanizmaların rolü artmasına karşın, modern kapitalist ekoonmiler «geç piyasa ekonomileri» olarak, «devlet sosyalizmindeki bölüştürücü ekoonmiler»den ayrı tutulabilir hâlâ. Devlet bütçesinin iki değişik toplum tipinde toplumsal refah ve ekonomik politikada oynadığı rolün giderek birbirine benzemesi, yanıltıcıdır, çünkü, devlet bütçesinin kaynakları çarpıcı ölçüde farklıdır: Kapitalist devlet, ilkin piyasada belirlenen ve ücretli sermayeye dönüşen artığa el koyarken; devlet sosyalizmi ekonomisinde 'artık' piyasada belirlenmez, ilk plânda ücretler şelkinde birikmez ve doğrudan üretim süreciyle el konur. Salt sosyolojik bir bakış açısıyla, modern bir kapitalist toplumda el koymanın birinci kertesi piyasada gerçekleşir ve «el koyan» sermaye sahibidir. Sonuç olarak, eski sınıf ikiliği varlığını korumak-

tadır ve devlet müdahalesinin çıkarlarını, temelde yatan sınıf çatışmalarına dek geri götürmeye çalışmak hâlâ olanaklıdır. Devlet sosyalizmi toplumlarında ise, doğrudan doğruya bölüştürücü iktidarla karşılaşırız. Ve sosyolojik problemimiz, bölüştürücüyle (redistributor) doğrudan üretici arasındaki uzlaşmazlığın sınıfsal bir nitelik taşıyıp taşımamasıyla sınırlıdır.

Bu uzlaşmazlığın doğasını anlamak için, bölüştürücü iktidar çevresinde biçimlenen toplumsal çıkarlara daha özgül biçimde yaklaşmamız ve buna bağlı olarak bölüştürücü iktidarı meşrulaştıran ilkelere kadar uzanmamız gerekir. Doğrudan üreticilerle bölüştürücüler arasında bir çıkar uzlaşmazlığı bulunduğunu kanıtlayabilirsek, bölüştürücü iktidarı meşrulaştıran ilkelerde çıkarı olanların hepsini egemen sınıfa sokarız.

Ne var ki, devlet sosyalizminde bölüştürücü iktidarı meşrulaştıran nedir? Devlet sosyalizmi toplumlarındaki bölüştürücülerin, iktidara sahip çıkma iddialarını, akılcı, toplumsal adaleti gözeten ve ekonomik açıdan verimli bir artık dağılımı için zorunlu olan sözde teleolojik bilgi tekeline dayandırdıkları düşüncesini ortaya atacağım. Bu tanımla bürokratik-sınıf kavramlarına geri çekilmiyor, Dahrendorf'un sınıf kavramına tehlikeli ölçüde yaklaşmış olmuyor muyuz?

Vurgulanması gereken, bölüştürücünün tekelinde olduğunu iddia ettiği bilginin teleolojik niteliğidir. Bölüştürücü iktidar çevresinde örgütlenen sınıf bürokratik değildir —en azından, bürokratik terimini net Weberci anlamıyla alıyorsak. Gerek Weber, gerekse Marx, bürokrasinin —en azından saf biçimiyle— sivil toplumun ürünü olduğu görüşünü paylaştırdı. Sivil toplum biçimsel akılcılıktan ayrılmaz; Amaçlarla araçları, yani **telos**'la **techne**'yi ayıran ve **telos**'u **teche**'ye bağımlı kılan ilk toplumsal formasyondur. Sivil toplum, amaç belirlemenin rasyonalitesi —yani, teleolojik düşünce— sorgulandığı zaman ortaya çıktı. Ve rasyonalite, «belirli bir amaca giden araçların isteğe bağlı olarak seçilmesi» olarak dar biçimde tanımlanmıştı. Marx eleştirel, Weber'se özür arayıcı nüanslara ağırlık vererek, sivil toplumda amaç belirlemeye «akıldışı» na, inançlar alanına, yani burjuva politikasına girdiğini belirtirler. Bir başka deyişle, sivil toplum, ayrı bir politika alanının varolduğu ilk kalıcı olmayan toplumdur. Orada amaç belirleme, çoğucu bir politik sistemde ideal biçimde gerçekleşir ve yürütme fonksiyonları bürokratik kuruluşlara ayrılır. Weber, bürokratik iktidarı tanımladığında, onu yürütme görevleriyle özdeşleştiriyor ve o görevin kökeninin bürokratın uzmanlık bilgisi olduğuna inanıyordu. Uzmanların halka ne yapmaları gerektiğini anlatamayacakları, sadece, yargıda bulunmaya açık olmayan «rasyonalite» temelindeki ölçütlere göre kendileri için seçtikleri amaçlara nasıl ulaşılacağını anlatabilecekleri, Weber'in kuvvetli bir inancıydı. Bunun top-

lumun çözümlenmesi açısından anlamı, bürokrasinin yalnızca ayrı bir politik mekanizmayla belirlenmiş amaçları uyguladığıdır. Bürokratlar her zaman iktidarlarını yaymaya çalışır. Amaç belirleme işlevlerinin temelde teknik konular olduğunu iddia ederler; tek olası hareket yönü, kendi «bilimsel yöntemleri»yle öngördükleri yöndür; başka açık alternatif bulunmadığından, politik bir karar gerekmediği gibi, olanaklı da değildir. Ancak iktidara en susamış bürokrat bile, sivil toplumun belirlediği çerçeve içinde etkinliğini yürütür. Sadece uzman bilgisine dayanarak bir güç iddia edebilir. Ama amaçları saptayacak bilimsel, akılcı bilgiye sahip olduğunu iddia edemez. Devlet sosyalizminde ise bölüştürücü gücün temelden farklı bir nitelik taşıdığını öne süreceğim. O güç, «uzman bilgi»ye dayanmaz. Amaç belirlemenin «akıldışı» bir şey olduğu ve, doğrusu istenirse, yalnızca araç seçiminin akılcı etkinlik olarak düşünülebileceği varsayımına da dayanmaz. Sivil toplumun bürokratı «formel rasyonalite» alanı çerçevesinde çalışmak zorundadır. Devlet sosyalizmindeki bölüştürücü, «sağlam bir rasyonalite» çerçevesinde çalıştığını iddia eder (yine Weber'in terminolojisini kullanırsa). Amaçlar arasında akılcı bir seçme yapmanın kendi tekelinde olduğunu iddia eder. Teleolojik bilgi tekeli iddiasındadır. Böylece, devlet sosyalizminde bürokrasinin bulunmadığı şeklindeki ortodoks Sovyet Marksist görüşü, bir açıdan anlam kazanır. Teleolojik bölüştürücü, Weber'in bürokratından temelden farklı bir toplumsal niteliktedir. Weber'in bürokratının yetki iddiası, özel mülkiyete dayalı sivil toplumun temel iktidar yapısına meydan okumaz;; bürokratın belirli özel çıkarları olabilir, ama kendi sınıf iktidarı uğruna çaba harcayamaz. Doğru tanımıyla bürokratik güç, yalnızca **teche**'nin **telos**'a baskın çıktığı bir dünyada, ekonominin ve politikanın, amaçların ve araçların, öznenin ve nesnenin ayrıldığı bir dünyada varolabilir. Ve o, piyasa kapitalizminin dünyası; temelde mülk sahipleriyle sahip olmayanlar arasında bir sınıf ikiliği biçiminde yapılanan özel mülkiyet dünyasıdır. Bu koşullarda savil toplumun bürokratı, temel sınıflar arasındaki çatışmaları dolayımlayacaktır; ama asıl ilgisi, sınıf ilişkilerinin statükosunun muhafaza edilmesidir. Çünkü ona meydan okumakla, kendi varoluşunun temellerini yıkar.

Marksist sosyalizm ideali, salt dar tanımıyla kapitalizme değil, sivil toplumun kuruluş ilkelerine de bir saldırıdır. Önceki bütün eleştirel kuramcılar, kapitalizmi, sivil toplum açısından ve onun değerleriyle eleştirdiler. Marx ve Engels, kapitalist üretim tarzının radikal devrimci dönüşümünün, sivil toplumla onun değerlerinin, burjuva hümanizmiyle burjuva demokrasisinin yadsınması olmadan olanaksızlığını anlayan ilk kişilerdi. Önerdikleri ideal toplum, varoluşun ayrı, yabancı alanlarına bölünmüş bir dünyayı yeniden birleştirecekti. **Telos**'un yine **techne**'ye egemen olduğu bir toplum (sağ-

lam bir rasyonalitenin egemenlik kurduğu bir toplum) olacaktı. Aydın kesimin çağdaş devlet sosyalizminde **in statu nascendi**'deki bir sınıf olduğunu ileri sürerken benim söylediğim şudur: Sivil toplumun yadsınması olan bu yeni toplumda, aydınlar, entelektüeller bu sağlam rasyonaliteyi tekelleştirmeye kalkışırar. Ve bunda başarı sağlarlarsa, egemen meşruiyet ilkesine dayandığı için, iddia ettikleri iktidar da sınıfsal bir nitelik taşıyacaktır.

Öte yandan, bu yeni sınıfın (ve yeni toplumun) Marksist idealin ürünü olduğuna inanmak yanlış olur. Tam tersine, entelektüellerin Marksist ideallerden sınıf iktidarını ele geçirmek üzere yararlandıklarını söylemek daha gerçekçidir. Önceki sosyo-ekonomik formasyonlarda bu başarıyı gösterememişlerdi. Marx, proletaryanın devrimci praxisiyle, öğretilerinin maddi bir güç haline geleceğine inanıyordu, ama olaylar başka türlü gelişti. Marksist ideolojinin potansiyelini farkedip, onu sınıf savaşımının etkili bir silahına dönüştürenler Rus aydınları oldu.

Bunun ne Rusya'da gerçekleşmesi, ne de Rusya örneğini ilkin öteki Doğu Avrupa ülkelerinin izlemesi rastlantıydı. **Telos**'un **techne**'ye baskın çıktığı yeni toplum, doğru anlamıyla bir «aydın kesim»ini barındıran; entelektüellerin toplum yapısında egemen bir konuma kavuşma özlemlerini bilinçle dile getridkleri toplumlardan doğdu.

Entelektüeller üstüne sosyolojik ve felsefi literatürün çoğunun Doğu Avrupa'yla ilgili olması rastlantı değildir (bu alanda, özellikle Rus ve Polonya aydınları üstüne yayınlar egemendir). En etkili yazarlar, Alman değilse, Rus, Polonyalı ya da Macardır. Orijinal «intelligentsia» teriminin Rus kökenli oluşuna simgesel bir önem yükleyeceğim. Anglo-Saxon yazarların, «profesyoneller» kavramını aşmak zorunluluğuyla karşı karşıya kaldıklarında, bir Rus deyişini İngilizceye aktarmaları gerekti. İngiliz kapitalizmi profesyonelleri üretmişti. Asyatik ve Avrupa feodalizmi, feodalizmle Batı kapitalizmi, Doğu Avrupa mutlakiyetçiliğiyle sivil toplum arasında dalgalanan Doğu Avrupa ise, bir aydın kesim doğurdu. Anglo-Saxon pragmatizmi ve pozitivizmiyle yetişmiş hakiki bir ampiristin (tanımı gereği «saf» sivil toplumun bir ürünü) gözünde, aydın kesimi nosyonu anlaşılması güç, bilim-öncesi (ya da bilim-dışı) bir nosyondur. Bilimsel kategori «profesyoneller»i tanır ve bir meslekler grubunu içine alır; toplumsal ve ekonomik işlevleri yerine getirirken zorunlu, belli nitelikleri taşıyan insanlardır. Profesyoneller, seçilmiş amaçlara varma araçlarının nasıl seçileceği konusunda bilgi tekeline sahiplerdir. Hizmetleri amaçları belirleyenler tarafından satın alınan uzmlnlardır. Profesyoneller, sivil topumun ve piyasa kapitalizminin ürünüdür. Varoluşlarının temeli —bürokrasinin varoluşunun teemli gibi— uzman bilginin gerekli araçların bilinmesi şeklinde sınırlanması ve amaçları belirleyenlerden bu bilgi için bir pazar talebi gelmesidir.

Batı entelektüellerinin tarihi, bu tanımla aralıksız bir savaşım yürütülmesidir. En iyi Batı zekâları, bu ast düzeydeki toplumsal rolü asla kabullenmedi. Yürütmek üzere kiralandıkları amaçlar hakkında yargıda bulunma hakkını saklı tuttular. Marx'tan Sartre'a dek, hakiki entelektüellerin profesyonellerden üstün olduğu inancı egemendi, çünkü onlar toplumsal eleştirmenlerdi. Sartre'ın çok açık bir dille belirttiği gibi: H bombası sadece bir teknik uzmanlık işidir. Sartre, bombayı protesto ettiğinde, bir entelektüel olur. Ama bu entelektüel ihtiyat paylarına karşın, ender entelektüel nitelikleri taşıyan kişilerin çoğu, Batı kapitalizminden sürekli «rüşvet almıştı». Yürütme becerileri için yüksek ücretler ödendi ve entelektüel hayal kırıklıklarını telafi etsin diye giderek daha fazla entelektüel yetki kullanmalarına olanak tanındı.

Entelektüellerin kitlesel çapta profesyonellere dönüşmesi, Doğu Avrupa'yla sınırlı kalmadı. Onsekizinci yüzyıldan itibaren entelektüellerin sayıca genişlemesini, piyasadaki profesyonel talebinde paralel bir artış izlemedi. On yıllar boyu (onsekizinci yüzyılın sonuyla ondokuzuncu yüzyılın başında) entelektüeller, Doğu Avrupa'nın Batılılaşma kavgasının öncülüğünü yaptılar. Ama ondokuzuncu yüzyıl ortalarında, özellikle Rusya'da, Batı tipi profesyonelleştirme, çoğunun gözünde giderek çekiciliğini yitirmekteydi. Doğu Avrupalı entelektüeller zamanla, profesyonel olmamanın avantajını farkettiler. Kendilerini aydın kesim diye tanımlıyorlardı; yani sadece yürütme becerileri değil, ahlâki bir bağlanmayı ve tarihsel bakışı da kendilerinde toplayan insanlar. Ondokuzuncu yüzyıl sonu Doğu Avrupa aydınları, yeni «teleolojik toplumlar» (sağlam bir rasyonalitenin egemen olduğu toplumlar) tasarlanan ideolojilere açıktı. Doğu Avrupalı aydınlar, entelektüeller açısından uzun iktidar yürüyüşlerinde tarihsel bir çıkmaz olduğu kanıtlanmış Batı tipi profesyonelleşmeden uzak durmaya hazırdılar. Bolşeviklerin, toplumun devrimci dönüşümünü yönendirmek ve bilimsel sosyalizm ilkelerine dayalı yeni bir akılcı düzen kurmak üzere, tarihsel bir öncü oluşturma çağrılarına yanıt vermeye hazırdılar. Örgütlenmedeki olağanüstü rasyonaliteye yapılan Leninist vurgu, anarşizmin ve kendiliğindenliğin her biçimiyle savaşma, alternatifler arasında seçim yapmanın meşru bir yolu olarak burjuva seçim sistemi konusundaki kuşkuculuk; bunlar sadece Bolşevik değerleri paylaşanlara değil, akılcı bir toplumun nasıl örgütenmesi gerektiğini bildiklerine inanan bütün entelektüellere de çekici geliyordu. Lenin, Ekim devriminin arifesinde, nüfusun çoğunluğunun destek vereceğine güvenebildiklerinden değilse bile, başlıca karar mevkilerinin hepsini doldurmaya yetecek kadar kadroları bulunduğu için, Bolşeviklerin iktidarı almaya hazır olduklarını iddia ediyordu. Yeni toplumun öncelikle gereksindiği şey, toplumu yönlendirip devlet sosyalizminin bölüştürücü ekonomisini idare edecek, bilimsel sosyalizm araçlarıyla silahlanmış kadrolardı —teleolojik bilgiye sahip kadrolar.

Bu kısa ve zorunlu olarak yüzeysel kalan akıl yürütmeden belli olması gerektiği gibi, teleolojik bölüştürücü konumu çevresinde örgütlenen sınıf, doğrudan bölüştürücü kararlar alanların ötesine uzanır. O sınıf, devlet sosyalizmindeki akılcı bölüşümün ethos'uyla bütünleşmiştir ve sadece ekonomik güç değil, ama, örneğin teleolojik bilgi tekellerine dayanarak, kültürel ve idari güç de iddia edenlerin hepsini kapsar. Bütün aydın kesimi egemen bir sınıf halinde bütünleştirme potansiyeli taşır. Bu çözümlemenin asıl itici gücü Dahrendorf'un modern toplumlarda ekonomik sınıf iktidarının yerini politik sınıf iktidarının almakta olduğu şeklindeki önermesini kabul etmeden, bürokratik-sınıf kavramının reddedilmesinden gelir. Aydın kesimin devlet sosyalizminde ortaya attığı iddialar, artığa el konulmasıyla aynı yolla meşrulaşır. Aydın kesimin sınıfsal iktidarı ekonomik alanın ötesine uzanır, ama temelleri, devlet sosyalizmi toplumlarında toplumun yeniden üretilmesini güvenceye alan ana kurumlardadır. Dahrendorf'u eleştirenler, haklı olarak, Dahrendorf'un, sınıf çözümlemesini temelden yadsıdığına işaret ettiler. Dahrendorf politik seçkinleri bir sınıf olarak adlandırır ve asıl sınıfların —yani, ekonomik uzlaşmaz çelişkilerden doğan sınıfların— bundan böyle varolmadığını ileri sürer. Ben aydın kesimin bir sınıflaşma sürecine girdiğini ortaya attığımda, devlet sosyalizminin politik ya da bürokrat seçkinlerine değinmiyorum; aslında ayrı politik seçkinleri olan ve geniş, ekonomik açıdan bir temele sahip bir kategoriyi kullanıyorum.

Bir sınıf olarak aydın kesimle politik seçkinler arasındaki ayrım önemlidir. Bu ayrım olmadan, erken sosyalizmin toplumsal ve ekonomik tarihini anlayamayız. Özellikle Stalinist çağda, ana politik uzlaşmazlık, küçük bir politik seçkinler grubuyla genelde aydınlar sınıfı arasındaydı. Küçük politik seçkinler grubu, iktidarı tekellerine almaya, sınıf adına hareket etmede tekel oluşturmaya çalışıyorlardı. Seçkinlerin bu iktidar tekeline, zamanla, Stalinist çağ sonrasında entelektüellerin geri kalan bölümünce karşı çıkılmıştır. En yaygın biçimde reklâmı yapılan tasfiyeler, farklı entelektüel grupların tasfiyeleri olmuştur (ve, toplama kampları ve hapishanelerdeki mahkûmların ezici çoğunluğunun tanınmayan işçi ve köylüler olduğunu genellikle unuturuz). Reform hareketlerine ve rastlantılara bağlı başkaldırılara entelektüeller önayak oldu. Ama bu entelektüeller, sadece, iktidarın politik seçkinlerle öteki entelektüeller arasında yeniden paylaşımını sağlamak amacıyla tasarlanmış reformları uygulamaya çaba harcadılar. Bununla birlikte, politik açıdan yüzeyde görülen olaylara bakarak yanlış yerlere sürüklenmemeliyiz. Başlıca ekonomik antagonizma, liberal entelektüellerle parti bürokratları arasında değil, iki sınıf arasında, aydın kesimle işçi sınıfı arasındadır.

Daha önce ileri sürüldüğü gibi, toplumda bir sınıfsal ikilik var-

sa, kökleri, ekonomik sistemde elkoymayı güvence altına alan kurumlar çevresindeki çıkarlar antagonizmasında aranmalıdır. Devlet sosyalizminde görülen bu antagonizma, bölüştürücü iktidarla doğrudan üreticiler arasındaki çıkar çatışmalarına dayanarak tanımlanabilir —aydın kesimle işçi sınıfı arasındaki sınıfsal ikilik bu antagonizmaya dayanır.

Böyle bir antagonizma gerçekten var mıdır? doğrudan üreticiyle, teleolojik bölüştürücü arasında yapısal bir çıkar çatışmasına rastlanır mı? Ben böyle antagonizmanın fiilen varolduğunu, işçi sınıfının bölüştürücü iktidar için alternatif bir meşruiyet sisteminin olduğunu öne süreceğim. Devlet sosyalizmindeki egemen güce, zaman zaman, işçi sınıfının kendi yazgısını belirleme girişimleriyle, devlet sosyalizmi tipindeki bölüştürücü ekonomiye bir alternatif olarak özyönetimci sosyalizm bakışının düzenli olarak yeniden görünmesiyle **de facto** meydan okunur. «Özyönetimci sosyalizmi» gerçekleştiren tek ülke olduğu şeklindeki epeyce tartışmalı iddiasıyla Yugoslavya, örneklerden birisidir. Politik kriz dönemlerinde, beklenmedik biçimde, ekonomiyi daha dolaysız bir işçi denetimine sokmayı deneyen, kendiliğinden işçi sınıfı hareketlerinin doğması gösterilebilir. (Herhalde klasik örnek, 1956'da Macaristan'da, entelektüelsiz ya da ideologsuz, işçilerin insiyatifi ve denetimiyle şekillenen işçi konseyleridir. Ama benzer gelişmelere 1968 yılında Çekoslovakya'da ve yakın zamanda Polonya'da da rastlandı). Bu iki alternatif sosyalizm anlayışı, klasik kuramlarda zaten vardır.

Marx ve Engels, ilk başta sadece, sosyalist toplumdaki ekonomik kurumların neye benzeyeceğini kesin olarak belirtmeden, sosyalizmin özel mülkiyet kurumunu kaldıran bir toplumsal örgütlenme biçimi olacağını vurguluyorlardı. Ama daha sonra, özellikle Engels, sosyalizmin **differentia specifica**'sını*, doğrudan üreticilerin kendi yazgılarını belirlemeleri şeklinde tanımlamaya çalıştı. Sonradan, Bolşeviklerin düzen ve disiplin saplantıları bu kavramın bütün içeriğini boşaltıp, onu basit bir slogana; işçi sınıfını güçsüz bırakmaya yarayan ve işçileri kapitalist bir fabrika, ya da genelde kapitalist ekonomilerdeki işçilerden çok daha güçsüz bırakan saf bir devlet sosyalizmindeki bölüşüm ideolojisine dönüştürdü.

Doğrudan üreticilerin kendi yazgılarını belirleme ilkesine dayalı sosyalist bir karşı-ethos, son derece gelişmemiş kalıp iyi ifade edilemediği gibi; aslında, Doğu Avrupa işçilerinin kendiliğinden muhalefet hareketlerinde, yasalaşmış ideolojilerde olduğundan daha belirgin biçimiyle görülür. Bu alternatif sosyalizm bakışının yeterince gelişmemişliğinin nedenlerinden birisinin, aydın kesimin devlet sosyalizmindeki sınıfsal doğası olduğunu söyleyeceğim. Entelektüellere sınıfsal bir konumu, tarihte ilk kez olarak devlet sosyalizminin bölüştürücü ekonomisi sunmuştur.

(*) ayırıcı özelliği. (ç.n.)

İşçi sınıfının «organik entelektüelleri»nin (işçi sınıfının çıkarlarını, **in statu nascendi** bir sınıfın saflarından dile getiren entelektüeller) çıkması olasılığı; entelektüellerin sınıfsal yapıda kendilerine özgü ve öncelikle temel bir konumda bulunmadıkları, ama, doğal olarak, sınıflar arasında bir konumda yer aldığı kapitalist koşullardakinden çok daha azdır. Kaldı ki, kendi yazgısını belirleme şeklindeki karşı-ethos'un uzun vadede muhalefet ideolojisi olarak kalmaktan öteye gitmeyeceğine inanmaya da yatkınım. Çünkü o, akılcı bölüşüm ethos'unun yerini alamaz, sadece ona sürekli meydan okur, yapsa yapsa bölüştürücü yetkiyi bir parça sınırlar ve bölüştürücüleri, doğrudan üreticilerin çıkarlarını daha ciddi gözetmeye zorlar. Güçlü bölüştürücü mekanizmaları olmayan modern ve kapitalist olmayan bir sanayi toplumu hayal etmek zordur. Doğrudan üreticiden belli bir derecede artık çekme, kaçınılmaz olabilir. Hem, özyönetim ideolojisine bağlı bir muhalif hareket iktidara gelebilse bile (Yugoslavya'da gerçekleşen bu olabilir), yine bölüştürücü yetkiyi belli bir derecede kullanma zorunda kalacağından pek kuşku duymuyorum. Buna karşın, kendi yazgısını belirleme ve işçi denetimine yönelmiş kendiliğinden işçi sınıfı hareketleri ile özyönetim ilkelerine bağlı bir karşı-ideoloji geliştirme çabaları oldukça önemlidir; o çabalar egemen ethosa meydan okur ve çağdaş sosyalist toplumları, açıkça ifade edilen, ama çelişkiler taşıyan sistemlere dönüştürebilecek güçleri temsil ederler. İşçi sınıfının çıkarını, bölüştürücü yetkiye sınıfsal bir düşmanlık sergilenmesinde görüyorsak; o zaman, kendi yazgısını belirlemenin, teleolojik bir bölüştürücünün kolayca kabul edebileceği bir kavram olan yönetimin desantralizasyonu olayından nitel bakımdan daha farklı olduğu netlik kazanır. Yönetimin desantralize edilmesinin zorunlulukları (Doğu Avrupa'da son yirmi yıldaki çoğu sosyo-ekonomik reformların temel temalarından biri) bölüştürücü iktidarın ruhuyla çakışır. Desantralizasyon/merkezileşme savaşımları, bölüştürücü iktidarın farklı düzeyleri arasındaki çatışmayı yansıtır. Kendi yazgısını belirlemeyi hedef alan bir reel hareket, doğrudan üreticinin dengeleyici gücünün (bölüştürücü gücü uzlaşmalara zorlayabilecek bir etken) gelişmesinden başka bir yolla gerçekleşemez. Desantralizasyon, kendi başına, yetkinin iktidar yapısının alt kademelerine havale edilmesinden öteye gitmez ve güçlülerle güçsüzler arasındaki ilişkiyi etkilemez. (Yugoslavya, herhalde, en azından içinden çıkan sol eleştirmenlere inanabilirsek, öteki Doğu Avrupa ülkelerinde görülen devlet sosyalizminin desantralize edilmiş bir versiyonudur sadece. «Asıl» özyönetime çok daha yakın olamaz.)

Bu düşünceleri ortaya koymaktan amaç, devlet sosyalizminin bölüştürücü ekonomileri içinde bölüştürücü çevresinde örgütlenmiş sınıfla, doğrudan üretici konumundaki sınıf arasında, yaşamsal ve yapısal bir antagonizmanın olduğunu varsaymanın bir anlam ta-

şıyabileceğini göstermektir. Kuramsal gelişmişlik ve ampirik belgelemenin olmamasının, bu doğrultuda hem kuramsal, hem de ampirik çalışmaları teşvik edeceği umulmaktadır. Bu da, sosyalist kuramın daha fazla geliştirilmesi açısından pekâlâ yaşamsal bir önem taşıyabilir.

Devlet Sosyalizminin Gelişme Halindeki Egemen Sınıfı

Aydın kesim Doğu Avrupa'daki devlet sosyalizmi toplumlarının egemen sınıfı haline gelme yolundaysa da, açıkça, uzun bir tarihsel sürecin henüz başındayız. Sonuçta aydın kesime bir sınıf adını taksak bile, bu kavramı çağdaş Doğu Avrupa toplumlarını çözümlemede uygularken, varolan bir çok sınırlılığın ayrımında olmalıyız. Aydın kesim bir çok açıdan burjuvaziden tür olarak farklı bir sınıfı oluşturur; bir egemen sınıf kavramına yüklenen bütün çağrışımların, her zaman entelektüellere de uygulanabileceği kesin değildir. Her şeyden önce, aydın kesim sadece mülk sahibi bir sınıf olmamakla kalmaz, kalıtsal bir sınıf da değildir. Sosyal-demokrat partilerin on yıllardır yönettiği ülkelerde İşçi Partisi'nce gerçekleştirilmiş miras yasalarının reformuna karşın, burjuvazi hâlâ kalıtsal bir sınıftır: burjuva refahı ve büyük oranda gücü, bir kuşaktan ötekine geçer. Kuşkusuz, saf ekonomi-politik açısından büyük bir önemi yoktur bunun; burjuvazinin sınıf iktidarı artığa el koyma hakkına dayanır. Üretim araçlarının özel mülkiyetinin meşruluğuyla birlikte, sınıf çatışmasının kökü sermayeyle emek arasındaki antagonizmadadır. Bir başka deyişle, sosyal-demokrat bir parti üretim araçlarında mirası kaldırmayı başarsa bile, özel mülkiyet kurumu birilerine artığa el koyma olanağını tanıdığı sürece, ideal kapitalizm yine kapitalizm olarak kalacaktır. Gerçekten önemli olan şey, sömürünün doğasıdır, el konulan artığa ne olduğu değil. Öte yandan, mirasın kapitalizmin ahlâki yargıları çerçevesinde çok büyük önem taşıdığını yadsımak da aptallık olur. Zenginliğin ve gücün miras yoluyla devredilmesini sınırlayan toplumlar, sınırlamayanlardan «daha iyi»dir. Doğu Avrupalı aydınlar, en azından şimdilik, kalıtsal-olmayan bir sınıftır. Entelektüeller güçlü mevkilerini çocuklarına aktaramazlar. Bu durum iktidarın en yüksek kademelerinde özellikle geçerlidir. Yüksek düzeydeki bir iktidar mevkiinin aile içerisinde aktarılışına tek bir örnek gösterilemez. Ayrıca, aydın kesim oldukça açık bir sınıftır. «Egemen sınıf»tan yeni üyeleri içine alır. O sınıfa girmek için bir entelektüel oğlu ya da kızı olmanız gerekmez. Ötel yandan, aydın kesimin bu açık karakterini yavaş yavaş yitirdiğini ileri sürmek de olanaklıdır. Üniversite mezunlarının ezici çoğunluğu entelektüel olmayan yetişme koşullarından gelmektedir hâlâ, yalnız oran düzenli olarak azalmaktadır. Aydın kesimin açık karakterinin her zaman göreli kaldığını ileri sürmek de olanaklıdır. Aydın kesim saflarına yeni üyeler alıyordu, ama kendi

oğul ya da kızlarının egemen sınıfı terketmesine de çok ender olarak izin veriyordu. Bir başka deyişle, aydın kesimde yukarı doğru hareketlilik oranı yüksektir, ama aşağı doğru hareketin çapı oldukça önemsiz kalır. Temel önemdeki kilit mevkiler aile doğrultusunda devredilmese bile, güçlü simaların ailelerinde doğan kişilerin önemli ayrıcalıkları vardır. Meslek yaşamlarına genelde yüksek mevkilerde başlayıp, iktidar merdivenini daha hızlı tırmanırlar. Devlet sosyalizmi olgunlaştıkça, zenginliğin miras bırakılması da daha önemli bir rol oynar. Kapitalist toplumla kıyaslanamasa bile, apartman dairelerinin, daçaların, otomobillerin vb. miras bırakılması, açık ve giderek artan bir ayrıcalıktır. Son olarak, egemen sınıfın açık karakterinin geçici bir fenomen olduğu, yeni ve sayıca genişleyen bir egemen sınıfın «açık» olduğu da ileri sürülebilir. İşin basit yanı, yeni mevkileri dolduracak kadar yeterli oğul ve kız yoktur. Gerçekten de, **numerus clausus** işlememiş ve aydın kesimin bütün çocukları üniversitelere doğrudan kabul edilmiş olsalardı bile, üniversite nüfusu çok hızlı genişlediği için, mavi yakalı ailelerin çocuklarına yine yer kalırdı. (Sanırım uzun vadede dışarda kalan aydın çocuklarının sayısı çok azdı, üniversitelerde beyaz yakalı olmayan çocukların belirli bir oranının alınmasını garanti eden **numerus clausus**, entelektüel çocuklarını genellikle bekleme listesinde tutuyordu. Bir, iki yıl içinde üniversiteye gerçekten girmek isteyen herkes girebilirdi.) Ama tüm bu kanıtlara karşın, aydın kesimin, burjuvaziye kıyasla, temelde mirasla aktarılan bir sınıf olmadığını ve aydın kesimin iktidara yükselişi üzerine ahlâki yargılarda bulunmak isteyenlere bunun bir anlam taşıyabileceğini kabul etmemiz gerekir.

Bundan başka, aydın kesim «bencil» bir sınıf da değildir. Artığa, onu tüketmek üzere el koymaz. Burjuvazinin «bencilliği», boş zamanın işe yaramaz şekillerde tüketilmesi, eşitsizliğin derecesinin tüketilen ve kişisel olarak sahip olunan maddi mallara dayanması, yine, kapitalizmin ahlâki bir temelde yargılanmasının önemli ölçütleridir. Kuramsal açıdan, «bencillik» belirleyici bir ölçüt değildir. Egemen sınıf çileci olabilir ve aslında, Benjamin Franklin'e inanabilirsek, burjuvazi geçmişte büyük oranda çileci olmuştur. Modern kapitalizmde, giderek artan vergilemeyle, yabancı ülkelerdeki kişilerin mülkiyetiyle vb. birlikte, artığın çoğunun sermaye sahiplerince tüketilmediğini anımsamak da önemlidir. Artık, yeniden yatırıma ayrılır ya da devlet bütçesiyle dağıtılır. Yine, sadece yeniden yatırım yapmak amacıyla el koyan çileci kapitalistleri bulunan ve sömürü kapitalist nitelik taşıdığı sürece kapitalist niteliği azalmayacak eşitlikçi bir kapitalizm tasarımlayabiliriz. Ayrıca, Doğu Avrupa aydın kesiminin «bencil olmayışına» fazla önem vermememiz gerekir. Entellektüellerle işçi sınıfı arasında önemli bir eşitsizlik vardır. Doğu Avrupa'daki bir üniversite profesörüyle su te-

sisatçısı ya da taksi sürücüsü arasında görülen ücret farklılaşmaları ürkütücü biçimde Batılı refah toplumunun farklılaşmalarına benzer. Doğu Avrupa'nın daha eşit olması aşırılıklar söz konusu olduğundadır —aşırı zenginleri tanımaz ve aşırı yoksulluğa olanak vermez, ama ezici çoğunluk açısından eşitsizlik makası hayli geniştir ve entelektüellerle işçiler arasındaki sınıfsal ayrımı takip ederler. Kaldı ki, aydın kesim sadece gelir dağılımına göre ayrıcalıklı değildir. Entelektüeller, parasını büyük oranda devletin ödediği lojmanlara kavuşmada daha şanslıdırlar; en yoğun sezonlarda sendika dinlenme evlerini doldururlar; iyi donatımlı parti hastanelerine ulaşabilen, ya da vergiden muaf ve nakit dövizle alış veriş yapılan dükkânlara girebilen vb. biricik insanlardır. Analistler, Doğu Avrupa'nın bölüştürücü ekoonmisinin baktıkları her yerinde, kapitalist bir refah devletinde sosyalist politikanın eşitsizlikleri dengelediği alanlarda bile, entelektüelleri ayrıcalıklı bir durumda bulacaktır.

Ancak, entelektüellerin güçleri sayesinde el koydukları artığı çocuklarına aktaramamakla kalmadıkları, genelde kişisel amaçlarla da kullanamadıkları hâlâ geçerli bir durumdur. Bir kapitalist, sendika ve devlet denetimine karşın, bugün bile ekonomik bakımdan intihar edebilir, aşırı tüketebilir, yatırıma az para ayırabilir; ama devlet sosyalizmindeki bölüştürücü ellerinin arasından akıp giden artığa sahip değildir. Sadece yönetir. Öte yandan, aydın kesimin «bencil olmayışı»nın sadece maddi mallar bazında geçerli olduğunu vurgulamanın apayrı bir önemi vardır. İktidar bazında geçerli değildir. Bölüştürücünün kişisel zenginliğini arttırma olanağı çok sınırlı kalsa da, o bölüştürücünün gücünü en fazlaya çıkarmasına göz yumulmakla kalınmaz, yapısal olarak o yönde güdülendirilir bile. Kapitalizmin yasası daha fazla kâr arayışıysa, devlet sosyalizminin yasası da, bölüştürücü yetkinin en fazlaya çıkarılması uğruna çaba harcamaktır. Bu bakış açısıyla, teleolojik bölüştürücü —kuşkusuz, evanjelik bir şevkle— herhangi bir kapitalist kadar acımasız olacaktır.

Bundan başka Doğu Avrupa aydınları, en azından şimdilik, yalnızca «kendinde sınıf»tır —bir sınıf bilinci geliştirmemiştir.

Hiç değilse ortodoks Marksist sınıf kuramına göre, sınıfın, sınıf bilinci olmadan, sosyolojik bir anlama kavuşmadığı savunulabilir. Doğrusu, sınıf her zaman «kendisi için sınıf»tır. Doğu Avrupa aydınları açıkça bu anlamıyla sınıf değildir. Kendi gücünün sınıfsal doğasını tanımadığı gibi, sınıfsızlık ve konsensüs ideolcjisini de ön plâna çıkarır; daha da paradoksal olarak, entelektüellerin kullandığı gücün aslında proletaryanın gücü olduğunu iddia eder. Devrimci aydınlar, proletarya diktatörlüğünün aracı diye yorumlanır. Egemen sınıflar, sınıf bilincinin gelişmesini desteklemeye genellikle çok hevesli değildir. Egemenlik altındaki sınıfların «kendileri için

sınıflar» durumuna gelmekte ve toplumsal ilişkilerin uzlaşmaz doğasını vurgulamakta bir çıkarları varken, egemen sınıflar her zaman konsensüs ideolojisini ön plâna çıkarırlar. Öte yandan, çağdaş Doğu Avrupa'da sınıf bilincinin, hatta, daha genel bir dille, toplum bilincinin çok düşük bir düzeyde kaldığını kabul etmeye hazırım. Toplum bilinci, gelişmesinin çok erken bir aşamasındaki burjuva toplumunda olduğundan daha az dile getirilmiştir. Politik çözümleme düzeyinde, devlet sosyalizmi toplumlarının anlamlı değişikliklerle yüz yüze geldiklerinde gösterdiği zayıflıkla kanıtlanabilir bu. 1958 Olayları, Macaristan'da hiç beklenmiyordu. «Prag Baharı»nın hızlı yükseliş ve düşüşünü ya da Polonya'daki daha yakın işçi sınıfı muhalif hareketlerini kimse öngöremedi. Doğu Avrupa toplumları, sosyoloji ya da kamuoyu yoklaması terimlerinin daha görünmediği zamanlardaki burjuva toplumlarına göre bile oldukça iyi düzeyde gelişmiş sosyolojik ve kamuoyu araştırmaları bulunmasına karşın, kendilerini daha az tanırlar. Toplum bilincinin kendini dile getiremeyen doğasının Doğu Avrupa toplumlarının bugün karşı karşıya geldiği ana toplumsal ve politik problemlerden birisi olduğunu ileri süreceğim. Bu etken, politik ve ekonomik istikrarsızlık doğurur. Baskıcı politik alt yapıda da kısmen sorumludur, çünkü egemen sınıf, iktidar tekelini tehdit eden güçleri gözünde fazla büyütüp, burjuva politik sisteminde «baskıcı hoşgörü» araçlarıyla barışçı şekilde atanacak eleştiricileri idari önlemlerle ortadan kaldırma zorunluluğunu hissedebilir. Öte yandan, toplum bilincinin kendini dile getiremeyen bir nitelik taşıması, doğrudan doğruya, aydın kesiminin sınıfsal biçimlenmesinin bir ürünüdür. Aydın kesimin insanlık tarihinde ilk kez olarak egemen bir toplumsal sınıf haline gelmesi, birbirine zıt sınıfsal ideolojilerin gelişmesini ve ezilen sınıfların organik entelektüellerinin ortaya çıkmasını önler. Burjuva toplumu birbiriyle çatışan sınıf ideolojileri üretebildi, çünkü entelektüeller —potansiyel ideologlar— iki temel sınıf arasında bir konumda durup, birinin ya da ötekinin «organik entelektüelleri» haline gelebilirdi. Aydın kesimin kapitalist toplumda bir sınıf olmaması, sadece bir katman olması (ve bu demektir ki, entelektüellerin, toplumsal yapıyı oluşturan öteki başlıca unsurlarla uzlaşmaz bir çıkarlar sistemi yoktur), sınıf bilincinin gelişmesinin önkoşuludur. Ayrıca proletaryanın, işçi sınıfının «kendisi için sınıf» versiyonunun gelişmesinin de bir önkoşuludur. Entelektüellerin güç iddiasını meşrulaştıran ilke, toplumdaki toplumsal ve ekonomik gücün meşruiyetinin ana ilkesi haline geldikçe, aydın kesim egemenlik altındaki sınıfların organik entelektüellerini üretme potansiyelini yitirir. Sadece kendince temel sınıfsal çıkarları olan idolojileri el üstünde tutar ve onların en önemlisi sınıfsızlık ideolojisidir.

Devlet sosyalizminin bölüştürücü ekonomisi, yeni bir ekonomik

sömürü sistemini temsil eder. Bu ekonomik sistemde, dolayımsız üretici emeğin ürününü kapitalist bir ekonomideki işçiden daha fazla denetlemez. Ama devlet sosyalizmi toplumlarında işçi sınıfının kültürsüzlüğü herhalde ekonomik yoksunluktan daha ciddidir —işçi sadece emeğinin ürünlerinden değil, toplumsal kimliğinden de yoksundur. Sözde «proletarya diktatörlüğü»nün ilk önlemlerinden birisinin bütün işçi sınıfı örgütlerinin kaldırılması oluşu tuhaf bir olgudur. Yetkililer sadece partiler, sendikalar ve gençlik grupları gibi politik örgütleri yasa dışı ilân etmekle yetinmemiş, işçi korolarını ve yürüyüş kulüplerini bile yasa dışı ilân etmişlerdir. İşçi sınıfı toplumda nihai iktidarı elinde bulundurduğu için —devlet sosyalizminin resmi ideologları öyle ileri sürüyorlardı— işçilerin özgül örgütlenmelerine artık gerek kalmaz. Sendikalar işçi-yönetimi kuruuşlarına dönüştürüldü (bütün Doğu Avrupa toplumlarında yönetim ve mühendislik personeli işçilerle aynı sendikaya üyedir). «Masum» kültür ve spor kuruluşlarıyla kulüplerde de aynı mantık geçerliydi.

İşçiler sadece arkadaşlarıyla birlikte dernek kurma fırsatından yoksun değildir; işçi olarak kimlik arayışları da sürekli sorgulanmıştır. İşçinin yerini ideolojik bir nosyon —proletarya— alır; yani, tarihsel misyonunun ayrımına varmış işçi. İşçi, dolayımsız değer ve özlemlerine ulaşmaya çalışırsa, kendine «küçük burjuva» ya da «lümpen proletarya» etiketi takılmış buluverir ve «proleter bilinç»ten yoksun olmakla suçlanır. Gerçekten fiziksel bir çalışma yürüten işçilerin ampirik bir gözle saptanabilir değerleri, özlemleri ve yaşam tarzı; Sovyet Marksist ideologlarının geliştirdiği, toplumsal ve sınıfsal temelde çehresiz bir yaratık olan «sosyalist insan»ın idealleriyle çelişir. İdeal «sosyalist insan» tipi dikkatle çözümlenecek olsaydı —hâlâ yapılabilecek bir test— ileri bir sanayi toplumunun entel orta-üst sınıfının değerleri ve beğenileriyle çarpıcı benzerlikler görülürdü. «Sosyalist insan» kitap okumalı, müzik dinlemeli, doktriner solcu akademisyenler gibi giyinmeli ve çocuklarına öyle davranmalıdır. Prag'daki yarı-vasıflı bir fabrika emekçisi bu ideal insana yakışmıyorsa, kendinden utanmalıdır. Devlet sosyalizmi toplumu, insanın kendini toplum yapısındaki konumuyla özdeşleştirmesine izin vermez. İşçi ya da köylü, Yahudi ya da Hıristiyan olmakla gururlanamaz —kültürel imge türdeştir, çatışan ya da rekabet eden değerler yoktur. Bir tek değer hiyerarşisi vardır. Bu konuyu ayrıntılarıyla tartışmak elinizdeki bildirinin kapsamı dışında kalmakla birlikte, Doğu Avrupa komünizminin oldukça aşırı milliyetçiliğinin köklerinin işte bu toplumsal kimlik bunalımında yattığını ortaya atacağım. Sınıf kimliği edinmek olanaksız olduğundan, toplumsal gururu destekleyip toplum kimliği sağlayacak eldeki tek sosyo-psikolojik araç olarak milliyetçilik kalır. Demek ki, yeni sınıfın sınıfsızlık ideolojisindeki çıkarı, Bolşevik enternasyona-

listlerin iktidarı aldıklarında niçin şovenistleştiklerinin nihai açıklamasını sağlar. Bu, Doğu Avrupa'nın, o toplumlardaki toplum yapısı açısından hâlâ incelenmeyi bekleyen bir başka paradoksudur. (Alışılmış açıklama tarzı salt politik ve kültürel boyutlu kalıp Rus milliyetçiliği ya da Sovyet «sosyal emperyalizmi»ne değindiğinden, Rusların Çavuşesku'ya Dubjek'e göre çok daha fazla tolerans gösterme isteği duymalarını anlama açısından büyük bir yardımı dokunmaz).

İzlediğiniz argümanın asıl itici gücü şuradadır: Toplum bilincinin kendini dile getiremeyen doğası vea entelektüel sınıf bilincinin bulunmayışı, henüz oluşma süreci içerisinde olan bir sınıf-iktidarının ürünüdür. Fiilen sınıfsız bir durumun işareti sayılmamalıdır. Öte yandan, «olgun devlet sosyalizmi» aşamasında yeni sınıf ilişkilerinin sağlamlaşmasıyla birlikte, çatışan sınıf çıkarlarının daha çok dile getirilebileceğini ve devlet sosyalizminin, hiç değilse kültürel bazda, daha türdeş-olmayan bir sisteme dönüşebileceği olasılığını dışta tutamayız. Burjuvazinin egemen sınıf konumunda, muhalefet yürüten bir işçi sınıfının çıkarlarını dile getirmesine ve işçi sınıfının örgütlenmesinin gelişmesine izin verecek kadar kendini rahat hissetmesi, oldukça uzun bir zaman kapsadı. Sadece geçen yüzyılın sonunda, yani İngiliz devriminden 250 yıl, Fransız devriminden 100 yıl sonraydı ki, kuvvetli bir sendika hareketi kendini göstermeye başladı, işçi partileri örgütlendi ve dikkate alınmaya değer bir entelektüeller grubu işçi sınıfının organik entelektüelleri olarak görünmeye başladı. Aslında, Doğu Avrupa'da yeni egemen olan aydınlar sınıfının muhaliflerine (terimin kendisi bile aydınlatıcıdır —hangi açıdan muhalif?— sınıf açısından!) daha hoşgörülü davrandığının belirtileri vardır. Bukovskiler ve Medvedevler (burada sadece işçi muhalefetine değinirsek) artık toplama kamplarında öldürülmez; en kötü olasılıkla, Viyana ya da Münih'e bir çıkış vizesi verileceği günleri bekleyebilirler. Çok azı, Polonya'da Kuron ya da Macaristan'da Haraszti gibi görece ılımlı hapis cezalarıyla kurtuldular ve yeraltı yazınında yazmayı, protesto notaları imzalamayı ve protesto komiteleri örgütlemeyi sürdürdüler. Geçen on yılda Doğu Avrupa'da işçi sınıfının yeni organik entelektüellerinin ortaya çıktığı (muhaliflerin ufak bir azınlığı bu kategoriye girse de) ampirik bir olgudur. Ve 1976'da kurulan Polonya'lı «işçileri savunma komitesi»nin gösterdiği gibi, dikkate almaya değer ve sonunda kurumsallaşmış bir toplumsal ve politik güç haline gelme yolundadırlar.

Bu gelişmeye neyin olanak sağladığı konusunda fikir yürütmek de bu bildirinin kapsamı dışında kalıyor. Entelektüelleri niçin sınıflarına «ihanet etmeye» hazır görüyoruz ve egemen sınıf buna neden izin veriyor? Bir açıklama ararken, yine yapısal bileşenlere bakacak ve, temelde, yeni egemen olan sınıfın eksiksiz bir sınıf ik-

tidarı peşinde koşarken, muhalifleriyle tarihsel bir uzlaşmaya varmak zorunda kaldığını ileri süreceğim. Yukarıda, erken devlet sosyalizminde, yeni toplumun politik istikrarsızlığı nedeniyle, yönetici seçkinler grubunun (sınıfsal değil, zümresel nitelikli) dolayımsız politik ve ekonomik güç kullandığı, bu seçkinlerin sınıfa karşı hayli baskıcı davranışlara girebildikleri iddia edilmişti. Yönetici seçkinler kendilerini proletaryanın nihai cisimleşmesi diye sundukları için; aydın kesimin, yönetici seçkinleri, iktidarı daha eşit paylaşmaya zorlama kavgasında elindeki en güçlü silah, bu mitin, proletarya diktatörlüğü mitinin üstündeki gizem perdesinin kaldırılmasıdır. Bu da, işçi sınıfının ampirik çıkarlarının sistemli olarak dile getirilmesini gerektirir. 60'ların sonunda, politik seçkinler, toplumbilimcilere, sosyologlara ve benzer kişilere bu işi yapma, yani aşağıdan eleştiriler yöneltmeye olanak tanımaya henüz hazır olmadıklarının ayrımmdaydılar. Bunun için, ayrıcalıkla mevkileri, devletin dağıtıp parasını ödediği daireleri, uluslararası çapta cesaretlerine hayranlık duyularak ve nakit döviz şeklinde ders ücretleriyle ödüllendirilerek, resmi pasaportlarla dünyanın dört bir tarafındaki uluslararası konferanslara seyahat etme ayrıcalıkları devam ediyordu. Politik seçkinler, o göreve, aşağıdan eleştiriler yöneltme işine soyunmak isteyenlerin marjinalleşmesi, işten ya da parti saflarından atılması, yurt dışı seyahatlerin yasaklanması ya da, tarihsel bir değişiklikle, Batı'ya bir çıkış vizesi verilmesi gibi cezaları sineye çekmeleri gerektiği kararındaydılar. Bu marjinal kurban rolüne aday kişiler, kimisi politik hırsları ve uzun dönemde sol eleştiriler getirmenin iyi bir yatırım olduğu inancını taşıyan, kimisi sol'un ölümsüz değerlerine neredeyse dinsel bir bağlılık duyan, karışık güdülenimli insanlar her zaman vardı ve vardır. Aynı şekilde, «Doğu Avrupa'ya içerden sol eleştiriler getirmek»le bir çıkış yapmanın kolaylığını bilerek Batı kitap pazarına göz diken başkaları da vardır. Daha önemlisi, bütün bu muhalifler, marjinaller, sol eleştiriciler, işçi sınıfının organik entelektüelleri, hepsi de eski aydın kesim şizofrenisine yakalanmışlardır. Tarihsel olarak belirlenmiş entelektüel rollerine (ele aldığımız örnekte, bu rol yönetici sınıf üyeliğidir) başkaldırmaktadırlar. Bu başkaldırıda, umutsuz biçimde, aydın kesimi müzmin eleştiriciler, aşkın değerlerin ve yeni bilgilerin savunucusu —toplumun vicdanı— diye tanımlayan bir «genetik tanım»ın **(Gattungsdefinition)** cazibesine kapılmışlardır.

Bununla beraber, bu marjinal entelektüellerin kişisel güdülenimlerinin bir önemi yoktur. Devlet sosyalizmi toplumlarınnı yapısal gelişmesindeki yeni bir aşamanın ürünleridir. Bu aşamada teknokrasi, «proletarya diktatörlüğü»nün gizemini kaldıran ideologlara gereksinim duymaktadır. Bürokratik seçkinler bu şekilde iktidar tekelini meşrulaştırır. İşçi sınıfının yeni organik entelektüelleri sayılabilecek marjinal entelektüeller de, bir yandan teknokrasinin çı-

karına aykırı düşen çıkarları dile getirmekle birlikte, yine de bürokratik seçkinlere karşı savaşımlarında teknokrasinin işine hâlâ yararlar. Yeni aydınlar sınıfının bürokratik seçkinlere gereksinmesinin artık kalmadığı yeni devlet sosyalizmi çağına doğru yaklaştıkça; kısmen marjinal entelektüeller sayesinde, işçi sınıfının çıkarlarının daha iyi dile getirildiği ve çıkarları uğruna kavga etme stratejileri geliştirebildiği, daha gözle görülür bir çatışma durumuna doğru ilerlemekteyiz demektir. Bu bakış açısıyla, Polonya'da 1976-77'de görülen gelişmeler oldukça anlamlıdır.

Türkçesi: Osman AKINHAY

Doğu Avrupa'da Alternatif

Rudolf Bahro*

Kapitalizm-Sonrası Toplumları Tanımlama

Bu nedenlerle, bugün varolan toplumsal ilişkileri asıl adlarıyla almam gerektiğinde «sosyalizm» kavramını kullanamazdım. Belli bir yanı doğru göstermesine karşın, **étatism** kavramı da çok dar bir kavramdı. Uzun bir süre etiket üzerinde duraksadım. «**Gerçekte —varolan— sosyalizm**» şeklindeki sistemin kendini betimleyiş biçimini pek istemeden kabullendim; çünkü bu, en azından dolaylı olarak, hâlâ korunan sosyalist gelenek ile, yeni toplumun gerçekliği arasında bir ayrımın varlığını kabullenmektedir. Böylelikle, sonunda bu formülde karar kıldım ve hattâ, bu ayrımı daha da açıkça irdelemek amacıyla tırnak işaretini bile kaldırdım.

Bu, hiçbir şekilde, bazı kutsal ilkelerden sapma görevi olamaz. Buradaki polemiğin tek amacı, aldatıcı görünümlerin mantığını çürütmektir. Kuvvetle inanıyorum ki, devrimci Marksistler için, bir zamanlar anlaşılabilir olan sosyalizmi bozma ve saptırma üzerine eski kızgınlıklara bir son verme çağrısını ve tüm 'bozulma' teorilerini yıkmanın tam zamanıdır. Eğer tarihî dram, bir kötü gerçekleştirmeye indirgeniyorsa, bu, gerçek-dışı varsayımlardan hareket ediliyor ve teori saptırılıyor demektir. Şüphesiz ki, gerçekte —varolan— sosyalist pratiği, klasik teori ile karşılaştırabiliriz ve eğer sosyalist düşüncenin bu pratik karşısında yaşamasını istiyorsak, bunu yapmalıyızdır da. Ancak, bu pratik kendi kanunları çerçevesinde açıklanmalıdır. Çünkü bu olay, zorlama ile yaratılmanın ve bazı eksiklere göz yummanın çok ötesindedir. Başlangıçta önerilenlerden tamamen farklı temeller üzerine kurulmuştur. Ve bunun içindir ki haklı gösterme özür, ya da süsleme gerektirmez, daha çok doğru betimleme ve analizi gerekli kılar.

Bu sorun üzerine düşünürken beni yönlendiren temel tutuma genel çizgileriyle değinmek istiyorum. Devrimin genelde halkları gerek maddî, gerekse kitle kültürü açılarından dikkate değer bir iler-

* Bahro'nun **Alternatif** adlı kitabı hakkında, tutuklanmadan önce verdiği bu konferans **Birikim** dergisinin 1978'de yayınlanan «Doğu Avrupa Komünizmi» (sayı 42-44) özel sayısından alındı.

leme içine soktuğu su götürmez bir gerçek. Birçok durumlarda, onların ulusal varlıklarını ve kişiliklerini, kapitalist endüstrileşmenin eritici ve yıkıcı etkilerine karşı korudu ya da yeniden kurdu. Kesinlikle söyleyebiliriz ki, şimdi Asya ve Afrika'da meydana gelen çok daha uyumlu bir işlem, temel bir tarihî ihtiyaca tekabül etmektedir. Fakat komünistler, katıldıkları bu olayların hiçbir sosyalist ya da komünist ve hatta genel olarak özgürlükçü bir yanı olmadığını da bilmelidirler. Yeni düzen kendine proto-sosyalist, yani tohum halinde sosyalizm, sosyalizme hazırlık gibi adlar yakıştırabilir. Ancak, aynı vurgulama biçiminde olmasa da, aynı anlamda son dönem kapitalizmine proto-sosyalist, tohum halinde sosyalizm, hazırlık evresinde sosyalizm denilmiştir. Ve böyle bir toplumda, komünistler, etkinliklerini yerleşik düzen için harcadıkları ve varolan koşulları yenmek için mücadele etmedikleri sürece, şunu görmelidirler ki, kendileri insanın insan üzerindeki yeni bir yönetimine, yeni tür bir baskı sistemine ve sömürüye —evet bir sömürü düzenine— katkıda bulunmaktalar. «Gerçekte varolan sosyalizmin» görevlisi —patronu, **nachalnik**'i ve dahası sadece yüksek politbüro efendisi de değil, ama, normal parti, devlet ve ekonomi görevlisi bile— kendi iradesine rağmen bu en yeni centilmen tipini temsil etmektedir. Ben kendi hesabıma, uzun bir süre için bu rolü yeterince oynamış bulunuyorum.

Yerleşik aygıt, kendi yönetimini, tarih tarafından kutsanmış Marksist fikir, komünist fikir, olarak tanıtmaktadır. Böylece, tüm eski sosyalist özlemleri kitleler için bir nükte konusu haline getirir. Her gün Elbe'den Amur'a kadar, en azından eski koşulları yenileme isteğini besleyip durmaktadır. 1968 Ağustosunda Çekoslovakya'nın işgalinden beri, Doğu Avrupa ülkelerindeki hızlı ideolojik çürümenin bir özelliği var: **Muhalif ögelerin büyük bir bölümü katıksız liberal-demokratik taleplerle, insan hakları için kampanyayla başka bir deyişle içeriği bakımından sadece en geniş değil ama, aynı zamanda en yavan, yapıcılıktan en uzak bir tavrı benimsemişlerdir.** İnsan haklarının çiğnenmesiyle mücadele etmek elbette gerekir, ancak bu zorbalıklar sadece bunları gerektiren politik üst yapı ile birlikte ortadan kalkabilir **Rejim, toplumumuzu öylesine utanılası bir durum içine sokmuştur ki, yerli muhalefetin önde gelen kesimi ABD başkanından yardım umabilmektedir.** İnsan hakları ve politik demokrasi — evet gerçekten de öyle! Ancak ne var ki, Doğu Avrupa'da ve ondan geri kalmayacak şekilde Sovyetler Birliği'nde kendini duyuran eksiklik farklı bir bütünsel politikaya göre örgütlenmiş ve uzun süreli bir mücadele biçimidir. Bizim, her şeyden önce üstesinden gelebilmenin önkoşulu olarak, şimdiki ilişkilerin içinden çıktığı bağlamın anlaşılması için geniş bir eğitsel hareket aracılığıyla kendimizi hazırlamamız gereken ilk ve tek mücadele budur.

Şu anda, Marx ve Engels'in yarattığı bütünsel tarihî hareket karşısında gerekli anlayıştan yoksunuz. Bunun önemli bir nedeni, Rus devrimi ve vargılarından çıkan deneyimleri yeterince kavrayamamakta yatmaktadır. Devrimci bir komünist potansiyel adayları arasında bile yaygın olan kötümserlik ve yenilmişlik atmosferini açıklayacak olan şey yalnız başına baskı korkusundan çok, bu kaygı verici perspektif kaygıdır. Komünistler, şunu akıllarından çıkarmamalıdırlar ki, onlar şu anda, üzerinde çalışılmış ve denenmiş en gelişmiş toplumsal bilginin yöntem ve teorisini miras almış durumdadırlar. Bu hâlâ varolan gerçeklikten kopmak için seçilecek alternatifi bulup çıkarmada bile gerekli araç durumunu korumaktadır.

Bürokratikleşmiş Parti

Neden gerçekte —varolan— sosyalist ülkelerde yeni bir Komünistler Birliğine gerek duyulmaktadır? Bu soruyu cevaplamak için önce, şimdi yönetici konumundaki partilerin üstlendikleri önderlik rollerinin nelerden oluştuğu ve yönetici partileri, özgürlükçü çıkarlarla nasıl karşıt bir konuma girdiklerini bulmak gerekmektedir. **Konunun özü, devlet mekanizması, 'étatism' ile aralarında mesafe bırakmayan bürokratikleşmeleridir.** Yetkili temsilcilerin kendilerine 'büro üyeleri' ve 'sekreterleri' olarak tanıttıkları böyle bir egemenlik biçimi daha görülmemiştir. Yalnız bu sıfatlar bile partinin yaşayan gövdesinin kendi bürokrasisi tarafından ezildiğini göstermeye yeter. **«Devletin büyüyen rolü» diye durmadan anlatıldığı gibi parti aygıtı kendi sonsuz yeniden-üretimin koşulunu kutsamaktadır.** Devletin tanrılaşmasını bir zorunluluk haline getiren şey, devletin kendisinden çok, partinin kendisinin verili varoluş biçimidir. Politbüro işlevlerinin biraz daha genişletilmiş biçimi demek olan Merkez Komite aygıtına kadar bütün parti yapılarında, devlet düzeylerinin ve öteki bürokrasilerin bütün dallarının sıkıştırılmış biçiminde kopya edildiği görülür —ayrıca, istisnasız bütün toplumsal hayat dalları da hükümet aygıtında ve resmî «toplumsal örgütler» de kopya edilmiştir.

Parti aygıtını açıklamak için, içinde bulunduğumuz durumun kökeni hatırlanmalıdır. Leninist proletarya diktatörlüğünün işleyiş kavramı kitlelerin eylemlerine dayandırılmıştı. Parti enerjisinin «aktarımı» denilen şey öncelikle devlet kanalıyla, baskıcı biçimde değil, sendika ve öbür toplumsal örgütler yoluyla, eğitici bir biçimde yürüyecekti. Özellikle sendikalar yalnızca sosyalizm için okullar olmakla kalmayıp, aynı zamanda devlet iktidarının bürokratik yozlaşmasına karşı mücadele verecek araçlar olmalıydılar. Ne var ki ne öyle oldu, ne de böyle olabildiler. Rolleri öylesine zayıfladı ki, 1970'den beri Polonya'daki durumun tekrar tekrar gösterdiği gibi,

bu zayıflık devlet mekanizması için bile tehlikeli hale geldi. Lenin'in hayatı boyunca bile gerçek aktarım devlet aygıtından geçmişti. Ve şimdi, aşağıdan gelen bir gücün yapılan yanlışları düzeltme imkânı ortadan kalkınca, partinin, devlet aygıtındaki bürokratik yöntemlerin otomatik işleyişinden ileri gelen yozlaşmasını önlemek üzere devlet üstünde nasıl bir denetim mekanizmasının kurulması gerektiği sorusu ortaya çıkmaktadır. Şimdi, çözümün devlet aygıtı üzerinde parti aygıtı olarak yer alacak bir başka bürokrasinin kurulmasında olduğu söylenmektedir. Bunun da tepesinde, politbüro biçiminde **de facto kendi kendini yenileyen** bir kuruluş yer almaktadır. Bu önderliğe kabul edilecek yeni üyelerin kim olacağı, daha önceden oraya yerleşmiş bulunanlar tarafından hattâ bunların hepsine bile sorulmaksızın saptanır. Bu «komünistler» Politbüro içindeki rütbe derecelerine göre, içerdeki oturma düzenlenmesinde kendilerine öncelik tanıyıcı sıralamalar sağlayacak kadar ileri gitmekten çekinmezler.

Politbüronun diktatörlüğü, bürokratik ilkenin kendi kaderine uygun bir abartımıdır, çünkü ona boyun eğen parti aygıtı, kilisevarî bir hiyerarşi ile devlet üstünde devletin bir tek kılıfa bürünmesidir. Yapının bütünü yarı teokratiktir. Çünkü buradaki politik iktidarın özü —icra ve polis güçlerinin olağanüstü büyümesini saymazsak— mânevî bir iktidardır ve sürekli engizisyon eğilimi ile parti kendisi aslında siyasî polis görevini üstlenir. Devlet iktidarının çekirdeği olarak parti aygıtı teokratik devletin laikleşmesini temsil eder. Antik çağ teokrasilerinin çöküşünden bu yana maddî ve mânevî otoriteler hiç bir zaman bu şekilde tek elde toplanmamıştır. Bir yanda devlet otoritesi ve ekonomik kararları verme gücü ile öbür yanda da ideolojik tekele sahip olma iddiası arasındaki kurumsal özdeşlik, ayrıca da, tabandan tepeye kadar, politbüro ve aygıtını denetleme imkânsızlığı, varolan sosyalizmin başlıca politik-ekonomik sorunudur. İlk ağızda kesilmesi gereken Gordion düğümü budur.

Aygıt kendi dayanılmaz varlığına karşı gösterilen herhangi bir toplumsal tepkiye karşı gözlerini kapar. Bu körlük, aygıt içinde en önemli kişilerin taktıkları gözlüklerin de çok ilerisine varmaktadır. Günümüzün parti örgütü, yalnız toplum için değil kendi kullanımı için de etkin olarak yanlış bilinç üretir. Toplumsal bilgi sürecinin gelişmesine imkân verecek bir toplumsal yapı olması gerekirdi. Halkın tüm düşünen ögelerini içinde barındıran bir sistem olması gerekirdi. Bunun yerine, aygıtça sergilenen ideoloji, bir sürü kör noktaları olan gölgeli ve bulanık bir mercek gibi kendini toplumsal düşünce ile gerçeklik arasına koyar. Bu mercekleri nasıl yapılıp yetiştiğini, nasıl ayarlanıp, çevrildiğini bilemeyen kitleler, aleti kullanmaktan vazgeçmek zorunda kalırlar. Ve gerçekten vazgeçerler: Resmî dua değirmenleri ilk kutsal dizeleri öğütmeye başlarken, «düğmeyi kapatırlar.»

Fakat buradaki trajedi, bu durumda farklı herhangi bir bilgiden de bütünüyle umutlarını kesmiş olmalarıdır, çünkü toplum bunun için alternatif bir yapıya sahip değildir. Daha da kötüsü: Kitle iletişim araçları ve eğitim sistemi yoluyla aygıtın uyguladığı denetim sayesinde bürokratik merkeziyetçilik cangılına ve onun kutsallar kutsalı politbürosuna en iyi nüfuz edebilecek teori, yani devrimci Marksizm, hâlâ, parti bürokrasisi tarafından gasp edilmiş olduğu için, kitleler bu teoriye karşı da güvensizlik duymaktan kendilerini alamazlar. Teori nasıl sunulursa sunulsun, halk bu teorinin varolan parti egemenliğini haklı göstermek için yaratıldığı inancındadır. Parti, engizisyon türünden bütün güçlerle donanmış olduğu halde, aynı zamanda da geçmiş çağlarda mânevî iktidarsızlık diye tanınan şeyden ötürü horlanır. Doğal olarak, Batı'nın iletişim tekniklerinin yeterli olduğu yerlerde, ideolojik kitle üretimi böylelikle ortaya çıkan ideolojik boşluğa gürül gürül akar.

Neden Yeni Bir Parti Gereklidir?

Böylece, politik ekonomik ve düşünsel karar verme gücü için bir tekelin kurulmuş olması, partinin toplumsal göreviyle varlığının politik-örgütsel biçimi arasında üstesinden gelinmez bir çelişkiye yol açmıştır. İç yapısı ve devlet üstü bir aygıt olarak yol gösterici rolü, sistemimiz içinde insanlığın daha fazla özgürleşmesi yolundaki gelişimi engellemektedir. Parti, temsil etmek üzere sahneye çıktığı düşünceleri yok eder. Komünist hareketin sürekliliğini yaşatan bireyler bırakmamakla, bu sürekliliği yok eder. Fiziksel varlığıyla, daha öte dolap çevirmesine gerek kalmaksızın, varolan parti aygıtı, parti düşüncesi ve herhangi kişisel parti inancının mezar kazıcısı olmaktadır. İnanarak ve karakteri gereği komünist olanlar parti üyeleri olarak bir fazlalık haline gelir. Dahası, eğer aygıt onları bürokratlar yapmayı başaramaz, kendiyle bütünleştiremezse, normal, her şeyi ile dışsallaşmış «parti hayatı»nı zedelerler ve parti dirliği için birer tehlike olurlar; bundan dolayı mekanizmayı onlara karşı tetikte bekletmek akıllıca bir iş olacaktır. Böyle bir partide, komünistler kendilerine ve halka karşı örgütlenmişlerdir. Bu tip bir partinin, tarihî olarak, gelişmiş, gerçekte —varolan— sosyalist ülkelerde, bir fazlalık olduğu ve bunun için tasfiye edilmesi gerektiği üzerine daha öte analize gerek yoktur. Enkazı üstünde temelden değişik bir işlevi öngören yeni bir örgüt, Komünistler Birliği diyebileceğimiz bir örgüt kurulmalıdır.

Bu şekilde, «komünist parti öldü», «yaşasın komünist partisi» derken, partinin her zaman için ve her türlü koşulda varolacağı yolunda metafizik bir zorunluluğu kasdetmiyorum. Demek istediğim, partinin toplumsal değişim aracı olarak ve belirli bir durumda, tamamen somut bir görevi olmasıdır. Aynı zamanda, tek bir

partiden, eskisi karşısında yer alan yeni bir tek partiden söz etmemin de gerekçeleri vardır.

Eski işbölümünün kişilerin kendi içlerine yeretmiş son köklerine kadar üstesinden gelinmedikçe insanın özgürlükçü ihtiyaçları ile varoluş koşullarının düzenlenmesi için gerek gördükleri aygıt arasında bir çelişki zorunlukla varolacaktır. Bu durum kendini kabul ettirdikçe, bu aygıt bir devlet, temelde bir baskı aracı olacaktır. Proto-sosyalist bir toplumda komünist bir partiye duyulan tarihî ihtiyaç bu çelişkinin varolmasından başka bir nedene dayandırılmaz. Öyleyse, partinin en köklü teması, toplumla devlet arasındaki ilişki, devletin topluma yeniden girişi perspektifidir.

Benim açımdan, kapitalist olmayan yolun tüm değişkenliklerinde gözlemlenebilen tek birleşik bir partiye olan eğilim, bu yapının kendine özgü doğasına ve özellikle bu devlet ile toplum arasındaki ilişki olan kendi egemenlik sorununa bağlıdır. Eğer tüm toplumsal örgütlenme genel bir devlet sistemi olarak anlaşılırsa, birden fazla partiye açıkça gerek yoktur. Eğer genel çıkardan ayrı ve ona karşıt birçok dar ve sınırlı özel çıkar olacaksa, ancak o zaman böyle bir çoğulculuğa gerek duyulabilir — genel çıkar başlangıçta ne kadar yabancılaşmış bir biçimde ortaya çıkarsa çıksın. Özel çıkarlar, politik partiler kanalı dışında başka bir yoldan haklarını elde etmelidirler ve bunun için de kısıtlanmamış söz hakkına sahip olmalıdırlar. İşçi sendikaları buna bir örnek olarak gösterilebilir.

Yine de, kapitalist-olmayan ilişkilerinde ideal-tipik bir tarzda belirlenen partinin birliği (bir tekliği), sadece diyalektik bir süreç olarak anlaşılabilir. Eğer parti, devrimden sonra, şimdiye değin değişikliğe uğramamış, ya da pek az değişmiş bir toplumun üstyapısı olduğunu; kendisinin yeni düzenin geçici larva biçimi olarak varolduğunu ve içinde yer ettiği toplumun kavranacak ve aşılacak bir üstyapısı olduğunu unutursa, artık birlik durumunu koruyamaz, parçalanır.

Ama öte yandan, kendini kurumların bir dizi yerinde ve başarılı yeni uyarlanmalarını başlatacak ve buna öncülük edebilecek şekilde örgütleyebilmeyi başarırsa, bırakın birlik-bölünme-birlik diyalektiği üstü örtülü olarak sürsün, bırakın tek partinin sürekliliği sağlansın! (yönetici personelinde hiçbir zaman bir süreklilik olmasa da). Ancak bilinmelidir ki, politik bir yapı, gerçekten öbürünün yerini alıyorsa, bu, filanca izole kurumda küçük reformlar ve «yapısal değişiklikler» gerçekleştirmek için değil, daha sonraki ekonomik dönüşümlere yardımcı bir kaldıraç görevi görmek üzere almaktadır. Toplum bu karar için çok fazla bezleyemez. Toplumun tümünün örgütlendiği koşullar altında genel özgürleşmeye doğru bir ilerleme olması için bir partinin varlığı gerekmektedir. Dolayısıyla varolan parti bu görevi yerine getiremeyeceği anlaşıldığı anda dağılıp parçalanmalıdır — ana görevi eski iş bölümünü ve onun belirtisi olan Etatist-bürokratik devleti yok etmektir.

Böyle koşullar altında kendiliğinden oluşmaya başlaması gereken muhalif gruplaşmalar eskisinin yanında, yeni bir parti olmaya ya da daha açıkçası bir parti olarak kalmaya çabalamaz. Aslında hem öznel ve hem de nesnel olarak, yeni bir program ve yenilenmiş bir içyasa çerçevesinde birliği yeniden kurmaktan başka bir amacı olmamalıdır. Çatlak, tarihî süreçte bir geçiş anıdır, parti düşüncesine karşı değil, aygıtına, partinin parti aygıtının bir cisimleşmesi olan devletle içli dışlılığına karşıdır. Toplum aygıtta donup kalmayan yeni bir önderliğe tekrar kavuşmalıdır. Önderler toplumda yaşamalı ve onun güncel çalışmasına katılmalıdır.

Yeni Partinin Görevleri

Gerçekte —varolan— sosyalizmin ilk evresinde, parti devletin ve aygıtın yardımı ile toplumu devindirdi ve bunda belli bir noktaya kadar başarılı oldu. Şimdi bir yanda devlet ve aygıt, öte yanda da toplum arasında yeni bir işbirliği ihtiyacı var; bu da, toplumda depolanmış gereğinden fazla yeni bilinçlilik temeline oturtulmalıdır. Eğer partinin şimdiye değin oynadığı devlet üstü aygıt rolüne neden olan, bürokrasiye tabandan gelmesi gereken denetim eksikliği ise, sorunun bir tek çözümü vardır: Parti kendisi, politikasının merkezi olarak bürokrasi üzerinde —devlet aygıtı üzerinde— toplumsal güçlerin doğrudan denetiminin mekanizmasını kurmalıdır. Bu toplumsal güçler öylesine şekillendirilmelidir ki, özerk güçler olarak yoğun bir şekilde aygıtla karşı karşıya gelmeliler ve onu aşamalı uzlaşmalara doğru zorlayabilmelidirler. Bu da komünizmin bir kitle hareketi olarak örgütlenmesini gerektirir. İlke olarak bu, bir toplumsal güç ayrımı, devlet ile toplumsal güçler arasında aşamalı bir diyalektiğin yerleşmesi anlamına gelir. Komünistler çelişkiyi hükümet aygıtına kendileri sokmalıdırlar. Sonuç, eşitlemenin etatist yanının yavaş yavaş etkinliğini yitireceği düzenlenmiş bir ikili iktidar durumu olacaktır. Ya **etatizme** sıkı sıkıya sarıl, ya da kültür devrimine yönel — varolan iki alternatif bunlardır.

Parti, kendini bu durumda koruyup ispatlamak için, şimdiki halinde kaldığı sürece hiçbir zaman ulaşamayacağı bir şeyi, ideolojik hegemonyayı ele geçirmelidir. Bunu yapması için, devletin üstünde bir aygıt gibi değil, ama toplumun gelişiminin tüm sorunlarının bilincinin içinden dolayımlandığı bir kollektif aydın gibi örgütlenmelidir. Kollektif aydın kavramı Antonio Gramsci'den kalmadır. Gramci'nin hareket noktası, partinin ideolojik otoritesinin doğrudan doğruya düşünsel üretiminin niteliğine, iiçnde toplumsal gerçekliği yansıtan ve değişim doğrultusuna yön veren modeli barındıran kavrayış ve harekete geçirme gücüne dayandığı şeklinde idi.

Dolayısıyla, Komünistler Birliği partinin şimdiye kadar örgütlendiğinden daha başka bir biçimde örgütlenmelidir. Örgütsel ya-

pı birliğin temel tkinliğinin karakterine uygun olmalıdır. Bilgi alanında başarılı çalışma önemli haberlerin hepsinin tüm katılanların katkılarına açık olmasını gerektirir. İlgili kişilerin kişisel etkinliği temeli üstünde, araştırmaların yatay, hiyerarşik-olmayan koordinasyonunu gerektirir; son olarak değişik yorumların serbestçe tartışılmasını ve bunları doğrulama ya da çürütme gücüyle donanmış resmî otoritelerin değerlendirilmesinden bağımsız olunmasını gerektirir. Eğer komünistler örgütü bu şekilde, politik anlayışın ve karar vermenin toplumsallaştırılması işlevini yüklenecekse, karşılanacak ilk koşul, yönsemeleri antogonist-olmayan bir toplumun gerçek güçlerine açık bir parti olmaktır. Her türünden dışlayıcı sekterlik, kapalı ve mühürlü kapılar ardında yürütülen her çeşidinden gizli iktidar pazarlığı, emek ve kültürün tüm yaşayan verimli ögelerinden yararlanmayı engelleyecektir.

Eğer ast-üst ilişkilerini tasfiye etme görevi doğru konursa, parti içinde yeralan kişiler, Rus gerçeğine uygunluğundan dolayı Lenin'in Kautsky'den aldığı ve proletarya disiplini diye adlandırılan şeye duyulan özendirmeden kendilerini kayıtsız olarak kurtarmalıdırlar. Zamanmda Lenin'in vurgulamış olduğu askerî örgütlenme yeteneği, ve çalışan kitlelerin verilen emirlere boyun eğmeye, üstün uzak görüşe ve politik bir kurmayın aydın gücüne boyun eğmeye hazırlıklı olmaları idi. Lenin, o sıralar Rosa Lüksemburg tarafından işlenmekte olan fabrika disiplini ile parti disiplini arasındaki karşıtlığı ortadan kaldırmış bulunuyordu. Şimdi bile yalnızca yönetimde değil, ama parti içinde de etkin bir örgütlenmenin bir aygıt ve disiplin gerektirdiğini belirtmeye gerek yoktur. Ancak, komünistler örgütleri içinde bir yanda değerler, amaçlar, politikanın yolları ve biçimleri üzerine tartışma, öbür yanda da aygıtın politika tesbiti alanı arasında varolan güç ilişkilerini tersine çevirmelidirler. Devlet aygıtının, yönetim ve hizmet aracına dönüştürülmesi süreci ancak, eğer bu parti içerisinde başlar, eğer sekreter ve sekreterliklerin parti üzerindeki hegemonyaları kırılırsa, harekete geçebilir. Komünistler politikalarını parti aygıtının belirleyiciliğinden kurtarmalı ve aygıt üstünde kollektif hükümranlıklarını sağlamalıdırlar. Her komünist gerektiğinde disiplinli bir üye rolünden sıyrılıp, vicdanî bir karar verebilmelidir.

Tüm bunları bir araya getirirsek, denilebilir ki, parti kendi manevî yenilenmesi için bütün kurumsal varlığını ortaya koymalıdır. Bugün, bir Komünist Birliğine karakterini kazandıracak bir dizi antitezi sıralamak istiyorum. Şunlar gerekli: 1) Eski ve çok dar anlamında işçi sınıfı partisi değil, ama bilinçleri özgürlükçü ihtiyaç ve çıkarlara uyarlanan tüm toplumsal tabaka ve gruplardan meydana gelen halkın tamamının bir bileşimi, 2) Otoriter aydınların, kendilerinden menkul seçkin önderliğinin «üye» etkileri taşıyanları kibarca yönettikleri türden bir kitle partisi değil, aynı düşünce

birliğine sahip, örneğin aynı sorunların çözümü ile igilenen ve herkesin eşit yeterlikte sayıldığı bir bireyler topluluğu; 3) Toplumdan kopuk, herşeyi «en iyi bilen»lerin sekter bir örgütü değil, ama topluma kapılarını açmış, ve aynı doğrultuda uğraş veren herkesin katılabileceği devrimci bir topluluk; 4) Gerçekteki devlet aygıtını dışardan ve yukardan yönlendirip, denetim altında tutan devlet üstü bir örneklik ve yönetim değil, ama halka tüm karar doğurucu işlemlerde denetim yetkisi kazandıracak, tabandaki tüm grupların bütünleşmiş eylemlerindeki ideal esin kaynağı, 5) Kalıcı yapıyı koruyup yayacak, bürokratik kararları yürürlüğe koyacak sadık bir ordu değil ama, Gramcsi'nin toplumun tüm çıkarları ile demokratik iletişimde, değişim için çoğunluğun genel kanısını yaratıp uygulayacak bir kolektif aydın diye adlandırdığı. Bu Komünistler Birliğinin ana işlevi, toplumu kültür devrimine öylesine çekmektir ki, toplum plânlı, —ancak henüz uyarlanmamış— pratik bir değişimden, dolayısıyla, karşı konulmaz olumlu gereksinmelerin doğurduğu bir değişimden geçsin...

Politik Perspektifler

Noktalarken, politik perspektiflere değinmeliyim. Bir komünist muhalefet amacına nasıl ulaşacağını umabilir? Şüphesiz ki, bu soruyu önce, anlık, politik konjonktürlere —hatta gizli polisin tavırlarındaki değişimlere— ve belli başarılar üzerinde kurgulara bel bağlamamış varoluşsal bir yükümlülük duyan azınlığı gözönüne alarak sormaktayım. 1922 yılında Karl Liebknecht'in başka birçok şeyin yanısıra «politika mümkün olanın sanatıdır» sloganına karşı tepkisini dile getirdiği bir makaleler kitabı Münih'te basıldı. Aşağıdaki bölümü aktarayım: «Mümkün olanın en uç sınırına, sadece mümkün olmayanın yakasına yapışmakla ulaşılabilir. Gerçekleşen mümkün, uğruna uğraşılan imkânsızların bileşkesidir. Nesnel olarak imkânsızı isteme, bundan dolayı, anlamsız düşler kurma ve kendini aldatma anlamına gelmez, en derin anlamı ile pratik politika demektir. Bir politik amacı gerçekleştirmenin imkânsızlığını sergilemek, onun anlamsızlığını göstermez. Olsa olsa tek gösterdiği, toplumun hareket yasaları, özellikle de toplumsal iradenin oluşumunu yöneten yasalar karşısında, eleştirmenin bilgi eksikliği olabilir. En doğru ve en güçlü politika nedir? Bu, imkânsızın sanatıdır.» Buradaki imkânsız, yalnız başına alındığında, «işlemeyecek» olan herşeydir; ama aslında, çevresine iyi uymuş, sağlıklı sağduyunun genellikle düşünmeyi göze alamadığı türden bütünsel bir dönüşüm anlamında.

Komünist alternatif en derin kültür düzeylerine kadar varan bir dönüştürmeyi amaçlar. Muhalefetin bundan böyle tarihi değişik bir kanalda akıtmak için önce gücü kendi eline geçirmesi gerektiği gibi saf düşlere ayrılacak zamanı yoktur. Bir kültür devri-

mi, toplumu kimseye duyurmadan ele geçiren bir hükümet darbesine benzemez. Muhalefet doğrudan doğruya iktidar için uğraş vermez, güvencesini etkisinin uzun vadeli sonuçlarından bekler — bu ise programının kamu önünde engellenmeden tartışılmasını, kendine göre bir örgütlenme ve propagandası olmasını gerektirir. Onunla resmî kâtipler ve farizeler (Eski Mısır egemen sınıfı ile İsa'ya zulmedenleri anıştırıyor.) arasında açık bir çatışma evresi kaçınılmazdır. Kitleler politbüro kılavuzluğu altında bilinçlenemezler. Halkın olgunlaşmamışlığı politbüro egemenliğinin nedeni olmuştu bir zamanlar, ama şimdi onun ürünüdür. Kültür devriminin programı, ideolojinin bir ters yüz edilmesi olarak, kendiliğinden kapitalist uygarlığa uyma eğilimi taşıyan kitlelerin huy ve alışkanlıklarına yöneliktir. Belki de ilk anti-bürokratik çıkış yapıldıktan sonra, İncil' deki Zeytinyağı vaazında olduğu gibi halk bu yeni öğreti karşısında galeyana gelebilir. Bürokrasi ile astlık-üstlük ilişkilerinin karşılıklı tamamladıkları biçimde belirlenmiş bu inatçı direnişi de dikkate almalıyız. Giderimci çıkarları nötralize edecek sabırlı bir politakanın ereği böyle bir bağlantıyı koparıp atmaktır.

Parti aydınları içinde ve çevresindeki halkalarda inandırıcı alternatiflerin yokluğundan yakınırken «yapılabilecek hiçbir şey olmadığını» kanıtlayarak vicdanlarını rahatlatan bir sürü insan bulunmaktadır. Aytmatv'un «Gülsarı'dan ayrılış» adlı hikâyesinde olayın kahramanı eski dostuna şöyle seslenir: «Bir noktada komünist olmaktan çıktın». Ne var ki inançlarından imkânsızlıklar yüzünden kırgınlığa düşenler, diyalektiği övmek için söylenmiş şu sözleri hatırlamalı: «Kesin olan kesin değildir, olduğu gibi kalmaz.» Yalnızca kendi kendimize bazı radikal soruları sorma cesaretini göstermeliyiz. Daha ne kadar süre, her şeyimizi kurban ettiğimiz —sermayeye göre dikilmiş bir üretkenlik anlayışı uyarınca— kısır «ekonomik yarışma» uğruna azamî üretim için çalışmayı sorgusuz sualsiz kabulleneceğiz? Ya da tekrar: Neden kişiler parasal özendirmelerle etki altında tutulmakta ve neden kısıtlayıcı denetim altına alınmaktadırlar? Ve yine: Dehşet dengesi diye adlandırılan şeyin içinde diplomatça katılmanın ötesine gitmek imkânsız mı? Batı silâh endüstrisi kompleksini pratik bir silâhsızlanma merdiveni ile baskı altına almaktan bizi alıkoyan çıkarlar nelerdir? Ve başka bir soru: Sovyetler Birliği'ni yöneten bürokratik aygıt, Güney Afrika'daki mücadelenin varolan son evresinden sonra ulusal kurtuluş hareketlerini destekleme işlevi durduğunda dünyadaki gericiliğin önde gelen bir parçası olduğunu gittikçe daha çok kanıtlamayacak mı? Ve sonra yine: Bir Sovyet Dubçek'ine karşı eyleme geçecek askerî birlikler nereden bulunur? Tüm bu politik sorular yeni baştan düşünülmeli.

Sadece askerî politikayla ilgili durumu ele alalım. Her gerçek silahsızlanma girişimi, her iki bloktaki ilerici güçlerin kuvvet komp-

lekslerini baskı altına aldığını ve karşı tarafı düşman gösterme huyuna bir son verdiklerini varsayar. Gerek kapitalist, gerekse kapitalist olmayan Avrupa ülkelerindeki toplumsal değişimler, silahlanma plancılarıyla siahsızlanma dipomatarının gerici evrenini darmadağın etmenin ve karşıt siahsızlanma tırmanışını harekete geçirmenin önkoşuludur. Doğal olarak silahlı kuvvetler, ilkin, politik güç aktarımı sırasında, kayıtsızca işlevini görebilecek durumda kalmalıdır. Bunun mümkün olduğu, 1968'de Çekoslovakya'da görüldü. Ancak ikinci adım, içinde yer aldığı sürece insanlığın özgürlük, kurtuluş mücadelesinin sona erdiği süper militarizm cadı kazanını kıracak politik bir atak olmalıdır.

Özgürlükçü çıkarlarla aygıt çıkarları arasındaki güç ilişkileri sosyo-ekonomik bakımdan olduğundan çok daha fazla politik olarak tek-yanlı görülmektedir. Nedeni oldukça basit: Astlık-üstlük ilişkilerine göre belirlenmiş tavıra eğilim özünde tamamen kurumlaşmıştır; oysa bireyler insancıl çıkarlarında, karşı bir politik propaganda ve örgütlenme geliştirmeleri polisçe önlenirken, engelleyici bir atomlaşma durumuna hapsolmuşlardır. Bundan ötürü komünist bir muhalefet ilk ağızda imkânsız gözükebilir. Fakat tarihin ironisi öyle ister ki, eskiden her türden komünist «sapma» ile başedebilen aygıtlar, yeni insan hakları hareketlerinin getirdiği meydan okumalarla karşılaştıklarında hiç bir zaman olmadıkları kadar çaresizdirler.

Gerçekte, komünist muhalifler için, bu tümüyle yeni ve elverişli bir durumdur. Şüphesiz ki, kendimizi eski ortodoks Marksist sekterlikten kurtarmamız gerekir. İzlenecek yolun ne olduğunu, Stalinizmin doğuşuna karşı verilen savaşı kaybeden eski muhalefetten öğrenemeyiz. Her devrimci komünist 1917'den beri aygıt egemenliğini defetme yolunda bir noktaya kadar Troçkist duygular besledi. Ancak bu tutum tarihî bakıştan gerçekten yoksundur. Eski biçimleri yeniden kurmak istemiyoruz, yerine yenilerini yaratmak istiyoruz. Artık parti içi kümelenmelere güvenmek zorunda değiliz. Bunun yerine hem safça hem de akıllıca, siyasal polisin karşısına anayasal metinler ve Birleşmiş Milletler kararlarını çıkaran geniş toplumsal güçler tabanına kendimizi bilinçli olarak oturtmalıyız. Örneğin Sakharov'un izlediği yolu kendimize ölçü alamayız; ve bir Solzhenitsyn tamamen karşımızdaki kutupta yer alır. Ancak kendi bakış açımıza insan kazandırmaya çalışırken, başkalarıyla aramıza bu tür ayrımlar koymak da başlıca görevimiz değildir. İlk emir, politbüro dikttörlüğünün kaldırılmasıdır!

Yeni Komünist Muhalefet

Bugün Sovyetler Birliği'nin kendisinde, zayıf ve dağınık olsa da, Medvedev kardeşler gibi kişilerce bir dereceye kadar temsil edilen **yeni bir komünist muhalefet vardır.** Macaristan'da son yıllarda, ke-

sinlikle bilimsel çizgilerde çalışan yarım olmasa da çeyrek legaliteden yararlanan bir muhalefet var. Çekoslovakya'daki muhalefet yılmadan sürüyor, şu anda taktik nedenlerle anayasal sorunlara çekilmiş, aslında en dolaysız amacı olan legalitesini bu konumdan sağlamak için mücadele veriyor. **Polonyadaki muhalefet, önemli ölçüde geniş destek ve örgütlenmeye kavuştu, şimdi de işçilerle bağlantı kurmaya çalışıyor.** Bir muhalefet DAC'nde yeniden şekillenmekte. Bugün tüm Doğu Avrupa ülkelerinde dikkate değer bir Marksist potansiyel bulunmaktadır. Gittikçe artan sayıda komünist bilinçli olarak iki düzeyde çalışmaya başlıyor. (Artık iki düzeyde düşünmüyorlar sadeec — psikolojik açıdan da önemli bir fark). Aygıt artık bu çemberlerde her 12 havariye bir Yahuda bulamıyor ve 12 kere 12'yi de zor becerir. Eski güçlerin 1968'den beri ideolojik kısırlığı artık herkesçe biliniyor. Artık hiç kimsenin inanmadığı bir kiliseyi yok etmekteler. Ve artık tartışmalara katılacak güçleri bile yoktur. Yayımlamağa devam ettikleri duyurular umutsuz denecek kadar cılızdır; bir önderliğin entelektüel konumuyla ilgili asgarî Marksist beklentiyle ölçüldüğünde, eleştirilmeye bile değmez. Yalnızca savunma mekanizması işlemeye devam etmektedir. Üretken tepkilere artık raslanmaz. Şu anda aygıt iktidardadır, ancak yalnızca polis baskısı ve gizli askerî el koyma temeline dayanarak.

1968 yılı önemli bir dönüm noktası idi, ve öyle olmaya devam ediyor. Rus Ekim Devriminden bu yana geçen 60 yıl içinde ilk kez kapitalist olmayan endüstri toplumunda taze bir örgütlenme doğrultusunda ağırlıklarını duyuran güçler tarihin aydınlığına çıktılar. 1968'den bu yana Çekoslovakya'da gerçekte —varolan— sosyalizmde genelde aygıt egemenliğine karşıt ilerici bir çıkarlar bloğunun varlığı göze görünür hale geldi. Dahası etkin parti üyelerinin çoğunluğunun, yeni bir doğrultuya dümen kırmaya hazır oldukları görüldü. Sonuçta, Prag ve Bratislava'da toplum düzenimizin bir politbüro diktatörlüğü olmaksızın varolma kapasitesi kanıtlanmış oldu. Gericiliğin «karşı devrim» yakıştırması, her şeyden önce tutarlı reform politikası için söyleniyordu. Kendi halkı da dahil, Doğu Avrupa halklarını ve tüm ilerici insanlığı Çekoslovak deneyiminin olgunlaşması ile kazanılmış yeri doldurulmaz deneylerden yoksun kılması, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana Sovyet önderliğinin işlediği en büyük politik suçtur. Alman komünistleri, bu uluslararası bürokratik gericilik gösterisinde partilerinin işbirliğinden kendilerinin sorumlu olmadıklarını Çekoslovak halkı önünde resmen açıklamak yükümlülüğü altındadırlar.

Çekoslovak deneyi, herşeye rağmen, özellikle de ulusal boyutların ötesinde değerlendirildiğinde, yüreklendirici olmaktadır. Muhalefete, tüm Sovyet bloğu çerçevesinde uzun vadeli bir mücadele ile politik hegemonyayı elde etmenin zorunluluğunu göstermektedir. Ulusal ayrılıklar ve düşmanlıklar belirleyici olamazlar. Belir-

eyici olan Doğu Avrupa Halklarının topumsal çıkarları ile politik bürokrasinin çıkarları arasındaki temel çelişkidir. Sovyetler Birliği halkları gibi, Polonya, Macaristan ve öbür ülke halkları da yeni bir politik düzene ihtiyaç duymaktadırlar.

Avrupa Komünizminin Etkileri

Yakın zamanlarda, aygıtların stratejik tutumları daha da bozulmuştur. Batı ile ekonomik işbirliğini güvence altına almak için katılmak zorunda kaldıkları Helsinki Konferansı sonuçları ile uğraşamaz durumdadırlar ve Avrupa Komünist Partileri'nin Berlin Konferansı'nda beliren tehlike daha da büyüktür, çünkü burada aygıt egemenliğinin ana merkezindeki denge sözkonusudur. Gerçek şu ki, Avrupa Komünizmi diye adlandırılan sistem Doğu Avrupa partileri ve bu partilerin aygıtlarının personeline, hem de politbüro düzeyine kadar bölücülük ruhu aşılamaktadır.

Herkesin bildiği gibi, anti-kapitalist dönüşümlerin altında yürütüldüğü **politik üstyapı biçimi, Doğu Avrupa'da 1945'den sonra o bölge halklarına tepeden inme bir biçimde kabul ettirilmiştir.** Ne özünde, ne biçiminde, ne de oluşum zamanında, **ulusal bir gelişimin sonucu değildi.** Sovyet modelinin ihracı, her şeye rağmen **başlangıçta ilerici bir önem taşımakta idi.** Bu, pratikte mümkün olan anti-kapitalist bir çözümdü. Tarihî ortam Doğu Avrupa'da daha iyi bir çözümün koşullarını hazırlamamıştı. Ancak şimdi, Sovyetler Birliği'nde Stalin-sonrası aygıtın rolü, Doğu Avrupa üzerindeki hegemonyası ile halkların kendilerine uygun sosyalizm biçimlerine doğru ilerlemelerini önlemektedir. **Bunun içindir ki, bu halklar uzun vadede kapitalist restorasyonun kollarına doğru koşmaktadırlar. Doğu Avrupa ülkelerindeki artan milliyetçilik** —ve bu somut olarak «anti sovyetizm» demektir— kendi iç gelişmeleri üzerinde Sovyet aygıtının hegemonyası yüzünden yerleşmiş ayakbağlarına yönelik olduğu ölçüde ilerici bir işlev görmektedir. Doğu Avrupa halkları için canalıcı nokta olan hükümranlık sorunu değişik biçimde dile getirilen ve çok daha düşük bir tempoda değişen Sovyetler Birliğinin iç durumundan mümkün olduğu kadar bağımsız, kendi sosyalist ilerlemelerini gerçekleştirmek ihtiyacıdır. Çünkü şimdi yalnızca, Sovyetler Birliği gibi, üstyapısının çok daha gelişkin üretici güçlere yeniden uyumuna değil, aynı zamanda sahip olunan toplumsal kurumlar anlamında ulusal sürekliliğin restorasyonuna da ihtiyaç duymaktadırlar.

Batı Avrupa'ya özgü bir sosyalizm yolu pratikte ortaya çıkarsa, Doğu Avrupa'daki politik süreç sadece daha bağımsız bir dış politikaya doğru değil, aynı zamanda ve herşeyden önce kurumların halen baskı altında tutulan reformuna doğru daha güçlü bir şekilde akabilecektir. Varolan duruma karşı tepki kaçınılmazdır. Kapitalist-olmayan yolun sürekliliği ve Avrupa'daki barışın sağlam-

lığı komünistlerin bu gidişe yapıcı ve tedricî bir biçim vermeye hazır olmalarını gerektirir. Doğu Avrupa halkları şüphesiz, Berlinguer, Marchais, Carillo ve öbürlerinin Berlin Konferansındaki görüşlerinin ruhuna uygun politik kurumlar istemektedirler. Eğer Sovyet üstyapısı kendini, İtalya, İspanya ve Fransa'daki sosyalizme demokratik geçiş sürecine uyarlamazsa, Sovyetler Birliği büyük bir ihtimalle Batı periferisini kaybedecektir — bütünüyle kaybedecektir çünkü bugünün sınırlı hükümranlık statüsü ile bunu koruması zaten imkânsızdır. Muhalefetin orda kendi sorunu haline getireceği Sovyetler Birliği'nin gerçek gelecek çıkarları açısından, sorun Doğu Avrupa ülkelerinin üzerindeki yükten kurtulmaları ve ekonomik işbirliği ve gönüllü bütünleşmede güvenilir ortak işlevlerini sağlamlaştırmalarıdır. En yeni SED parti kongrelerinde işitilen türden uşakça bir «proletarya enternasyonalizmi» anti-sovyet havayı körüklediğinden, uzun vadede böylesi, Romanya'da beliren geçici, bir tür aşırı giderimci ulusal komünizmden daha büyük tehlike yaratır niteliktedir. Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa ülkelerine, ittifakın gerçek yararlarını, özellikle son derece geniş ufuklu ekonomik perspektiflerini tanıma fırsatını vermelidir.

Oluşum sürecinde olan muhalefet için sorun, şimdi gerçekte —varolan— sosyalizmin özgül koşullarına karşı yeterli, olabildiğince çok yanlı ve bürokrasiyi açık ideolojik ve politik mücadele perspektifine uymaya zorlamak için, stratejik olarak belirleyici bir karşı-tavır inşa etmektir. Şimdi aygıt, değişik partilerin mutlak belirleyici sorunlar zerinde değişik görüş açılarına sahip olabileceğini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bundan sonra partiler ve ülkelerin iç hayatlarında da aynı şeyi kabul etme talebiyle karşı karşıya gelecektir. Aygıt bir tür Augsburg Barışı özlemindedir: O günlerde söylendiği gibi, Cuius regio, eius religio.

Bu, yeni düşünceleri önleme tutumu, etkin bir şekilde bozulmalıdır. İdeolojik sorunlara müdahale etmeme mantığına hayır!

İleriye Doğru

Aygıtın hâlâ da bir ölçüde başarıyla uyguladığı eski bir taktiği var: İnsanın kendi toplumunda herhangi bir temel eleştiriyi dile getirmesini imkânsızlaştırıyor; bir yandan da yabancı karakterini kanıtlamak için, hükümet alanı dışında dile getirildiğini ileri sürüyor. Böylece muhalefete, ya sessiz kalma —bu politik olarak yok olması demektir— ya da «düşmana hizmet etme» alternatiflerini tanıyor. Kolaylıkla görüleceği gibi, burda, diktatörlüğün kendisinin sunduğu bir şeyi ele alıyoruz, çünkü başlıca ihtiyacı, içsel çelişkileri dıştalamak ve onları yabancı bir şeye dönüştürmektir. Bu, politbüronun toplum üzerindeki baskısının nihaî ideolojik sigortasıdır. Bu durumu sona erdirelim: kapitalist-olmayan tabanımıza olan bağlılığımızla, onun eskimiş üstyapısına olan bağlılığımız arasına bir ayrım çizgisi çekelim. Ülkemizdeki iletişim imkân-

larını kullanmak ve mümkünse kendi iletişim şebekemizi yaratmak son derece önemlidir. Ancak politik mücadelemizde öbür güç bloğunun tekniklerini kullanmaktan ürkmemeliyiz. Lenin'i İsviçre'den Rusya'ya getiren kimin mühürlü vagonu idi ve bu yolculuk için kim yeşil ışık yakmıştı? Orada belirleyici olan, iftiracıların deyimiyle bu «Alman casusu»nun Petrograd'da cebinden ne çıkardığıdır — Ekim'in yolunu açan ünlü Nisan Tezleri.

Yıllar geçtikçe, muhalefet ögelerinin daha etkin biçimlenmesinin içsel, öznel koşulları da gelişti. II. Dünya Savaşı ile şekillenmemiş ilk kuşak bugün politik olgunluk çağına girmektedir. Toplumsal dengeyi rizikoya sokabilecek atılımları yapmakta, dünyaya yeni bir çehreyle görünmekte daha hazırlıklı şimdi insanlar. Parti merkez organı, sadıkane çalışmalarına son verildiğini ilân edinceye kadar muhalif eğilim gösterdiklerini sanan birtakım kişiler gerçekte muhalefetten değillerdi; zaten böyle olmasa o koltuklarda bu kadar uzun zaman kalamazlardı. Eksikliğini duyuran grupları oluşturacak bir inisyatif, bilinçli, amaçlı bir uğraş için bir araya gelmektedir. Egemen durum, yolumuzu da çizmektedir. Kendimizi —partiye bağlı olduğumuz süre— kendi platformumuzda birleştiğimiz an, statü gereği dışarı atılmış saymamız gerektiği için, genel olarak insan hakları üzerinde örgütlenme sorusuna geri dönmeliyiz. Anayasa metinleri, birleşme özgürlüğü ve —kamusal yerler başlangıçta sözkonusu olamayacağına göre— konut dokunulmazlığı vermektedir. Aşırı bir fesat havasına girilmeden, hattâ ilgili kamuoyunun belli kesimlerinin bilgisi ve koruması altında, böyle bir işe katılmak isteyen insanları bir araya getirmek için koşullar olgunlaşmıştır. Bu, başlangıçta bir kitle hareketi değil, öncelikle teorik-ideolojik ve propagandist bir eylem olacaktır — ama bir yerden başlanması gerekiyor.

Birçok tarihî deneyinin gözardı edilmemesini gösterdiği gibi, parti-içi güç kayması ihtimali artık kurumlar içinde, uzun, sessiz ve zahmetli bir yürüyüş biçiminde anlaşılmamalıdır. Yeni topluluğun çekirdeği ancak varolan yapının dışında yatabilir. Beklenmesi gereken ihraçlar bir yana, yeni ve değişik bilinçliliğin oluşacağı nesnel yer, resmî parti çevreleri ya da aygıtın akla yakın gördüğü şeyler değildir. Aygıtı, karşısında açık bir muhalefet görmeye alıştırmalıyız. Şüphesiz bu birçok baskı yöntemi getirecektir;; ancak ortam en aşırı yöntemlere başvurmasını engelleyecektir. Her türlü maddî kazançtan daha fazla değer verdiği amaçlarından vazgeçeceğine aile hayatından, servetten ve popülerlikten vazgeçen küçük bir grubun kararıyla bile karşılaşsa aygıtın bütün direnme mekanizması acıklı bir şekilde yenik düşecektir. Örneğin, dünyanın başka yerlerindeki devrimci ve ilerici güçlerin, gerçekte —varolan— sosyalizmdeki durumdan kaynaklandığını ve sorumluluklarının bilincinde olduğunu bildiği komünistleri artık daha fazla sınır dışı et-

meye devam edemeyeceklerdir. Baskı tedbirleri yalnızca süreci hızlandıracaktır, hem de sadece uluslararası dayanışmadan ötürü değil uzun vadede, kendi legalitemizi sağlayacak ve komünist bir muhalefet olarak kamuda yer kazanacağız.

Tarih lokomotifinin bir sonraki istasyona gitme isteğini belirtir sayısız işaretler bulunmaktadır. Bunun ne zaman olacağı öznel kararlardan bağımsız değildir. Daha çok bir dizi bireysel atılımdan oluşan eleştirel kitleye bağlıdır. Bugün, tüm Doğu Avrupa ülkelerinde, yıllarca sürecek tatsızlıkları göze alarak dışarıya göç etme izni için başvudan yığınla insan var. Bu, burada, gerçekte —varolan— sosyalizmde yaşanan hayat tarzına toptan bir değişiklik getirmek isteyen komünist azınlığın artık gün ışığına çıkması zamanının geldiğini göstermektedir.

Türkçesi : M. İLTER

---

(1) **Bütün Eserler** (İngilizce baskı) 5. Kitap s. 80.

(2) Birinci Enternasyonal ve sonrasındaki, «**Fransa'daki İç Savaşın İlk Taslağı**», Pelican Marx Kitaplığı, 1974, s. 247.

(3) Bahro burada, Marx'ın «Vera Zasulich'e bir mektup taslağı»na anıştırmada bulunmakta olmalı.

(4) Goethe'nin **Faust**'u I. Bölüm, dizeler 1780-81.

(5) **Faust**, I. Bölüm 1770-71 dizelerde.

Demokratik Almanya 2

Demokratik Almanya'daki Mart seçimleri, siyasal partilerin oylanmasından çok, Birleşik Almanya projesinin karara bağlanacağı bir referandum'a dönüştü. Demokratik Almanya'daki toplumsal altüstlük yıldırım hızıyla gelişti ve devlet aygıtı çok kısa bir süre içinde adeta eriyerek çözüldü. İlk başlangıçta Federal Almanya'nın kolonisi olma endişesi yaygınken, toplumun yaşadığı depolitize geçmiş, yoğun bir propaganda kampanyasının kamuoyunun derhal birleşme yanlısı olan sağ partiler ittifakına kaymasını kolaylaştırdı. Seçimi kazanan Almanya İçin Birlik'*in en büyük partisi olan CDU (Hıristiyan Demokrat Parti) güdümlü bir çerçevede de olsa 40 yıldır varlığını sürdürmekteydi. Demokratik Almanya'daki güdümlü seçimlere CDU, Sosyalist Birlik Partisi (SED) ile birlikte «Ulusal Blok» içinde katılıyordu. 1980'lerin başındaki nükleer savaş tehditinin yarattığı toplumsal tepki kendini en belirgin biçimde, muhtemel savaşın yerle bir edeceği kesin olan iki Almanya'da gösterdi. Batıda milyonlarca kişinin desteklediği barış hareketi, doğuyu da etkiledi. Burada da bağımsız barış hareketleri yükseldi, muhalefet ilk kez buralarda toparlandı. Kilise de bir çatı işlevi gördü. Honecker rejimi de kilise ile ilişkilerini düzeltti.*

Demokratik Almanya'da halkın asıl siyasal tercihlerinin yerel seçimlerde ortaya çıkacağı anlaşılıyor. Başkent Doğu Berlin'de ise solun oyu toplam olarak % 75'i buldu. (Sosyal Demokratlar % 35, SED'nin isim ve politika değiştirmesi sonucu oluşan Demokratik Sosyalizm Partisi — PDS % 30, küçük sol guruplar ile Yeşiller ise % 10 oy aldılar). 1932'de yapılan son demokratik seçimde de Berlin'de SDP ve AKP toplam % 60 oy almıştı. Kente sol, geleneksel olarak damgasını vurmuştu. Almanya genelinde SDP umulanın altında (% 21) oy alırken, PDS umulanın üstünde oy topladı (% 16). Sonuçta bir çok yorumcuya göre seçimi kazanan «para» oldu. Hızlı bir çöküş içine giren Doğu Alman ekonomisi, halk kesimlerinin Federal Almanya'ya teslim olmasını kolaylaştırdı. Öte yandan birleşmenin sağlanabilmesi için yasal olarak DAC Anayasasının, «egemen bir ülke» olmaya ilişkin maddesinin değişmesi gerekiyor. Bunun için de Sosyal Demokratların desteğinin sağlanması şart. Bu da, Sosyal Demokratların daha düzenli ve zamana yayılmış birleşmeyi savunan görüşleri doğrultusunda pazarlık güçlerini arttırıyor.

DAC, dünyanın ilk on sanayi ülkesi arasında yeralmakta idi. Ve kişi başına ulusal geliri en yüksek olan ülke idi (7 bin dolar). Aslında Batı Almanya'daki Sosyal Demokratların başlattığı Ostpolitik *sonucunda, DAC adeta AT'ın gayriresmi üyesi konumundaydı. Ülkenin ekonomik büyümesinde Avrupa bankalarının açtığı kredilerin önemli bir rolü olmuştu. FAC ile oluşan sıkı ekonomik bağlar sonucunda, dış ticarette ülke % 16 ile ikinci konuma sahip oldu. Dış ticarette birinci konumda % 38 pay ile Sovyetler yeralmakta idi (1982). Bu arada DAC'nin dış borçları da 10 milyar doları aşmıştı. DAC'nin ihracatının % 75'ini ise sanayi ürünleri ve donanımı oluşturuyordu. 17 milyon nüfuslu ve Anayasasına göre «sosyalist işçi-köylü cumhuriyeti» olan DAC, ortadan kalkış sürecinde, Avrupa dengelerini de altüst ediyor. Bu birlikten ürken Polonya, Fransa ve Rusya ile olan geleneksel bağlarını yeniden güçlendirmeye başlarken, birleşik bir Almanya'nın da 1992'de harekete geçmesi beklenen birleşik Avrupa projesinde daha fazla bir ağırlığa sahip olacağı, belki de bu projenin bizzat kendisini krize sokacağı anlaşılıyor.*

Doğu Almanya'nın Donmuş Devrimi

Gunter Minnerup*

Almanya'da bir işçi devletinin kurulması, 1917'den itibaren uluslararası komünist hareketin düşü olmuştu. Marksizmin doğum yeri, dünyanın en kalabalık ve en iyi örgütlenmiş proletaryasının yurdu olan, Avrupa'nın en büyük sanayi ülkesinde bir sosyalist devrim; geri ve Bolşevik Rusya'nın, ileri kapitalizmin kültür ve teknoloji merkezlerinden feci ölçüde tecrit edilmişliğine kesin bir son verirdi. Ekim 1949'da Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin kurulması bu anlamıyla gerçekten tarihsel bir gelişmeydi. Ama bugün, aradan otuz yılı aşkın bir süre geçtikten sonra, «ilk Alman işçi ve köylü devleti»nin varlığının Batı Avrupa'da sosyalizm davasının yüksekte tutulmasına ve Sovyetler Birliği'ndeki bürokratik deformasyonların aşılmasına fazla katkıda bulunmadığı açıkça görülmektedir. DAC, Comecon'daki ikinci, dünyadaki sekizinci en büyük ekonomik güçtür. Kişi başına GSMH'sı, Britanya ya da İtalya'dan daha yüksektir; bu nedenle (kısmen Çekoslovakya dışta tutulursa) «sosyalist kamp»ın, en gelişmiş kapitalist ülkelerle boy ölçüşecek tek üyesidir.[1] Bu başarılar, Sovyetler Birliği'nin stratejik konumunu kuvvetlendirmeye de yaramış, DAC'nin anti-emperyalist hareket ve devletlere değerli yardımlarda bulunmasını sağlamıştır. Ne var ki DAC, dünya işçilerinin gözünde bir çekim merkezine dönüşmemiş, ileri ekonomisinin barındırdığı sosyalist potansiyeli yadsıyan bir Stalinist sistem geliştirmiştir.

Bunun başlıca iki nedeni vardır. Birincisi, DAC'nin kuruluşu «aşağıdan» bir halk devriminin ürünü, hatta «yukarıdan» bir ülke içi komplo değil, asıl olarak «dışardan bir devrim»di. Alman işçi sınıfına, Alman faşizminin askeri yenilgisinin peşinden, zaferi kazanmış Kızıl Ordu tarafından dayatılmıştı. Sonuç olarak Doğu Alman «sosyalizm modeli»ne damgasını vuran, özgün Sovyet mo-

---

* **New Left Review**'dan çevrildi. Sayı 132. (Mart-Nisan 1982)

(1) 1978 yılı rakamları (ABD dolarıyla) şöyleydi: DAC 6.808, İngiltere 5.895, İtalya 4.316 (karşılaştırmak istenirse başka Doğu Bloku ülkelerinin rakamları da şöyledir: Macaristan 2.737, Çekoslovakya 2.654, Polonya 1.682, SSCB 2.462). Kaynak: **European Marketing Data and Statistics 1981**, Londra 1980, s. 155.

delinin bürokratik-baskıcı özellikleri olmuştur. DAC toplumunun ileri niteliği, bunu gizlemekten çok açığa çıkarır. İkincisi, savaştan sonraki «dışardan devrim» Almanya'nın sadece bir parçasını (başkent olarak Berlin'in ancak yarısını içine alan ve sınırları oldukça keyfi biçimde saptanmış Sovyet işgal bölgesi) kapsadı. Bölgenin Batı'yla organik bağlarının yapay biçimde koparılmasının doğurduğu toplumsal ve ekonomik güçlüklerden tamamen ayrı olarak, DAC'daki yeni rejim yalnızca demokratik değil, **ulusal** meşruiyetinin de bulunmadığını gördü. 1961'de Berlin Duvarı'nın inşasından önce milyonlarca kişi Batı Almanya'ya sığındı. Geride kalan 17 milyon DAC vatandaşı arasında Batı Almanya'nın etkisi ve çekiciliği günümüze değin kuvvetli kalmıştır. Bu yüzden, Almanya'da uzun süredir beklenen sosyalizmin zaferi olmak yerine, öncelikle, Avrupa'da emperyalizmle Stalinizm arasında savaş sonrasında yapılan anlaşmanın bir ürünüdür DAC. Üstelik o anlaşma, askeri fetih ve ulusal bölünme gibi çürük temeller üstünde yükselmişti. DAC, bu özelliğiyle bile, Kızıl Ordu'nun Hitlerci güçlere karşı zaferlerini aşağılanma olarak değil, kurtuluş olarak yaşayan, sonra da yerleşik ve halk tabanı olan ulusal (ya da çokuluslu) kimlikler oluşturabilen öteki Doğu Avrupa ülkeleriyle zıtlık gösteriyordu.

I. TARİH VE ULUS OLMA

Demek ki DAC'nin bugünkü ve gelecekteki dinamiğinin yanı sıra tarihsel evrimi de, bürokratik deformasyona uğramış bütün geçiş toplumlarında **ortak** olan **genel** çelişkiler çerçevesinde yorumlanamaz basitçe. Politik tarihindeki en önemli kavşak noktaları, aslında, Doğu Alman toplumunun kendi toplumsal-ekonomik dönüşümündeki aşamalar değil, Batı Almanya'yla ilişkisindeki dönüm noktaları ve bir ölçüde Sovyetler Birliği'dir: Moskova'nın 1955'de «egemenliği» tanıması, 1961'de Berlin Duvarı'nın inşası ve son olarak Walter Ulbricht'in 1971'de iki Alman devleti arasında «normalleşme»ye yol açmak amacıyla parti liderliğinden çekilmesi.

Belirsizlik Yılları: 1945-55

Almanya'nın bölünmesi, savaş sırasındaki anti-Hitler koalisyona ait devletlerden herhangi birisinin ilân edilmiş bir hedefi asla olmadı. Almanya'nın teslim oluşundan iki ay sonra yapılan Potsdam Konferansı'nda bile, Müttefikler Almanya'nın tamamı (Polonya yönetimine geçecek Oder-Neisse hattının doğusunda kalan bölgeler dışında) için «anti-faşist bir demokratik ruhla» ortak bir yönetimde anlaştılar. Bununla beraber, diplomatik incelikler, Alman faşizmi —ortak düşman— kesin olarak yenilgiye uğratılınca, işçi devletleriyle emperyalizm arasındaki eski uzlaşmazlıkların yeniden patlak vermesinin kaçınılmazlığını ve ittifakın çöküşünü gizleye-

mezdi. Bugün, Sovyetler'in 1940'ların sonundaki Alman politikasının, Kızıl Ordu'nun işgal ettiği bölgede «uydu» bir devlet kurulmasına yönelik bir araç olmadığı artık nettir. Doğu Almanya, Batılı devletlerle yapılacak görüşmelerde bir pazarlık kozu olacaktı: En iyi olasılıkla Sovyetler'in Almanya'nın tamamı (özellikle Ruhr bölgesindeki ağır sanayi) üzerinde etki kurmasında anahtar bir rol oynayacak; en kötü olasılıkta ise geri çekilme mevzii olacaktı. Almanya'nın bölünmesinin sorumluluğu, açık açık ABD emperyalizmi liderliğindeki Batılı Müttefiklerindir. Çünkü ABD'nin, Başkan Truman'ın Avrupa'da sahneye koyduğu antikomünist haçlı seferinin mızrak başı olarak, güçlü bir Batı Alman kale devleti kurmadaki ısrarlılığı, Stalin'i 1946'dan sonraki her evrede kararlarını aceleyle vermek zorunda bıraktı.[2]

Ekim 1949'da FAC'den bir ay sonra Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin resmen ilân edilişinin ardından bile, «ilk Alman işçi ve köylü devleti»nin yaşaması tartışmalı bir durumda kaldı. Sovyetler Birliği'nin stratejik çıkarları —Stalin'in ve hemen arkasından gelen Beria-Malenkov-Molotov'un kavradıkları şekliyle— Batı Almanya'nın yeni bir orduya kavuşup NATO ittifakına katılmasının önlenmesini gerektiriyordu. Onun için DAC'nin feda edilmesi, Rhine-Ruhr askeri-sanayi kompleksinin bağlantısız ve «Finlandiyalaşmış» bir birleşik Almanya içerisinde tarafsızlaştırılmasına ödenecek küçük bir bedel olarak görünmüş olabilirdi. Stalin Mart 1952'de, üç Batılı devletle, yeniden birleşmiş bir Almanya'yı içeren bir barış anlaşmasına varma düşüncesiyle, ivedi görüşmeler önerisinde bulundu. Bu öneriyi Nisan ayında dört devletin gözetimi altında serbest seçimlerin yapılmasının kabul edilmesi izledi. Yine Stalin'in Mayıs 1953'de ölümünden sonra, Churchill'le yeni Sovyet yönetimi arasındaki ilişkiler, «SBP* içinde, partinin muhalefete, hatta illegaliteye dönmeye hazırlanmak zorunda kalacağı söylentilerine yol açtı».[3] Ne var ki, 1954'te Berlin ve 1955'de Cenevre'de düzenlenen Dört Devlet Konferansları'nın «Alman Sorunu»na bir çözüm bulmakta başarısızlıkla sonuçlanması ve peşi sıra Federal Alman Cumhuriyeti'nin 1955 yılında —«Avrupa Savunma Topluluğu» projesinin iflasından sonra— NATO'ya kabul edilmesi, Moskova'nın DAC'nin geleceği hakkında kaçamaklı dille konuşmasına son verdirdi: Kruşçev, Cenevre Konferansı'ndan dönüşünde, Doğu Berlin'de «iki Alman devletinin mekanik biçimde yeniden birleşmesi»nin artık olanaksızlaştığını, DAC'nin «sosyalist başarıları»nın geri dönülmez bir noktaya ulaştığını bildirdi. Varşova Paktı ittifakının tam üyesi olan

(2) Krş. Hans-Peter Schwarz, **Vom Reich zur Bundespublik. Deutschland im Widerstreit der aussenpolitischen Konzeptionen in den Jahren der Besatzungscherrschaft 1945-1949**, Neuweid 1966.

* Sosyalist Birlik Partisi (SED) 1990 Ocağında Demokratik Sosyalizm Partisi (PDS) adını aldı. (y.n.)

(3) Hermann Weber, **Von der SBZ zur DDR**, C. I, Hannover 1968, s. 77.

DAC'nin «tam egemenliği» tanındı ve Moskova'da karşılıklı dostluk ve yardım paktı imzalandı.

Sovyetler'in uzun erimli plânlarındaki belirsizliğin uzaması, kuşkusuz genç cumhuriyetin iç politikasını etkilememezlik edemezdi. Sosyalist Birlik Partisi'nin (SBP) Ulbricht'in liderliğindeki yönetimi adına, toplumsal, ekonomik ve politik bir **fait accompli*** yaratmak —resmi Sovyet çizgisine mutlak bağlılığın olanak verdiği kadarıyla— açık bir gereksinmeydi. 1949'da, ekonomik sistemin dönüşümü epey yol almıştı bile: Özel girişim sanayi üretiminin sadece % 39'unu oluşturuyordu ve 1952'de, İkinci Parti Konferansı'nı da «sosyalizme geçiş» ilân edilirken, payı % 20'nin altına kadar düşmüştü.[4] Politik açıdan, 1946'nın başında Komünist Parti (AKP) ile Sosyal-Demokrat Parti'nin (SDP) birleşmesiyle kurulmuş SBP, egemen güç olarak yerleşmişti.[5] Sosyal-Demokrat öğeler Temmuz 1950'de Üçüncü Parti Kongresi'nin zamanı geldiğinde her türlü etkili konumlardan sökülüp atılmışlarken; «yeni tip parti» formülü, Stalinist bürokratik merkeziyetçiliğe ve eski AKP'nin SBKP'ye kayıtsız koşulsuz boyun eğme çizgisine geri dönüşün yumuşak bir dille anlatılmasından başka işlev görmemişti. Burjuva partilerinin 1945'ten sonraki kalıntıları olan Hıristiyan Demokrat Birlik ve Liberal Demokrat Parti, artık SBP'de birleşmişti. Bu bileşimin içinde, SBP'nin uyduları Ulusal Demokrat Parti ve Demokrat Çiftçiler Birliği'yle, 1950'den sonraki DAC seçimlerinde tek liste çıkaran Demokratik Almanya Ulusal Cephe'sinde yer alan «kitle örgütleri» de vardı.

Ulusal sorun görece çözümsüz kaldıkça, politik sistemde hem parti içinde, hem de dışında çatırtıların duyulması devam etti. Sosyal-demokrat ve muhalif-komünist akımlar işçi sınıfı içinde, özellikle sendikalarda, etkinliğini korudu. 1948'de alınan bir kararla fabrika konseylerinin dağıtılması bir hayli hoşnutsuzluk doğurmuş, ekonomik durumun 1950'lerin başında iyiden iyiye kötüleşmesi hoşnutsuzluğu büyütmüştü. Olaylar, Stalin'in ölümünden sonra, yani Moskova'dan esinlenmiş bir «Yeni Yöneliş»le çiftçilere ve orta sınıfa ödünler verildiği, ama son zamanlarda boyutları genişletilmiş çalışma kuralları iptal edilemediği zaman, acil bir karar verme zorunluluğunu gündeme getirdi. 300 bini aşkın işçi 16, 17, 18 ve 19

(*) oldu bitti. (ç.n.)

(4) A.g.y., s. 70.

(5) AKP, 1945'de SDP'den gelen birlik adımlarına önce kendi aygıtını sağlamlaştırma düşüncesiyle başta direnmişti, ama çok geçmeden, SDP'nin Doğu Alman işçi sınıfının çoğunluğunun desteğini aldığı netlik kazandığı zaman çizgisini değiştirdi. İki partinin birleşmesi, en sonunda, AKP'nin örgütsel manevralarına ve politik niyetlerine, özellikle Sovyet askeri yönetimiyle kurduğu yakın bağlara beslediği kuşkuları artmış, gönülsüz SDP yönetimi ve tabanına zorla dayatıldı. Bkz. Henry Krisch, **German Politics under Soviet Occupation**, New York ve Londra 1974.

Haziran 1953'te DAC'nin başlıca sanayi merkezlerinde ilk başta çalışma kurallarına karşı, ama giderek genelde rejime yönelen grev ve gösteriler yaptı. Şimdiki anılışıyla «17 Haziran hareketi», savaştan sonra Doğu Avrupa'da Stalinizme karşı ilk kitlesel işçi sınıfı ayaklanması olmakla kalmıyordu, ayrıca, Ulbricht rejiminin umutlarına ihanet ettiğini hisseden sosyalist ve komünist kadrolarca yönlendirilen bir hareketti. Hareketin çöküşünün ardından, panik içindeki SBP Politbüro'sunun ekonomik ödünleri tanıması ve Sovyet tanklarıyla düzenin tekrar sağlanmasıyla birlikte, tasfiyeler sökün etti: Tüm yerel parti sekreterlerinin % 71'i görevinden alındı. Kovulan ve disiplin soruşturmasına uğrayan parti üyelerinin çok büyük oranı, 1953'ten önceki komünist kuşağın temsilcileriydi.[6] 17 Haziran hareketinin yenilgisi; ayaklanmayla yüz yüze gelince Batı Alman işçi hareketinin pasif kalışı;[7] bizzat yenilginin doğurduğu işçilerin saflarındaki moralsizlik; alt düzeydeki güvenilmez görevlilerin yanı sıra, lider konumdaki potansiyel rakiplerin de tasfiye edilmesi; son olarak, Beria'nın düşüşünün ve Batı'nın **Bundesrepublik**'i* yeniden silahlandırma kararının ardından Moskova'nın tartışma götürmez desteği; tüm bu etkenler birleşerek Ulbricht rejimini sağlamlaştırdı ve devletin uzun erimli geleceği konusundaki belirsizliği kaldırdı.

Destalinizasyondan Berlin Duvarına: 1956-61

Kruşçev'in Şubat 1956'daki SBKP 20. Kongresi'nde Stalin aleyhinde yaptığı gizli konuşmasına tepkisi ve o yıl boyunca Doğu Avrupa'yı sarsan fırtınayı ciddi bir iç krize girmeden atlatması, Ulbricht rejiminin niteliğini çarpıcı biçimde gözler önüne seriyordu. Ulbricht, «akıllı öğretmenimiz, tüm dünyada barış ve ilerlemenin bayraktarı büyük Stalin»[8] çevresindeki kişi tapınmasını beslemekte herkesi geçmişti ve kuşkusuz, baştan sona gerçekleşecek bir «destalinizasyon»dan korkması için çoğu kişiye göre daha fazla neden vardı. Gelgelelim, yeni yönelişe verdiği asgari ödünlerle politik yaşamını sürdürmeyi becerdi. 20 bini aşkın mahkûm serbest bırakılır ve tasfiye edilmiş bir çok parti liderinin itibarı —önceki mevki-

(6) Weber, s. 89.

(7) «Batı Berlin sokaklarında yürüyen etkilenmiş Doğu Berlin işçileri, aradıkları aktif proleterya dayanışması yerine, çikolata ve sigara buldular. SDP'nin geleneksel kalesi olan Magdeburg'daki demiryolcular, «ne Ulbricht, ne de Adenauer'la, sadece Ollenhauer'le görüşürüz» diye tutturdularsa da, SDP lideri Ollenhauer, Adenauer'ın arkasına gizlenmişti; Sosyal-Demokrat Parti ile sendika bürokrasileri de, bütün Almanların sınıfsal birliği önerisini geri çevirdiler». Günter Minnerup, «West Germany since the War». **New Left Review 99**, 1976, s. 12.

(*) Federal Alman Cumhuriyeti (ç.n.)

(8) SBP'nin 1952'deki 2. Parti Konferansı'nda Ulbricht; akt. Weber, s. 143 (Belge 26).

lerine yeniden getirilmeden de olsa— geri verilirken; **Neues Deutschland**'da çıkan bir makalesinde «Stalin, Marksizmin klasikleri arasında sayılamaz» demek lütfunu gösteriyordu.[9] İşin basit yanı SBP içinde Ulbricht'in alternatifi; Alman Gomulka'sı ya da Nagy'si yoktu. Politbüro üyesi Karl Schirdewan ve Devlet Güvenlik Bakanı Ernst Wollweber çevresindeki bir muhalif gruplaşma Ulbricht'ten kurtulma fırsatını yakalamaya çalışmasına, 20. Kongre'nin hemen sonrasında Kruşçev'in örtük sempatisini kazanır gibi görünmesine karşın ve aydın kesim içinde büyük bir huzursuzluk varken, işçi sınıfı pasif kaldı. Bundan kısmen 1953 yenilgisinin moral bozucu etkilerinin sorumlu tutulacağı kesindir. Parti yönetiminin verdiği ödünler de katkı yapmış olabilir.[10] Yalnız asıl belirleyici faktör SBP yönetimindeki «reformist» bir hizbe halk desteğinin bulunmayışı, hatta halkın öyle bir hizbin varlığından haberi bile olmayışıydı. Politbüro'daki muhalefet, kurulmasına kendisinin de yardım ettiği bürokratik kafesten çıkamazdı —yıkmak istediği lider kadar Moskova'ya bağımlı ve yine onun kadar Doğu Alman işçi sınıfında gerçek köklerden yoksundu. «Polonya Ekim'i»nin şoku ve Macaristan devrimi, Kruşçev'i, Almanya'da sağlam kartlarla oynamaya ve yine Ulbricht'i desteklemeye yöneltti. 1957 ve 1958'de muhalefetten arta kalan tüm grupları ortadan kaldırmakta sınırsız bir hareket özgürlüğüne kavuşmuştu Ulbricht.[11]

DAC'deki politik rejimin istikrarı açısından en büyük tehdit olarak ulusal sorun kalmıştı. Batı Almanya'nın emperyalist refahının ve burjuva parlamenter demokrasinin çekicilikleri her yıl yüz binlerce kişiyi Federal Almanya'nın tuzağına düşürüyordu: 1949 ile 1961 Ağustos'u arasında 2.6 milyonu aşkın insan DAC'den ayrılıp Batı Almanya'ya gitti. Çoğunluğu 25 yaşının altındaki genç insanlardı. Rejime muhalif nice burjuva ve başka kökenli politik kişiliğin ayrılması SBP'yi sevindirmemiş olamayacağı halde, sürekli göçmen seli, 17 milyon civarında nüfusuyla kronik emek darlığı çeken bir devletin ekonomik kaynakları üstündeki dayanılmaz baskıyı gösteriyordu. Ulbricht'in bu soruna bulduğu ilk karşılık, 1958'deki 5. Parti Kongresi'nde, DAC'nin 1961'e dek «Batı Almanya'nın kişi başına gıda maddesi tüketimi ve temel sanayi tüketim malları üretimine erişip onu aşacağını» vaat etmekti.[12] İddialı bir yedi yıllık plân ve tarımın kolektifleştirilmesi bu ütopyacı hedefe ulaşmanın

(9) 4 Mart 1956; bkz. Weber, C. II, s. 149'da Belge 1.

(10) Haziran 1956'da, tüketici fiyatları % 20-50 kadar düşürüldü, emekli aylıkları yükseltildi ve ciddi boyutlu bir konut yapım programı açıklandı. Kısa süre için Polonya modelinde fabrika komiteleri kurmaktan söz edenler bile görüldü; krş. Weber, C. II, s. 15-16.

(11) Bkz. Karl Wilhelm Fricke, **Politik und Justiz in der DDR**, Köln 1979, dönemin «revizyonist yargılamaları» üzerine s. 352-370'de.

(12) Akt. Weber, C. II, s. 33.

aracı ve «sosyalizmin tamamlanması» olacaktı. Ama yedi yıllık plân 1962'de çok geçmeden rafa kaldırıldı; yalnız tarımda kolektifleşme, 1960'da büyük toplumsal ve politik bedel karşılığında uygulandı.

Eylül 1945'teki toprak reformu Prusya'dan kalma **Junker** mülklerini yeniden dağıtmış; yaklaşık 500 bin kişilik eski tarım emekçisi ve yeni yerlere yerleştirilmiş işçiden oluşan küçük mülk sahibi bir köylülük yaratmıştı. 1950'ler boyunca o mülklerin en az dayanıklı olanlarından tarım kooperatifleri (LPGS, **Landwirtschaftliche Produktionsgenossenchaften**) kuruldu, ama onlar 1958'in sonuna gelindiğinde bütün tarım topraklarının sadece % 37'sini kapsıyordu. 1960'ın sonundaysa, tüm toprakların % 84'ünden fazlası o tür 19.000'i aşkın LPGS'de toplanmıştı[13]. Çoğu durumda epeyce zor kullanıldı ve gözdağı verildi. Sonuçta, gıda maddelerinde yaygın darlıklar görülürken, kaçakların sayısı yeniden arttı (küçük sanayi ve ticaret kuruluşlarının ulusallaştırılması ve sınırın çok yakında kapatılacağı söylentileriyle sayı daha da kabarmıştı): yalnız 1961 Temmuz'unda 30.000 insan DAC'yi terketti.[14] 13 Ağustos 1961'de Doğu Berlin askeri işgaldeydi, Batı Berlin'le sınırı kapatıldı ve kentin Sovyet ve Batı kesimleri arasına bir duvar örüldü.[15]

Uluslararası Tanınmaya Doğru : 1962-71

1960'lar Ulbricht'in yıllarıydı: Berlin Duvarı kaçak akışına set çekmiş ve sınırın iki yanındaki insanları görünürdeki süreklilik ve kapalılıkla uzlaşmaya zorlamış, «sosyalizmin temelleri»ni kurmaya yönelik toplumsal-ekonomik dönüşümler tamamlanmış, Ulbricht'in liderliğine karşı çıkan bütün muhalefet susturulmuş ve Sovyetler Birliği DAC'nin korunmasını kesin bir dille taahhüt etmişti. 1960'lar, 1950'lerle karşılaştırılınca, dramatik iç olayların ve Ulbricht'in liderliğine ciddi karşı çıkışların görülmediği, DAC'nin ekonomik gelişmesi ve uluslararası konumunun sürekli iyileşmesinde kayda değer ilerlemelerin sağlandığı bir on yıl olacaktı. Haziran 1963'te «Yeni Ekonomik Yönetim ve Plânlama Sistemi»nin (Sovyetler'de Liberman'ın başlattığı ekonomik reform tartışmalarından esinlenmiş) benimsenmesinin ardından, 1959-62 yıllarının sanayideki büyüme krizi aşıldı. En azından 1960'ların sonuna değin, % 5-6 civarında dolaşan görece istikrarlı büyüme oranları, yaşam standartlarında önemli bir artışla çakıştı. Doğu Almanya'nın kolektifleşmiş tarımı, öteki COMECON devletlerinin çoğunun tarım sektörüyle karşılaştırıldı-

(13) A.g.y., s. 51.

(14) A.g.y., s. 57.

(15) Bürokratik rejimin ekonomik ve politik istikrarı açısından, duvarın gecikmiş bir zorunluluk olup olmadığı tartışmalıydı. Ama duvar, Doğu Alman kitlelerinden % 99 destek aldığı yönündeki sürekli iddialarını teşhir ederek, SBP'nin politik iflasının ve Alman işçi hareketinin ulusal sorunu çözmekte aciz kalışının bir anıtı olarak durmaktadır.

ğında iyi işliyordu. Uluslararası açıdan, DAC'nin ekonomik ağırlığı, Sovyet bloğunun uluslararası örgütlerinde ve çeşitli Üçüncü Dünya hükümetlerince diplomatik alanda tanınmasında giderek ön plâna çıktı.[16] Buna karşın, Ulbricht Mayıs 1971'de Birinci Sekreterlik'ten «yaş ve sağlık nedenleriyle istifa ettiği» zaman (Ulbricht Ağustos 1973'te ölene dek Devlet Konseyi başkanı ve böylece fahri Devlet Başkanı olarak kaldı), izlediği politikaların üç kritik cephede derin problemlerle karşılaştığı açıktı: (1) 1969 ve 1970'de ekonomik plânlar yerine getirilmemişti ve ciddi yapısal oransızlıklar ekonomiyi bozmaktaydı;[17] (2) DAC, Batı Alman hükümetinin **Neue Ostpolitik**'i* sonucu «ulusal sorun»da savunmaya itilmişti; (3) gerek Alman sorunu, gerekse daha genel ideolojik konularda Moskova'yla farklılıklar başgöstermişti.

«Alman Sorunu» 1960'lar boyunca, iki süper devletle müttefikleri arasındaki **détente**'ın gelişmesine giderek bir engel haline gelmişti. 60'ların ortasına değin, Bonn'da iktidarda olan Hıristiyan Demokratlar, **bütün** Almanların biricik meşru temsilcisi sayılma hakkını iddia etmeyi sürdürdüler ve öteki Alman devletinin varlığını tanımayı reddettiler. «Hallstein Doktrini»nin (Sovyetler Birliği dışında, Doğu Almanya'yı tanıyan ülkelerle ilişkilerin koparılması) uygulanmasıyla uluslararası alanda diplomatik tecriti sürekli kılmayı deniyorlardı. Öte yandan SBP liderliği, Almanya'nın bölünmesinden Bonn'un ve Batılı müttefiklerin sorumlu olduğunda ısrar ederek ve kendisini yeniden birleşmenin asıl bayraktarı olarak yerleştirmeye çalışarak buna karşı koymuştu. 1967'den sonra roller ansızın değişti. Kiesinger'in şansölyeliğindeki (Kiesinger, önceki tüm uygulamaların tersine, DAC Başbakanı Stoph'un bir mektubunu kabul etmiş, hatta yanıtlamıştı) «Büyük Koalisyon» hükümeti ve özellikle, 1969'dan sonraki Şansölye Willy Brandt yönetimindeki SDP-FDP koalisyonu eski Soğuk Savaş tutumunu terketti. Artık, anlamlı görüşmeler yapılmasının önkoşulu olarak Bonn'un DAC'yi uluslararası hukuk çerçevesinde tam anlamıyla tanımasında ısrarlı davranışlarıyla **détente**'ın önündeki başlıca engeli temsil eden Ulbrich'ti. Brandt ile Stoph arasında 1970 yılında düzenlenen iki toplantıdan ve dört Müttefik devlet arasında Berlin sorunu üstüne görüşmelerin başlamasından (Ulbricht'in engelleyemediği) sonra, kendini giderek tecrit durumunda buldu Ulbricht. Ek olarak, kuramsal açıklamalarından bir kısmı (sosyalizmin komünizm yolunda geçiş aşaması olmakla kalmadığı, aynı zamanda «görece bağımsız bir sosyo-

(16) Özellikle Batı Almanya'nın İsrail'le sıkı ilişkilerine kızan Arap ülkelerince: Ulbricht'in Sovyet bloğu dışına yaptığı ilk dış ziyaret, 1965'de Nasır'ın Mısır'ınaydı. Onu Mısır ve Irak'ın 1969'da DAC'yi tam diplomatik tanıması izledi.

(17) Bkz. 52. dipnot.

(*) Yeni Doğu politikası. (ç.n.)

ekonomik formasyon» olduğu biçimindeki ortodoks olmayan «keşfi» ve DAC «sosyalizm modeli»nin yüksek derecede sanayileşmiş bir ülkede işleyen ilk model olarak uluslararası önemini daha fazla vurgulaması gibi),[18] Dubçek deneyinden sonra Doğu Avrupa'da «ulusal komünizm» sapması imalarına karşı özellikle hassaslaşmış SBKP liderlerini kızdırmış olmalı. Gelgelelim, SBP liderlerinin çoğunda, Moskova'nın stratejik hattıyla aynı çizgide durma gereksinmesi ve Bonn' la kazançlı anlaşmalara girme olasılığı, Ulbricht'in konumuna beslenen sempatilere baskın çıkıyordu.

Ulbricht'ten Sonra DAC: Meşruiyet Arayışı

Ulbricht'ten Honecker'e geçiş, DAC'de savaş sonrası çağın bitişine işaret ediyordu: Kalan özel ve yarı-özel sanayi kuruluşlarının ve Temmuz 1972'de sanayi açısından üretken zanaatkâr kooperatiflerinin çoğunun ulusallaştırılması ve Aralık ayında DAC'yle FAC arasında resmi ilişkiler kuran Temel Anlaşma'nın imzalanmasıyla (onu dünya çapında diplomatik tanınma ve Birleşmiş Milletler üyeliği izlemişti), rejimin gerek iç gerekse dış alanda sağlamlaşması tamamlanmıştı. Ulbricht'le birlikte, savaş öncesi AKP politikasında ön sıralarda yer almış ve Nazi yıllarını Stalin'in Moskova'sında sürgünde geçiren parti liderleri kuşağı saf dışı kalmıştı. Honecker 1933'de bir komsomol görevlisi olarak yeraltında yürütülen anti-faşist direnişte aktif biçimde yer almış ve 1945'te Kızıl Ordu tarafından bir Nazi hapishanesinden kurtarılmış bir kişi olarak, savaş sonrası yıllarda eğitilip yetişmiş kişiler kuşağıyla bir köprü oluşturuyordu.[19]

SBP devletinin temel problemi —ulusal ve demokratik meşruiyetinin eksikliği— yine de çözülmemişti. Helsinki Anlaşmaları'nın yayımlanışından sonra Federal Almanya'ya gitmek üzere yapılan 100 bin kişilik çıkış vizesi başvurusu[20] —başvuranların resmi kovuşturmalara uğrayacakları kesin olduğu halde— yaygın soğukluğun ve Batı Almanya'nın çekiciliğinin süregenliğinin göstergesidir. 1972 Temel Anlaşma'sının etkileri ve iki Alman devleti arasındaki ilişkilerin «normalleşmesi» bu problemi belirginleştirmiştir: Doğu Berlin'i ve DAC'yi ziyaret eden Batı Almanların sayısı 1972'de 1.2 milyondan 1978'de 6.9 milyona yükseldi (Batı Almanların her yıl Doğu Berlin'e yaptıkları 1.4 milyon kişilik günlük ziyaretleri saymaz-

(18) Ulbricht'in Moskova'dan kuramsal ayrılıkları üstüne bkz. Walter Völkel, (Das Problem der ideologischen Integration. Anmerkungen zur Sozialismusdiskission in der DDR und Sowjetunion», **Deutschland Archiv Sonderheft**, Köln 1973, s. 61.

(19) Krş. SBP/DAC'nin savaştan sonraki iki liderinin biyografileri: Carola Stern, **Ulbricht. A Political Biography**, New York 1965, ve Heinz Lippmann, **Honecker and the New Politics of Europe**, Londra 1973.

(20) Hermann Weber, **DDR. Grundriss der Geschichte 1945-1976**, Hannover 1976, s. 111.

sak); aynı dönemde Batı'dan Doğu'ya açılan telefon görüşmelerinin sayısı 2.6 milyondan 25 milyona çıktı; ve Batı Almanya'daki kitlesel medyanın DAC'de sürekli muhabir bulundurmasına izin verildi.[21] Çoğu Doğu Alman, Batı Alman televizyonunu izleyebildiği ve pek çok kişi Batı Alman ziyaretçi ya da akrabalarıyla doğrudan ilişki kurabildiğinden, DAC bugün, bütün Doğu Avrupa toplumları içinde kuşkusuz en «açığı»dır.

1971'deki 8. Parti Kongresi, yeni koşullarla baş etmek düşüncesiyle tasarlanmış önemli politika değişikliklerini uygulamaya koydu (ve bu değişiklikler 9. ve 10. Kongrelerce onaylandı). Kitlelerin maddi ve kültürel yaşam koşullarının yükseltilmesi «gelecek dönemin ana hedefi» olarak ilân edildi. Kütlesel çapta bir konut yapım programı, reel gelirde önemli artışlar, tüketici mallarının üretimine ve daha fazla sosyal harcamaya ağırlık verileceği vaat edildi.[22] Gerçekten de, toplam harcamanın % 63 arttığı 1970 ile 1975 arasında devlet bütçesindeki en büyük harcama artışları, sanayi tüketim malları sübvansiyonlarına (%200), kültür, spor ve eğlenceye (%243), kamu taşımacılığına (%100) ve konut ve kira yardımlarına (%79) gitti.[23] «Intershops» ağıyla (Batı paralarıyla Batılı tüketim ve lüks mallarının alınabildiği), «Exquisit» dükkânlarla (aynı malların Doğu Alman markıyla, ama oldukça şişkin fiyatlarla alınabildiği) ve ithalatın arttırılmasıyla (DAC'nin ithalatında kapitalist sanayileşmiş ülkelerin payı 1966-70'de ortalama %23.9'dan 1974'te 34.2'ye yükseldi)[24] Honecker yönetimi, yükselen tüketimci beklentileri karşılamaya ve böylece toplumsal tabanını genişletmeye girişmişse de, ancak sınırlı bir başarı kazanabilmiştir. Örneğin «Intershops», Batı parası edinenlerle edinemeyenler arasında sosyal gerginlikler doğurdu. Doğu ve Batı Almanya arasında reel gelirlerdeki uçurum (yaklaşık %40-50 olarak hesaplanan)[25] da kapanmamıştır.

Yakın gelecekte kitlesel yaşam standartları bazında Federal Almanya'yı yakalamanın olanaksızlığı ve 1971'den sonra Batı'ya sınırlı açılışın getirdiği potansiyel tehlikeleri dengeleme gereksinmesi karşılığında, Honecker'in yeni politikası ulusal sorunda yeni bir çizgiyi içeriyordu. Biri Batı Alman ve «kapitalist», öbürü Doğu Alman ve «sosyalist ulus» olmak üzere «iki ulus kuramı»nın yerine «bir ulusta iki devlet» biçimindeki eski formül geçirildi. 1968 Anayasası'nda 1974 yılında yapılan değişikliklerle Alman birliğinin anıl-

(21) Bkz. Bundesministerium für inerdeutsche Beziehungen, **Zehn Jahre Deutschlandpolitik**, Bonn 1980, s. 44 ve çeşitli yerler.

(22) 8. Parti Kongresi'nde benimsenen karar için bkz. Hermann Weber, **Die SED nach Ulbricht**, Hannover 1974, s. 29-34.

(23) Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung (D.I.W.), **Handbuch der DDR-Wirtschaft**, Reinbek 1977, s. 333.

(24) A.g.y., s. 354.

(25) A.g.y., s. 233.

dığı tüm sözler çıkarıldı. «Geçmişteki, iki Alman devletini birleştirme ve eninde sonunda birleşik bir Alman ulusuna varma hedefi, fiili tarihsel koşulların ve ulusal ve uluslararası sınıf savaşımının aldığı yön sonucunda gereksizleşip gerçekçilikten uzak kalmıştır».[26] Bu dönüşün amacı, Sovyetler Birliği'yle ittifaka ve Ulbricht'in kuramsal sapkınlıklarının bırakılmasına yapılan vurguda olduğu gibi, DAC'de kitlenin bilincini Batı Almanya'yla karşılaştırmalar yapmaktan uzaklaştırıp, COMECON/Varşova Paktı bloğuna yöneltmekti. Milyonlarca DAC vatandaşına oralara gidip arzulanan olumlu karşılaştırmaları yapma olanağı tanıyarak, Polonya ve Çekoslovakya turizminin büyük ölçüde kolaylaştırılması ve 1972'den sonra çerçevenin genişletilmesinin rastlantı olarak görülmesi zordur. Resmi ideolog ve tarihçiler de Prusya geçmişini daha olumlu bir bakışla işlemeye çalışmışlardır. Büyük Frederick ve Prusya Aydınlanması Doğu Alman tarih kitaplarında artık görünür ve saygın bir yeri vardır. Doğu Alman seyircilerin en iyi futbol takımlarına, Dinamo, önde gelen Batı Alman takımlarıyla yaptıkları maçlarda tam destek vereceğine güvenilemediği halde —herhalde,, Dinamo, devlet güvenliğiyle özellikle ilintili bir polis kulübü olduğundan— DAC'nin spor alanındaki başarıları da apayrı bir Doğu Alman ulusal kimliği davası uğruna seferber edilmiştir.

II. PARTİ, DEVLET VE EKONOMİ

Almanya'nın 1945'ten sonraki bölünmesinin toplumsal ve politik coğrafyası, ilk bakışta, DAC'yi oluşturan parçada sosyalist bir devlet iktidarının kurulması açısından sağlam bir temel sunar görünmektedir. Kasım 1932 **Reichstag** seçimlerinin sonuçları bunu aydınlatır:[27]

Nazilerin 1933'den sonra işçi hareketini yok etmelerine, savaşın neden olduğu büyük çaplı yer değişiklikleri ve nüfus hareketlerine karşın, SBK'nin 1946 Eylül yerel sçimlerinde ortalama %53, Ekim 1946'daki bölgesel seçimlerde %43.9 (Brandenburg) ile %49.5 (Mecklenburg) arasında bir oy tutturması —Sovyet askeri yetkililerinden gelen bir takım SBP yanlısı müdahalelere karşın, aslında ikisi de serbest seçimdir— Alman işçi hareketinin bu geleneksel kalesinde sosyalizmden yana kayda değer bir işçi sınıfı desteği olduğunu gösteriyordu. Ne var ki, SDP (681 bin üyeli) ile AKP'nin (619 bin üyeli) 1946 Nisan'ındaki birleşme kongresiyle 1950'lerin ortaları arasında, Ulubricht yönetimi SBP'yi, bu geleneklerden bir kopuşu —sürekliliği yerine— oluşturan bürokratik bir araca döndür-

(26) Alfred Kosing (ulusal sorun konusunda önde gelen Doğu Alman otoritesi), **Nation in Geschichte und Gegenwart**, Berlin (GDR) 1976, s. 107.

(27) Andreas Milatz, **Wähler und Wahlen in der Weimarer Republik**, Bonn 1968, s. 90 ve 108.

TABLO 1: DOĞU ALMANYA'DA 1932 SEÇİM SONUÇLARI

	SDP (%)	AKP (%)	Toplam (%)
Berlin	23.8	37.1	60.9
Leipzig	32.2	20.7	52.9
Potsdam II	23.5	23.6	47.1
Dresden-Bautzen	29.5	17.0	46.5
Merseburg	19.3	27.1	46.4
Potsdam	22.8	23.2	46.0
Chemnitz-Zwickau	22.3	21.4	44.7
Magdeburg	31.0	13.3	44.3
Mecklenburg	30.5	11.7	42.2
Thuringia	21.6	19.5	41.4

meyi becerdi. Doğu Alman işçilerinin çoğunluğunun gözüyle, Sovyet işgal gücünün Alman sanayiini büyük çapta söküp götürmesini kayıtsız koşulsuz destekleyen ve 1945'ten sonra boy atmış antifaşist komiteler gibi her türlü bağımsız kitle eylemliliğine karşı duran bir yönetim, kısa sürede, kendi özlemlerinin hakiki bir ifadesi olmak yerine, SMAD'ın **(Sowjetische Militäradministration in Deutschland)** uzayan kolu görünümünü almıştı.[28] Yeni partinin sosyal-demokrat üyelerinin çoğu, güvendikleri liderlerin komünistlerce çok geçmeden bir yana itildiğini ve sonunda tasfiye edildiğini gördüler. Gerek eski SDP'li, gerekse eski AKP'li sendikacılar, 1948'de fabrika konseylerinin kaldırılmasıyla büyük sıkıntı çektiler ve 1950 lerin başında pek çok liderle (Merker, Bauer, Goldhammer, Kreikemeyer) tabandaki yüzbinlerce üye, Doğu Avrupa'daki Field ve Slansky yargılamalarını izleyen tasfiyelere kurban gitti. SBP'nin üye sayısı 1948'de yaklaşık 2 milyon kişiyle doruk noktasına ulaşmışken, bu sayı Haziran 1951'de 1.221.000'e indi, işçi sınıfından üyelerin oranı da 1947'de %48.1'den 1957'de %33.8'e.[29] Parti aygıtı, Haziran 1953 başkaldırısının peşinden potansiyel açıdan güvenilmez unsurlardan temizlendi. Bütün il yetkililerinin %62'si ve yerel yetkililerin %71'i kovuldu. İçlerinden bir çoğu eski AKP kadrolarıydı.[30]

Politbüro Diktatörlüğü mü?

Bugün SBP, kendisini kuvvetli bir güç olarak sunmaktadır. 2.172.110 üyesiyle,[31] Doğu Avrupa'daki en büyük partilerden biri ve

(28) «Ulbricht Grubu»nun eski bir üyesinin, bağımsız işçi sınıfı insiyatiflerinin bastırılmasına ilişkin bir anlatımı için bkz. Wolfgang Leonhard, **Child of Revolution**, Londra 1979 (ilk İngilizce basım : 1957), Bölüm VII ve VIII.

(29) Rakamlar **DDR-Handbuch**, Köln 1979, s. 950'den alınmıştır.

(30) Weber, **von der SBZ...**, C. I, s. 89, ve C. II, s. 33.

(31) 10.Parti Kongresi'ne sunulan rapora göre, Nisan 1981.

görünüşe bakılırsa, 1950'lerden beri liderlik içinde açık bir hizip savaşının gözlenmemesi nedeniyle, en monolitiğidir. Partinin DAC'deki öncü rolü 1968 ve 1974 anayasalarında yazılıydı. Tahminen 60 bin kişilik tam-gün çalışan görevli ve 300 bin kişilik ücretsiz çalışan kadrosundan oluşan bir toplulukla,[32] Doğu Alman devlet aygıtını, ekonomisi ve toplumunu sıkı sıkı pençesinde tutar. «Ulusal Cephe»deki öbür ve «sosyalist olmayan» partiler örgütsel olarak SBP'nin yetiştirdiği kadroların denetimindedir; tek amaçları, Hıristiyanlar, milliyetçiler, çiftçiler ve arta kalan burjuva unsurların «sosyalist devlete» entegrasyonudur.[33] Kitle örgütleri —öncelikle 8.4 milyon üye sayısıyla Özgür Alman Gençliği (ÖAG), 2.2 milyon üyesi olan Özgür Alman Sendikalar Federasyonu (ÖASF) ve 1.4 milyon üyeli Demokratik Kadınlar Birliği— bekleneceği gibi «öncü parti»nin katı bir vesayeti altındadır.

Bununla beraber, «öncü **parti**» deyişi bir aldatmaca olabilir. DAC'deki politik iktidar —öteki tüm Doğu Avrupa devletlerindeki gibi— çeşitli nedenlerden dolayı «parti»nin omuzlarında değildir yalnızca. Birincisi, Sovyetler Birliği'nin rolü vardır. Doğu Alman devletinin kökeninin tamamıyla savaştan sonraki işgal statüsünden kaynaklanması, ülke yönetiminin Moskova'ya politik bağımlılığı ve, oldukça önemlidir. DAC'de yaklaşık 400 bin Sovyet askerinin varlığı;[34] en azından temel önemdeki dış, askeri ve ekonomik politikalar söz konusu olduğunda, SBP liderliğinin asıl manevra alanının son derece sınırlı olduğunu düşündürür. İkincisi, partinin iç rejimi SBP üyelerinin engin çoğunluğunu politik iktidarın kullanılmasına demokratik biçimde katılmaktan yoksun bırakır: Parti kongre ve konferansları, hatta Merkez Komite, asıl karar merkezinden (17 si tam, 8'i aday 25 Politbüro üyesi) aşağıya bilgi aktarımının şakşakçı organları ve araçları olmaktan öte bir işe yaramaz. Politbüro konuları oybirliğiyle değil de çoğunluk oyuyla karar verilen tek SBP organı olduğu halde,[35] iç işleyişi üzerine ampirik bilgilerin son

(32) Hermann Weber, **Die SED...**, s. 16; krş. yine onun **Von der SBZ...**, s. 213.

(33) O partiler şunlardır: **Chrstlich-Demokratische Union** (115 bin üye), **Demokratische Bauernpartei Deutschlands** (92 bin), **Nationaldemokratische Partei Deutschlands** (85 bin) ve **Liberaldemokratische Partei Deutschlands** (75 bin). Halk Meclisi'nin «Hıristiyan Demokrat» üyelerinden bir kısmı 1972'de kürtajın yasallaşması aleyhinde oy kullandılar.

(34) Bunlar, öteki Doğu Avrupa devletlerinin Mosvoka'yla yapılan anlaşmalarla Kızıl Ordu'ya normalde tanımadıkları özel haklar kazandırır. Berlin'in özel statüsünden ileri gelen ayrıcalıklar dışında, 1957 tarihli DAC-Sovyet Anlaşması, güvenliğine yönelik tehditleri püskürtmekte zorunlu sayılan önlemleri alma hakkını Sovyetlerin komutasına verir. Bkz. **DDR-Handbuch**, s. 500.

(35) Krş. Rüdiger Thomas, **Modell DDR. Die kalkullerte Emanzipation**, Münih 1977, s. 30/31; Gere Neugebauer, **Partei — und Staatsapparat in der DDR**, Opladen 1978.

derece kıt oluşu, bırakın «hizipleri», iç gruplaşmaları ayırmayı bile zorlaştırır. Politbüro üyeliğinin bileşiminin bir dökümü,[36] üç ayrı kuşağa işaret eder. Bir, Weimar Cumhuriyeti'nin kıdemlileri (Mückenberger, SDP; Mielke ve Neumann, AKP); iki, pekçoğu AKP'ye 1943'ten hemen önce katılmış, komünist gençlik hareketi ve yeraltı anti-faşist direnişinde aktif biçimde yer almış ve bir kısmı eski Nazi mahkûmu olan «Honecker kuşağı» (Axen, Felfe, Hager, Hoffmann, Sindermann, Stoph, Tisch, Verner); üç, politik kariyerleri tümüyle DAC'de ilerleyen genç kuşak SBP liderleri (Hermann, Krolikowski, Mittag, Naumann, Dohlus, Jarowinsky, Kleiber, Krenz, Lange, Müller, Schürer, Walde, Schabowski). Politik ağırlık merkezi, herhalde, Özgür Alman Gençliği'nin (1946'dan 1955'e dek) liderliğini yapması ve güvenlik aygıtında sonraki rolü sayesinde Honecker'le sıkı kişisel ilişkisi bulunan üyelerdedir. Bununla birlikte, «üçüncü kuşak» tüm anahtar ekonomik mevkileri elde tutarken (Ekonomik İşler, Mittag; Ticaret, Jarowinsky; Devlet Plânlama Komisyonu Başkanı, Schürer), güvenlik konularında başlıca sorumluluğun eski üyelerde kalması (Devlet Güvenlik Şefi Mielke, Savunma Bakanı Hoffmann, Merkez Komitesi Güvenlik Sekreteri Verner) çarpıcıdır.

Hiyerarşi sırasında, Politbüro'nun hemen altında, parti makinesinin, kitle örgütlerinin, devlet organları ve ekonominin her önemli kolunun tam denetimi düşünülerek tasarlanmış ve yaklaşık 1.500-2.000 tam gün çalışan görevlisi olan, Merkez Komite aygıtının 41 (bilinen) departmanı yer alır.[37]. Özellikle önemli ve hassas alanların parti örgütleri (subay ve çavuşlarının %98'i SBP üyesi olan ulusal Halk Ordusu gibi)[38] doğrudan MK departmanlarına bağlıdır (bu örnekte Güvenliğe). Parti içindeki karar süreci, genelde, «taslakların aygıt tarafından hazırlanıp, kararları tam gün çalışan liderliklerin almasıyla karakterize edilir. Sorumlu organların biçimsel bir görüş birliğine varması koşulu çok ender olarak aranır».[39] Bu yüzden «partinin öncü rolü», gerçeklikte, yüksek bir hakem olan Politbüro'nun başında bulunduğu full-time çalışan bir bürokratik aygıtın öncü rolüdür.

Devlet aygıtı, resmi tanımıyla «Marksist-Leninist partisinin liderliğinde, işçi sınıfının onun sayesinde bütün nüfusu örgütlediği... başlıca araç»,[40] politik bakımdan parti liderliğine ve parti aygıtına

(36) Nisan 1981'deki 10. Kongre'den sonra. Ondan sonra anlatılanlar, şu yapıttan alınan biyografik verilere dayanır: Günther Buch, **Namen und Daten Wichtiger Personen in der DDR**. Berlin (Batı) ve Bonn 1979.

(37) Neugebauer, s. 41.

(38) **DDR-Handbuch**, s. 758; ayrıca bkz. Studiengruppe Militärpolitik, **Die Nationale Volksarmee**, Reinbek 1976.

(39) Neugebauer, s. 44.

(40) «Marxistische-leninistische Staats— und Rechtslehre. Lehrbuch», Berlin (DAC) 1975, s. 199; akt. Neugebauer, s. 91.

bağlıdır. Bir bakanın statüsü, aynı alandan sorumlu bir Merkez Komitesi sekreterinden daha aşağıdadır. Her düzeydeki devlet görevlerinde ikili sorumluluk sistemi (hem parti birimlerine, hem de devlet aygıtındaki doğrudan üstlerine) ve parti organlarının devlet kuruluşlarına doğrudan direktif verme hakkı, «politikanın önceliği»ni hayata geçirmek amacıyla tasarlanmıştır. Topluma mutlak politik tekelini dayatmış bir partinin kaçınılmaz «devletleşmesi», devletin toplumsal ve ekonomik faaliyetinin önem ve karmaşıklığının giderek artması, iki aygıtın özgül rollerinin ayrılmasını giderek zorlaştırmıştır. 1960'larda, Ulbricht yönetimi, «bilimsel-teknik devrim»in kanatları altında hızlı bir ekonomik başarı elde etmek için her kumarı oynadı. «Yeni Ekonomik Sistem»in (YES) benimsenmesini, partinin «üretim ilkesi»ne göre yeniden organizasyonu izledi. Paralel parti ve devlet organları arasındaki yatay işbirliği bağları, dikey (parti) kumanda zinciri zararına her düzeyde kuvvetlendirildi. Son zamanlarda kurulan (1960) Devlet Konseyi'nin büyüyen rolü, bu eğilimi örneklemişti. Devlet Konseyi, «bir tür yüksek karar ve denetim organı olarak oluşmuştu ve böylece asıl politik liderliği... Politbüro'yu geri plâna itmekle tehdit etmekteydi».[41] Honecker'in parti liderliğine gelmesi, «parti ve işçi sınıfının öncü rolü»nde (bu iki kavramın özgül ağırlıkları, ideolojik düzlemde, Ulbricht'in «sosyalist insan topluluğu» kavramına indirgenmişti) yeni bir vurgu yapılmasına yol açtığı ve Devlet Konseyi'ni gözden geçirilen 1974 anayasasında özünde törensel bir rolle sınırladığı halde, temelde yatan eğilim geri döndürülmez bir nitelikte görünmektedir. «Parti, kararlarını verirken devlet organlarının işbirliğine... bağımlı kalır ve böylece **özgül çıkarların** karar verme sürecine iletilmesi için onlara bir araç sunar».[42]

1970'lerde, Batı Berlin Ekonomik Araştırma Enstitüsü'ne göre, DAC'nin yıllık büyüme oranları, Batı Almanya'nın % 3.3'ü karşısında, ortalama % 4.8'di, ama uçurumun genişliği sürmektedir.[43] DAC'yi ekonomik alanda Batı Almanya'yı geçmekten alıkoyan nedir? Almanya'nın bölünmesinin ekonomik coğrafyası, kuşkusuz DAC'nin lehine değildi. 1945'te Kızıl Ordu'nun kontrolünde bulundurduğu toprak parçası sanayi bakımından asla azgelişmiş olmamakla be-

---

(41) Neugebauer, s. 133.

(42) A.g.y., s. 192.

(43) İlgili bir takım ekonomik göstergeler (FAC'nin yüzdesi olarak DAC) : kişi başına GSMH (1974) 76.0; ortalama gelir (1975), 50.0; sanayide emek üretkenliği (1968), 68.4; tarımda emek üretkenliği (1972-74), 59.8. Krş. **D.I.W.**, s. 106 ve 233; **DDR-Handbuch 1979**, s. 62; ve Karl Thalheimer, **Die wirtschafliche Entwicklung der Beiden Staaten in Deutschland**, Berlin 1978, s. 62.

raber,[44] temel hammadde kaynaklarından koparılmıştı (DAC'nin kendi kömür ya da demir cevheri hemen hiç yoktu) ve oldukça uzmanlaşmış hafif metal işleme ve tüketici malları sanayileri kendilerini yeterli bir ağır sanayi temelinin dışında bulmuşlardı.[45] 1950 lerde ağır sanayi temeli yaratmaya yönlik zorunlu çabalar, yatırımları tüketici malları sanayilerinden uzaklaştırıp, iki Alman devletinin yaşam standartlarındaki uçurumun genişlemesine kesin ölçüde katkıda bulundu. 1949 ile 1961 yılları arasında neredeyse üç milyon insanın kitlesel göçünün doğurduğu kronik emek darlığı, elbette, DAC ekonomisinin, FAC'ninkinin kuvvetlendiği kadar çok, zayıflamasının bir başka faktörüydü. Tek başına bu faktörlerin önemli olmakla birlikte, DAC'nin dış ve iç politik varoluş koşullarında bulunan ve Doğu Alman ekonomisinin randımanının sürekli olarak doyuruculuktan uzak kalışının nedenlerini oluşturan etkenlerden başka yönlere sapılmasına olanak vermemesi gerekir. Nedir bu etkenler?

1) **Sovyetler Birliği'nin tazminatlar politikası.** DAC, savaşın verdiği zarar sonucu, savaştan önceki sanayi potansiyelinin % 15'ini yitirirken, ona karşılık, işgal bölgesindeki üretim donatımının sökülmesine yönelik sistemli Sovyet politikası nedeniyle % 26'sını yitirdi (Batı bölgelerinin kaybı sadece % 12'ydi).[46] Ek olarak, yıllar boyu, geriye kalan cari üretimin tahminen yıllık ortalama % 15'ine el kondu ve Sovyetler Birliği'ne aktarıldı. Bunun içine, 1953'e değin DAC mülkiyetine geçmeyen 200 anahtar kuruluşun tüm üretimi dahildi. Batı Almanya, buna karşılık olarak, cari üretimiyle hiç tazminat ödemediği gibi, üstelik 1948'den sonra Marshall Planı yardımından önemli ölçüde yararlandı. Savaşla harabeye dönmüş SSCB'nin 1945 ten sonraki ivedi ekonomik gereksinmeleri yadsınamazken Stalin'in Doğu Almanya'yı cezalandırma politikası politik açıdan tartışmalı olmakla kalmıyordu (faşizmin suçlarından Alman işçi sınıfı toplu olarak sorumlu tutulabilir mi?), aynı zamanda, DAC'nin uzun dönemdeki istikrarı ve «sosyalist kamp»a katkıda bulunma potansiyeli gözönüne getirildiğinde ekonomik açıdan da dar ufuklu bir yaklaşımdı.

2) **DAC'nin COMECON'a katılması,** kuşkusuz, DAC'nin hammad-

(44) 1939'da, ekonomik bakımdan aktif nüfusunun % 48'i sanayide çalışırken, yalnız % 22'si tarımda çalışıyordu (Batı Almanya'da sırayla % 42 ve 27). Bkz. Karl C. Thalheimer, **Die Wirtschafts-politik der DDR in Schatten Moskaus,** Hannover 1979, s. 11 (bu rakamlar, Doğu ve Batı Berlin'in dışındadır.)

(45) Almanya'nın sermaye mallarındaki üretken kapasitesinin üçte ikisi üç Batı bölgesindeydi. Aynı bölgelerde tüketim malları sanayilerinin oranı %53 - 59 arasında dolaşmaktaydı. Krş. Winfried Wolf, «Zur ökonomischen Entwicklung des Westdeutschen Kapitalismus nach 1945», **Die Internationale,** I, Frankfurt 1974, s. 105, n. 11.

(46) D.I.W., s. 19.

de ve enerji gereksinmelerini karşılayarak, bölünmenin etkilerini kısmen giderebilirdi. COMECON ülkeleri arasında ekonomik gelişme açısından belirgin eşitsizlikler bulunması ve Doğu Alman ekonomisinin ileri düzeyde sanayileşmiş Batı'yla bağlarını bırakıp, sanayileşme ve teknolojik gelişme açılarında genelde düşük düzeyde kalmış bir ekonomik blokla bütünleşmek zorunluluğuyla karşılaşması, FAC'ye rekabetinde DAC hanesine ciddi dezavantajlar olarak kaydedilmiştir. COMECON özünde iki katlı bir ekonomik bloktur. İleri derecede gelişmiş iki (DAC, Çekoslovakya) ve görece geri beş ülkeden oluşur (üçüncü bir katta ise Avrupa dışındaki üyeler, Moğolistan ve Küba yer alır). Bu blokta SSCB, büyüklüğü ve politik-askeri ağırlığıyla, tek başına egemendir. Bu eşitsizliğin DAC ekonomisine çıkardığı problem, öteki üye ülkelerle (Çekoslovakya dışında) ticari ilişkilerinde hammaddeler, yarı-bitmiş mallar ve gıda ürünleriyle sanayi ürünlerinin değiştirilmesinin ağır basmasıdır —böylece gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki klasik ticaret kalıbı yeniden üretilmiş olmaktadır. Bu kalıp, Doğu Alman sanayiinde teknolojik yeniliği frenleyen bir işlev görür: «İşlenmiş madde ihracatının %85'ini COMECON'a satarak —tek başına SSCB'ye %45— en ileri Batı ülkeleriyle sıcak rekabetten büyük derecede yalıtılmıştır DAC».[47] Doğu ve Batı Alman sanayileri arasında emek üretkenliğindeki süregen uçurumun bu koşullarda DAC'den yana kapanması güçtür. COMECON'un üye ülkeler arasındaki ikili ticaret anlaşmalarına dayanması ve daha fazla ulus-ötesi bütünleşmeyi gözeten 1971 «Kompleks Program»ı yerine getirmekteki genel gönülsüzlük, DAC'nin blok içinde daha üst derecede bir işbölümünden elde edeceği üretkenlik kazanımlarını kısıtlar. Bu yüzden, Batı'dan yeni teknoloji ithalatına ilginin artması ve sanayileşmiş kapitalist ülkelerden yapılan ithalatın geçen yılı aşkın bir zamanda COMECON ülkelerinden yapılan ithalattan, daha hızlı oranda ve tutarlı bir büyüme kaydetmesi şaşırtıcı değildir.[48]

3) **Stalinist işgalin Doğu Almanya'ya dayattığı bürokratik-merkezci iktidar yapısının olumsuz ekonomik etkileri.** Sosyalizmde, emek üretkenliğinin artışı iki amaca hizmet etmelidir: **Büyüme**, yani toplumun kolektif refahını çoğaltma, ve **kurtuluş**, yani bireyin, zorunlu çalışma saatinin azaltılmasıyla, çalışma **zorlamasından** giderek daha fazla kurtulması. Bu iki amacın göreli önceliği, üreticilerin kendi yazgılarını demokratik yollarla belirlemelerine bağlı olmalıdır. Bununla beraber, DAC'de, bütün «fiilen varolan sosyalizm» ülkelerindeki gibi, nicel büyüme plânlı ekonominin tapındığı tek tanrıdır. Bir bütün olarak «sosyalist kamp» görece azgelişmiş kaldığı

(47) Bkz. Jochen Bethkenhagen ve Horst Lambrecht, «Wachstumsfördernde und wachstumshemmende Effekte der Integration der DDR in der RGW», **Deutschland Archiv Sonderheft**, Köln 1976, s. 198.

(48) D.I.W., s. 289.

sürece, mutlak önceliğin maksimum büyümeye verilmesi gerektiği argümanının varolan pratiğin savunulmasında işe yarabilmesi zordur, çünkü bu ülkelerin deneyimi —en ilerisi olan DAC dahil— varolan iktidar yapısının yalnız nitel/kurtuluşçu amaçlara değil, sosyalizmin nicel amaçlarına da ulaşmakta son yıllarda nasıl başarısız kaldığını göstermektedir:

TABLO 2: COMECON BÜYÜME ORANLARI

Avrupa'daki MECON Ülkelerinin Ortalama Yıllık Büyüme Or
Avrupa'daki COMECON Ülkelerinin Ortalama Yıllık Büyüme Oranları (%

1965/70	1970/75	1976	1977	1978	1979
7.4	6.3	5.5	5.0	4.7	1.8

Plânlanmış ve Gerçekleşen Büyüme : 1978-1979

	Roman.	Bulg.	SSCB	DAC	Çekos.	Macar.	Polonya
plânlanan	8.8	7.0	5.2	4.3	4.3	3.4	2.8
gerçekleşen	6.2	6.5	1.5	4.0	2.7	1.4	—2.0

Kaynak: **Die Zeit**, 29 Ağustos 1980

DAC, kendi plân hedefinde öteki ülkelerin çok gerisinde kalmasına karşın, başarısı, başka açıklar vermekten kaçınmak amacıyla gündeme getirilen yaygın fazla mesailer ve «gönüllü» ekstra değişik işlerle ve bütün ekonomik alanlarda plânı aşmak için yaygın «taahhütler» koşullarıyla birlikte değerlendirilmelidir.[49] DAC'nin büyüme oranlarındaki uzun erimli trend, bütün COMECON'daki gibi, aşağı doğrudur: Başlangıçtaki % 20'yi aşan muazzam büyüme oranları kısa sürede, 1953'te yaklaşık % 8'e, 1956'da % 60'ya geriledi, sonra toparlanıp 1959'da % 6'ya geriledi, sonra toparlanıp 1959'da yaklaşık % 10'la en üst noktaya çıktı ve 1961'de bu kez % 2'nin altına düştü —sınırın kapanmasına ve YES ekonomik reformlarının benimsenmesine götüren kriz.[50] Önceki fiziksel üretim hedefleri (ünlü «tonaj ideolojisi») yerine dolaylı, mali plân hedeflerinin benimsenmesini kapsayan YES ve YES'in üretim yerlerinde maddi özendiricilere (kâr, primler) bel bağlaması, bürokratik bakımdan merkezileşmiş bir ekonominin en temel sorunuyla baş etmeyi hedefleyen bir girişimi temsil ediyordu: Merkezi plânlama yetkililerinin en temel problemi, üreticilerin engin çoğunluğu —politik nedenlerle— plânda görünen top-

(49) Krş. Hans-Dieter Schulz, «In der Geschichte der DDR ohne Beispiel», **Deutschland Archiv**, No: 2, C. 13, Köln 1980, s. 117.

(50) D.I.W., s. 31.

lumsal ve ekonomik önceliklerın belirlenmesinden ve onları başarmanın yol ve araçlarınnı tartışılmasından dışlandığı zaman, ekonomik kaynakların optimal bölüşüm ve dağıtımını kendi başlarına belirlemedeki içsel güçsüzlüğüdür. YES'in üreticilerin ve fabrika yöneticilerinin maddi bakımdan kendi çıkarlarını gözetmeleri yoluyla «ekonomik sistemin kendi kendini düzenlemesi»ne[51] bel bağlamasının yanılsamayla dolu olduğu anlaşıldı: 1960'ların sonuna gelindiğinde, plânın belirlediği makro-ekonomik amaçlarla fabrikaların mikro-ekonomik davranışları arasındaki ayrılıkların artması ciddi bir problem haline gelmiş, ekonomi ciddi yapısal oransızlıklardan zarar görmüştü.[52] 1970/71'den beri, kârın ve mali açıdan yaşayabilme gücünün önemi ve özellikle tek tek kombina ve fabrikaların verili mali parametreler içinde kendi yatırımlarını belirlemekte kazandığı haklar, daha da karmaşık bir ayrıntılı fiziksel endeksler sistemine yeni bir vurgu yapılması lehine kırpılmıştır.[53]

Plânlama sürecinde yararlanılan fiyatlar fiili üretim maliyetleriyle gerçek bir korelasyon olmadan yapay yollarla belirlendiği için, ne ve hangi miktarda üretileceği konusunda ekonomik bakımdan akılcı kararlar alınması zordur. Merkezi plâncıların kararlarının önceden görülemeyen sonuçlarından kuşkulanan fabrikalar, gelecek darboğazları atlatmak amacıyla kaynak «stoklamaya» ve kaçınılmaz «özel çabalar»a bir pay ayırmayı korumak için hammadde ve emek gerekliliklerini fazla hesaplamaya yatkındırlar. Merkezi yönetimin açmazı şuradadır: Onlara daha fazla gerçek sorumluluk ve karar yetkisi vermeden, yönetici ve işçilerin benzer tutucu ve ihtiyatlı tutumlarının üstesinden gelinemez. Ama onu yapınca da kendi bürokratik tekelini zayıflatır ve eninde sonunda politik sistemi tartışma zeminine çeker. Sadece Batı Alman tüketim toplumu standardıyla ölçülen bazda yaşam standardının gelecekte düzeleceği vaadiyle (DAC'nin sloganı: «Bugün ne kadar çok çalışırsak, yarın o kadar iyi yaşarız») üreticileri harekete geçirmeyi deneyebilir. «Yani paradoks şudur: iktidar yapısının korunması amaçlanıyorsa nicel ekonomik gelişmeye ağırlık verilmesi gere-

(51) Walter Ulbricht, akt. Hans Dieter Schulz, «Die DDR hat Opfer zu bringen», **Deutschland Archiv**, No: 7, C. 13, Köln 1980, s. 676.

(52) Bkz. D.I.W., s. 59-61.
s. 673-676, ve Kurt Erdmann ve Manfred Melzer, «Die neue Kombinetsverordnung in der DDR», **Deutschland Archiv**, Nos. 9 ve 10, C. 13, Köln 1980, s. 929-941 ve 1046-1062.

(53) 1978/79'dan beri, sanayi kombinalarının (**Kombinate** —birleşik bir plânlama ve yönetim yapısında belirli bir ürünün üretimiyle ilintili çeşitli birimlerin hepsinin birarada toplanması— oluşumuna verilen öncelik bu trendi kısmen tersine çevirmiş görünür. Bkz. Hans-Dieter Schulz, «Die DDR...», S. 673-676, ve Kurt Erdmann ve Manfred Melzer, «Die neue Kombinatsverdnung in der DDR, «Deutschland Archiv, No. 5-9 ve 10, c. Köln 1980, s. 929-941 ve 1046-1062.

kirken, öte yandan, özgül toplumsal sentez, iktidar yapısı, nicel ilerlemenin önünde bir engel olarak durmaktadır».[54]

III. TOPLUMSAL ÇELİŞKİLER VE POLİTİK MUHALEFET

Yönetici bürokrasinin ekonomik sorunlarını ya kapitalist çözümlere (değer yasasının rasyonalitesini merkezi plânın prangalarından tamamen kurtararak), ya da sosyalist çözümlere (üreticilerin yaratıcı enerjisinin bürokratik vesayet ve baskının boyunduruğundan kurtarılması) başvurarak çözemeyişi, bürokrasinin Doğu Alman toplumundaki nesnel konumuna ışık tutar. O konum, verili üretim tarzında temel bir işlev yerine getirmeden, sadece ayrıcalık, güç aygıtlarının manipülasyonu ve katı bir hiyerarşik iç düzen saçayağına dayalı statüko idare eden bir yönetici katman konumudur. «İlk Alman işçi ve köylü devleti»nin bürokratikleşmesinin kökleri, kuşkusuz, iktidarın Alman işçi sınıfınca ele geçirilişinden sonra gelen özgül bir Doğu Alman «Thermidor»unda değil, Almanya'daki Sovyet işgal bölgesine dönüşüm sürecinin en başından beri Sovyet modelinin dayatılmasındadır. Doğu Alman bürokrasisi her zaman özünde Sovyet bürokrasisinin kuklası olmuştur, onun Doğu Alman toplumundaki türevini ve bağımlı bir öğesini oluşturur.[55] Temel bir problem olan bürokrasinin tarihsel kökenleri ve tarihsel rolü sorununa, Troçki'nin Stalinizm eleştirisinde getirdiği çözümleme kategorilerine dayanarak yaklaşmak hâlâ geçerli görülürken; Troçki'ye başvurmak, bugünkü somut Doğu Alman bürokrasisinin dikkatli bir ampirik çözümlemesinin yapılmasını gereksizleştirmez. Rus modelinin yüksek derecede sanayileşmiş bir topluma aktarılması, geçmiş otuz yılın toplumsal-ekonomik ve teknolojik gelişmesi ve Almanya'daki «ulusal sorun», bunların hepsi toplumun fizyonomisini ve iç çelişkilerini etkilemiştir.

Bürokrasi

«Sovyet bürokrasisinin portresini net çizgilerle çizmek, iki nedenle son derece olanaksızdır: Birincisi, devletin hemen hemen tek girişimci olduğu bir ülkede yönetsel aygıtın ucunun nerede bittiğini söylemek güçtür; ikincisi, Sovyet istatistikçi, ekonomist ve yayıncılar ilgilendiğimiz sorunda özellikle tam bir suskunluk içindedirler».[56] Troçki'nin resmi kaynakları bulmakta çektiği güçlükler,

(54) Renate Damus, **Der reale Sozializmus als Herrschaftssystem am Beispiel der DDR. Kritik der nachkapitalistischen Gesellschaft,** Giessen 1978, s. 156.

(55) Hem DAC, hem de Sovyetler Birliği kapitalizm-sonrası toplumlar olduğu ve yönetici bürokrasileri Marksist anlamda yönetici **sınıflar** olmadığı için, «bağımlı» teriminin kullanılması, eski «azgelişmiş» sömürgelerdeki emperyalizmle burjuva kesimler arasında gözlenen özgül ekonomik ilişki türünü içermez. Sadece, farklı türden bir politik ve ekonomik bağımlılığın «özet bir anlatımı» olarak görülmesi gerekir. Uygun bir terim henüz bulunmamıştır.

(56) Leo Trotzki, **Die verratene Revolution,** Yeniden basım (tarihsiz), s. 132 (Almancadan kendi çevirim).

bugünkü DAC çözümlemesi için de geçerlilik taşır ve bürokrasinin sayısal büyüklüğünün tam bir hesabını çıkarmayı neredeyse olanaksızlaştırır. Ama başka problemler de vardır: Örneğin Troçki, yaklaşık 5-6 milyonluk bir rakama, merkezi, bölgesel ve yerel düzeydeki parti, devlet ve ekonomi aygıtlarının çeşitli kategorilerini de ekleyerek; «işçi» ve kolektif çiftçi aristokrasisiyle (Stahanovcular, parti dışındaki eylemciler, güvenilir kişiler, ilişkiler ve ailelerle» birlikte, nüfusun % 12, belki % 15'ini oluşturan... 20-25 milyonluk bir toplam elde ederdi... otokrat sistemin doruğunun asıl toplumsal tabanı...».[57] Bu rakama ulaşabilirdi, çünkü, 1920'lerin ve 1930 ların Sovyetler Birliği'si kadar yoksul ve dış dünyaya sımsıkı kapalı bir toplumda, göreli maddi ayrıcalık kazananların hepsinin bürokratik egemenliğin toplumsal tabanı sayılabileceği varsayımından yola çıkıyordu: kuyruğu denetleyen polisle, polisin ön sıraları kapsamına izin verdiği kişiler arasındaki ünlü ittifak.[58] Ciddi maddi yoksunluğun fiilen kaldırıldığı, daha önemlisi, gelir ve tüketimin her yerde görülebilen Batı Alman modeli standartlarıyla ölçüldüğü ve yaşam standardı oldukça yüksek DAC'de; rejimin toplumsal tabanı, ortalamanın üstünde gelir ve statü sahibi kişilerin basit bir toplamından çok daha dar görülmelidir. Teknik aydınlar, uzmanlar, bilimciler, yöneticiler ve hatta vasıflı işçiler, varolan gelir farklılaşmaları[59] temelinde olanak buldukları tüketim kapasitelerinin Ba-

(57) A.g.y., s. 132-135.

(58) Ernest Mandel'in, bu problemi Troçki'den kırk yıl kadar sonra tartışırken, aynı temel tanımı kullanmasına karşın, Sovyet bürokrasisinin büyüklüğüne ilişkin daha küçük bir sayı çıkardığını not etmek ilginçtir. «Bürokrasi nosyonunu Sovyet toplumunundaki şu ya da bu biçimde ayrıcalıklı tüm tabakaları içine alacak kadar genişletir genişletmez, milyonlarca insandan söz etmeye başlarız: daha fazla değilse bile 5-10 milyon arasında. Bu toplama, bütün sendika bürokrasisi, silahlı kuvvetlerin bütün subay kadrosu..., sadece müdürler değil, mühendisler de olmak üzere bütün üretim hiyerarşisi ve aydın kesimin büyük çoğunluğu (işçilerden daha az para ödenen ve maddi ayrıcalıkları bulunmayan öğretmenler dışında) dahildir». E. Mandel, **Revolutionary Marxism Today,** Londra 1979, s. 143. 10-20 milyon gibi bir fark, **politik** bir kategori olarak (yani, **yönetici** katman olarak) bürokrasi çözümlemesini sadece ve sadece göreli ekonomik ayrıcalık ölçütüne temellendirmenin güçlüğünü aydınlatır. Açıkçası, görece ufak ayrıcalıkların politik sadakatle uş tutulması değişmez değildir; çeşitli tarihsel, kültürel ve öteki faktörlere bağlıdır. Belki de, küçük maddi ayrıcalıkların göreli önemi, genelde, sefalet derecesinde yoksullukla kültürsüzlük ve eğitimsizlikten kapitalizm-sonrası toplumun ortaya çıkışıyla birlikte azalır. Öyle ki, Sovyet bürokrasisinin toplumsal tabanı bugün, 1930'lardakine göre, aslında önemli ölçüde daha dardır.

(59) 1970'de, devlet sektöründe tam gün çalışan bir kol ya da büro işçisiyle (=100), seçilen kimi meslekler arasındaki gelir farklılıkları (aylık ortalama brüt kazançlar) şöyleydi: Lise öğretmeni 106.0, mezun olmuş mühendis 172.2, bir okul hastanesinde kıdemli doktor 211.9, üniversite öğretim üyesi 238.4, fabrika yöneticisi (1.500 işçi çalışan bir fabrikanın) 317.9, **kombinat** genel yöneticisi 463.6, bakan 596.0. Bkz. Jaroslav Kreijci, **Social Structure in Divided Germany,** Londra 1976, s. 50.

tı Alman meslektaşlarına oranla hâlâ çok geride kaldığını bilirler. Ve Batı Alman medyası ve ziyaretçilerinin etkisiyle gelen «Batı'ya yöneliş», DAC'deki maddi ödülleri, Doğu Bloku'nda benzeri görülmeyen bir görelilik perspektifine soktu.[60] Bu yüzden bürokratik yapının istikrarı, derin ulusal köklere sahip muhafazakâr bir Thermidorcu kastın toplumsal ağırlığından çok daha fazla dış baskıya —DAC'nin Sovyet bloğuna zorla katılması— dayanır.

Ortaya çıkan Stalinist bürokrasinin kendini ülkedeki öteki tüm tutucu, küçük burjuva ve milliyetçi güçlerle birarada yaşayarak kabul ettirdiği Sovyetler Birliği'ne zıt biçimde, o tür güçlerin Almanya'da **Bundesrepublik**'te toplanması, yeni rejimin toplumsal tabanının «yukarıdan», Stalinist işçi hareketinin saflarından ve sosyal-demokrat gelenekleri tanımamış daah genç kuşak partiliolmayan işçilerden yaratılmak zorunda olunuşu demekti. «İşçi sınıfının en iyi, en aktif, en inançlı ve en sınıf-bilinçli kesimleri»nin (SBP lideri Otto Grotewohl) kilit noktalarda politik denetimi koruması bekleniyordu —1948'de Saksonya'da fabrika müdürlerinin % 80.6'sı ancak ilkokul eğitimi almıştı.—[61] Yukarıya doğru toplumsal mobilitede yeni fırsatlar sunmak sayesinde geniş işçi sınıfı tabakalarının bağlılığının kazanılacağı hesabı yapılmıştı. Bu durum özellikle «yeni aydın kesim» yaratma kampanyası için geçerlilik taşır: «İşçi ve Köylü Fakülteleri»ne onbinlerce genç proleter alındı; üniversite öğrencileriyle (1951'de 10.000'de 17.2'den 1955'de 41.7, 1971 de 89.3'e), teknik lise öğrencilerinin sayısında (1951'de 10.000'de 19 dan 1961'de 82.6'ya) korkunç bir çoğalma gerçekleşti.[62] 1963'e kadar, bütün lise ve üniversite öğrencilerinin en azından % 60'ının işçi sınıfı kökenli olması zorunluluğu getirildi. Bu politikanın kaldırılması, 1960'lara gelindiğinde. Doğu Alman toplumunun yeni üst katmanlarının sağlamlaşmaya ve saflarını kendi içinde yenileyip süreklilik sağlama belirtileri göstermeye başlamış olduğunun sinyalini veriyordu: Beyaz yakalı çalışanların (% 25.6'yla) ve özellikle aydın kesimin (% 30.1'le) oğulları ve kızları üniversite öğrencileri arasında oldukça aşırı temsil ediliyordu.[63] Bununla birlikte, bürokrasinin doğrudan üretiler arasında bir tabanı koruma zorunluluğu, bu süreci sınırlar.

Bugünkü Doğu Alman bürokrasisinin kaba bir portresi, No-

(60) Bununla birlikte, «**Batı**'ya yönelişin» otomatik olarak Batı **kapitalizmine** karşı eleştirel olmayan bir tutumu içermediği belirtilmelidir. 1950'lerde bile, sınırı geçtikten sonra görüşülen göçmenlerin (!) sadece küçük bir azınlığı devlet mülkiyetindeki sanayilerin özel mülkiyete çevrilmesinden yanaydı. Weber, **Von der SBZ...**, s. 137.

(61) Thomas A. Baylis, **The Technical Intelligentsis and the East German Elite**, Berkeley 1974, s. 26, n. 11.

(62) A.g.y., s. 41.

(63) A.g.y., s. 50.

menklatura sisteminin yardımıyla çizilebilir. «Toplumsal mobilitenin denetim ve maddi ayrıcalıkların bölüşüm aracı»[64] olan **Nomenklatura** sistemi, personel dosyalarının, Politbüro'dan «III. Kategori» yerel memurlara kadar dört kategori halinde toplanan parti, devlet ve ekonomik örgütlerin kadro departmanlarında tutulmasıdır. **Nomenklatur-kader**, bürokrasinin katı hiyerarşik belkemiğini oluşturur. Akademik, bilimsel ve sanatsal kadrolar, ordu ve poliste subaylar ve çavuşlar, devlet güvenliğinin 17.000 tam gün çalışan görevlisi ve 350.000 kişilik sanayi milis kuvveti liderleri («**Betriebskampfgruppen**»), hepsi o omurgaya eklenmek zorundadır. Hepsi, ama özellikle **nomenklatura** kadroları için aranan temel bir özellik, kuşkusuz her zaman için politik güvenilirlik olmuştur. Yine de, 1950 lerin sonu ve 1969'ların başından beri, uzmanlık becerileri ve akademik yetişme düzeyi giderek önem kazanmıştır. Üniversite ya da teknik lise düzeyindeki merkezi ve yerel devlet görevlilerinin oranı (burada ekonomik aygıt dahil) 1958'de % 38'den 1971'de % 90'a yükseldi.[65] Verimsizlik, savurganlık ve bürokratizmin hakim olduğu bir sistemde verimliliğe, üretkenliğe ve mesleki uzmanlığa bağlanmış yüksek eğitimli uzmanların kitlesel boyutta üretiminin nasıl mutlaka çatışma ve muhalefet doğuracağının ayrımına varmak için, kimi Batılı sosyologlara[66] kadar uzanıp, «stratejik seçkinler»le (politik aparatçikler) «işlevsel seçkinler» (akademik uzmanlar yani «teknokratlar») arasında genel bir uzlaşmazlık bulunduğu konusunda spekülasyon yürütmeye gerek yoktur. Yine de, uzmanların bürokratik-merkezci plânlamanın verimsizliğinden duydukları günlük hayal kırıklıklarının, «reformcu-komünist» akımların şekillenmesinin kökenini oluşturduğu öteki Doğu Avrupa bloğu ülkelerine zıt olarak, Doğu Alman bürokrasisi politik açıdan türdeş görünümünü şimdiye dek korumuştur.

Bürokratik Reform ve Politik Muhalefet

Gerek yönetici aygıtın görünüşte monolitik doğası, gerekse DAC' de muhalif eylemliliğin özgül biçim ve içerikleri, Doğu Alman devletinin özgül tarihsel ve coğrafik konumu bağlamında anlaşılmalıdır. «Muhalif» ve «muhalefet», Batı gazetecilerinin bu gözde sözcükleri, ayırıcı ölçüde farklı toplumsal ve ideolojik kökleri bulunan çeşitli politik fenomenleri kapsar. Birincisi, sadece bürokratik rejime değil, geneld sosyalizme de temelden aykırı düşen **restorasyoncu-muhafazakâr** akımlar vardır. Onların kökleri, devrim öncesi toplumun kalıntılarındadır (köylülük, kiliseler, eski burju-

(64) Neugebauer, s. 207.

(65) Gert-Joachim Glaessner, **Herrschaft durch Kader. Leitung der Gesellshaft und Kaderpolitik in der DDR am Beispiel des Staatsapparats**, Opladen 1977, s. 283/4.

(66) Peter C. Ludz'work, **The Changing Party Elite in East Germany**, Massachussetts ve Londra 1972, bu konuda en etkilisiydi.

vazi ve —ezilen azınlıklar olması durumunda— milliyetçi partiler, göçmen kuruluşları gibi küçük burjuva unsurlar.) Bu tür akımlar DAC içinde ya az rol oynar, ya da hiç oynamaz. Çünkü 1940'lar ve 1950'lerde sınırın açık olması, rejime, burjuva muhalif güçlerden başka yerlerdekine göre çok daha eksiksiz olarak kurtulma olanağı vermişti, çünkü 1960'dan beri özel köylülük kalmamış, geniş bir ulusal azınlık (küçük bir azınlık olan Slav Sorbları dışında) Protestan Doğu Almanya'da ve hiç bir Alman Kardinali Woytila ya da Mindszenty görülmemiştir.[67] Ama DAC içindeki toplumsal tabanları açısından burjuva-restorasyoncu güçler kadar zayıf olan bu akımlar, Batı Alman emperyalizmi, onun burjuva refahı ve liberal-demokratik propagandasının her yere yayılan etkisiyle dıştan güçlüdürler.

Dış tehdidin varlığı, bürokrasinin saflarını sıklaştırmasında canalıcı bir rol oynamıştır. **Bürokratik reformizmin** tipik aktörleri —parti entelektüelleri ve ekonomik ve teknik aydınlar— her zaman oturmuş bir ulusal kimliği olan devletlerdeki karşılıklarından çok daha sınırlı bir manevra alanı bulmuşlardır. 1963'te YES'in benimsenmesiyle, DAC'nin Sovyet onaylı ilk ekonomik reform deneyinin alanı olması, daha önce otoritelerin çıkardığı kimi zorluklarla karşılaşmış Stalin sonrası kuşaktan çeşitli reformcu komünistlerin (sözgelimi, Ekonomi Enstitüsü müdürü Profesör Fritz Behrens) bütünleşmesine de katkıda bulundu. Tarihçi Jürgen Kuczynski ve Joechim Streisand, felsefeci Georg Klaus ve toplumbilimci Uwe-Jens Heuer gibi başkaları, reformcu-komünist bir akım halinde hiç kristalleşmeden, parti çizgisiyle zaman zaman çelişkiye düşmüşlerdir. Ama «kiminin yeterli adımları atmadığı yere, başkaları çok kararlı biçimde ilerler» (Wolf Biermann, «Derin Kaygılar içindeki Bir Dosta Balad») : 1956'nın mayası ayrıca yıldırılamayan ve yılmayan, bütünleştgirilemeyen ve bütünleşmeyen kişiler üretti ve o insanlar ağır ağır reformcu-komünist konumları aşmaya zorlandılar. Leipzigli felsefe profesörü Ernest Bloch gibi kimileri DAC'den kovuldu;

(67) Kiliselerin kendilerine göre —devlet rakam yayımlamaz— 1977'de Protestan kilisesinin üye sayısı .9, Katolik kilisesininki 1.2 milyondu. Hıristiyanlığı fiilen sürdürme oranı % 20 civarında (gençlerde % 10) hesaplanmaktadır. Ama kiliselerin etkisi salt dinsel temelde açıkça düşmüşken, statüsüyle parti ve devletten gerçekten bağımsız tek kitlesel örgütler olması, Protestan kilisesine, hem bir çıkar grubu (geleneksel toplumsal hizmetler ağının sürdürülüp genişletilmesi, okullara askeri eğitimin konmasına karşı çıkışı), hem de «resmi olmayan» kültürel etkinlikler sağlayıcı olarak özel bir önem kazandırmıştır. 1960'lardan beri ve özellikle Honecker döneminde, kilise-devlet ilişkileri önemli ölçüde düzelmiştir: DAC, askeri hizmete dinsel inanışlardan dolayı karşı çıkışı tanıyan (askerlik yerine inşaat tugaylarında hizmet edebilirler) tek Doğu Avrupa devletidir. Krş. **DDR-Handbuch**, s. 586-96; Hans Gerhard Koch, **Staat und Kirche in der DDR**. Stuttgart 1975.

başkaları reformist platformlar çevresinde örgütlenmeye kalkışıp baskıya kurban gittiler (1956'da Wolfgang Harich çevresindeki grup gibi).[68] Ama çarpıcı olan örnek, Profesör Robert Havemann'ın durumudur. Havemann, 1932'den beri Alman Komünist Partisi üyesi ve eski bir anti-faşist direnişçidir (savaş boyunca Honecker'le birlikte Brandenburg'da hapis yatmıştır). Kruşçev'in açıklamalarıyla birlikte, taşıdığı Stalinist dünya görüşünün çöktüğünü görmüştür.[69] Havemann, partiyle girdiği bir dizi çatışmadan sonra 1964'te SBP ve Bilimler Akademisi'nden kovuldu. Asla tutuklanıp mahkûm edilmedi; kesinlikle bürokrasi içinde geniş çaplı bir reformist akımın varolmayışı nedeniyle, genelde Stalinist sistemin radikal bir eleştirisine doğru, reformist-komünist konumları aşmaya sürüklenen sol muhalefetin başlıca sözcüsü oldu.[70] Havemann ile yakın kişisel dostu Biermann ve daha son zamanlarda Rudolf Bahro'nun[71] radikal anti-Stalinizmi bir anlamıyla, **Doğu Alman türü özgül bir «yapay reformcu komünizm»**, tek tek olası reformcuların bürokrasinin monolitik tutuculuğundan hayal kırıklığına uğramalarının ürünüdür. Ama Havemann ve Biermann, aynı zamanda, reformcu komünizmin radikal uzantılarıyla, asıl ilgileri sansürden kurtulmaya yönelmiş, ağırlıkla edebi ve sanatsal aydınlar arasında bir köprü oluştururlar. Ekim 1976'da Batı Almanya'ya yaptığı bir konser gezisi sırasında DAC vatandaşlığından çıkarılan ve böylelikle DAC'ye dönmesi önlenen Wolf Biermann'ın durumu, çok sayıda seçkin yazar,

(68) Harich grubunun kimi istemleri şunlardı: Kautsky ve Sternberg gibi sosyal-demokrat kuramcıların ve Yugoslav ve Çin deneyimlerinin yanı sıra «Troçki ve özellikle Buharin'in görüşleri»nin Marksizm-Leninizme dahil edilmesi; «Stalinistlerin kovulması»; işçi konseylerinin kurulması; tarımda zorla kolektifleşmeye son verilmesi ve varolan tarım kooperatiflerinin dağıtılması; sansürün kaldırılması; devlet güvenlik kuruluşlarının dağıtılması; SDP liderliğinde sosyalist Batı Almanya'yla yeniden birleşme; SBP ile SDP'nin ileride birleşmesi. Krş. «Harich Platformu»nun metni: Günther Hillmann, **Selbstkritik des Kommunismus. Texte der Opposition**, Reinbek 1967, s. 189; ve Manfred Hertwig, «Deformationen. Die Rebellion der Intellektuellen in der DDR», R. Medwedew, R. Havemann vd., **Enstalinisierung. Der XX. Parteitag der KPdSu und Seine Folgen**, Frankfurt 1977, s. 477. Harich, önceki görüşlerinden vazgeçmiş olarak, hapisten 1964'te bırakıldı ve Avusturya'ya 1979'da yasal yollarla göç ettikten sonra «büyümesiz komünizm»in savunucusu ve ekolojik hareketin destekçisi oldu.

(69) Özeleştirisi için bkz. «Ja, ich hatte Unrecht. Warum ich ein Stalinist war und ein Anti-Stalinist wurde». İlk kez Mayıs 1965'de yayımlandı ve **Ein deutscher Kommunist**, Hamburg 1978, s. 110'da yeniden basıldı.

(70) Bkz. özellikle Havemann'ın «Die DDR in den zwanzig Jahten nach Stalins Sturz», R. Medwedev, R. Havemann, s. 65-81.

(71) Rudolf Bahro, **The Alternative in Eastern Europe**, Londra NLB 1979. Bahro'nun reformla devrim arasındaki kararsızlığı konusunda bkz. Günter Minnerup, «Bahro: Restoring Marxisms's Moral Sense», **Socialist Challenge**, 10 Mayıs 1979.

aktör ve sanatçıdan gelen[72] açık bir protesto dalgasının tetiğini çekip, rejimle kültürel aydınlarının bir kesimi arasında bugüne dek süregelen bir açık çatışmalar çağını başlattı.

Bu gelişmelerin DAC'nin politik geleceği açısından önem taşımasının ve onları entelektüel zeminde bir bardak suda fırtına koparmak olarak görüp oynadıkları rolleri küçültmenin yanlış oluşunun iki nedeni vardır. Birincisi, açık protesto ve tartışmalar, «muhalifler»in payına yeni bir özgüvene işaret eder: rejimi, bir yandan hepsini bastıramazken, öbür yandan kendileriyle açık açık polemik yürütmeye (Neues Deutschland sütunlarında Biermann'ın kovulmasını haklı çıkarmaya yönelik bir kampanyada) zorlamışlardır.[73] Kendine özgü nedenlerle muhalefet ve baskı örneklerinin reklâmını yapmaya her zamankinden daha hevesli Batı Alman kitlesel medyasını kolayca edinebilmeleri, açıklık sayesinde onları bir ölçüde korur ve fikirlerinin ortaya atılıp dolaşması için DAC medyasına alternatif hiç değilse sınırlı bir kürsü olanağı verir. İkinci olarak, en hafif çiziklerin bile kangrene yol açabilmesi gibi, bürokrasinin monolitik yapısında en küçük bir delik bile, bir kere yerleşince, daha önemli özel yarıklar doğurabilir. SBP muhaliflerinin «Muhalefet Bildirisi»nin çıkışının[74] yanı sıra Rudolf Bahro'nun durumu —şair, oyun yazarı ya da müzikçi değil, SBP'li bir ekonomi uzmanı—; parti aygıtının monolitik birliğinin —rejimin şimdiye kadarki en değerli aktif kıymeti— gelecekte mutlak sayılamayacağını gösterir. Bu tür gelişmeleri abartmak yanlışken, temel bir nedenle yakından

(72) Biermann'ın kovulmasına karşı açık bir protesto mektubunu imzalayan, uluslararası alanda tanınmış kimi sanatçılar şunlardı: Sarah Kirsch, Christa Wolf, Volker Braun, Stephan Hermlin, Stefan Heym, Günter Günter Kunert, Rolf Schneider, Ju,rek Becker, Manfred Krug, Ulrich Plenzdorf, Nina Hagen, Bettina Wegner, Gerulf Pannach, Jürgen Fuchs ve Hilmar Thate.

(73) Biermann protestosuna imza koyanlardan bir bölümü DAC'yi terketmek zorunda kalırken, bir çoğu hâlâ, kararla ilgili eleştirilerinden asla vazgeçmeksizin, orada yaşayıp çalışmaktadır.

(74) **Der Spiegel** Ocak 1978'de, «orta ve üst düzey SBP görevlilegrinden» oluşan örgütlü bir Doğu Alman muhalefet grubunun —«Almanya Demokratik Komünistler Birliği»— manifestosu olduğunu iddia eden bir metin yayımladı. Metnin gerçekliği ve yazarlarının kim olabileceği konusunda hararetli bir tartışma patlak verdi. Biermann ve Havemann gibi önde gelen Doğu Alman muhalifleri, metni en azından, DAC'deki ortak görüşlerin sunulması olarak kabul ettiler. Metin, ulusal sorunu ortaya atarak ve yeniden birleşme doğrultusunda somut adım önerilerinde bulunarak, Doğu'nun ve Batı'nın yarasına özellikle parmak basıyordu. Bildiri kitap şeklinde de yayımlanmıştır: **DDR. Das Manifest der Opposition. Eine Dokumentation,** Münih 1978 (İngilizce çeviri **Labour Focus on Eastern Europe**'daki alıntılar C. 2, No: 2, Mayıs-Haziran 1978, s. 16 ve 17'dedir).

gözlenmeleri gerekir (SBP liderliğinin de açıkça paylaştığı bir görüş). O neden şudur: 1953 deneyimi; 1956 Macaristan ve Polonya'sı, 1968 Çekoslovakya'sı ve yine 1970'lerin ve 1980'lerin Polonya'sıyla kıyaslanırsa, Doğu'da kendiliğinden bir politik devrim anlayışını çürütmüştür. 1953 Haziran başkaldırısı, Rus tanklarından daha çok, hareketin kendisinde politik liderlik ve açılımın bulunmayışı nedeniyle yenilgiye uğradı. Atomlaşmış bir proletarya, kendiliğinden bir patlamayla türdeş bir bürokratik bloğu yenemez; sadece işyeri düzeyinde taban önderlerine değil, ayrıca, Doğu Avrupa'nın bugünkü koşullarında ancak bürokratik monolitik yapıda ve geniş, açık entelektüel mayalanmada bölünmelerden ortaya çıkabilecek ulusal politik ortak noktalara da gerek duyar.[75]. Bu yüzden, Havemann, Biermann, Bahro'yla, 1970'lerden beri giderek artan bir özgüvenle aygıta meydan okuyan azçok tanınmış bütün «tecrit edilmiş entelektüeller»in vazgeçilmez rolü, tarihsel açıdan belirleyici bir anti-bürokratik gücün **işçi sınıfının proleter demokrasi uğruna savaşımı** ortaya çıkışının politik koşullarını hazırlamaya yardım etmektir.

Doğu Alman İşçi Sınıfı

İşçi sınıfının durumunu, onun Doğu Alman toplumundaki başat toplumsal ağırlığıyla, politik açıdan sıkı bir disiplin altında tutulması arasındaki çelişki karakterize eder. Resmi istatistiklere göre, işçi sınıfı, DAC işgücünün % 72.4'ünü oluşturmaktadır.[76] Bu konuda ayrıntılı istatistikler eksik olduğu halde, çalışan nüfusun yaklaşık % 43'ünün «mavi yakalı», yaklaşık % 34'ünün «beyaz yakalı» aylıkla çalışan kişiler olduğu hesaplanmaktadır.[77] Kadın işçilerin oranı çok yüksektir: 1978'de çalışan nüfusun % 51.2'si, bütün sanayi işçilerinin % 43.8'i kadındı.[78] Doğu Alman işçi sınıfı hem yüksek derecede niteliklidir (1956 ile 1976 yılları arasında nitelikli işçilerin sanayi üretimindeki oranı iki katına çıkıp % 60.2'ye ulaştı),[79] hem de oldukça yoğunlaşmıştır (1971'de, devlet mülkiyetindeki sanayilerdeki tüm işçilerin % 76.9'u, 1.000'den çok işçi çalıştıran işletmelerdeydi).[80] İşçi sınıfının bu «çekirdek kesimi»ne ek olarak, üniversite ve

(75) Temmuz/Ağustos 1980'de Polonya'daki kitlesel grev hareketinin görünüşte kendiliğinden patlaması bile, ancak, arka plândaki Polonya işçilerinin 1956, 1970 ve 1976'da biriktirdikleri deneyimlerle birlikte anlaşılabilir.

(76) Günter Erbe, vd., **Politik, Wirtschaft and Gesellschaft in der DDR**. Opladen 1980 (2. basım), s. 405.

(77) Ralf Rytlewski ve Dieter Voigt, «Soziale und politische Struktur der DDR», **Deutschland Archiv Sonderhelft**, Köln 1979, s. 157.

(78) Erbe vd., s. 409.

(79) A.g.y., s. 413.

(80) **Soziologische Probleme der Klassenentwicklung in der DSR. Materialien vom II. Kongress der marxistisch-leninistischen Soziologie in der DER**, Berlin (DAC), 1975, s. 43.

teknik lise mezunlarından maddi üretim alanında, genellikle yeteneklerinin altındaki görevlerde çalışanların oranı artmaktayken,[81] bugün kooperatif üyelerinin sadece ufak bir azınlığının eski köylü olduğu tarım sektöründe, kooperatif çiftçileri ve tarım işçilerinin yaşam koşulları sürekli aynı düzeye getirilmektedir.[82] Yani işçi sınıfı, Doğu Alman toplumunda net biçimde egemen (hegamonik) toplumsal güçtür.

Doğu Alman işçilerinin bugünkü politik bilincini kestirmek elbette zordur. Yirmi-kırk yaş arasındaki politik açıdan belirleyici kuşak, faşizmin zaferi, dünya savaşı ve işgal rejiminin moral bozucu etkilerini yaşamadığı gibi, Haziran 1953 ayaklanmasına da katılmamıştır. Aynı kuşağın politik deneyimi Çek ve Polonya işçilerine göre açıkça daha azdır, ama öte yandan, Batı Alman medyası ve ziyaretçileri sayesinde dünyanın dört bir köşesindeki politik gelişmelerden adamakıllı haberlidir. Pek çoğunun politikada, (Batı Alman) SDP'sine genel destek anlamında sosyal-demokrasiye —Alman kitlesel işçi hareketinin gelenekleri, ulusal birliği ve özlemlerinin somutlaşması olarak— sempati beslediklerinden kuşku duyulamaz.[83] Willy Brandt'ın **Neue Ostpolitik**'i iki Almanya arasında normalleşme ve yumuşama çağının açılışı olarak geniş bir hoşnutlukla karşılandığı halde, şimdiki SBP liderliğinin fiili politikaları bu konuda fazla etki yapmamaktadır. Yine de, en canalıcı olan yan, Doğu Alman işçi sınıfının son derece sıkı denetlenmekte olduğudur. Nisan 1981'de SBP'nin toplam üye ve aday üye sayısı 2.172.110'du. Onların % 57.6'sı işçi diye tanımlanmıştır; son zamanlarda üretim işçileri arasında görülen bir artışla birlikte, tüm çalışanların % 21.9'u parti üyesidir. Resmi ÖASF sendikaları, daha fazla üretkenliği hedefleyen «sosyalist yarışma»nın azçok etkili destekçileri,[84] tatil ve

(81) Günter Erbe, «Annäherung von Arbeiterklassa und Intelligenz?» **Deutschland Archiv Sonderheft**, Köln 1979, s. 103.

(82) Erbe vd., s. 421-423.

(83) Bu iddiayı destekleyen sağlam kanıtları sağlamak, DAC'deki politik rejimin niteliğinden dolayı, olanaksızdır kuşkusuz. Doğu Alman işçi sınıfının politik gelenekleri (1946 ve 1933'den önceki politik partilerin üye sayısı ve seçim sonuçları, 1953 ayaklanmasının niteliği, 1950'ler boyunca göçmenlerle yapılan görüşmeler), Brandt'ın Erfurt'u 1970'de ziyareti nedeniyle yapılan gösteriler, SBP propagandasının sürekli olarak «sosyal-demokratizm»in tehlikeleriyle uğraşması ve yazarın DAC ziyaretleri ve sürgünlerle tartışmalardan çıkardığı izlenimler; tüm bunların düşündürdüğü tablo budur.

(84) Örneğin 1981'de, 10. Parti Kongresi «onuruna», tüm DAC çapında üç çalışma gününün ürününün eşdeğerine varan «gönüllü üretim çabaları» örgütlemişti ÖASF. Bkz. Harry Tisch, «Die Aufgaben der Gewerkschaften bei der Verwirklichung der Beschlüsse des X. Parteitages der SED, **Tribüne**, 23 Nisan 1981).

öteki toplumsal bakımdan yararlı işlerin örgütçüleri olabilir; ama kesinlikle, parti bürokratları ve fabrika yöneticileri karşısında işçi sınıfı çıkarlarının bağımsız temsilcileri değillerdir. Bireyselleşme eğilimleri, Bahro'nun «telafi edici» ilgiler (tüketimcilik, barınma, ev ve aile yaşamı) diye nitelemiş olduğu özel yaşama çekilme ve «politika»ya karşı giderek giderek sinikleşen bir tutum (son zamanlarda gelen sürgünlerin ve politik duyarlılığı olan ziyaretçilerin ayrımsız hepsince onaylanan şeyler), kurulan sıkı denetim sisteminin kaçınılmaz sonucudurlar.

IV. DAC'NIN GELECEĞİ

Başka hiç bir Doğu Avrupa devleti politik liderler kadrosunda ve politik gelişmenin istikrarlılığında (en azından 1953 krizinden beri) DAC'yle aynı sürekliliği göstermemiş; hiç biri (belki Bulgaristan dışında) DAC kadar SSCB'nin güvenilir bir müttefiği olmamıştır. Bu görünüşteki istikrar, rejimin boğuşmak zorunda kaldığı eşsiz zorluklar ışığında daha da şaşırtıcı gelir. Neydi DAC'nin zorlukları: dış işgal altında kurulması, savaş öncesi Almanya'nın bir kesimine hapsedilmesi, kökten yok edilmiş bir ekonomi, yirmi yıl süren bir uluslararası tecrit. «Sosyalist kamp»ın Doğu Avrupa'daki başka hiç bir üyesi görece yerleşmiş bir ulusal kimlik yokluğundan zarar görmemiş, ya da Avrupa'nın en kuvvetli emperyalist devletinden gelen benzer baskıları yaşamamıştır. Batı Almanya'yla cepheden karşı karşıya oluşu, DAC'nin Doğu Avrupa'nın geri kalanı karşısında kazandığı bir avantajı bile nötralize etmiştir. Hem içte (yaşam standartlarının her zaman direkt Batı Alman «tüketim toplumu»nun göz kamaştırıcı modeliyle kıyaslandığı), hem de dışta (**Bundesrepublik**'in DAC'ye dayattığı uluslararası diplomatik karantinayı sürdürmek amacıyla üstün sınai ve mali gücünü kullanabildiği) gelişen ekonomik ağırlığını, onu tamamlayan bir politik kuvvete dönüştürememiştir.

Yine de, Doğu Avrupa bloğunun en batıdaki ileri karakolu olarak istikrarının dayandığı zemin, kesinlikle DAC'nin ikircimli konumu olmuştur. Savaşla beraber gelen yıllardan beri, Almanya'nın bölünmesi Avrupa **status quo**'sunun temel çivisi olmuştur ve Bonn'un saldırgan **irredentist*** gürültüleri kesilmediği halde (1969'dan sonra biraz kısık bir sesle, ama asla susmadan), iki Alman devleti en azından 1950'lerin ortalarından beri ait oldukları devletler bloklarının ilgi alanlarına çıkmamacasına girmiştir. ki Alman devleti de, ABD ve Sovyetler Birliği'nin kalkan devletleridir. Temel stratejik konumları, Avrupa'da emperyalizmle Stalinizm arasındaki savaş sonrası anlaşmanın tümden çöküşü riski göze alınmadığı sürece, iki yanda da vazgeçilemez önemdedir. Daha önce işaret edildiği gi-

(*) yani, yitirdiği toprakları geri isteyen bir tavırla. (ç.n.)

bi, Doğu Alman bürokrasisinin türdeşliğinin asıl nedeni, büyük ölçüde, DAC'nin varoluşunu belirleyen bu temel etkendi. Bir bütün olarak SBP yönetiminin çıkarları, öteki Doğu Avrupa partilerine kıyasla, Sovyetler Birliği'ninkilere çok daha doğrudan bağlıdır: Sovyet güvencesi olmadan Batı Almanya'nın baskısına dayanamazdı. Doğu Avrupa'nın başka bir yeri için «bürokratik milliyetçilik»ten sözmek olanaklıysa (çarpıcı örnek olarak Romanya verilebilir; ama bu konuda Macaristan ve Polonya da örnektir ve Bulgaristan bile, Yugoslavya'ya karşı Makedonya sorununu gündeme getirerek, Moskova'yı zaman zaman kızdırmıştır), SBP'nin tavrı tam tersine, Moskova'ya politik, ekonomik ve askeri bağımlılığın payını azaltmaktan çok, bağımlılığı olumlu biçimde kutlayan bir tür «bürokratik enternasyonalizm» diye nitelenebilir.[85] DAC bugün, öteki üye devletlerin direnmesine karşın, COMECON'da ve Varşova Paktı'nda sıkı ulusötesi bütünleşmenin başlıca savunucusudur; hem ekonomik plânlama ve savunmasıyla güvenlik aygıtları Sovyetler Birliği'ninkilerle yakın bir işbirliği içindedir,[86] hem de dış politikadaki özel rolü, doğrudan Sovyet müdahalesinin politik problemler yaratabileceği Üçüncü Dünya'da (özelde Afrika'da, yakın zamanlardaysa Orta Amerika'da) ekonomik ve askeri yardım sağlama rolüdür.[87] Anlamlı biçimde, Sovyet-DAC ilişkilerinde bunalıma benzer tek belirtiler, 1953'de ve yine 1969/70'deki gibi, Sovyetler'in DAC için verdiği taahhüt SBP yönetiminin bir kısmına yetersiz göründüğü zaman ortaya çıkmıştı.

Doğu Alman kitleleri, Sovyetler Birliği'ne bu açık bağımlılığı, kuşkusuz, DAC'nin politik evrimini kısıtlayan değişmez bir etken olarak algılarlar. En azından Haziran 1953 başkaldırısından ve Sovyetler'in 1956 Macaristan ayaklanmasını bastırışından beri, yerleşik «fiilen varolan sosyalizm» uygulamasından köklü bir sapışın Do-

(85) DAC Anayasasının 6. Madde, 2. Fıkrası şöyledir: «Demokratik Alman Cumhuriyeti, değişmez biçimde ve sonsuza değin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'yle müttefiktir. O ülkeyle kurulmuş yakın ve kardeşçe ittifak, Demokratik Alman Cumhuriyeti halkının sosyalizm ve barış yolunda daha büyük ilerlemeler kaydetmesinin bir güvencesidir».

(86) Krş. Melvin Croan, «Entwicklung der politischen Beziehungen zur Sowjetunion seit 1955», ve Jochen Bethkenhagen, «Entwicklung der Wirtschaftsbeziehungen zur Sowjetunion», ikisi de şu yapıtta yer alır: (ed :), Hans-Adolf Jacobsen, Gert Leptin vd., **Drei Jahrzehnte Aussenpolitik der DDR,** Münih 1980 (Croan s. 347-380, ama özellikle s. 369-378; Bethkenhagen s. 381-402, ama bkz. özellikle s. 394-400).

(87) Doğu Alman danışmanlardan yaklaşık 3.000'i Mozambik'e, Özgür Alman Gençliği üyelerinden oluşan beş tugay Angola'ya yerleştirilmiştir ve Ulusal Halk Ordusu'na ait 150 askeri eğitmen Zambiya kuvvetlerine talim yaptırmaktadır. Bkz. Henning von Löwis of Menar, «Machtpolitik südlich des Sambesi», **Deutschland Archiv,** C. 13, No: 11, Köln 1980, s. 1164.

ğu Almanya'da üslenmiş altı Kızıl Ordu tümeninin doğrudan müdahalesini kışkırtacağı varsayımı, her türlü politik düşünce tarzının bir aksiyonu haline gelmiştir. Varşova Paktı'nın Çekoslovakya'yı işgal etmesi (Doğu Alman ordusunun da katılımıyla) bu inancı derinleştirmişti. Polonya krizinin Doğu Almanya üstündeki olası etkisi bu bağlamda tartışılmalıdır. Polonya tipi bir işçi hareketinin Oder-Neisse sınırı boyunca «yayılması»ndan söz etmek tümüyle temelsiz bir spekülasyon olur, çünkü Polonya'daki durumun temel öğeleri DAC'de görülmez: Şiddetli ve umutsuz bir ekonomik kriz, Katolik kilisesi çevresinde odaklanan kuvvetli bir ulusal kimlik duygusu, ardı ardına ve kısmi başarılı başkaldırılar deneyimi vb. DAC'de yoktur. Ama, öte yandan, Polonya'daki olaylar, tam bir politik uyuşukluğa gömülmemiş herkes tarafından yoğun bir ilgiyle (asıl olarak Batı Alman medyası kanalıyla) izlenir. İlk akıllarına gelen soru da şudur: Sovyetler Birliği askeri olarak müdahale eder mi? Doğu Almanya'daki politik iklim, Mareşal Jaruzelski'nin sıkıyönetim hükümetinin Polonya'daki kendi egemenliğini kabul ettirmedeki başarısı ya da başarısızlığından büyük oranda etkilenecek. SBP liderliği, Polonya'nın Sovyetler Birliği'yle Doğu Almanya arasındaki coğrafik-stratejik konumunun pekâlâ ayrımındadır; ama sınırı kapatmanın ve Polonyalı «karşı-devrimciler»e özellikle açık ve keskin saldırılar yöneltmenin dışında, olayları bağımsız yönde etkilemek için elinde fazla şey yoktur. Sadece Doğu Alman ekonomisinin benzer şekilde patlayıcı bir kitlesel hoşnutsuzluğa zemin hazırlamasını önlemeye ve Parti'nin doğrudan üreticiler arasındaki köklerini kuvvetlendirmeye çalışabilir: Nisan 1981'deki 10. Kongre, öncelikle bu tür niyetlerin açık bir dışavurumuydu.

1981-85 Beş Yıllık Plân dönemi için tasarlanmış büyüme oranları, DAC'nin, genelde gerileme içindeki büyüme eğilimlerinden kurtulacak tek önemli Doğu Avrupa ekonomisi olacağını düşündürür.[88] Dahası, 1971'de 8. Kongre'de saptanmış olan kitlesel yaşam standartlarını sistemli olarak yükseltme şeklindeki «ana görev» yeniden onaylanmış (Polonya'da söz edilen «maddi özveriler»le keskin bir zıtlık oluşturur bu hedef) ve aşırı iddialı modernleşme programları ilân edilmiştir. Doğu Avrupa'nın geri kalan kısmıyla paralel giden tek plân hedefi, yatırım fonlarında yılda sadece yüzde 1.5'luk bir artış

(88) COMECON'un Avrupalı üyelerinin 1981-85 yılları plânlanmış büyüme hedefleri şöyledir (% olarak yıllık ortalamalar) : Bulgaristan 4.6-5.4; Çekoslovakya 2.7-3.0; DAC 5.1-5.4; Polonya 2.0 (yaklaşık); Romanya 6.7-7.4; Macaristan 2.7-3.2; SSCB 3.4-3.7. **Kaynak** : Johannes Kuppe ve Siegfried Kupper, «Parteitag der Kontinuität», **Deutschland Archiv**, C. 14, No: 7, Köln 1981, s. 729. Görece yüksek derecede gelişmiş ülkeler Çekoslovakya, Macaristan ve Polonya ile COMECON'un başat ekonomik gücü SSCB'nin belirlediği düşük hedefler, elbette, Romen ve Bulgar rakamlarından daha önemlidir.

gibi alışık olmadıkları derecede düşük bir tasarımdır. Bu, modernleşme programını, her zamankinden daha hızlı bir üretkenlik artışıyla finanse etmeyi dayatmanın yanı sıra, Batı pazarlarına ihracat kampanyasını daha fazla yoğunlaştırmkla teknoloji, hammadde ve tüketim malları ithali için gerekli olan konvertibl para yaratılmasını zorunlu kılıyordu.[89] Bu beş yıllık plânın (kapitalist krizle ihracat pazarlarının daralması, COMECON'dan büyüme itkisinin gelmeyişi ve kronik emek darlığı karşısında) gerçekçi mi, yoksa özünde Polonya'ya bir tepki mi olduğunu zaman gösterecektir.

Ama DAC'nin geleceği, sadece Batı ihraç pazarlarında geçici bir resesyondan, ya da Polonya'daki huzursuzluğun önceden kestirilemeyen sonucundan etkilenmeyecektir. Bunlar, Avrupa'da bugün gerçekleşen daha temel değişimin belirtilerinden öte bir şey değildir. Kurnaz burjuva yorumcuların bile ayrımına varmakta olduğu gibi, «1945'ten sonra kurulmuş askeri ve politik gücün mimari yapısı çatırdamaya başlamakta... zemin sallanmakta ve eski düzenlemelerin kalın dış çizgileri bulanıklaşmaktadır».[90] Kapitalist refahın uzun dalgasının bitişi, Batı Avrupa'yı yeni toplumsal ve politik çelişkilerle karşı karşıya getirmiş ve emperyalistlerinin rekabetini şiddetlendirmişken; ABD daha saldırgan bir dış politika benimsemiştir. ABD'nin amacı, Doğu'ya baskı yapmak ve Güney'de devrimin önüne bir set çekmek olduğu kadar, Batı'daki egemenliğini pekiştirmektir. Kendi toplumsal ve ekonomik problemlerinden yakasını kurtaramayan, çoğu Batılı komünist partisi ve pek çok komünist devlet (Yugoslavya, Çin, Kuzey Kore, Arnavutluk) üzerinde denetimini yitirmiş ve hem Polonya'daki başkaldırı, hem de Doğu Avrupa milliyetçiliğinin (Romanya) giderek artan baskısıyla bunalan Sovyetler Birliği ise, politik geleceğini bağladığı **détente**'ın çöküşüne tanık olmaktadır.

Başka hiç bir Avrupa devleti, bu yeni gelişmelerden, Batı Almanya'yla özel bir ilişkiye sahip DAC kadar doğrudan etkilenemez. SBP liderliğinin kimi kesimleri 1960'ların sonunda iki Almanya arası **détente**'ın yarar ve riskleri konusunda kuşkulanmış olabilirler, bugün, Honecker döneminde tutulan yolun bir daha kolayca geri dönülebilecek bir yol olmadığı açıktır: Almanya'da **status quo**'nun

(89) DAC'nin 1976-80 dönemindeki birikmiş dış ticaret açığı 28 milyar marktı. Aynı dönemde, Batılı kredi sahiplerine borçlar 3.7 milyar ABD dolarından 7.4 milyara çıktı, Batı Almanya'ya olan borçlarda 2.4 milyardan 3.9 milyar marka bir yükselişle birlikte. Yeni beş yıllık plân dış ticarette % 6'lık ortalama yıllık büyüme tasarlamaktadır; onun % 30'u «sosyalist olmayan ülkeler»le yürütülecektir —1970'lerde sadece bir kez ulaşılan bir rakam. Bkz. Maria Haendcke-Hoppe, «Die aussenwirtschaftliche Perspektive», **FS-Analysen**, Berlin (Batı) 1981, No: 3, s. 19-22.

(90) Neal Acherson, «Foundations of oPst-war Europe Begin to Crumble», 26 Temmuz 1981 tarihli **Observer**.

değişmesi —1972'de Temel Antlaşma'nın imzalanışı— Doğu Alman devletinin Bonn tarafından de facto tanınmasına ve Doğu Almanya'nın diplomatik sahneye atılışına işaret etmekle kalmadı, iki rejim arasında ulusal sorunu gömmeye yönelik fiili bir anlaşmaya da işaret etti. Bu değişim, geniş kapsamlı ve kazançlı anlaşmalara kapı açtı, ticareti ve her düzeyde resmi işbirliğini arttırdı, kalıcı barış ve hep artan refahla (Brandt dönemindeki Batı Almanya'ya paralel olarak) ilgili yaygın popüler yanılsamaları besledi ve Honecker'e kendini, «yeni DAC»nin —uluslararası çapta saygı gören, başarılı, refaha kavuşmuş— akıllı ve tedbirli temsilcisi olarak sunma olanağı verdi. Değişen uluslararası durum DAC'nin Batı Almanya'yla ilişkilerinde ciddi bir bozulmaya yol açarsa, tüm bunlar tehlikeye düşer. Ekonomik açıdan, markın doğuya doğru düzenli akışının bütünüyle kesilmesi, bir ticari gerileme, ya da basitçe stagnasyon, Honecker'in düzenli yükselen yaşam standartlarına dayanarak «malları teslim etme» gücünü tehlikeye sokacak ve tüketim malları darlıklarından kaynaklanan bir toplumsal huzursuzluk riski doğuracaktır. Politik açıdan, «Alman Sorunu» —1972'den beri öylesine çok ölü sanılan— başını tekrar kaldıracaktır: dışta **détente** düzenlemelerinin çöküşü, içte halkın **status quo**'nun değişebileceğini sezmesi.[91]

Demek ki DAC'nin geleceği, kabaca «ilk Alman işçi ve köylü devleti»ni yaratmış ve korumuş uluslararası koşulların geleceğiyle belirlenir. Şu anda, ekonomik durum elbette henüz umutsuz değildir. Ani bir devrimci patlama, işçi konseylerinin şekillenmesi ve bürokrasinin safdışı bırakılması olasılıklarının gündem dışı olduğuna güvenilebilir. Grev hareketlerinin, hatta ekonomik durumun olası bir kötüleşmesi üzerine Polonya modeline dayalı bağımsız sendikalar örgütleme girişimlerinin ortaya çıkması olasılığı tümüyle dışta bırakılamaz. Bununla birlikte çok daha olası gelişme, Doğu Alman proletaryasının yakın gelecekte ya suskun kalacağı, ya da sesini ancak yerel çapta ve kısıtlı olarak duyurabileceği, en anlamlı gelişmelerin ilk başta gençlik, aydın kesim ve bürokrasinin kendisi —bir başka deyişle, Doğu Alman nüfusunun en yoğun biçimde politikleşmiş tabakaları— arasında görüleceğidir. Polonya olayları, uyandırdığı en kuvvetli umutlar ve korkularla birlikte, en yakın biçimde bu kesimlerde izlenmiştir. «Avrupa sahnesi»nde gerçekleşecek bir nükleer savaş tehdidine karşı çıkan Batı barış hareketinin sempati bulması olasılığının en kuvvetli olduğu yer gençlik

(91) Honecker'in, bir SBP bölge konferansındaki yakın bir konuşmasında Almanya'nın yeniden birleşmesi olasılığına —tabii «Federal Alman işçilerinin ülkenin sosyalist dönüşümüne giriştikleri gün»de— yıllar boyunca ilk kez açık olarak değinmesi, (**Neues Deutschland**, 16 Şubat 1981), yoğun «iki ulus» propagandasına karşın, konunun canlılığını koruduğunun kabul edilmesi olarak görülebilir.

ve entelektüel kesimlerdir.[92] Hem Doğu Alman aydın kesiminin, hem de bürokrasinin Soğuk Savaş'a geri dönüşten yitireceği çok şey vardır. DAC'nin tarihinde ilk kez olarak, koşullar, bürokraside geniş ve açık bir «reformist» akımın görünmesine elvermektedir.

Stalinist monolitik yapıda bu tür ilk çatırtılardan sosyalist bir demokrasiye uzanan yol elbette çok uzundur. Ama olanaklar da korkunç: Ulusal ve demokratik meşruiyetten yoksun ve aşırı derecede bozulmuş biçimiyle bile, DAC'nin temsil ettiği Almanya'daki sosyalizm unsuru, plânlı bir ekonominin yüksek derecede gelişmiş bir sanayi toplumunda işleyebileceğini ve dolayısıyla, geri, tarım toplumlarının zorla modernleşmesinin bir aracı olmakla kalmadığını şimdiden kanıtlamıştır. Doğu Alman işçi sınıfı, en azından Batı'da sunulan maddi refah ve bireysel özgürlük standartlarına haklı olarak özlem duyarken, özel vurguncu, spekülatör ve çokuluslu şirketlere, fabrikaları ve kendi emekleriyle çoğalttıkları sosyal hizmetleri —özellikle kapitalizm gözlerinin önünde gerilerken— devralma olanağını tanımaya hazır olmayacaktır. Bu anlamıyla, DAC' nin başarıları, SBP propagandistlerinin ilân etmekten hoşlandıkları biçimiyle, geri dönülmez bir noktaya gelmiştir. Ama aynı sözler, bugünkü sınırlarıyla bir devlet olarak DAC için söylenemez: İşçi demokrasisini Almanya'nın bölünmüşlüğünün kalıcılaşmasıyla bağdaştırmak olasılık dışıdır. Tek bir nedenle, yani hakikaten sosyalist bir DAC modeli, Batı Alman işçi hareketinde özgürleştirici bir etki yapacak olsa bile, yine bağdaşamaz. Çünkü sosyalizmin bugünkü Stalinist karikatürü onun elini, kolunu bağlamaktadır. Bu durumda Almanya'da 1949'da bir işçi devletinin kurulması, tarihsel bir dolambaçlı yolun ardından, hâlâ geçmiş kuşakların ona bağladıkları umutların yerine gelmesini sağlayabilecek durumdadır.

Çeviren: Osman AKINHAY

(92) Sözgelimi Hamburg'da Haziran 1981'de yapılan Protestan Kurultayı («**Kirchentag**») sırasındaki kalabalık anti-nükleer savaş karşıtı gösteriler, DAC' deki genç Protestanlarda büyük bir etki bıraktı. Robert Havemann son zamanlarda iki Alman devletinin de Avrupa'da nükleer bir srbest bölge içinde askeri ittifaklarından kopması yönünde öneriler ortaya attı.

Politik Devrim ve Bunu Tehdit Eden Tehlikeler

Ernest Mandel*

Ernest Mandel, geçtiğimiz Kasım ayında bir hafta süresince iki konferans vermek üzere Doğu Almanya'daki Humbold Üniversitesine resmi olarak davet edilmişti. Muhalefet, Mandel'in bu ziyaretini, Mandel ile Doğu Almanya Komünist Partisi'nden (SED) bazı milletvekilleri arasında, sosyal demokrasi konulu bir kamu tartışması düzenlemek amacıyla kullandı. Bu tartışma sırasında, Mandel, bütün yaklaşımlarını açıklama olanağı buldu; aynı zamanda, Berlin duvarının yıkılışına öncülük eden kalabalığın gösterilerine de katılabildi.

Demokratik Almanya'yı sarsan halk hareketleri, gerçek bir devrim boyutlarına ulaştı. Bu hareket, Avrupa'daki Mayıs 1968 olaylarından bu yana olmasa bile, İspanyol devriminden bu yana görülen en büyük hareket sayılabilir.

Rakamlar gerçeği söyler. 4-5 ve 6 Kasım 1989 tarihinde yaklaşık 2 milyon insan sokağa döküldü. Berlin'de 750.000 - 1.000.000 insan 4 Kasım tarihinde Alman işçi hareketinin en büyük gösterisini gerçekleştirdi; Leipzig'de 350.000; Dresden'de 300.000; KarlMarx Stadt (Chemnitz)'ta 70.000; Halle'de 60.000; Zwickau'da 50.000; Schwerin'de 25.000; çeşitli şehirlerden gelen binlerce düzine kişi ve daha küçük şehirlerden binlerce kişi gösteriler yaptı. Halk bütünlüğünün oranına göre bu Fransa'da veya İtalya'daki 7-8 milyon, İspanyol devletinde 5-6 milyon gösterici ile aynı değerdedir. Böyle bir olayın üç günde gerçekleştiği hiçbir zaman görülmemiştir.

İşçilerin gösteriler sırasındaki üstünlüğü şüphe götürmüyordu. Bu üstünlükleri yavaş yavaş artıyordu. Bütün işçi sınıfları sokağa inmeden, 500.000 nüfuslu Leipzig gibi bir şehirde 350.000 gösterici nasıl bulunabilirdi? 1,5 milyon nüfusu olan Doğu Berlin şehrinde, 750.000 entelektüel, ev kadını ve lise öğrencisi bulunabilir miydi?

Demokratik Almanya'da başlayan devrimin proleter karakteri, önde gelen işletmelerdeki hareketler tarafından da doğrulandı. Mayıs 1968 ve İtalya Sonbahar 1969'dakinin tersine, resmi anlamda hiç

---

* **L'Imprecor** dergisinin 13-26 Kasım 1989 tarihli 297. sayısından çevrildi.

bir grev —henüz— yoktu. Ama çoğu işletmede çalışan işçiler yaptıkları toplantılarda bu durumun ne kadar süreceğini tartışıyorlardı. Üretim sektöründe çalışanlar bürokrasiye bir darbe indirilmesinin gerektiğinin farkındaydı. Başta, ülkenin en büyük kimyasal madde fabrikası Leuna'da çalışan işçiler olmak üzere, bir çok işçi, Politbüro'nun istifa etmemesi durumunda üç günlük genel grev kararı alınması üzerine tartışıyordu. İstifa zorunluydu.

Doğu Berlin'de 4 Kasım 1989 tarihinde gerçekleşen devrim, katılanların çok oluşunun yanısıra, bir grev patlamasının ardından gelmeyişi nedeniyle diğer devrimlerden ayrılmaktadır.

Sosyal güvenlik altına alınmış, iş verilmiş, ancak baskı altında yaşamış suskun halk, aniden yıllar boyu süren dev uykusundan uyanarak zincirlerini kopardı. Bu, bütün sağlıklı devrimlerin ortak özelliğidir.

Halk Yürüyor

Bu alçakgönüllü insanlar, güçlerinin farkına vararak dik yürümeye, bağırmaya ve doğru bulmadıkları herşeyi, tüm çektiklerini ve artık neyi kabullenmediklerini haykırmaya başladı. İşte bu halk 4 Kasım tarihinde Doğu Berlin merkezini işgal etti. Ayrıca hiç görülmeyen olay meydana geldi: Halk yalnızca bağırmakla yetinip, Fransız devrimi öncesinde olduğu gibi, şikâyetlerini iletme işini tepedekilere bırakmadı. Boya fırçalarını alıp, kendileri yazmaya başladılar.

Göstericiler kendi yaptıkları 7000 pankart ve flamayı taşıdı. Bunlardan % 90'dan fazlası hiçbir örgüte veya gruba ait olmayıp doğrudan doğruya çalışan kitlelerin kalbinden çıktı. Rosa Luxemburg'un[1] torunları ona layık olduklarını kanıtladı. Bugün tarih, onun boşuna savaşmadığını, yok yere ölmediğini gösteriyor.

Pankartlarda yazılı sloganlar çok fazla sayıda olduğundan hepsini buraya almamız mümkün değildi. Bu sloganlar ümit ve şüphe, mizah ve cüret karışımmı, kalabalığın gerçek bilinç düzeyini yansıtıyordu. Göstericilerin politik yönünün diğer bir göstergesi ise göstericilerin pankartları evlerine götürmeyip yüzlercesini parlamento binasına asmalarıydı.

Halkın taleplerinin önde gelen motifi şu şekildeydi: «Biz halkız», «Biz burada kalacağız», «Serbest seçimler», «Zulüme hayır», «Yeni Forumu yasallaştırın», «Serbest sendikalar», «Seyahat özgürlüğü.

Berlin'in dört büyük tiyatrosunun[2] sendikal bölümü tarafından örgütlenen bu gösteri, aydınlar ve işçiler arasında örnek bir işbir-

(1) Polonyalı devrimci ve Almanya Sosyal Demokrat kanadının yöneticisidir. Karl Liebknecht gibi, 1919 yılında Berlin'deki ayaklanma sırasında Noske'nin gerçek kolorduları tarafından öldürülmüştür.

(2) Brecht'in tiyatrosu. Burada Stalini eleştiren bir oyun sergilenmişti.

liği doğmasına yol açtı. Bu gösteriler bize «Prag ilkbaharını ve Sovyetler Birliği'ndeki radikal değişiklikleri anımsatıyor. Macaristan ve Polonya'daki gösterilere ne kadar benzediğini söylemeye gerek bile yok.

27 sözcü, aşırı solcular dışında tüm muhalefeti temsil ediyordu. SED'nin reformcu kanadından iki sözcü de yer aldı ve halk tarafından ıslıklarla karşılandı. Bir sözcü, insiyatif sahibi bir grup tarafından şekillendirilen bağımsız sendikaların kurulmasına yönelik işçi taleplerini dile getirdi: Çalışma süresinin kısaltılması, maaşların yükseltilmesi, emekli maaşları arasındaki farklılıkların giderilmesi, temel gereksinimlerin karşılanması konusunda halkın karar vermesinin sağlanması, yaşam standartlarının yükseltilmesi.

Halkın katıldığı gösterilerde olduğu gibi, tribünlerde de insanın kalbini ısıtan uluslararası bir kaynaşma vardı. Toplantı, 2 genç şarkıcının Nikaragua için söylediği bir şarkı ile başladı. Kalabalık uzun süre coşkuyla tezahürat yaptı.

Çekoslovakya'da baskı altında bulunan muhalefetle dayanışma için bir çağrı yapıldı. Güney Afrika'da baskı görenlerle ve Çinli üniversite öğrencileriyle dayanışmayı simgeleyen pankartlar taşındı. Berlinli bir çocuğun taşıdığı dolu bir pankartta şunlar yazılıydı: «Gorbi! Bize yardımların için teşekkür ederiz. Sıra bize geldiğinde biz de sana yardım edeceğiz». Tribünde bir de rusça şiir okundu. Bu tanınmamış siyasi bir tutuklu tarafından Stalin'e yazılmış bir mektuptu.

Milliyetçiliğin ve militarizmin oy birliği ile reddedilmesi bir rastlantı değildi. Doğu Almanya her şeyden önce kendi sosyal kimliğini tanımlayan dünyadaki tek ülkedir. Halk kitleleri bütün askeri geleneklere yani, SED bürokrasisinin gençliğe aşılamaya çalıştığı Prusya militarizmi ile Stalin militarizmine karşı çıkmıştır. Bu durum en azından, işçi sınıfının, aydın kesimlerin ve Doğu Almanya gençliğinin uluslararasılaşma sürecinin başlangıcını oluşturmaktadır. Gelecekteki durum politik devrimin geleceğine ve Avrupa ile dünyanın tepkisine bağlıdır.

Kitle Hareketinin Başarısı

Kitlelerin ayaklanması bir ay içerisinde bir çok değişime neden oldu. Doğu Almanya'daki sosyal ve politik durum gerçek bir devrime ait patlamayı karakterize eden bir çabuklukla değişti.

Muhalefet vatandaş haklarını kazandı. Aşırı solcular da dahil olmak üzere bütün gruplar büyük günde aktif olarak çalıştı. Yeni Forum olarak adlandırılan ana muhalefet grubu radyo ve televizyonda konuşma yaptı. Batı Alman televizyonununda ise bir görüşmeye çıktı. Leipzig'de çok sayıda taraftar toplayan muhalefet şu anda gelecek seçimlere katılabilmek için savaşıyor. Muhalefetin katılımının olmaması durumunda yapılacak seçimin hiç bir yasal yönü olmayacaktır.

Pratik olarak baskı durdu. Politik tutuklular serbest bırakıldı. Doğu Almanya polis şefi, polislerin kötü davranışları için «Belediye Binası»nın balkonundan özür diledi. Halk tarafından nefret edilen gizli polis, Stazi ise saklanıyor. Bu durumdan sorumlu tutulan Mielke, Politbürodan çıkarıldı. Şüphesiz merkez kuruldan da atılması yerinde olacaktı.

Halka göç etme ve serbest dolaşma hakkı verildi. Berlin Duvarı yıkıldı. Hükümet istifa etti. Hükümetin başına getirilen SED Dresden bölge başkanı Modrow, Gorbaçov reformlarının önde gelen savunucularındandır. Yardımcısı Schaboski şu anda Berlin'deki reform yanlılarını belirlemeye çalışıyor. Sokaktaki göstericilerin baskısı sonucu Politbüro parti içindeki belli sayıda muhafazakârın işine son verdi.

Ateşli Tartışmalar

Günümüz Sovyetler Birliği'ndeki medyalar Gorbaçov döneminin ilk zamanlarından daha özgür hale geldi. Parti basınında, özellikle alttaki birimlerin yayın organlarında ve Genç Komünistlerin, Junge Welt adlı günlük gazetesinde yönetim karşıtı metinler yayınlandı. Bu çeşit eğilimler ve fraksiyonlar SED'nin bünyesinde açıkça yer aldı. Bu Sovyetlerler Birliği'ndekinden de ileri bir durumdu. Daha önce hiç rastlanmayan durumlarla karşılaşıldı: 8 Kasım akşamı, üç günlük bir toplantının yapıldığı Merkez Komite binasının önünde ellerinde pankartlarla toplanan onbinden fazla SED muhalifi, sene sonunda olağanüstü bir parti kongresinin yapılmasını istiyordu. 10 Kasım tarihinde Politbüronun istifa etmesi gerekiyordu. Sonuçta kongrenin toplanmasına karar verildi.

SED'nin içindekiler de dahil olmak üzere bütün muhalif gruplar, bağımsız bir yayın hazırladı.

İşletmelerdeki örgütsel yapıların değiştirilmesi üzerinde ateşli tartışmalar devam ediyordu. Tartışma konuları arasında resmi sendikaların yenilenip, yeni sendikaların kurulması, çok sayıda adayın katıldığı serbest seçimlerle tüm delegasyonların yeniden seçilmesi ve işçi temsilcileri kurulu ile yerleşik geleneklerin yeniden gözden geçirilmesi yer alıyordu. Kararlar hiç şüphesiz yakın bir gelecekte verilecek.

Kurumlar, bürokrasinin yeni fikirlerin ortaya çıkartmasından korktuğu eğitim sistemini tekrar işler hale getirmek için resmi önlemler alıyor. Doktorlar ve hemşireler hastane sistemi ile ilgili aynı yönde harekete geçmeye hazırlanıyor.

Yüz binlerce insanı sokağa döken ve bölgedeki küçük kentlerinde meydana gelen tüm bu olaylar şu an için bütünüyle kontrol edilemiyor. Bununla birlikte sürekliliği olan sonuçların doğacağı kesin. Frankfurt-sur-Oder şehrindeki Ossietzky lisesindeki bir kaç öğrenci, askeri masrafların kısılarak eğitim bütçesinin arttırılması ko-

nusunda yazılı bir bildiri hazırladıkları için Krenz'in isteğiyle okuldan atıldı ve Doğu Almanya'daki bütün liselere kayıt edilmeleri yasaklandı. Ancak bugün bu öğrenciler ulusal kahraman olarak kutlanıyorlar.

Hareketin Zayıf Yönleri

Bu büyük devrimci hareketin yalnızca genişliği yüzünden başarı sağlayacağı ve sürekli olacağı düşünülmemelidir. Devrimci patlama, kendi varlığını belirsiz bir süre için tehlikeye atan iki zayıf noktaya sahiptir.

Kendi başına örgütlenme daha embriyo halindedir. En büyük gösteriler bile bu çeşit yapıların yerine geçemez. Muhalefetin (SED'nin içindekiler ve dışındakiler) içindeki en tutarlı akımlar bunun bütünüyle bilincindeydiler. Bu konudaki yetkilerini artırdılar. Yazılarında da bunları belirtmekteler (Doğu Almanya'da büyük sayıda el ilanları ve broşürler dağıtılmakta). Ama şimdi halk tereddütlü gibi görünüyor, belki de çekiniyor. Belki bu durum işletmelerde yeni otonomi düzenlemelerinin yüze çıkmasıyla düzelecektir. Bu, sürekli devrimin yeni bir niteliksel sıçraması olacaktır.

Leipzig'te olağanüstü bir durum vardır: Kitle örgüt işlerini oluşturan Yeni Forum, orada yetkisi olan gerçek bir rejim kurdu. Bu rejim çok büyük gösterici grupları oluşturmakla, kusursuz zümre hizmetleri vermekte ve şiddete başvurulmayan gösteriler düzenlemekle yetkilidir. Şu anda belirli bir görüşü temsil etmemektedir.

Zaten çoğulcu hareketin ve muhalefetin gücü, ne belli fikirleri oluşturmaya, ne de kesin siyasi amaçlar saptamaya yeterlidir.

Politik Güçler

Muhalefet, Yeni Forum, «Günümüzde Demokrasi» örgütü, Protestan Kilisesi'ne bağlı «Sosyalizm için Hristiyanlar» Birliği ve yeniden kurulan Sosyal Demokrat Parti'den oluşmaktadır. Tüm bu örgütler açık bir şekilde büyük üretim araçlarının ortaklaşmasını ve çok partili demokratik bir sosyalizmi savunmaktadır. Muhalefet şu anda işçi/halk yönetimi ve kurumlar hakkında açık fikirlere sahip değildir.

Muhalefet içindeki bu akımlar hiç şüphesiz serbest seçim sırasında çoğunluğu elde edecek. Yeni Forum içindeki sağcılar ve bazı «Blok Partiler»[3] sağ kanadı, diğerleri ise sol kanadı oluşturacak. Küçük ticaret dışındaki kamu mülkiyetinin sürdürülmesinden yana olan Almanya Sosyal Demokrat Partisi sol kanatta yer alan

(3) Blok Partiler : (SPD) Almanya Sosyaldemokrat Partisi, (CDU) Hıristiyan Demokrat Birliği, (NDPD) Almanya Ulusal Demokrat Partisi, (DBD) Almanya Demokrat Çiftçi Partisi.

bir sosyal-demokrat parti. Durumun ileride nasıl olacağını kestirmek henüz pek kolay değil.

Solcu kanat büyük üretim araçlarının ve bankaların ortak mülkiyetine ve çoğulculuğa dayalı, merkeziyetçilik gütmeyen, işçilerin kendini yönettiği demokratik bir işçi devletini savunuyor. Bu akım SED'in içindeki muhaliflerin çoğunluğu tarafından benimsenmekle birlikte parti dışında az sayıda taraftar buluyor. Bu açıdan bir çok işçinin sempatisi kazanıldı. Ancak dünya çapındaki etkisi hakkında hüküm vermek çok zor.

Statükoyu sürdürmek isteyen Stalin-sonrası muhafazakâr akım, devlet mekanizmasında çoğunluğu bünyesine çekmekle birlikte SED içinde pek taraftar bulamıyor, örgütlenmiş kitlenin ise bu yönde hiç bir eğilimi yok.

Mekanizma içinde yenilikçi (reformcu) akım, SED'de büyük bir çoğunluğa sahip olan bu eğilim devlet bünyesinde azınlıktadır. Şu anda tarafsız kesimde pek az etkiye sahip olmakla birlikte devrimin tam olarak oturmasıyla bu durum değişebilir. Yenilikçi akım, İsveç'in «Pazar Ekonomisine» benzeyen Macaristan-Polonya tipi neoliberal bir teknokrat kanat ile ve sosyal gelenekler ve işçilere yapılan baskılar konusunda daha hassas davranan diğer bir kanattan oluşuyor.

SED'nin üç veya dört Partiye bölünmesi şu anda mümkün görünüyor.

Federal Almanya Cumhuriyeti ile şartsız yeniden birleşmeye uygun olan eğilim kapitalizm yanlısı olarak nitelendirilebilir ve bu, şimdiki koşullar altında Doğu Almanya'nın, emperyalist Federal Almanya tarafından yutulması anlamına gelir. Her şeyden önce şu anda kapitalizm yanlısı akımların ana kaynağı olarak görülen Blok Partilerin içindeki en küçük parti olan Ulusal Demokrat Parti de bu eğilime sahip. Ancak bu akım kitle hareketinin bünyesinde bir etkiye sahip değil. 4-6 Kasım tarihindeki gösteriler sırasında tek bir pankart bile yeniden birleşmenin üzerinde durmadı. Berlin'de 7000 pankarttan yalnızca 2 tanesi Sosyal Pazar Ekonomisini istiyordu. Bazı pankartlarda sanatçılar için özgürlük isteği yer alıyordu.

Ama her şeyden önce politik devrimin kalıcılığı ve etkili olmasını ve ekonomide ve politik kuruluşlarda tarafsızlığını sağlamak, tüm işçi kitlesinin tek bir yöne çekilmesine, çok çaba gösterilmesine, ve hepsinden önce uygulamada ilerici bir siyaset güdülmesine bağlı.

Baskı Tehlikesi

Birkaç hafta boyunca başta muhalefet olmak üzere Doğu Alman halkı şiddetli baskıları ve yeni bir Tienanmen olasılığını ciddi olarak göz önüne aldı. Birbirini izleyen gösteriler, kargaşalığa rağ-

men kitlelerin kendi güçlerinin bilincinde olduğunu, korku ve boyun eğme yükünü reddettiklerini kanıtlar. Bunlar gerçek bir devrimin işaretleridir.

Bu kargaşalık nedensiz ortaya çıkmadı. 9 Ekim şüphesiz en önemli gündü. Zırhlı araçlar ateşe hazır durumda Leipzig'de yerlerini almışlardı. Okullarda ve hastanelerde yaralıların tedavisi için salonlar ayrıldı. Hastabakıcılar büyük kuruluş sendikalarına sürekli olarak bilgi sağladı.

Ateş etme emri büyük gösterinin başlamasından iki saat hatta yarım saat önce iptal edildi. Krenz tarafından gönderilen ve Politbüro'dan gelen karar hiç şüphesiz Moskova'nın baskısı sonucu gerçekleşti.

Gorbaçev, eğer halka ateş açarsa Kremlin'in dış politikası çökeceği konusunda Honecker'i uyarmıştı. Sonuçta tüm Doğu Bloku ülkeler ve Sovyetler Birliği için kötü bir ekonomik durumla birlikte Berlin Duvarının yapımı zamanından daha kötü bir soğuk savaş ortamıyla karşı karşıya kalmak mümkün olduğu söylendi. Bu haberi doğrulamak mümkün değil, ancak böyle bir suçun uluslararası tepkisini görmek hiç de zor değil.

Gösterilerin büyük boyutta oluşu Politbüro'nun o anda verdiği karar üzerinde etkili oldu. Bu durum Kremlin'in yönetimindeki değişikliğe rağmen belki de bir güç oluşturabilir. Polisin kışkırtılması olanaksız değil: Ancak muhalefet, polisin sabrını taşırmamak için, göstericilerin kendi kendini kontrol ettiği şiddet içermeyen türde gösteriler yapılmasında ısrar ediyor.

Daha Fazla Uluslararası Jandarmalar

Bu sorunun daha geniş bir tarihi ve coğrafi bağlamda düşünülmesi gerekiyor. 1917'den beri tüm devrimciler Alman ve Sovyet devriminin birleşmesini düşlüyorlardı. Bu dünya devriminde kesin bir geçiş noktası oluşturacaktır. Koşut düşünülürse, uluslararası vatandaş (Vatandaş ve Kremlin'in devrime karşı bürokrasisi) elindeki tüm çarelerle Almanya'da muzaffer bir devrim yapılması olanağını ezmek için jandarmalar bulmaya çalıştı. Noske ve onun gerçek kolordusu; Reichwehr; SS ve Wermacht İkinci Dünya Savaşının muzaffer ordusu, NATO ve Varşova Paktı; ardı ardına bu görevi doldurdular.[4]

Bugün, 1918'den bu yana ilk defa bu jandarma rolünü hiç kimsenin oynamayacağı bir uluslararası durumda Almanya'da politik devrim başlıyor. Bu, geçen son yüzyıllar zarfında dünya basamağında oluşan geniş kapsamlı değişikliklerin sonucudur: ABD'de Vi-

(4) Gustav Noske bir sosyal demokrattır. 1919 Şubat-Mart'ında Münih ve Berlin'deki komünist ayaklanmalarına karşı duranların başında yeralmıştır. Reichwehr ve Wehrmahct. Nazi Almanyası'ndan önce ve sonra Alman ordusuna verilen adlardır.

etnam sendromu; Federal Almanya'da barış hareketinin ortaya çıkışı; Gorbaçov iktidara geçtikten sonra Rusya'da yapılan değişiklikler; sınırlı egemenliğe ilişkin Brejnev doktrinine önem verilmemesi.

Doğu Almanya'da işçi sınıfının iktidarı ele geçirmesinin (mümkün olan, ama gerçek olmayan, hiç bir zaman olası olmayacak) ve Doğu Almanya'da politik devrimde bir zafer kazanılmasının dünya çapında bir devrim hareketine dönüşebileceği gerçeğinin bilincinde olmak gerekiyor. Doğu Almanya'dan gelen kıvılcım tüm Avrupa'yı, hatta Rusya ve Çin'i de tutuşturabilir.

Bu NATO/Bonn, Washington ve Kremlin'i yüzleştiren gerçek bir sıkıntıya neden oluyor. 1968 yılında Çekoslovakya'daki gibi bir karışıklık yinelenirse, Gorbaçov'un tüm siyaseti çökecektir. Aynı zamanda en azından Vietnam savaşındaki Amerikan halkının gösterdiğine eşit (ya da daha büyük), dev bir protesto Rusya'da çıkacaktır. Eğer Moskova Berlin'de bir demokrat işçi iktidarı kurulmasına izin verirse, bu Gorbaçov'un veba gibi korktuğu, «ayrılma» etkileriyle Federal Almanya'da, Doğu Avrupa'da ve Rusya'da çok hızlı sonuçlanacaktır.

Koşut olarak eğer Washington ve Bonn, Batı Alman işçilerine karşı tavır alırlarsa, Federal Almanya'da bir genel grev olasılığı ile dev bir halk protestosu ve Avrupa'da, hatta ABD'de tahmin edilmesi olanaksız tepkiler patlayacaktır. Eğer yapılmasına izin verirlerse, Kapitalist Avrupa'nın sağlamlığı için ihtimaller daha iyi olmayacaktır.

9 Kasım tarihinde bir NATO sözcüsü, tartışmalı bir sonuç çıkardı: Bugün Varşova Paktı Doğu Almanya'daki işçilere karşı çıkma gücüne sahip değildir.

Sonuç, devrimcilerin ve işçi hareketinin yararlarını koruma açısından şu kaynaktan akıyor: Doğu Almanya işçilerinin sınırlanmamış egemenliğini koruyalım: Herhangi bir jandarmanın işçilere karışmasını kolaylaştıracak olan Doğu Alman işçilerinin hem Doğuda hem Batıda serbest karar vermelerini engelleyen bir hükümete izin verecek tüm tahriklere ve tüm tümenlere karşı olalım.

Yeniden Elde Etmenin Riskleri

Günümüzdeki güç dengesi bürokrasisi, gerçek ama sınırlı reformların anlaşılıp ilan edilmesi yoluyla isyan hareketlerine yeniden hakim olmaya yönelmiştir. Kitlelerin çekingenliği ve ayaklanmanın büyüklüğüne bakılırsa, yalnızca söz vermekle egemenliğin yeniden sağlanması olası değildir. Krenz'in genel sekreterlikten ve hükümetten çekilmesi ve yeni bir Politbüronun biçimlenmesi, yalnızca muhalefeti yatıştırmayı amaçlayanların tartışmalarıdır. Bu geçici çözümler yalnızca bir günlüktür.

Modrow'un çevresinde mekanizmanın reformcu kanadını, ve yanısıra muhalefetin daha ılımlı yöneticilerinin bir bölümünü bir-

leştirecek bir koalisyonla desteklenecek Gorbaçovca bir reform girişimi, daha ciddi olacaktır. Bunlar, özellikle oportünist düşünceler açısından, «Gerçek Politika» Kremlin'in karışma korkusu yüzünden «eğer ileri gidersek» (her şeye rağmen süren korku) ve sağlam bir işçi devriminin çekingenliğini azaltan Polonya benzeri bir çözüme, en azından politik düzeyde hazırdılar; silahlanmış mekanizmanın kontrolünü terminolojinin gücüne bırakarak, hatta SED'in reformcuları ile hükümeti yönetmeye katılmak.

Serbest seçim olduğu takdirde muhalefetin umabileceği serbest seçim, böyle bir seçeneği çağrıştırıyor. SPD bile Batı Alman SPD'nin doğrudan desteği ile bu yola çekilebilir. Böyle bir reform başarı elde edebilir mi? Tümüyle kurumsal plan üzerinde kısa bir süre için evet, ancak o kitle hareketinin kalkınmasını durduramayacaktır. Onların kendiliğinden eylemlerini bastıramıyacaktır. Aksi halde onu teşvik etme riskine girer. İşte bu, Polonya'daki durumdan çok büyük ölçüde farklıdır.

Bu koşullar altında, o politik değişikliği de çağrıştırıyor. Politik kuruluşların kendilerini stabilize etmek için çok az şansları var. Reformcuların olasılıkla mat oldukları görünüyor.

Aşınmanın Riskleri

Deneyimler bize kitle hareketi ne kadar kendiliğinden gelse ve büyük olsa da belirsiz olarak süremeyeceğini kanıtlamaktadır. Onun belirli bir zafere ulaşması gerekiyor, aksi halde tükenmeye başlar. Hiç kimse önceden zaman sınırlarını kestiremez.

Eğer kitle hareketi sona ermeğe başlarsa; eğer güvensizlik yerleşirse; ve ümitler yokolursa; eğer bu koşullar içinde, Doğu Almanya'daki kentlilerin Federal Almanya'ya göç etme sayısı niteliksel bir şekilde yükselirse; eğer ekonomik durum ciddi olarak kötüleşirse (özellikle böyle değişebilmesinin çözülmemiş sorunlarının işlevinde) o zaman, belirli bir an için, siyasi düzen sarsılabilir.

Doğu Almanya'da kalan halkın çoğunluğu, bu ya da bir başka bir biçimde Federal Almanya ile birleşmenin büyüyen yoksulluk göz önüne alındığında hiç de kötü olmayacağını düşünecektir. Bu halk, işte o zaman birleşmiş kapitalist Almanya çevresinde kendi sosyal yeteneklerini (tamgün çalışma, sosyal güvenlik, azaltılmış yoksulluk) korumaya hazır olacaktır. Sırası gelince Batı Alman vatandaşlarının kalan Doğu Avrupa üzerindeki tepkileri, birleşmenin ekonomik avantajlarını, hareketin mali masraflarını ve sosyal-politik risklerini tarafsız görebileceği tahmin edilebilir. O zamandan beri politik devrim aşınma ve politik çıkmanın yokluğuna yenildi. Doğu Almanya'nın işçi sınıfı sonsuz bir kararlılıkla, ama tüm gizilgüç mücadelesini kaybetmeden bir koruyucu duruma ayrılacaktır. Uzun süre sonra, belki de bu gizli güç, Batı Alman işçi sınıfı gibi gelişecektir. Ancak bu gün bu hipotez için karar vermek,

daha savaş başlamadan önce yenilgiye uğramak üzerinde bahse girmeğe benzer. Tam tersine, gerçek koşullar altında devrimcilerin görevi, akıma karşı çıkmak, Doğu Alman işçilerinin yardımına koşmak, onları savunma, ve Doğu Almanya'da başlayan siyasi devrimi olabildiğince çabuk zafere ulaştırmak için tüm gücüyle yardım etmek ve korumaktır.

Türkçesi : Nurten AYDIN

Berlin'deki Gösterilerde Atılan Sloganlar

- **Aldatılmış polisler, Stalinizme karşı durun!**
- **Kimyasal endüstriler! filtreleri takın,**
- **İşçiler, gri hücrelerinizi kullanın, havlamaktan başka hiç bir işi olmayan köpeklere dikkat edin!**
- **Redaktörlere tüm yetki**
- **Artık yalanlara yer yok (Gazetecilerin pankartları)**
- **Yalnız ölü balıklar akıntıda sürüklenir**
- **Yönetime katılma yerine otonomi istiyoruz**
- **Askerden arınmış okullar**
- **Yetkinin tek elde toplanması Sosyalist düzende bile kötüye kullanmayla sonuçlanıyor**
- **Herkes için eşit emeklilik hakkı**
- **Araba pisliğin içine iyice gömülmüş, görevde olan bütün arabacılar uzaklaştırılmalı**
- **Sokak halkın tribünüdür**
- **1 Mayıs için teklif : Yöneticiler halkın önünden sırayla geçsin**
- **Kendi yeteneğinizi kullanın; işçilerin düşüncelerine şekil verin**
- **Tüm partiler için eşit haklar**
- **Devlet ve polis, halkın yönettiği kurumlar tarafından kontrol edilsin**
- **Stalinizm kurbanlarına haklarını geri verin**
- **Politik partileri dağıtın**
- **1989 Ekim devrimi**
- **Krenz masaya (*)**

(*) Bu sloganda bir kelime oyunu yapılmıştır: Tisch (masa), aynı zamanda işçilerin baskısı yüzünden istifa etmek zorunda kalan sendika konfederasyonu (FDGB) genel sekreterinin adıdır.

DAC - Muhalefet Cephesinde Kim Kimdir? (*)

BİR GENEL BAKIŞ

Yurtdışına çıkış dalgası ve onu izleyen demokratik kitle hareketleri çerçevesinde DAC'da şimdiye kadar 6, hayır, 7 muhalefet gurubu kuruldu. Partileşmiş ya da partileşmek isteyenleri aralarından ayırt etmek mümkün. Bunlar «Sosyal Demokratlar (SDP), Yeşil Parti ve «Demokratik Hareket». Diğer tarafta, çeşitli görüşlerin birleşmesinden oluşmuş değişik gruplar var. Kendilerini kesinlikle 'hareket' olarak gören bu grupların en önemlisi ve en bilinenleri «Yeni Forum (NF)», «Demokrasi Şimdi (DJ)» ve sosyalist «Birleşik Sol İçin Girişim (VL)». Ayrıca 5.12.1989'da özerk bir DAC - Kadınlar Birliği kurulmuş durumda.

Sağ ve radikal sağ gruplaşmalar şimdiye kadar pek kamuoyu önüne çıkmadı. Delinmiş duvarın öte yanında, bu yandaki Cumhuriyetçiler'in** bir kolu bulunduğunu Schönhuber açıklamıştı gerçi, ama bunlar DAC'da henüz sahneye çıkmış değil. Batı Alman Hıristiyan Demokrat Birlik (CDU)'in, Mecklenburg'da, ağırlık verdikleri yeniden birleşme talebiyle ortaya çıkacak olan bir «Bağımsız Alman Birliği»ni finanse ettiği söyleniyor (Tageszeitung, 4.12.1989). Ama, bunun dışında, radikal sağ siyasal gelişmeler DAC'da hâlâ güncel gelişmelerin arkasından ağır aksak geliyor.

DAC halkının büyük bölümü için bile —ve sınırlı iletişim olanakları karşısında— bilinen DAC muhalefet gruplarının ve partilerinin konumlarını ve aralarındaki farklılıkları ayırt etmek zor. Aynı partideki kişilerin farklı farklı açıklamaları da başka bir karmaşa yaratmakta. En yeni örnek: İki 'Yeni Forum' üyesinin yeniden birleşme sorunu üzerine bir DAC halkoylaması talebinde bulundukları, ertesi gün Baerbal Boley tarafından yalanlandı.

Aşağıda, DAC muhalefet cephesindeki siyasal gelişmelerin ve farklılıkların bir genel görünümü çizilecek, buradan (FAC) bakarak ve sadece birkaç özgün haber kaynağından yararlanmak gibi bir eksiklikle.

KURULUŞ ATEŞİ

Bugün DAC'daki muhalefet cephesi, şimdiye değin etkinlikleri-

---

* **Arbeiterkampf** dergisinin Aralık 1989 sayısından çevrildi.

** Cumhuriyetçiler (Republikaner) : FAC'de faşist eğilimli bir parti.

ni kilise çatısı altında sürdürmek zorunda kalan pekçok temel gruptan oluşuyor. Çevre kitaplığı, kilise barış çevresi, çevre ve insan hakları için girişim, insan hakları ve çevre girişimlerinden özerk gruplara dek birçok oluşum bu kapsama girmekte.

Bu yılın (1989) ağustos ayındaki yurtdışına çıkış dalgası, parlayan bu kuruluş ateşinin asıl etmeniydi. İlk fırlayan(26.8.1989'da «Sosyal Demokrat Bir Parti İçin Girişim»i ortaya koyup, 7.10.1989'da partileşen dar bir sosyal demokrat çevre oldu. Daha eski DAC - muhalefeti ise Baerbel Boley, rahip Reiner Eppelmann, Ulrike Poppe gibi isimlerin çevresinde yürütülüyordu. Üçü de, varlığını hâlâ sürdüren «Barış ve İnsan Hakları Girişimi»nin üyesiydi. Bu kişinin her birine üç farklı muhalefet grubu bağlı; Yeni Forum'un tanınmış üyesi Baerbel Boley, «Demokratik Hareket»te Rainer Eppelmann ve «Demokrasi Şimdi» de Ulrike Poppe. Ne bu üç kişi, ne de yeni muhalefet gruplarının bütün sözcüleri siyasal etkinliğe yeni başlamış değil. Arkalarında, tutuklanmaların ve illagal etkinlik şartlarının sekteye uğrattığı muhalefet çalışmasıyla dolu uzun bir geçmiş var.

«YENİ FORUM»

Aşağı yukarı eylül ortalarında, DAC'de, başlangıçta otuz kişinin imzaladığı iki sayfalık bir yazı elden ele dolaşmaktaydı; «Hareket 89, Yeni Forum». Bu yazıda «Yeni Forum» kendini, 'bütün meslek çevrelerinden ve yaşamın her alanından 'insanlara, bu ülkedeki yaşamsal önem taşıyan toplum sorunlarının tartışılmasına ve üstünde çalışılmasına katılmalarını' sağlayacak 'DAC çapında bir siyasal platform' olarak sunuyordu. Bozulan 'devlet ve toplum' ilişkilerine deikkat çekiliyor ve 'tembellerle yalancı pehlivanların yerlerinden sürülmesi', ama öte yandan da 'sosyal bakımdan zayıf ve korunmasız olanlara kusur bulunmaması' gibi, halkın epeyce farklı dilek ve görüşleri aktarılıyordu. «Yeni Forum» DAC'nin birleşme yasalarının temeline yasal olarak katılma talebinde bulunuyor; gruba hemen 'devlet düşmanı' damgasını vuran içişleri bakanlaığına bu yolda bir dilekçe vermiş durumda.

Demek ki başlangıçta, siyasal bir platform olarak «Görüş alışverişi eksikliği ('Yeni Forum'dan Jens Reich böyle diyor)» aksaklığının giderilmesi talebi vardı. Bu aksaklık giderilirken ne sosyalizm, ne de bağımsız bir devlet olarak DAC bir kenara bırakılacaktı. Hareket için, ruhbanlığın gölgesinden sıyrılıp, kiliseden kurtulmak çok önemliydi. Bu da, kilise çatısı altında toplanan bazı temel gruplarda güvensizlik yaratmıştı ('Yeni Forum' Leipzig'den Michael Arnold).

24.9.1989 tarihinde, aralarında başlangıçta saydığımız örgütlerin temsilcilerinin de bulunduğu 20 değişik grup Leipzig'te, gizlice toplandılar. Burada 'Yeni Forum' bütün grupları kapsayan bir çatı

örgütü işlevi gördüğünü vurgulamadı, bunun da ötesinde, toplumsal bir diyalog için alabildiğine çoğulcu bir 'platform' oluşumunu hızlandırma çabasında gözüktü.

4.10.1989'da 'Yeni Forum', 'Demokrasi Şimdi', 'Demokratik Hareket, SDP, Barış ve İnsan Hakları Girişimi ve Barış çevreleri' nin ortak bir açıklaması gerçekleşti. Açıklamada DAC halkı 'DAC'nin demokratik yenilenmesine katılmaya' çağrılıyor, serbest ya da gizli seçimlerin Birleşmiş Milletler'in denetiminde yapılması savunuluyordu.

Özellikle bu yılın (89) kasım ayından beri, kendini 'hareket' ya da 'platform' olarak gören gruplar arasındaki siyasal ayrımlar gitgide daha çok belirginleşti. 300.000 imzalı ilk çağrı göz önünde tutulursa, hiç de şaşırtıcı değil bu.

Ama bir konu, 'Yeni Forum'un partileşip, gelecek seçimlere katılıp katılmayacağı konusu, hâlâ tartışmalı. Şimdiye kadar, 'Yeni Forum' etkinlerinin büyük çoğunluğu hareket olarak kalmayı yeğledilerse de, sözcüler 'Yeni Forum'un yakında ikili bir yapıya dönüşeceğini (yarı parti - yarı hareket) tahmin ediyor. Daha çok sol olan Leipzigliler'in, hem gelişmelerde başat rol oynamaları, hem de pekiştirilmiş yeniden birleşme sloganları nedeniyle kitle üstünde belli bir etkileri var. Bu kesim, Berlin 'şöhret'i Baerbel Boley'in çevresindekileri eleştiriyor. Dediklerine göre, bu Berlin 'aydın kliği' nin gerçek eylemlerle fazla bir ilgisi yokmuş.

Baerbel Boley'in seyahat özgürlüğü konusunda yaptığı 'siyasal kaosa ve ekonomik çöküntüye yol açar' şeklindeki açıklaması da tartışmayı alevlendirmişti. Gerçekten de, bayan Boley'in «Daha uzun bir süre yoksul kalacağız, ama vurguncuların ve üçkağıtçıların kaymağını yediği bir toplum olmak da istemiyoruz.» açıklaması dinsel çizgiler taşıyor (Tageszeitung'tan, 18.11.89). Bu «yoksul ama, ooo!» ile 'Yeni Forum'un öteki üyeleri hiç de aynı fikirde değildi. Seyahat özgürlüğünü tamamıyla olumlu karşılıyorlardı. Şu sıralarda daha güçlü dile getirilen yeniden birleşme talebinin baskısı altında DAC solu ve sağı arasında tartışma patlak verdi. Örneğin Dresden' de 'solcular' 'Yeni Forum'u çoktan bıraktı. Keza Leipzig'te de, solcular, sağcılara aynı çizgiye düşmemek için, iki devletlilik durumunun tanındığının açıklanmasını ve sosyalizmin yenilenmesini kapsayan izlenceli bir etkinlik yolunda baskı yapıyor. Berlin'de de 'solcular', örneğin antropozofisf* Rolf Henrich'in başını çektiği türden akımlara karşı «sosyalizmin reformu»nu savunan Jens Reich ve Sebastian Pflugbeil'ın çevresinde toplanmış durumdalar. Ya da, diyelim Leipzig 'Yeni Formu'ndan bir Tallig, kendini yenilemiş bir SED

* Anthroposophie : Gizilbilimci Rudolf Steiner'in ortaya attığı dinsel bir öğreti. Bu bilimin amacı, kötülüğün iki gücü olan İblis'e ve Ehrimen'e rağmen, insanoğlunun bireysel ve toplumsal evrimini gerçekleştirmektir (Gelişim Larousse. 1986. II. Cilt - s. : 701).

ile işbirliği önerince, bunu kararlı bir şekilde reddeden bir tavır çıkıyor ortaya. Hatta Jürgen Tallig, Boley ile Henrich'i 'Yeni Forum'u temsil edici nitelikte bile bulmuyor, forum adına sözcülük yapamıyacaklarını söylüyor (Frankfurter Rundschau gazetesi - 2.11.89). Jens Reich, 4.11.89'da Berlin'de yapılan büyük kitle gösterisinde «devrimci bir yenileme» ister, SED'i karşıya almamak gerektiğini vurgular ve «Düşünsene, sosyalizm gerçekleşmiş ve kimse kaçmıyor...» şeklindeki hayalini dile getirirken, diğerleri yalnızsa sosyalizmin esamisi okunmadığı için platformda yer alabiliyorlar.

«Yeni Forum»un göreceli olarak birlikte göründüğü nokta, çabucak 'yuvarlak masa'yı oluşturmak, ama seçimleri daha sonra gerçekleştirmek. «Yeni Forum» temel demokratik yapılar için epeyce çaba harcadığından ve seçim konusu sadece kabataslak bir belirsizlik kazandığından, hem Sebastian Pflugbeil, hem de Hans-Johen Tschiche, seçimin ancak 1991 başlarında gerçekleşebileceğini savunuyor. Buna karşın SDP de seçim için 6 mayıs 1990 tarihini savunmakta, «Demokratik Hareket» de olabildiğince erken bir seçimden yana.

Aralık ayının ilk haftasında «Yeni Forum» kendine 6.1.90 tarihinde bir statü vermeyi kararlaştırdı. 27.1.90'da bir program açıklanacak, 'hareket partisi'nin kuruluş toplantısı gerçekleştirilecekti.

Ortak komisyon sözcüsü Michael Göbel'e göre, DAC'deki pekçok toplantıda Yeni Forum'un yeniden birleşme konusunda 'açıklama yapacak konumda olmadığı' ortaya çıkmıştı.

Daha bu ilk iç tartışmalardan, «Yeni Forum»un 'Almanya, birleşmiş anayurt' düşüncesine atak bir şekilde karşı çıkacak durumda olmadığı belirginleşmişti. Bundan, aynı zamanda «Yeni Forum»un halk arasındaki siyasal kutuplaşmaya yetişemediği ve kendini büyük ölçüde, şiddete başvurulmaması türünden uyarılarla sınırladığı anlaşılıyor.

«Yeni Forum» sözcülerinin büyük çoğunluğu, 'tasfiye satışı' tehditine karşı görüş belirtir ve bunu kamuoyu önünde dile getirirken, bir yandan da ekonomik reform için 17 tez ortaya koydular. Bu tezlere göre, sosyalizmin yenilenmesinden, ölmekte olan reel sosyalist sistemin tümüyle sosyal demokratlaştırılmasını anlıyorlardı. Gerçi, üçyüzden fazla çalışanı bulunan fabrikalar toplumsal mülk olarak kalıyor, ama % 49'u hissesenedi yoluyla yabancı sermaye, devlet ya da personel tarafından elde edilebilecek. Devlet dış ticaret tekelinin yerine, kendini götüren fabrikaların tek tek faaliyetlerini koordine edecek bir kurum getirilecek. «Yeni Forum»un tasarımlarına göre devlet planı, kendi bütçesini, büyük fabrika ve tesislerle, banka kontrolüne indirgeniyor. Ekonomi politiğin muhasebesi tamamıyla değerler kategorisine, girdilere, fiyat ve kâra dönüştürülüyor. DAC Para birimi adım adım değiş-tokuş edilebilir (konvertibil) hale getirilecek. Fabrika ve tesisler fiyat, ücret, çalışma

koşullarını v.b. her seferinde ilgili ücret sahasının sendikasıyla görüşerek belirleyecek, devlet yalnızca hakem rolü oynayacak, işçiler grev hakkını ellerinde tutabilecek. İş hakkı korunacak, ama işsizler sosyal yardım alacak. Bir anamal ve tüketim vergisi getirmeyi düşünüyorlar. Devlet yardımı (sübvansiyon) terkedilecek. Kiralar ve icara verme ilerde serbest bırakılacak, devlet yalnızca tavan fiyatı koruyacak. «Yeni Forum»un Pankow'da düzenlediği ekonomi politika gündemli toplantıda, bu tezler tartışılırken, büyük çoğunlukla «ekonomi politikamızın modernleştirilmesinde... özellikle Federal Almanya Cumhuriyeti'ne yöneldik.» şeklindeki görüş temsil edildi. Bu bağlamda, FAC'ne 'tasfiye satışı' sorunu üstünde daha fazla durulmayacak.

«DEMOKRATİK HAREKET»

Aşağı yukarı eylül (1989) ortalarında papaz Edelbert Richter «Demokratik Hareket»in kurulduğunu kamuoyuna açıkladı. Amaç partileşmek, gelecek seçimlere katılmak ve SED tekelini kırmak olarak formüle ediliyordu. «Yeni Forum»dan farklı olarak 'sosyalizm sözcüğü kulağımızı okşuyor', şeklindeki açıklamayla Richter, siyasal varolma haklarını gerekçelendiriyordu. Ama «Hareket» ve «Yeni Forum» ya da «Demokrasi Şimdi» arasında içeriksel tartışma noktaları yoktu. Richter ve papaz Eppelmann'a göre 'kişisel düşmanlıklar' söz konusuydu (Tageszeitung gazetesi - 15 ve 16.9.89).

Sosyalizmin 'kulak okşayan tınısı' bu arada çabucak geride kalacaktı. Böylece, Eppelmann Tageszeitung gazetesine 'Hareket'in oluşumunda eski SED üyelerinin de payı bulunduğu için, yalnızca bu yüzden 'reform sosyalizmi'nden söz ettiklerini açıklayacaktı. Eski SED'liler, ilk demece kendi etkinliklerini yansıtmış — bu da ne yazık ki öteki insanların önüne sınır çekmişti (Tageszeitung - 3.10.89).

Ekim sonunda 'Hareket' kurulmuş, daha sağlam yapılar düzenlenmişti. Başkan olarak da 'Hareket'in amacını «verimli bir sanayi toplumu, çevrebilimsel ve toplumsal temel doğrultular», çok partili parlamenter sisteme giriş, parti ve devletin birbirinden kesin çizgilerle ayrılması, biçimindeki sözlerle, anaçizgileriyle ortaya koyan avukat Wolfgang Schnur seçilmişti. 'Hareket' seçim tarihi olarak 30.9.90'ı savunuyor ve 16 - 17.12.1989'da partileşmek niyetinde.

'Hareket' içinde de değişik siyasal tartışmalar görülüyor. Bölünmeler, yeniden birleşme sorunundan kaynaklanıyor. Bu beklenen partinin bayan sözcülerinden Sonja Schröder yeniden birleşmeye karşı. Avrupa ortak evinde bir konfederasyondan yanaymış. Daha önce Graf Lambsdorf ve federal şansölye (Kohl) ile görüşmüş olan Eppelmann ve Schnur da böyle bir konfederasyonu terennüm ediyorlar. Hatta Schnur böyle bir konfederasyonun devlet başkanlığına federal şansölyeyi yakıştırdı bile. Kohl'un on nokta planı Eppelmann'a birazcık erken görünürken, yönetim kurulu üyesi Edelbert

Richter, Willy Brandt'ın pozisyonunu üstleniyor: Polonya tarafındaki batı sınırları tanınırken yeniden değil, yeni birleşme, 'yeni şartlar altında' Alman birliği, ortak bir çevre ve dışişleri bakanlığı oluşturulması. Kohl'un planı epeyi ölçülü, diyerek övgüde bulunmaktan geri kalmıyor Richter.

Burada 'Hareket' üyesi papaz Hülsemann haklı olarak kendine soruyor: üyelerden biri LDPD'yi tercih etmişken, acaba ben de hemen SDP'ye girsem mi?

Bütün bunlar olurken, papaz Fridrich Schorlemer FAC'den gelen 'büyük paranın egemenliği tehlikesi'ne karşı uyarıyor, şüphesiz ki duvar bir süre de kalabilirdi, FAC'den şu sıralar yeniden birleşmenin 'korkunç sesleri'ni duyuyordu. Schorlemer 'tutarlı bir anti faşizmi içeren sosyalist demokratik cumhuriyet'i savunuyor ve 'Ülkemiz İçin' adlı çağrıyı da tek 'Hareket' üyesi olarak imzalıyor. Demokratik Hareket bütün ilgisini tamamıyla seçimler üzerinde yoğunlaştırıyor ve öteki 'Hareket' - örgütlerine olan örgütsel ve yapısal üstünlüğünü oya dönüştürebilmeyi umuyor.

'Alman sorunu' karşısında açıkça başka tavırlar alan Schorlemer dışında, 'Hareket' program bakımından CDU ile SPD arasında bir yerlerde. Ekonomi politik açıdansa, daha çok sosyal demokrat düşüncelere yakın.

«DEMOKRASİ ŞİMDİ»

Kendini 'yurttaş hareketi' olarak gören «Demokrasi Şimdi» partileşmek istemiyor ve 'partilerden bağımsız' bir konumda kalmak niyetinde. Bu gruplaşma, sınırlanmanın ilke ve pratiğinin reddinden yola çıkmış ve kendi sözlerine göre birkaç bin üyeleri var.

«Demokrasi Şimdi» tamamıyla bir burjuva hareketi. Başlangıçtan beri —başka anlamlar taşıyan öteki güven verici açıklamaların tersine— hiçbir zaman kapitalizmin dışında, sosyalist bir yenilenme üzerinde bir anlaşıma yaklaşmadı. 12.9.89'dan başlayarak 'DAC'nin demokratik bir dönüşümü' adlı tezlerinde şunu talep ediyorlar: «Federal cumhuriyetteki Almanları, Avrupa halklarının ortak evinde Alman halkının yeni bir beraberliğini mümkün kılabilecek toplumsal dönüşüme katkıda bulunmaya çağırıyoruz. Her iki Alman devleti de, birlik aşkına karşılıklı reformlara girişmelidir.»

Devlet komutasındaki ekonominin yerini, bir devlet çerçeve planlaması almalıydı. «Fabrikalar... ekonomik olarak kendilerini götürebilmeli, bir sunu rekabeti oluşması için, sunu ve fiyatları pazara yönelmeli...» idi.

Bu temel tavırda bugüne kadar bir değişiklik olmadı. Nitekim, Yeşiller'in geleceğe bakış kongresinde Ludwig Mehlhorn sosyalizmi iflas etmiş olarak niteledi ve 'sosyal ve çevreye zarar vermeyeck bir pazar ekonomisi'nden söz etti. Konuşmacı Konrad Weiss seyahat özgürlüğünü 'ulusun birliğinin kanıtı' olarak gösterdi. Arkadaşı

Wolfgang Ullmann'a göreyse, 'yeniden' olmamak koşuluyla iki Alman devletinin birleşmesi mümkündü (bak: Tageszeitung gazetesi, 18.11.89).

YEŞİL PARTİ

DAC Yeşilleri, ancak kasım sonunda palas pandıras ve tartışmalı bir şekilde partileştiklerini ilan etti.

Daha önce kasım başlarında yeşil bir parti için, kuruluş girişimi açıklaması yapılmıştı. Açıklamada çevrebilimsel bir yenilenmeden söz ediliyor, gelişme ve verimlilik toplumuna ilişkin 'bulaşıcı bilinç'e karşı görüş belirtiliyordu. Girişim kendini 'çevreci, feminist ve barışçı' olarak görmekteydi. 'Her şeyden önce' 'bir hareket serbestisi toplumunun dargörüşlü, sağduyudan yoksun maddi ihtiyaçlarının baskısı altında savurgan ve israfçı bir zihniyetin oluşması' engellenmeliydi. Bu 'savurganlık' DAC yurttaşlarınca bugünlerde çok olumlu karşılanabilirdi hani.

Parti kuruluşu da darmadağın bir şekilde yürümüştü. DAC çapındaki çevreci temel hareketlerden oluşan 'Yeşil Lig' hazırlıksız yakalandığı duygusuna kapılıyor, böyle danışımsız ortaya çıkan, acemice ve dengesiz programın damgasını vurduğu kurulmaya karşı dobra dobra görüş belirtiyordu. Bu, DAC'deki yeşil hareketi 'açıkça bölmekte' idi. 'Yeşil Lig' çeşitli temel gruplardan oluşur ve resmi 'Doğayı ve Çevreyi Koruma Derneği' ile (GNU) beraber çalışırken Yeşil Parti protestan kilisenin çevreci gruplarından üye topluyor.

Ayrıca, nükleer enerji karşısında Yeşil Parti'nin olduğu gibi Yeşil Lig'in tutumu da ilginç: gerçi bir indirim savunuluyordu ama, çevreyi mahveden termik santraller karşısında atom enerjisinden vazgeçilemezdi.

Federal Alman yeşiller, DAC yeşillerine farklı bir konumda görünüyor besbelli. Yeşillerin geleceğe bakış kongresinde, o zamanki kuruluş girişiminden hiçbir temsilcinin bulunmaması dikkat çekiciydi.

BAĞIMSIZ KADINLAR BİRLİĞİ

Aralık ayı (89) başlarında, bir 'Sosyalist girişim' olan 'Saldırgan Mor'dan, SED'den, 'Yeni Forum' uzamından yaklaşık 1000 kadın bir kuruluş toplantısı yapmak için bir araya gelip, ortak bir dernek oluşturmaya karar verdi. Taleplerinin kapsamı yuvarlak masa toplantılarına katılmaktan, mecliste bir kadınlar kurulu oluşturulmasına, kontenjan isteğine, bir hak eşitliği düzenlemesinden, meslekte, ücrette, eğitimde ve eğitimini geliştirip ilerlemede toplumsal eşitliğe kadar uzanıyordu.

Kadınlar için 'Yeniden birleşme'nin anlamı, 'politbüro diktatörlüğü'nün yerine 'Federal şansölyelik diktatörlüğü'nün gelmesinden başka bir şey değildi ve bu yüzden kesin bir şekilde reddedildi.

«BİRLEŞİK BİR SOL İÇİN GİRİŞİM» (VL)

Sosyalist bir yenilenmeden yana, varolan buyruk sisteminin yerini hisse senedi ya da pay benzeri yapıların almasını isteyen, yeniden kapitalistleştirmeye ve karşı çıkan yeni ya da yeniden birleşme opsiyonlarını* kabul etmeyen «Böhlen Platformu» DAC kamuoyunun önüne ilk kez eylül ayında çıktı.

VL, kendini çeşitli görüşleri bir araya getiren bir grup ve forum olarak görüyor. Bu forumda, uzlaşma temelinde birleşen sosyalistler DAC'daki sosyalizmin daha ilerdeki perspektifleri üzerine tartışabilecekler — özellikle, parti liderliğinin güttüğü politikayı terkeden SED'li yoldaşlar.

VL çatısı altında gerçekten de SED üyeleri ya da SED'den ayrılmış üyeler var. Ama, grubun uzamı Troçkicileri 'eski' çevre ve barış hareketi mensupları, çevre kitaplığını, 'Saldırgan Mor'dan kadınları ve bağımsızları da kapsıyor. 500 Katılımcının DAC çapında gerçekleştirdiği çalışma toplantılarında, ağırlığın sosyalizmin yeni algılanışı konusuna verildiği ve siyasal-pratik aracılık yeteneğinin henüz eksik olduğu görüldü.

«HALK» VE «HAREKET»

VL, belki de kadınların çatı örgütü dışında, öteki gruplaşmalarda ve partilerde ağırlıklı olarak bir burjuva-demokratik hareket söz konusu. Bunların önde gelen temsilcileri, geçmiş yılların 'eski' muhalefetinden geliyor.

Bütün bu örgütleri içine alan parantez, demokratik temel hakların yerleştirilmesi ve serbest seçimlerin yapılması talebinden oluşuyor. SPD de içinde olmak üzere sözü edilen partilerin ve hareketlerin bütün açıklamaları, istisnasız bir ortak temel anlaşıda birleşiyor.

Burada ortaya çıkan bütün sorular karşısında, ekonomik sorunların çözümünde ve FAC ile ilişkilerde («Tasfiye satışı») görüşler —kısmen sözkonusu gruplaşmalar içinde de— birbirinden epeyce ayrılıyor.

Ekonomik-politik görüşlerinde —iyi düşünülmüş tasarımlardan söz etmek mümkün değil— bütün ağırlık, açık bir şekilde sosyal demokrat düşüncelere verilmiş; kapitalist meta-para ilişkisi harekete geçirilmeliydi, devlet sadece çerçeve planlamasıyla sınırlanmalı ve sosyal eşitsizlikler sosyal bir şekilde dengelenmeliydi. Bunlar, SED reformcularının tamamıyla yakın durduğu görüşler.

---

* Opsiyon : (Buradaki Anlamı) Alacaklının borçluya tanıdığı süre. DAC'nin FAC'ne 'tasfiye satışı' konusuna gönderme yapılıyor.

VL ile kadınların çatı örgütü dışında, 'Yeni Forum'un bazı kesimleri ve 'Demokratik Hareket' içindeki bir azınlık, Alman konfederasyonu ya da yeniden birleşme konusunda gerçekten safça düşüncelere saplanmış. Ama, kısmen, DAC'nin FAC'ne bağlanması yönünde oldukça kararlı bir tutuma girenleri de var. Çeşitli parti ve gruplaşmaların ne ölçüde bir kitleyi peşlerinden getirdiği, kitleleri ne kadar etkileyip, peşinden sürükleyebildiği, zor tahmin edilebilir. 300.000 kişinin imza verdiği 'Yeni Forum', SPD'nin yanı sıra en tanınmış örgüt sanırız ve bunun yararını da gördü. Kamuoyu önüne ilk onlar çıktı. Demokratik hakların yerine getirilmesi talebinin gerçekleşmesiyle ya da çözülmekteki SED'in mütevazi sabrıyla —her ne kadar kitle iletişim araçlarından serbestçe yararlanma, basın özgürlüğü gibi bir çok istek henüz yerine getirilmemiş olsa da— artık, ekonomi politik ve yeniden birleşme konusundaki sorular gündeme geldiğinden, bu gruplaşmaların etkisi azalıyor.

Tüm muhalefet grupları, hem SED'in çözülmesinin, hem de Leipzig'teki büyük kitle gösterisinin ve bunun getirdiği yeniden birleşme dinamiğinin tamamen altında kaldılar. Bu süreçlerden en çok yararlanan DAC sosyal demokratları oldu. Bir yandan iyi donatılmış bir örgüt aygıtları vardı, bir yandan da günün popülist eğilimlerine beceriyle uyum sağlıyor ve bunları doruğa çıkarabiliyorlardı. Siyasal açıdan SDP ülkede yaygın olan birçok temel eğilimle uyuşuyor: Ekonominin pazar araçlarıyla, ama toplumsal olarak katlanılabilir biçimde modernleştirilmesi. Alman birliğine evet, ama Avrupa anlaşmalı.

DAC'de şimdiden açık bir azınlık pozisyonu alan ve toplumsal ana akıma muhalefet eden VL dışında, öteki gruplaşmalardan, sosyal demokrat bir temizlikten geçen SED'in de aralarına katıldığı, sosyal demokrasinin hegomonyası altında bir burjuva-reformcu bir blok oluşturulabilir. Macaristan'da ve Polonya'da daha önce görüldüğü gibi, burjuva-muhafazakâr ve gerici partiler çok sonra şekillenmeye başlıyor. Yerli (FAC) CDU-CSU, yeniden birleşme, sosyal pazar ekonomisi ve parlamenter demokrasiden yana 'Serbest Alman Birliği'ni (FDU) açıkça destekliyor ve CDU Hamburg örgütüyle randevu veriyor. Şimdilik yalnızca 50 üyesi bulunan partinin öncü kadrosu LDPD'den gelme.

Maddi yardım desteği ve batı kitle iletişim araçlarının koltuk çıkmasıyla, çok partili sistem kurulurken FDU'nun tutucu kanadı oluşturması ve pek de yabana atılmayacak bir kitle etkisi kazanması bekleniyor. Tüketim kültürü doğrultusunda, Federal Alman parti kültürü ithalinden birşey kalmıyor geriye.

SOSYAL DEMOKRAT PARTİ - SDP

DAC'nin 7 ekimde (89) kurulan Sosyal Demokrat Partisi SPD, muhalif uzamın en iyi örgütlü gücü olarak biliniyor. Bu, belki de SPD'nin bir Federal Alman partisinin, politik ve ideolojik olarak SPD'nin gerçekten de küçük bir kopyası olmasından kaynaklanıyor. SDP şimdiye dek ne öteki muhalefet gruplarının iç çelişkilerinin sıkıntısını çekmiş, ne de sözde uyuşuk partililerden,' temelde demokratlar'dan başı ağrımışa benziyor. Ki, bunlar örgütleşmeyi isteyip istemediklerini bile bilmeyen ve bu tür sağlam 'yapı'lardan ürken kişiler. Buna karşın SDP ayrıntılarına dek iyi hesaplanıp kitaplanmış komple bir tüzükle çıktı ortaya.

Belli ki SPD'nin Bonn merkezi çok önceden dizginleri eline almış ve oluşmakta olan partiyi kararlı bir şekilde biçimlendirmiş. Yoksa SDP resmi olarak kurulur kurulmaz büyük bir onurla 'kardeş parti' nitemini bahşetmez, sosyal demokrat enternasyonal'e (SI) başvurusunu desteklemezdi. Bu ayrıcalık, DAC muhalefet uzamındaki tüm öteki akımlar karşısında biraz fazla göze çarpıyorsa da, aslında pekçoğu 'içeriksel olarak' SDP'ye yakın duruyor.

Toplumsal sistem üzerine temel açıklamalarda CDU-DAC ve LDPD gibi küçük burjuva partiler bile görüşlerini saklı tutarken SDP dikkat çekici bir pervasızlıkla gönlünde, hemde 'çevreci yönelimli' bir 'sosyal pazar ekonomisi'nin yattığını ifşa ediyor. Bunun dışında SDP'nin öteki muhalefet gruplarından, programsal temel ilkelerde (insan ve yurttaşlık haklarının korunması, devlet ve partilerin birbirinden ayrılması, merkeziyetçiliğin terkedilmesi vb.) pek farklı olduğu taraf yok. Bu da, sosyal demokrat ideolojinin çoktandır bir etki alanının bulunduğunu ve farklılıkların da siyasal pratiğe geçme düzleminde ortaya çıktığını vurguluyor.

'Yeniden birleşme' konusunda SDP'nin tutumu yine SPD'ye uymakta: Her ne kadar temelde 'Alman Birliği'nden yanaysa da, FAC'a bağlanmayı reddediyor. Bağlanma sorunuyla ilgili olarak bir 'Avrupa Barış Düzeni'ne gönderme yapıyor ve 'Doğu Avrupa'daki komşularımızın çıkarları'nın es geçilemeyeceğinin altını çiziyor.

SDP'nin içinde de her kafadan bir ses çıkabileceği, sloganların çabucak tam tersi bir içeriğe bürünebileceği yeni milletvekili seçimlerindeki tutumunda görülüyor: Daha kasımın ikinci yarısında (89), SPD'nin Nordhein-Westfallen eyaletindeki parti kongresinde konuşan SDP sözcüsü Stephan Hilsberg, yakın zamanda yapılacak bir seçime karşı çıkmıştı. Gösterdiği nedene göre, yönetmeye henüz hazır olmayan muhalefet seçimi kazanır ve hazırlıksız bir şekilde hükümet etmek zorunda kalırdı. Seçimler ancak 1991 baharında yapılmalıydı. Gelgelelim, aralık başlarında SDP 'Yeni Forum'la birlikte yeni seçimler için atağa geçmeye karar verdi. Çünkü, Modrow hükümeti çalışma becerisinden yoksundu. Görüldüğü kadarıyla se-

çim tarihi olarak 6 mayıs 1990 tarihi bu bağlamda ilk kez SDP tarafından dile getirildi ve hükümet-muhalefet 'Yuvarlak Masa'sınca da çoğunlukla onaylandı.

Kendi verdiği bilgilere göre SDP'nin on binden fazla üyesi var. İlk kamuoyu araştırması, serbest seçimlerde % 10 oranında bir oy elde edeceğini gösteriyor. Bu sonuçla Yeni Forum, LDPD, SED ve CDU'nun ardından beşinci sırayı alacak. Bu sonucun SDP'nin gerçek etkisini ve özellikle yakında eline geçecek fırsatları, ayrışan muhalefetin büyük bir bölümünü yanına çekebileceği olgusunu pek yansıtmadığı tahmin edilebilir.

Türkçesi : Adem AYAKTA

«Stalinizm Kazanamadı»

Jürgen Fuchs

DAC yazarı, FAC'de Sürgün Jürgen Fuchs'un Biermann Konserini Açış Konuşması. 77 Yazarın imzaladığı çağrı Kültür Bakanlığı'na verildi.

Wolf Biermann Leipzig'te söylüyor! Bugünü ne uzun bir süre bekledik! 65'ten beri yasak, 76'da yurttaşlıktan atılmış, şimdi 1989 dayız: Bu, onun DAC'deki ilk büyük konseri. Büyü bozuldu. Stalinizm kazanamadı. Varşova'da, Moskova'da, Budapeşte, Leipzig ve Prag'da demokratik bir devrim başladı. Yasaklama, aşağılama, tutuklama ve sınırdışı etme vardı.

Biz yazarlar, herşeyden önce özgür sözcüğü kurtarmak zorundayız. Bugün, şu anda, istiyoruz ki; Sansür kaldırılsın, bütün sanatçılara, yurttaşlıktan atılmışlara da çalışma olanağı verilsin. Herkese! Bir ayırma olmamalı artık. Bütün gerçek, edebiyatın bütün renkleri varolabilmeli. Evet, Berlin Yazarlar Birliği ifade etti: «Düzeltilemeyecek adaletsizlik» yapıldı. Ama, kolayca ve hemen düzeltilebilecek birşey varsa, o da sansürün kaldırılmasıdır. Kitabevleri her yerde, listelerinde bulunan bütün kitap ve plaklarla donatılmalı. Almanca yazan yazarların, ama Soljenitsin'in, Havel ve Michnik'in çevrilmiş kitapları da bulunabilmeli. Çeşit çeşit kitapları depolarında hazır tutan Batı Alman yayınevleriyle kolayca halledilebilir bu konu. Pekçok şey üzerinde, suçlu ve kurbanı, suç ve paylaşımı üzerinde uzun uzun tartışmak zorundayız. Şimdi yapabiliriz bunu. Yine buradayız. Sınırlar açıldı. Sınırdışı etmeler ve yurtdışına çıkışı yasaklamalarla geçen zor yıllar geride kaldı. Şimdi yeniden soluk alıyoruz. Ve, uzun yıllar yasaklı kalan bir Sovyet yazarının şu tümcesi: «Gerçek yumuşaktır.» Zor yoktur onda, radikaldir, ama uzlaşacak yetenektedir de. Bağışlayıcıdır da. Adalet ve bağışlama gerçekten önce, ya da gerçeğin dışında mümkün olamaz. Wolf Biermann Leipzig'te, sınırlar herkese açık! Ve yarın, bir politikacının hoşuna gitmeyen bir şiir yazdı diye smırdışı edilecek herkes, büyük bir protesto gösterisi isteğinde bulunabilir. Hiç kuşkusuz başarı sağlanır. O sonsuz zamanlarının fazla uzun sürmediği görüldü. Ama, yeterince uzun sürdü. Bazıları için fazla uzun. Şu günü, şu durumu şimdi birlikte yaşamayı ne kadar isterlerdi: Robert Havemann, Heinz Brant, Manes Sperber, Ernst Bloch. Faşistlerle ve neler döndüğünü farkedince stalinistlerle savaştılar. Gerçek solcular var, Alman mu-

halefeti, kendini satmayan. Hiçbir birlik partisinin politbürosuna girmeyen. Utanç verici bir şekilde, sefa çiftlikleriyle donatılmış sayfiye ormanlarında yaşamayan ve kimseyi korkutmayan. Ev gözaltısına uğratılan, yapıtları yasaklanan, adı kirletilen. Onları düşünmek zorundayım. İnsancıl, demokratik sosyalizme dair güzel sözlerini ve getirmek istedikleri 'insancıl yönelimi'. Ne acı yıllar. Ve elimizdeki şans, ne kadar büyük. 1.12.89.

2.12.1989 tarihli «Die Tageszeitung» gazetesinden.

«Anayurt Tehlikede»

Rudolf Bahro

— Rudolf Bahro ile DAC'ne geri dönüşünün nedenleri üzerine söyleşi —

— 'Report' adlı TV programında DAC'ne (Demokratik Almanya Cumhuriyeti) geri dönmeyi dilediğinizi söylediniz. Neden: 'Anayurt Tehlikede.' Niye şimdi, tam da iyi haberler ardı ardına gelirken?

RB: Durum şimdi iki taraflı gelişiyor. Bir taraftan demokratik devrimin sürmesi iyi haber. Ama, diğer taraftan, 'insanlar bu noktada öğrenme sürecini henüz yaşamadığı için, DAC'nin toptan satışının kapıya dayanması, batılı bir pazar kavramıyla yüzyüze gelinmesi, işte bu işin kötü yanı.

— DAC'deki gelişmeler 'Halk Devrimi' olarak nitelediniz. Sınıfların bir rolü yok mu artık?

RB: Devlet aygıtını elinde tutanlarla, toplumun geri kalanı arasında bir karşı karşıya gelme olduğu halde, Seçenekler adlı kitabımda DAC'nin sınıfsal bir analizinden hareket etmemiştim zaten. DAC'de şu sıralar gelişen süreç üzerinde toplumsal yapının belirleyici etkisi olduğunu sanmıyorum.

— Demek ki yalnız SED (Alman Sosyalist Birlik Partisi)'nin değil, işçi sınıfının da öncülük yetkisi savının sona erişini yaşıyoruz, öyle mi?

RB: Görgül (ampirik) açıdan bakıldığında, işçi sınıfının böyle bir yetkisi hiç olmadı, bu yetkiyi daha işin başında partisi ödünç almıştı. Aslında, bütün kuramsal tasarıyı düşsel gibi gösteren nokta da burası.

— DAC'deki Yeni Forum'a katılmak istiyorsunuz. Mutluluğunuzdan haberleri var mı?

RB: Yayınlar aracılığıyla, tabii.

— Uzun bir süre SED üyesiydiniz ve kendi isteğinizle ayrılmadınız. Şimdi çifte üyelik peşinde misiniz?

RB: Ah, üyelik, o kadar katı bakmıyorum buna. Yeni Forum'un toplantılarına bugün birçok SED üyesi de katılıyor. Ben, tamamıyla hem bu yeni şekillenmeye, hem de, parti aygıtı değil, komünistler olarak anlaşılması gereken eski oluşuma ait olduğumu düşünüyorum.

— Hâlâ komünist misiniz?

RB: Hiç kuşkusuz!

— Anlamı nedir bunun günümüzde?

RB: İki anlamı var. Birincisi, batılı tarzda bilimin, tekniğin ve sermayenin yüzeysel zaferinin altında ezilmemek için ve Rosa"nın «Sosyalizm mi, yoksa barbarlık mı?» sorusunun her zamankinden daha güncel olması, bunun kendini günümüzde en geniş anlamda çevrebilimsel (ekolojik) sorunda duyurması karşısında, teoriden hareketle kendini tanımlamaktır. İkincisi, doğrudan doğruya sorunsalla ilgili. DAC'deki politik kazanımları savunmak istediğim sürece komünistim. Yani, ekonomik sürecin üstünde —şimdiye kadar despotluk biçiminde de olsa —politik bir karar var. Sözkonusu olan —'polis'* kavramıyla ilintisini unutmayalım— ekonominin önceliği ilkesini, yani ekonomi üzerindeki kamu ortaklığını savunmaktır.

— DAC'de insanlar demokratikleşmenin yanı sıra, ekonominin modernleştirilmesini ve hayat standartının yükseltilmesini de istiyor. Bu konuda 'american way of life' dan başka bir örnek var mı acaba?**

RB: Hayat standartı ile modernleştirme arasında derin bir ayrım var. Aslında bize SED'in perspektifinden modernleştirme olarak yansıtılan, birçok sebepten geri kalmış bir endüstri sistemiyle batı endüstrisi arasındaki umutsuz bir yarıştan başka bir şey değildi. Eskiden beri aptallık ettik: «Kapitalizm koşar adım uçuruma yaklaşıyor ve biz yetişip onu geçeceğiz.» Geçmek söz konusu değil elbet, ama trene atlanmak isteniyor.

— Nasıl engellenebilir bu?

RB: DAC'nin yeni yönetimi —kimlerden oluşacaksa oluşsun— doğallıkla, DAC ekonomisinin uluslararası ilişkilere bağımlı duruma getirilmiş olduğunu dikkate almak zorunda. Bundan bir gecede kurtulunamaz. Ama, endüstriyel sektör modernleştirildiğinde, sadece cumhuriyetten kaçış durdurulmuş olmayacak. O zaman, 15 milyon insanla birlikte ekonomiyi çekip çevirmek de mümkün olacak. Ama, eğer bu iş 15 milyonla yürüyorsa, 14 ya da 13 milyonla da yürür ve öteki iki milyon insan da DAC'ne geri döner. Bence, ülke gerçekten de daha çok, kendi kendine yeten bir beraberlik kurmayı deneme eğiliminde. Doğallıkla, bu deneme daha çok ev ekonomisel bir üretim biçimiyle, ama şehirlerde de yürüyebilir. Böyle bir şey, yeni bir toplum oluşturma yolunda stratejik bir karar olurdu.

— DAC ve FAC (Federal Almanya Cumhuriyeti)'nin hemen sıkı ilişkiye geçmesi, ya da aradaki mesafenin korunması için yeterli sebepler var mı?

RB: Bugün Alman topraklarındaki en önemli olgu, bir bölü-

---

* Burada 'Polis' sözcüğü asıl anlamıyla, «Şehir devlet». «özerk şehir» anlamında kullanılıyor. Bugün Federal Almanya'daki Hamburg, Bremen, Berlin şehirleri birer 'polis' tir.

**American way of life: Amerikan usulü yaşam yolu: Bireysel çabayla, her türlü yöntemi mübah sayıp, servet edinme.

münde demokratik-politik devrimin gerçekleştirilmiş olması ve ekonomik açıdan korkunç üstün, intihar edercesine davranan batı sistemi tarafından yutulamayacağıdır. Belirleyici olan, DAC'in politik sürecindeki özerkliğin korunması gerektiğidir. DAC nihayet devletleşmişken, üç-dört yıl içinde tasfiye satışının bilançosunu yapmak zorunda kalması, saçma olurdu.

— DAC'de şu sıralar birçok şey gözden düştü, birçok şey değer kazandı. 'Seçenekler'i 1977 ağustosunda yayınlamıştınız. Bugün neler geçerli, neler geçerliliğini kaybetti?

RB: Önce neyin aşıldığıyla başlayalım. 'Seçenekler', girişimleri zamanında ele alacak parti öncülüğünde bir perestroyka ve glasnot tasarısıydı. Ortaya çıkan sonuç gösteriyor ki, asıl adres Michail Gorbaçov imiş meğer. Benzeri bir şeyi SED tarihsel olarak kaçırdı. DAC, Sovyetler'de yukarıdan aşağıya yürütülen girişimleri, şimdi aşağıdan yukarıya yaşıyor. Sanırım, her iki durumla, hem SED'le, hem de Yeni Forum'la tamamıyla beraberim.

— Federal Cumhuriyet'teki Yeşiller'le beş yıl sonra 'tamamıyla beraber' olamıyor musunuz?

RB: Başkalaşma, sadece meyhane politikacılığı alanında değil, burada işleyen politik sistemde de belirleyicidir. Burada gücümü ziyan ettiğimi farkettim.

Seçenekler'den bugüne kalanlara gelince, bu kızıl-yeşil olandır. Çevrenin ekonomiye önceliği söz konusu. Federal Cumhuriyet'te, çevre vergilerinden tutun da, Joschka Fischer'in «Endüstri Toplumunun Yeniden Kurulması» adlı yeni kitabında ortaya koyduğu eko-modernist pragmatizmine kadar bütün o çevre uygulayımsal tasarıların hiçbir şeyi düzeltmeyeceği anlaşılacak. Bu ekomodernist pragmatizmin doruğa çıkarılması iyi aslında, çünkü bu denemeyle, tahrip sürecinin kökenlerine hiçbir şekilde yaklaşılamıyacağı çabucak öğrenilecek. Ama, 15 yıl önce Yeşiller'in itirazının nasıl 70'li yılların ortak düşüncesi olduğunu gördüysek, uygarlığın temellerinin değişmesi gerektiği şeklindeki meydan okuma da 90'lı yılların genel ortak düşüncesi, anlaşımı olacağını göreceğiz. Tabii, eğer bu batı da bile olabiliyorsa, o zaman, toplumların zaten biçimlenmeye elverişli göründüğü şu anda doğudaki devrimci güçler de yılgınlığı aşıp, çevrebilimsel bir perestroyka'yı düşünmeye başlamalı.

— DAC'de ne ile geçineceksiniz? Ve nerede kalacaksınız?

RB: Berlin'e gitmeyi düşünüyorum. Orada yaşadım, orada arkadaşlarım var ve Humbolt Üniversitesi'nde ders verme işine aklım yatıyor. Akşam saatlerini tercih ederim, böylece öğrenci olmayanlar da gelebilir.

— Bütün aileyi geçindirir mi bu? Yoksa, yayınlarınız sizi rantiye mi yaptı?

RB: Yok canım, rantiye filan değilim. Elimde avucumda ne varsa, son yıllarda yaşadığım Niederstadtfeld'de, çevrebilimsel poli-

tikanın temel ilkeleri üzerine çalışacağımız kongre binamızın inşaatına yatırdım. Oradan pek bir şey kalmadı. Ayrıca, karım bağımsızdır, bu yüzden küçük kızım Hannah'ın eğitimi güvencede. Benim de maddi bir sorunum yok.

— **Ne zaman gidiyorsunuz?**

RB: Yakında, gerçekten yakında. Ama, paniğe kapılmış da değilim. Önce şöyle kısa bir süre için gidip, nereye yerleşebileceğime bakmak istiyorum. Ve, ne olursa olsun, partinin genel kongresi başladığında, aralık ortalarında orada olmak istiyorum.

— **SED'in kongresi mi? Size konuşma hakkı vereceklerine inanıyor musunuz?**

RB: Bilmiyorum, ama, partinin bütün muhalefet gruplarına açılması gerektiği kanısındayım. Sanırım, durumun değerlendirilmesi konusunda benim de bir şeyler söyleyebilecek niteliklerim var.

— **1979'da Batı Almanya'ya geldiğinizde «Burada beni yiyemezler!» demiştiniz. DAC, tehlikeli bir yer mi?**

RB: Evet, benim için orası dikensiz gül bahçesi değil. Burada, kuramsal pozisyonumdan, politik tavırlarımdan sorumluyum ve toplum öteki konularda da serbest hareket etmeyi kolaylaştırıyor. DAC' de durum farklı. Her ne kadar SED can yakıyor dense de, itiraf etmek zorundayım ki, şimdi neysem, SED olmadan olamazdım. Seçenekler'de de onlara yönelttiğim eleştiri partiye öncelik tanır. Ve bu böyle sürer: Halk, şimdiki kimliğini SED ve duvar olmadan edinemezdi.

— **Duvar'ın mazur gösterilmesi mi oluyor bu şimdi?**

RB: Tarihsel süreçte önemli olan mazur göstermek değildir. Sadece, şunu söylemek zorundayım ki, duvarın yapımına ben de katıldım. Taş taşımadım, ama bittiğinde «Nihayet!» dedim, nihayet yapıyoruz bunu. Bir özeleştiride bulunup, bu konuda bir kitap yazmış olmam ve onlarla kavgaya girişmem, kişisel sorumluluğumu azaltmaz. Volker Braun, o zaman bir topuk dönüşü yapılır, dedi, ben yapmam.

— **Yeni yönetim kimlerden oluşacak?**

RB: Daha dengelenmek zorunda olsa da, demokratik devrim zafere ulaşmış durumda. «Nasıl devam edecek?» sorusu, ancak halk anlaşımının yeniden biçimlendirdiği bir süreçte ele alınabilir. Bunları söylerken, bazılarında herhalde bulunan, kendilerini Volkskammer* seçimlerinin farklı partisiymiş gibi sunan perspektifi düşünmüyorum. Ben daha çok, gelecek üzerindeki bu karar sürecine katkıda bulunmak isteyen herkesin bu zeminde yeniden bir araya gelmesi gerektiğini düşünüyorum. Bunlar da Baerbel ya da Hans'tır, bayan Bohley (Yeni Forum'dan) ve başbakan yoldaş Modrow (SED' den) değildir. İşte, böyle bir düşünce atmosferinde, çeşitli perspek-

* Volkskammer: DAC'de, birlik listeleriyle seçilen parlamenter.

tiflerin çember oluşturacağı tam serbest ortamda, yeni yönetim ortaya çıkacak. Yaklaşan tasfiye satışı tartışmaları insana, DAC'deki politik sürece, ayaklarını yere sağlam basarak girmesi gerektiğini gösteriyor. Yani, hem saldırmalı, hem de savunmalı. Ve, madem ki demokratik devrim yürüyor, seçimlerde gözlemcilik yapması için Birleşmiş Milletler'e seslenmenin alemi yok. Gerçekten de halk bu işi kendi kendine halleder.

Söyleşi: Georgia Tornow

17 Kasım 1989 tarihli 'Die Tageszeitung' gazetesinden.

Türkçesi: Adem AYAKTA

KB (Komünist Liga) Yönetim Kurulunun Açıklaması (*)

«Almanya'yı aklıma getirince
Uykularım kaçıyor o gece»
Heinrich Heine

Franz Jozef Strauss bunları göremedi, Alfred Dregger'in de dili tutulmuşa benziyor. DAC sınırları açık, eski SED kudretlileri mevkilerini terketmek zorunda kaldı, birçoğu da savcılığın açtığı davalarla yüzyüze. Eski devlet partisinin, kontrollü bir şekilde düzenlemek isteyen ikinci kolu, bundan Egon Krenz'le çoktan vazgeçti. Basın ve koalisyon özgürlüğü fiilen uygulamaya konuldu, serbest seçimler için öyle uzun bir süre beklemek gerekmeyecek, DAC halkı büyük gösterilerle caddeleri fethetti. DAC'deki özgürlüğün bu günlerde FAC'dekinden daha canlı, daha işlerlik içinde olduğuna kuşku yok.

Politika, kitle iletişim araçları ve ne yazık ki bunların yönlendirdiği toplum, birkaç hafta için kendini, bizde özgürlüğün anlamını açıklamaya çağrılmış hissetti. Bizde özgürlükten kasıt pazar ekonomisiydi: Döviz, muz, reklam broşürleri ve dört tekerlekli motosiklet olmayan otomobiller. Sınır geçen bu konuşmalar üzerine söylenecek daha fazla birşey yoktu, ama kendini önce yüz kızartarak ortaya koyan çekingenlik artık aşılmıştı. Milletvekillerinin muhakeme gücü işlemeye başlayınca —yani, neredeyse aşırı derecede zorlanınca— Bundestag[1] oturduğu yerden ayağa kalkarak, bütün dünyanın tanıdığı Alman tınısını içeren bir ulusal marş koalisyonu kurdu. CSU (Hristiyan Sosyal Birlik), girişimleriyle parlamenterler, Yeşiller de dahil, başka parti tanımaz olmuşlardı. Kimin aklına gelirdi bu, diye sormak istiyor insan. Ama, yanlış. İnsan işte tam bunu aklına getirebilmeliydi.

SED'in duvarı açtığı tarihsel anda, Schöneberger belediye binasının önünde birkaç solcu Helmut Kohl'u alkışlayarak kendilerini avuttu, oysa Willy Brant ve Walter Momper alkışlanmıştı. Batı Berlin'de çıkan «Tageszeitung» safça, bu durumda şansölyenin istifa etmesi gerektiğini yazıyordu. Ama, Willy Brant'ın söylevi de bun-

* **Arbeiterkampf** dergisinden çevrildi (Aralık 1989). Komünistliği Batı Almanya'daki devrimci marksist en önemli guruptur (y.n.).

(1) FAC Parlamentosu.

dan iyi sayılmazdı. Hiçbir itirazla karşılaşmadan, sosyal-liberal yumuşama politikasına başka bir anlam verivermişti. O zamanlar kendini savaş sonrası gerçeklerine saygı olarak ortaya koyan şey, bugünkü görüş açısından anayurdun birleşmesine hizmet ediyordu. Hemen ertesinde sosyal demokratlar, federal hükümetin her iki Alman devletinin konfederasyonunu amaçlayan on nokta planını parlamentoda onayladılar.

Alman Ulusal Birliği, SPD'nin ikide bir adımlarını geri almasıyla ne kadar az gölgelendiyse, Yeşil reel politika düzeneklerinin büyük siyah-kırmızı-altın[2] akıma uyum sağlayabilmesi için biraz daha zamana ihtiyaç olduğu gerçeğiyle de o kadar az gölgelendi. Federal Almanya'da siyasal farklılıkların konusu, varsa yoksa yükselen tempo ve yeniden birleşme yolunda en uygun ilerleme şekilleri. Büyük Alman anlaşımı ekonomide sıkı bir desteğe dayanıyor ve batı için tipik olan düşünce serbestliği biçiminde dile geliyor; birçok değişik kanalda aynı program gösterilmekte. «Bild», «Spiegel», «Taz»[3] ve «Frankfurter Allgemeine» aynı sevinç gösterisinde birleşiyorlar. Ama, durumu ürküntülü yapan noktaysa: DAC'den gelen onaylayıcı yankının sesi günden güne daha yüksek çıkıyor.

Yeniden birleşme: Dün, önceki günlerin tozlanmış bir tümcesi, görünüşte anayasanın girişinde tumturaklı bir laf olarak yer alan bu konu, bugün dünya politikasının gündeminde, Washington, Londra, Paris ve Moskova'da FAC diplomasisinin programı olarak yürütülüyordu. Bu devletin temsilcileri Alman faşizmini hiçbir zaman suç saymamıştır ve bu nedenle bölünmeyi bir haksızlık olarak algılamazlar. Gorbaçov'un Mitterand'a ilettiğine göre, bir Alman birleşmesi durumunda günün ikinci haberi olarak kendi halefi duyurulacak ve bu kişi de bir Kızıl Ordu mareşali olacaktır.

Bu bilgi elimizde olmasa da, analizler durumun ciddiyetini gösteriyor. Varşova paktı ülkelerindeki köklü değişimlerin sürekli derinleşen bir kriz biçiminde ilerlediği, daha fazla açıklama gerektirmeyecek kadar ortada. Aynı şekilde, bu kriz, esasında yeni yönetimlerin bile antlaşma, dizgesini sorgulamadığından şimdiye dek kontrol altında tutulabildi. Coğrafi, siyasal, tarihsel, askersel, psikolojik, kültürel ve özellikle ekonomik nedenlerden, bütün nedenlerden ve açılardan, savaş sonrası sınırları içinde kalan Doğu Avrupa'daki perestroyka sürecine Batı tarafından müdahale edildiğinde, özel tehlikelerin ortaya çıkacağı daha işin başında belliydi. DAC ilişkilerinin olgunlaşması ve duvarın çağaşımsal (anakronik) hale gelmesi, ilk deliğin Federal Şansölyelik tarafından açıldığı gerçeğini değiştirmez. 25.8.1989 Cuma günü «Bonn'da dört adam bir araya gelip, dünya tarihine bir sayfa ekledi: Federal Şansölye Kohl, dışişleri bakanı Genscher, Macar başbakan Nemeth ve dışişleri bakanı

(2) FAC bayrağının renkleri.
(3) Die Tageszeitung.

Horn. Orada neler konuşulup, nelerin ele alındığı, şimdiye dek iki istisna dışında bilinmiyor: Federal Cumhuriyet, Macaristan ile Avrupa Topluluğu arasında bir bağlantı kurulmasını sağlayacak, buna karşılık Macaristan, DAC'den kaçanların Batı'ya tehlikesiz girişine izin verecekti. Bu alışverişin sadece bir 'bunalım yönlendirmesi' olmadığını, arkasında bir tasarım sakladığını, Budapeşte'li dışişleri bakanının bir cümlesi açığa vuruyordu: Macaristan, DAC' den kaçış nedeni kalmayıncaya dek sınırlarını açık tutacaktı.» (Frankfurter Allgemeine Zeitung, 6.12.1989) Sonunda duvar yıkıldığında Federal Cumhuriyet hiç duraksamadan, ikirciliğe düşmeden, müttefiklerine danışımda bulunmadan ya da bağıt yaptığı ülkeleri uyarmadan, görülmemiş bir siyasal birlik ve beraberlik içinde DAC'nin yerel savunma ve siyasal bütünlüğüne saldırmayı reel politikasının ana hedefi yaptı. Alman emperyalizminin sürekliliğini, saldırganlığını ve serüvensel manevralara yatkınlığını vurgulamak ister gibiydi. Yeniden birleşme, DAC'nin FAC tarafından yutulması ve NATO'nun Varşova paktı zararına büyümesi, doğu ile batı arasındaki güç ilişkilerinde, Avrupa içinde de keskin bir değişiklik, Doğu Avrupa'da, ama Batı AT ortakları arasında da dengi bulunmayacak bir Almanya'nın baskın olduğu Avrupa demektir. Birleşme, Alman imparatorluğunun yeniden baş göstermesi demektir. FAC kitle iletişim araçlarının bir çırpıda körüklediği ulusal coşkunluk, bu konuda az da olsa bir fikir veriyor.

Hitler'in 1939'a dek öyle başarılı olmasının nedenlerinden birinin, Almanlar'in kendi üstünlüklerini savaşsız gerçekleştirebileceklerine inanmaları olduğu biliniyor. Bu yanılgıyı bilmek, bugün pek kimseyi rahatsız etmiyor sanki. Her serinkanlı gözden geçirme, bu işin savaşsız gerçekleşemeyeceğini gösterdiği için, FAC, yeniden birleşme sorununu reel politik değil de asal bir konu olarak ele almıştı. Bugün sağdan sola bütün değerlendirmeler, tek bir el ateş etmeden bu işi başardıkları düşüncesinden hareket ediyor ve coşkunluk bir sınır tanımıyor. Yanlış bilinç: Brejnev döneminin sonuna dek Varşova paktı güçlü göründüğünden, böyle bir program akıldışı olurdu. Pakt, perestroyka'dan beri zayıf göründüğünden, konu gerçekleşebilecek şeyler arasına girdi. Bu, konuya bağlı savaş tehlikesi üzerine neredeyse hiçbir şey söylemiyor elbette.

Yeniden birleşme parolasını Berlin, Leipzig ve Dresden'in dalgalı siyasal coğrafyasına doğru kakıştırmak, sadece DAC için değil, uluslararası durum için hedeflenen bir dengesizleştirmedir. Comecon kriziyle birlikte kuzeydoğuda ve güneydoğuda (Azerbaycan, Moldavya, Baltık devletleri, Polonya, Sırbistan) ateşlendirilen küçük devletçilik ve milliyetçilik Aman milliyetçiliğince yanıtlandı ve daha da körüklendi. Bunalım odakları tıpkı bir zincirin halkaları gibi yanyana diziliyor ve bunlar bir patlamayla, zincirleme reaksiyon örneği Sovyetler'in kenar bölgelerinden batıya, orta Avrupa'ya

kadar sıçrayabilir; ilk silah sesinin dağlık Karabağ bölgesinde duyulması mümkündür; bir bağımsızlık ilanı, Kızıl Ordu'nun bölgeye sürülmesi sonucunu doğurabilir; Alman devletler, yeniden birleşmek için sözde uygun zamanı değerlendirebilir, peki ya sonra? On yıllardan beri batılı strateji enstitülerini ve haber alma örgütlerini uğraştıran bu senaryolar, çok iyi bilindiği halde, bir kenara bırakılabilir. Bir Caspar Weinberger,[4] Sovyet nüfuz alanının bir kurşunla mı, yoksa yalvarıp yakarmalarla mı çözüleceğinin gelecek yıl belli olacağından söz ederken, aklından geçen buydu. Barış hareketinin talepleri öyle geçmişte kalmış değil. İşte tam bu nedenle Batı, kamuoyunu silahsızlanma söylemiyle uyutuyor.

İç politika açısından, Alman isterisi, tüm siyasal durum hukukunun kaldırılması anlamına geliyor. Milliyetçilik, şimdiye dek esas olarak Hıristiyan Demokratlar'ın sorunu sayılıyordu.

Bu arada ulusal bunamaya karşı çıkanları büyüteçle aramak gerek. Önümüzde duran parlamento seçimlerinin bütün adayların yeniden birleşme kampanyasına, pembe-yeşil'den siyah-kırmızı-altına dönüşmesinden korkulur. Değişen havayı ilk olarak yabancı yurttaşlarımız ve 3. dünya ülkelerinden gelen ilticacılar hissedecek.

Solda, aradan geçen zaman içinde aşıldığı sanılan ayırım çizgileri yeniden belirdi ve öyle de olmalı. Yeşiller'in, Batı Berlin Alternatif Listesi'nin ya da «Tageszeitung»un kuruluş aşamasında yeniden birleşme yanlıları ortaya çıkmıştı; barış hareketi içinde de FAC ve DAC'nin (temelde katıldığımız) askersizleştirilmesi talebini yeniden birleşmenin aracı olarak tartışmaya getiren görüşler vardı. Daha yetmişli yıllarda, K-Gruplar,[5] özellikle ilk zamanlardaki KPD-AO, Çinliler'in üç dünya teorisini, üstünde fazla düşünmeden yineleyerek, genel Alman parolasını bildirmişti. Böylesi akımlarla girişilen tartışmalar, çeşitli temel hareketler tarafından, genellikle önemsiz çekişmeler olarak nitelenip, KB yerilirdi. Gerçi, Alman ulusal eğilime karşı, merkeziyetçi olmayan kendiliğinden etkinlikler var. Yine de solcuların, daha kısa bir süre önce bambaşka düşünürken, şimdi tam tersine, uzlaşma yoluna girdikleri gözden kaçmıyor. DKP[6] yenileyicilerinin ve eski Stamokap-Jusolar'ın[7] Alman sorunuyla hesaplaşmak istedikleri şeklindeki haberlere insan inanamıyor. Bugün, bizde DAC'de Alman sınırlarını tanımayanlarla araya sınır çekmek her zamankinden daha gereklidir.

Şimdi karşı karşıya geldiğimiz, bizi neredeyse ezmek üzere bulunan tehlikeli, emperyalist program, sözüm ona kulağa hoş gelen

(4) Ronald Reagan döneminin (1981-1989) savunma bakanı.
(5) Komünist Gruplar.
(6) DKP : Alman Komünist Partisi.
(7) Stamokap-Juso : Staatsmonopolistische Kapitalismus-Jungsozialisten = Tekelci devlet kapitalizmi — Genç Sosyalistler (SPD), Almanya Sosyal Demokrat Partisi içinde bir grup).

ulusal bir kendi kaderini tayin hakkı başlığıyla ortaya çıkıyor. «Almanya»nın bu hakkını reddediyoruz. Birincisi, burada nasyonal sosyalizm kurbanlarının da bir çift lafı olacaktır. İkincisi Federal Cumhuriyet bir sömürge değildir, DAC de öyle. Kendilerini sömürgeci ya da yeni sömürgeci baskıdan kurtarmak isteyen ülkeler için, kendi egemen devletlerinin olması, biraz da insanın kendi kaderini tayinidir. Alman birleşmesi ise, öteki ülkelerin insanlarını tehdit edecek bir güç oluşturma yolunda açık seçik bir girişimdir. Bir emperyalizm hakkına gerekçe gösterilemez.

Ulusal bir kendi kaderini tayin etme ile kendi kaderini tayin etmenin birbiriyle karıştırıldığında hangi felaketlerin ortaya çıkabileceğini Alman faşizmi gösterdi. Kendini nasyonal sosyalist devletin halefi olarak gören biri, bu hatayı anlamak bir yana, anlamak için bir denemede bile bulunmamıştır. Yeniden birleşmeyi zorunlu olarak, istemeden, baskı altında ya da pek isteneceği üzere, birşeylerden vazgeçerek reddetmiyoruz. Reddediyoruz, çünkü 3. Reich'tan[8] bir dördüncüsü çıkmamalıdır. Reddediyoruz, çünkü enternasyonalistiz: Türk, İran'lı, Pakistan'lı, Polonya'lı, Şili'li, Senegal'li, Yugoslav Fransız ve İtalyanlar'la ve diğer herkesle bir arada yaşayıp, çalışıyor, politika yapıyoruz.

Onlarla birlikte 'Almanya' ile mücadele edip, şu amaçtan şaşmayacağız: DAC'nin tanınması!

Komünist Birlik Yönetim Kurulu (Bu açıklama için 18 evet, 3 ret ve 2 çekimser oy kullanılmıştır).

Türkçesi: Adem AYAKTA

(8) Reich : Drittes Reich = 1923-1945 arası Almanya, Hitler faşizmi dönemi.

Ve Sınıra Ulaştığım Zaman... Veya: Köpekler Ne Olacak?

Wolf Biermann

Taz'dan sevgili Max, çok şükür! Duvar yıkılıyor. Sana dergi için bundan daha müthiş ne yazabilirim? Şimdi olanları 25 yıl boyunca iple çektim, bunun için şarkı söyledim, bunun için konuştum. Oysa şimdi o büyük gün geldiğinde duyduğum sevinç son derece buruk. Açık ki yüreğim gülüyor, ama bir yandan da ağlamak durumundayım. Herşey ne kadar kolay ve çabuk olup bitti diye sevinçten, ve ne kadar çok zaman aldı diye öfkeden. Birdenbire ne kadar hafifledim, ve bütün bunlar hayatımdan ne kadar uzun süreye mal oldu.

1965 Kasımından bugüne dek Demokratik Alman Cumhuriyetinde (DAC) yasaktım. Şimdi yine Kasım. Bir çeyrek yüzyıl geçti. Heinrich Heine'nin güzel dizeleri aklımdan çıkmıyor:

Kederli ay kasımdı
Gün bulutlu,
Rüzgâr ağaçlardan yaprak koparıyordu
O zaman Almanya'ya doğru yola çıktım
Ve sınıra ulaştığım zaman,
Hızlanan bir çarpıntı hissettim
Göğsümde, hatta sanırım
Gözlerden yaş damlamaya başladı

Sevgili Max, herşey kış masalındaki gibi acı bir güzellikte. Şimdi, önümüzdeki salı Doğu Berlin'de bir konser vereceğim... Duygularım aydınlık bir sevinç ve karanlık bir kuşkudan oluşan melankolik bir karışım. Eski Weissgerber gitarıma yeni teller taktım ve programı düşünüyorum. Hemşerilerime, çoktandır yarı hemşerim olan insanlara hangi şarkıları söylemeliyim? DAC'deki zamanımın eski şarkılarını mı, yoksa kendilerinden birinin batıda neler yaşadığını mı dinlemek isterler? Genç insanların çoğuna şarkıların hepsi yeni gelecektir, vatandaşlıktan çıkarıldığımda henüz çocuktular. Onlar benim için, ben de onlar için yeni. Birbirimize müthiş bir güven duyacağız, ama yine de yabancıyız. Şu uzun yıllar. Yine de, kim bilir?

Bu 89 yılında Doğu Berlin'de 40. yıldönümü sahte bir parıltı al-

tında kutlandı. Oysa DAC halkı gerçekte başka bir yıldönümünü kutluyordu: Bastille'in tam 200 yıl önceki düşüşünü. XVI. Lui'nin lanetli devlet hapishanesinin duvarlarının öfkeli halk tarafından yerle bir edilmesi gibi, şimdi de kendisi ucube bir hapishane olan bir devletin duvarı yıkıldı. Taşları ne yapmalı? Birkaçını nefret edilen egemenlere fırlatmak istediler. Ama en iyisi, Amerikalılara hediye olarak gönderilsin, ya da, daha iyi amaçlar için yapılacak inşaatlarda derhal kullanılmaya başlansın.

Sahi, despotluğun geride bıraktıkları ne olacak şimdi? Bütün o köpekleri ele al, hani şu duvardaki Alman çoban köpeklerini kastediyorum. Yıllarca upuzun kafeslerde nevrotik vahşi hayvanlar haline getirildiler, insan düşmanı azgın çomarlar. Artık körlere refakat eden dost köpekler haline dönüştürülemezler. Profesyonel bekçiler, köpek bakıcıları ne olacak? Ya üniformalılar, daha da zoru, üniformasızlar? Günler önce Leipzig'deki göstericilerin yaptığı gibi «asalaklar üretime!» diyerek espri yapmaya çalışabilir. Ama bu yüzbin mesleki parazit batan bir gemideki gibi ülkeyi her gün terk eden genç, çalışkan uzman işçilerin yerini tutabilir mi?

Bütün o muhbirler ve parti kodamanları, bütün ayrıcalıklı insan yöneticileri uzman işçilik için kıt bilgili, çıraklık içinse çok tembeldir. Bu aşağılık insanlar aynı Brandenburg kapısındaki garip köpekler kadar kendi türlerinde bozuşmuştur. Eğer gerçekten herşey daha iyi olursa, son büyük göç dalgası halinde batıya dökülecek ve Federal Cumhuriyetin sosyal ağı içine kendilerini tembelce bırakacaklardır. Ama tam da o zaman sert taşa çarpmış olacaklar, ve bunu onlar için diliyorum.

1945'den sonra pasif işbirlikçi diye nitelendirilenler demokratik dönemeci kibarca tırpanlamaya çalışıyorlarsa, yaptıklarıyla kalsınlar. Gerçekte kurban olan insanlardan intikam almak niye. Yapmadıkları yaptıkları kadar önemsizdir. Ve politbüronun çürümeye yüz tutmuş ihtiyarları çooktandır kılkapandaki sinekler haline geldi, anlıyorsun ya, baladlarımdaki kılkapan. Ama işlere hâlâ burnunu sokan Stalinist ruhsuzluğun manevi temsilcilerine ne demeli? Krenz ve şürekasından söz etmiyorum. Şu olmazsa olmaz ağaçkakanlara, Hermann Kant ve Klaus Höpeke gibi hâlâ kariyer hırsıyla dolu dünkü kırbaççı ve kızıştırıcılara ne demeli? Aklıma aslında hiçbir suçu olmayan Christa Wolf, Günter de Brayn gibi yazar meslektaşların kamuoyu önünde suçluluktan sözetmeleri geldi. Sevgili Max, müthiş hareketli bir zamanın bu günlerinde yüreğimden geçenler bunlar.

Karım sana göndermeden önce yazıyı gözden geçirdi, küçük bir kalite kontrol. «Evet Wolf, ancak acı geride kaldıktan sonra insan aslında ne kadar da derinden yerleştiğini anlıyor,» dedi bana.

Sevgili Max, bir dahaki sefere daha fazla yazmak üzere

Wolf

(taz, 11.11.1989) **Türkçesi: Neşe OZAN**

«Biz Bunu Öğrenmedik»

Christa Wolf*

Ondört gün önce, bir Mecklenburg kasabasında düzenlenen okuma saati sonrasıydı. Bir doktor, edebiyat söyleşisini çabucak siyasi bir sohbete dönüştüren izleyicilere bir çağrı yaptı: Hiç kimse suskun kalmamalı ve vicdanına aykırı hareket etmemeliydi; herkes yerinden en azından kendi düşüncesini açık ve net olarak belirtmeliydi. Doktorun sözlerini izleyen sessizliği bir kadın alçak ve üzgün bir sesle bozdu: «Biz bunu öğrenmedik.» Sözlerini sürdürmeye yüreklenerek, bu ülkede kendi kuşağının —şimdi nerdeyse kırk yaşında olanların— siyasi ve ahlaki gelişimini anlatmaya başladı. Küçüklüğünden beri nasıl da uyum sağlamaya, sıranın dışında dans etmemeye yönlendirildiğini, özellikle okulda anne ve babası tarafından çok önemsenen pürüzsüz bir geleceği sağlama almak için nasıl da zaten kendisinden beklenen fikirleri dikkatle ifade etmeye teşvik edildiğini. Sürekli bir şizofreni hep kişiliğini kemirmişti. Şimdi birdenbire «açık konuşamaz», «kendi düşüncesi»ni söyleyemezdi. Daha kendi düşüncesinin ne olduğunu bile bilmiyordu ki.

Şaşırtıcı olmasa da sarsıcı bir durum. Sarsıcı çünkü, bu durumda hatırı sayılır bir payı olan halk eğitiminin yönetici kademeleri tarafından yıllardır yalanlandı, keskin bir kamuoyu tabusu yaratılarak üzeri örtüldü ve gürültülü başarı haberleri arasında boğuldu. Sarsıcı çünkü, okullarımızdaki genç insanlara uygulanan eğitimin amaç ve yöntemlerinin yarattığı derin deformasyonlara inatla işaret eden herkes siyasi muhalif olma zanniyla karşı karşıya kaldı ve halen de kalmaktadır. Bu konuya ilişkin eleştirel kitapların, tiyatro oyunlarının ve filimlerin işi zordu. Yayın araçları susuyordu, daha da kötüsü sorunun özünü —yani çocuklarımızın okulda iki yüzlülüğe itildiğini ve kişiliklerin tahrip edildiğini, aşırı denetlendiğini, cesaretsizleştirildiğini ve kısıtlandığını— göz açıp

* Christa Wolf 1929'da Landsberg/Warthe'de (bugünkü Polonya'da) doğdu. 1949'dan 1953'e kadar Jena ve Leipzig'de germanistik okudu. Sonrasında bilimsel asistan, eğitmen, redaktör, baş eğitmen olarak çalıştı. 1962'den beri serbest yazarlık yapmaktadır. Başlıca eserleri: Der geteilte Himmel, Kindheitsmuster, Kassandra, Störfall.

kapayıncaya kadar çözümlenen sahte problemlerin sunulduğu laf ve resim kalabalığıyla örtüyordu. (Durumun tamamen farkında olan ve çoğu kez boş yere de olsa öğrencilerine özgürce düşünebilecekleri ve kendilerini geliştirebilecekleri açık bir alan yaratmaya çabalayan öğrtmenlerin önünde şapkamı çıkarırım.) Gençler sözde kendileri için kurulmuş olan, ancak kendi başına, demokratik davranmayı öğrenme olanağı sunmak yerine, onları kısıtlayan örgütlere itibar etmedi. Bu zavallıca durumu bizzat çekenler acınacak koşulları değişmez olarak görmek zorundaydılar. Kanımca, tam da hemen tüm yetişkinler tarafından yalnız bırakıldıkları bu deneyimler onlardan birçoğunu buralardan sürdü. Sonucu batılı ekranlarda izledik: Çoğu hafiflemiş, sevinçle ülkeden kaçan yığınla genç insan. İyi eğitilmiş uzman işçiler, sekreterler, hemşireler, doktorlar, satıcılar, bilim adamları, mühendisler, garsonlar, tramvay sürücüleri. Hiç gerçek bir gençlik yaşamamış olan yaşlıların, daha ne istiyorlar ki, diye sorduklarını duydum. Herşeyleri vardı.

Herşeyleri vardı, eleştirel bilinçlerini diğer anlayışlarla çarpışarak bileyebilme olanağından başka. Zekâlarını yalnızca öğretim konuları üzerinde kanıtlamak dışında, anlamlı buldukları bir toplumsal etkinlikte başkalarıyla birlikte geliştirme olanağından başka. Herşeyleri vardı, başarısızlıkla sonuçlanacağı belli olanlar da dahil tecrübe edinme olanağından başka. Çelişkiden aldıkları zevkle, aykırılıklarıyla ve onlara bu yaşam diliminin canlılığını veren herşeyle üretken biçimde yaşama, yani kendi kendisiyle tanışma, dikine yürümeyi öğrenme olanağından başka. Yeri gelmişken; Berlin-Pankow'daki Carl-von-Ossietzky okulunun tam da bu söylenenleri yapan ve bu nedenle —okulları namına ne büyük zavallılık!— atılan öğrencileri ne oldu? Eğitimlerine kendileri de istedikleri takdirde ne zaman devam edebilecekler? Ve: Genç, silahsız göstericilere ve masumlara karşı kaba kuvvet uygulayanlardan ne zaman hesap sorulacak? Polis karakollarında, garajlarda ve benzeri yerlerde cereyan eden olaylar ne zaman ele alınıp kamuoyuna açıklanacak ve bu emirleri uygulayanlar ne zaman cezalandırılacak?

Böyle şeyler dünyanın başka yerlerinde de mi oluyorlar? Biliyorum, bizzat gördüm. Ne var ki, biz başka bir yerde değil burada. Almanya'nın kırk yıldır bir devlet olarak varolan, kendini 'demokratik cumhuriyet' olarak nitelendiren ve 'sosyalist' diye isimleyen bölümünde yaşıyoruz. Belli ki sosyalist olmayı istemeyen, bir dizi nedenden ötürü bizimkinden daha zengin olan, ve bizdeki düşük maddi refah seviyesi başka değerlerle telafi edilmediğinde özellikle genç insanları baştan çıkarıcı cazibeye sahip diğer Alman devletine bilinçli alternatif olarak. İlk olarak Leipzig'de, «Biz dışarı gitmek istiyoruz» diye bağıran koroya karşı, «Biz burada kalıyoruz» seslerinin giderek yükselmesi benim için bir ferahlama oldu. O günlerde birisi bana şöyle demişti: Demokratik Alman Cumhuriyetini kurtarmak zorundayız.

«Neyi yanlış yaptık?», diye sordu altmış yaşlarında bir kadın, başta söz ettiğim okuyucular toplantısında. Kendi hayatının bu devletin gelişimiyle nasıl da içiçe örülü olduğunu anlattı. Gençliğinde kendini adadığı hedeflere nasıl da bağlı olduğunu. Onu çok iyi anlıyorum. Doğal olarak hayatının kırk yılını yadsımak istemiyordu. Tabii ki tarihin kırk yılını silmek istemiyoruz, silemeyiz de. Ama önümüzde zorlu bir iş var: Bu tarihin ön koşullarını ve seyrini, sonuçlarının ışığı altında ve bugünün gereği açısından adım adım, belge belge yeniden incelemek. Bu yapılırken artık daha az inanılır olan bir dizi dogma, özellikle de 'tarihin muzafferleri' dogması geçerliliğini yitirecektir.

Bu sloganın —'Edebiyat tartışması'ndaki iki yüz insan bu konuda akşamın geç saatlerinde hemfikirdik— ülkemizde kuşakların birbirini anlamasının güçleşmesinde önemli katkıları oldu. Anti-faşistler içinden ülkeyi yöneten küçük bir grup, kesin olarak belirlenemeyen bir zamanda kendi muzafferlik bilincini pragmatik nedenlerden ötürü bütün topluma aktardı. 'Tarihin muzafferleri' nasyonal sosyalizm dönemindeki pasif destekçilerin, kandırılmışların, inançlıların geçmişi olan kendi **gerçek** geçmişleriyle hesaplaşmaya son verdiler. Çocuklarına kendi çocuklarından ve gençliklerinden genellikle hiçbir şey, ya da çok az şey anlattılar. Derinlerde yatan suçluluk duygusu, uzun süre 'partililik' ve 'çizgiye sadakatin' denek taşı olarak geçerliliğini koruduğu, henüz radikal bir şekilde ve açıkça terk edilmeyen stalinist yapılara ve düşünme tarzlarına karşı koymalarını güçleştiriyordu. Bu anne, babaların çocukları, herşeyiyle 'Demokratik Alman Cumhuriyetinin olan çocuklar', kendine güvensiz, bastırılmaya alışkın, birçok kez gururu incinmiş, çatışmalarda karşı koymaya ve dayanılmaz küstahlıklara karşı direnmeye pek az deneyimli, **kendi** çocuklarına yeterince arka çıkamadı; iyi niyetli sansürlere uymaya teşvik etmek dışında bugün kendilerini yöneltebilecekleri değerler kazandıramadı. Çizilen bu tablo da bir şemadan başka bir şey değildir, biliyorum, buna uymayan birçok aile var. Burada sadece, öfke ve üzüntü içinde 'gençlik' konusunda bir başlangıç yaklaşımı getirmeye çalışıyorum, ve biliyorum ki, gençliğin kendisi bu konuyu ele alacak ve kendisine dair konuşacaktır. Belki nihayet sözü dinlenecek, fener alayları ve lise terbiyesinin manevi bir boşluğa işaret ettiği ve bu boşluğu daha da büyüttüğü, yalnızca toplum için etkin ortak sorumluluk üzerinde yeşerecek bağları yaratmaya uygun olmadığı teslim edilecektir.

Açıkları kapatma gereği birçok alanda son derece büyük, ama bana öyle geliyor ki, bu haftalarda daha hızlı öğreniyoruz, ve hem de azımsanamayacak ölçüde gençlerden: ciddiyetlerinden, kararlılıklarından, mizah yeteneklerinden, yaratıcılıklarından, fantazilerinden, harekete hazır oluşlarından. (Umarım şimdilerde ilanlarda, ko-

nuşmalarda, bildirilerde özgürce kendini ortaya koyan halkın edebi hazinesinden pek çok örnek birikir.) Tanık olduğum ya da duyduğum konuşma ve tartışmalardaki siyasi olgunluk beni etkiliyor. Bir mucize mi? Sanmıyorum! Bir dizi kaynaktan, komşumuz olan ülkelerdeki reform süreçlerine dair haberlerden birçok ders çıkarıldı. İyi öğretmenlerden de tabii, ama inanıyorum ki, en çok birbirinden öğrenildi. Heryerde şimdiye dek atıl duran büyük bir deneyim birikimi ve harekete hazır oluş kendini açığa vurdu. Eskiden —yine okuyucularla buluşmaya dönüyorum— Mecklenburg'a her şey yüzyıl sonra ulaşır denilirdiyse de, şimdi bunun aksini ileri sürmek zorundayım: Hiç de öyle değil! O akşam, başta söz ettiğim genç kadına dönerek, Çehov'un bir kez kullandığı bir benzetme üzerine konuştuk: O, «köleyi kendi içinden damla damla dışarı atmak» zorundaydı. Bana öyle geliyor ki, bu haftalarda içimizden çoğu 'köleyi' litre litre kendi içinden dışarıya atmakta. Yine de fazla hayalci olmamalıyız. Birçok insanda kısıtlanmışlığın izleri, örneğin ekonomik bozuşmalardan, çok daha uzun süre etkili olacaktır, Bu güne dek özellikle sanat bu konuyu deşti, dile getirdi ve tanımladı. Şimdi gazeteciler, sosyologlar, tarihçiler, psikologlar, toplumbilimciler ve filozoflar da aynı şekilde bunu görev edinirlerse, ne mutlu.

'Wochenpost' Berlin (DAC), sayı 43/1989'dan alınmıştır, teşekkürlerimizle.

(Taz, 31.10.1989) **Türkçesi: Neşe OZAN**

BELGELER

BAĞIMSIZ SENDİKALARIN KURULMASI İÇİN ÇAĞRI

Arkadaşlar!

FDGB (ülkenin tek sendikası) bizim için 40 yıl boyunca ne yaptı? Çalışma zamanının indirilmesi gibi önemli istekleri göz önüne aldı mı? Neden haftada 40 saatlik mesai için bizim yanımızda mücadele etmedi? Artık enflasyonun gerisinde kalmış olan ücretlerimizle ilgilenmedi mi? Fiyat listeleri neden ücretler seviyesine göre sabitleştirilmedi?

İşletmelere yeni iş standartları getirildiğinde FDGB'nin yöneticileri neredeydi? Bizim tarafımızı mı tutuyorlardı? Bizim yararımıza uygun olmayan standartlara karşı direndiler mi?

Batıdaki arkadaşlarımız yılda ortalama 10 gün daha fazla tatil parası alırken, biz FDGB'yi bizim yararımıza çalışan bir temsilci olarak sayabilir miyiz? FDGB emekliler için hiç bir şey yaptı mı? İşçilerin zararına olan devlet planlarının sendika tarafından reddedildiği oldu mu? Partiye ve devlete karşı direnen sendikalar hiç bir zaman görülmedi. Kırk yıl boyunca hiç kimse bizi savunmadı. Artık yeter! Artık yeni seçilenler tarafından da örgütlenmek istemiyoruz. Gelecek yılların bizim için kolay olmayacağının bilincindeyiz. Elimizin, kolumuzun bağlı olduğunun artık herkesçe bilinmesi gerekli. Fiyatlar yükseliyor, ücretler ise yetersiz. Devletin görevi toplumu yönetmektir, ama o bize kısa sürede istifa edeceğini söyleyip gözdağı veriyor.

Arabayı çamurdan çıkarmamız zorunlu. Yaşam seviyemizin düşmesini önlemek için kendi seçtiğimiz temsilcilere gereksinim duyuyoruz.

Genel toplantıların düzenlenmesi ve isteklerin sendika yönetimine sunulması gerekli.

İşçiler kendi düşüncelerini söyleyebilmeli.

Çalışanların istekleri işletme yönetimi tarafından gözönüne alınmalı.

Güçlük anlarında çalışanların desteklenmesi zorunlu.

Halkın mücadele ile ilgili haber alma özgürlüğü sağlanmalı.

Çeşitli kuruluşlarda çalışan işçilerin birlikte hareket etmesi gerekli.

Bağımsız sendikalar kurulmalı.

TÜM SED (ALMANYA SOSYALİST BİRLİK PARTİSİ) ÜYELERİNE AÇIK MEKTUP

SED'in tüm üyelerine sesleniyoruz, çünkü partileri Romanya'daki insanlık dışı diktatörlük rejimini siyasal açıdan olduğundan farklı göstermede özellikle sorumluluk taşımaktadır.

Romanya'daki gerçek koşullar yıllarca DDR (Demokratik Almanya) resmi raporlarında çarpıtılmıştır. Daha Demokratik Almanya'nın 40. kuruluş yıldönümündeki Çavuşesku'nun resmi ziyaretinde «iki parti, devlet ve halk arasındaki ileri dostluk düzeyi ve dostça işbirliği»nden söz edilmekteydi.

Bugün SED'in sosyalizmin isterlerine hiç uymayan, bürokratik deformasyona uğramış ve başına buyruk yönetilmiş bir parti olduğu saptandığına göre, bu saptama Çavuşesku'nun RKP içindeki despotluk rejimi için haydi haydi geçerlidir.

Kendisine «Conducator» (Şef) dedirten Çavuşesku yıllardır kendi halkına savaş açmıştır.

Temel insan hakları —Rumen anayasasıyla güvenceye alınmış, uluslararası paktlarda belirtilmiş ve Romanya tarafından kabul edilmiş olan— ağır biçimde çiğnenmektedir.

Yıllardır halk tüm yaşamsal alanlarda —yanlış bir ekonomik politikanın ve siyasal yönetimin hırslı devleşme tutkusunun sonuçları olarak— ağır kısıtlayıcı ekonomik önlemlere zorlanmaktadır.

Romen halkının yaşam düzeyi son on yılda korkunç kötüleşmiştir. Temel gıda maddeleri bile karneye bağlanmıştır. Yaygın rüşvetçilik artarak insanları, özellikle de düşük gelirlileri yıldırmaktadır.

Devletin hazırladığı enerji tasarrufu programı ısı, enerji, su ve gaz kullanımında halkın sağlığını tehdit edici kısıtlamalar getirmiştir.

Sıklıkla ücretler ve aylıklar tümüyle ödenmemiş ve çalışanlar bürokratik kötü yönetim ve yanlış planlamadan sorumlu tutulmuştur. Toplumsal güvenliğin artan çöküşü kendini tıbbi bakımın korkunç kötüleşmesinde ve hastalık parasının kısıtlanmasında da göstermektedir. Yasal olarak saptanmış bir asgari ücret bulunmadığından pek çok insanın geliri asgari geçim düzeyinin altındadır.

TÜM SED ÜYELERİNE AÇIK MEKTUP (2)

Özellikle kadınlara ayırım uygulanmaktadır, çünkü onlar nüfus politikasından kaynaklanan nedenlerden ceza tehdidiyle en az dört gebelik geçirmeye zorlanmaktadırlar. Korunma araçları yasaktır. Ve tüm bunlar çocukların temel gereksinimlerini sağlamaya gücü yetmeyen bir devletin sorumluluğunda olmaktadır.

Halkın zaten aşırı ölçüde sınırlanmış siyasal ve kültürel haklarının giderek kısıtlanması en yoğun biçimde ülkedeki ulusal azınlıkların durumuna yansımaktadır.

Transilvanya tarihinin bir Macar yorumuna karşı Romen parti ve hükümetinin açtığı resmi kampanyadan zarar görenler Macar azınlık olmuştur.

600 köy ve tarihsel kent merkezini yıkma planı insanları kültürel çevrelerinden yoksun bırakmaktır.

Her zaman, her yerde olan ve herşeye gücü yeten devlet güvenlik güçleri Securitate'nin sürekli, yoğun baskısı ve devamlı denetimi yalnızca vatandaşlık haklarının savunucularını değil tüm yurttaşları tehdit etmektedir. Yabancılara uygulanan keyfi yolculuk kısıtlamaları, resmi kurumlar dışında konaklama yasağı ve yurtdışına kısıtlı telefon olanaklarıyla halkın soyutlanması amaçlanmaktadır.

Çavuşesku «halkı»na köle gibi davranmaktadır.

Burada benzersiz bir saltçılık söz konusudur — hem de Avrupa'nın göbeğinde. Ve çoğu Avrupa hükümeti ve politikacısı buna kayıtsızca seyirci kalmaktadır.

Pek çok kez vurgulanan «RKP'nin öncü rolü»nün ardında yatan ahlaksız bir aile kliğinin diktatörlüğünden başka birşey değildir.

Bu nedenle de özellikle kendisini yenilemekte olan bir SED'in üyeleri bu rejimin devletler hukukunda aforozlanması için başlatılan hareketin başında yer almalıdır. Eski SED yönetiminin böylesine despot bir diktatörü bir de Karl Marx nişanıyla onurlandırmak için Karl Marx'ın adını kötüye kullanması utanç vericidir.

TÜM SED ÜYELERİNE AÇIK MEKTUP (3)

Şimdi kendini yenileyen SED'in görevi, Romen halkına karşı işlenmiş bu suçun bilincine varmak ve bu lekeyi silmektir. Böyle bir tutum «başka bir devletin içişlerine siyasal bir müdahale» anlamına gelmez, tersine ezilmiş bir halkla dayanışmanın ifadesidir.

Yöneticilerinin SOSYALİM ADINA halkı yıldırdığı, kısıtladığı ve ayırdığı bir ülkenin insanlarının kaderine kayıtsız kalamayız.

Tüm SED üyelerini şunları yapmaya çağırıyoruz:

— Olağanüstü parti kurultayına yalnızca Romanya'daki insan hakları ihlallerinin önlenmesi konusunda Demokratik Almanya'nın açık bir politika izlemesi gerektiğini de savunan delegeleri seçin!

— Yakında gerçekleşecek olan SED içindeki yapı değişikliklerinde Çavuşesku'nun insanları hiçe sayan politikasına yapılan gibi pohpohlamaların tekrarlanmamasını sağlayın!

— SED üyeleri olarak şimdiden çevrelerimizde Romanya'daki gerçek koşulların yansıtılması için açık işaretler verin!

— Artık SOSYALİZM adının kişi kültleri, saltçılık ve insan hakları ihlalleriyle lekelenmesine izin vermeyin!

SED'in yeni politikası ancak kardeş partilerle ilişkilerinde gerekli sonuçları içeren bir değişim gerçekleştiğinde inanılır duruma gelecektir.

«Birleşik bir Sol için» ilk adım
(19 Kasım 1989 VBK-Berlin mitinginde okunmuştur)

Türkçesi: Nesrin ORAL

Birleşik Sol Ne İstiyor?

«Birleşik bir Sol» tasarısı, dayanışmacı bir açıklıkla ülkemizin geleceği ile ilgili kavramsal tartışmayı yürütmek üzere ülkemizdeki bir özgürlük ve demokrasi sosyalizmini savunan insanları bir araya getirme girişiminde bulunmaktadır. Herşeyden önce solun, ister SED içinde örgütlenmiş, ister partisiz ya da bağımsız grupların üyesi olsun hiçbir ayırım yapılmaksızın ve eşit haklara sahip olarak birarada çalışmaya başlaması mümkün olmalıdır. Farklı akımların, bakış açılarının ve eğilimlerin onayını arayış, tasarı içinde ve dışında kişisel görüş oluşturma özgürlüğünü kesinlikle engellemiyecektir.

Önümüze çıkacak güçlükleri bilmekteyiz. Ülkemiz uzun süre halkımızın isteklerini hiçe sayan başına buyruk bürokratların diktası altındaydı. Kötü yönetimleri dayanılmaz bir sosyalizm demagojisiyle yaldızlanmakta ve tek başına temsil istekleri halka karşı polis devleti yöntemlerinin kullanılmasıyla gerçekleşmekteydi. Demokratik Almanya'daki sosyalizmi ciddiye alan ve yapılan yolsuzluklar nedeniyle bu umuda yüz çeviren insanlardaki bu nedenle ortaya çıkan yılgınlık ve siyasal kısıtlılık büyük boyuttadır. Demokratik Almanya'daki koşullara özellikle soldan gelen eleştirilerin çok ağır biçimde cezalandırıldığı herkesçe bilinmektedir. Örneğin SED içinde Marksist kalmak isteyen kişi, bambaşka bahanelerle ihraç edilmemek için bu kuramı adeta entrikalarla uygulamak zorundaydı. Demokratik Almanya'da sosyalizm için yapılan siyasal çalışma doğası gereği gerçekte uygulanan Demokratik Almanya sosyalizmi sorgulamak zorundaydı. Sol eleştirmenlerin işbirliği planlı olarak karıştırıcı eylemlerin cezalandırılması tehdidi altındaydı ve böyle koşulların doğurduğu çekingenliğe yol açıyordu. SED'in birçok eleştirici üyesi de bırakın SED dışındaki sol muhalefeti kendi aralarında bile iletişim kurmak yerine iç sığınmada kalmayı yeğliyordu. Artık tüm bunlardan kurtulmamız gerekiyor. Bu örneğin SED'in özgürlükçü ve demokratik bir sosyalizmi savunan üyelerinin bu ülkedeki tüm solla işbirliği yapmayı öğrenmeleri —ve tersi— ve bu sırada eski korkularının tersine yeni deneyimler edinmeleri anlamına gelmektedir.

Başarısızlıkla sonuçlanan Stalinizm'in Doğu Avrupa ülkelerini içine soktuğu ağır bunalım göz önünde bulundurulduğunda özellikle solcuların hizipçilik yapmamaları gerekmektedir. Önümüzde-

ki görev, ivedilikle Demokratik Almanya'da siyasal sistemi ve ekonomiyi devrimci biçimde değiştirmekle ilgili, sol tarafından olabildiğince onaylanabilir kavramları oluşturmakla kalmayıp, bunlarla tüm toplum üyelerine de gerçek ve inanılır bir bakış açısı sunmaktır. Ancak sol herşeyden önce ülkemizdeki çalışanların kendi seçtikleri biçimlerde, aracısız, resmen ve dolaysız olarak örgütlenmelerini desteklemek zorundadır. «Birleşik Bir Sol İçin» girişim halk komitelerinin, halk denetim komitelerinin ve çalışanların bağımsız komisyonlarının kurulması ve delegelerinin ülke çapında bir kongreye çağrılması tasarısını desteklemektedir. Ülkemizin siyasal parti ve örgütleri yalnızca programlarının delegeler kongresinin isteklerine uyduğunu söylemek yerine programlarını bu istekler doğrultusunda hazırlamakla yükümlü olurlarsa bizde, yurttaşları isteklerini yalnızca seçim pusulalarıyla belirtebildikleri parti merkezli parlamenter sisteme bir seçenek gelişebilir. Bu arada onyıllarca siyasal kısıtlama ve temel hakların kullandırılmamasından sonra çeşitli partiler arasında «Serbest Seçim» isteminin bile pek çok kişiye kesin demokrasi belirtisi gibi görünmesi çok doğaldır. Bu nedenle «Birleşik bir Sol için» girişim Demokratik Muhalefet'in temel hakların iadesini amaçlayan tüm isteklerine katılacaktır. Ancak Sosyalist Demokrasi bunun da ötesinde birşeydir: Burada artık kendi sorunlarımızı gözden çıkarıp örneğin çeşitli partilerin eline bırakmamayı öğrenmeliyiz. Öncelikle dolaysız demokrasi biçimlerinin geliştirilmesiyle herzaman için yönetimdeki partilerin etkinliklerine müdahale edilebilmesi gerekir. Bunalım dönemlerinde sokak gösterileri yolu yeterli değildir. Özyönetim aracı olarak işçi temsilcileri, bölge temsilcileri ve dolaysız sürekli çıkar temsilciliğinin çok sayıda geliştirilebilecek diğer biçimleri sendikal hakların yeniden kazanılmasının çok daha ötesindedir. Demokratik Muhalefet ile işbirliğinde de bir yandan her türlü sol hizipleşme tehlikesinden kaçınmaya ve öte yandan da sürekli sosyalizme yönelik konuların özellikle vurgulanmasına ya da desteklenmesine önem verilecektir.

Demokratik Almanya'nın Batı'ya açılması yalnızca sınırlarının Demokratik Almanya yurttaşlarına açılması değildir, bu aynı zamanda da Batı sermayesi için karşı yönde, Demokratik Almanya'ya doğru bir giriş anlamına gelmektedir. Özellikle sol, eğer net bir sosyalizm kavramı geliştirilmemişse sonuncusunun yalnızca olumlu değil, aynı zamanda da çok tehlikeli olduğunu bilmelidir.

Şimdilik Demokratik Almanya çabalarımızın odağını oluşturuyorsa da örneğin Romanya ve Çekoslovakya'da (CSSR) durumun ne olduğunu unutmuş değiliz. Oradaki politbüro bürokrasisi çektikleri acılar ve köleleştirilmeleriyle karşılaştırıldığında bizim durumumuzun cennet gibi göründüğü Romanya halkıyla dayanışmamız sürmektedir. Çekoslovakya (CSSR) halklarının yeniden kalkınmasını iyimserlikle izliyor ve kendimizi yenilik için verdikleri

savaşa yürekten bağlı hissediyoruz. SSCB'deki artan sorunları, özellikle ekonomik olanları ve artan milliyetçi ayrılıkları kaygıyla izliyoruz.

Kuşkusuz solcuların görüşleri kısmen birbirinden çok farklı olacaktır, ancak öncelikle önemli olan bir kez birbirini tanımaktır. Ulaşılabilecek uzlaşmanın belki de başlangıçta küçük olacağından korkmamalıyız. «Birleşik bir Sol»un sosyalizme inanan tüm akımlara yer vermesi ve bu yolda önerileri olan tüm seslerin herkesçe duyulmasına yardım etmesi bizim gücümüz olacaktır. Bu bakımdan kavramsal tartışma örgütsel birleşme sorunlarından önce gelmektedir. Ancak biz girişim ve sözcü gruplarının oluşmuş ya da oluşmakta olduğu Leipzig, Dresden, Postdam, Erfurt, Halle, Cottbus, Rostock, Schwerin, Karl-Marx-Stadt ve diğer kentlerden arkadaşlarımızla sürekli, bağlayıcı ve özellikle de içerik açısından işbirliği yapmayı amaçlıyoruz. Bu noktada işbirliğinin en uygun biçimlerini bulmak için bir yığın önemli örgütsel ve yapısal sorunun yanıtlanması gerekmektedir. Özellikle ortak bir gazete için eşitlikçi bir redaksiyon oluşturulmalıdır.

Ülkemizin içinde bulunduğu durumun ciddiyetini göz önünde bulundurmalıyız. Gereksinimimiz yalnızca sol tarafından onaylanabilir bir değişim ivedi önlem programı değildir. Hep birlikte tartışmayı ileri götürmek için önemli diğer kavramsal görüşlerin de kabul görmeseler bile yayınlanması önerilmelidir.

Berlin sözcü kuruluyla bağlantı :
Jenny ve Silvia Müller Klement Gottwald Allee 84, 1120 Berlin
Sonja Kemintz, Megedestr. 1,1179 Berlin
Wolfgang Wolf, Wilhelm Florin Str. 19,1055 Berlin
Thomas Klein, Karlstädter Str. 3,1100 Berlin
Dirk Teschner, Weidenweg 75,1034 Berlin

Türkçesi : Nesrin ORAL

Bağımsız Sosyalistler Birliği'nin (BUS) Leipzig'deki 9.12.1989 Tarihli Bildirisi

Zamanı geldi! Demokratik Almanya (DDR) topraklarında Stalinizm ve kapitalizme karşı gerçek bir sosyalist seçeneği savunan tüm güçler şimdi bir araya gelmelidir, çünkü ülkemiz bir varoluş krizi yaşamaktadır. Onyıllardır sol ve sosyalist düşünce ve davranış Stalinist bir SED-yönetimi tarafından engellenmiştir. Taban demokrasisine dayanarak örgütlenmiş ve otoriter merkezler olmaksızın tüm sosyalist güçleri eylem için birleştiren bir birlik oluşturulmalıdır. Bu nedenle BUS kendisini Birleşik Sol Girişimi'nin bir parçası olarak görmekte ve tüm sol ve sosyalist güçlerle dayanışma içinde ve eşit haklara sahip olarak işbirliği yapmak istemektedir.

Birliğin amacı, özellikle toplumsal mülkiyet temeline dayanan, dayanışmacı ve ekolojik açıdan anlamlı bir yaşam biçimine bağlı olarak demokratik yolla kendi kaderini belirleyebilecek bir toplumun oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır.

Bu sırada Birlik kendisini kesin sosyalist, demokratik, eşitlikçi ve uluslararasıcı olarak görmektedir.

Irkçılığın, yabancı düşmanlığının, sağ köktenciliğin her türlüsüne karşı çıkmaktayız ve azınlıkların korunmasından yanayız.

Sosyalist demek:

— Bürokrasi tarafından işgal edilmiş mülkiyeti gerçek halk mülkiyetine dönüştürmek,
— Bu mülkiyetçiliği çalışanların demokratik özerkliğiyle gerçekleştirmek. Böylece çalışanlar sonunda üretim süreci üzerindeki ortaklaşa demokratik denetime ve özyönetime geçebileceklerdir.
— Bireysel ve toplu insan haklarını, bunun içinde de özgür ve insanlık onuruna uygun biçimde çalışma ve sosyal güvenlik hakkını ve eğitim eşitliğini güvenceye almak, demektir.

Demokratik demek:

— Tüm insan haklarını ve kişinin özgür bireyselliğini siyasal bir demokrasi içinde gerçekleştirmektir. Bu demokrasi için-

de referandumlar, halk denetim komiteleri ve işletme komiteleri gibi dolaysız demokrasi biçimleri gerçekleştirilmelidir.

Ekolojik demek:

— Kesinlikle endüstri toplumunu ekolojik açıdan yeniden örgütlemektir. Bunun anlamı diğer şeylerin yanında nicel gelişmenin yerine nitel gelişmeyi getirmektir.
— Ekolojik açıdan sonradan gönülsüzce çözümler aramak yerine kesinlikle önceden önlem almaktır. (Ancak bugün için ekolojik bir olağanüstü durum programı önde gelmelidir).

Eşitlikçi demek:

— Her insanın her yönden özgür gelişimini savunmak,
— Tüm toplumsal alanlarda kişilik yapılarının tek yönlüleştirilmesine ve kadın-erkek eşitsizliğine karşı çıkmak,
— Kadın sorununun önemsiz bir toplumsal sorun değil bir varoluş sorunu olduğunu savunmaktır.

Uluslararasıcı demek:

— Ulusal politika ve ekonomiyi evrensel boyutta düzenlemek ve dünya çapındaki siyasal ve çevre sorunlarına etkin olarak katılmak,
— Dünyanın zengin Kuzey ve açlık çeken Güney olarak bölünmesini etkin biçimde önlemek,
— Halkların sömürgeci ve yeni sömürgeci baskılara karşı kurtuluş savaşlarını desteklemektir.

Bu sırada çatışmaların şiddetsiz ve siyasal yolla çözümlenmesi önde gelir.

Türkçesi: Nesrin ORAL

Gereksinimimiz Bir Halk Kurultayıdır! Birleşik Sol Girişimin Bildirisi

Birleşik Sol Girişimin Bildirisi:

Son günler ve haftalar Stalinist Honecker rejiminin yolsuzluk ve dolaplarının korkunç boyutlarını giderek daha fazla ortaya çıkarmıştır. Ekonomik ve ekolojik felaketin boyutları giderek daha belirginleşmektedir.

Ve hâlâ suçlular kanıtları ortadan kaldırmaya çalışmaktadır! Bunların görev ve makamlarında kalmış olan omuzdaşları onlara arka çıkmayı sürdürmekte, açıklamaları olabildiğince geciktirmekte ve engellemektedirler. Hatta adalet ve güvenlik sistemindeki sorumluların Schalck-Golodkowski olayındaki rezilce tutumu belki de halkımıza çok büyük bir döviz varlığı kaybına malolmuştur.

Haklı olarak halkımız arasında öfke ve başkaldırı yayılmaktadır! En ivedi biçimde kanıtların yok edilmesini ya da yurtdışına kaçırılmasını kararlı biçimde önleyecek önlemler alınmazsa yurttaşların kadın, erkek Stasi (gizli polis) yapılarını ve diğer kuruluşları ele geçirme girişimleri artacaktır. Silahlı çatışma tehlikesi hızla artmaktadır!

Bu nedenle denetim görevlerini üstlenmek, kanıtları güvence altına almak ve savcılığın soruşturmalarında işbirliği yapmak üzere yurttaş komitelerinin kurulmasını hoşnutlukla karşılıyor ve destekliyoruz.

Komiteler tüm demokratik yenilikçi güçler tarafından desteklenmelidir. Bunlar hem belirtilen görevleri yerine getirmeli hem de halk iradesini örgütlü biçimde dile getirmelidirler. Ancak halk iradesinin tabandan gerçekleştirilmiş örgütlenmesiyle yenilenme sürekli kılınabilir ve şiddet kullanımına varacak istenmeyen kızışmalar önlenebilir!

Bu amaçla tüm düzeylerde, özellikle toplumun tabanında —mahallelerde, belediyelerde, bölgelerde— ortadaki sorunların çözümlenmesi için yuvarlak masa görüşmeleri yapılmalı ya da bu konuda tüm diğer bilinen benzer yöntemlerden yararlanılmalıdır.

Bunların sonucunda halk iradesinin yeni organları olarak yurttaş komitelerinin (Bürgerkomitees) etkiliklerini düzenlemekten başka kendi bölgelerinin tüm sorunlarına da sahip çıkabilecek, parti dışı demokratik halk komiteleri kurulmalıdır.

Ülkemizi bunalıma sokan, siyasal tutukluları başlarına konan ödül karşılığında Batıya satan ve ekonomimizi çökerten aynı güçler, şimdi de halktan gizli işletmelerin, yayınevlerinin ve diğer uygun nesnelerin Batı Almanya sermayesine geniş çaplı satışını tasarlamaktadır. **Gelirler tam olarak dengelenmeksizin** yiyecek maddeleri subvansiyonlarının kaldırılması görüşleri yaygınlaşmaktadır.

Kuşkusuz içinde bulunduğumuz ekonomik durumda çabuk kararlara gereksinimimiz vardır!

Kuşkusuz ekonomimizi dış sermaye olmadan modernleştiremiyeceğiz!

Ama tüm bunlar çalışan insanlara ancak ve ancak genel bir ekonomik ve toplumsal reform tasarısına arkadaşlarımızın çıkarları dayanak alındığında yarar sağlayabilecektir!

Aynı şey ekolojik güvenlik istemleri için de geçerlidir!

Ancak bugün için böyle bir kavram oluşmamıştır bile.

Ama herşeyden önce işletmelerde ve tüm olarak ekonomide çalışanların bağımsız çıkar temsilcilikleri yoktur!

Bugünkü FDGB (Bağımsız Alman Sendikalar Birliği) işlevini yitirmiştir. Kendisini düzeltip düzeltemiyeceği ise belli değildir. Birçok sendikacı FDGB'den ayrılmıştır. Bazıları tümüyle yeni sendikalar kurmak istemektedir. Ancak kadın, erkek çalışan tüm arkadaşların gereksinimi, bireylerin yalnızca bir partiye değil bir sendikaya da üyeliklerine açık ve bundan bağımsız olan ortak bir çıkar temsilciliğidir.

Bu nedenle bağımsız işletme komitelerinin kurulması gündemdedir!

İşletmelerdeki tüm demokratik güçler, işletmeyle ilgili ve genel toplumsal sorunları görüşmek, çıkarlarını korumada kendi stratejilerini geliştirmek ve bağımsız işletme komiteleri kurmak üzere en kısa zamanda yuvarlak masa toplantıları örgütlemelidirler.

Aynı biçimde işletme komitelerinin hem işletmelerin demokratik özyönetim organları halinde geliştirilmeleri hem de demokratik halk egemenliğinin tabanına dönüştürülmeleri görüşü de tartışılmalıdır. Bu görüşle işletme komiteleri yenilenmiş birleşik bir sendika hareketine çalışanların çıkarlarını savunmada geniş bir alan açarlar.

Tüm işçiler için bağımsız çıkar temsilcilikleri ve demokratik meşrulaştırılmış halk temsilcilikleri kurulmadıkça ekonomik ve toplumsal yapımıza köklü müdahalelerin yapılmamasında hep birlikte direnmeliyiz. **Artık düzeltilemiyecek oldubittilere izin verilmemelidir!**

Ancak gerek giderek artan tartışmaların şiddet kullanımına dönüşme tehlikesi, gerekse ekonomik ve ekolojik sorunlar politikamızı, ekonomimizi ve çevremizi yeniden düzenleme yolunda ivedi kararlar gerektirmektedir. Toplumumuzun genel kalkınmasıyla il-

gili bu kararları halkımız en kısa sürede vermelidir. Serbest seçimler 6 Mayıs 1990'a alınmış olsa da —verilmesi gereken kararlar yarım yıl ve daha fazla ertelenmemelidir. Tüm partilerin —gerek eski gerekse yeni— şimdiye kadar yaptıkları açıklamalar da onların çalışan insanlar yararına böylesi gerekli bir genel anlayışa sahip olduklarını göstermemiştir.

Bu nedenle olabildiğince çabuk, en ivedi toplumsal, ekonomik ve ekolojik sorunların tartışılacağı bir halk kurultayının toplanmasını öneriyoruz. Burada ekonominin çalışanların toplumsal ve ekolojik güvenliği yararına demokratik biçimde örgütlenmesi özel bir önem taşımalıdır.

Tüm işletme ve kuruluşlardan kısa sürede en güvenilir ve en yeterli arkadaşlar demokratik seçimler aracılığıyla delege seçilebilir. Tüm parti ve gruplar böyle bir kurultaya tasarılarını sunabilirler. Bağımsız uzmanlardan oluşan komisyonlar kurultaya danışmanlık edebilir.

Halk kongresi çok kısa sürede demokratik yoldan toplumsal kalkınmayla ilgili gerekli kararlara varma ve partilere seçim mücadelesi için halk iradesinin yönelimlerini gösterme olanağı verir.

Demokratik yeniliğin tüm güçlerine sesleniyoruz:

Kendi gücünüzü ve bizimkini daha şimdiden karşılıklı seçim mücadelesiyle boşa harcamayın!

Gelin Demokratik Almanya'nın kurtarılmasında ve yenilenmesinde birlikte çalışalım!

Ancak hep birlikte güçlü oluruz, ancak hep birlikte ekonomik ve siyasal bir felaketi önliyebiliriz!

Halk kurultayı tasarısını destekleyin ve bunun hazırlanışına ve gerçekleştirilmesine katılın!

Yurttaşların Honecker rejiminin işlediği suçlar karşısında giderek artan öfkesi, Stalinist karakterli devlet düzeninin çöküşü ve elle tutulur sosyalist-demokratik bir bakış açısının bulunmaması tehlikeli bir iktidar boşluğu yaratmıştır.

Bir yandan kapitalizm yanlısı, hatta sağ köktenci gericiler, öte yandan ise Stalinist-militarist gericiler bu iktidar boşluğundan yararlanmaya çalışacaklardır. Bu nedenle gelin hep birlikte ve kesinlikle küçük hesaplara girmeksizin yeni bir düzeni gerçekleştirebilecek ve sağa ve Stalinistlere karşı direnişi örgütleyebilecek bir demokratik halk iktidarının organlarını oluşturalım.

Halkımızın ele geçirdiği fırsatlardan yararlanalım!

Doğu'da ve Batı'da şimdiye kadarki sistemlerin tek gerçek seçeneği olan gerçek bir halk iktidarı yaratalım!

Leipzig, 9 Aralık 1989

Türkçesi: Nesrin ORAL

Polonya 3

Polonya diğer doğu Avrupa ülkelerinden oldukça farklı özelliklere sahip bir ülke. 2. Dünya Savaşının çıkış nedeni Nazi Almanya'sının Polonya'ya saldırması idi, ama paradoksal biçimde, bu savaş sonunda Sovyetlerle Batılı büyük devletler arasındaki Yalta paylaşımından sonra ülke Sovyetlerin etki alanı içinde kaldı.

Polonya sosyalist hareketinin tarihi de büyük paradoksları içeriyor. Polonya Komünist Partisi 1938'de Komintern tarafından tasfiye edildi ve önderleri kurşuna dizildi. 1942'de parti, Polonya İşçi Partisi adıyla yeniden kuruldu. Savaş sonrası ilk seçimler 1947 Ocağında yapıldı. PİP bu seçimlere Demokratik Blok adlı ittifak içinde girdi. 1948'de PİP, 1892'de kurulmuş olan Polonya Sosyalist Partisini kendisi ile birleşme durumunda bıraktı ve Polonya Birleşik İşçi Partisi adını aldı. Daha sonraki seçimlere yalnızca Ulusal Birlik Cephesi üyesi partilerin katılmasına izin verildi. Yani PBİP, Birleşik Köylü Partisi ve Demokratik Parti. Bütün seçimlerde adaylıklar PBİP tarafından onaylanıyordu ve 460 üyeden 255'i, yani salt çoğunluk PBİP'ye ayrılmıştı. Ayrıca Polonya Aanayasasında 3. maddede, «Sosyalizmin inşasında, topluma öncülük eden siyasi güç PBİP'dir» deniliyordu. İlk metinde 'yöneten güç' olarak geçen ifade tepkiler üzerine, 'öncülük eden'e çevrilmişti.

PBİP bir kaç kez 'temizliklere' sahne oldu. Tarımdaki zorla kollektifleştirmeye ve Yugoslavya'nın Kominformdan atılmasına karşı çıkan Gomulka 1947'de 'milliyetçi sağ sapma' gerekçesi ile partiden atıldı. 1956'daki işçi ayaklanmalarından sonra yeniden parti önderliğine getirilen Gomulka ise, 1966-68'de 'revizyonistleri' ve 'siyonistleri' partiden tasfiye etti. Polonya'da yahudi düşmanlığı bugün de yaygın. 1970 Aralığındaki işçi ayaklanmasından sonra Gomulka yerini Gierek'e bıraktı. Gierek parti ile sınıf arasındaki kopukluktan dolayı, işçiler önünde özeleştiri yaptı. Ama 1977'de işçiler ikinci kez ayaklanma durumunda kaldılar. Aydınlar işçilerle dayanışmak ve muhalefetlerine kitle desteği kazanmak için aynı yıl KOR (İşçi Savunma Komitesini) oluşturdular. Bu ise Dayanışma hareketine giden süreci başlattı. 1980 sonunda Dayanışma hareketinin üye sayısı bir daha asla yakalayamayacağı 10 milyona ulaşmıştı. 1981 askeri darbesi, 'Sosyalist' ülkelerde ilk örnek oluşu yanında, siyasal sistemin çöküşünü de önceden bildiriyordu.

Yasadışı ilan edilen Dayanışma hareketi ile hükümet arasında 1988 yılında başlatılan Yuvarlak Masa Görüşmeleri, aynı zamanda Doğu Avrupa'daki alt üst oluşun ilk adımı idi. 1989 Haziran'ında yapılan kısmi serbest seçimler sonunda Dayanışma, Sejm denilen 460 üyeli meclisin serbest seçimle saptanan 161 üyesinden tümünü aldığı gibi, PBİP'nin UBC içindeki geleneksel müttefiki olan iki partiyi de bir koalisyon kurmak için ayartmayı başardı. 100 üyeli yeni Senato'nun 92'sini de Dayanışma aldı. Doğu Avrupa'da ilk kez komünist olmayan Tadeusz Mazowiecki başkanlığında bir hükümet kuruldu. Ama seçimlerdeki coşku artık bitmişti. Lenin tersanesi işçileri «Başkana değil, ekmeğe ihtiyacımız» var diyordu. PBİP'nin 10 yıldır uygulamaya koyamadığı ekonomik istikrar politikalarının politik yükü artık Dayanışmanın sırtında. Apolitikleşme yaygınlaşıyor. Dayanışma içinde bölünme eğilimleri yaygın. Enflasyon % 1800 dolayında. Polonya'nın dış borçları 100 milyar doları aşıyor. (Türkiye'nin 50 milyar dolayında). 36 milyon nüfuslu Polonya'da kişi başına gelir ise 3900 dolarlık düzeyi ile Türkiye'nin hayli üstünde. Polonya'da bu yıl yerel seçimler yapılacak. İşçi grevleri yeniden başlıyor. Her dönemde olduğu gibi sınıf mücadelesi gündemdeki önemli yerini koruyor.

Polonya Komünist Partisinin Trajedisi (*)

İzak Deutscher

GİRİŞ

«Polonya Komünist Partisi'nin Trajedisi», K.S. Karol'un Isaac'tan Polonya'da komünizm tarihinin kısa bir dökümünü yapmasını istediği 1957 yılında yazılmıştır. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Şubat 1956'da yapılan dramatik yirminci Kongresinden hemen sonra (bu kongrede yaptığı ünlü «gizli konuşma»sında Kruşçev Sovyet dinleyicilere ilk kez Stalin'in bazı suç ve yanlışlarından sözetmişti) Moskova'da yayınlanan resmi bir bildiri, «kişiye tapınma» dönemindeki provokasyon ve iftiraların kurbanı olan Polonya Komünist Partisi ve liderlerine eski saygınlıklarının geri verildiğini ilan etti. Batı'da pek farkına varılmayan bu kısa bildiri, aslında bir Parti'nin tümden feshedildiği ve Komünizmin en büyük trajedilerinden biri olarak nitelendirilebilecek bir olaya tuhaf bir sansür oldu. 1938 yılında Komintern, partinin «Troçkist ve Pilsudskist etkilerle» çürüdüğünü ve faşizmin ve Polonya siyasi polisinin bir temsilcisi haline geldiğini öne sürdü. Ancak aynı siyasi polis tarafından tehdit edilen Merkez Komite üyeleri Polonya'dan kaçıp Moskova'ya sığındılar. Stalin'in emirleriyle hapse atıldılar ve hain damgasıyla idam edildiler. Aralarında Parti'nin kurucusu ve Rosa Luxemburg'un arkadaşı Adolf Warski (Waszawski), Ekim Devrimi'nden kalma ve Komintern Yürütme Kurulu'nun eski üyesi olan Lenski (Lescynski), kadın devrimcilerin en militanlarından Wera Kostrzewa (Koszutska) da vardı. O zamanlar bu kurbanların kaderleri hakkında pek fazla bir şey bilinmiyordu: Stalin uyduruk bir mahkeme bile düzenlemeye yanaşmamış ve terörün doruk noktasında «kardeş parti» ile alışverişini bulanık bir sessizliğe gömmüştü. Polonya'daysa, yasadışı partiden arta kalanlar, polis baskıları yüzünden tehlikeli bir varoluşu sürdürdüler.

Kendisi de bir zamanlar parti üyesi olan fakat «nazi tehlikesini

---

* Bu söyleşi, 1958 Mart'ında Les Temps Modernes'de Fransızca yayınlanmıştır.

abarttığı» ve komünist saflarda «panik yaydığı» gerekçesiyle 1932 yılında ihraç edilen Isaac, bu toplu kıyım olayının koşullarını en ince ayrıntısına dek açığa çıkardı. Ortaya koyduğu görüşlerin muhalefete yol açması gerektiğinin bütünüyle farkındaydı. «Söylemek zorunda olduğum şeylerin şaşmaz bir gerçeğin açığa vurulması olduğunu iddia etmiyorum. Eğer çalışmam Polonya Komünist Partisi tarihi üzerindeki tartışmaya yeni malzemeler sağlar ve partinin trajik kaderinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olursa, kendimi tatmin olmuş hissedeceğim.» Bu istek pek alışılmamış bir biçimde gerçekleşti. Kaydedilen söyleşi Lehçe'den Fransızca'ya çevrilerek 1958 Mart'ında Les Temps Modernes'de yayınlandı. Hemen ardından, Gomulka'nın partisinin resmi yayın organı Varşova Polityka'nın editörleri de yazıyı yayınlamayı düşündüler, ancak sansürcülerle yapılan uzun görüşmelerden sonra bu düşünceden vazgeçmek zorunda kaldılar. Ardından, daha özel üç aylık Zeszyty Teoretycznopolityczne adlı teorik dergi söyleşiyi yayınlamaya kalkıştı, fakat o da başaramadı. «Yayınlamak ya da yayınlamamak» sorunu Polonya Politbürosuna kadar gitti. Ne lehinde ne de aleyhinde net bir çoğunluk sağlanamadığından, şöyle bir anlaşmaya varıldı: metin yayınlanmayacak, ancak çoğaltılıp parti örgütlerine dağıtılacaktı. «Isaac Deutscher'in gizli konuşması» diye adlandırılan söyleşi kısa sürede ateşli tartışmalara konu oldu. 1980-81 yıllarına gelindiğinde, «gizli konuşma» Fransızca, Almanca ya da İngilizce çevirilerini okuyan genç kuşaktan bir avuç insan dışında hemen hemen unutulmuştu.

Tam bir yıl önce, 18 Mayıs 1981'de, Utrecht Üniversitesi'nden Hollandalı bir bilim adamından mektup aldım: «Geçenlerde Polonya'da bir hafta geçirdim,» diyordu diğer şeylerin yanında, «Ve KOR, Dayanışma, Bağımsız Öğrenciler Derneği'nden insanlarla bol bol konuşma olanağı buldum. Kendi geçmişleri, Sovyetler Birliği tarihi ve ilgili konularda bilgi edinmek için büyük çaba harcamalarına karşın, şimdiye dek iyi kaynaklar bulamamışlar. Kocanın çalışmaları ise (konuştuğum insanlar arasında biri dışında) bilinmiyordu.»

Genç insanların «kendi geçmişleri hakkında bilgi edinmek için çok çaba harcadıkları» su götürmez bir gerçektir. Herşeye karşın, tehlikeyi göze alarak, resmi okul ve üniversitelerde kendilerinden esirgenenleri öğrenmek için «uçan üniversitelere» doluştular. Uçan üniversitelerin kurucuları ulusal bağımsızlık mücadelesi günlerine uzanan bir geleneği izledi. O zamanlar bu tür gizli okullar, işgalci güçlerin Almanlaştırma ya da Ruslaştırma çabalarına karşı, Polonya kültürünün korunması için çalışırdı. 1970 sonlarında, yeraltı çalışma gruplarının programında Polonya ulusal tarihinin öğretilmesinde, 20. yüzyılın toplumsal tarihi ve sınıf mücadeleleri yerine 18. ve 19. yüzyıl isyan ve ayaklanmalarına ağırlık verildi, Polonya Komünist Partilerinin çalışmaları yerine Pilsudski Lejyonerlerinin başarılarına daha fazla yer ayrıldı. Muhalefetin mızrağı da, içteki sa-

vaş-öncesi yarı-faşist Albaylar rejiminden çok yabancı kaynaklı totalitarizme yöneliyordu. Her ikisinin de kurbanı olan kahraman Polonya komünistlerineyse pek aldıran yoktu.

Deutscher'in yazdığı «Polonya Komünist Partisi'nin Trajedisi» 1958'de politbüroda tartışılıp, yöneticilerin kendi «Samizdat»larıymışcasına çoğaltılıp dağıtılmasına karşın, 22 yıl sonra metin, deyim yerindeyse ne yönetici partiye ne de muhalefete yaranabiliyordu. İki tarafın da kitabı unutulmaya terketmek için özel nedenleri vardı.

Kuşkusuz, şimdiye kadar hükümet kararlarıyla yasaklar listesinde yer alan eserlerin yayınlanabilmesi için aydınlar tarafından büyük bir baskı yapılıyordu. Muhalefetin serbestçe basılmasını istediği kitaplar arasında Gombrowicz, Milosz ve Kolakowski'nin eserleri vardı. (Soljenitsin'in gizli bir baskısı Varşova Üniversitesi'nin ön avlusunda epeyce satılmıştı.)

Polonya toplumunun kendi geçmişine yoğun bir ilgi duyduğu gerçektir, ancak kendisinin saymadığı geçmişi öğrenmeye pek hevesli olduğu söylenemez, yönetici partininse bugün bile kararlılıkla reddettiği geçmişi öğrenmeye hiç niyeti yok.

Fakat ne «raison d'état» *ne de* «raison d'opposition» *(ne devletin ne de muhalefetin mantığı) Batı'daki bağımsız solu, Polonya Komünist Partisi'nin trajedisini öğrenmekten alakoyamayacaktır.*

Tamara Deutscher

SORU: *Son zamanlarda üstünde çalıştığım Polonya Komünist Partisi tarihindeki ana sorunlara biraz değinebilir misiniz? Ben özellikle Parti içindeki ideolojik ve politik akımlar, değişik grupların oluşum nedenleri, iki savaş arasındaki kritik dönemlerde Parti'nin politikası ve trajik sonuyla ilgileniyorum.*

YANIT: İsterseniz bazı genel düşünceler ve kişisel görüşlerle başlayalım. Polonya Komünist Partisi'nin tarihi üzerine konuşmamı isterken, kuşkusuz yanıtımı dayandırdığım bakış açısının farkındasınız. Haziran 1957'de, muhalif olarak Parti'den ihraç edilişimin yirmibeşince yılı dolacak. Burada ihracımın nedenlerini analiz edecek değilim: bu nedenler açık, fakat kasti bir biçimde —ve ön yargıları kendi kendini gittikçe daha fazla mahkum etmektedir.— Parti liderliğinin bastırdığı belgeler ve bildirilerde belirtilmiştir. O zamanlar Parti liderliği «Krakowski olayı» (Krakowski kullandığım takma adlardan biridir.) ile ilgileniyordu. 1932'den feshedilişine dek, Polonya Komünist Partisi ile keskin bir çelişki içindeydim. Gene de feshediliş ve liderlere karşı getirilen suçlamaları sırasında, bu suç-

lamaları **Polonya ve bütün dünya** işçi sınıfına karşı işlenen benzersiz bir suç olarak tanımladım. Bağlı olduğum muhalefet grubu aslında PKP içinde bu suçu açıklayan ve onu sert bir biçimde kınayan tek üye ya da eski üye grubuydu.[1]

Kuşkusuz, entellektüel ve politik gelişmemde en büyük rolü Polonya Komünist Partisi oynadı, «Saygınlığını yeniden kazanacağından» —burada «saygınlığını yeniden kazanma» deyimi pek yerinde değilse bile— hiç kuşku duymadım. Polonya Komünist Partisi büyük ve kahraman bir partidir, Proleterya devriminin çıkarlarını, büyük Marksist geleneği ve doğru ve yaşayan enternasyonalizmi temsil eden tek partidir. Bu anlamda hiçbir Polonya partisi onunla karşılaştırılamaz. Ne yazık ki, bugüne kadar Polonya Komünist Partisi tarihi kapalı ve mühürlü bir kitap olarak kalmıştır. Okuma olanağı bulduğum en son yayınlar bütünüyle acıma duygusu uyandırıyor. Partinin saygınlığını yeniden kazandığını belirtmekten başka bir şey yaptıkları yok. Partinin varoluş sürecindeki büyük dönemleri —yükselişleri ve düşüşü— deşmeye yönelik hiçbir gerçek girişim göremiyorum. Şaşırtıcı olan, —yılların getirdiği alışkanlıkların sonucu— klişeleşmiş tümcelerle ve **«Havarilerin Yaşamları»** türünden yazılarla tatmin olma eğiliminin varlığı, Proleter ve marksist parti ismini taşımaya layık tek Polonya partisi, geçmişini ciddi, gerçekçi ve eleştirel bir tavırla incelemelidir. PKP bir zamanlar çirkin iftiralarla mezara gönderilmişti. Kefenini büyülü masallardan, törenini anlamsız ilahilerden oluşturarak bir ikinci kez gömmeyelim onu.

Genel metodolojik niteliğe bir katkıda bulunmak istiyorum. Polonya Komünist Partisi tarihini anlamak için, geçirdiği her önemli aşama iki bakış açısından değerlendirilmelidir: Polonya'nın içindeki sınıf savaşımı açısından ve Komünist Enternasyonal ve Sovyetler Birliği'nde gerçekleşen süreçler açısından. Bu iki grup öğe sürekli birbirini etkiledi. Bunlardan yalnızca birinin çözümlenmesiyle kendini sınırlayan bir araştırmacı, öykünün özünü kavrayamaz. Sovyetler Birliği'nde gerçekleşen süreçler Polonya Komünist

(1) Ekim 1956'dan sonra gerçekleşen Merkez Komite toplantılarından birinde, Gomulka'nın Parti'nin dağılmasının ve liderlere yöneltilen suçlamaların öyküsünü anlattığı sırada, onun da bu liderlere o zaman, 1938 yılında inanıp inanmadığının sorulduğu söylenir. Gomulka bu soruyu «hayır» diye yanıtladı. Daha sonra, «o halde neden protesto etmediği» sorulduğunda, «bunu yapmak için ne yeteri kadar kendime güvenim vardı, ne de o kadar cesurdum,» diye yanıt verdi, «fakat Lenin Polonya'da yaşasaydı, bu koşullar altında kuşkusuz protestoda bulunurdu,» dedi. Gomulka'nın içtenliğinden ve alçakgönüllülüğünden emin olmalıyız. Gene de protesto etmeye cesaret etmek için Lenin olmak gerekli değildir. Lider olmaya istek duymadığı halde, görevlerinin protesto etmek olduğunu kavrayıp öyle davranan işçiler tanırım.

Partisi'nin kaderinde yıllar geçtikçe giderek daha önemli bir rol oynadı, daha tehlikeli bir ağırlık kazandı. Bu yüzden, Parti'nin politikasını ve ideolojik eğilimlerini görmek ve ihtilafları anlamak için, Polonya'daki sınıf ilişkisinin ve Rus devriminin gelişme sürecinin sürekli farkında olmak zorundayız.

S — Kurulduğu yıllarda, yani 1918 sonu ve 1919'un başında, Polonya Komünist Partisi içindeki temel iç ayrılıklar nelerdi?

Y — Ayrılıkların arkasında yatan olgu, PKP'nin iki partinin birleşmesiyle kurulmuş olmasıydı: Polonya ve Litvanya Krallığı Sosyal Demokrat Partisi (Rosa Luxemburg'un partisi, SDKPİL) ve Polonya Sol Sosyalist Partisi (PPS Lewica).[2] Her iki partinin de kendi geleneği vardı. Sosyal - Demokrat Parti ondokuzuncu yüzyılın isyancı romantizmine bağlanarak, Polonya aristokrasisinin milliyetçiliğine ve vatanseverliğine karşı muhalefet ederek büyümüş, temel vurgusunu proletarya enternasyonalizminde yoğunlaştırmıştı. Sol Sosyalist Parti başlangıçta vatansever-isyankâr geleneğe bağlanmış ve programında Polonya'nın bağımsızlığına kavuşması konusuna büyük yer ayırmıştı. Ancak sonraları Luxemburgcu Parti'nin enternasyonalist çizgisine yakınlaştı. Sol Sosyalist Parti'nin Sol Menşeviklerle bağlantısı vardı, ancak Ekim Devrimi'nin etkisiyle Bolşevizme yaklaştı. Sosyal-Demokrat Parti, Altıncı Kongre tutanaklarından da anlaşılacağı üzere Troçki'nin tutumuna benzer bir tavır takınarak hem Menşeviklerden hem de Bolşeviklerden bağımsız hareket etti. Devrim sırasında Luxemburgcu Parti —yine Troçki gibi— Bolşevizmi benimsedi. Burada, Parti içinde, Partinin resmi liderlerinin (Rosa Luxemburg, Marchlewski, Jogiches) taraftarlarıyla «ayrılıkçılar» olarak anılanlar (Dzerzhinski, Radek, Unslicht) arasındaki farkları belirtmeliyim. (Gene de bu fark tam bir ayrılık sayılmazdı. «Ayrılıkçılar» dışardan yönetilen Yürütme Kurulunun merkeziyetçiliğine karşı muhalefeti temsil ediyordu. Dahası, Bolşeviklere daha yakın sayılabilirlerdi. Polonya Komünist Partisi'nde SDKPİL geleneği başlangıçta söz sahibiydi. Ancak bu farklılıkların önemi fazla abartılmamalıdır. Bunlar aslında yeni kurulmuş Parti'nin gerçek birliği ve üyelerin eski ayrımların geçmişte kaldığına inanmalarıyla azaldı, hatta yok oldu. Parti safları toprak sahipleri ve küçük soylular

---

(2) Polonya ve Litvanya Krallığı Sosyal-Demokrat Partisi 1893'de Polonya Partisi olarak kuruldu; Litvanyalı Sosyal Demokratlar 1900'de Parti'ye dahil oldular. Parti en başından itibaren Julian Marchlewski, Leo Jogiches-Tyszka ve Rosa Luxemburg tarafından yönetildi. Sol Sosyalist Parti, Polonya Sosyalist Partisi'ndeki (PPS) bir ayrılığın ve 1905 devrimiyle uyarılmış, Pilsudski'nin reformist, terörcü ve milliyetçi liderliğine karşı bir muhalefetin sonucu olarak Kasım 1906'da kuruldu.

Polonya'sına, reformist ve milliyetçi Polonya'ya karşı ortak bir ödünsüz muhalefetin bilinciyle yeniden birleşti.[3]

S — Komünist Parti'nin bağımsız Polonya'da politik yaşamına, ilke olarak ulusal bağımsızlık savaşımına karşı olan Luxemburgcu geleneğinden kaynaklanan ahlâki bir devazantajla başladığı doğru mu?

Y — Bu konuda biraz gerçeklik payı; fakat büyük ölçüde abartma var. Yanlışlığı, 1918'de Varşova'da, Lodz'da ve Dabrowa kömür madenlerinde kurulan İşçi Temsilcileri Sovyetleri içindeki değişik Partilerin göreceli güçlerine bakarak anlaşılabilir. Varşova'da Komünist Parti'nin ve Sosyalistlerin güçleri birbirine denkti ve yanılmıyorsam Bundcular[4] belirleyici güçtü. Lodz'da da benzer bir durum sözkonusuydu, üstelik Komünistlerin orada belirli bir üstünlükleri olmasına karşın. Dabrowa maden bölgesinde ise Komünist Parti Sosyalist Parti'den bir hayli güçlüydü ve bu durum Dabrowa Kızıl Cumhuriyeti ile yakından ilgiliydi. PKP'nin başlıca sanayi merkezlerindeki işçi sınıfı üzerindeki etkisinin bağımsızlık arifesinde reformist ve «yurtsever» PSP'den daha az olmadığı söylenebilir — daha büyüktü belki de.

Durum karmaşıktı. Bir yandan olaylar Rosa Luxemburg ve yoldaşlarının «ulusal bağımsızlık mücadelesi»nden kopmasını temel teşkil eden varsayımları **bir dereceye kadar** çürütüyordu. Öte yandan, Luxemburg ve yandaşları ümitlerini, ondokuzuncu yüzyıl Polonya isyanlarının hiç durmadan yinelenmesinden çok, Rusya, Almanya ve Avusturya'daki (Polonya'yı işgal eden üç imparatorluk) devrimlere bağlamış ve yalnız kalmışlardı. Pilsudskizm — ve 1918'de Pilsudskizmden ayrı düşmeyen Polonya Sosyalist Partisi — bu imparatorluklardaki devrimin gerçekleşmesine duyduğu karamsarlık ve güvensizliği belirtti. Olaylar bu karamsarlık ve güvensizliği boşa çıkardı. Rosa Luxemburg'un beklentilerinin tersine Polonya bağımsızlığını yeniden kazandı, fakat muhaliflerin beklentilerinin tersine de Polonya bağımsızlığını Rus ve Alman devrimlerine borçlu oldu. Tarih bütün partilerden daha becerikli olduğunu göstermişti; ve bu yüzden Komünist Parti'nin, diğer partilere oranla, bağımsızlık mücadelesine hiçbir «ahlaki yanlış»la girdiğini düşünmüyorum. Daha-

(3) İlginçtir ki, «ayrılıkçılar» ve özellikle Dzerzhinski ve Radek, Parti'nin Menşevik ve Bolşevik olarak bölünmesi sırasında Rosa Luxemburg'un Lenin'e yönelttiği eleştirilerin hemen hemen aynısını Rosa Luxemburg'a yöneltmişlerdi. Rosa Luxemburg'u Partide aşırı merkeziyetçi bir politika uyguladığı, çok fazla disiplin koyduğundan vb. dolayı suçladılar. Rosa Luxemburg'un Partisi Lenin'in Bolşevik Parti'yi yönetmesine benzer bir yolla yönetildi gerçekten de. Bu benzerlik, her iki partinin de, illegal faaliyet göstermesine bağlıydı.

(4) Bund, o sırada sosyalist reformizmle komünizm arasında bir yerde bulunan Yahudi sosyalist partisiydi.

sı «Luxemburgcular» çarın hapishanelerinde ve sürgünlerde çürürken, Polonya burjuva partileri (özellikle tüm ulusal bağımsızlık eylemlerine karşı çıkan «ulusal demokratlar», ama Pilsudski ve Sosyalist «yurtseverler» de) kendilerini işgalci güçlerin hizmetine sunmuşlar ve işbirliğine gitmişlerdi. Bu güçlerin düşüşünden sonra, ihanetleri, ikiyüzlü ve aşırı milliyetçi tavırlar takınmaktan ve iktidarı ele geçirmekten alakoymadı onları gene de.

S — Polonya Komünist Partisi'nin kurulmasından sonra Polonya'nın bağımsızlığına ilişkin tartışma Parti içinde sürdü mü?

Y — Yalnızca başlangıçta, o da önemsiz bir düzeydeydi, sonraları bütünüyle bitti. Parti diğer sorunlarla ilgileniyordu: toplumsal güçler haritasındaki yeri; politik çizgisinin oluşması; ve kuşkusuz Rus devrimi sorunu ile dünya devrimi görüşleri.

S — 1919 Kurucu Meclisi'ni boykot etme sorunu Parti içinde yeni bir ayrımın ortaya çıkışını göstermedi mi?

Y — Yanılmıyorsam bu sorun fazla tartışmaya yol açmadı. Bu konuda Polonya ve Alman partileri benzer tavırlar aldılar ve Kurucu Meclis seçimlerini, İşçi Temsilcileri Sovyetlerinin tasfiyesini amaçlayan bir sapma olarak değerlendirdiler. Polonya **Seym** ve Weimar Kurucu Meclisi, işçi sovyetlerinin —sosyalist devrimin potansiyel organları— yıkıntıları üzerinde yükselen burjuva parlamenter cumhuriyetinin temel taşları olarak görüldü. Hiç kuşkusuz ki, iki parti de burjuva parlamentosunu boykot ederek hataya düştüler ve her iki partinin de bu hataya düşmesine, bu dönemin aşırı sol atmosferi neden oldu.

S — Komünist Parti 1920 Polonya-Sovyet savaşına nasıl tepki gösterdi?

Y — PKP bu savaşı —haklı olarak— Polonya sermaye sınıflarının (ya da onların belirleyici unsurlarının) Rus devrimine karşı savaşı ve kapitalist güçlerin Rusya'ya müdahalesinin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirdi. Parti, kendisini Rus devrimi ile aynı safta görüyor ve onu savunmak zorunluluğunu hissediyordu. Pilsudski'nin Kiev'den geri çekilmesinden sonra ve Kızıl Ordu'nun Varşova'ya yürüyüşü sırasında durum karmaşık hale geldi. Kuşatma ve askeri mahkemelerin varlığı Parti'nin yasal etkinliklerini en aza indirdi ve liderler için de, yandaşları için de Komünist görüş içindeki nüansları belirtmek güçleşti. Gene de Moskova'da yaşayan çeşitli Polonyalı Komünist gruplar arasında ortaya çıkan karakteristik farklılıklara dikkat çekmek isterim. Varşova'ya yürüyüş sorunu gündeme geldiğinde, bu grup son derece paradoksal bir tavırla ayrılık çıkardı. Bir yandan eski «Luxemburgcular», «bağımsızlık muhalifleri», Radek ve Marchlewski[5], Lenin ve Rus politbürosunu, Var-

(5) Rosa Luxemburg'un en yakın arkadaşlarından Julian Marchlewski, Alman sosyalist solunda ve Polonya hareketinde önemli bir rol oynayan mümtaz bir yazar ve Marksist teorisyendi. Ekim Devriminden sonra Rusya'da kaldı.

şova'ya yürüyüşe geçilmemesini, fakat Pilsudski'nin ordusu Ukrayna'dan kovulur kovulmaz Polonya'ya barışın getirilmesi konusunda ikna etmek için hiçbir çabayı esirgemedi. (O sıralar Halk Komiseri olan Troçki'yi yanlarına çekebildiler yalnızca.) Diğer yandan eski «bağımsızlık taraftarları», eski PPS liderleri (Feliks Kon ve Lapinski[6] gibi) Kızıl Ordu'nun Varşova'ya yürüyüşünden yanaydılar. Polonya proletaryasının devrimci ateş üstünde olduğunu ve Kızıl Ordu'yu kurtarıcı olarak karşılayacaklarını savunuyorlardı. Başka bir olay daha anlatmak istiyorum: 1920'de PKP Merkez Komitesi'nin en etkili «Luxemburgcu» üyelerinden Domski'nin Varşova'ya yürüyüşü protesto eden bir yazısı, Alman Komünist Partisi'nin organı **Rote Fahne**'de yayınlandı. Yeri gelmişken bellirteyim, o yıllarda Parti'de varolan iç demokrasi koşulları altında, bir Merkez Komite üyesinin böyle bir protesto yayınlaması son derece doğal görünüyordu. Domski, Merkez Komite üyesi olarak kaldı ve orada uzun yıllar, 1925'e dek önemli rol oynadı.

Luxemburgcu geleneği Polonya Komünizmi için ahlâki bir rahatsızlık kaynağı olup olmadığını sormuştunuz. Rosa Luxemburg'un ulusal bağımsızlık hakkındaki düşüncelerini savunmaya niyetim yok. Yalnızca Kızıl Ordu'nun Varşova'ya yürüyüşünün PKP için, Rosa Luxemburg'un gerçek ya da hayal ürünü bütün yanlışlarının toplamından daha tehlikeli ve ciddi bir ahlâki engel olduğunu söyleyebilirim. Luxemburg'un yanlışları hakkında Stalin kadar Luxemburg'un burjuva muhalifleri de büyük gürültü kopardı (ve Stalin bunu yaparken, kendine özgü davranışıyla (Lenin'den alıntıları tersyüz ederek kullandı). Ancak Lenin'in 1920'de yaptığı yanlış PKP için gerçek bir trajediydi, çünkü sonuçta Polonya proleter yığınlarını antikomünizme sürükledi.

S — Gene de 1920'den sonra Parti gücünü hızla yeniden kazandı, değil mi?

Y — Bir dereceye kadar evet. Ancak bu, Varşovaya yürüyüşün bazı kalıcı etkileri olduğu gerçeğini değiştirmez, bu olay Polonya işçi yığınlarının Rus devrimine inancını azalttı. Ancak, 1920'den sonra işçiler Polonya ulusal egemenliği için duydukları ilk heyecanı ve bunun getirdiği yanılsamaları yeniden kazandılar. Savaşı izleyen kısmen daha özgür bir ortamda, işçi sınıfı, olayları daha sakin değerlendirme olanağı buldu. Lenin'in hükümetinin Polonya ve Rusya arasındaki savaştan kaçmak için elinden geleni yaptığını ve Pilsudski Kiev'e yürümeseydi, Sovyetlerin de Varşova'ya yürümeyeceği anlaşılır hale geldi. Polonya işçi sınıfı, Pilsudski'nin

(6) Polonya yurtsever sosyalist emeklisi Feliks Kon, Komünist Parti'nin kurucularından ve Marchlewski ve Dzerhinski ile birlikte, Kızıl Ordu'nun Varşova'ya yürüyüşü sırasında kurulan «Geçici Komünist Hükümeti»nin üyesiydi. Lapinski, Feliks Kon gibi aynı gruba dahildi ve yirmili yıllarda Komintern'de önemli rol oynadı.

1920'de hiç de Polonya'nın bağımsızlığı için savaşmadığını; tam tersine, Ukrayna'daki Polonyalı toprak sahiplerinin arazilerini korumak ve kendi büyüklük rüyalarını tatmin etmek için mücadele ettiğini anladı. Yirmilerin ilk yılları PKP'nin etkisinin bir kez daha artmasına sahne oldu. Bu artış 1923'te, özellikle Kasım'da, Kracow işçilerinin başkaldırısı ve genel grev sırasında doruğa ulaştı.

S — Bu, «üç W» nin lider olduğu zamandı değil mi?

Y — Evet. Bunlardan biri yani Warski eski bir Luxemburgcuydu ve diğer ikisi, Walecki ve Wera (Kostrzewa) eski Sol Sosyalistlerdendi. Gene de, parti içindeki eski bölünmelerin üstesinden gelindiğini kanıtlayacak uyumlu bir liderlik oluşturdular. Oysa şimdi özellikle kritik bir döneme yaklaşıyoruz, Polonya'daki sınıf mücadelesinin gelişimi, Sovyetler Birliği'n'deki olayların etkisiyle bir kez daha karıştı ve bir dereceye kadar yolundan saptı. Uzun yıllar, 1923 yılının Polonya'da Almanya'da olduğu gibi «kaçırılmış bir devrim» yılı olduğuna kişisel olarak inandım. Şimdi, otuzbeş yıllık bir aradan sonra, bu bakış açısının tarihsel kanıtlarla doğrulandığından artık emin değilim. Her neyse, devrim durumunun bir çok öğesi mevcuttu: genel grev, Kracow işçilerinin isyanı, işçi sınıfı safına geçen ordu ve genel olarak büyük bir karışıklık içindeki ülke. Eksik olan tek unsur, devrimi başarıya ullaştırmada yol gösterecek devrimci partinin insiyatifiydi. PKP bu insiyatifi gösteremedi. Enternasyonal kararlarıyla uyum içinde olan Parti, sosyalistlerle birleşik cephe politikasını uyguluyordu. Bu politika bir noktaya kadar mükemmel sonuçlar doğurdu; Parti'nin etkisini genişletmesine yardımcı oldu ve sınıf mücadelesine daha fazla enerji sağladı. Fakat, aynı zamanda Parti liderliği politik insiyatifi Sosyalistlere bıraktı; Kasım 1923'ün kritik günlerinde bu insiyatifsizlik talihsiz sonuçlar doğurdu. Parti safları Parti'nin devrimci bir durumu hiçbir avantaj sağlamadan elinden kaçırdığına inanıyordu. Bu duruma sessiz kalmadılar ve «3 W» nin devrimci önderlik eksikliğine ve «oportünizm»ine şiddetle saldırdılar.

Dediğim gibi, durum SSCB'deki olaylar yüzünden çok daha karışık bir hale geldi. O sıralarda triumvira (Stalin, Zinoniev ve Kamenev) ile Troçki arasındaki mücadele açığa çıktı. Bu mücadele çok geçmeden, hareket içinde daha önce görülmedik bir biçimde keskinleşti. Avrupa Komünist Partileri bundan büyük ölçüde rahatsızlık duydu, rahatsızlıkları Troçki'nin, Lenin gibi Enternasyonal'in esin kaynağı ve büyük tinsel otorite olmasına dek sürdü. 1923'ün sonbaharında Polonya, Fransız, Alman partilerinin Merkez Komiteleri, Sovyet Partisi'nin Merkez Komitesini Troçki üzerindeki saldırıların şiddetinden dolayı değişik biçimlerde protesto etti. Protesto edenlerin Troçki'nin özgül politikasını benimsemeye niyetleri yoktu. Yalnızca Sovyet liderlerini Troçki'ye karşı yürütülen kampanyanın Komünist harekete zarar verdiğini söyleyerek uyarıyorlardı. Ve aralarındaki farklılıkları Komünistlere yaraşır tarzda çözmele-

rini istediler. Bu olayın ciddi sonuçları oldu. Stalin hiçbir zaman bu protestoyu unutmadı ya da affetmedi. O sıralar Enternasyonal'in başkanı olan Zinoviev de bunu kendine karşı bir güvensizlik oyu olarak gördü. Hemen ardından Polonya, Fransa ve Almanya Komünist Partileri, Sovyet iç çekişmelerine dahil oldular. Enternasyonal'in lider kadrosu —Zinoviev ve Stalin— «Troçki'nin savunmasına gelmeye» cesaret eden üç partinin belli başlı liderlerini görevden aldı. Bu liderlerin, özellikle «üç W» nin işlediği suçları gösterir bir metin hazırladı. Bu metinde «oportünizm, sağ sapma ve devrimci bir durumdan yararlanmama» suçlarıyla liderlerin ihracı isteniyordu.

S — Bu anlattıklarınızdan «üç W» yi eleştirenlerin haklı oldukları sonucu çıkmıyor mu?

Y — Haklı olsalar bile, bu haklılık Moskova'daki Enternasyonal liderliğine, PKP'nin iç işlerine böyle dramatik bir tarzda müdahale etme yetkisini vermez. Alman ve Fransız partilerinin liderliğinin de aynı yolla değiştirildiğini eklemeliyim.[7] Her üç partide de değişiklikler iç demokrasi ilkelerine uygunluk arzeden bir yolla Parti üyelerinin aldığı karar sonucu değil de, yukardan gelen emirlerin sonucu gerçekleşti. Bu, Komünist Parti'nin özerkliğine ilk tehlikeli saldırıydı, «Stalinleştirme»nin ilk hareketiydi. («Stalinleştirme» denir, oysa yalnızca Stalin tarafından değil Zinoviev tarafından da gündeme getirilmiştir.) Her ikisi de, Polonya ve Almanya partilerinin alt kademelerinde varolan hayal kırıklığını demagojik bir biçimde kullandı. Bu hayal kırıklığı anlaşılır bir şeydi ve Polonya'da şiddetle «üç W» ye karşı olmaya dönüştü (Almanya'da Brandler'e karşı olunması gibi). Parti kendi başına karar verme özgürlüğüne sahip olsaydı, liderliği değiştirmesi mümkündü. Gene de bu, değişikliğin kendisinden daha önemliydi. PKP'nin işlerine Stalin'in ilkesiz müdahalesi, Parti'nin katledilmesiyle sonuçlanan müdahale yolunu açmıştı artık.

S — Parti bu müdahale eylemine nasıl tepki gösterdi?

Y — Yazık ki pasif bir biçimde. Üyelerin çoğu «üç W» nin değiştirilmesinden yanaydı aşağı yukarı. Ve onlardan yana olanlar bile muhalefet etmedi. Operasyon; daha sonraki ihraçlar, tasfiyeler ve zorunlu istifalarla karşılaştırıldığında yumuşak sayılırdı. Stalinizm oluşma aşamasındaydı, daha pençelerini göstermemişti. Yerlerinden atılan liderlere karşı yürütülen saldırı, göreli bir ılımlılık ve uygun bir biçimde gerçekleştiriliyordu —ve bu, saldırının onaylanmasını kolaylaştırdı. Ancak belirleyici olan Parti'nin psikolojik tutumuydu— Rus devrimi ile dayanışmanın yanlış kavranması. Moskova'yla arasındaki her türlü çelişkinin, bedeli ne olursa olsun önlenmesi gerektiği inanışı. Sovyet Partisi'nin tinsel gücü, Moskova bu gücü suistimal ettiğinde bile Polonyalı Komünistlerin Moskova kararlarını

(7) Fransa'da Monatte, Rosmer ve Souvarine Komünist Partisi önderliğinden azledildiler.

benimseyecekleri kadar büyüktü. Stalinizm, gerçekten de Komünizmin çıkarlarına değil de SSCB'nin bürokratik rejimini sağlamlaştırmaya hizmet eden amaçları gerçekleştirmek için devrimin tinsel etkisinin sistematik sömürüsünden, sürekli birbirini izleyen suistimallerden oluşuyordu. 1923-24 yıllarında Enternasyonal'de Stalin için Troçki'ye saldırmak hayati bir zorunluluktu. Warski ve Kostrzewa, Moskova'nın anti-Troçkist kampanyasına karşı protestolardan vazgeçerek, durumlarını sağlamlaştırmaya çalıştılar. Bu isteğin nedenleri anlaşılır şeylerdi. Moskova'da Politbüro'nun ve Merkez Komite'nin çoğunluğu Trokçi'ye karşı bir tutum takınmışlardı. Bunu gözönüne alan Warski ve Kostrzewa, Sovyet Partisi'ndeki azınlığı desteklememeye ve böylece Parti'nin içişlerine karışma suçlamasına maruz kalmamaya karar verdiler. Ancak bu, gene de PKP'yi Sovyet müdahalesinden koruyamadı. Bu yüzden, «üç W» Troçkist muhalefetin görüşlerine sempati beslemelerine karşın, Stalin ve Zinoviev'i desteklemekte ve bağlılıklarını belirtmekte karar kıldılar. Ve bu zaaf anını da sonra epey pahalı ödediler.

S — Parti'nin politikasında 1923'ten sonra nasıl bir değişiklik oldu?

Y — «Sol» diye nitelenen bir grup liderliği ele geçirdi: Domski, Zofia, Unszlicht ve Lenski. Tüm Enternasyonalde de, PKP'de de, bir önceki dönemin yönelimine karşı keskin bir tepki gösteren yeni politika yürürlüğe girdi. Bu dönem aslında «aşırı sol» politika dönemiydi. Parti 1923'te yeterli devrimci enerji gösteremedi, fakat 1924 ve 1925 yıllarında bu enerji yanlış sonuçlara yol açacak kadar aşırıydı. Bu aşırılık, eksikliğinden daha da zararlıydı, çünkü Kasım 1923 krizinden sonra devrimci hareketin nesnel olanakları azalmıştı. Bu dönemde PKP birleşik cephe taktiğini bütünüyle reddederek enerjisini sonuçsuz serüvenlerde tüketti. Sonuçta etkisini yitirdi ve işçi yığınlarından koptu.

1924'ün başlarında PKP'nin yerel seçimlerde Sosyalist Parti'den hâlâ güçlü olduğunu yeniden anmak iyi olur sanırım. Ancak bu başarı, 1923'de gerçekleşen yığınların devrimcileşmesinin gecikmiş bir yansısından başka birşey değildi ve yeni bir devrimci dalganın yükselişinin de müjdecisi olmadı. Daha sonraki yıllarda Komünist Parti'nin etkisi önemli ölçüde azaldı. Parti hiçbir kitle hareketine yol gösterici olamadı. Bu yalnızca Polonya'ya özgü bir olgu değildi. Aynı dalgalanmalar Avrupa'nın bütün Komünist Partilerinde —hepsi de aslında aynı aşırı-sol politikayı benzer sonuçlara yol açan biçimde yürütüyordu— görülebilirdi. «Bolşevikleştirme Kongresi» diye anılan fakat aslında «Stalinleştirme Kongresi» olan Beşinci Komüntern Kongresi bu düşüş dönemine rastlar. Sonuçta, bütün partiler aynı işleme tabi tutuldu; hepsi aynı «çizgi» yi izledi; hepsi aynı taktik oyunlara başvurdu; hepsi değişik ülkelerdeki sınıf ilişkilerini, sınıf savaşımının düzeyini ve biçimini dikkate almadan aynı sloganları benimsedi. Hareket bürokratik tekdüzelik aşamasına ulaş-

mıştı. PKP bundan, diğer Avrupa partilerine oranla daha kötü etkilendi, çünkü PKP'nin devrimci geleneği daha derin ve daha güçlüydü ve tümüyle illegal koşullar altında etkinlik gösteriyordu.[8] Ve etkinliği büyük ölçüde devrimci özveri ruhuna ve üyelerinin kahramanlığına dayanıyordu. Bürokratik tekdüzelik ve devrimci çaba birbiriyle çelişen kavramlardır.

S — Gene de 1925'in sonlarında Warski, Walecki ve Korstrzewa Parti liderliğine geri döndüler değil mi?

Y — Evet. Aşırı sol politika Parti'nin gözünden çok geçmeden düştü ve «üç W» nin saygınlığı otomatikman geri verildi. Warski ve Kostrzewa'ya karşı ne söylenirse söylensin, işçi sınıfının niteliklerini kavrayabiliyorlardı, ve Parti ile yığınlar arasındaki ilişkiyi güçlendirme ve genişletme yetenekleri vardı. Parti liderliğinde oldukları dönemler genel olarak Parti'nin sık sık —nasıl demeli— devrimci keskinlikten yoksun kalmasına rağmen; yine de genişlediği ve faaliyetini geniş ölçüde yürüttüğü dönemlerdi. Warski ve Kostrzewa'nın PKP'nin liderliğine geri dönüşü gene, PKP içindeki iklim değişikliğinden değil de Rusya'da olup bitenlerden ileri geliyordu.

Rusya'da yeni bir politik durum gelişmişti. Triumvira dağılmıştı. Zinoviev ve Kamenev, Stalin'e cephe almış, hemen ardından Troçki ile ittifak kurmuşlardı. Stalin, Bukharin ve Rykov'l'a bir blok kurdu ve Sovyet Partisiyle Enternasyonal'de «sağcı çizgi» olarak adlandırılan politikayı izledi. «Polonya sağı» denilen «üç W», Stalin ve Bukharin'e destek sağladıklarından, yeniden gözde oldular. Diğer yandan aşırı sol liderliğin bir bölümü (Zofia, Unszlicht ve Domski) Zinoviev'in safında yer aldı. Polonya'da düştükleri bir yanlıştan dolayı değil de asıl bu yüzden yönetimden uzaklaştırıldılar.[9] Sovyet Partisi içindeki mücadelelere bağlı hesaplar bir kez daha belirleyici oldu. Aşırı sol politikasına karşın, Lenski, liderliği, «üç W» ile etkinliği paylaşarak yürüttü. Domski ve Unszlicht'in tersine Lenski, Zinovievci muhalefete karşı çıktı. Bundan daha da önemlisi, PKP içinde Stalinci çekirdeğin lideri oldu, oysa Warski ve Kostrzewa, Stalin'e bütünüyle bağlı olmalarına karşın, onunla aralarına belli bir uzaklık koyup Bukharin'in grubuna yaklaşmıştı. PKP içindeki bu bölünme, Lenski'nin yönettiği «azınlık» ve Warski ile Kostrzewa'nın yönettiği «çoğunluk» gruplarının oluşmasıyla netleşecekti daha sonraları. 1926 yılının başlarında bu iki grup liderliği paylaştı ve her ikisi de izlenen politikadan, özellikle «Mayıs yanlışı» ndan, yani Mayıs 1926'daki hükümet darbesinde PKP'nin Pilsudski'yi desteklemesinden sorumluydu.

---

(8) PKP 1919'un başında, Polonya'nın bağımsızlığını ilan etmesinden yalnızca birkaç hafta sonra illegal oldu. Ve 1944'e kadar illegal kaldı.

(9) Bu sırada, genel sekreter olan Trient de Fransız Komünist Partisi'nin liderliğinden uzaklaştırılmıştı.

S — «Mayıs yanlışı»nı biraz daha açarak arka planını açıklar mısınız? Eski Parti militanları arasında, sürekli şu tezi buldum: darbe sırasında Parti; Polonya Sosyalist Partisinin ve tüm solun güvendiği ve Chjeno-Piast (orta-sağ bir koalisyon) olarak anılan hükümete karşı isyan eden Pilsudski'yi desteklemekten kaçınamazdı. Diyorlar ki, Parti, darbenin bir dereceye kadar burjuva devriminin başlangıcını oluşturduğunu ve bunun göreli olarak ilerici bir şey olduğunu düşünüyordu, çünkü bir önceki dönemde yalnızca yarı-feodal toprak sahipleri iktidarı elinde tutuyordu.

Y — «Mayıs yanlışı» Polonya Komünizmi tarihinde kesinlikle çok temel bir öneme sahiptir. Burada size bu olayın nedenlerini ayrıntılı açıklayamam. Bu iş çok daha karmaşık sınıf ilişkilerinin ve politik güçlerin çözümlenmesini gerektirir.[10] Bu yüzden, yalnızca kaba hatlarıyla tarihsel bir çerçeve çizeceğim. Durumu yine iki düzeyde —Polonya sınıf mücadelesinin düzeyi ve Sovyet Partisi ile Komintern'in gelişim düzeyi— incelemek gerekir.

İşe Polonya açısından başlayalım. Polonya'da parlamenter rejim kriz içindeydi. Parlamenter düzeyde istikrarlı bir hükümet kurulamıyordu ve bu durum parlamento dışına sosyal ve politik dengenin bozulması biçiminde yansıdı. Parlamenter ittifak olasılıklarının tümü denenmişti. Kitleler rejimden bütünüyle umudu kesmişti, çünkü rejim yeni iş alanları açmakta başarısız kalmış, işçileri korkunç devalüasyonun sonuçlarından koruyamamış, köylülerin toprak reformu beklentisini boşa çıkarmış, ve ulusal azınlıkları baskı ve ümitsizliğe uğratmıştı. Diğer yandan sermaye sınıfı da parlamentoyla ve «Kadiri Mutlak Meclis»le mücadele ediyordu. Zayıf Polonya parlamentarizminin bırakın «güçlü», bir hükümeti, istikrarlı bir hükümeti bile güvence altına alamayacağından, varolan toplumsal sistemi şiddetli saldırı ve devrim tehlikesiyle karşı karşıya bırakmasından korkuyorlardı. Nesnel olarak durum parlamenter rejimin devrilmesi için çok uygundu. Kuramsal olarak üç olasılık vardı. Parlamenter rejim, Nazizme ya da İtalya'dakine benzer bir faşist kitle hareketiyle devrilebilirdi. Bu, kuşkusuz pek beklenen birşey değildi. Böyle bir hareketi Polonya'da hayata geçirme çabaları, 1926 öncesi ve sonrasındaki birden fazla girişim, burada inceleyemeyeceğim nedenlerden dolayı başarısızlığa uğradı. Faşizm ya da Nazizmin yerli çeşitlemeleri, opera-komik temsillerinden pek de farklı değildi.

İkinci kuramsal olasılık, burjuva-parlamenter rejimin proletarya devrimiyle alaşağı edilmesiydi — PKP'nin böyle bir olasılık için hazırlandığı düşünülebilir. Ne var ki, Mayıs darbesini önceleyen aylar arasında PKP devrim dışında hemen herşey için hazırlık yap-

(10) Savaştan kısa bir süre önce, Polonya'da sınıf mücadelesi ve işçi sınıfı hareketinin tarihi üzerine kapsamlı bir inceleme yazdım; maalesef bu elyazması kayboldu.

maktaydı. Bu hazırlıksızlık bir dereceye kadar işçi sınıfının militan ruhunun zayıflığını, 1923 felaketinin yarattığı şoku ve 1924-25 yıllarındaki sahte devrimci, kısır faaliyetlerin yol açtığı hareketteki tükenmişliği yansıtıyordu. Komünist hareket kendine güvenden yoksundu. Öncünün öz güveni azsa, doğal olarak işçi sınıfınınki daha da az olurdu. Kendi gücüne güvenmeyen işçi sınıfı, dış güçlere bel bağlamaya ve diğer sınıf ya da toplumsal grupların etkinliklerinden elde edebileceği çıkarları hesaplamaya yöneldi. Bu «Mayıs yanlışı»nın nesnel politik arka planıdır.

Bir nokta daha: PKP'nin «Mayıs yanlışı» 1926'dan da önce başladı. Hafızam beni yanıltmıyorsa, 1925 sonbaharında «Polonya'nın bağımsızlığını tehdit eden tehlikeler»e karşı Meclis'e acil olarak harekete geçmesini öneren Warski'ydi. Hareket şaşırtıcı olduğu kadar beklenmedikti. Rosa Luxemburg'un bir arkadaşının birdenbire «Polonya'nın bağımsızlığını tehdit eden tehlikeler»e karşı alarm zilini çalması şaşırtıcıydı. 1925 yılındaki ortamda bu alarmı haklı çıkartan nedenleri anlamak zordu. Bu acil hareket önerisinin sonucu ise daha da şaşırtıcıydı. Öneride Warski —bağımsızlığı tehdit edenleri önlemek için— Pilsudski'nin hemen silahlı kuvvetler başkomutanlığına geri dönmesini istiyordu (bu öneri Pilsudski'nin ordudan ayrılıp Sulejowek'te küskün inzivaya çekildiği sıralarda yapıldı).

Aslında durum traji-komikti. Pilsudski'nin özellikle Ukrayna'daki arazileri toprak sahiplerine geri vermek üzere Kiev'e yürüyüşünün üzerinden daha beşyıl bile geçmemişken, PKP bu maceray ulusal bağımsızlığı korumak üzere ordunun başına çağırıyordu. Durumu, Polonya'da burjuva devriminin başlangıcını işaretleyen Pilsudski'nin dönüşünü, teoride yerine oturtmak için bu terimlerle —kaba fakat gerçekçi terimlerle— tanımlamak yeterlidir. **Szlachta**'nın (orta sınıf ve soylular) feodal arazilerinin savunucusu, nasıl olur da birdenbire temel işlevi genellikle feodalizmi tasfiye etmek olan bir burjuva devriminin esin kaynağı olur?

Polonya'da parlamenter rejim krizinin üç olası çözümü olduğundan söz etmiştim. Üçüncü çözüm yolu askeri bir diktatörlük kurulmasıydı. Pilsudski kuşkusuz diktatör adayıydı. Pilsudski'nin diğer generallere karşı bir avantajı vardı: oldukça ünlü bir insandı. Ulusal bağımsızlık savaşçısı, Polonya Sosyalist Partisi'nin eski başkanı, 1905'lerin anti-çarcı teröristi ve 1914'te Polonya lejyonlarının kurucusu olarak destansı bir kimlik kazanmıştı. Dönüşünü hararetle karşılayan PKP bu asılsız efsanenin yaratılmasında körükörüne ve kendi zararına yardımcı oldu. Parti, aile adı «Büyükbaba» (**Dziadek**) olan Pilsudski hakkında işçi sınıfında yanılsamalar yaratılmasına ve böylece Mayıs darbesine giden yolun açılmasına katkıda bulundu. Milliyetçi-demokratik küçük burjuvaların yetenekli soytarısı Adolf Nowaczynski, Pilsudski'yi «en küçük Napolyon 4» diye tanım-

larken, Pilsudski'nin rolünü ne kadar da doğru kavramış! Politik çözümleme sanatını Marx'ın **18 Brumaire**'inden öğrenmiş olmaları gereken Marksistlerin Pilsudski'yi böyle tanımlamaları daha doğru olmaz mıydı?

S — Gene de Pilsudski'nin, orta sınıf ve küçük soyluların çıkarlarını temsil eden Witos'un başkanlık ettiği orta-sağ hükümete karşı olduğu doğrudur. Bu hükümet parlamenter özgürlükleri ortadan kaldırıp faşist bir rejim kurmaya başlamamış mıydı? Bu gerçekler —1920'de olanlardan farklı olarak— Parti'nin Pilsudski'yi desteklemesinde bir dereceye kadar haklı olduğunu göstermez mi?

Y — Birçok Komünistin —hatta sosyalistin— durumu böyle değerlendirdiği sanırım inkâr edilemez. Gene de, bunlar yalnızca yanılsamaydı ve göz bağları çözüldüğünde artık çok geçti. Sorun aşırı biçimde basite indirgenmedikçe, Witos hükümeti büyük toprak sahiplerinin çıkarlarının temsilcisi olarak tanımlanamaz. Witos, toprak sahibi orta sınıfın çıkarları ile zengin köylünün çıkarları arasında, fakir köylülerin tarımsal reformdan sağladıklarını yağma ederek ulaşılan bir uzlaşmanın temsilcisiydi. Bu uzlaşma, toprak sahiplerinin ve kulakların çabaları sonucu elde edilmiştir. Dahası, faşizm tehlikesinin bu hükümetten kaynaklandığı da doğru değildir. Koalisyon hükümeti, güçler ve çıkarların parlamenter rejim **sınırları içinde** oluşturulabilecek en gerici bileşimini temsil ediyordu, fakat sınırların dışına çıkamıyordu. «Kadiri Mutlak Meclis»e karşı yeterince güçlü parlamento dışı bir politik gücü yoktu. Polonya mülk sahibi sınıflarının ve onların geleneksel partilerinin çıkmazı da buydu: sınıf egemenliklerini ne istikrarı sağlayarak ne de rejimi devirerek sürdürebilecek güçleri vardı. Marx'ın **18 Brumaire**'de belirttiği gibi, yalnızca yürütme organı yani devlet mekanizması bu ikilemi çözebilirdi, hiç değilse bir süre için. İki savaş arasındaki yirmi yıl boyunca gerçek bir faşist diktatörlüğe yol açacak nesnel koşullar Polonya'da yoktu, tabii «faşist» sözcüğünden güçlü ve açıkça karşı-devrimci bir kitle hareketine dayanan totaliter diktatörlüğü anlıyorsak. Hitler ya da Mussolini rolüne soyunmaya hazır adaylar yok değildi, fakat Polonya'da karşı-devrim böylesi bir kitle hareketi yaratmayı hiçbir zaman beceremedi. Karşı-devrim yalnızca «kılıcın diktatörlüğü»nü önerebilirdi. Marx'ın klasik tanımında belirttiği gibi, kendi sahte Napolyonumuzla Changarnier' (III. Napolyon'un kralcı muhaliflerinden ünlü general) miz arasındaki çekişme ve adi kavgalara, ülkeyi kimin kılıcının —Pilsudski'ninki ya da Haller'inki— yöneteceği sorunuyla ilgili tartışmalara bir kez daha tanık oluyoruz.[11] (Bugün Polonya'da bir zamanlar Haller'in Pilsudski'nin en önemli rakibi olduğunu hatırlayan herhalde pek

(11) I. Dünya Savaşı sırasında Fransa'daki Polonya alaylarının komutanı olan General Jose Haller Polonya'da aşırı sağın kahramanı ve 1920'li yıllar boyunca Pilsudski'nin karşıtıydı.

az kişi vardır.) Ve «bağımsızlık mitosu»nun politik yaşamımızda, düşüncemizde oynadığı rolden dolayı, kılıcın seçimi kınına bağlıydı. Bağımsızlık mücadelesi efsaneleri ile sarılıp sarmalanan Pilsudski'nin kılıcı, halk üzerindeki iktidarı elinde tutmaya lâyık ve Polonya parlamentarizminin zayıf bünyesini alaşağı edecek güçte görünüyordu.

Diğer bir deyişle, Pilsudski Polonyalı toprak sahiplerini ve burjuvaziyi, onların proletarya ve köylülük üzerindeki **toplumsal** egemenliğini sürdürmek amacıyla mülksüzleştirdi. Mayıs 1926'da, Belvedere Sarayı'nın iç avlusunda pantolonunu bile iliklemeye olanak bulamadan Pilsudski birlikleri tarafından kovalanan Cumhurbaşkanı Witos'u gördüğümüzde, aslında politik bir mülksüzleştirme eylemine tanık oluyorduk. İşçi sınıfı ve onun partileri bu durumu, ekonomik ve toplumsal mülksüzleştirmenin başlangıcı olarak gördü. Fakat Pilsudski, Polonyalı mülk sahibi sınıfları, kendilerine ve geleneksel temsilcilerine karşı korudu ve bunu da işçi partilerinin yardımıyla yaptı.[12]

Bütün bunlar bile «Mayıs yanlışı»nın temelini bütünüyle açıklamaz. PKP liderleri, Pilsudski'nin iktidarı ele geçirmeye çalıştığını, bunun da işçi sınıfı için iyi şeyler getirmeyeceğini Mayıs darbesinden de önce seziyorlardı. Sanırım Warski bunu kamuya açıklamıştı. Doğrusu, Polonya Sosyalist Partisi'nin bazı liderleri bile bu konuda bazı yanılsamalar içindeydi. 1919'ların yeni yetme gazetecisi olarak, darbenin ilk gecesi kendimi nasıl şans eseri, **Rôbòtnik**'in[13] editörü, Polonya Sosyalist Partisi'nin tarihçisi ve en gözde liderlerinden biri olan Feliks Perl'in Warecka Caddesi'ndeki bürosunda bulduğumu anımsıyorum. Perl endişeli ve kızgındı. Her dakika telefona sarılıyor ve Pilsudski'nin karargahına, General Tokarzewski ile konuşmak istiyordu. Ve yanılmıyorsam yüzünde acıklı bir ifadeyle, «Cephenizden haber var mı yoldaş general? Birliklerimizin durumu nasıl?» diye sordu. Ahizeyi yerine koyarak bir aşağı, bir yukarı sinirle gezinmeye başladı. Ve orada olduğumu unutarak kendi kendine mırıldandı: «Bu serüvenci (Pilsudski'den söz ediyordu) başımızı derde soktu. Yenilirse herşey kötüye gidecek, fakat kazanırsa da bizi fena hırpalayacak.» Bu sahne gece boyunca bir çok kereler yinelendi. Bu arada, **Robotnik** basımevinin baskıları, «serüvenci»nin işçi sınıfı ve sosyalizmin güvenilir bir dostu olduğunu «başkentin çilekeş halkı» na duyurmaya hazırlanıyordu.

---

(12) Batılı okurlar Polonyalı komünistler ve sosyalistlerin bu tutumuyla, örneğin, bir süre III. Napolyon'un kişiliği üzerine düşünen Prudon veya Bismarck üzerine düşünen Lassale'in yanılsamaları arasındaki benzerliği açık bir biçimde göreceklerdir. Polonyalı Marxistler — özellikle Rosa Luxemburg'un izleyicileri — Prudonculuk ve Lassalciliğin gelenek ve yöntemlerine karşı oldukça eleştirel bir tavır aldılar.

(13) **Robotnik**, Polonya Sosyalist Partisinin başlıca gazetesiydi.

Fakat şimdi yeniden PKP dönelim. PKP'nin liderleri normal koşullarda kolayca yanılsamalara (bu yanılsamalar ülkenin temel sınıf ilişkilerinden kaynaklandığında bile) düşecek kadar iyi Marksisttiler. «Mayıs yanlışı»nın bir başka ve daha önemli nedeni de Sovyet Komünist Partisi ve Komintern'in politikasında ve ideolojik atmosferinde aranmalıdır. PKP böyle bir «yanlış»a düşen tek parti değildi: Çin Komünist Partisi, büyük ölçekli bir benzerini, Çang-Kay-Şek ve Kuomintang'ı körü körüne desteklerken işledi ve bu hata da trajik sonuçlar doğurdu. Ve yanıbaşımızdaki Romanya'da hemen hemen aynı zamanlarda —sanırım bu da Mayıs 1926'daydı— son derece zayıf Komünist Partisi de General Antonescu'nun benzer darbesini destekledi.

Bu durum Stalin-Bukharin bloğu dönemine rastlar. Troçkizm çoktan yokolmuştu; Stalin-Bukharin bloğuyla başını Zinoviev ve Kamenev'in çektiği Leningrad muhalefeti denen grup arasındaki sert mücadele en ateşli günlerini yaşıyordu. Bukharin ilkesellik, Stalin taktik gereği, Leningrad muhalefetinin tehdit ettiğini öne sürdükleri köylülük ve küçük köylü mülkiyetinin savunucusu kesilmişlerdi. Asıl anlaşmazlık iç, ekonomik ve toplumsal poitikalardan kaynaklanıyordu, fakat Stalin herzamanki gibi özgül politikalar üstündeki tartışmayı büyük bir dogmatik savaşa dönüştürdü. İddiaya göre, bu savaştaki tehlikeli konu, «orta sınıf»a —köylülük ve küçük burjuvazi— yönelik temel tutumlardı. Stalin ve Bukharin, Leningrad muhalefetini, «orta sınıf»a düşmanca davranmak ve proletaryanın bu tabakalarla ittifakının önemini anlayamamakla suçladı. Bu tartışma 1923-25 yılları arasındaki anti-Troçkist kampanyanın devamı niteliğine büründü. O yıllarda Troçki'ye yöneltilen en ciddi suçlama, sürekli devrim teorisinde onun da orta sınıfın önemini, oynadığı ilerici rolü ve onunla ittifaka girme gereksinimini «tam değerlendirememesi»ydi. Troçki'nin 1905'te Rusya'da (ve geri kalmış ülkelerde) burjuva devriminin gerekliliğini anlayamadığı ya da önemsemediği ve bu yüzden yirminci yüzyılda burjuva-demokratik devrimi ile sosyalist devrimin birleşerek yerini, baştan sona proletaryanın önderliğinde gerçekleşecek tek bir devrime («sürekli devrim») bırakacağını öne sürdüğü iddia ediliyordu. Devrimin burjuva aşamasını deneyip «atlamak», tartışmaya göre Troçkizm'in karakteristik sapmasıydı.

Burada fazlasıyla karışık bu sorunların çözümlenmesine giremem; şu an beni asıl ilgilendiren, bu sorunların Polonya'daki yansımaları. Komintern o dönemde Troçkist ve Zinovievist muhalefetin kökünü kazımakla meşguldü. Bu muhalefetlerin ayırdedici özellikleri; «orta sınıfla ittifak» kurmaya karşı «aşırı sol» ve olumsuz bir tutum takınmak ve özellikle azgelişmiş ülkelerde burjuva devriminin, tarihsel gelişmenin özel bir aşamasını (ki bu aşamada burjuvazi ilerici hatta devrimci rol oynar) oluşturduğunu onaylamamak olarak tanımlanıyordu. Komintern «ittifak»lara tapınmayı sabit fi-

kir haline getirmiş gibiydi. Bu tapınmayla ilgili bir kuşku belirtisi bile hemen troçkizm damgası yiyordu. İttifaka tapınma ikili bir amaca hizmet etti: Sovyetler Birliği'nde Bukharin ve Stalin'in «sağcı» çizgisine haklılık kazandırdı; uluslararası düzeyde Çin'deki Sovyet politikasına (yani Çin Komünist Partisi'nin Kuomintang'a boyun eğişine ve Çang-Kay-Şek'in emri altına girmesine) dayanak sağladı. Bu politikanın ilkeleri ve yöntemleri, Enternasyonal'deki tüm partilere ve dolayısıyla PKP'ne otomatik ve bürokratik olarak hemen uygulandı. Polonya politikası gözönüne alındığında, bu çizgi, «burjuva» devriminin «ilerici» güçlerinin temsilcisi olarak Pilsudski ile «ittifak» anlamına geldi. Pilsudski birdenbire neredeyse ideal müttefik oldu. Yalnızca Troçkist ve Zinovievistler bu ideali reddediyordu.

S — O zamanlar PKP içinde Troçkist ya da Zinovievist gruplar var mıydı?

Y — Daha önce de belirttiğim gibi, Domski ve Zofia Unszlicht'in, onları Zinovievist muhalefete yaklaştıran düşünceleri vardı. Ancak o sıralar Parti içindeki tüm etkinliklerden uzaklaştırılmışlardı. Parti liderliği doktriner konular kadar pratik ve politik sorunların farkında olsa da, Moskova'daki ideolojik çatışmaların baskısı altındaydı. O sıralar Warski ve Kostzewa Stalin'e karşı olağanüstü bir uysallık gösterdiler. Bedelini itaatle ödeyerek kendi Partilerinde hareket özgürlüğü kazanacakları yanılsamasına kapıldılar. 1923'ün ikili «yanlış»ından (Troçki yararına müdahaleleri ve Polonya'daki «oportünist» politikaları) dolayı darbe yiyen bu ikili, devrimin burjuva ve sosyalist olarak iki **ayrı** aşamasından söz eden yeni «Bolşevizm»e, «ilerici burjuva» unsurlarla ittifaka çok fazla önem veren bir «Bolşevizm»e geçişi sağlamak için ellerinden geleni yapmak isteğindeydiler. Tüm Parti propagandası bu ruhla yürütüldü ve Parti içinde «Mayıs yanlışı»na katkıda bulunan koşullanmış politik refleksler yarattı.

Bütün bunlara ek olarak, «Luxemburgcu miras» denilen geleneği tasfiye etmek amacıyla yürütülen kampanyanın Parti'nin görüşlerini nasıl etkilediğini incelemek gerekir. Yeri gelmişken belirteyim, muhtemelen Parti tarihi üzerinde çalışanların sorunla ilgilenmek için gerekli yöntem ve doğru bilgiden yoksun olmalarından dolayı, bu sorun bugüne kadar Polonya'da hak ettiği ilgiyi görmedi. «Luxemburgcu miras» etrafında en garip efsaneler türedi. Bu cümlenin yanlış anlamaya yol açmasını istemem: Rosa Luxemburg'un yanılmaz olduğunu iddia etmiyorum ve Luxemburgcu değilim. Kuşkusuz bazı hatalar yaptı, fakat bunlar Lenin'in hatta Marx'ınkilerden daha ciddi değildi ve mutlaka Stalin'in «yanlışlar»ından tümüyle farklı bir kategorideydiler. Bu hataları nesnel ve insafsızca analiz etmek ve gerçek önemlerini kavramak gerekliydi ve hâlâ da gereklidir. Ancak bu Stalin'in ilgilendiği çözümleme tü-

rü değildi — 1923-24 yıllarında PKP'nin «Bolşevikleştirilme»si adına Luxemburgizme yani Polonya Komünizmi'nin temel ideolojik geleneğine kutsal savaş ilan ettiğinde Zinoviev de aynı tür analizi kullanmamıştı. Stalin'in gözünde neyin önem taşıdığını kavramak için onun 1931'de «**Proletarskaya Revolutsya**'nın editörüne yazdığı kötü şöhretli mektubunu yeniden okumak yeterlidir. Stalin, Rosa Luxemburg'un Troçki'ye yakınlığını sezgisel olarak farketmişti. Ve, 1920'lerde PKP içinde Troçkist bir muhalefetten eser bile yokken, Stalin «Troçkizm» kokusu alıyor, Luxemburgizm'i Troçkizmin Polonya şubesi olarak görüyordu. Bu görüş Komintern'in Luxemburgcu mirası yok etmekte kullandığı **furor theologicus**'u (tanrının gazabı, ilahi gazap) körükledi.

Bu mirasın eleştiri dışı olması söz konusu değildir. Lenin'in ulusal bağımsızlık ya da ezilen halkın kendi kaderini tayin hakkı sorunundaki tavrı Rosa Luxemburg'unkinden daha gerçekçiydi. Söz gelimi tarım sorununda Rosa Luxemburg ve taraftarları Rusya ve Polonya'da yarı-feodal arazilerin köylüler arasında paylaştırılmasının gerekliliğini kavramadan tarımın sosyalizasyonunu savunuyor ve bu görüşten pek öteye de gidemiyorlardı. Bu tutum, 1920 yılında özellikle ülkenin doğusundaki köylüler üzerinde Polonya Komünizminin devrimci bir etki yaratmasına izin vermedi. Gene de Luxemburgcu kampanya sırasında bu yanlışlara karşı yeterince eleştirel bir yaklaşımda bulunulamıyordu. Luxemburgizme ve Marksizme dayanan bütün bir düşünme sisteminin —gerçek enternasyonalızm geleneği, Parti'deki belirgin proleter ve sosyalist yönelim ve (içten ya da kendi kendine atanmış) orta sınıf liderlerine duyulan kuşku— kökünden sökülüp atılması gerekiyordu. Böylece, PKP, ulusal bağımsızlığa karşı işlenen Luxemburgcu «günah»ları yurtseverlik fetişine karşı gecikmiş ve gülünç gösterilerle affettirmeye ve «Bağımsızlık Efsaneleri»ne hiç de hak etmediği bir saygı göstermeye başladı. Bütün bunlar, daha önce de değindiğim çelişkili bir manzarayla sonuçlandı. Yani 1925'te Warski, ulusal bağımsızlığın karşı karşıya geldiği tehlikelere karşı alarm çağrısında bulundu ve Pilsudski'nin başkomutan olarak geri dönmesini istedi. Warski bir yandan vicdan azabı içinde kıvranırken, öte yandan Moskova kaynaklı anti-Luxemburgcu beddualarının da sözcülüğünü yapıyordu. Sanki gençliğinde işlediği «anti-yurtsever» günahların bedelini ödemek istiyormuşçasına Warski —ve onun kişiliğinde Polonya Marksizmi— Canossa'ya gitti.* Bu kutsal yolculuk yüzünden Parti bir kez daha darbe yemiş ve acı kuruntulara gömülmüştü: Rosa Luxemburg bu yüzyıl başında, Pilsudski'nin «yurtseverlik» ideolojisinin, kendini, çarlık devrinde bile «kendi» bağımsız Polonya devletinin

* Papa VII. Gregor tarafından afaroz edilen Kutsal Roma Germen İmparatoru IV. Henri, affedilmek için Papanın Canossa'daki malikanesine gitmiş ve orada üç gün karın altında diz çökerek yalvarmıştı (1077). (Çev. Notu).

gelecekteki baş jandarması olarak gören deklase (toplumsal konumunu yitirmiş) bir küçük soylunun yükselme rüyasından başka birşey olmadığını belirtmişti. Şimdi Parti bu sözde burjuva diktatöre saygı gösteriyordu. Rosa, bağımsızlığını yeniden kazanan burjuva Polonya'sının önündeki olanaklar konusunda yanılıyor olabilirdi; fakat Pilsudski'nin tutkuları ve Pilsudskizmin doğası konusunda yanılmıyordu.

Sonuçta, Troçkizm gibi Luxemburgizm de burjuva devriminde Partiye düşen görevleri kavrayamayarak affedilmez bir günah işlemekle suçlanıyordu. Luxemburgcu gelenekle mücadele edip yok etmek isteğinde olan Parti Liderleri; birdenbire tarihin, Polonya'da gündemine, şimdiye kadar düşündükleri gibi sosyalist devrimi değil de; gecikmiş ve tamamlanmamış burjuva devrimini sonuca ulaştıracak olan burjuva demokratik devrimi aldığını keşfettiler. Burjuva devrimi gündemdeyse, o halde bu devrimin lideri kim olabilirdi? Polonya burjuvazisi, ne gençliğinde ne de olgunluk döneminde bir Danton ya da Robespierre yaratamamıştı. Bu yaşlılık çağında nasıl çıkarırdı? Fakat bizim küçük ortasınıfımızın bir dalı, «öncü ortasınıfımız»[14] gene de **18 Brumaire**'in kilisemizce yapılmış bir baskısını çıkarabilirdi. Bizim Stalinizmle aldatılmış ve kafaları karıştırılmış Marksistlerimiz, devrimin burjuva aşamasının kahramanını keşfettiler. Durum gerçekten de çok tuhaftı, çünkü tasarlanan «burjuva» devrimi, Polonya burjuvazisinin büyük bir kesimi —köylü kesimi— tarafından desteklenen ve kulakların lideri olan Witos başkanlığındaki hükümeti ortadan kaldırmayı amaçlıyordu. Gelecekte Stalin'in önderliğinde içine düşülen kısır döngü daha da açıkça görülebilir: 1926'da Parti, Witos «faşizm»ine karşı Pilsudski'yi müttefik yerine koydu, birkaç yıl sonraki Halk Cephesi döneminde ise bu kez Pilsudski «faşizm»ine karşı mücadelede Witos'u bir savaşçı ve müttefik olarak selamlıyordu. Polonya Sosyalist Partisi de herhangi bir Stalinist kışkırtma olmaksızın, aynı kısır döngü içinde sürüklenip gidiyordu.

S — PKP'nin «Mayıs yanlışı» ile aynı sıralarda Çin Komünist Partisi'nin Çang-Kay-Şek'i desteklemesi arasındaki benzerliği vurguladınız. Çin'de Çang-Kay-Şek'in desteklenmesinde olduğu gibi, PKP de Pilsudski'yi destekleme emirlerini Moskova'dan mı alıyordu?

Y — Hayır. Kesinlikle. Stalin ve Bukharin'in Pilsudski'ye yaklaşımları Çang-Kay-Şek'e yaklaşımlarından farklıydı. O sırada Enternasyonal'in yürütme kuruluna onursal üye olan Çang-Kay-Şek'i Sovyetler Birliği'nin ve Komünizmin bir müttefiki olarak, Pilsudski'yi ise 1920 savaşındaki düşman olarak görüyorlardı. Moskova, Komünistlere Pilsudski'yi desteklememelerini tavsiye etmekle kalma-

(14) Pilsudski, Polonya'nın palavracı ve kangüdücü Falstaffian sülalesiyle ünlü doğu sınır bölgesindendi.

yıp Parti'nin, Mayıs'taki hükümet darbesinde oynadığı role karşı da hemen tavır almıştı. Dahası, Meclis'teki Komünist grubun başkanlığa Pilsudski'yi getirmeye yönelik kararı, Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu'nun vetosuyla engellenmişti. «Mayıs yanlışı»nın sorumlusu «Moskova'dan gelen emirler» değil, Moskova'dan yayılan ve Komintern'in Stalinleştirme ve bürokratlaştırma aşamasından soyutlanamayacak belirli bir politik fetişizmdi. Stalin Warski'yi, Mayıs darbesi sırasında Pilsudski'nin karargâhına rapor vermeye zorlamadı. Gene de Stalinizm «Mayıs yanlışı»ndan sorumludur, çünkü diğer Komünist Partilere yaptığı gibi PKP'nin de kafasını bulandırmıştır, çünkü Parti'nin durumlarının ve sorunlarının Marksist bir tarzda çözümlenmesini olanaksız kılmıştır, çünkü sınıf mücadelemiz ve ideolojik geneğimizin taleplerine uygun politikalarla çalışmalarına engel olan inanışlarla, Parti liderlerini yıldırmıştır. «Luxemburgizm»e karşı olunabilir ama bu «izm» sınırları içinde «Mayıs yanlışı» ile uzaktan yakından benzerliği olan hiçbir şeye yer yoktu. Rosa Luxemburg'un Pilsudski kuvvetlerine uysalca tekmil verip yaptığı darbeye Partisinin desteğini ilan ettiği düşünülebilir mi? Böyle bir hüner gösterisinde bulunmak, onun taraftarlarından birine, belkemiği Stalinizm tarafından bozulmuş bir müridine nasip oldu.

S — Parti bu politikayı ne kadar süreyle izledi?

Y — Çok kısa bir süre. Anımsadığım kadarıyla darbeyi izleyen gün ya da çok az bir süre sonra Moskova'da Pilsudski'yi faşist diktatör olarak damgalayan PKP açıklamaları dolaşıyordu. Pilsudski de Parti'nin hiçbir yanılsama geliştirmesine izin vermedi; hapiste bulunan binlerce Komünist için af çıkarılmasına açıkça karşı çıktı, kuracağı «güçlü ordu» hükümetiyle övündü, «sosyal deney» ve reformların hiçbirini tanımadı ve büyük toprak sahipleri ile bir kez daha anlaşma zemini aradı.

Birkaç günde hatta birkaç saatte yapılan fakat asırlarca onarılamayan bazı yanlışlar vardır. «Mayıs yanlışı» da bu tür bir yanlıştı. Doğrusunu söylemek gerekirse, Pilsudski'nin tepkisel ve diktatörce yöntemlerini Polonya Sosyalist Partisi iki yıl hatta daha uzun bir süre desteklerken, Komünistler Mayıs «zehirlenmesi»nden çabucak sıyrıldılar ve Pilsudski'ye karşı sonuna dek sürdürdükleri aktif bir mücadeleye giriştiler. Bozulan dengede demokrasinin savunucusu olduklarını ilan edenler —sosyalistler—, durumunu sağlamlaştırmasında ve bütün demokratik kurumları güçsüzleştirmesinde Pilsudski'ye yardımcı olurken; PKP hâlâ, proletarya ve yoksul köylülerin davasını savunan ve demokratik özgürlükler için sesini yükselten tek partiydi. Warski «Mayıs yanlışı»nı düzeltmek için elinden geleni yaptı. Bu bakımdan büyük bir onurluluk, savaşçılık ve kişisel cesaret gösterdi. Parti adına Pilsudski'nin yüzüne karşı suçlamalar yöneltti ve bu yüzden diktatörün emirleriyle, diktatörün

yanında ve onun adamları tarafından Ulusal Meclis'ten çıkarıldı. Warski'nin «Diktatör aşağı» çığlığının etkisini kavrayabilmek için o zamanlar Pilsudski'yi çevreleyen efsaneyi unutmamak gerekir. Pilsudski de buna şaşırmıştı: bu, efsanesine karşı ilk saldırı, ilk parçalama girişimiydi. Warski'nin 1 Mayıs 1928'de Tiyatro Alanı'ndaki görüntüsünü de hatırlıyorum. Büyük, illegal bir gösteride, Sosyalist Parti milislerinin[15] herhalde selamlama amacıyla açtıkları yoğun bir kurşun yağmuruna karşı en önde yürüyor ve onlarca, yüzlerce yaralı yerlere düşerken, o uzaktan kolaylıkla görülebilecek gri-beyaz başını dimdik tutuyordu; boyun eğmeden ve kararlılıkla kalabalığı yönlendiriyordu. Yıllar sonra Moskova onun bir hain, bir ajan ve Pilsudski'nin adamı olduğunu ilan ettiğinde aklıma gelen hep bu görüntüsü oldu.

S — Değişik «çoğunluk» ve «azınlık» gruplarının «Mayıs yanlışı»ndaki sorumlulukları nedir? Bu ayrım 1926'dan önce de var mıydı?

Y — Bildiğim kadarıyla bu bölünmeler 1926'dan önce yoktu. Aslında onları gündeme getiren «Mayıs yanlışı»ydı; eğer belleğim beni yanıltmıyorsa bu iki hizip ilk olarak merkez komitenin Eylül 1926'da yaptığı ve bütün üyelerin hazır bulunduğu bir toplantıda ortaya çıktı. Ve bu yeni bölünme daha önceki bir takım anlaşmazlıklardan kaynaklanıyordu. Azınlığın lideri Lenski «üç W» bertaraf edildikten sonra, 1924-25 yıllarında «sol» diye bilinen gruba dahildi. Bu gruba dahil olanların çoğu o zaman azınlık safında, «sağ» gruptan olanların çoğu ise çoğunluk tarafındaydı. Daha eski çelişkiler bile bu bölünmede rol oynadı, çoğunluğun liderlerinden ikisi, Kostrzewa ve Walecki Sol Sosyalist Parti'den gelmekteydi. Warski ve Lenski arasındaki karşıtlık ise Birinci Dünya Savaşı öncesi sosyal-demokrat Parti (Luxemburgcular) içindeki çelişkilere dayandırılmak isteniyordu. Gene de bana öyle geliyor ki, bunlar yapay soyağaçlarıydı ve nedensiz yere yaratılıyorlardı. Bunların 1926'daki durumla hiçbir ilgileri olmadığı, her iki grubun da (çoğunluk kadar azınlığın da) «Mayıs yanlışı»ndan sorumlu olduğu gerçeğiyle kanıtlanmıştı. En kritik anda iki taraf da bütünüyle aynı biçimde davrandı. Her ikisi de Pilsudski'yi destekledi. Yanlışın sorumluluğunu her ikisi de aynı oranda farketti —anlaşmazlığa düştükleri nokta, «Mayıs yanlışı»na hangisinin daha çok, hangisinin daha az katkıda bulunduğuydu.

Çoğunluk özellikle «devrimin iki ayrı aşaması» kuramı ve Komünist Parti'nin Sosyalist Parti'nin ardından yürüyeceği ya da topallayacağı birleşik cephe taktiği ile tanımıyordu. Azınlık liderlerinin, kendilerinin bile tanımlama zahmetine girişmedikleri tavırlarını tanımlamak biraz daha zordu. Onlar belirli kuramsal kavramlardan çok, büyük ölçüde Parti içindeki «radikalizm» ruhunun tem-

(15) Bu milisler kısa bir süre sonra Sosyalist Partiden ayrılıp Pilsudski'nin hizmetine girdiler.

silcisiydiler. PKP'nin «Bolşevikleştirilmesi» ya da başka bir deyişle bürokratlaştırılmasına katkıda bulunan ve Komintern tarafından empoze edilen fetişlere karşı hiçbir şekilde mücadele etmediler. Bu anlamda hareketin moral olarak çöküşüne de büyük katkıları oldu. Her iki hizip de sorumluluğu paylaştı ve pek etkili olmasa da suçu birbirlerine atmaya çalıştı. Zor bir dönemdi. Parti tepeden tırnağa bölünmüş ve karşılıklı kısır suçlamalara kaptırmıştı kendini.

Suçlamalar kısır ve verimsizdi, çünkü her ikisi de yanlışın gerçek kaynaklarını ortaya çıkarabilecek durumda değildi; her ikisi de olan bitenden sonra bile Mayıs darbesinin ve darbeyle oluşan yeni rejimin Marksist çözümlemesini yapamazdı. Her biri Parti'nin geçirdiği ahlaki-politik çöküşün nedenini diğerinde aradı; hiçbiri nedeni Komintern'e yüklemeye cüret edemedi; hiçbirinin Stalinizm'in fetişlerine karşı çıkacak cesaretleri yoktu; hiçbirinin Parti'nin yanlış «Bolşevikleştirilmesi»ne meydan okumaya da cesaretleri yoktu. Hiçbiri «Luxemburgcu miras»ın mücadele yöntemlerine eleştirel bir çözümleme getiremedi; hiçbiri bu mirasta hâlâ geçerli ve büyük olanı korumayı başaramadı. Polonya işçi sınıfının bu mirası şimdi yeniden keşfettiğini umalım. İşçi sınıfı bu mirasta kendi geçmişini ve unutulmuş yüceliğini bulacaktır. Ancak şu son birkaç yılda değil de şöyle böyle otuz yılda oluşmuş düşünce alışkanlıkları, eski kuşak Polonyalı Marksistler kadar gençlerin de bu mirası keşfetmesini zorlaştırabilir. Şunu da eklemek isterim ki, bazı taktik amaçlar uğruna Rosa'nın düşüncelerini arasından birkaç soyut parçayı (örneğin onun 1917'yle ilgili ilk kuşkularını) alıp kullanmak yanlış olur— bugünün Polonya'sında Rosa Luxemburg'u bu tür «kullanma» girişimleri yok değil. Hayır, Polonya Marksistlerinin görevi, bu büyük devrimcimizin Lenin'in kalıcı başarılarıyla tam bir uyum içinde olan görüşlerini özümsemektir.

Yine PKP'ne dönelim. Parti siyasal hatalarının nedenlerini artık kendi içinde arıyordu. Liderler Sovyetler Birliği'ndeki yönetim kademelerinin desteğini sağlamayı umuyorlardı. Warski ve Kostrzewa, o sıralarda Enternasyonal'in harekete geçiren ruhu konumunda olan Bukharin'in desteğine belki de daha çok güveniyorlardı. Lenski'ye gelince, o geleceğini Stalin'e bağlamıştı. İki hizip de Ruslarla olası bir çelişkinin korkusunu yaşıyor ve bu çelişkinin devrimde ve uluslararası Komünist harekette gedik açacağı endişesine kapılıyordu. Burada PKP'yi yönlendiren insanlar hakkında herhangi bir iddiada bulunmuyorum. Öyle davranmalarının nedenleri vardı kendilerince. Sovyet Partisi'yle çelişkiye düşmekten korkmayan bir muhalefetin üyesi ve 1932'de olup bitenin farkında olarak mücadeleye atılan biri olarak acı deneyimlerimden bilirim ki, aslında böylesi bir çelişkiden irkilmeyen bütün gruplar kendilerini tecrite ve politik güçsüzlüğe mahkum ettiler. Ancak şu da bir gerçek ki, Parti liderlerinin kendilerini Stalin'in iradesine terketmeleri onları

da siyasal güçsüzlükten ve işçi sınıfını çıkmaz bir yola sürüklemekten kurtaramadı; onları akli ve ahlaki kısırlığa, Partiyi de ölüme mahkum etti.

Bu kısırlığı, çoğunlukla azınlık arasındaki çelişki zaten sergilemişti. Stalinizmin büyülü çarkına kapılmış lanetli ruhların mücadelesi gibiydi bu çelişki. Duruma bir açıklama getirmek ve geçmişteki hatalarla önümüzdeki görevleri gözden geçirmek için en ufak bir çaba bile yoktu; hepsi de Komintern'in patronlarına sadakatlerini ve Stalinist ortodoksluklarını göstermenin telaşı içindeydiler. Her hizip en son ortodoks formülü kullanarak kendini temize çıkarmaya ve hasmına kara çalmaya çalıştı. Şimdi o dönemin Parti'sini inceleyen bir öğrenci bu çekişmede kullanılan skolastik yöntemleri, bir takım büyülü formüllerin değişmez düşünce halinde tekrarını ve tuhaf bir şiddetin hakim olduğu garip bir fikir mücadelesini çok çarpıcı ve anlaşılması zor bulacaktır?

S — Siz çoğunluğa mı, azınlığa mı dahildiniz?

Y — Hiçbirine bağlı değildim, çünkü ondokuz yaşında Parti'ye katıldığımda aralarındaki ayrılık çoktan gündeme gelmişti ve bu ayrılığın nedenini tam olarak kavrayamamıştım. Gene de çok iyi hatırlıyorum, 1926 - 1927 yıllarında bu mücadelenin abesliğini büyük bir kesinlikle seziyordum. Bana öyle geliyordu ki, çoğunluk oportünizmin sorumluluğunu taşıyordu, azınlıksa daha devrimci bir dinamiğe sahipti. İkincisinde beni rahatsız eden entellektüel kabalığı ve sekterliğe eğilimiydi. Çoğunluk daha ciddi bir düşünce okulunun ve Marksist geleneğin temsilcisi olarak görünüyordu bana. Benim de aralarında yer aldığım genç Komünistler arasındaki egemen anlayış böyleydi. Sanırım bu anlayış beni her iki hizipten de uzak tutup kördüğümü çözmek için farklı bir yön aramaya gitti. PKP'nin tarihine yeni bir yaklaşımla bakmak gerektiğine inanıyorum; tarihe eski azınlığın ya da eski çoğunluğun bakış açısıyla yaklaşmak bizi hiçbir yere götürmez ve gerek entellektüel, gerekse politik olarak hiçbir olumlu sonuç getirmez.

S — Mayıs 1926'dan sonra Parti'de hangi hizip egemendi?

Y — Hükümet darbesi sırasında iki hizip de liderliği paylaşıyordu ve bu durum hemen hemen 1928 sonlarına kadar sürdü. Bu dönemin başlangıcında, Komintern'de hâlâ Bukharinci çizgi egemen olduğundan, Warski ve Kostrzewa'nın itibarı da sürüyordu. Her zaman olduğu gibi, bu ikisinin etkisi de kendini daha «organik» bir Parti etkinliği, Partiyle kitleler arasında daha yakın bir bağ, daha gerçekçi bir ajitasyon ve gerek Sosyalist Partideki sol unsurları gerekse kırsal kesim ve ulusal azınlıkları kendine daha fazla çekmesi şeklinde gösteriyordu. Karşılıklı suçlamalarla epey yıpranmasına karşın Parti bazı konularda «Mayıs yanlışı»ndan hızla uzaklaşıyordu. İşçi sınıfı bu yanlışı «affetmişti». Komünistler içtenlikle ve hiçbir kuşkuya yer vermeyecek biçimde hatalarını kabul etmemiş-

ler miydi? Üstelik aynı yanılsamalara hepsi de kapılmıştı. Parti şimdi güçlenmekteydi. Bu durum, örneğin 1927'de PKP'nin illegal listesinin diğer partilerden daha fazla oy topladığı Varşova belediye seçimleri sonuçlarıyla kanıtlanmıştı. Seçmenler Komünistlere verdikleri oyların geçerli sayılmayacağını ve hiçbir adayımızın belediye meclisine giremeyeceğini biliyordu fakat yine de gövde gösterisi olarak Komünistlere oy verdiler. Bu dönem, yoğun polis baskısı ve hizipler arası mücadeleye karşın, belli başlı endüstri merkezlerinde —Varşova, Lodz, Dabrowa kömür bölgesi— Komünist Partisi'nin Sosyalist Partisi'nden yeniden daha güçlü olduğu bir dönemdi. 1928 yılında PKP gerçekten de işçi sınıfına, Pilsudsky diktatörlüğüne karşı mücadelesinde öncülük ediyordu. Pilsudskistleri ve Sosyalist Parti'nin bir kısmını saran korku, daha önce de söz ettiğim 1 Mayıs'ın kanlı bir biçimde bastırılması olayını açıklar. (Komünistlerin illegal gösterileri hem polis hem de silahlı milislerinin koruması atında yürüyen Sosyalistlerinkinden daha büyük oluyordu.) Durumun elverişsizliğine ve tüm zorluklara karşın Parti'nin saldırı durumuna geçme şansı vardı. Fakat tam da bu sırada göreli dengesini bozan ve onu güçsüz duruma düşüren yeni bir darbe yedi.

S — Liderliğin el değiştirmesini ve Warski ile Kostrzewa'nın uzaklaştırılmasını mı kastediyorsunuz?

Y — Evet. Ve bir kez daha asıl önemli olan, bunun **ne** olduğu değil, **nasıl** olduğuydu. Sorun Warski ve Kostrzewa ya da Lenski'nin başa geçmesi değil, değişimin Polonya'daki sınıf mücadelesinin mantığıyla en ufak bir ilişkisi olmaksızın «yukarıdan» dayatıldığı gerçeğiydi. Sovyet Partisi ve Enternasyonal, Polonya Komünistlerinin ve işçi sınıfının kaderine bir kez daha ağırlığını koyuyordu.

Daha önceleri Sovyet Politbürosundan pek sızdırılmayan Stalin ile Bukharin arasındaki sürtüşme, 1928 yazında yapılan Altıncı Enternasyonal Kongresi'nde açığa çıktı. SSCB'deki iç krizin baskısı altında hareket eden Stalin köylülere karşı izleyeceği politikayı yeniden canlandırıyor, toplu kollektifleştirme hazırlığına girişiyordu. Sovyetler Birliği'nde büyük bir toplumsal dram oynanıyordu ve bu dram Avrupa Komünizmi için, o kadar açıkça olmasa da, sonuçları itibarıyla aynı oranda vahim diğer bir drama neden oluyordu. Bukharin'le iç konularda anlaşmazlığa düşen Stalin Komintern'deki Bukharinci etkiyi bütünüyle yok etmeye ve uluslararası Komünist politikayı değiştirmeye kalkıştı. Bu tutum otomatikman PKP'deki «çoğunluk»un mahkum edilmesine yol açtı. Warski ve Kostrzewa'nın bütün yetkisi ellerinden alındı. Direksiyon şiddetle sola kırılıyordu. 1929 yılında Molotov «üçüncü dönem» diye adlandırdığı şanssız bir kavram ileri sürdü: Kapitalist dünya doğrudan doğruya devrimci bir duruma giriyordu, dolayısıyla Komünist hareket aktif iktidar mücadelesine geçmeliydi; sosyal demokrasi, diğer bir

deyişle «sosyal faşizm» komünizmin asal ve en tehlikeli düşmanıydı; dahası sosyal-demokrat partilerin sol kanadı sağ kanattan daha tehlikeliydi; komünistler asıl saldırılarını bu düşmana yöneltmeliydi; Sosyalistlerle herhangi bir anlaşmaya girmeleri yasaklanmıştı, onlar (genel sendikalardan ayrılarak) kendi Kızıl Sendikalarını kurmalı ve bu sendikaların yardımıyla genel grevler, silahlı ayaklanmalar düzenlemeliydiler. «Üçüncü dönem» politikası 1929'dan 1934'e kadar bütün gücüyle yürürlükte kaldı. Bu sıralarda Almanya'da Nazizm tehlikesi bir çığ gibi büyüyor ve Sosyal-demokratları bütünüyle teslim alan bu tehlike karşısında Komünist Partisi tamamiyle etkisiz kalıyordu. Partiye asıl düşmanlarının Hitler değil, «sosyal faşizm» olduğu ve Hitler'e karşı sosyal demokrasiyle ittifak kurmaya hiç hakkı olmadığı söylendiği sıralarda, eli kolu bağlanmış Alman komünizmi gamalı haçın kahramanlarına teslim edildi.

İzlenen bu politikanın Polonya'daki **dolaysız** sonuçları henüz trajik bir hale gelmemekle birlikte yeterince ümitsizdi. Pilsudski ile Sosyalist Parti ve köylü hareketi arasındaki çelişkiler kaynama noktasına gelmek üzereydi. O zamanlar Merkez Sol muhalefet yıllarıydı. Pilsudski bu muhalefetin liderlerini Brzesc kalesine hapsetmiş ve işkenceye çekmişti. Anti-komünist terör de gittikçe yoğunlaşmış ve Luck'a hapsedilen Ukrayna Komünistlerine yapılan eziyetlerle doruk noktasına çıkmıştı. Bu koşullar altında, Lenski tarafından büyük bir özenle Lehçeye çevrilen «üçüncü dönem» politikası ve sloganları öldürücü bir politik saptırma taktiğinin tüm özelliklerine sahipti. Parti üyeleri saldırılarını Brzesc cellatları yerine bizzat kurbanlarına yöneltmeli ve Parti'nin en büyük günahının, Merkez Sol'un Pilsudski'ye karşı mücadelesini desteklemek ya da bu mücadeleyi şiddetli devrimci mücadeleye dönüştürmek (bu dönüştürmeyi Merkez Sol liderleri ne yapabilirdi ne de yapmak isterdi) olduğuna inanmalıydı.

PKP 1924-25 yıllarında yaptığı tüm aşırı-sol hataları, o dönemle kıyaslanamayacak kadar ciddi koşullarda tekrarladı. Aşırı-devrimci akrobatlığa bir kez daha kapılarak büyük bir enerjiyle yürüttüğü tüm devrimci etkinlikleri, amaçları gitgide gerçekçiliğini yitiren içi boş etkinliklere dönüştü. Yüksek sesle söylenen büyük sözlerin ardından hiçbir hareket gelmedi. Parti kendi içine kapanıyor ve safları eriyip gidiyordu. Önceleri ayaklanan ama az sonra Merkez Sol'un yarım ağız mücadelesiyle şaşkına dönen işçi ve köylü kitleleriyle bağlarını koparıyordu. İşçi kitleleriyle kurduğu ortak dili yitiriyor ve gitgide daha radikal fakat politik olarak güçsüz, modası geçmiş küçük burjuva (daha çok Yahudi) unsurların oluşturduğu bir politik çizgiye sürükleniyordu. Liderler Parti'yi saran boşluğu ve parti saflarındaki manevi çöküntüyü görmüyordu ve göremezdi de. Devrimci bir parti uzun vadede sözle eylem arasındaki böylesi bir ayrılığın cezasız kalmasına tahammül edemez;

gerçekliğe sırt çevirip, bir gün kişiliğindeki sapmanın bedelini ödemeden sahte-devrimci çizginin geleneksel yalanlarıyla beslenmeyi sürdüremez. Bu, aslında «üçüncü dönem» politikası yüzünden tüm Komintern'in ödediği bir bedeldi. Polonya'da ise Parti buna ek olarak —Stalin örneğini izleyerek— parti-içi muhalefete çamur atan, onları susturan ve böylece tüm demokratik düşünce oluşturma süreçlerini durduran bir hizibin diktatörlüğü altında çalışıyordu. 1940 ve 1950'lerde Polonya'nın bütünüyle öğrendiği Stalinist parti-içi politikanın belirleyici özellikleri 1920'li yılların sonlarında ortaya çıktı ve 1932 - 33 yıllarında en gelişmiş biçimine ulaştı. Aslında olgunun kendisi tam bir çelişkiydi, çünkü bu politika ne yönetici bir partiden bir dereceye kadar beklenebilecek olan «iktidar çürümesi»ne dayanıyor, ne de kendi toplumsal ve politik ayrıcalıklarının kıskançlığı içinde gelişen bürokrasiden kaynaklanıyordu. PKP ezilenlerin ve baskı altında tutulanların partisi olma konumunu sürdürdü. Üyeleri ve taraftarları Pilsudski ve Rydz-Smigly'nin hapishanelerini doldurmaya devam etti. Proleterya devrimi ve sosyalizm rüyası onları hâlâ yönlendiriyordu. Onları Sovyetler Birliği'nden —proletaryanın anavatanı— her geleni körükörüne kabul etme eğilimine sürükleyen de bu rüyaydı. Parti kendini olumlayacağına yadsır bir duruma geliyordu. Devrim davasına derinden bağlılığı devrim partisi olmak özelliğini yitirmesine yol açıyordu..

S — 1930'ların ortalarında Parti'de Halk Cephesine doğru bir yönelim belirdi. Bu, Parti'yi nasıl etkiledi?

Y — O sıralarda Parti'den ayrılmış bulunuyordum. Parti'yle ilişkisi kesilen biri olarak gerçekleri ancak dışarıdan bir gözle yargılayabilirdim. Hakkında ne söylenirse söylensin, Halk Cephesi politikası kuşkusuz Parti'yi yeniden canlandırmış, tazelemiş ve gerçeklikle temasını sağlamıştı. Bu durum Parti'nin etki alanına yeni unsurlar getirdi. Parti'nin o dönemde saflarına kattığı aydınlar, bana öyle geliyor ki şimdi Polonya'nın politik yaşamında önemli bir rol oynuyorlar. Bu yüzden şimdiki genç kuşağa o dönemi süslü bir ideal olarak sunuyorlar. Herşeye rağmen biz bu dönemi soğukkanlılıkla ve nesnel olarak incelemeliyiz.

Halk cephesi «üçüncü dönem» politikasının tam zıttıydı. Dünün «sosyal faşistler»i anti-faşist savaşçılara dönüştü. Hatta Witos gibi köylü hareketinin sağ-kanat liderleri bile demokrasi ve ilerlemenin serüvenci-şövalyeleri olarak görüldü. Warski ve Kostrzewa'nın «oportünizm»i, Parti'nin yeni taktik çizgisinin ılımlaştırılmasıyla karşılaştırıldığında bereketli bir aşırı-radikalizmdi. 1935 ve 1936 yıllarında Halk Cephesi'nin sloganları; bir yıl önce temel saldırılarını «sosyal-faşistler»e yönelten, «tabandan gelen birleşik cephe»yi tek kabul edilir politika olarak gören ve yüzlerce militanı, sosyal faşizmin gerçekten «asal ve en ciddi tehlike» olduğundan kuşku duymaya cesaret ettikleri için ihraç eden yine aynı liderler (Lenski ve

Henrykowski) tarafından lanse edildi. Asıl önemli olan, bir kez daha uygulanan politikaların **ne** olduğu değil, **nasıl** uygulandığıydı. Yalnızca Stalin'in dış politika hesaplarındaki değişikliğe bağlı keskin çizgi değişikliğine dayanan Komintern'in çizgi değişikliğini izleyen bu değişikliğe hiçbir parti-içi tartışma yol açmadı. Politika değişikliğinin Parti'deki etkisi bu yüzden çelişkilerle doluydu. Bir yandan «üçüncü dönem»in yıkılışının Parti üzerinde uyarıcı ve canlandırıcı bir etkisi oldu ve bu etkiler Parti'nin boşluktan kurtulmasını sağladı. Diğer yandan bütünüyle «yukarıdan» gelen bu değişikliğin mekanik özelliği eski militan kadrolar arasında politik düşüncenin güçsüzleşmesini arttırdı. Bu militan kadrolar politik törelerini tek bir emir sözüyle değiştirmeye ve bütün politik kavram ve parolaları hiçbir yaşayan içeriği olmayan geleneksel deyişler olarak görmeye zaten alışmışlardı. Alaycılık ve ideolojik gevşeklik ciddi olarak başgösterdi. Politik yaşamlarına Halk Cephesi bayrağı altında başlayan gençler yeni sloganları çok daha ciddi karşıladı ve anti-faşist hareketin yoğunluğuna dikkat etmeye başladı. Gene de bu dönem gençlerde Marksist bilinç formasyonunu yaratmada yardımcı olmadı; gençler Parti'nin Komünist geleneğinden çok az şey özümsediler. En belirsiz «demokratik» ve anti-faşist sloganları yayan Parti propagandası ve en tatsız «gelin birleşelim» bildirileri, proleter çıkar ve sınıf mücadelesinin bütün ölçütlerini bir yana bırakıyordu. İçtenlikten yoksun olması dışında, sağ-kanat sosyalistlerin tekdüze propagandalarından pek de farklı değildi. Bir zamanlar esin kaynağı Rosa Luxemburg'un ateşli düşünceleri olan Parti'yi şimdi ideolojik sığlık ve yurtsever-demokratik kabalık karakterize ediyordu.

Bu konuyu eski yanlışlara ağıt yakmak ya da geçmiş çelişkileri yeniden canlandırmak için değil, Parti'nin kendi ölüm fermanının arifesinde karşılaştığı tinsel zayıflığı göstermek ve böylece 1938'de ölüm fermanının yazılmasına ve liderlerinin eşi görülmemiş bir kıyıma uğramasına neden olan pasifliğini ve sessizliğini açıklamak için değiyorum.

PKP'yi gelişen, aklî olarak sağlıklı bir bünyesi olan, güçlü fakat birdenbire Yezhov'un provokasyonuyla suçlu duruma düşen bir parti gibi göstermek yanlış ve tarih dışı bir şey olur. Parti'nin saygınlığını yeniden kazandırmak adına böyle bir mite müracaat etmenin hiçbir gereği yoktur. Dahası, bunu yapmak, saygınlığına yeniden kavuşturma hareketini büyülü bir törene dönüştürür. Yıllarca yeraltı mücadelesine ve uzun (yetmiş yıl kadar uzun) ve onurlu Marksist geleneğe sahip bir Parti nasıl olur da hiçbir karşı çıkışta bulunmadan, mahkeme önüne çıkan liderlerini ve savaşçılarını savunma girişiminde bulunmadan, onurunu kanıtlamaya bile çalışmadan ve Stalin'in verdiği ölüm fermanına rağmen yaşayacağını ve savaşacağını belirtmeden bu korkunç onur kırıcı hareketi ses-

sizce kabullenir? Bu nasıl mümkün oldu? Parti'nin bütünüyle yıkılışını anlamak için, Stalinizm'in Polonya Komünizmine yıllarca dikte ettiği ahlâki çürümüşlüğün bilincinde olmalıyız.

S — Bu çözüme sırasında PKP Troçkizm tarafından «bozulmak»la ve Polonya siyasi polisinin ajanı olmakla suçlandı. Troçkizmin Parti üzerindeki etkisi aslında nasıldı?

Y — Parti içindeki Troçkist muhalefet 1931-32 yıllarında biçimlendi. Eskiden azınlığa ve çoğunluğa dahil olan yoldaşlar ve her iki hizibe de dahil olmayan diğer insanlardan oluştu bu muhalefet. Muhalefet **a priori** (önsel olarak) troçkist yanda değildi. Troçkist tutum; «üçüncü dönem» politikası, «sosyal faşizm» sloganları, «yalnızca tabandan gelen birleşik cephe» vb. ve bürokratik parti-içi rejime karşı eleştirel bir bakış açısı temel alınarak oluşturuldu. PKP'nin kendi kaderini tayin hakkını talep eden muhalefet, Enternasyonal ve Sovyet Partisi içinde hüküm süren rejime karşı eleştirel bir tutum benimsedi. Bunun sonucu olarak SSCB'deki Troçkist muhalefetin düşünceleri ve özellikle Troçki'nin sürgünde başlayıp bitirdiği, Hitler'e karşı verimsiz ama büyük birleşik cephe kampanyasının grubumuzda daha güçlü ve belirleyici etkisi vardı. Başlangıçta muhalefet daha etkiliydi. Öyle görünüyor ki, o zamanlar Parti'nin Varşova'da binden biraz fazla üyesi vardı, oysa muhalefet üçyüz civarında bir üyeye sahipti (bu üyelerin çoğu harekette önemli rol oynadılar.) Üstelik bu sayıya Parti teşkilatındaki büyük sayıda sempatizanlar dahil değildir. Maalesef Parti'nin kendini içinde bulduğu acıklı durum muhalefeti de etkiledi. Parti'nin büyük sanayilerdeki işçilerle bağlarının kopması ve küçük burjuvazinin politik olarak gevşek tabakalarıyla ilişkiye geçmesi sonucu ortaya çıkan zayıflık muhalefete de yansıdı. Başşehirde birçok militanımız olmasına karşın, Parti yaşamının nabzının güçsüz attığı ilçelerde etkimiz çok daha zayıftı. Militanların çoğunluğu muhalefete katılmak bir yana, onunla temas kurmanın bile Parti'den ihraçla cezalandırılacağını kavrayamadığından, muhalefete büyük bir sempatiyle bakıyordu. Azınlık ve çoğunluk arasındaki eski ve kısır kavgayı sürdürmemekle kalmayıp Parti politikası sorununu yeni bir boyuta sıçratan yeni gruplaşma başlangıçta güvenle karşılandı. Parti liderleri buna, bizi en iyi Stalinist biçimle ihraç edip iftira etmekle karşılık verdi. Bundan birkaç yıl sonra polis ajanları olarak tasfiye edilen aynı liderler şimdi muhalefeti, önce «sosyal-faşizm»in, daha sonra yalnızca faşizmin ve «SSCB'deki düşmanlar»ın yardakçısı olarak lanse ediyordu.

Böyle yöntemleri kullanarak liderlik tüm tartışmayı sona erdirmeyi ve Kilisenin inançlı üyelerinin aforoz edilenlere duyduğu batıl inançlı korkuyu yüreklerimize salarak Parti'yi terörize etmeyi başardı. Muhalefet hiçbir açık kapı bırakmayacak biçimde Parti'den tecrit edildi ve 1936 yılına gelindiğinde ikisinin arasında hiç-

bir iletişim kalmadı. Bu yüzden PKP'nin Troçkist ajanı olduğuna dair suçlamalar yalnızca uydurmadır. Fakat gene de muhalefetin Parti'ye yerleştirdiği kuşku ve düşünceler gelişmeyi sürdürdü. Parti üyeleri, konformist olmayı sürdürüp çoğunluğu muhalefetin sesini hiçbir zaman dinlemezken bile, bir dereceye kadar —Stalinizmin kutsal yazılı fermanına kuşku duymak için yeterli oranda— ondan etkilendi. Ve doğadaki hiçbir şey bütün olarak hiçbir zaman kaybolmadığından, Luxemburgcu gelenek de, onu kökünden çekip çıkarmak için harcanan çabalara karşın bütünüyle yok olmadı. Muhalefetin ve bu geleneğin etkileri, «Bolşevikleştirme»den yıllarca sonra bile en ortodoks Polonyalı Komünistin psikolojik yapısına Stalinist bakış açısının istediği birçok özelliği yerleştiremeyecek kadar güçlüydü. İkinci Dünya Savaşı sonrasında da olduğu gibi, bu yüzden, 1930'larda bütün bir dönem boyunca belirli bir devamlılık yasası hiçbir zaman işlemekten alıkonulamadı.

S — Gene de şu soru ortaya konulmalıdır: Pilsudski'nin bütün sol-kanat partiler içinde ajanları olduğunu biliyoruz. Bunları PKP'ye sokmak için de kuşkusuz çaba sarfetmiş olmalı değil mi?

Y — Pilsudski'nin birçok sol kanat partilerine yerleştirdiği varsayılan bu ajanlar ağı teorisi çok kaba bir basitleştirmedir. Hiçbir gizli ajan ağı Pilsudski'nin Sosyalistler ve köylü hareketinin bir kısmı üzerinde, bu partilerle uzun ve üst-düzey ilişkilerinin sonucu olarak yarattığı etkiden daha fazla etki yaratamazdı. Pilsudski Polonya Sosyalist Partisi'nin kurucu üyelerindendi ve yıllarca Parti'nin baş lideri ve esin kaynağı olmuştu. Yurtsever soldan insanların katıldığı Lejyonun komutanıydı. Sosyalist Parti'den ayrıldıktan sonra bile, partinin özüne ilişkin bazı şeyleri temsil etmeyi sürdürdü: sosyal yurtseverliği en aşırı uca kadar geliştirdi. Pilsudski'nin «büyülü» etkisinin temellerini kuran da buydu. Polonya'nın «bağımsız bir ülke olması» fetişizmi, «Tek ve Egemen» Polonya rüyaları, eski bağlılıklar, arkadaşlıklar ve duygusal bağlar: bunların hepsi, çelişki zamanlarında Pilsudski'nin içerden fethetmeye çalıştığı ılımlı ve yurtsever sol partiler içinde Pilsudskist «ajanlar»ın yerleşmesine yol açtı. Böyle bir Pilsudskist ajan ağı için PKP içinde hiçbir zemin yoktu ve olamazdı da. 1918'den sonra kendilerini Komünist Parti'nin saflarında ve liderliğinde bulan sol kanat sosyalistleri, doğrusunu söylemek gerekirse on yıldan fazla bir süredir Pilsudski'ye karşı savaşıyorlardı. Eski Luxemburgculara gelince, onların Pilsudski'ye karşı tavırlarının üstünde durmanın pek gereği yoktur. Üstelik Pilsudski'nin «ajanlar»ı ılımlı, yurtsever sol partilerde (PPS ya da Wyzwolenie) bile çok şey başaramadı. Bu partiler «şebeke»nin provoke ettiği ayrımların ve kafa karışıklığının üstesinden çok çabuk geldiler. Stalin'e inanacak olursak, yalnızca PKP Pilsudski'nin «ajanlar»ının **bütünüyle** elindeydi. 1938'de bu suçlama gündeme geldiğinde ve kanıtlanmak istendiğinde, anlamsızlığı or-

taya çıktı. 1930'lar sırasında PKP'nin özellikle polis provokasyonlarından çok çektiği doğrudur. Bir çok militanın ideolojik düzeyindeki düşüş, hizipler-arası savaşımın keskinliği ve 1929-35 yıllarının aşırı devrimci politikası polis ajanlarının Parti'ye sokulmasını bir dereceye kadar kolaylaştırdı. Gene de, Çar rejiminin Okhrana'sının Azef'lerini ve Malinowski'lerini hemen hemen tüm illegal Rus örgütlerine sokması gibi, polisin PKP içine hiçbir ajan sokmamış olması düşünülemez. Fakat Bolşevik Parti'nin ya da Sosyalist Devrimci Partinin bu nedenle çözülmesi de çok saçma bir iddiadır. Stalinist provokasyon PKP için Polonya gizli polisinin bütün **ajan-provakatörlerinden** daha ciddi bir tehlikeydi.[16]

S — O halde Stalin'in PKP'nin dağılması emrini verme nedenlerini neler olarak görüyorsunuz? Bu konuda eski Parti militanlarının arasındaki egemen görüş, Stalin'in Hitler'le 1939 anlaşması için zemin hazırladığı ve bu anlaşmayı engelleyebileceğinden dolayı PKP'yi tasfiye ettirdiği ve liderliğini ölüme yolladığı yolunda.

Y — Bu neden kuşkusuz Stalin'in kararında rol oynadı fakat gene de tüm neden bu değildi. Yıllardır Polonya ile (ve dünyayla) tüm ilişkisi kesilmiş olan Warski ve Kostrzewa artık isteseler de Stalin'e karşı keskin direniş önerecek bir konumda değildiler. Lenski ve Henrykowski'nin de, Ağustos ve Eylül 1939'da olduğu gibi Polonya Komünizmi için en kritik durumlarda bile Stalin'e bağlı kaldıklarına (Fransız Komünist Partisi liderleri gibi, Almanları ve diğerlerini anmak bile gereksiz) inanıyorum. Fakat burada önermelerle ilgileniyoruz. Bana öyle geliyor ki, Stalin'in bu konudaki davranışını tek bir dürtü ya da akıllı bir hesaplama açıklayamaz. Onun akıl dışı yönelimleri «rasyonel» hesaplamaları kadar önemliydi ve Stalin büyük Moskova mahkemelerinde eski Lenin'ci muhafızlarla son hesaplaşmalarını yaparken onu saran sadistlik duygusuyla en üst düzeye çıkan eski hoşnutsuzluklar ve güçlü fobiler tarafından, bu biçimde davranmaya itildi. Bu mantık çerçevesi içinde, Stalin PKP'yi 1923'de ona karşı kahramanca savaşan nefretlik Luxemburgizm'in —Troçkizm'in Polonya «şubesi»— kalesi; bazı liderlerinin Bukharin'e diğerlerinin Zinoviev'e yakın olduğu bir Parti; uğraşması zor karşı-inanışları olan, geleneklerinden ve kahramanlığından gurur duyan bir Parti; ve bazı uluslararası durumlarda izlediği yolda engel olabilecek bir Parti... olarak gördü. Ve böylece, kontrol edilemez bir biçimde çalışarak bu engeli, bütün bir kuşak Bolşeviklerin etkinliğine son veren aynı giyotin bıçağıyla ortadan kaldırmaya karar verdi.

Bir tarihçi PKP'nin bu kısmetler öyküsünü imha eylemiyle bi-

(16) Azef Rus Sosyalist Devrimci Partisi'nin terörist örgütünü yöneten tanınmış bir ajan-provokatördü. Malinowski, Lenin'in arkadaşı, Duma'da milletvekili ve Bolşevik Merkez Komitesinin etkin bir üyesiydi. Sonradan ajan-provakatör olduğu ortaya çıktı.

tirmez. Öykünün son kısmı bir anlamda en önemli bölümüdür. PKP'nin «ölümünden sonra yazılan» kaderi büyüklüğünün en çarpıcı belgesi olarak kalacaktır. Ezilmiş, yok edilmiş, kafası bulandırılmış ve tecavüze uğramış eski parti kadrosu hâlâ tüm Polonya devrimci güçlerinin öncüsüydü. İkinci Dünya Savaşının sonunda, toplumsal devrimin işini kolaylaştıran kendine özgü bir uluslararası durumda, bu devrimi baştan sona gerçekleştiren de bu eski Parti'den geriye kalanlardı. PKP'den hayatta kalanlar Parti vasiyetnamesini yerine getirmek üzere ortaya çıktılar, üstelik bunu hiçbir filozofun hayal edemeyeceği koşullar ve yöntemlerle yapmak zorundaydılar. PKP'nin kıyıma uğratılmasından yaklaşık 20 yıl sonra, Parti ruhu ve eski Luxemburgcu gelenekten bir şeyler kendini Ekim 1956'da gösterdi.

PKP'nin bu trajik tarihinden yalnızca tarihçiler değil her militan Marksist de ders çıkarmak zorundadır. Ben burada kendimi daha genel bir düşünceyle sınırlamak gereğini hissediyorum: Eğer PKP ve Polonya tarihi bir şey kanıtlayacaksa, **Polonya ve Rus devrimi arasındaki bağlantının tahrip edilmezliğini kanıtlar.** Bu tahrip edilmezlik kendini hem olumlu hem de olumsuz olarak kanıtlamıştır. Rusya'da başlayan uluslararası devrimin öteyanına geçmek girişiminin —1918-20 yıllarındaki girişim— bedelini Polonya on iki yıllık durgunluk, açlık ve geri kalmışlık, geçici olarak dar ve yanlış toplumsal yaşam ve son olarak 1939 felaketiyle ödemek zorunda kaldı. Diğer yandan eski ve geri kalmış Rusya'da tecrit edilmiş, dünya anti-komünist güçleri tarafından (Polonya'nın da hararetli yardımıyla) yalnızlığa terkedilmiş devrim, yalnızca SSCB halklarını değil, Polonya'yı da trajik bir biçimde etkileyen bir sapmayı yaşadı. Polonya 1920'de bile bu sapmadan bazı şeyleri hissetti. Sonuç olarak, bu sapma, Polonya işçi sınıfı hareketi kısırlığa ve hareketsizliğe terkedilerek bir yozluğa yol açtı. Daha sonra 1939 yılı geldi. İkinci Dünya Savaşından sonra Rus Devrimi bütün sapmalarına karşın, hâlâ Avrupa ve Asya'daki devrimci süreçleri başlatacak kadar diri ve dinamikti. Polonya Rus Devriminin olumlu yansımalarını olduğu kadar olumsuzlarını da bir kez daha benimsedi ve toplumsal ilişkilerin ilerlemeci isyanları kadar bürokratik terör ve Stalin fetişizminin lanetini de üstlendi. Polonya yirmi yıl debdebesini yaşadığı 1920 «Vistula mucizesi»nin[17] ağır bedelini ödemek zorundaydı. Rus Devrimini kahraman döneminde reddeden Polonya aynı devrime yozlaşmasından sonra kul köle oldu. Lenin'i ve Leninist enternasyonalizmi küçük gören Polonya, Stalin ve Büyük Rusya şovenizminin insafına kaldı. Polonya bu kulluktan kendini ancak Sovyetler Birliği Stalinizm kâbusundan kurtulmaya başlar-

(17) 'Vistula harikası' Pilsudski'nin ordusunun Sovyet ordusuna karşı ezici bir zafer kazandığı Varşova savaşına verilen addı. Bu savaş sırasında General Weygand, Pilsudski'nin danışmanıydı.

ken kurtarabildi ve bu eylemle diğer sosyalist ülkelerde iyileşme süreçlerini uyarabildi. Polonya Halk Cumhuriyeti perspektifleri, ancak Rus Devrimi tarihin onu yönelttiği sapmalardan kurtulduğunda ve en sonunda sosyalist demokrasi yoluna girdiğinde tam olarak netleşecektir. Tarih her adımda Polonya ve Rus devrimleri arasındaki bağlantıların ayrılmazlığını gösterir. Fakat o güne dek tarihin, bu bağlantının ayrılmazlık özelliğini olumsuz bir biçimde göstermesine karşın —Polonya'ya en zalimce cezaları verecek— Ekim 1956'da bağlantıyı olumlu yani tek etkin biçimde göstermeye başladı. Belki de tarih her zaman iyi ve anlamlı bir öğretmen değildir. Polonya kitlelerine öğretmeye giriştiği enternasyonalizm dersleri tek yanlı, kötü düşünülmüş ve etkisiz derslerdi. Tarih bu «dersler»in herbirinde, Polonya'nın ulusal onurunu ve Polonya devrimci hareketinin onurunu ve bağımsızlığını küçük gördü ve alay etti. Şu halde «öğrenci»nin fazla alıcı olmaması ve tuhaf «öğretmen»den kaçmaya çalışarak milliyetçi efsanelerimizde kaçakları araması şaşırtıcı olur mu? Polonya kitleleri, kaderlerini Rusya ve diğer devrimlerin kaderiyle birleştiren bağların ayrılmazlığını ancak, geçmişte ceza olarak verilen şoklardan ve darbelerden sıyrıldığında ve bağımsızlıklarını ve ulusal onurlarını hiçbir şeyin yeniden tehdit edemeyeceğini kavradığında anlayacaktır. Gene de Marksistler, kitlelerin maruz kaldığı şoklardan ve yaralardan kurtulup Polonya ve diğer ülkelerin sosyalizme doğru ilerleyen ortak kaderlerinin şimdi bile bütünüyle ve derinliğine farkında olmalıdırlar. Marksistlerin bayat tinsel diyetle ve heyecan verici mitler ve efsanelerle ne kendilerini ne de başkalarını beslemeye hakları vardır. Sosyalizm ulusal devletin sürdürülmesini amaçlamaz, amacı uluslararası toplumdur. Sosyalizm ulusal bencilliğe ve kendi kendine yeterliliğe değil, uluslararası iş bölümüne ve işbirliğine dayanır. Her zaman unutulan bu gerçek Marksizmin ABC'sidir.

1957'nin gereksinimlerine göre düzeltilmiş ve bu gereksinimlere uyarlanmış yeni bir Luxemburgizm baskısını öne sürdüğünü düşünebilirsiniz. Belki. Bunun yalnızca «organik birleşme»[18] kuramının yeni bir biçimi olduğunu söyleyebilirsiniz. Belki. Fakat şimdi sallantıda olan Polonya'nın Rus İmparatorluğuna organik **birleşimi** değil, Polonya'nın enternasyonal sosyalizmle «organik **bütünleşmesi**»dir.

Türkçesi: Şen SÜER

---

(18) Rosa Luxemburg doktora tezinde formüle ettiği 'organik birleşim' teorisinde, Polonya'nın bağımsızlığı için mücadelenin ümitsiz olduğunu, hattâ Polonya ve Rusya'yı birbirine bağlayan 'organik ekonomik bağlar nedeniyle gerici olduğunu' ileri sürdü. Ne Polonya burjuvazisinin ne de Polonya proletaryasının, egemen Polonya'dan bir çıkarı yoktu. Burjuvazi için Rus pazarları daha kârlıdır, proletarya ise uluslararası sosyalizm için çalışır. Bu kavramlaştırma, Luxemburgcu politikanın teorik temelini biçimlendirdi.

BELGELER

«BU KRİZDEN KENDİ GÜCÜMÜZLE ÇIKMALIYIZ»

JARUZELSKİ (*)

13.12.81

«Polonya Halk Cumhurîyetinin vatandaşları! Bugün, size Polonya hükümetin başkanı ve bir asker olarak sesleniyorum. Son derece önemli olan bir konuda sesleniyorum. Vatanımız uçurumun kenarında bulunmaktadır. Birçok neslin eseri, harabelerin üzerine yeniden kurulan Polonya binası yeni bir çöküntünün eşiğindedir. Devletin çarkları dönmemeye başlamıştır. Felce uğrayan ekonomimize hergün yeni darbeler indirilmektedir. Hayat şartları gitgide insanlarımızı daha fazla ezmektedir. Her işletmede, birçok bütçede acı veren kesintiler yapılmaktadır.

Bitmek bilmeyen sürtüşmelerin, yanlış anlamaların ve nefretin yarattığı ortam ruhsal boşluğun (moral çöküntünün) tohumlarını atmakta ve hoşgörü geleneğini zedelemektedir.

Grevler ve grev hazırlıkları, protesto hareketleri olağan kabul edildi. Okul gençliği bile hareketlere karıştırıldı. Dün akşam birçok kamu binası işgal altındaydı. Kızıllarla ve onlarla değişik görüşte olan herkesle elle tutulur biçimde hesaplaşılması gerekir diyen bildiriler dağıtılmaktadır. Terör olayları, tehditler, (ahlaki) başıboşluk ve doğrudan şiddet eylemleri artmaktadır. Yüzkızartıcı suçlar dalgası tüm ülkeyi kaplamaktadır.

Karaborsadaki haksız kazançlar milyonlarca kat artmaktadır. Düzensizlik ve güvenin yitirilmesi çok tehlikeli boyutlara varmıştır. Halk bedensel dayanıklılığın sınırına gelmiştir. Birçok insan umutsuzluğa düşmektedir. Millî felaket, değil günler, sadece saatler uzaktadır bizden. Dürüstlüğümüz bizi sormaya zorluyor: Felaket kaçınılmaz mı?

Başbakanlık görevini üstlendiğimde ilerlemeyi başaracağımıza inanıyordum. Krizler girdabını durdurmak için elimizden gelen herşeyi yaptık mı? Tarih yaptıklarımızı değerlendirecektir.

(*) Polonya Başbakanı General Jaruzelski'nin askeri müdahale sonrası yaptığı ilk konuşma (13.12.1981).

Hatalar da oldu elbet. Bunlardan sonuçlar çıkarıyoruz, herşeyden önce şunu: Geçen aylar, hükümet için, son derece büyük zorluklara karşı mücadelelerle geçen gerilimli bir zamandı. Ne yazık ki ülke ekonomisi politik çekişmelerin alanı durumuna geldi. Hükümet önlemlerinin kasten sabote edilmesi, gösterilen çabalar oranında sonuçlar alınabilmesini önledi. İyiniyetli, ölçülü ve sabırlı olmadığımızı kimse iddia edemez. Aksine fazlasını gösterdiğimiz söylenebilir belki de. Varılan andlaşmalara hükümetin gösterdiği bağlılık inkâr edilemez. Biz daha da ileriye götürdük onları.

Milli anlaşmayı sağlayacak girişimler milyonlarca Polonyalının desteğini kazanmıştı. Bu çabalar halk iktidarını derinleştirecek ve reformların kapsamını genişletecek bir olanağı da yaratıyordu. Ne var ki bu umutlar gerçekleşmedi. Ortak masaya Dayanışmanın önderleri gelmemişti. Radom'da söylenen sözler, Danzig'deki toplantılar önderlerin gerçek niyetlerini tüm çıplaklığı ile ortaya koymuştur. Bu niyetler gündelik basında fazlasıyla belgelenmektedir — aşırıcıların büyüyen saldırganlığı, açıkcasına sosyalist Polonya devletini yıkmayı hedef alan çabaları. (...)

«HAREKETSİZ KALMAK SUÇ OLURDU»

Bu durumda hareketsiz kalmak millete karşı işlenmiş bir suç olurdu. Yeter demek gerek. Tedbir almak gerek, Dayanışma önderlerinin açtığı çarpışmaya giden yolu kapamalı. Ve bunu bugün yapmalı çünkü (toplumsal) kitle hareketlerinin belirlenen tarihi yaklaşmaktadır, başka kentlerde olduğu gibi Varşova'da yapılacağı duyurulan Aralık 1970 olaylarının yıldönümü gösterileri sözkonusu olan. O zamanlar yaşanan trajedi tekrarlanmamalı. Duyurulan gösterilerin, ülkeyi alevlere boğacak yangının kıvılcımı olmasına izin veremeyiz. Milletin yaşama isteğine kulak verilmelidir. Vatanı kardeş kavgasının uçurumuna sürüklemelerini önlemek için serüvencilerin elleri, kolları bağlanmalı. (...)

Bugün, milli kurtuluş için askeri bir konseyin kurulduğunu açıklarım. Anayasal düzenlemelere uygun olarak, devlet konseyi geceyarısından itibaren geçerli olmak üzere tüm ülkede «sıkıyönetim» ilan etmiştir. Herkesin bu davranışımızın nedenlerini ve amaçlarını anlamalarını istiyorum. Amacımız ne bir askeri darbe ne de askeri bir diktatörlüktür. Çalışabilir, demokratik bir sosyalist iktidar sistemini kurabilmesi için millet yeterli güce, yeterli bilgeliğe sahiptir. Böyle bir sistemde ordunun yeri kışladır.

«SORUNLARIN SÜREKLİ ÇÖZÜMÜ ŞİDDET İLE ELDE EDİLEMEZ»

Polonya'nın sorunlarından hiçbirinin sürekli çözümü şiddet ile elde edilemez. Milli kurtuluşun askeri konseyi anayasal iktidarların

yerini alamaz. Tek görevi devletin hukuk düzenini korumak, düzen ve disiplinin yeniden oluşması için yaptırımları sağlamaktır. Bu son yol, ülkeyi krizden kurtarmak, devletin çökmesini engellemek için gidilmesi gerekli olan yoldur. (...)

Ülkede hak ve hukuk yeniden sağlandığında, sivil idarelerle temsil organlarının sağlıklı çalışmaları için gereken koşullar yaratıldığında askeri konsey lağvedilecektir. İç durumun sağlamlaşma derecesine göre kamu özgürlüklerine koyulmuş kısıtlanmalar hafifletilecek ya da kaldırılacaktır. Ne var ki hiçkimse hesaplarını zayıflık ya da kararsızlık üzerine kurmamalıdır.

Milli çıkarları korumak için, devletin güvenliğini tehdit eden kişiler bir önlem olarak tutuklanmıştır. Bu kişiler arasında Dayanışmanın aşırı eylemcileri ve yasadışı, devlet düşmanı örgütlerin üyeleri bulunmaktadır. Askeri konseyin önerileri doğrultusunda, devletin 70'li yıllarda derin krizlere düşmesinde kişisel sorumlulukları bulunan ve yetkilerini kişisel çıkarları için kötüye kulanan kişiler de tutuklanmıştır. Bu kişiler arasında Edward Gierek, Piotr Jaroszewicz, Zdzislaw Grunzien, Jerzy Szydlak, Tadeusz Wrzaszczyn ve başkaları bulunmaktadır. Tüm adlar ileride açıklanacaktır. Nereden geldiğine bakmadan, politik yaşamdaki kötülükleri kararlılıkla ortadan kaldıracağız.

Polonyalı asker vatanına bağlılıkla herzaman en ön safta hizmet etmiştir ve edecektir, toplumsal koşullar bunu nerede gerektirirse gerektirsin. Bugün de şan ve şerefini koruyarak görevini yerine getirecektir. Askerimizin alnı açık, yüzü aktır. Kişisel çıkar tanımaz, yalnız, katı da olsa hizmetini bilir. Halkının selameti dışında bir amacı yoktur. Ordunun yardımına gerek duyulmasının ancak geçici bir niteliği, olağanüstü bir niteliği olabilir ve başka bir niteliği de yoktur. Ordu sosyalist demokrasinin doğal mekanizmalarının yerini almayacaktır. Demokrasi, ancak hukuk düzeni üzerinde kurulu güçlü bir devlette gerçekleşebilir ve gelişebilir. Anarşi demokrasinin düşmanı ve yadsınmasıdır. (...)

«TARİH TEKRARLANMAMALI»

Tarihin tekrarlanmasına izin vermemeliyiz. Güçlü ve büyük bir Polonya istiyoruz, üretimiyle, kültürüyle, toplumsal yaşama biçimleriyle, Avrupa'daki konumuyla büyük bir Polonya. Bunu sağlamanın tek yolu, toplumca benimsenen ve yaşamın tecrübeleriyle devamlı zenginleşen sosyalizmdir.

Böyle bir Polonya"yı biz kuracağız. Böyle bir Polonya'yı biz koruyacağız. Bu ülkünün gerçekleşmesinde parti üyelerine özel görevler düşmektedir. Yapılan hatalara ve yaşanan yenilgilere rağmen tarihsel dönüşüm süreci içinde parti aktif ve yaratıcı bir güçtür. Önderlik görevini yerine getirebilmesi ve üretken bir biçimde müttefik güçlerle birlikte çalışabilmesi için, her ortamda toplum-

sal adaletin ve ülke selametinin yılmaz savaşçısı ünvanını hakeden, dürüst, alçakgönüllü ve cesur insanların desteğine muhtaçtır.

«DAYANIŞMANIN SAĞLIKLI (SAĞDUYULU) KESİMİYLE BİRLİKTE ÇALIŞMAK»

Kamuoyunda partinin otoritesini belirleyen herşeyden önce görüş açısıdır. Düşüncelerimizin yaşayan kaynaklarını çarpıtmalardan ve yanılsamalardan kurtaracağız, sosyalizmin evrensel değerlerini koruyacağız ve onları devamlı milli köklerle ve geleneklerle zenginleştireceğiz. Böylece halkın çoğunluğuna, partili olmayan emekçilere, genç nesile ve kendiliğinden ve kendi çıkarları için, çarpışma ve karşı devrim kışkırtıcılarını dıştalıyacak olan Dayanışmanın sağlıklı kesimine, özellikle emekçi kesimine, sosyalist idealleri yakınlaştırmış oluruz. Milli anlaşma düşüncesini biz böyle anlıyoruz. Onu kollayacağız, dünya görüşlerinin çeşitliliğine saygımız vardır, kilisenin vatansever tavrını koruyacağız.

Tüm düşünen ve sorumluluk sahibi Polonyalıları birleştiren üst düzeyde bir amaç vardır: vatansevgisi, binbir zahmetle elde edilen bağımsızlığın güçlenmesi, kendi devletlerinin sayılması. Gerçek bir anlaşmanın en sağlam temeli bunlardır.

Vatandaşlar!

Nasıl sosyalizmden vazgeçmek sözkonusu değilse, ağustos 1980 den önceki yanlış yöntemlerin ve uygulamaların yaşandığı zamana dönmek de sözkonusu değildir. Bugün atılmış olan adımlar sosyalist yenileşmenin temel koşullarının korunmasına hizmet edecektir. Tüm anlamlı reformlar düzenlilik, nesnel tartışma ve disiplinlilik koşulları altında devam ettirilecektir. Söylediklerim ekonomik reformları da kapsamaktadır. Hiçbir vaadde bulunmak istemiyorum. Önümüzde zor günler vardır. Yarının daha iyi olabilmesi için bugünün sert gerçeklerini görmek, zorunlu kısıtlamaları anlayışla karşılamak gerek. Tek birşeyi sağlamak istiyorum - sukunet. Daha iyi bir gelecek için temel koşul budur.

Bağımsız bir ülkeyiz. Bundan dolayı bu krizden kendi gücümüzle çıkmalıyız. Kendi ellerimizle tehlikeleri önlemeliyiz. Bu olanak kaçırılırsa tarih bugünkü nesli affetmiyecektir.» (dpa)

* * *

ASKERİ KONSEYİN KARARLARI

1. Sıkıyönetim süresince önceden izin almadan hiçbir toplantı, gösteri yürüyüşü, spor ve kültür faaliyeti yapılamıyacaktır. Kiliselerde yapılan dinsel törenler bu yasağın dışında kalır?

2. Hertürden yayının ve bilginin izinsiz dağıtılması, sanat eserlerinin kamuya açık gösterimi ve önceden izin almadan matbaaların kullanılması yasaktır.

3. Grev hakkı ve direniş, eylemler hakkı askıya alınmıştır.

4. Her vatandaş yanında devamlı kimlik taşımak zorundadır.

5. Oturduğu yerden 48 saatten fazla bir süre için ayrılmak isteyen herkes izin almak zorundadır.

6. Bütün sendikaların, derneklerin ve çalışmaları devleti tehdit eden bütün kuruluşların faaliyetleri yasaklanmıştır. Kilise ve diğer dinsel kuruluşlar bu yasağın dışında kalır.

7. Tüm posta hizmetleri ve telefon görüşmeleri denetlenecektir.

8. Alıcı ve verici alet sahipleri, bunları yetkililere teslim etmek zorundadır.

9. Silah sahipleri silahlarını, av ve spor silahları dahil olmak üzere teslim etmek zorundadırlar.

10. Belirli yerlerde fotoğraf ve film çekmek yasaktır.

11. Belirli üniformaların ve amblemlerin taşınması yasaktır.

12. Belirli posta ve haberleşme tesislerinin faaliyetleri yasaklanmış ya da kısıtlanmıştır.

13. Demiryolları ve havayolları ile ulaştırma yasaklanmış ya da kısıtlanmıştır. Karayolu ile ulaşım kısıtlanmıştır.

14. Polonya'ya giriş ve çıkışlar yasaklanmış ya da kısıtlanmıştır.

15. Sınır bölgesinde bulunmak isteyenler yetkililerden izin almak zorundadırlar.

16. Her türlü turizm ve su sporları faaliyeti yasaktır.

17. Yedekler her an aktif askeri hizmete çağrılabilirler.

18. Devletin savunması ve güvenliği için özel öneme sahip idari ve iktisadi merkezler askeri kontrol altına alınmıştır.

* * *

DAYANIŞMA-ÇAĞRISI : GENEL GREV

Ülkemizde işgal durumu ilan edilmiştir. Dayanışmanın etkin üyeleri ve önderleri arasında kitlesel tutuklamalara gidilmektedir. Hükümetin bugünkü olaylardan önceki etkinliklerini gözönünde bulundurarak, sendikamız bugünden itibaren geçerli olan önlemleri almıştır. 4 Aralık tarihli Radom ve bölge alt komitesinin 12 Aralık tarihli (Gdansk) sonuç bildirgelerine uyarlı olarak şiddete karşı genel grevi kullanacağız.

Hiçbir sendika, hiçbir kuruluş, önderlerinin baskı ve şiddete kurban gitmelerine, haklarının ellerinden alınmasına, eli, kolu bağlı izin vermez, sivil özgürlüklerin kısıtlanmasına seyirci kalamaz. Bu grevi başlatmakla ancak belirli koşullarda bunun (grevin) kalkabileceğini vurgulamaktayız, bunlar: bütün tutukluların serbest bırakılması ve işgal durumuna son verilmesi koşullarıdır... Ancak bu koşulların yerine getirilmesinden sonra, uzlaşmayı sağlayacak bir platformun yaratılması için görüşmelere başlanabilir. Aynı zamanda bu eylemin Dayanışmanın ilkelerine uygun ve emekçilerin çıkarları doğrultusunda düşünülmüş olduğunu hatırlatırız. Bu grevi başlatmakla disiplin ve barışın ispatlanmasının, devletin mülkiyetine

saygı gösterilmesinin, ve zorunlu kalmadıkça güvenlik güçleriyle bir çarpışmadan kaçınılmasının gerekliliğini hatırlatırız. Bizim silahımız sukunet, onur ve işletmelerdeki örgütlülüğümüzdür. Umudumuz Polonyalı tüm emekçilerin birliği ve dayanışmasıdır.

* * *

BİR DEVRİN SONU

İtalyan Komünist Partisi Yürütme Konseyinin Açıklaması

SOSYALİZM SAVAŞIMINDA YENİ BİR DÖNEM BAŞLIYOR

«Biz, komünistler —önceden dile getirdiğimiz gibi— Polonya'daki askeri darbeyi, tutuklamaları, askeri mahkeme soruşturmalarını ve politik, sendikal ve toplumsal örgütlerin etkinliklerinin durdurulmasını yargıladığımızı, bir daha, altını çizerek duyururuz. Bu tür —bizim demokrasi ve sosyalizm düşüncelerimizle (ülkülerimizle) bağdaşmayan— önlemler, Polonya ulusunun içinde bulunduğu derin bunalımı çözemiyecektir. Bu önlemleri, sosyalist bir düzen biçiminin özünü korumak gerekliliğini öne sürerek haklı çıkarmak da mümkün değildir, zira işçi sınıfının ve halkın direnişini politik araçlarla karşılamak yerine askeri yollara başvurmak sosyalizm davasına bir darbe indirmek demektir (...) İKP, kan dökülen trajik olayların kurbanlarına üzüntülerini iletir, Polonya halkı ile dayanışmasını yineler, sivil ve sendikal özgürlüklerin zaman kaybedilmeden yeniden sağlanması, tutuklananların serbest bırakılması, ve Polonya toplumunun ve Polonya yaşamının temel öğeleri olan —parti, sendika, kilise— arasındaki görüşmeleri ve anlaşmaları yeniden ele almak, ve özgürlük içinde hareket edebilme koşullarını tanımak doğrultusundaki isteklerini, altını çizerek yineler: ancak Polonyalılar, tam bir bağımsızlık ve muhtariyet (otonomi) içinde hiçkimsenin müdahalesi olmadan, kendi ülkelerinin sorunlarını çözebilirler. (...)

DEMOKRASİ VE SOSYALİZM BİRBİRİNDEN AYRILAMAZ

İKP, demokrasi ve sosyalizmin birbirinden ayrılamayacağına ve ancak her halkın kendi geleceğini belirleme hakkının kısıtlanmadan tanındığında gerçekleşeceğine olan inancını dile getirir. Bugünlerin dramatik olayları bizlere, sosyalizm ve demokrasi kavgasına yeni bir canlılık kazandırabilmek için yepyeni yolları bulmak ve denemek gerektiği konusundaki inancımıza gitgide güç katmıştır. Bu gereklilik yalnızca Batı Avrupalı solcu güçlerin içinde hareket etmek zorunda kaldıkları değişik koşullardan ileri gelmemektedir. Doğu Avrupa ülkelerinde gerilemelerle ve tekrarlanan gerilimli krizlerle karşı karşıya kalındığı bir gerçektir; bu krizler erkin

yekpare yapısını, gerçekten toplumsal farklılaşmaları yansıtacak kurumların eksikliğini, ve aynı zamanda «sosyalist kamp» içindeki ilişkilerin hiyerarşik yapılarını kuşkuya düşürebilecek niteliktedir. [Kısaca, evrensel düzeyde değişik biçimde bir gelişme gösterebilecek tarihsel bir süreç olarak değil de, bir model olarak sosyalizm düşüncesini]. Bir dizi demokratik ve sosyalist etkenler arasında, biryandan ülkelerin gelişmelerinin ortaya çıkardığı yeni toplumsal farklılaşmalar ve kültürel olgunlaşma süreci, öte yandan üretim veya politik alanda olsun, hiçbir gerçek katılıma izin verilmeyişi arasında bir çelişki ortaya çıkmıştır. Bu, yalnızca özgürlüklerin ve yaratıcı gücün ölüm uykusuna yatmalarına neden olmuyor, ayrıca bu toplumların iktisadi teknolojik ve kültürel dinamiklerini dizginliyor; otoriter baskı ve reform çabaları sürekli, çatışmalara zemin sağlıyor.

Sosyalizmin gelişmesinin Ekim Devrimi'yle başlayan bu dönemin de, tıpkı II. Enternasyonal'de biraraya gelmiş sendikal hareketlerin yarattığı oluşma ve gelişme dönemi gibi ileriye götürücü gücünü tükettiğini görmek gerek. Dünya ilerliyor, değişiyor — ve bunda, sözü geçen tarihsel olayların önemi de azımsanacak düzeyde değil.

POLONYA KRİZİNİN NEDENLERİ

1980 yazında Polonya'da patlak veren krizin çok çeşitli nedenleri vardır. Gerçekten de toplumu temellerinden sarsmış ve sarsmakta olan, had safhasına ulaşmış toplumsal ve siyasi bir krizden söz etmek gerek. Kriz, birtakım gerici ve sosyalizme düşman güçlerin manevraları ile ortaya çıkmamıştır, her ne kadar bu güçlere açıkça, hareketleri için ortam oluşturduysa da krizin nedenleri çok gerilerde bulunmaktadır, ve Polonya'nın siyasi sistemi, durağanlığı, her türlü gerçek değişikliğe karşı gösterdiği direnme, eleştirel analizin odak noktasına çekilmedikçe de açıklanması olanaksızdır. Öte yandan Gdansk ve bütün Polonya fabrikalarındaki işçilerin hoşnutsuzluğunun ve başkaldırmalarının doğrudan nedeni olan iktisadi güçlükler, ancak, gerçek olanakları gözönünde bulundurmayan ve dengesizlikleri, değişik türden çarpıtmaları, gereken iktisadi reformlar ele alınmadığından, keskinleştiren, —özellikle 70'li yılların başında— topluma zorla kabul ettirilen bir gelişme (kalkınma) modelinin ve iktisadi politikanın son halkasını oluştururlar. Ancak sorun yalnızca iktisadi güçlükler değildi. Hoşnutsuzluk ve başkaldırı, o sistemde demokratik bir yaşamın olmayışına, önemli ölçüde bürokratlaşan parti ve kitle ilişkisine, resmi sendikaların işçilerin gündelik çıkarlarını savunmada, parti içindeki rüşvet ve imtiyaz olaylarına karşı dahi korunmasında aciz kalmasına karşı yöneliyordu. Ağus-

tos 1980'de, eleştirel bir görüşün özgürce oluşturulabileceği ve iletilebileceği, hatta gerekli onaylara dayalı bir değişikliğin iktisadi politikada sağlanabileceği, temsili organların ve iletişim kanallarının eksikliğinin ne denli köstekleyici olduğu gözler önüne serilmişti. Gerçekte sorun ülkenin siyasi sistemindeki değişiklikler ve reformlar biçimde ortaya çıkıyordu (...) Dayanışma'nın milyonlarca komünist işçinin de katılmasıyla sağlanan başarısı, işletmelerin, iktisadın ve devletin yönetiminde söz sahibi olabilmeyi isteyen, Polonya sahnesine gürültülü çıkışın ifadesidir. (...) Bu kriz sırasında Sovyetler Birliği ve Varşova paktına bağlı başka ülkelerin tavrı, büyük bir olumsuz etkiye neden oluyordu. Yeniliği amaçlayan ve PVAP'un bir bölümünün, Dayanışmanın ve kilisenin etkin olduğu çabalara karşı, ağır sonuçlar doğuran baskılar, yeri olmayan karışmalar ve güçlü ideolojik ve politik kampanyalar ortaya çıkmıştı. Tüm bunlar, Polonya'nın siyasi yaşamında, Dayanışma sendikasında ve partide toplanan ve amaçları çarpışma olan çeşitli aşırı çabaların yeterince dıştalanmasını ve böylece yenilmesini zora sokmuştu.

SOVYET MODELİ İLE UĞURSUZ BENZETME

Polonya'daki son birbuçuk yılın olaylarının bugünlerde dramatik biçimde sonuçlanmış olmaları, genelde sosyalist yönelmedeki toplumların son 35 yıl içindeki tarihsel ve siyasi gelişmelerinin, Avrupa'da ve tüm dünyada sosyalizm savaşının güncel sorunlarına bir yansımasını gerektiriyor. (...) Özellikle Polonya gibi bir ülkede, yeni ve ilerlemiş toplumsal ve siyasi bir düzenin yaratılmasında, Polonya ulusunun tarih ve kültür özgünlükleri gözönünde bulundurulmalıydı; bunlar büyük ve kendi örgütlenmelerini oluşturmuş köylü kitlelerin varlığı, katolik kilisenin ağırlığı ve ulusal işlevi ile, güçlü Yahudi azınlıkların ülkede yaşamalarıydı. İktisadi alanda değişik toplumsal katmanların çıkarlarını ve beklentilerini koruyacak ayrıntılara gitmek gerekliydi. Bundan dolayı, Polonya'nın ve Macaristan gibi başka ülkelerin Sovyet modeline büyük ölçüde benzetilmeleri, ileriki yıllarda etkilerini göstermiş olan, büyük bir hataydı. SBKP'nin 20. Kongresi bu bağlamda geniş bir etki alanı olan ve umut yaratan bir olaydı. Bu kongrede sosyalizme giden değişik yolların olması gerektiği hatırlandı, ve sosyalist meşruluğun yeniden oluşturulacağına ve demokratikleştirmenin genişletileceğine dair güvence verilmişti. Bu tören havası içinde SB ve doğunun diğer ülkeleri arasında, her ülkenin muhtariyeti üzerine kurulan, değişik bir tür, ekonomik, siyasi ve kültürel alanda, ilişki düşüncesi tartışmaya sunuldu. Önder devlet, önder parti anlayışının terk edildiği açıklandı. Doğu Avrupa ülkeleri için yeni olanakların doğduğu izlenimi uyanıyordu. Ve 20. Kongrede önemli bir güç kazanmış olan barış içinde birlikte yaşama politikasına göre bu olanaklar tüm dünya için doğuyordu.

KAÇIRILAN YENİLEŞME FIRSATI

Birkaç yıl sonra, başından beri değişik türden çelişkiler, güvensizlikler ve direnmelerle bezeli olan, bu yenileşme süreci Palmiro Togliatti'nin 1964'de «Yalta Günlüğü» kitabında belirttiği gibi, karaya oturdu. Buna neden olan da 20. Kongrenin kendisinin koyduğu kişi putlaştırmasında odaklanan sınırlamalardır, bundan dolayıdır ki SB politik sisteminin incelikli bir tahlilini yapmayı başaramadı. Bunun için de teker teker yanlışlar üzerine kurulan bir eleştiriyi aşan bir yansıtmayı gerekli görüyoruz. Devamlı yenileşme deneyleri niçin başarısızlıkla sonuçlandı?

Nesnel zorluklar, ülkeyi yıllarca savaş ve işgal tehlikeleri ile baskı altına alan düşman, çevrenin sarılacağı korkusu, soğuk savaşın sertliği her yapılanı açıklamaya yetmiyor. Bunun delili 1968 Çekoslovakya işgalidir. Bu ülkede, Dayanışma gibi bir güç tarafından değil, Çekoslovakya Komünist Partisinin merkez komitesi tarafından yönetilen, yeni bir demokratik yola girmek denendi. Merkez komitesi Çek toplumunun iktisadi ve kültürel gelişme düzeyiyle çok açık bir çelişki içine giren bir siyasi ve iktisadi yönetimi reformlaştırmaya kararlıydı.

Çekoslovakya'daki işgal hareketi ve büyük yenileşme deneyinin şiddet kullanarak kırılmış olması, doğulu sistemleri reformlaştırma gerekliliğinin yalnızca Sovyet modeli ile değil, ayrıca, müttefik ülkelerin özerk gelişmesini de kısıtlayan, «sosyalist kamp» düşüncesi ile çelişki içine girdiğinin delilidir. (...)

«ÜÇÜNCÜ YOL» VE YENİ BİR ENTERNASYONALİZM

Avrupa'da «üçüncü bir yol» için karar verme gerekliliği, bu tarihsel gelişmeler ve kuramsal sonuçlardan kaynaklanıyor. Sosyalist bir dönüşümün geçerliliğini yitirmiş olduğuna inandırmak isteyenler, yanılıyorlar. Gerçekte eskimiş siyasi ve ideolojik taslaklar geçerliliklerini yitirmişlerdir: Sosyalizmin, devletin ve erkin örgütlenmesinin, toplumla olan ilişkilerin belirli bir düzenlemesi... Ne var ki, çelişkilerin keskinleşmesinin içinden ki, bunlar insan uygarlığının geleceğini kuşkulu göstermektedirler ve kapitalizmin gücü onları ortadan kaldırmaya yetmemektedir artık, bir gereklilik olarak sosyalizm gereksinmesi, tarihsel bir gereksinme olarak doğmaktadır. SB'inde amaçlanan ve doğu ülkelerine uydurulmak istenen «Model»in tekrarlanması olanak dışıdır ve sosyalizm ile demokrasi, mülkiyet biçimleri ile üretim araçlarının toplumsal denetimi ve siyasi erkin demokratik örgütlenme biçimleri arasında yapılacak herhangi bir ayırım onaylanamaz. Öte yandan sosyal-demokrat partiler deneyiminin de aşılması gerektiği kuşkusuzdur. (...) Günümüzde varolan kapitalizmin bunalımı —halk kitleleri için getirdiği sonuçları, ve barış ile demokrasinin geleceği için oluşturduğu tehlikelerle— tüm

Avrupa'daki işçi hareketlerinin, sosyalizme varacak yeni bir yol için çaba göstermelerini gerektirmektedir. (...) İKP, uluslararası işçi hareketinin gücünü toplumdan ve böylece sosyalist, ilerici ve kurtuluş hareketlerinden ayırmış olan bir homojen komünist hareketi düşüncesinin geçerliliğini yitirmiş olduğu şeklindeki görüşünü, altını çizerek yinelemektedir. Bundan dolayı bizim gibi bir güç için yeni bir enternasyonalizm görüşü ve uygulaması, tarihsel mirasımız, kültürümüz, siyasi ve düşünsel özerkliğimiz nedeniyle dünyadaki tüm sosyalist, devrimci ve ilerici deneyimler ile bağıntılıdır. (...)

L.Unita, 30.12.81

Türkçesi : Zeynep HERKMEN

Düş Bitti!

Daniel Cohn - Bendit

Olan oldu, ve bazıları, bu kadar geciktiğimi şaşkınlıkla karşılıyorlar. Ölmekte olan PVAP (Polonya Komünist Partisi) söz verdiği yenilikleri gerçekleştiremedi. Parti, toplumun çoğunluğu tarafından yadsınan bir kurum olmaktan kurtulamadı. Şubat sonunda Polonya'da, nasıl ve kimin seçileceği belli olmadan, bölge ve belediye seçimleri olacaktı. Yine, alışılmış olduğu gibi, partinin %96'lık bir onaylanmasını sağlayacak tek bir liste mi hazırlanacaktı? Polonya'lının demokratikleşme özlemine böyle bir uygulama yetmiyecekti, kuşkusuz. Gerçek seçimleri ise parti kaldıramazdı —en iyi durumda, zorlukla yüzde beşlik bir oy sağlayabilirdi. Yetki kullanımı, toplum içinde bir siyaseti benimsetmek anlamına geliyorsa, bu pazar gününe kadar, hiç kimse Polonya'da yetki sahibi olduğunu iddia edemezdi. Ülkede, hükümetin, kilisenin ve dayanışma sendikasının katılımı ile oluşturulacak üçlü yönetim (triumvira) sayesinde sağlanacak bir milli anlaşma cephesi düşü parçalandıktan sonra, genel bir çaresizlik ortalığı sardı. «Polonya mucizesi» yani, kanlı geçecek türden bir çarpışmayı engelleyecek, evrimsel devrim, siyasi sınırlarına gelmişti. Uzlaşmalarla, uzlaşmasız değişiklikleri sağlama sanatı, gitgide, daha içeriksiz olmaya başlayan işçi önderi Wallesa'nın boş siyasi laflarında kayboldu gitti. Dahiyane yer edinme yeteneğinden çok şey yitirdi Walesa. Polonya toplumunda artık edinecek yer kalmamış olduğundan olacak. Son zamanlarda Dayanışma Sendikası içerisinde kendisine —daha az destek sağlayabilmiş olmasına şaşmamak gerek. Hükümeti gitgide daha çok tehdit ederken, kriz durumundan çıkacak bir davranış biçimi gösteremiyordu. Çünkü totaliter bir devlet içinde demokratik bir yabancı unsur olan Dayanışma, sistemin temellerine dokunamadı, ama yer yer işlersiz kılabildi. Birçoğunun umudu olan, sistemi içerden yeniden gözden geçirmek düşüncesi gerçekleşmedi. Amacı, özgürlükleri sistemin sağlığına kuşku duyurmadan sağlamak olan zor uzlaşma, özgürlüğün sarhoşluğuna çarpıp parçalanırken, bu sarhoşluk, milli davada birlikte çalışma yatkınlığını da mahvediyordu. Köylüler, şehirlere gıda sağlamak için daha fazla üretmeyi reddediyorlardı. İşçiler, özel vardiyalarda çalışmayı kabul etmiyorlardı, kısaca hiçkimse yöneticilerin (müdürlerin) devletine yardımcı olmak istemiyordu. Tek-

nokratları yarımyamalak bile olsa çalışan bir toplumsal donatım sistemini oluşturmayı başaramayan, dikkate alınmayan ve sayılmayan bir önder parti, Polonya sisteminin için için nasıl çürüdüğünü izlemek zorunda kaldı. Dayanışma Sendikası, kendisine tanıdığı özgürlükleri kullanamaz oldu, zamanla. Heryerde türeyen partiler ve kulüplerle muhalefet içinde görüş ayrılıkları ortaya çıkıyordu. Önemli olan, Dayanışmanın gölgesinde demokratikleşme sürecine katılmak ve yetkinin kendini bilmezliğine karşı başkaldırmak değil, basbayağı yeni bir toplumsal düzeni yerleştirmek olmuştu artık. Ne var ki, bu ara «Bağımsız Polonya için Birlik» gibi milliyetçi gruplarla, Kuron ve Mozelevski etrafında toplanan solcu grupların yıldızını barıştırmak da oldukça güç, tabii. Demokratikleşme sürecini, açıkça yürütülen, toplumsal düzenlemeleri kapsayan bir tartışma da izlemeli. Böyle bir tartışmadan PVAP canlı çıkamazdı. Polonya ekonomisinin gereksindiği reformların önkoşulları kitlesel bir seferberlik, kitlesel bir özdeşleştirme olurdu ki verili koşullarda — yetki dağılımının değişmemesi — bunların yerine getirilmesi olanaksızdı. Bir toplum yönetilemez duruma gelmişse, ordu darbeye girişir ve düzeni sağlar — batılı toplumlar bize bunu böyle öğretir. Kısaca buna Türkiye sendromu da diyebilirz. Ordunun yönetime bu tür el koymalarında ortaya çıkacak sorun, belirli koşullarda «korkunun ve bezginliğin kitlesel bağlılığına» dayanarak, bu durumu dışarıya haklı gösterebilmeleridir. Türkiye'deki askerler baskılarını ne denli korkunç kullanıyorlarsa da, sokaklardaki şuursuz adam öldürmelerine bir son verebildiler. Polonya'daki darbe ne kadar demokratikleşme sürecini boğazlıyorsa da — besin maddelerindeki kıtlığı yenebilirse, sonunda suskun çoğunluğu arkasına alabilir belki. Yeni olan, şimdi artık doğu blokunda da bu tür bir çözümün gereklilik olabilmesi. Olağanüstü hal, savaş hukuku, sokağa çıkma yasağı, zaten az sayıda olan politik özgürlüklerin kaldırılması ve buna bağlı olarak da tutuklamalar dalgası, askeri bir diktatörlüğün olağan uygulamalarıdır. Artık, Jaruzelski, Polonya ordusuna dayanarak ve Rusları arkasında bilerek, Dayanışmanın tepkisini bekleyebilir. Sovyetler Birliği, son besin rezervlerini seferber ederek, «düzen» ile doygunluğu eşanlamlı kılmaya uğraşacaktır. Doğaldır ki genel greve gidilecektir, çünkü kitleler darbeyi kabullenmeye niyetli değiller. Ne yazık ki Şili, Arjantin ve Türkiye örneklerinin gösterdiği gibi her şeyi yapmaya kararlı ordular yönetimden zor uzaklaştırılırlar. Ya biz? Biz barış güvercinleri, Amerikalıların Orta Amerika'daki girişimlerine karşı milyonlar bağışlayabilen, ve Latin Amerika'daki her askeri darbede, haklı olarak, CIA'nın marifetlerini sezen bizler ne yapacağız? Korkarım ki, çok az birşey. Bonn' da o kadar etkileyici biçimde savunabildiğimiz barış, Polonya'da ve herşeyden önce orada belirlenmektedir. Yoksa Danzig'den Lizbon'a kadar uzanan silahsız (nötr) bir Avrupa isteğimiz yalnızca

bir sözcük oyunu muydu? Görüldüğü gibi, barış için yalnızca nükleer silahlardan arınmış bölgeler değil, insanların hiç olmazsa bir parça toplumsal düzenleri ile uyuşabilecekleri hatta özdeşleşebilecekleri bölgeler de gereklidir. Bu, gerçekleşmezse, iç savaş tehlikesi doğar.

Yenik düşenler, bir büyüklerini yardıma çağırırlar, o da, gariptir, artık zalim olarak değil, kan dökülmesini durduran bir kahraman olarak ortaya çıkabilir. Bazan barış, zulmün korkunç mecazıdır.

13 Aralık 1981, pazar, batıda, sıcak bir odada.

Türkçesi : Neşe OZAN

Darbeden Sonra Dayanışma

Denis MacShane (*)

Polonya'nın içinde bulunduğu paradoks gerçekten çok açıktır. Dayanışmayı kuran işçiler, aydınlar ve eylemciler Ağustos 1980'deki kazançlarını sürekli değişime dönüştüremedi. 13 Aralık 1981'de «savaş durumu» ilan eden, Lech Walesa ve diğer Dayanışma liderlerini tutuklayan generaller, güvenlik görevlileri ve partinin üst düzey yöneticileri de, ülkenin ekonomik ve toplumsal sorunlarının sonuç alıcı bir çözümünün nasıl olacağını bilmiyorlardı. Kolaylıkla çözülemeyecek sorunlar listesi Polonya'da yeterince uzun. Fakat dayanışma tarihi ve Polonya işçi sınıfının sürekli mücadelesi batılı sosyalistler için bir çok soru yaratmıştır: Rusya ve Doğu Avrupa politik sistemlerinin özü nedir ve Batılı işçi hareketi örgütlerinin —siyasi partiler ve sendikaların— Comecon ülkelerindeki aynı ismi taşıyan örgütlerle ilişkileri ne olmalıdır? Aynı zamanda batılı sosyalistler Dayanışma'yı destekleyecek en iyi politik ve ekonomik tepkileri bulmak zorundadırlar. Bu durum bazı tuhaf arkadaşlıklar ortaya çıkardı. Aşırı solcular sağ kanattaki gericilerle güçlerini birleştirip Polonya ve Sovyetler Birliği'ni ekonomik olarak tümden boykot etti ve Polonya'yı taahhütlerini yerine getirememe durumuna sokacak olan kredilerı kesti. Batılı komünist partiler ise, Polonya ile ekonomik ve mali ilişkilerin kesilmesine karşı mücadelelerinde, Wall Street'deki, City'deki (Londra'nın banka ve iş merkezi) ve Batı Almanya'daki bankerlerle omuz omuzaydılar. Paradokslar Polonya sınırlarının ötesine geçiyor.

13 Aralık 1981'den hemen sonra yapılan açıklamalar Dayanışma'nın daha iyi hazırlanması gerektiğini ortaya koydu. Otoritelerin uzlaşma isteksizliklerini dile getiren uyarıcı sinyaller, sendikayı daha radikal bir eylem hazırlamaya ya da en azından olası bir baskıya karşı koyabilmek için daha dikkatli planlar yapmaya yöneltmeliydi. Hiçbir eylem girişimi olmaması, Dayanışma'nın nüve halinde (embriyonik) bir politik parti ya da toplumsal kitle hareketinden çok bir sendika olduğunu gösterir. Sendikaları en iyi Webbs tanımlar. İngiltere'nin, Batı Almanya'nın, Fransa ya da İskandinavya'nın sendikalarını inceleyen biri; bu sendikaları, Amerika, Asya ya da Afrika'dakilerden ayrı tutan özellikleri; örgütlenme biçimleri, belirlenen ve başarılan amaçları ve toplumdaki diğer güçlerle iliş-

* **Socialist Register 1982**'den çevrildi. (y.n.)

kileri açısından değerlendirecektir. Toplumsal, politik ve kültürel birikim, sendikaları değişik ülkelerde farklı biçimlendirmiştir. Fakat gene de bütün sendikalar genel olarak vatandaşlardan çok işçileri örgütler ve çalışma hayatına ilişkin taleplere, toplumsal ve politik taleplerden daha fazla öncelik verir. İngiltere'deki TUC kongresi basit işyerlerinin ötesinde konuları tartışıyor ve formüle ediyor. Belirlenen politikalar, alternatif ekonomik stratejiden, AET'den çıkmaktan, nükleer silahsızlanmadan başlayıp kültürel politika ve kitle iletişim araçlarının en fazla oranda kullanılmasına kadar değişiyor. Ancak gene de TUC'un İşçi Partisi'nin yerini almasına yönelik hiçbir öneri yok. Dayanışma ise Polonya'daki ekonomik, politik, ve toplumsal işleyişlerin değiştirilmesine ilişkin kapsamlı talepler öne sürdü, gene de son ana kadar kendini sendikacılığın gerektirdiği sınırlar çerçevesinde bir örgüt olarak gördü. Aralıkdaki **coup de force**'a kısmen eksik hazırlanışı bu görüşü doğruluyor. Bazı hazırlıklar yapılmıştı, özellikle sendikanın bütün bölgesel fonlarının 13 Aralıktan hemen önce bankalardan çekildiği Wraclow'da, geleneksel olarak militan bir bölge olan Lodz'da, işçi muhafızlar düşüncesi, özellikle «aktif grev» —üretime ve dağıtıma devam edecek, fakat bunları yaparken yöneticilerin ya da yerel devlet temsilcilerinin isteklerini gözönüne almayacak işçiler tarafından fabrikaların grevlerle ele geçirilmesi— önerileri ile bağlantılı olarak tartışıldı. 13 Aralık'tan bu yana Dayanışma'nın gerçek niteliği üzerine bir kitap ve makale savaşı yapıldı. Bu savaş Aralık 1981'de tutuklanana dek makaleleri, konuşmaları ve diyalogları elde edilebilen, kısmen saygınlığı olan kişiler tarafından başlatılmıştır. Bunların analizleri ve yorumları Polonya içindeki doğrudan tecrübelere dayanır. Öte yandan, rahat koltuklarına kurulmuş batılı polemikçiler de söz savaşına katıldılar. Dayanışma'nm başarısızlığını Ağustos 1980'den beri yaşadığı zorlukların şu ya da bu yönüne bağlayarak bir sendikanın neyi yapması ya da yapmaması üzerine vaazlar veriyorlardı.

Dışardan yapılan bu analizlerin çoğu Dayanışma'nın ajitasyon ve propaganda yoluyla ya da kışla ve polis karargâhları dışındaki kitle hareketleriyle, güvenlik servislerini ve silahlı kuvvetleri hareketsiz hale getirmesi gerektiği inancına dayanıyor. Bu, Grunwick'teki SPG polisine «coplarını bırak, grevcilerle omuz omuza ver» demek kadar anlamsız bir eylem biçimi olurdu. Polonya'da devrim benzeri bir durum ortaya çıkmasına karşın, devlet, silahlı kuvvetler ve milisleri üzerindeki kontrolünü hiçbir zaman yitirmedi. Polonya Birleşik İşçi Partisi (PBİP) nin dağılması, ekonomik yönelimin merkezî ve yerel düzeylerde başarısızlığa uğraması ve PBİP'nin o güne dek açıkça koruduğu bir çok toplumsal alanda Dayanışmanın güven kazanması devlet gücünün yok olduğu yanılsamasını yaratmıştı. Bu, Comecon ülkelerindeki «Parti eşittir devlet» varsayımının tehlikeli bir yanlışlık olduğunu gösterdi.

Dünyanın hiçbir yerinde sendikalar, insafsızca uygulanan silahlı devlet gücüne karşı direnememişlerdir. Çok güçlü ve yaygın Alman sendika hareketi, Hitler, kitlesel tutuklamalar, sürgünler ve büroların kapatılması —Jaruzelski'nin kullandıklarına benzer taktikler— gibi eylemlerle iktidara geldiği an, çöktü. İletişimin tümüyle koparılmasıyla, grevler ve işgaller atomize oldu. Şili işçilerinin 1973'de karşılaştıkları gibi, öldürmek için ateş eden ve tanklarla fabrika kapılarını kırabilen güvenlik kuvvetlerinin karşısında işçi sınıfının direnmesi çok zordur. Hiç şüphe yok ki Polonyalı işçilerin kendiliğinden direnişi güçlü ve yaygındı; 13 Aralığı izleyen hafta içinde yaygın bir muhalefet vardı ve grevleri ezmek için silahlı güçler kullanılıyordu. Polonya'da daha fazla hareket ve haberleşme özgürlüğü geri verilmeden, direnişin yayılma boyutları bütünüyle öğrenilemeyecek. Fakat o tatsız haftayı izleyen günlerde, Noel tatilinden sonra işbaşı yapıldı, için için kaynayan ve yöneticilerle işbirliğine gitmeyen bir işbaşı ama gene de işbaşı. Ve ilk tepkisel kızgınlığın ardından, davranış normlarına uyup işe geri dönen öndersiz işçi sınıfının diğer ülkelerde karşılaştığı sendika sindirme biçimleri gelir arkadan.

Devlet, sıkıyönetim uygulamasını işyeri ilişkilerine de yöneltti. İlk hareket Dayanışma'nın sindirilmesiydi. Sendika askıya alındı, yöneticileri tutuklandı, büroları kapatıldı ve şifre makineleri de dahil bütün makine ve araçlarına elkonuldu. Polonya'yı askeri diktatörlüğe dönüştüren süreç, daha sonra Polonya Sejm'i (Parlamentosu) tarafından da onaylanan «savaş durumu» ilan edilerek başarıldı. Başbakanlık, PBİP Genel Sekreterliği ve Savunma Bakanlığına ek olarak, General Wojciech Jaruzelski Askeri Ulusal Kurtuluş Konseyi Başkanı da oldu. Bu terim sanki Latin Amerika dilini çağrıştırıyor; klasik Marksist metinler içinde çıkılan avda, «askeri», «ulusal» ve «kurtuluş» sözcüklerinin birleştiği hiçbir şey bulunamadı. Konseyin isminin Polonya dilindeki kısaltılmış başharfleri -WRON- ne yazık ki Polonya dilindeki «horoz» (wrona) sözcüğüne çok benziyor. Bu benzerlik, yeraltındaki karikatürcülere hemen bir fikir verdi ve ulusal sembolleri kartal olan zeki Polonyalıları eğlendirdi.

Ne var ki Askeri Ulusal Kurtuluş Konseyi'nin üstlendiği yetkiler komik değildi. Konsey, basit idari bir kararla birini tutuklamak ve süresiz gözaltında tutmak; herhangi bir zaman herhangi bir yurttaşı orduya almak; ekonomi için hayati önem taşıyan tüm sanayiler, imalat ve hizmet sektörleri (özellikle madenler, çelik, ağır sanayi, gemi inşaatı, otomobiller, taşımacılık, posta, enerji üretimi, haberleşme ve kitle iletişim araçları) üzerinde tam ordu denetimi uygulamak; ve Konsey'in kararlarına karşı gelen ya da kamu düzenini bozan yurttaşları vurmak hakkına sahipti. Konsey, grup toplantılarını; sokakta kimliksiz dolaşmayı; grevi ve herhangi bir protesto eylemine katılmayı; kapatılmış ya da çalışmaları askıya alın-

mış örgütlerde (13 Aralık'tan sonra çalışmaları durdurulmuş diğer birçok kurum ve örgüt gibi Dayanışma'da da) yer almayı; akşam saat 10'dan sabah 6'ya kadar sokağa çıkmayı ve fotoğraf çekmeyi yasaklayan yeni yönergeler yayınladı.

Polonya resmi rakamlarına göre 6000 civarında insan gözaltına alındı. Resmi olmayan Polonya kaynakları bu rakamın çok daha fazla olduğunu belirtiyor. Kesin rakamı belirlemek olanaksız. Gözaltındaki ünlü kişiler ve kötü koşullarıyla ünlü tutuklu kampları hakkındaki ayrıntılar hemen yayıldı. Fakat daha sıkı tecrit edilmiş bölgelerden, Polonya'nın içinde bile haber almak çok zordu.

Askeri Konsey, Polonyalı ve Batılı gazetecileri denetleme ve haberler üzerine baskı kurmada övgüye değer bir hüner gösterdi. Ülke içindeki tüm iletişim araçları —televizyon, radyo, gazeteler ve telefonlar— ya iptal edildi ya da ordunun kontrolü altına alındı. Sokağa çıkma yasağı, kontrol noktaları, şehirden ayrılma yasağı, iç uçuşların durdurulması, bireysel direnişleri paramparça etmeyi başardı. Batılı gazeteciler merkezleri ile ilişki kurmaktan alıkonuldu ve küçük bir teleks bağlantısı bile sansüre uğradı. Darbeden altı ay sonra bile Batılı gazeteciler serbestçe dolaşamıyorlardı. Yeniden toparlanmış Dayanışma hareketi ve işçilerin yaydığı haberleri aktarırken, «resmi olmayan», «gizli» ve «iddia edildi» gibi kaçamak sözlerle belirten Batılı gazeteciler, birçok gerçeği yayınlamak için resmi sözcülerin onayını almak zorundaydı. 1970'lere kadar **The Times** ve **The Guardian**'da adı bile geçmeyen Polonyalılar hakkında, bundan sonra BBC'de ve Batı Avrupa radyolarında Polonya dilinden yayın yapılmaya başlandı. Temmuz ve Ağustos 1980'in önemli haftalarında, genişleyen grev dalgaları Gdansk ve Szczecin'deki işgal grevlerinde en üst noktasına ulaşırken, Batılı televizyon ekiplerinin haber ve yorumları artan bir uluslararası baskıyla Gierek'i bu durumu teyide zorluyordu. Polonya iletişim araçları grevleri gözardı ederken, dış radyolar en son gelişmeleri kesin olarak ve anında halka ulaştırıyordu. Aralık 1981'de hükümet yabancı gazetecilere uygulanan bu tür liberal ölçüleri sınırladı. Gerçekten de çok sıkı bir baskı kondu ve bir daha da kalkmadı. Doğrudan sansür kaldırılmış olabilir, fakat bütün yayınlar devlet yayın servisinden geliyor. Varşova dışına çıkmak için izin almak çok zor. El Salvador'da, Guatemala'da hatta Vietnam kurtuluş savaşı sırasında askeri otoriteler iç ve dış haberleşme üzerinde böyle insafsızca bir kontrol kursaydı, Batı'nın, özellikle batılı sosyalistlerin tepkisinin çok daha fazla olacağı düşünülebilirdi. Bir tutukluyu alnının ortasından vuran Saigon polis şefinin fotoğrafı ve El Salvador milislerinin zalim yüzlerinin renkli yakın plan fotoğraflarını hepimiz biliriz. 1981 Aralığında vurularak öldürülen Silezya madencilerinin filmleri ya da eylem için silahlanan ZOMO güvenlik askerlerinin modaya uygun fotoğraflarını Polonya dışında bulmak

mümkün olsaydı, Batı'daki tepki daha fazla olacaktı. Bu anlamda, Polonya ordusu 1980 yazından ders çıkarıp uluslararası iletişim araçlarının karmaşık anlamını en azından Latin Amerikalı meslekdaşlarından daha iyi öğrenmişlerdir.

Bütün ülkeyi tamamen askerileştirmek için belirgin bir girişim vardı. Askeri Ulusal Kurtuluş Konseyi'nde 21 görevli bulunuyordu. Bu Konsey'in altında, biri ekonomik kararlar, diğeri sosyo-politik kararlar için olmak üzere iki konsey vardı. Bu organlarda eski bakanlar ve kıdemli PBİP üyeleri yer alıyordu. Bölgesel düzeyde yerel **voivods**'un (il yöneticileri) yerini alan yerel savunma komitelerine bir subay nezaret ediyordu. Askeri mahkemeler, miting ve grev düzenlerken ve bildiri dağıtırken yakalanan Dayanışma eylemcilerine acele adalet dağıttılar. Bu davalar kışın da sürdü ve Mayıs 1982 de 1000 kişi 9 seneye kadar hapis cezası ile tutukevine konuldu. Bunların içinde Dayanışma'nın tanınmış bölge şefleri Lodz'dan Slovik ve Krakow'dan Gil gibi isimler vardı. Bu yarı-yargılanma sürecinden sonra tutuklanan Dayanışma üyeleri sorunu, idari olarak tutuklananlardan farklıydı. Kabul edilebilir herhangi bir yerleşim bildirimi, gözaltındakiler kadar hükümlülerin tahliyesine de yardımcı olabilirdi.

Ordu aynı zamanda önemli fabrikalara da yerleşti. İşçileri ordu kontrolü altına almak, fazla mesai ve cumartesi çalışması demekti. İşçiler, onlara danışılmadan yapılan iş değişikliklerini kabul etmeye zorlanabileceklerdi. Bu emirlere karşı gelme, ordu disipliniyle cezalandırılabilecek, işe gitmemek firar sayılacaktı. İlerde görüleceği gibi, bu da ekonomide önemli bir iyileşme yaratmadı; Polonya ekonomisinin temel sorunu hiç bir zaman Polonyalı işçilerin çalışması, yaptıkları işin nitelik ve miktarı olmamıştır, asıl sorun hammadde, yedek parça ve enerjinin tahrip edici yetersizliğiydi. Bu yüzden fabrikaları ordu kontrolü altına alarak ekonomi iyileştirilemezdi. Fakat bütün bunlar birbirine eklenerek, Polonya'nın şimdi savaş öncesi Pilsudski rejimi (1926-35) ve ondan sonra gelenlerin (beş albaylar hükümeti olarak anılan) geleneğini yeniden ortaya çıkarmaya çalışan askeri cuntayla yönetildiği gerçeğini vurguladı.

Askeri otoriteler Dayanışma dışındaki diğer direnişleri bertaraf etmek üzere bir seri temizleme hareketi başlattı. 1200 gazetecinin işine son verildi ve diğerleri de «aklanma» sürecinden geçti. Polonya Gazeteciler Birliği dağıtıldı ve rejim yanlısı yeni bir gazeteciler birliği kuruldu. Darbeden sonra muhabirlere askeri üniforma giydirmek sembolikten öte bir anlam taşımaktaydı. Polonya iletişim araçlarının elde ettiği görece özgürlük Ağustos 1980'den beri kazanılan en önemli başarılardan biriydi. Haberleşme, basın ve yayıncılık sıkı bir merkezi kontrol altına alındı. Benzer tasfiyeler özellikle 1981'de Varşova Üniversitesi rektörlüğüne demokratik

yollarla seçilen Henryk Samsonowicz'in 1982 Nisanında istifaya zorlanmasıyla akademik alanlarda da kendini gösterdi. Öğrenci birliği kapatıldı ve «anti-sosyalist» bir örgüt olmakla suçlandı, liderleri tutuklandı ve etkisiz hale getirildi.

Dayanışma bir yana, 13 Aralığın tek büyük kurbanı belki de Polonya Birleşik İşçi Partisi'ydi (PBİP). Tarihten kaynaklanan bir gelenek içinde Jaruzelski ve ordu, kısa, keskin bir şoku kontrol altına almak üzere yönetimde yalnızca kısa bir süre kalmayı ve daha sonra yönetimi, yeniden düzenlenmiş ve daha deneyimli bir partiye devretmeyi düşünmüş olabilirler. Yalnızca geçici yöneticiler olmayı isteyen generallerin bu rüyası ya ikiyüzlüdür ya da aptalcadır. PBİP, Jaruzelski'nin yılbaşı darbesinden sonra karlar nasıl eridiyse, öyle gittikçe gücünü yitirmiştir. Aynı zamanda Dayanışma üyesi de olan birçok parti üyesi kartlarını geri verdiler. Taşra ve fabrika parti örgütlerinde 600'ü, partinin diğer 2000 yan parti örgütleri gibi tasfiye edildi. Merkez Komite 1982 Mart'ında General Jaruzelski'nin Genel Sekreterliğini sonradan onayladı. Ancak PBİP bir parti olarak —gerçek bir temeli, bir dizi politik amacı ve bu amaçlara nasıl ulaşılacağına ilişkin bazı gevşek (eğer oy birliğiyle ulaşılmamışsa) düşünceleri olan bir politik örgüt— varolmaktan çıktı. Dış gözlemcilerin klasik Manichean görüşüne uyarak iki ana akım olduğu söylenebilir: Mieczyzlaw Rakowski etrafında toplanmış liberal kanat ve Stefan Olszowski'nin başı çektiği sertlik yanlıları. Bu iki grup arasındaki fark pratik bir politika farklılığından çok tartışma sorunuydu; Rakowski ve Olszowski tasfiyelerin yaygınlık derecesi üzerine tartışabilirdi fakat hiçbiri Polonya işçi sınıfıyla ilgilenmiyordu. 13 Aralık'ta devlet gücü PBİP'in elinden kesinlikle çıktı ve geriye almak için de hiçbir belirli mekanizma görülmedi.

Jaruzelski darbesinin resmi gerekçesinin, Dayanışma'nm başlattığı iç savaşı önleme gereksinimi olduğunu hatırlamalıyız. Fakat darbenin zamanlaması raslantısal değildi. Jaruzelski müdahale etmeseydi, Polonya politik takvimindeki bir sonraki önemli tarih yerel seçimler olacaktı. Sejm'in grev hakkını askıya alması ve sendikanın buna karşı bir tepki göstermesi olasılığına karşı Dayanışma'nın Aralık 1981'deki refarandum önerisi üzerine çok şey yapıldı. Fakat böyle manevralar ve tavırlar 1981 yılı boyunca Polonya'da her zaman görülen bir durum olmuştur. Yerel seçimler, anayasaya göre ancak 1982 Şubat'ına kadar ertelenebilirdi. Adayların kim olacağı konusunda bir anlaşmaya varılamamıştı, fakat ulusal cephe listesi olarak anılan eski sistem (PBİP ve onu destekleyen diğer siyasi örgütleri içeriyordu) kabul edilebilir gibi değildi. Hatta Dayanışma'nın sandalyelerin yarısını PBİP'e ayırma ve geri kalan için serbest seçim yapma konusunda önerdiği uzlaşma kabul edilseydi bile, bu PBİP'nin konumuna yöneltilmiş kitlesel bir darbe anlamı-

na gelecekti. Ek olarak, PBİP adaylarını seçme süreci partiyi istenilmeyen iç çatışmalarla karşı karşıya bırakırdı. Güçleri olabildiğince sınırlanmış binlerce serbestçe seçilmiş belediye meclisi üyesinin varlığı, daha üst, diğer düzeylerde açık seçimlere doğru güçlü bir hareket anlamına gelebilirdi. Ağustos 1980'den beri, ilk kez liberal demokratik süreçler, Polonya yönetim sisteminin bir parçası olarak, anayasal bir yöntemle çalışmış olacaktı. Bu yüzden, PBİP için seçimleri yapmak öldürücü sonuçlar verebilecekti. Pek sözü edilmese de, ordunun yönetimi üstlenmesi zamanlamasının en önemli nedenlerinden biriydi bu. Eğer şimdi ordu, yönetimi PBİP'ne geri verse bile, aynı politik süreçler güvenlik polisi terörü koşulları dışında partiyi parçalayacaktır. Diğer ülkelerdeki generaller gibi Jaruzelski de iktidarı devralmanın kolay, geri vermenin aşırı ölçüde güç olduğunu görecektir.

Dayanışma'nın ortaya çıkmasından önceki günlere geri dönüşe izin verebilecek bir durum, ülke ekonomisinde önemli bir iyileştirme yaratabilecekti. **Socialist Register 1981**'de D.M. Nuti tarafından yapılan Polonya ekonomisinin kasvetli tanımı (Polonya krizi: Ekonomik Faktörler ve Sınırlamalar) bugün de geçerliliğini koruyor. Hatta durum daha da kötüleşti. Ulusal gelir 1979'da %2, 1980'de %4 1981'de %12 düştü, hattâ 1982'de de %30 düşmesi beklenmektedir. Uygulanan tek ekonomik reform, fiyatların dört kat artırılmasıydı ki, bununla yedek zlotileri (Polonya para birimi) çekmek hedeflenmişti. Ancak bu, aynı zamanda geçmiş yılların kıtlıklarına karşın, fakir ailelerin şimdi gerçek açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalması anlamına da geliyordu. Ekonominin askerileştirilmesi, seçilmiş endüstriler —gemi yapımı, çelik, mühendislik, otomobil ve tarım makinaları— üzerine yeniden yoğunlaşmayı gerektirdi. Stokları azaltılmış önemli ithal hammaddelerin (Güney Polonya'daki çelik tesisleri dikkate alınmazken, Varşova çelik tesisleri Huta Warszawa wolfram ve vanadyum alıyor) ayrıcalıkla tahsis edildiği toplam 14 öncelikli program var. Bütün bunlar tek tek fabrikaları öncelik programına almak gibi tehlikeli bir karışıklığa yol açtı. Zaten yanlış kurulmuş Polonya ekonomisi, Polonya'nın üretebildiği malların pazarlarını yokeden dünya bunalımı tarafından tahrip ediliyor.

Resmi açıklamalara göre, Batı'nın Polonya'ya ihracat kredilerini dondurması ya da döviz darboğazı nedeniyle ithal hammaddeleri ve aramalları gereksinimi içinde olan 50'den fazla sanayi projesi vardır. Polonyalı banka yetkilileri 27 milyar dolarlık dış borcu hokkabazlık yaparak yeniden programa almaya çalıştılar fakat çok sınırlı bir başarı elde ettiler. Batılı bankalar ise Şili, Arjantin ve Filipinler gibi ülkelerin kredi taahhütlerini ertelemeye yönelik iddiaların aynısını öne sürerek, borçları ödeyememe ilanını reddetti.

Kredi yetersizliği ve Batı'nın ekonomik ve mali yatırımlarının etkisi, 1982'nin ilk yarısında Batı'dan yapılan ithalatın bir önceki

yıla göre %50 kadar azalması anlamına geliyordu. 1981'de Polonya'nın dışsatımının %57'si ve dışalımının %62'si Comecon ülkeleriydi. Bütün bu rakamların artması bekleniyor. Polonya Comecon'daki ortakları ile yeni ticari anlaşmalar imzaladı. Çekoslovakya Polonya'ya gönderdiği hammaddeleri arttırmaya karar verdi —bu durum bir Doğu Avrupa komedisi, çünkü Polonya uzun bir süre komşu ülkelerinin hammaddelerini sağlamıştı. Yugoslavya ve hatta kısmen Macaristan (Yugoslavya Comecon üyesi değil, Macaristan ise bütün Comecon üyelerinin en fazla Batı'ya yönelik olanı) için de Comecon'a dönüş yalnızca ekonomik değil, politik olarak da önemli. Gierek'in 1970'li yıllarda sınırsız Batı kredilerine, Batı teknolojisine ve Batı pazarlarına dayanan büyüme atılımı, yalnızca ekonomik olarak sağlıksız değil: bu, Polonya içinde yükselen beklentiler ve ülke dışındaki artan siyasi ilişkiler açısından çelişkilere sebep oldu; büyük ölçüde merkezileştirilmiş ekonomik kontrolün verimsizliği ve karar verici insanların **nomenklatura** sistemine göre atanmasının etkisizliğini ortaya çıkardı. **Nomenklatura** atamalar listesi ve sistemin Polonya'daki rolü için bkz. **Solidarity: Poland's Independent Trade Union, D. MacShane**, Spokesman Books 1981).

Polonyalı ekonomistler ekonomiyi yeniden canlandırmanın tek yolunun hem ekonomik ve idari karar vermenin hem de piyasanın bir dereceye kadar liberalizasyonu olduğu üzerinde genellikle birleşiyorlar. Fakat bu yöndeki bütün hareketlerin, Dayanışma'nın ekonomik programından ileri gitmese ve hatta özyönetim ve işçilerin kontrolü sorunlarından kaçınsa bile politik bir bedeli var. Bu bedel, merkezileştirilmiş devlet gücünün zayıflamasıdır. Yönetici partiye karşı güçlü bir muhalefetin varolmadığı Macaristan gibi bir ülkede bu durum çok önemli olmayabilir, fakat bastırılmış olmasına karşın hâlâ kitlesel olarak desteklenen sendika ve güçlü bir Katolik Kilisesi olan Polonya'da hayati bir önem taşımaktadır. Ekonomik Liberalizasyon aynı zamanda, işçilerin bu reformlardan kaynaklanan yeniden eylem hazırlığı içine girilmesi ve işsizlik kadar ilk dönemin sertliğini de kabul etmelerini sağlamak amacıyla, işçi sınıfıyla biraz ilgilenmek gereğini de getiriyor. Kısaca bir Doğu Avrupa ülkesinin ekonomisini iyileştirip modernleştirmek, politik ilişkilerini iyileştirip modernleştirme olmaksızın çok zordur. Böyle bir süreç, 1920 sonlarından beri Rusya'da ve 1940 sonlarından beri de Doğu Avrupa'da işleyen Sovyet sisteminin politik kontrolünü sona erdirmek tehdidini taşıyacaktı. En azından Kremlin'deki karar, ekonomik gelişme zararına politik güvenliği korumak (geçmiş 15 yılın KGB şefi Yuri Andropov'un Brejnev'in halefi olarak ortaya çıkışı bu konunun altını çiziyor) ve Doğu Avrupalı ekonomileri Comecon'a yeniden çekmek yönünde görünüyor. Batı kapitalizmindeki kriz veri alındığında, özellikle iç politik nedenlerle üstlenilen bu hareketin gerisinde bazı ekonomik gerekçeler de var.

Ancak Polonya'da 1950'lerin yönetim biçimine ve ekonomik uygulamalara ılımlı bir geri dönüş ve artış gösteren batı ticaretinden vazgeçme, işçi sınıfıyla işbirliği yapmadan kolay kolay başarılamaz ve Dayanışma'nın yeraltı sendikası olarak varlığını sürdürmesi, yöneticilerin elindeki olası seçenekleri önemli ölçüde sınırlamaktadır. Buradaki terminoloji konusunda dikkatli olmak gerek. Bağımsız özyönetici Dayanışma sendikasının (Polonya dilinde — NSZZ Solidarnosc) faaliyetleri, 13 Aralık 1981'de ilan edilen «savaş durumu»ndan sonra askıya alınmıştı. Büroları kapatıldı, araç gereçleri haczedildi ve birçok yöneticisi tutuklandı. İşyeri ve toplum düzeyindeki yöneticilerle, bölgesel yöneticiler artık Dayanışma temsilcileri ile müzakere edemiyecekti.

Darbeden altı ay sonra bile, eldeki kanıtlar gösteriyor ki, sendika hâlâ sanayi işçi sınıfı için hissedilir bir biçmde varlığını sürdürüyor. Mart 1982'de Krakow'a giden Neal Ascherson'un haberindeki sözlerle: «Varolan direnişin çekirdeği, sanayi işçilerinin olağanüstü ahlaki dayanışması, aşırı tavırlar takınmamalarına karşın, herhangi bir araştırıcıya hâlâ Dayanışma'yı desteklediklerini ağırbaşlı bir biçimde anlatmaları. Bu anlamda, Dayanışma'nın 1980'de yarattığı güvenilir, akılcı dünya hâlâ yaşıyor. Bu yaşama sürecine, yeraltındaki sendika eylemcilerinin çalışmaları ve işçilerin yukarıdan empoze edilebilecek yeni sendika örgütünü reddetmesi yardımcı oldu.»

İlk bakışta, askeri darbe olağanüstü etkiliydi. Sendikanın ulusal liderlerinden beşte dördü artı Jacek Kuron, Adam Michnick ve Bronislaw Geremek gibi çok ünlü danışmanları tutuklama kamplarına sürüldü. Lech Walesa Varşova yakınında bir villada tek başına tutuldu. Tutukluların listeleri elde edildikçe, Dayanışma'nın ilgili gözlemcileri, ne kadar önemsiz insanın da tutuklandığını buluyorlar. Dayanışma'nın üst düzey yöneticileri hariç, toplanan insanların niteliği güvenlik polislerinin eski direnişçiler ve artık aktif olarak çalışmayan insanlar listesi üzerinde çalıştığını göstermiştir. Bu yüzden 13 Aralığı izleyen direnişin zorlu günlerinde kendini teşhir etmeyen basit işyeri liderliğine büyük ölçüde dokunulmadığı halde aydınların büyük kısmı gözaltına alındı. 1980 Eylül'ü ile 1981 Aralığı arasında Polonya'da her işyerinde Dayanışma'nın bir örgütü vardı. Büyük sanayi birimlerinde işgücünün %95'i Dayanışma'ya aidat ödedi. Bilinen dayanışma temsilcilerinin her fabrika, ofis, hastahane ve matbaadan çıkarılması dışında, Sendikanın varlığını Polonya'daki işyerlerinden uzaklaştırmak çok zor olacaktı. Batılı ülkelerde sendika eylemcileri günlük işleri üst düzey sendika yöneticilerine başvurmadan ya da onlara gerek duymadan sürdürürler. Bu durum Polonya'da da geçerlidir.

Bir düzeyde Dayanışma, Ağustos 1980 öncesi yıllarda bağımsız sendikalar kurmaya çalışanların üstlendiği bir tür gizli faaliyet içi-

ne dönmeye zorlandı. Fakat başka bir düzeyde çok önemli bir farklılık vardır: yüzbinlerce Polonyalı işçi onaltı ay özgürce örgütlenebilmek, seçimleri yapmak, işçi temsilcilerini belirlemek, bölgesel ve ulusal temsilcilerini seçmek ve işverenlerle yerel ve bölgesel yöneticilerin yanısıra ulusal yöneticilerle de görüşmek için uğraşmıştı.

Özünde parti içi bir tartışmayı içeren ve yalnızca seçkin bir grubu kapsayan Doğu Avrupa'daki diğer geçici reform dönemlerinden (Polonya 1956-57, Çekoslovakya 1968) farklı olarak, Dayanışma'nın 16 aylık varlığı hemen hemen bütün sanayi işçilerini kapsıyordu. Basit bir örnek, işçilerin çalışma yaşantıları üzerindeki kontrolü yeniden kazanabilmek amacıyla neden Dayanışma'nın geri dönmesini istediklerini gösterir: darbeden beri Polonya sanayisinde kaza oranı yükseldi. 1982'nin ilk üç ayında Maden Bakanı General Piotrowski 14 ölüm ve 5642 kaza olduğunu bildirdi. 1977 yılında Silezya'da ilk bağımsız sendikalardan birinin ortaya çıkışına, güvensiz çalışma koşulları ve madenlerdeki buna bağlı ölümler yol açmıştır. Dolayısıyla, Dayanışma'nın işçilerin belleklerinde sabitleşmesinin nedeni, PBİP'ni devirmek için bir silah geliştirmek isteği değil, daha alelade, iş yönetiminin abes istemlerine karşı bir savunma mekanizması gereksinmesidir. Kuşkusuz, PBİP yöneticilerinin atanması ve kontrolü ile ilgili olduğundan, aralarında bir bağlantı var.

Sendika çeşitli gazeteler, bildiriler, posterler ve bültenler yayınlayarak varlığını belirtmeyi sürdürüyor. Dayanışma Varşova'da haftalık bir dergi yayınlıyor ve hatta korsan yayın organı «Dayanışma Radyosu» düzensiz de olsa çalışmalarını sürdürebiliyor. Yöneticiler yakalanan eylemcilerin ağır hapis cezasına çarptırılmasını sağlayarak bu gibi faaliyetleri önlemeye çalışıyor. Yine de Polonyalıların yaygın kitlesel destekle birleşen gizli faaliyet yetenekleri, Polonya gizli polisinin yeraltı hareketinin tümüyle içine sızmada ve yöneticilerini tutuklamada klasik haber alma ve korkutma mekanizmasının yetersiz kaldığını vurguluyor. Öyle görünüyor ki, kitlesel destekli yaygın bir yeraltı örgütü varsa, bu, potansiyel olarak geniş kapsamlı etkileriyle savaş-sonrası Doğu Avrupasında önemli bir atılım olacak.

Aralarında Varşova'dan Zbigniew Bujak (Walesa'dan sonra Dayanışma'nın tartışmasız en yetkili işçi lideri), Wroclaw'dan Wladyslaw Frasyniuk, Gdansk'dan Bogdan Lis ve Krakow'dan Wladyslaw Hardek'in bulunduğu önemli Dayanışma liderleri geçici bir ulusal koordinasyon komitesi oluşturdular ve toplanıp demeçler verebildiler. Onların Mayıs günü gösterileri çağrısı, 13 Aralığı anmak için işi durdurma işaretinde olduğu gibi yaygın bir biçimde desteklendi (Gdansk ve Varşowa'da 50.000 kişi yürümüştü).

Yeraltındaki sendikanın hangi taktikleri izlemesi gerektiği konusunda bir tartışma var. Zbigniew Bujak, Dayanışma'nın geniş bir

grup ve komite ağı yaratarak sabırla yeniden kurulması gerektiğini iddia ediyor. Bunlar tutuklular için yardım sağlayacak, işyerindeki sorunları tartışacak, gerektiğinde işyeri sorunları için grev liderleri olmadan grev yapacak ve bildiri ve bülten yayınlayacaktı. Dağınık grup ve işyeri hücreleri ağı, Jaruzelski'yi pazarlık masasına getirmek için ümitsiz ekonomik durumu vurgulayacaktı. Jaruzelski daha sonra Walesa'yı serbest bırakmaya ve Dayanışma'nın varlığını kabul etmeye zorlanacaktı. Bujak'ın «mevzi mücadelesi» olarak tanımladığı taktiğinde sorumluluğun dağıtılması (desentralizasyon), hayati bir önem taşıyor. Bujak'ın yardımcısı öğretmen Wiktor Kulerski, kullandığı yeraltı toplumu sözünü şöyle tanımlamıştı: «Sadakatle bağlı olunan merkezileştirilmiş bir örgüt değil, çok merkezli bir hareket, sorumluluğun dağıtıldığı, resmi olmayan, karşılıklı bağımsız ve birbirine gevşek bağlarla bağlı grupları içeren bağımsız karar vermek için geniş bir faaliyet alanı olan halkalar komiteler vs... Böyle bir hareket yetkililerin piyasayı değil boş dükkânları, işçilerin yaşamını değil çalışmasını, bilgi dolaşımını değil kitle iletişim araçlarını, yayıncılığı değil matbaaları, haberleşmeyi değil posta ve telefonu, eğitimi değil okulları kontrol edebildiği bir duruma yol açar».

Jacek Kuron'un taktikleri Bujak ve Kulerski'ninkilerle çelişiyor. Kuron'un Bialoleka tutuklu kampından yazdıkları yeraltı Dayanışma basını tarafından geniş biçimde yayınlandı. Kuron, «savaş durumu»nun, 1956'da Macaristan'a yapılan biçimde bir Sovyet müdahalesine yol açan ulusal ayaklanmalara dönüşecek protesto ve gösteriler olmaksızın süresiz götürülemeyeceği düşüncesine katılmıyordu. Bu senaryoyu önlemek için Kuron bütün eylemcilerin itaat edeceği, büyük ölçüde merkezileştirilmiş bir yeraltı örgütünü öne sürdü. Ordu ve güvenlik polisini devirmek ve bir noktada radyo ve TV istasyonları ele geçirilerek genel grev çağrısı yapmak için eylemler düzenlenmeliydi. Kuron böyle doğrudan bir eylemin hedefinin, muhtemelen gençler (Polonya'nın nüfusunun %60'ı 30 yaşın altında ve bu gençler için savaş sonrası Polonya, Komünizmin yeniden inşasının tarihsel başarıları yaşanmış bir anı bile değildir) tarafından üstlenilecek düzensiz bir protestonun önüne geçmek ve bunun sonucu, Dayanışma'nın resterasyonu ve Polonya'nın anlaşmalara saygı gösterebileceğini yani Varşova Paktı'nın sadık bir üyesi olarak kalacağına söz vermesini içeren bir karar görüşmesini gerçekleştirmek olduğunu vurguladı. Batılı iletişim araçlarında yayınlanan özetlere göre Kuron'un tezinin maceracı gibi görünmesine karşın, bütün hapishane yazılarında Polonya'nın durumunun tehlikeli bir biçimde kotrol dışına kayabileceğini söylüyor. Bırakın orduyu, ne Dayanışma'nın ne de Klise'nin denetleyebileceği güçler, kontrolden çıkarak dış müdahaleye ya da baskıya neden olabilirdi. Halk açıkça eylem için baskı yapıyor ve yarı resmi yeraltı sendikası —gölge Dayanışma— fikrinden vazgeçmeye yanaşmıyor.

1950 başlarında Stalinci baskı dönemlerinin deneyimine sahip Kilise de tehlikenin bilincinde. Fakat Kilisenin Kuron'un çıkardığı sonuçları benimsediğine ve kontrollü bir görüşmede hedeflenen haklı grevi destekleyeceğine ilişkin bir işaret yok. Kilise'nin 13 Aralık darbesine ve sonuçlarına tepkisi, Gdansk grevleri ve 1980'de Dayanışma'nın ortaya çıkmasından sonraki davranışlarında tuhaf bir biçimde yansıyor. Emekli başpiskopos Kardinal Wyszynski'nin Ağustos 1980 grevi ortalarında ilkin tereddüt etmesi ve bir vaazında işe geri dönüşün en iyi yanıt olacağını ima etmesi gibi, selefi Başpiskopos Glemp de darbeden sonraki döneme ayak uydurdu. Hiçbir eylemde bulunmama çağrısı yaptı ve devletin artan şiddetini haklı çıkartabilecek eylemlere karşı sürkli uyarıda bulundu. Kilise daha sonra insan hakları ve sendikal hakların resterasyonu gereğini vurguladı. Fakat bütün siyasi kurumlar gibi Polonya Kilisesi de bölündü: beyanat ve politik demeçlerindeki zikzaklar Kilise içinde politik bir mücadelenin sürdüğünü gösteriyor. Kilit insan Wraclow' dan Başpiskopos Henryk Golbinowicz Polonya ulusallığına değinirken daha içtendir. Papa II. John Paul'un konuyla dıştan ilgilenmesi durumu daha da karıştırıyor. Papa'nın milliyetinin ve dünyanın süper yıldızı olarak etkili varlığının, dikkatleri Polonya üzerine çekeceğini kavrayan Sovyetler Birliği ve askeri otoriteler için bu bir sorundur. Fakat bağımsız karar alma yeteneği Vatikan'a müracaat etme zorunluğuyla sınırlanan Polonyalı piskoposlar ve Glemp için de sorun yaratıyor. Polonya Kilisesinin bir tek inancı olabilir fakat iki tane patronu var: Glemp ve Wojtyla. Polonyalı Papanın varlığı Polonya krizinin uluslararasılaşmasına daha fazla yardım ediyor.

Kilisenin stratejisi nedir? Fransız Devrimindeki iyi Abbot gibi yaşamak istiyor. Peter Hebblethwaite Papanın özelliklerinden birinin, şeyleri «Tanrı istediği zaman ulaşılacak uzak bir amaç, ruhsal bir istek, erişilmez bir ufuk» olarak görmesi olduğunu söyler. Newman'ın ünlü ilahisinin terimlerini tersine çevirip şakır: «uzaktaki manzaraya bakmanı istemiyorum, tek bildiğim bir adım sonrası.» Polonya'da da böyle. Kilise uzak gelecekteki «özgür» Polonya üzerine belirsiz bir tasarıma sahip olabilir fakat bu «özgürlük»e nasıl ulaşılacağı konusunda hiçbir reçete öne sürmüyor. Rusya, Prusya ve Avusturya-Macaristan'ın Polonya'daki yüzlerce yıllık ilhakı sırasındaki Polonya ulusunu temsil eden Kilise hakkında rahatlatıcı güzel sözler, Kilise'nin Polonya'da en kötü derebeylerden biri olduğu ve Polonya burjuvazisi ile egemen askeri cuntasının en gerici öğeleriyle ittifak kurduğu 1919-39 dönemini silemez.

1970'ler sırasında ve Dayanışma'nın doğuşundan sonraki dönemde Kilise ve Polonya işçi sınıfı, Jaruzelski'nin «savaş durumu» ilanından beri devam eden simbiyotik (bazı avantajlar için birbirine dayanan iki değişik yaşayan varlığın birarada yaşaması) bir ilişki geliştirdiler. Yedi yüzyıl ileri alınmışçasına Kilise Polonya'da, feo-

dalizmden beri başka hiçbir ülkede görülmeyen bir yere sahiptir. Otoritesi, konumu, etkisi vardır ve ülke yöneticileri onu herzaman dikkate almak zorundadır. Fakat hiçbir doğrudan gücü, askerleri yoktur ve feodal rahipler gibi Polonyalı piskoposlar Kilisenin otoritesini korumak ve geliştirmek için dünyevi yöneticilerin hoşgörüsüne gereksinim duymuşlardır. Batı'da Polonya Kilisesi tarafından ipnotize edildik, fakat diğer ülkelerdeki Katolik Kilisesine yakın iki alanda —kadın doğurganlığı ve cinselliğinin yasal kontrolü ve okul müfredatının kontrolü— Polonya papazlarının hiçbir gücü olmadığını anımsamalıyız. Papazlar kürsüden ayrılırlarsa etkileri azalır. Doğum kontrolü, kürtaj ve boşanma Polonya'da kolaylıkla elde edildi ve yaygın bir biçimde uygulandı. İlkokuldan üniversiteye kadar tüm eğitim bütünüyle tanrıtanımaz (ateist)ti.

Polonya işçi sınıfının Ağustos 1980 patlaması, Kilise'ye daha iddialı bir etki için verdiği bitmeyen mücadelesinde yeni, güçlü bir müttefik kazandırdı. Ne Dayanışma'ya ne de devlete yakın bir Polonya Kilisesi politikası yoktur ve hiç olmamıştır. Dayanışma ile Kilise arasındaki ilişkiler sürekli hassasiyet ve tereddüt arzediyor. Glemp ya da Papa ne zaman Walesa'yı ziyaret etse, ona dikkatli ve ılımlı olmasını söylediler, bu da bir balığa kendini ıslak tutmasını öğütlemek gibi bir şeydi. Kilise, Dayanışma'dan isteyebileceği politik dönüşüme yönelik tutarlı bir politikadan yoksundu. Radyoyla kurulan kitle bağı ve Roma ziyaretlerinin artışı gibi bazı ufak ilerlemeler vardı fakat Polonya'daki Kilise 13 Aralık 1981'de, 31 Ağustos 1980'de olduğundan daha güçlü değildi. İktidar sorunu, yalnızca Polonya işçi sınıfı ile Polonya devleti arasında çözülecek bir sınavdı her zaman.

Yaşama ve güç kazanma savaşında Kilise tarafsız değildi ve asıl çelişkiden ayrı kalamadı. Yeraltında çalışan Dayanışma militanlarına maddi-manevi destek sağlamıştı. Rahiplerin tutuklu kamplarına ziyaretleri, Walesa, Kuron ve Michnick ve dışardaki diğerleri arasında iletişim kurulmasını sağladı. Polonya televizyonunca açıklanan bir parti toplantısının gizli tutanağında bir Polonya ordu görevlisi, gizlice çalışan Dayanışma liderlerinin kilise ve manastırları saklanma yeri olarak büyük ölçüde kullandıklarını iddia etti. Hatta ordu görevlisi ulusal ve uluslararası karşı çıkışlar nedeniyle kilise duvarları içinde adam yakalamak için ZOMO birimlerini göndermenin olanaksızlığından da yakındı. Kiliselerin, toplanma ve yeraltı Dayanışma gazetesinde kullanılan kağıt ve mürekkebi saklama yeri olarak kullanıldığını belirtti. Kilise kanallarıyla dağıtılan Batı'dan gelen sürekli yardım, Jaruzelski'nin yönetileni beslemek olan yöneticinin başlıca görevini yerine getiremediğinin bir göstergesidir.

Kilisenin bazı kitlesel protestoları başlattığını da görmek ilginçtir. Gösteriler yasaklanabilir ve toplantılar dağıtılabilir fakat in-

sanların dinsel bir görevi yerine getirmelerini engellemek Polonya'da olanaksızdır. Mayıs 1982'de gerçekleşen büyük gösteriler halk Kiliselerden çıkarken gelişti. Kalabalık Polonya gösterisine katılan biri, kilise arkasındaki kalabalığın içine girmenin ve mesajları, bültenleri dağıtmanın ve korkusuzca haberleşmenin ne kadar kolay olduğunu görecektir. Kilise, Polonya işçi sınıfının mücadelesinde önemli kurumsal bir araçtır. Yöneticiler bunu bilirler, gene de birşey yapmak ellerinden gelmez. Glemp papazları tutuklamaya yönelik girişimleri açıkça ilan etmiştir ve istese bile ruhban sınıfını mesaj taşımaktan ve kilise odalarını toplantılara açmaktan alakoyamaz. Mart 1982'de Başpiskoposlar Konseyi, tutukluları serbest bırakmak, Dayanışma'nın 1980 anlaşmalarına göre varolma ve faaliyet gösterme hakkını tanımak ve toplumsal diyalog çağrısı yapmak gibi standart taleplerden biraz daha fazla şey talep eden on maddeli bir plan öne sürdü. Dayanışma «sınırlı toplumsal ve sendikal program fikrini daha fazla bir kesinlik ve süreklilikle savunmalıydı.»

Kibarlığı taktik olsa bile, Jaruzelski Kiliseye karşı kibar bir umursamazlık içindeydi —kiliseyi daha sonraki günlerde kalkan olarak kullanmak isteyebilirdi. Polonya Kilisesinin varlığı Jaruzelski'nin faaliyet alanını, diğer Doğu Avrupa ülkelerindeki yöneticilerden daha fazla sınırlıyor. Polonya'daki en önemli sorun tarımın ve Kilise'nin, özel tasarruf hakkını zayıflatan her reforma karşı koyuşudur. Kilisenin en güçlü olduğu yerler kırsal kesimdir. Polonya'da etkili herhangi bir Neo-Stalinizmin ortaya çıkışı, Kilise yerle bir edilene kadar, imkânsız olmasa bile çok zordur.

Gerçekten de 1950'lerin başında klasik polis-devlet baskısı yoluyla Kiliseye baskı yapmaya yönelik girişimler geri tepti. Kardinal Wyszynski'nin tutuklanması, kilise yapımına izin vermemek, varolan kiliselerin tecavüze uğraması ve papazların rahatsız edilmesi Kilisenin otoritesini veya konumunu zayıflatamadı. Kilise Polonya'daki savaş sonrası her büyük krizden daha güçlü çıktı. Papazları öldürmek ve Kiliseleri yakmak bir yana, Jaruzelski, muhalefetin iyi örgütlenmiş odak noktasının varlığına, tartışılmaz uluslararası prestijle Vatikan'da oturan Papa'ya gösterdiği kadar hoşgörü göstermek zorundadır. Bu faktörler generalin tercihlerini zorlaştırır.

Jaruzelski, tüm dünya ülkelerindeki sendika ve işçi hareketlerinin tepkisini de dikkate almak zorundadır. Jaruzelski'nin darbesini izleyen sol kanat yorumların «kaçınılmaz» sıfatını büyük ölçüde kullanmalarına karşın Batı işçi hareketleri Dayanışma'nın kendisi kadar şaşkınlığa uğradı. İlk tepki ağır sözlerle dolu ithamlar yayınlamak oldu; fakat bir belirsizlik ve bazı haftalık dergilerde. Dayanışma'nın bastırılmasına karşı somut işçi hareketi muhalefeti geliştirme isteği vardı.

Sendikaların tepkisi Dayanışma'nın varlığına gösterilen ilk tepkiyi izlemeye eğilimliydi. Sağ-kanat sendika liderleri kendilerini, Dayanışma liderlerinin tutuklanmasını protesto eden fakat Sovyetler Birliğine ve genelde komünizme karşı zehirlerini akıtmada temkinli davranan Muhafazakâr Partilerle aynı platformda buldular. Komünist Partiye daha yakın sendika liderlikleri malum protestolarını yayınlayıp genellikle sessiz kaldılar. Arasıra sahte dayanışma politik bölünmeyi bir yana bıraktı. Örneğin Madenciler Sendikası yöneticilerinden Komünist Michael Mc Gahey, Silezya'daki işgal grevini sürdürmeye çalışırken askerler tarafından öldürülen Polonyalı madencilerin anısına bir dakikalık saygı duruşu önermişti.

İngiliz sendika hareketi içindeki değişik tepkiler diğer Batı ülkelerinde yankılandı. Fransa'da sosyalist sendika konfederasyonu CFDT (Dayanışma ile yakın ilişkiler kuran ve Lech Walesa'nın ziyaret ettiği bir konfederasyondur) Dayanışmayı destekleme organizasyonunu, 1982'nin başında bir numaralı faaliyet olarak belirledi. Bunun tersine, Komünist CGT Jaruzelski darbesini destekledi ve rejimi desteklemesine karşı güçlü bir iç muhalefetin ortaya çıkmasına rağmen Polonya'daki olayları dikkate almadı. Konfederasyon Fransa'da Dayanışma'yı destekleyen herkesi, iç politik nedenlerden dolayı anti-komünist hisleri canlandırmaya çalışmakla suçladı.

Burada önemli bir nokta var. İki başlıca sendika konfederasyonunun takındığı değişik tavırlar kadar (fanatik sağ-kanatçılarla aşırı solcuların karışımı üçüncü Fransız sendika konfederasyonu **Force Ouvrie**'re, özerk ve aşırı güçlü öğretmenler sendikası FEN'in yaptığı gibi, Dayanışma üzerindeki baskıyı kınadı) 13 Aralık darbesi Fransız Sosyalist Partisi ile Fransız Komünist Partisi arasında genel bir tartışma yarattı. Fransız Sosyalist Partisi aşırı oranda Dayanışma yanlısı, Komünist Partisiyse aynı oranda Juruzelski yanlısıydı. Komünist Parti Sekreteri Georges Marchais Polonyalı otoriteleri desteklemek üzere televizyona çıkarken, Sosyalist Parti Genel Sekreteri Lionel Jospin Polonya'da olup bitenleri mitinglerde ifşa etti. 1981'in başındaki Fransız başkanlık ve milletvekili seçimlerinde Komünistlerin yenilmesi üzerine iki parti arasındaki ayrılıklar ve iki Fransız sendika konfederasyonu arasında, Mitterand-Mauroy hükümetinin politikalarına nasıl tepki gösterileceğine ilişkin çekişme, Polonya'ya yönelik birbirine aykırı tepkilerde de yansıdı.

İtalyan Komünist Partisi'nin tepkisi çok daha farklıydı. İtalyan Komünist Partisi lideri Enrico Berlinguer, Varşova'daki darbenin 1917 yılında başlayan dönemin sonunun müjdecisi olduğunu belirtti. İç politika gene önemli rol oynadı. Berlinguer 1970'lerin ortasında öne sürdüğü «tarihsel uzlaşma» tezlerini hâlâ savunduğundan ve yeniden güçlenen Sosyalist Parti'yi elinde tuttuğundan, son 15

yılın çoğulcu, Sovyet dışı politikalarını korumayı acil bir politika olarak gördü. İKP'nin tepkisi, FKP'ninkine karşıt olarak, geliştirdiği daha olgun bir çözümleme ve daha önceden başlattığı tartışmayı yansıttı. İtalyan sendikal hareketi, politik olarak bölünmüş olmasına karşın Fransız sendika liderlikleri arasında varolan sekter keskinliğe katlanmaz. Gerçekten de bazı sanayiler ve zanaatlarda Komünist, Sosyalist ve Hıristiyanları birleştiren tek bir sendika vardır —Fransa'da inanılamayacak bir birleşme. Fransız CGT'nin Ağustos 1980'den sonraki dönemde Dayanışma'yı zoraki benimsemesinin tersine, İtalyan sendika hareketi Polonyalı yoldaşlarını bağrına bastı ve Komünist CGIL Walesa'yı Roma'da 1981'de misafir etti.

Batı Almanya'da Dayanışma'ya verilen sendikal destek daha sessizdi. Baskı eleştirildi fakat Sosyalist Enternasyonal Başkanı Willy Brandt Polonya'nın içişlerine müdahale edilmesine karşı uyarıcı bir bildiri yayınladı. Bu, Batı Alman işçi hareketinin konumunu, uluslararası sol-kanadın, yıllardır işçi sınıfının en kesin eylemi olarak görülen ülke politikasına ilişkin düşünceden vazgeçmesinin mantıksız görünmesine karşın, özetler. Polonya'daki olaylar detant yanlıları için, artan ticaret ve ilişkilere dayanan politik özgürleşmeye ve Doğu-Batı gerilimini azaltmaya yönelik yavaş, tedbirli hareket biçimlerini olumsuz biçimde etkiledi. Bunun tersine, Polonya işçi sınıfı, Dayanışma —Batı sendikalarının 1970'lerde ilişki geliştirdiği resmi Doğu Avrupa sendikalarının antitezi— yoluyla birdenbire, Brandt gibi **Ost politik**cilerin olanaklı olduğunu düşünmediği, bütün Polonyalılar için politik, toplumsal ve kültürel özgürlük alanları yarattı. Üstelik, doğrudan işçi sınıfı ve sendika örgütüne yönelik olması amaçlanmış Jaruzelski darbesi, gelişmiş ilişkilerin 1953 de Berlin'de, 1956'da Poznan'da, 1956'da Budapeşte ve 1968'de Prag'da görülen türden baskıyı önleyeceğini savunan Batılıların yüzünde tokat gibi şakladı.

Bu yüzden, Polonya sorunu Batı işçi hareketi için başlıca sorun oldu. Polonyalı sürgünlerin varlığı —bazıları 1939-45 sürgünüyle gelenler, diğerleri anti-Yahudi temizlik hareketinin 1968'de sürdüğü insanlar ve 13 Aralık'ta Batı'da kötü durumda kalan az sayıda Dayanışma üyesi— sendikalar üzerinde bir baskı oluşturdu. Fakat Polonyalı gruplar ve Dayanışmayı destekleme grupları tek ortak bir örgüt kuramadı —yalnızca Londra'da Dayanışma'yı destekleyen altıdan fazla ayrı grup vardı ve İngiliz işçi hareketinde Dayanışmaya verilen desteği bölüyordu. Yükselen talepler destek için yeterince açık ve basitti— tutukluların serbest bırakılması, Dayanışma ile görüşmelerin yeniden başlaması ve Ağustos 1980 anlaşmalarına geri dönülmesi— fakat İngiliz işçi hareketinin bu taleplere nasıl erişeceğini kimse bilmiyordu. TUC ve TGWU, AUEW, GMWU, NUT ve NALGO'yu da içeren birçok önemli sendika Polonya elçiliğine

protesto ve bazı durumlarda delegasyon yolladı. Len Muray Avrupa TUC tarafından yollanan delegasyonun bir parçası olarak Polonya'ya bir ziyaret için vize almaya çalıştı fakat başaramadı. Bazı sendikalar, yiyecek ve tıbbi gereçleri satın almaya ayrılan TUC fonuna katkıda bulundu; altı kamyon yük 1982 baharında Polonya'ya gönderildi. Sendika liderlerinin bir kısmı, TUC Kongre Binasının dışında kamyonlara yük yüklerken fotoğraf çektirdi. Jest olmasına karşın, cömert yardım zamanla Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa'daki Katolik kaynaklardan gelen sürekli yardım akışıyla hiçbir belirgin sendika yönelimi olmaksızın birleşti. Birçok İngiliz sendikası ve TUC, Dayanışma liderleriyle Ağustos 1980 ile Aralık 1981 arasında kişisel ilişkiler kurdu. O zamanlar ziyaretçi alışverişi vardı. Batı sendika liderleri protestoda bulunurken sık sık kişisel olarak tanıdıkları insanlardan sözediyorlardı. Yasal işleyiş döneminde Dayanışma'nın aktif olarak geliştirdiği uluslararası işçi hareketi bağlantıları şimdi karşılığını veriyor. 1945'den beri İngiliz işçi hareketi Doğu Avrupa ile, egemen Komünist Parti'nin kontrol ettiği belediyeler, barış örgütleri, sendikalar, Komünist Partiler gibi resmi kurumlar yoluyla bağlantı kuruyordu. Doğu Avrupa'ya yapılan ziyaretler dikkatlice düzenlendi. Yoğun toplantılar, fabrika ziyaretleri, resepsiyonlar ve Karadeniz ya da göl kıyısında iki güzel günde dolu gündem ideolojik bölüntüler arasındaki ilişkilerin arttığı izlenimini yarattı. Resmi olmayan ilişkilerin kurulması zor, işçi grupları arasında toplantılar imkânsızdı. Bütün bunlar Dayanışma'nın ortaya çıkışıyla bütünüyle değişti. Hoşnutlukla ve saygıyla karşılanan Dayanışma resmi ziyaretlerde pek yer almazken, Batılı sendikacılar ilk olarak işçilerin sorunlarının gerçek görüntüsünü yakalayabildiler ve işçi sınıfının dile getirmek zorunda olduğu şeyleri işitebildiler. Batı sendika genel sekreteri kendini fabrika gezintilerinde ve Dayanışma bürolarını bir sandviç ve bir bardak çayla denetlerken bulacaktı belki de. Aynı zamanda, Walesa'nın kamuoyuna yeterince duyurulan yurtdışı gezilerine ek olarak Dayanışma fabrika düzeyinden delegeleri Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki kendi düzeylerindeki insanları ziyaret etmek üzere yolladı. Çok az LOT uçağı Dayanışma delegasyonu olmaksızın Varşova'yı terkediyordu. Polonya işçileri ve Batı sendika hareketleri arasında güçlenen ve artan bu ilişkiler Doğu Avrupa'da, özellikle Rusya kontrollü Dünya Sendikalar Federasyonunun merkezi Prag'da bazı rahatsızlıklara yol açtı.

Fakat ellerin birleşmesinin ve hümanist yardımların ardında, Batı sendika hareketi ve özellikle İngiliz sendika hareketi tepkilerinde kararsız göründü. Alt düzeyde, Dayanışma'nın sürgündeki eylemcilerinin fabrika ziyaretleri ve konferans konuşmaları ılımlı bir tepkiyle karşılandı. Coventry'deki Massey-Ferguson işçileri, Dayanışma'nın oradaki başkan vekili ve şans eseri 13 Aralık'da İngilte-

re'de olan Piotr Kozlowski'nin müracaatından sonra Varşova Ursus traktör fabrikasına mal gönderip getirtmeyi yanlış olarak niteledi. Diğer yandan Komünist Parti atelye idare memuru, Kozlowski'nin Coventry ve Manchester bölgelerindeki diğer fabrikalarda konuşmasını engelledi. Bu engelleme taktikleri; tutukluların serbest bırakılmasını ve demokratik haklar ve hukuk kurallarının yeniden düzenlenmesini isteyen CPGB Yürütme Kuruluyla çelişiyordu.

TUC Doğu Avrupa'daki bütün ulusal sendika merkezlerine Dayanışma üzerindeki baskıyı protesto etmelerini yazdı ve Macaristan dışında onaylayıcı bir tepki görmedi. TUC'un Doğu Almanya'daki eşdeğerinin tepkisi o kadar onur kırıcıydı ki TUC Doğu Berlin'le ilişkilerini askıya aldı. Kongre Binası ile Doğu Avrupa arasındaki ilişkilerin 1982'de dondurulmasına karşın TUC-Doğu Avrupa ilişkisinin amacını yeniden gözden geçirmeye yönelik hiçbir ciddi girişim yoktu. Böyle bağlantıların kesilmesine yönelik talep Nisan 1982'de İrlanda TUC'u tarafından kesinlikle reddedildi. Ve TUC ulusal bir merkez olarak Doğu Avrupa'yla arasındaki mesafeyi korurken, İngiliz sendikalarının Sovyetler Birliği ve diğerlerine karşılıklı ziyaretleri devam ediyordu. Polonya'daki olaylar Doğu Avrupa'daki resmi sendikalara yönelik İngiliz sendika politikasını etkiledi fakat belirleyici biçimde değiştirmedi.

İşçi Partisi, açıkça Başkan Reagan ve Mrs. Thatcher'in samimî ortaklıklarından hoşlanmamasına karşın, Aralık'taki kitlesel haykırışa katıldı. Mart ayındaki kötü şekilde organize edilmiş İşçi Partisi mitingi, İşçi Partisi yöneticilerinde Dayanışma'ya yönelik bir gayretin olmadığını gösterdi. Gericilerin Dayanışma'yı coşkunca desteklemeleri, bir işçi hareketi kampanyasını başlatmayı her yerde zorlaştırdı. Amerika'nın Cruise füzelerine karşı İngiliz kampanyasıyla birleşen silahsızlanma hareketinin ve büyüyen barış hareketinin varlığı, anti-Reagancılığın çok rağbette olduğunu gösterdi. Reagan'ın yanında olduğu bir şeyin karşısında olmak bütünüyle doğal karşılandı. Azalan Doğu-Batı gerilimine ve Polonya'da bağımsız bir sendikanın varlığından ileri gelen politik yardıma üstü kapalı bir biçimde dayanan, ümit verici ve teşvik edici Avrupa Nükleer Silahsızlanma hareketi de Dayanışma üzerindeki baskı yüzünden keskin bir darbe yedi. Reagan'ın Soğuk Savaşa geri dönüş için çalıştığı çok açıktı. Fakat bu, politik ümitlerini, böyle bir merhametsiz buz makinesinin Polonya'ya yerleşmesini Avrupa'daki ideolojik bölünmelerin erimesine bağlayanlar için rahatsız ediciydi. Dayanışmanın yaratılması da, bastırılması da işçi hareketlerinin Comecon ülkelerine ve onların politik kurumlarına yönelik tavırlarını yeniden değerlendirmeleri için ilk referans noktası olmalıydı. Ancak şu ana kadar böyle bir yeniden değerlendirmenin başladığını gösteren bir delil yoktur.

İşçi hareketi bu konuyla ilgilenirken, birçok soruyu dikkate al-

mak zorundadır. İlk olarak, sosyalistler ekonomik ve mali yaptırımlardan sözederken ne demek isterler? Tüm ticaretin bütünüyle blokajını mı, yoksa yalnızca kredileri genişletmekten vazgeçmeyi mi kastediyoruz? Bu kararları kim alacak ve devlet ya da özel şirketler ve işçiler için ödüllendirme usulü ne olmalıdır ve sonuçta kim zararlı çıkar? Böyle yaptırımları uygularken ölçütümüz ne olmalıdır? Demokratik politik hakların yokluğu mu (Tayvan, Sovyetler Birliği)? Sendika liderlerinin tutuklanması mı (Polonya, Türkiye)— Bağımsız işçi sınıfı örgütlerinin yokluğu mu (Çin, Tanzanya)? Eşcinsel haklarının ihlali mi (İrlanda, Küba)? Ya da ilgimizi çeken belirli olaylar olduğunda mı bu tür çağrıları yapıyor (Şili 1973; Polonya 1981), fakat birçok ülkede varolan süreğen baskıyı ihmal mi ediyoruz? İyi hazırlanmış ekonomik ve mali yaptırımları sınırlı bir süre uygulamak olanaklı mı? Ya da, ekonomilerin bu tür dış yaptırımlara karşı süresiz olarak yaşayacağını ve eğer varsa, yaptırım uygulamasının kurban ülkenin halkının dış müdahale olarak algılanan bu önlemlere karşı daha kararlı direnmesine yol açtığını söylemek daha mı doğru?

İşçi hareketi çağdaş uluslararası mali işleyişlerin nasıl çalıştığını ve nasıl kontrol edilebileceğini yalnızca teorik anlamda değil günlük işleyişler açısından da gerçekten biliyor mu? İşçi Partisi Londra'nın denizaşırı operasyonlarında sosyalist hükümetin müdahalesi için hangi olanakların varolduğuna daha fazla dikkat etmemeli mi? İşçi hareketi yanlış yaptırımlar yerine, kendi ülkelerinde demokratik, ilerlemeci değişiklikleri gündeme getirmeye çalışan örgütlere etkili politik ve maddi destek sağlamada yoğunlaşmamalı mı? İşçi sınıfının politik baskısının yalnızca sendikal örgütler yoluyla sağlanabileceği ülkelerde (Güney Afrika, Brezilya, Polonya) «politik» ve «sendikal» talepler arasında açık bir ayrım olmasını beklemek olanaklı ya da doğru mudur? İşçi hareketi örgütleri Doğu Avrupa'daki eşdeğerleriyle nasıl ilişkiler kurmalıdır? Kitle düzeyinde bağlantı kurma olanakları nelerdir? Dayanışma'nın neredeyse **komünal** iç demokrasisi de Batı sendikal sistemlerin işleyişine karşı bir meydan okuma sergiledi mi?

İngiliz işçi hareketi (Diğer Batılı işçi hareketleriyle ortaklaşa olarak), Dayanışmanın doğumundan sonraki umutlu dönemde, işçi sınıfı tarafından elde edilmiş politik kazanımlarına güvenilir bir ekonomik temel oluşturulması için Polonya'ya büyük bir Batılı ekonomik yardım paketinin hazırlanması için bir kampanyaya girişmedi. Şimdi bile, gözaltındakilerin salıverilmesi ve Dayanışmanın yeniden inşaası karşılığında —etkisiz bir sopayı sulu bir havuçla değiştirmek için— yüklü bir Batı yardımı teklif etmek için çok mu geçtir? Polonya'nın militarizasyonunun uzun süreli etkileri nelerdir? Parti lideri haline gelen ve daha sonra konumunu askeri **force majeure** ile pekiştiren generallerin örneklerinin arttığını görebilir mi-

yiz? Ne oldu da, 1917 sonrasının komünist politik ilkelerde (ve uygulamasında) ordunun ve güvenlik güçlerinin partiyi sıkı bir biçimde bağımlılaştırması ortaya çıktı?

Sorular listesi sürebilir ve sosyalist perspektiften bir cevap bulma girişimi korku verici bir görevdir. Fakat bu, üstlenilmesi gereken bir görevdir. 1945 Avrupa uzlaşması Doğu Avrupa'daki artan sayıda işçi ve Batı Avrupa'daki birçok Komünist Parti'yi kapsayan artan sayıda sosyaliste göre artık kabul edilebilir gibi değildir. Doğu Avrupa'daki sanayileşme, birikim ve hızlı sosyal, eğitimsel ve kültürel gelişmelerin ilk kahramanca aşamasından sonra, kişisel özgürlüklerin zayıflaması («hiçbir toplumsal düzende kişisel özgürlük ortak mülkiyete dayanan toplumlarda olduğundan daha fazla güvenceye alınamaz» sözünü söyleyen de Marx ve Engels'dir) ve politik diyalog yokluğu, generallerin gelişmiş Kuzey Avrupa devletlerinde iktidarı ele geçireceği saçma ve tehlike arzeden görüntüsüyle sonuçlanan yozlaşmış ekonomik ilişkiler ortaya çıkarmıştır.

Polonya'daki olaylar Avrupa'nın sosyalist tarihinde kesin bir çatlağı işaret eder. Kopma, ülkenin işçi sınıfının neredeyse bilinçsizce, iktidarı beceriksizce ele geçirme girişiminden dolayı ortaya çıktı fakat Polonya devleti Eylül 1980'le Aralık 1981 arasındaki 16 aylık ikili iktidara hoşgörü göstermeye hazır değildi. Polonyalılar iktidarı paylaşmaktan yana sözler ettiler fakat savunmasız bir insanı süsleyip püslediler: «iktidar bölüşümü» deyişi modern politik sözlüğe yapılan katkılardan biriydi. İktidar bölüşülemez. Yalnızca el değiştirebilir. Ve Dayanışma bütün sendikalar gibi iktidarı devralacak kesin bir hareketin aracı değildir.

Türkçesi: İsmail FERAHLAR

Dayanışma'nın Dönüşümü ve Orta Avrupa'nın Geleceği

David Ost*

Sovyet blokundaki evrimin böyle olması hiç beklenmiyordu. Sejm' de serbest senato seçimleri ve muhalefet için garanti edilmiş sandalyeler, Dayanışma'nın yeniden yasallaşması ve yeraltı basınının çoğunun yasallaşması, muhalefete kendi günlük gazetesini çıkarma izni verilmesi ve radyo ve TV'yi kullanmalarının garanti edilmesi, kamu sektörlerine ve özel sektörlere eşit davranılması ve ekonominin piyasa ekonomisine açılması vaadi —şu son aylarda Polonya'yı altüst eden değişiklikler gerçekten çığır açan değişiklikler. Polonya şimdi çok partili, neo-korporatist bir piyasa ekonomisi kurma yolunda, muhalefet partileri, biçimsel olarak Leninist bir parti (savunulacak ilkeleri gittikçe azalsa da) tarafından yönetilen bir devlette etkili olmak için rekabet ediyorlar ve işçiler, piyasa ekonomisi mantığını güçlendiren bir hükümete karşı, kısa dönem çıkarlarını korumak için sendikalarda savaşıyorlar. Devlet sosyalizmi sisteminin sonunun başlaması pek uzak değil. Parça Parça çözülüyor.

Doğu Avrupa'nın nefes kesici siyasal dönüşümü, Avrupa'nın geleceği için tarihsel önem taşımakta. Doğu Avrupa'nın gelişmesi en azından, 1992'de, Batı Avrupa'nın siyasal bütünleşmesini altüst edecek. En iyi olasılıkla da Londra'dan Lublin'e yayılan yeni bir birleşik Avrupa'ya yol açacak; bu olasılığa imparatorluğun yükünden usanan Gorbaçov genelde iyi bakar görünse de, potansiyel bir Slavcılığın ardılları bunu bir tehdit unsuru olarak görebilir. Polonya ve Macaristan'daki siyasi ve ekonomik liberalizasyon. Gorbaçov'un Avrupa'ya ilişkin açık yeni değerlendirmesi hesaba katılmaksızın anlaşılamaz. 1980'lerde, bugünkü duruma —bütünüyle yeni bir Avrupa'nın eşiğine— gelinmesine yol açacak neler oldu?

5 Nisan 1989'da Yuvarlak Masa Anlaşması'nın imzalanması, yıllardır durmadan bastıran Dayanışma yönetimi özellikle de Walesa açısından, neo-korporatist pazarlığın yerine getirilmesini temsil ediyordu. 1981'de Walesa, toplumsal huzursuzluğa son vermek vaadiyle ayartılan Parti'ye, desteklediğini söylediği radikal reformları tamamlaması teklifini yaptı. 1989'da anlaşma öneren Partiydi, temeli

* TELOS dergisinin Bahar 1989 tarihli sayısından çevrildi.

atılan reformların gerektirdiği toplumsal denge tipinin yalnızca güvenilir bir muhalefetle sağlanabileceği nihayet anlaşılmıştı. Ama bir çözüm olası olmaya başladığında, bu çözüm özellikle Dayanışma açısından sorun yaratmaya da başladı. 1981'de Walesa piyasa reformunu desteklediğini söylemişti, ama bunun getirdiği sorunlarla hiç uğraşmadı. Piyasa reformu, yoksul bir sosyalist ülkede, fiyatlarda ve ekonomik eşitsizliklerde hızlı bir artış demekti. Bunların, en başta Dayanışma'ya yol açan toplumsal protestoların kıvılcımını çaktığı açıktı. Başka bir deyişle, eğer toplumsal adaletsizlik Dayanışma'nın yaratılmasına yol açtıysa, Dayanışma, dayanışmayı engelleyen ve yeni adaletsizlikler yaratan bir programı tamamlama sorumluluğunu nasıl alabilirdi? Eğer hükümet, Dayanışma'nın 1981'deki teklifini kabul etseydi, Walesa işçilerin karşı çıkacağı piyasa reformlarını destekliyor olacağından ya kendi ekonomik reform programından vazgeçmeye zorlanacaktı ya da Dayanışma'nın dağılışını hızlandırmış olacaktı. Dayanışma miti açısından hükümetin teklifi reddetmesi büyük şanstı, böylece Walesa da seçim yapmaya zorlanmamış oldu.

Ama hükümet şimdi kabul etti. Piyasa reformları, fiyat artışları gibi temel özelliklerinden biriyle katı bir şekilde yerini aldı ve bu, 1980'lerin grevlerinin tersine reforma tabi tutulmamış bir ekonomiye karşı değil, kesinlikle reforma tabi tutulan bir ekonomiye karşı yapılan son yılların grevlerinden de görülebilmekte. Piyasa reformunun bakış açısından, hükümetin piyasa ekonomisine açılmayı tamamlamaya çalışması sevindirici. Bu, Walesa'nın, hükümete muhalif birisi olarak işçilerce, onların ekonomik çıkarlarının koruyucusu olarak algılanmasına izin vermekte. Muhalefetin çoğu bunun doğru olmadığını biliyor ama, Dayanışma'nın destekleyicilerinin piyasa reformu için en iyi şansı sağlayacağını da biliyorlar. Dayanışma'yı, işçilerin acil çıkarlarını savunmada bir yol olarak savunanlardan bazıları şimdi, onu, piyasa ekonomisine yavaşça girmede en iyi şans olarak savunmaktalar. Bu akıl yürütme tarzı en iyi muhalif gazeteci Maciej Kozlowski tarafından ifade edilmekte: «Piyasadaki katastrofik durum, toplumun durmaksızın derinleşen zengin, fakir ayrımı, belirsiz geleceğe ilişkin yaygın gerilim — bütün bunlar müthiş patlayıcı bir bileşim oluşturuyorlar. Böyle koşullarda, 'zenginden al ve fakire ver' şarkısını söyleyen yeni Robespierre'lerin ortaya çıkışı hayli sevimli olmakta... Robespierre'imiz kolayca alkış ve destek kazanacaktı ve bu da bir trajedi olacaktı... Böyle bir senaryoya karşın tek garanti, insanların çoğunun müthiş güvenine sahip bir sendikanın (Dayanışma) yeniden etkin kılınmasıdır.»[1]

---

(1) Maciej Kozlowski, «Noworoczne Wrozby», **Tygodnik Powszechny** (8 Ocak 1989) s. 3 : 5 (sonraki rakam sütunu gösteriyor).

Bununla birlikte, «Robespierre», Dayanışma'nın, Parti'deki komünist sıfatlı kapitalistlerin «sömürüsüne» ve Dayanışma'daki sendikacı sıfatlı reformistlere karşı işçilerin çıkarlarını korumaya adanmış olan «İşçi Grupları»nı biçimlendiren, Walesa'nın diğer eski rakipleriyle birleşmiş olan Dayanışma'nın eski Başkan Yardımcısı Andrzej Gwiazda'nın şahsında, kanatlarda şimdiden bir kenarda beklemeye başlamış bile. Bu durumda Dayanışma'nın, 1980'den bu yanaki sembolik birliğini bile uzun süre sürdürmesi olası değil, önümüzdeki aylarda kemer sıkma politikası kesinlikle, Walesa'nın hem başına geçmeyi pek istemeyeceği hem de denetleyemeyeceği yeni bir iç kargaşalıkları dalgasının kıvılcımı olacak. Dayanışma içinde de büyük bir olasılıkla temel parçalanmalara yol açacak olan bu durum, sırasıyla, ya varolan kaosu daha derinleştirecek ya da gelecekteki sağlıklı bir çoğulculuğa katkıda bulunacak. Buna nasıl gelindi?

Dayanışma'nın Piyasa Ekonomisine Açılması

Dayanışma'nın dönüşümünün öyküsü sivil toplumun, özellikle de onun temel bir bileşeninin, yurttaşın kategorik dönüşümünün öyküsüdür. Dayanışma, KOR'un 1970'lerdeki toplumsal (devlete karşıt olarak) demokratikleşme mücadelesinin neredeyse tamamına biçim verdiği siyasal ideolojinin liderliğinde ortaya çıktı. 1968 Polonya ve Çekoslovakya yenilgileri Doğu Avrupa'da devlet-merkezli reformun umutsuzluğunu yayar gibi olmuştu. Gelecekte de devlet reformu umudu olabilmesi için yapılacak şey, varolan bu durumda devlet reformu konusunda mücadeleden vazgeçmekti. 1970'lerin muhalefeti böylece, anahtarı devletten topluma, politikadan anti-politikaya taşıdı. Açık, demokratik bir devlet için savaşmak yerine açık, demokratik bir toplum için savaşacaklardı. Hedef, «sivil toplumu yeniden oluşturmak», siyasetin edilgin (hem Stalinist hem de Schumpeterci teorideki edilgin anlamında) nesnelerini, «yurttaşlar»a yani, yaşadıkları siyasal yapıları özgürce yaratan ve biçimlendiren, kendi kendilerini yöneten insanlara dönüştürmekti.

1980 Ağustosunda Gdansk'da işçiler genel greve gittiklerinde ve Lenin Tersaneleri'ndeki grev merkezlerinden şehri yönettiklerinde, en sonunda işçiler yurttaş olmuş gibi gözüküyorlardı. Başarının şaşırttığı grev liderleri başka ne talep edeceklerini bilmiyorlardı. İlk haftalar ve aylarda, Dayanışma, tek amacın herkesin sendikaları biçimlendirmesine izin vermek ve kamu politikasında bir payı olması olduğunu söyleyip durdu. **Podmiotowosc** (öznellik) —insanları, tarihin edilgin nesnelerinden çok tarihsel özneler yapma süreci— Dayanışma'nın yeni parolasıydı. Sendika, hükümet nezdinde güç kazanmak için, Parti'ye saldırılmayacağını, yalnızca herke-

sin «yurttaş olabildiği «özgür bir sivil toplum» istendiğini tekrarlayıp durdu.[2]

Gdansk, 1968 sonrası muhalefetin düşlerinin demokratik sivil toplumunu gerçek kılıyor gibi gözüktüğü için böyle bir folklorun merkeziydi. Bununla birlikte tam da başarıya ulaşıldığı anda sivil toplum muhalefeti sorununun modası geçti. Parti sivil toplum üzerindeki tekelini sürdürdüğünde, muhalefet stratejisi anlamlıydı. Ama Parti'nin Gdansk Anlaşması'nı, imzalamasıyla tekel parçalandı. Dayanışma bir gecede, bağımsız bir sivil toplumun yeniden yaratılması sloganından, bağımsız sivil toplumun bir parçası olan sendikaya geçti ve evrensel ilkeden belirli bir kuruma dönüşmesi çekiciliğini sona erdirdi.

Devlet Dayanışma'nın varlığını tanıdığı zaman, Dayanışma devletin «yeniden oluşturulmuş bir sivil toplum»un lehinde olduğunu artık görmezlikten gelemezdi. Artık herkesi «yurttaş» olmaya teşvik etmek yetmiyordu. Ne de basitçe Dayanışma'nın, «sürekli açık demokrasi» için çabaladığını söylemesi yeterliydi. Gdansk Anlaşması'nın imzalanması somut, kurumsal meselelerin çözülmesi gerektiği anlamına geliyordu. Devletle yüzleşilmesi zorunluydu, görmezlikten gelinemezdi.

Dayanışma bu doğrultuda zorlandığı için geleceğe bakışı değişti. Elbette, herkesin yurttaş olması **gerekliydi**, ama şimdi uzak bir amaç olmuştu bu. Acil görev, herkesi yurttaş yapmak değil, bazı insanları yurttaş yapmaktı. Eski, bulanık, «sürekli açık demokrasi»[3] amacı, temsil ettiklerinin çıkarlarını kollamak için, düzenin siyasal yetkilileriyle anlaşmalar yapmaya çalışan kurumsal sendika liderlerince bir kenara atılmıştı. Başka bir deyişle, politika tekrar gündeme gelmişti.

Bu dönüşüm en iyi, Dayanışma'nın ideal yurttaş idealindeki dönüşümde görülebilir. 1980'de «yurttaş», tersanedeki ortalama işçiydi. «Herhangi bir kimse olarak yurttaş, yurttaş olarak herhangi bir kimse.» Lenin Tersaneleri'ndeki greve dair her yazılı dökümde ya da adalet için kahramanca savaşan gemi işçisi sevgilisine hizmet etmek için bir aydının kariyerini feda ettiği, Andrzej Wajda'nın ajitprop **Demir Adam**'ından ortaya çıkan tanımlama budur.

(2) Paul Breines'in Dayanışma'yı «demokratik kurtarıcı» diye karakterize ederek en azından bu birinci dönemde çok fazla hedef alınmıştı. (**Telos** 65'de (Sonbahar 1985). s. 153 «Kurtuluşu Kurtarmak») Dayanışma ve sivil toplum üzerine en iyi makalelerden ikisi Andrew Arto'nun **Telos** 47'deki (İlkbahar 1981) «Devlete Karşı Sivil Toplum : Polonya 1980-1981»; ve **Telos** 50'de (Kış 1982) «Sivil Topluma Karşı İmparatorluk : 1981-1982». Ayrıca bkz. ZA Pelczynski «Dayanışma ve Sivil Toplumun Yeniden Doğuşu», John Keane y., **Sivil Toplum ve Devlet**, (Londra : Verso, 1988).

(3) Terim George Konrad'dan gelmektedir. **Antipolitika** (San Diago : Harcourt Brace Jovanovich, 1981) s. 35.

1981'de Dayanışma'nın yurttaş imgesi artık yönetilen üyeler değil seçilmiş sendika delegesi, kitlelerin hemen üstündeki eylemci. onların yararına heyecanla çalışan, en iyi Dayanışma'nın 1981 Sonbaharındaki 1. Ulusal Kongresi'nin 896 delegesince örneklenen kişilerdi. Gdansk grevi devrimci bir **sovyet** akla getiriyorsa, Ulusal Kongre de her zaman alternatif bir **parlemento** olarak gözükür.

Bu dönüşümde sürüp giden, muhalefetin siyasal anlayışındaki bir değişikliktir — «birlik» için ortaklaşa arzudan alanların ayrılması gerektiği değerlendirmesine geçiş. KOR, niyetinin toplumsalı, yalnızca politikanın yerelleştirilmesi olarak devletle özdeşleştirilmesi üzerinde temellendirilen siyasaldan ayırmak olduğunu ifade etti. KOR sürekli, devleti reddettiğinde, onunla birlikte politikayı da reddettiğini iddia ediyordu ve Dayanışma da aynı şeyi söylüyordu. «Biz toplumsal bir hareketiz, politik bir hareket değil», diye yazıyordu. KOR'un tarihçisi Jan Jozef Lipski ve Gdansk Fabrikalar Arası Grev Komitesi'nin temsilcileri de, hükümetin görüşmeci komitesine aynı şeyi söylüyorlardı.[4] Bir anlamda, iddia edilen şey açıkça saçmaydı. KOR ve Dayanışma politik muhalefetin ürünleriydi ve onların ısrarla «politika»dan kaçınmaları kısmen, bir köşede duran baskı aygıtlarını yerinde tutma çabasıydı. Yine de iddianın önemli sonuçları vardı. Politikanın amaçlanan reddi, yalnızca politikanın sivil topluma bağlanması anlamına geliyordu, bu da derin anti-kurumsal içerimleri olan yeni bir toplumcu politika yaratıyordu.

1980 Lenin Tersanesi **sovyetinin** yapısı ve ortamının açık kıldığı gibi, Dayanışma'nın toplumsalı anlayışı en açık tanımıyla politikayı içeriyordu. Bu toplumsal ve politik'in birbirinden ayrılması değil, yalnızca bu birliğin Leninist parti devletinden sivil topluma taşınmasıydı. Böyle olması da elbette, Dayanışma'ya devrimci bir tını veriyordu, söylemi özgürlükçü ve toplumcuydu, bu yüzden de dünya devrimcilerine çekici geliyordu. Ve bu nedenle Gdansk genel grevi, Lenin Tersanelerindeki merkezleriyle, sık sık **polis**'in —yaşamlarına ortaklaşa biçim veren ve kendi kaderlerini saptayan, kendilerini yöneten yurttaşların özgürce bir araya gelişi— canlandırılması olarak tanımlandı. Toplum ve politika Lenin Tersanesi'nde aynı şeydi. İnsanlar birlikte yaşıyor, birlikte oynuyor, birlikte dua ediyor, birlikte oy veriyorlardı. Sahne hem ciddi, hem de neşeliydi. Karnaval olarak toplum ve **sovyet** olarak toplum — ya da basitçe, **polis**'in yeniden keşfi. 1956'daki acemi Budapeşte işçi konseylerinde **polis**'in yeniden kuruluşunu gören Hannah Arendt 1980 Polonya olaylarını anlatmak için şair kesilirdi.

---

(4) Jan Jozef Lipski, KOR : İşçileri Koruma Komitesi (Berkeley : California Üniversitesi yayınları, 1986). Gdansk'daki bazı görüşmelerin bir kopyası A. Kemp-Welsh'in Dayanışma'nın Doğuşunda (New York : St. Martinis, 1983) vardır.

Yaşam sıkıcı, olağan akışına dönmek zorunda olduğundan, Gdansk grevlerinin ardından, özgürleştirici sivil toplum düşleri çok yaşayamadı. Ve Dayanışma yönetimi, tam da sendikanın varlığı yüzünden ortaya çıkan krize somut, kurumsal bir çözüm getirmek istiyorsa toplumcu **polis** idealini terketmek zorunda olduğunu görmesini bildi. KOR'un toplumsalı politikadan zorla ayırması yalnızca, Dayanışma'nın politik olanı toplumsal olanda sahiplenmesine yol açmıştı. Kurumsal meselelerin ele alınması gerektiği zaman da Dayanışma, politik olanı toplumsal olandan ayrı bir şey olarak anlamaya başladı. Toplumculuğu birdenbire yokolmadı, sendika, hükümeti pazarlığa zorlamak için sürekli olarak kitle ayaklanması tehditini savurmaya gereksinim duyduğundan, yokolamazdı da zaten.[5] Ütopik yurttaşlık arzuları, Mart 1981'de bütün ülkede genel grev başlar gibi olunca kısa bir süre için geri döndü, ama anlaşma imzalayarak grevi anlamsızlaştıran Walesa düşleri boğuverdi — Dayanışma, grevin getireceği varsayılan alternatif programa sahip olmadığından, böyle yapmak zorundaydı. Hemen kısa bir süre sonra da sendika gönülsüzce, sonbaharda Gdansk'ta toplanacak olan 1. Ulusal Kongresi için yerel liderler ve vekiller seçme işine girişti. Özgürleştirici şenlik olarak politika anlayışı, kökleri kurumlarda olan bir politika anlayışına dönüştü. Lenin Tersaneleri **sovyeti**, sendikanın kongresinin yapıldığı Olivia Spor Salonu'nda parlemento oldu.

Politikanın, özgül kurumsal alternatifleri ve onları eklemleyecek bir liderliğin oluşturulmasını gerektirdiği keşfedilmişti. «Sürekli açık demokrasi»nin, rekabetçi seçkinlerden oluşan bir sivil toplum lehine azaltılması gerekiyordu. Çok faal bir radikal olan Jacek Kuron bile bu konuma geldi. 1981 Şubatındaki bir söyleşide (öyle tartışmalı bir söyleşiydi ki o sıra yayımlanmasını yasakladı) Kuron, KOR ve Dayanışma'nın insanların gerçekten yönetmeyi istediklerini kabul etmede yanıldıklarını söylüyordu. **Biz** insanları yönetmeyi isteyebiliriz, ama insanlar bunu istiyor gözükmüyor, diyordu Kuron. Eğer insanlara kendilerini yönetmeleri için daha fazla vakit verirsek, çoğu bu vakti balık tutarak, içerek ya da kadınlarla yatarak geçirecektir. «Onları yönetime **getirmemiz** durumunda sonucun ne olacağı açıktır. Bu kadar çok 'yönetici' olması durumunda yönetmek için geri kalanlara zor uygulayanlar gerçek yönetici olacaktı.»[6]

Ve böylece, Dayanışma için demokratikleşme aslında herkesin kitlesel katılımını teşvik etmek demek iken, 1981'in ortalarında bazılarının yurttaş olarak katılımını teşvik etmek anlamına gelir ol-

(5) Bkz. David J. Ost, «Vazgeçilmez Belirsizlik : Dayanışma'nın İç Otorite Yapısı», **Karşılaştırmalı Komünizm Çalışmaları** (Yaz 1988).

(6) Jacek Kuron, «Nie de druku», **Polityka i Odpowiedzialnosc** (Londra : Aneks, 1984) s. 184.

du. En üst düzeydeki sendika liderleri, hükümet ile genel görüşmeler başladığında, yönetilen üyelerin kavrayamayacağı, geniş bir alana yayılan meseleler üzerinde uzlaşmaya varmaya çalışıyordu. Dayanışma şimdi de, devletten şiddetli bir neo-korporatist bir çözüm istiyordu, böylece sendika ekonomik reformların tamamlanmasına yardım etmeye razı olacak ve devletteki Parti otoritesini, sendikanın varlığını sürdürme hakkının garanti altına alınması ve politik sonuçları belirlemede etkili olması karşılığında destekleyecekti.[7] Dayanışma gittikçe daha fazla yeni toplumsal seçkinler olarak davranmaya uğraşıyordu, üstündeki tek yük «sürekli açık demokrasi»nin toplumcu mirasıydı — Kasım 1981'de sıkıyönetimin ilanıyla sendika bu yükten kurtulana dek sürdü. Kurtuldu, çünkü artık kitle baskısı kalmamıştı. Sıkıyönetimin ilanıyla, Dayanışma varlığına son verdi. Dayanışma yasal bir sendikaydı ve yasallığını kaybedince artık bir sendikanın işlevini yerine getiremezdi. Geride kalan tek şey Walesa sembolü ve onun adı çevresinde toplanan bir yeraltı yönetimiydi. Dayanışma'nın resmen yasaklanmasıyla, Walesa, kitlelere verecek yanıtı olmaksızın o kitlelerin umudunun simgesel vücut buluşu oldu.[8] Şimdi yaptığı her şey otomatikman Dayanışma'yı temsil ediyordu. Walesa'nın baş sözcüsü olduğu neo korporatist çözüm («azınlık için politika»), kasım 1981'den sonra, «sürekli açık» demokrasi («herkes için politika») için temel olarak **görülebildi**, çünkü Walesa'nın yanındaki «azınlık» dışında «herkes» için katılma fırsatı yoktu. Bütün sıkıyönetim dönemi boyunca ve sonrasında Walesa'nın grubuna muhalif politik etkinlikleri için, önceki «normalleştirme» deneyimlerinin herkese beklettirdiğinden çok daha fazla yer almıştı.

Şimdi, yeraltındaki Dayanışma ve özellikle Walesa ve Zbigniew Bujak çevresindeki uzlaşmacı hizbin, sıkıyönetimin ilanından sonra, polise karşın değil, daha çok ondan dolayı gelişebildiği oldukça açık gözükmekte. Eylül 1986'daki son af ilan edildiğinde, polis ülkenin dört bir yanındaki yaklaşık 3000 yeraltı eylemcisini ziyaret etti, onlara eylemlerinin oldukça ayrıntılı bir listesini sundu. Polis onların ne yaptığını tam olarak biliyordu. Belli tutuklamalarıyla polisin, yeraltı yönetiminin seçilmesinde kısmen sorumlu olduğu bile gözükmekte. Dayanışma'nın Varşova'daki liderlerinden Bujak'ın, kendisi gibi önemli sendika eylemcileri arasında bir çok hasmı vardı ve 13 Aralıktaki tutuklamalarda, kendisi gibi bunlar da kaçabilmişti. İleriki aylarda, Bujak ve taraftarlarına dokunul-

(7) Bu kitabımda geliştirildi, **Dayanışma ve Politika Karşıtlığının Politikası** (Philadelphia : Temple University Yayınları, çıkmakta). Aynı zamanda bkz. «Doğu Avrupa'da Birleşik Bir Çözüme Doğru : Polonya Vakası», adlı makalem, **Doğu Avrupa Politikası ve Toplumları** 3 : 1 (Kış 1989).

(8) Seçimler 1981'de onun için çoktan sıkıntılı olmaya başlamıştı. Ulusal Kongre'de Walesa oyların sadece % 55'ini alarak birinci raundu zorlukla geçti.

mazken, hemen hemen bütün mücadeleciler ele geçirildi. 1982-83'te Bujak'ın grubuyla yakın çalışmalara giren kıdemli bir muhalif eylemci olan Pawel Bakowski, polis ajanlarının onu sık sık izlediğini gördüğünü anlatmıştı. Çok aranan biri gibi gözükmesine karşın hiç tutuklanmadı. Bakowski'nin açıklaması, hükümetin Bujak'ın grubunu canlı tutmaya fiilen çalıştığı yolunda, çünkü onun mücadeleci olmayan politikası, sokak gösterilerine karşı çıkması ve karşıtlarının politikalarına «diyalog» çağrısını sürdürmesi daha çok tutuluyordu.[9] Polonya muhalefet çevrelerinde pek rağbet görmese de, Bujak'ın son tutuklanmasının havası Bakowski'nin görüşlerini kuvvetle destekliyor: 31 Mayıs 1986'da içeri alındı, 2 ay sonra, yeraltını gereksiz kılan genel afla serbest bırakıldı. Bugün Bujak, Walesa'nın yeni toplumsal sözleşmeyi görüşen «yuvarlak masa» takımından biri.

Sıkıyönetim sonrası yıllarda Dayanışma'nın dönüşümü, en iyi ekonomik görüşlerindeki değişiklikten anlaşılabilir. Başlangıçta, sol KOR'la yakın bağlantılarından dolayı Dayanışma piyasa çözümlerine şüpheyle bakıyordu. Oysa 1981'in sonunda, Polonya'daki, Walesa dahil hemen herkes, bir tür piyasa reformu gereksiniminden bahsettiği zamanlarda bile, Walesa Dayanışma'nın yönetilen üyelerinin arzularına karşı çok hassastı. İşçilerin çıkarlarıyla çeliştiği için sık sık piyasa yanlısı konumlardan uzaklaşmıştı. Bütün bunlar sıkıyönetim sonrası değişti — ve kesinlikle sıkıyönetimden dolayı. Sorun elbette, Dayanışma'nın **kaybetmiş** olmasıydı ve görünüşteki bu tarihsel yenilginin yan sonucu olarak sendikanın inandığı her şeyden şüphe edilir olmuştu. Dayanışma'nın kesinlikle fazla büyük olmasının cezasını çekmiş olduğunun hatırlanması gerekir. Sıkıyönetimin ilanından haftalar ve günler önce bile saygıdeğer sendika stratejistleri, böyle bir sonuç olanaksızdır, sendika çok güçlüdür... vs. diyorlardı. Sonunda ani darbe geldiğinde, muhalefet stratejistleri her şeyi yeniden düşünmek zorunda kaldılar. İlk tepki hükümete ilişkin herşeyi sorumlu tutmak olsa da, muhalifler kısa bir süre sonra içlerinde araştırma yapmaya da başladılar. Dayanışma'da ters giden neydi ki öyle kolayca yenilebilmişti? Ve her şey sorgulanmaya başladı, hemen ardından eleştiriler özellikle Dayanışma'nın temel **solculuğu** üzerinde odaklaşır oldu. Yeni muhalifler Dayanışma'nın, KOR'un sol-kanat görüşlerine çok yakın düşmüş olmasının sorunların kaynağı olduğunu söylemeye başladılar. Her ne

---

(9) Bkz. Ewa Hauser'in Bakowski ile yaptığı röportaj «Pawel Bakowski : Yeraltı Basını», **Poland Watch 6**, (1984). Bu ayrıca Bakowski ile yapılan kişisel tartışmalara da dayanmaktadır. Yeraltının örgütlenişi üzerine daha fazla bilgi için bkz. David Ost, «Yeniden Polonya'ya Ziyaret : Normalleşme ve Muhalefet», **Poland Watch no 7**, 1985 s. 85'ten itibaren

kadar KOR, vaktiyle olduğu kadar radikal Sol[10] olmaktan çıkmış olsa da, KOR'un temelde her zaman piyasa karşıtı olduğu ve Walesa hizbinin KOR'un görüşlerinden çok fazla etkilendiği de doğruydu. Ve KOR, Dayanışma'nın başarısından dolayı itibar görmüştü, şimdi de yenilgisinden sorumlu tutulmalıydı. Dayanışma'nın 16 ayı sıkıyönetimde son buldu, Sol-KOR'un muğlak formülasyonu olan ve Dayanışma'nın amacı olarak resmen benimsediği «kendini - yöneten cumhuriyet»te değil. Öyleyse sol sorumluydu — ya da en azından artık sayısız yeraltı eylemcisi bunu iddia etmekteydi. 1984'e gelindiğinde, Dayanışma'nın çok sol kanatta olduğu için kaybettiği görüşü neredeyse muhalefetin yeni ortak yargısı oldu. Dayanışma devletten haklar istedi, yüksek toplumsal yardım harcamalarını, bireysel çabalara karşı ortak çabaları destekledi. Dayanışma bir sendikaydı ve bütün sendikalar geleneksel olarak «sol-kanat»tadır. Bu tür tartışmalar yaygınlık kazandı. Dayanışma'nın «sosyalizmine» yapılan saldırıların her çeşittenliği bir fenomendi, kötü basılmış **samizdat** yayınlarındaki ilkel saldırılarından, düşünürlerin (Andrzej Walicki) ve önde gelen gazetecilerin (Stefan Kisielewski, Piotr Wierzbicki) sofistike, kuramsal olarak şiddetli saldırılarına dek.[11] Bununla birlikte daha şaşırtıcı olan, Sol'un kendisini savunmadaki yetersizliğiydi. Verimli ve zeki yeraltı gazetecisi David Warszawski dışında, Sol'un bir örgütü olarak Dayanışma'yı **savunmaya** hazır neredeyse tek bir kişi bile yoktu.[12] Gerçekten de Dayanışma, onun ürü-

(10) KOR'un iki kurucusu Jacek Kuron ve Antoni Macierewicz, radikal solun ateşli taraftarlarıydı. Kuron, elbette, Korol Modzelewski ile beraber 1964 Troçkist «Partiye Açık Mektup»un yardımcı yazarıydı ve Troçkizm'den vazgeçmesine rağmen Sol'a çok yakın kaldı. Daha genç olan Macierewicz —1948 doğumlu— ne yazık ki KOR hakkında Batı'da yapılan çoğu tartışmalarda gözardı edildi. Che Guevara'nın ve Şili'deki MIR partisinin genç destekçisi olduktan sonra KOR'a gelmişti — hatta bazı MIR mültecilerine, onlar yeni ülkelerinde grevler düzenlemeye başlayıp, sınır dışı edilene kadar sığınma hakkı sağlamaları için yardım etmişti. 1976'da, KOR'u kurmadan sadece 3 yıl önce Başkan Nixon'u Amerika'nın Vietnam'a müdahelesini protesto etmek amacıyla gösteriler düzenlemişti. Macierewicz'in görüşleri daha sonra Sağ'a kaydı, ancak bu sırada hep Sol'un bir örgütü olarak kalan KOR'dan çok fazla ayrı kalmıştı.

(11) Andrzej Walicki, «Mysli o sytuacji politycznj'i moralno - psychologicznej w Polce», **Aneks 25** (Londra, 1984); Piotr Wierzbicki, **Mysli Staroswieckiego Polaka** (Londra : Puls 1985). Ayrıca bkz. Walicki, «Liberalizm ve Polonya» **Critical Review** (Kış 1988)

(12) Michnik, Wierzbicki'ye karşı 1979'daki muhteşem denemesinde («Kurtlar ve Melekler», **Hapisaneden Mektuplar** [Berkeley, Kaliforniya Üniversitesi yayınları 1985]) Sol geleneklerini savunurken Wierzbicki'nin 1985'deki daha etkili açıklamasına ciddi olarak meydan okumamıştı. Son olarak, Michnik daha çok Batılılarla konuşmalarında Sol'u savundu — yurt içi için yazdığı yazılarda daha az savundu. Gerçekte, kendisi 1982 denemesi «Sığınaktaki Konuşmalar»da savaş öncesi Polonya sosyalizmindeki «totaliter

nü olarak ele alınmıştı ve şimdi, yenilgiden sonra, sendika kayıtlarında savunulmaz görülüyordu.

Giderek tek taraflılaşan kuramsal tartışma bağlamında, resmi Dayanışma yönetimi için, yeni yönelimlere karşı çıkma yolu yoktu. Bu yeni yaklaşımın süzülmesi «sivil toplum» kavramındaki en son biçim değiştirmede de görülebilir. 1980'lerin ortalarında, Polonya muhalefeti için sivil toplum, kesinlikle, Marx'ın her zaman inandığı anlama geliyordu — burjuva toplumu, başka bir şey değil. Ama bu Marx için, sivil toplumun yıkılmasının gerekliliği anlamına gelirken, Polonya muhalefeti için, sivil toplumu yeniden yaratma mücadelesi burjuva toplumu için mücadele biçimini almak zorundadır anlamına geliyordu. Bu yüzden politik özgürlük için mücadele, ekonomik özgürlük için mücadeleyi gerektiriyordu. Bu, Doğu Avrupa demokratik muhalefetinin temel rasyonalitesinde tarihsel bir dönüşümdür. Geleneksel «politik reform olmadan ekonomik reforma hayır», sloganı tersine çevrildi: «Ekonomik reform olmadan politik reforma hayır!» ilk slogan 1960'larda, Leninist yönetici partinin piyasa ekonomisi reformlarına girişme çabalarına bir tepki olarak atılmıştı. Muhalefet için, tartışmayı politik meselelerde odaklamanın yoluydu. Bununla birlikte 1970'lerde ve 1980'lerin başlarında, politika «toplum»un başına çökmüştü. Artık basitçe «ekonomi»ye indirgenmişti. Dayanışma, planlı ekonomiyi ortadan kaldırmayı talep etmeksizin politik reformlar için uğraşmış, ama başaramamıştı. Yeni bilgelik «gelecekteki Dayanışma»nın, her şeyden öte ekonomik reformlar için çalışmak zorunda olduğunu, bunun politik çoğulculuk için tek sağlam temel olduğunu söylüyordu. «Mülkiyet hakları teorisi», 1984'te Varşova'da gerilimli bir konu olmuştu ve hemen sonra Staniszkis gibi önde gelen radikaller bile özel sermayenin ateşli savunucuları oldular.[13] Bununla, yurttaş idealinin daha da netleştiği bir noktaya gelmiş olduk. İdeal yurttaş, 1981'in parlementer delegesinden, hatta broşürler ve mektup gazeteler yayımlayarak vaktini aptalca harcayan yeraltı politik eylemcisinden uzak değildi. Oysa yeni model yurttaş, belki de en iyi Janas'ın örnek verilebileceği

---

tohumlar»dan bahsederek sola karşı yapılan son saldırıyı başlatır ve sağkanat Indecja'nın yasallığını sağlamak için çalışır (a.g.e.) Kuron'da Solu desteklemek için gönülsüz olmuştur, hatta bu daha önce, 1981'de, önceki komünist sempatisini, Hıristiyan'ın Tanrıyı arayışına benzer bir sosyal adalet arayışı olarak açıklamaya çalıştığı kendini alçaltan bir denemeyi kaleme aldığında başlar. Kuron'un Hıristiyanlığı bununla birlikte varoluşçuluktan öteye gidemez. («Zlo ktone czynie», **Polityka i odpowiedzialnosc** [Londra : Areks, 1948]) Sol'un birkaç savunusu için bkz. S. Zelazny, «Lewica-Kryzyz Tossamosci», **Krytyka 18** (Varşova, 1984).

(13) Jadwiga Staniszkis, «Gerçek Sosyalizm Üzerine Bir Kuram İçin, Doğu Avrupa'da iş gücüne yakından bakış» cilt 9, sayı 2 (Temmuz - Ekim 1987) s. 17-21.

yeni girişimciydi — Janas, Ursus Traktör Fabrikası'nda (burada vasıfsız işçi olarak çalışıyordu) Dayanışma'nın önde gelen liderlerinden, Dayanışma'nın 1981'deki Ulusal Kongresi'nin üyelerinden ve Bujak'la birlikte sıkıyönetim döneminde Dayanışma'nın yeraltı liderlerindendi — Aralık 1984'te saklanmaktan vazgeçip bir iş adamı olarak işini kurana dek Dayanışma'nın Ursus'taki eski liderlerinin bir kısmıyla, korunaklı devlet arzı ağının arasında bir yerde olan, tarımsal ürünler alıp satan bir şirket kurdu. Savunusunu şöyle yapmakta: «Bu süreçte çok para kazandık diye kesinlikle hiçbir ahlaki sancı yaşamıyoruz.»[14] 1988'in başlarında Katolik basınla yaptığı hayran olunacak bir söyleşide, iyimser bir biçimde eski sendika eylemcilerini acele iş kurmaları için teşvik ediyordu; geçmişin «sosyal eylemciliği» gibi, «şimdi de Polonya için önemli olan iş» diyordu.[15] Burada, işin eylemcilikten çok daha önemli olduğu ima ediliyor tabii ki. Muhaliflerin gönülden benimsedikleri bir mesajdı. Varşova ve Krakow'da muhalifler, varolan ekonomik yasalardan faydalanıp daha liberal yasalar için kampanya oluşturarak, prototipik ticaret odaları biçiminde bir araya geldiler. Sivil toplum burjuva toplumu anlamına geliyorsa o halde esas yurttaş burjuva olandı. Dayanışma'nın esas amacı —yurttaşlık haklarını yaygınlaştırmak— şimdi burjuvazi üzerine bir bahse girmeye gereksinim göstermekte. Ve böylece Walesa'nın Dayanışması, işçiler üzerindeki otoritelerinden dolayı sürecin işlemesini kolaylaştırabilecek bir grup olarak sunup, kendisini piyasa reformu için çalışan güçlü bir lobiye dönüştürmeye başladı. Nasıl Sandinistalar Sol'un işçi yanlısı etiketini uzun süredir tekellerine aldıklarından dolayı şimdi Nikaragua nüfusunu kemer sıkmaya zorlayabiliyorsa, Walesa da politik reformların pazarlık masasında tartışılmasına karşılık Dayanışma'nın, Polonya'da zorunlu kemer sıkma politikasına girişilmesine yardım edebileceğini ima etti.

Walesa'nın Dayanışması 1981'den beri neo-korporatist bir pakt için çalışıyor. Buna karşın hükümet, yalnızca 1986'nın ortalarından beri aynı yönde ciddi girişimlerde bulunmaya başladı. Eylül 1986 da genel af ilan edildiğinde, serbest bırakılan mahkumların çoğu bir kaç ay içinde yeniden hapse geri döneceklerini düşünüyordu. Oysa hükümet muhalefete yakınlaşmaya başlamıştı, özellikle de ekonomik programına. 1987'nin ortalarında, önde gelen sol eğilimli bir Dayanışma ekonomisti olan Ryszard Bugaj, hükümetin ve Dayanışma'nın ekonomik konumlarının en sonunda birleşmeye yüz tuttuğunu açıkladı — program, kesinlikle işçi karşıtı bir sürü özellik taşıyordu. Sendikanın tepedeki damgası olmasa, hiç kimse Da-

---

(14) Zbigniew Jonas ile görüşme, **Tygodnik Powszechny** (24 Ocak 1988) s. 3 : 3.
(15) A.g.e., s. 3 : 5.

yanışma'nın programının bir sendika belgesi olduğunu düşünemez![16]

Parti'nin Piyasa Ekonomisine Açılması

Parti piyasa yanlısı konumlara nasıl geldi? Daha başlarda bir takım önemli adımlar atmış olsa da, Polonya hükümeti piyasa reformuna ciddi ciddi girişmeye reformun «ikinci aşaması»nı ilan ederek 1987'de başladı. Yeni önlemler aslında özel işe başlanmasını daha kolaylaştırıyordu, liberalize edilmiş yasalar para takasını ve sermaye ithal hakkını düzenliyor ve **zloti**'nin tam iç konvertibilitesine yol açan bir süreç başlatıyordu. Dayanışmadaki serbest piyasacılar için «ikinci aşama» bir şok oldu. Onların liberal ekonomik programları kabul görüyordu ama liberal politik bir programın temeli olduğunu görmüyordu, onlar da Parti'nin, onu izlediği varsayılan politik içerimleri olmaksızın yalnızca ekonomik programlarını benimsediğini gördüler.

1988'de garip şeyler olmaya başladı. Pazar ekonomisine açılma demokrasiye açılmayı gerektirmeyebiliyordu, ama piyasanın etkisiyle belirginleşen toplumsal dönüşümler Polonya'yı gerçekte tam da aynı doğrultuda zorlamaya başlıyordu. Piyasanın başarısına uygun düşmekten uzak olan bu yeni gelişmeler, kesinlikle piyasanın başarısızlıklarına uygun düşüyordu. Bunlar Polonya ekonomisinin modernleşmesinin sonuçları değil, ekonominin **çözülmesinin** sonuçlarıydı. Şimdi Dayanışma'nın (8 yıl öncekinden tamamen farklı bir Dayanışma olsa da) yeniden yasallaşmasına yol açan olaylar, şiddetli bir ekonomik krizle hızlandırılmıştı. Durgun bir devlet sosyalizmi ekonomisinin sonucu olan önceki krizlerden farklı olarak bu sonuncu kriz, reforma tabi tutulmuş bir ekonominin krizlerinden (bir çoğunun) ilkiydi. Ve en son kriz 1988 grevlerince —daha da ayrıntıya inersek işçilerin grevlerdeki başarılarınca— iyice belirginleştirildi. Dayanışma'nın Nisan sonu ve Mayıs başındaki ilk grev dalgasında hiçbir şey yapmaması şaşırtıcı olmadı. Bydgoscz'daki ilk grev bile fiilen resmi sendika tarafından örgütlenmişti ve kendiliğinden oluşan grev komitesinin, hemen sonraları greve giden öteki fabrikalarda model olan Dayanışma'nın yeraltı hücreleriyle hiçbir bağlantısı yoktu. Nowa Huta'da grev başladığında, yerel Dayanışma yöneticileri en başta bir provakasyon olduğunu düşündüler, çünkü işin içinde olan insanları bilmiyorlardı![17] Walesa Lenin Ter-

(16) **Tygodnik Mazowsze 212** (20 Mayıs 1987).

(17) Henryk Wujec, «Lekcja ostatnich tygodni», **Tygodnik Wazosze 251** (18 Mayıs 1988), diğer makaleler bu sayıdadır. Ayrıca bkz. yuvarlakmasa tartışmaları, «Pomaju - co dalei?» **KOS 142** (22 Mayıs 1988). Bu metinlerin çoğu Londra kökenli. **Sansürsüz Polonya Haber Bülteninde** çevrilip yayımlandı.

sanesi'ndeki greve katıldı, çünkü en üst politik muhalif olarak statüsünü sürdürmek zorunda olduğunu görüyordu. Öteki yaşlı sendika liderleri işgal edilen yerlere gelmediler bile. İşçilerin aksine Walesa **per se** (aslında) daha yüksek fiyatlara karşı değildi. Daha yüksek fiyatlar, desteklediği bir reform programının bir parçasıydı. Ancak bildiği tek şey, en azından kritik bir kısa süre işçilerin daha yüksek fiyatları hoş görebileceğiydi, yeter ki kendi örgütleri bunu resmen protesto edebilsin. Ve böylece teklifini hükümete götürdü: bağımsız sendikaların çıkmasına izin verin, ben de işçileri uzun vadedeki politik çıkarlarına karşılık kısa vadedeki ekonomik çıkarlarından vazgeçmeye ikna edeceğim. Bununla birlikte hükümet henüz buna hazır değildi, Walesa ve Dayanışma'ya işçilerin ücret artışı taleplerini desteklemekten başka seçenek kalmadı, eğer hiçbir şey yapmasalardı, ilk olarak bir temeli, onlara verilen politik kaldıracı kaybedeceklerdi. Ve böylece, Walesa'nın hayal kırıklığına karşın, işçiler —politik teslimiyet olmaksızın, ücret artışını— «kazandı.»

Zafer piyasa reformuna darbe etkisi yaptı. Daha yüksek fiyatların potansiyel yararlı sonuçlarının çoğu (piyasa ekonomisine açılma açısından) ücretler bir kere daha onlarla eşlenene dek artınca yok olup gitti. Reformun çoğu ilan edilmiş «ikinci aşaması» birdenbire çöküşün eşiğinde gözüktü. Ağustosta daha fazla işçi Mayısta kazanılan kadar ücret artışı kazanınca, şimdi ekonominin büyük kısmını oluşturan piyasa sektörü, **zloti**'nin benzeri görülmemiş seyrinde de yansıdığı gibi panik tepkileri vermeye başladı. Ağustos grevlerinin ardından, Mayısta bir dolar için 1400 **zloti** olan serbest piyasa değişim oranı bir ay içinde 2000 **zloti**'ye çıktı. Yılın son üç ayında diğerinin ardında bir engel daha çıktı, 1988'in sonunda tek bir dolar şaşırtıcı bir biçimde 3500 **zloti** ediyordu; ortalama bir Polonya'lının aylığı 15 dolardı ve yeniden vatandaşlığa kabul edilen **Gastarbeiters** milyonerler yaratıyordu. Döviz kurlarının değişmesinin böylesine hasar vermesinin sebebi, ikili para politikasının uygulandığı bu ülkede piyasa reformlarının etkili olmaya başlamasıydı. Troçki dış ticarette devlet tekeli olmasını, sosyalist ekonomisinin en temel özelliği olarak görüyordu ve 1980'lerde bu kalkınca, sosyalist devlet ekonomisinin geri kalanı da onunla birlikte yıkılmaya başladığı için haklı gözükmekte. Çok zor olan cari arzların özel kesimde birikimini kolaylaştıran liberalleştirilmiş ticaret yasalarının ardından hükümet 1988'de, neredeyse tamamı yalnızca özel spekülatörlerin eline geçen dolarları devlete çekmek için [illegible] Polonya yurttaşları için geçerli olmak üzere, devlet bankasının **zloti**yi karaborsa ile aynı oranda değiştirmesine izin verme kararı aldı. Bugün, Orwell'in deyişiyle «dahili ihraç merkezleri» olan bu kuruluşların artmasından dolayı Polonya'da hiçkimse dolarla bir şey alamaz. Temel ihtiyaç maddelerinin bile çok yakında dolarla satı-

lır olabileceği düşünülürse yeni yasaların çok makul olduğu görülür.[18] Bu bağlamda, piyasanın dolar oranındaki sıçrayış paniğe yol açtı. Astronomik fiyat artışlarından korkan Polonya tüketicisi dükkânlara saldırdı, 1988'in sonunda uğursuzca 1981'i hatırlatan yokluklara yol açtı.

Daha çok Sovyet ekonomisindeki değişikliklerden dolayı Polonya ekonomisi için geri dönüş yolu yoktu. Kasım 1988'te atanan, bir kaç özel iş adamını ve planlı ekonominin en sert muhaliflerinden bir kısmını kadrosuna alan yeni Mieczystaw Rakowski hükümeti ancak durumu islah edebilirdi.[20] 1 Ocak 1989'da, yeni bir dizi radikal önlem yürürlüğe girdi. Batı mamullerinin büyük miktarlarda gümrüksüz ithal hakkını, bir kaç özel banka oluşturulmasını, devlet şirketlerinin kredi açısından sınırlanmasını ve ekonominin kamu ve özel sektörlerine eşit davranılması vaadini içeriyordu. Son 8 yıldır izlenen modelin, yani reformların teoride pratikte olduğundan daha kuvvetli olacağını varsayabiliriz. Bununla birlikte bölük pörçük yapılan reformların neticelendiği de oluyor. Polonya kökenlilerin («Polonia»), Polonya dahilinde, ithal edilen dış teknolojiyle mal üretmelerine, yapıp satmalarına izin veren 1982 kararı muhalefetçe «anlamsız» diye suçlandı, oysa gerçekte bugün neredeyse evrensel olan mülkiyet hakları için temel oldu.

Parti, krizin piyasa ekonomisine daha fazla açılma dışında çözülemeyeceği kararını verdiğinden dolayı, Walesa'yla anlaşmak artık daha fazla ertelenemezdi. Yalnızca Walesa'nın Dayanışması, şimdi hem Parti'nin hem de Walesa'nın üzerinde uzlaştıkları reformlara karşı yönelen denetimsiz işçi hareketlerini önleyebilirdi.

---

(18) Son makalelerden biri patates yetiştirmek için dolar ile satın aldığı traktör ve makinaları kullanan çiftçiden söz eder. İki yıl önce pateteslerini dolar karşılığı satma talebi reddedilmiştir, ancak 1 Ocak 1989'dan itibaren yürürlüğe giren yeni yasalar sayesinde buna izin alması neredeyse kesindir. Kötü hava yetersiz gübre ve devletin patates kısıntısına gitmek için yaptığı malzeme sistemindeki normal darboğaz ile birleşirse pekâlâ piyasada yalnızca «yeşil» patates kalır.

(19) Kozlowski, aynı yapıt.

(20) Rakowski, Varşova Ekonomik Örgütünün başkanı Aleksander Paszyinski'yi ve Polonya'da özel teşebbüsü destekleyen en etkin adamlardan birini konut bakanlığında önemli mevkilerden birine atamak istedi. Paszynski Polonya'da özel mülklerin yayılmasında etkin olmuştu ve politik ve ekonomik konular üzerine makaleleri düzenli olarak yeraltı basınında, kendi ismi altında çıkmaktaydı. Paszynski teklifi büyük oranda muhalefetin ne yazık ki kendisini kabul etmeye hazır olmadığını hissettiği için reddetti. (Bkz. «Dlaczego nie wchodze do rzadu Rakowskiego», yeraltında basılan **Tygodnik Mazowsze** 266'da Paszynski ile yapılan konuşma [5 Ekim 1988]) Diğer özelleştirme teklifçileri hükümet mevkilerini kabul ettiler. Mieczyslaw Wilczek, Polonya'nın en zengin özel iş adamlarından biri. Endüstri Bakanı oldu ve iddialı özelleştirme projeleri uyguladı.

Kozlowski'nin yazdığı gibi, yalnızca Dayanışma yeni bir «Robespierre»in ortaya çıkışını durdurabilirdi ve bu «Robespierre» işçilerin isteyeceği «Robespierre» olsa da, reformcular işçilerin ona gereksinimi olmadığına inanmışlardı. Jaruzelski yönetimi bu havada işe girişti. PUWP Merkez Komitesi'nin Ocak 1989'daki fırtınalı bir plenyumunda, Jaruzeslki, İçişleri Bakanı Czeslaw Kiszczak ve kalan üst düzey Parti yönetimi, eğer Merkez Komitesi onların, Dayanışma'nın restorasyonu çağrısını desteklemezse istifa edeceklerini söyleyerek tehdit ettiler. Katı tutumcuların programdan tamamen yoksun olduğunu dikkate alan Merkez Komitesi Jaruzelski'ye güven oyu verdi. Walesa'nın Dayanışması ile yuvarlak masa görüşmeleri 6 Şubatta başladı.

Görüşmeler, klasik korporatist senaryonun bir parçasıydı. Hiç biri bu amaç için seçilmiş olmasa da, hükümetin, Dayanışma'nın ve resmi sendikaların temsilcileri kapalı kapılar ardındaki bir dizi oturumda, herkesi bağlayan bir toplumsal sözleşmeye varmak için bir araya geldiler. En tepedeki, dört beş en yakın danışmanlarıyla (Dayanışma'nınkiler arasında Kuron ve Michnik de vardı) birlikte Kiszczak ve Walesa'dan oluşan «Magdalenka Grubu», pollitik değişiklikler ve erken parlamento seçimleri üzerinde anlaşmak gibi çok önemli kararlar aldılar. Çok müthiş bir manzara — bir kaç Parti lideri, amansız karşıtlarıyla bir araya gelmişler ve birlikte Anayasa'yı yeniden yazıyorlar. Magdalenka'nın altında yer alan çeşitli komiteler ve alt komiteler değişik meselelerin hassas noktalarında anlaşmaya vardılar. En önemli komiteler politik reformlar, ekonomik reformlar ve sendika çoğulculuğu komiteleriydi; ev bulma, sağlık bakımı, madencilik, eğitim, dernekler, gençlik sorunları ve ekoloji gibi meseleler daha küçük alt komitelerde tartışıldı. Ekonomik reform komitesi, her iki tarafın da genelde uzlaştığı piyasa ekonomisine açılmanın tamamlanmasının çeşitli yollarını tartıştı. Anlaşmazlıklar, geçişin temposu, devletçe sürdürülen para yardımının türleri, yöneticilerin piyasa kurallarına uygun işletmecilik yapmaları için nasıl edileceği ve bu paketin işçilere nasıl satılacağına ilişkindi. İlginçtir ki, bu ayrımlar her zaman katı «parti çizgisi»nde ilerlemedi. Dayanışma ve hükümetin her birinin ikişer asli ekonomik temsilcisi vardı ve iki gruptakinin de biri sosyal demokrat biri serbest piyasacı idi! Dayanışma'nın sosyal demokrat ekonomisti Bugaj, hükümet tarafındaki Wladyslaw Baka ile, Dayanışma'nın öteki asli ekonomik temsilcisi Janusz Beksiak'tan da fazla uyuşmaktaydı. Bu arada Beksiak ta hükümetin serbest piyasacı, liberal Sanayi Bakanı Mieczyslaw Wilczek ile daha fazla ortaklık bulabiliyordu. Devlet sosyalizmi sistemini çözme görevinin karmaşıklığı konusunda, görüşmeler çözülmemiş bir sürü meseleyle karşı karşıya kaldı Önemli olan şu ki, bunlar gerçek görüşmelerdi, yalnızca PR'nin fantezileri değildi. Son belgeler gerçek bir uzlaşmanın sonucuydu

ve hükümet yalnızca teklifleri ele almaya değil, onları yasalaştırmaya zorlandı.

Anlaşmanın can alıcı noktası elbette ki, Dayanışma'nın sendika olarak yeniden yasallaşmasıydı. Ama sorunun can alıcı noktası da buydu. Bugün Dayanışma nedir? Sıkıyönetim ilan edildiğinde, Dayanışma bir sendika olarak varlığına son vermişti. 1980'lerin ortalarında, hiç kimse, bulmaya en çok gayret gösterenler bile, yaşayan bir Dayanışma gösteremezdi. 1987'de yeraltı basını ısrarla bir konuyu işliyordu: Dayanışma öldü. Bir kaç tane yeraltı hücresi vardı elbette, ama Varşova'dan bir eylemcinin söylediği gibi, bu hücreler «o kadar yerin altındaydı ki, çoğu işçi onların varolduğunu bile bilmiyordu!»[21] Bir Dayanışma **Yönetimi** kesinlikle vardı: Walesa'nın çevresindeki grup, raporlar yayımlamayı ve hükümeti görüşmeye çağırmayı sürdürüyordu. Tek sorun hiçbir temelin olmamasıydı; ortada olan bir sendika değil bir mitti.

Bununla birlikte bu aşırı zayıflık, paradoksal olarak, Dayanışma'nın yeni gücü oldu. 1988 grevlerinin ardından genç işçiler sendikal etkinliklere bağlanmaya başladıklarında önlerinde öncülük edecek hiç kimse yoktu. Onlar Dayanışma'nın itibarının geri verilmesini talep ettiklerinde, yalnızca itibarı geri verilecek Dayanışma olmadığını gördüler; sendika yeni baştan kurulmak zorundaydı. Dayanışma yalnızca bir mit olduğu için, işçilerin kendileri onu yeniden yaratabilirdi ve tam da öyle yaptılar. 1988'in sonlarında, **Dayanışma'nın kendi liderlerinin şaşkınlığı altında** Dayanışma bir kere daha sendika oldu.[22]

Bu yeni Dayanışma eskisinden 3 önemli yönden farklıydı. Birincisi öncekinden çok daha küçüktü. İnsanlar, hiçbir şeyin onu daha iyi yapamayacağına inanacak kadar, yaşanan krizin derinliğinin farkına varmışlardı. İkincisi, **kendiliğinden** daha fazla bir işçi örgütüydü. 1980-81'de önemli bir rol oynayan mühendisler ve teknisyenler bugün büyük ölçüde yoktular. Bir kısmı yurt dışına gitmişti, ötekiler kendi şirketlerini kurmuşlardı ve 80'lerin ortaların-

(21) Maciej Janowsksi ile; Varşova'daki Walesa öncesi Dayanışma başkanlığının üyesi ile yapılan görüşme: «Ostatni moment na powrôt», **Arka** 24 (1988) s. 69.

(22) Bu durumla beraber herkes oyuna dönmek istedi. Hatta herkesi iş adamı olmaya çağıran Ursus lideri Janas bile herşeyden sonra şimdi gerçek bir sendikacı olduğunu açıkladı. («Juz», Zbigniew Janas'la **Tygodnik Powszchny**'de yapılan görüşme [19 Mart 1989] s. 5). Genelde genç işçiler ağıla dönmek isteyen «yaşlı» liderlere (çoğunlukla 30'larmdaydılar) pek sıcak bakmadılar. 1981'den beri Dayanışma Ulusal Komisyonu'nun üyesi olan Tadeusz Jedynak Avustralya'dan Silesia'daki eski fabrikasındaki 1988 grevinde yer almak için döndüğünde grevciler onu içeri bile almadılar. Onu kendi politik oyununu oynamak isteyen biri gibi gördüler. Bu senaryo bir çok işyerinde tekrarlandı. (Bkz. Marciej Jankowski ile mülakat, **Arka** aynı yapıt).

daki düşünsel havadan etkilenen çoğu da, bugün, sendika etkinliklerinden pek te hoşlanmamakta.[24] Üçüncüsü, yeni Dayanışma ekonomik reforma eskisinden daha karşıydı — her şeyden öte bu genç işçiler reformların sonucunda artan fiyatları protesto ederek sendikal etkinliklere başlamışlardı.

Bu sonuncu faktör bugün, Dayanışma'nın tutarlılığına yönelik en büyük tehlikeyi oluşturmakta. Kısaca sorun şu, şimdi Dayanışma'nın ekonomik reformları destekleyen bir yönetimi ve ona karşı çıkan üyeleri var. Bu şimdiden, pazar yanlısı vaatlerinin bir kısmını geri çekerek şimdiye kadar meydan okumalara karşı çıkan Walesa yönetimine yönelik bazı saldırılara yol açtı. En son Yuvarlak Masada, Walesa ve diğerleri tekrar gerçek sendikacılar gibi davrandılar. Örneğin, bir çok Dayanışma uzmanının hayat pahalılığının otomatik artışını enflasyonal olarak ele alması gerçeğine karşın ve Ocak'taki bir toplantıda sendika yönetiminden hiçkimse onları savunmazken,[25] bunun yeni temelinin modunun farkında olan Dayanışma tarafı, en sonunda «endeksleme»yi (cost-of-living-riders) bir Yuvarlak Masa anlaşmasının katı bir koşulu yaptı. Diğer alanlarda da Dayanışma, son beş yılda aldığından daha fazla piyasa karşıtı bir tavır aldı. Sorun, bunun ne kadar süreceğidir? Dayanışma'nın kendisi uzun vadede piyasa ekonomisine açılmayı vaat etmişti. Bu geliştikçe, Walesa desteğini verecektir. Ama eğer böyle yaparsa, bu, Dayanışma içinde büyük parçalanmalara yol açmayacak mı? İşçiler, Dayanışma'nın yeniden yasallaşmasının açıkça «Yeni Robespierre»i dışarda bırakarak düzenlenmesine tepki vermeyecekler mi? Yanıt, büyük olasılıkla verecekleridir. Gerçekte çoğu vermeye başladı bile.

Walesa Karşıtı ve Piyasa Karşıtı Muhalefet

Burada «**Walesa'nın** Dayanışması»ndan bahsettim, çünkü artık tek şey değiller. Walesa **kendiliğinden** sendikadan vazgeçerken, rakiplerinden bir grup, kendilerini ılımlı muhalefetin umutsuzca kaçınmaya uğraştığı Robespierre olarak sunarak gevşekliğin önünü almak için birleştiler. «İşçiler Grubu» o sıralardaki diğer bir kaç ulusal liderin yanı sıra, Walesa'ya meydan okuyan üç kişiyi, Andrzej Gwiazda, Jan Rulewski ve Marian Jurczyk'i sendika başkanlığı için

---

(23) 23 Mart'tan itibaren Dayanışma Organizasyon Komitesi, Gdansk'ta sadece 116 kuruluşta kuruldu: bu, bu bölgedeki kuruluşların % 10'undan azdı.

(24) Artık birçok entellektüel aynı şekilde hissediyor. Martta bir öğrenci «neden Dayanışma'yı dert edelim?» demişti. «Hepsinden öte, yapılacak en duyarlı şey bu yararsız Bilim Akademilerini kapatmak olacaktır. Ancak bunu hangi sendika söyleyebilir?»

(25) «Na posiedzenu KKW», **Typodnik Mazowsze** 279 (25 Ocak 1989), s. 2 : 1.

1981'de bir araya getirdiler.[26] Grup açıkça piyasa reformunun işçi sınıfına yeni bir darbe olduğunu düşünmektedir: «Komünist Parti aparatçıkları mülk sahibi olunca artık komünist olmayacaktır, ancak özgür sendikaların düşmanı olmaya devam edecektir.» Piyasa ekonomisine açılmanın arttığı koşullarda, «işçi kesiminin ve Dayanışma'nın temel görevi işçilerin çıkarlarını korumak için tüm çabalarımızı harcamaktır,» bu da, «azami ücret artışı için savaşmak... ve fazla mesai yapmayı reddetmek» demektir. Aynı zamanda da Walesa'ya politikacılık oynamayı bırak demektir: şimdi sendikacı olmanın zamanı, politikacı değil.[27] Grup, Yuvarlak Masa'yı hain olarak ilan etti. Walesa, hükümet sözcüsü Jerzy Urban gibi, Grub'u reformu tehdit eden, tehlikeli «solcular» olarak ilan etti.[28]

İşçiler Grubu reformun bedeline karşı çıkarken henüz yalnız değil. Resmi sendikalar da (OPPZ, ki lideri Alfred Miodowicz Politbüro üyesidir) reform karşıtı bir rol oynamaktalar. Yuvarlak Masa konuşmalarında OPPZ, işçilerin çıkarlarının tek tutarlı savunucusu olarak görünmeye çalıştı. Dayanışma'nın konumunun, yaşam standartlarındaki muazzam kesintinin bedelini telafi etmek için, muhalefete bir kaç taviz veren rezil bir girişim olduğunu söylediler. OPPZ, demagojik olarak işçilerin krizin maliyetini yüklenmelerine gerek olmadığını ifade etti: «Sendika hareketinin amacı işçilerin yaşam standartlarını korumak ve yükseltmektir, bu standartları düşürmenin bedelini tartışmak değil.»[29] Dayanışma ve hükümet piyasa reformunun ayrıntılarını tartışırken, OPPZ hükümetten 1995'e kadar her Polonyalı aile için bir daire inşa edilmesini istedi — **«o zaman** piyasa ekonomisine açılmayı tartışabiliriz.»[30] Dayanışma'yı, grev hakkı üzerindeki sınırları kabul ettiği ve ordu ve polisin sendikal haklarını talep etmeyi reddettiği için eleştirdi.[31] Bununla birlikte, en çok endeksleme sorununa değindi. OPPZ bir süredir bu mese-

---

(26) İşçiler Grubu Ağustos 1987'de, eski Ulusal Komisyon'un 22 üyesinin Walesa'yı, bu organı bir araya getirmeye çağırmasından —ki bu, Walesa'nın ısrarla karşı çıktığı bir şeydi— hemen sonra kuruldu.

(27) **Polityka'da** «Spory w 'Solidarnocsci'», s. 6.

(28) Walesa herşey olabilir ama uzlaşmacıdır. Bir basın toplantısında sebebsiz yere «İstersem onları bir günde devirebilirim» diye bağırmıştı. (a.g.e.). Eskimiş bir hükümet propagandasını ödünç alarak Gwiazda'nın şürekasını Batı parasıyla grevleri kışkırtmakla bile suçlamıştı. («Biz burada mücadele ederken onların birçoğu Batı'da seyahat ediyorlar, öyleyse paraları var» demişti. Wybrzcze [29 Ocak 89]).

(29) OPPZ Başkan yardımcısı Wladyslaw Martyniuk'un 6 Mart'daki yuvarlak masa ekonomik komitesi toplantısındaki konuşması. (Steno edilmiş rapor, s. 73).

(30) A.g.e., s. 76.

(31) **Tygodnik Mazowsze** 283'de «Polowa Sukcesu» (22 Şubat 1989), s. 1.

leyi vurguluyordu. Enflasyonun hızlandığı bir sırada bunun işçiler için önemli bir konu olduğu açıktı, ancak Dayanışma reforma ağırlık vererek, Yuvarlak Masa konuşmaları başlayana dek konuyu askıya aldı. O sırada bile, OPPZ % 100 korelasyonda ısrar ederken Dayanışma % 80 korelasyonu gönüllü olarak kabul etti. Dahası, OPPZ herkes için zamana göre ücret farklılıklarını eşitlemeye yönelik büyük bir yekün talep ederken, Dayanışma, yüksek ücretli işçilerin düşük ücretli işçilerden daha fazla alması biçiminde orantılı bir artış talep etti. 1980'de Dayanışma da herkes için eşit ücret artışı istemişti, ama şimdi yüksek ücretli işçiler yararına bir artışı destekledi; bu arada OPPZ, Dayanışma'nın eski tavrını, piyasa reformundan en çok etkilenen fakir işçileri hedefleyen «popülist» bir tavır olarak benimsedi.

Böylece OPPZ, Gwiazda'nın İşçiler Grubu ile aynı tabana başvurdu. Şimdiden ittifak belirtileri görünmesi pek şaşırtıcı olmasa gerek, en azından her iki grup ta yayınlarında diğerini destekleyen göndermeler yapmakta. Gwiaz da Dayanışma'daki güvenilirliğini kullanarak, kolayca daha güçlü piyasa karşıtı koalisyon kurabilirdi, ama alabileceği her yardıma da başvurabilir. Reform karşıtı koalisyon gerçekten büyüktür, yönetimdeki Parti'nin büyük kesimini içermekte. Katı Stalinistler, şimdi kapitalist piyasa ekonomisine açılmayla tehdit edilen Polonya işçi sınıfının savunucuları olarak görünebilecekleri gibi, tekrar nasıl Marksist muhalifler olacaklarını hatırlıyorlar. Eski Varşova ve Gdansk parti sekreteri ve Politbüro üyesi Stanislaw Kociolek son zamanlarda, «sosyalizmin çıkarlarının» piyasa ekonomisine açılma tarafından aşındırıldığını uyaran, yaygın olarak basılan bir beyanat verdi.[32] Sosyalist işçilerin böyle kahramanları, Polonya'da okulların artık düzenli olarak daha az saat açık olduğunu ve sabahçı ve öğlenci olarak ikili öğretim yaptığını, çünkü çöken okul binalarından artakalan birkaçında tüm öğrencileri barındırmanın başka yolu olmadığını ya da birçok yurttaşın bulabildiği tüm sağlık hizmetinin, hastaların yataklarının temizlenmesi için saatlerce bekledikleri ve ilaç bulunsa bile dolar karşılığı verildiği eski, köhne hastaneler olduğunu görmezlikten gelerek sağlık hizmetlerinden ve eğitimden bahsetmekte. 75 yıllık köhne bir hastane kısa bir süre önce en sonunda kapandığından, Nowy Targ ve civarındaki onbinlerce kişi tamamıyla hastanesiz kaldılar.[33] Sözü edilen bu hastane, su boruları patlayıp susuz kalınca sonunda tükendi. Bununla beraber katastrofik pislik sorunu söz konusu olunca su tüketimi de sorun olabilir. Şu anda Polonya'nın ekolojik krizi Avrupa'nın en kötüsü olabilir ve yakında çözülecek gibi de

(32) Stanislaw Kociolek, **Zycie Literackie**'da «O 'Okrągły Stol' w Partii» (29 Ocak 89).

(33) «Nowy Targ bez szpitala», **Dziennik Polski** (29-30 Ağustos 1987).

gözükmemekte.[34] 45 yıllık devlet sosyalizminin bu krizlere yol açtığını kimse takmıyor; neo-Stalinistler «sosyalizm»in çözüm olduğunu ileri süreceklerdir. OPPZ kesinlikle bu fikre katılacak ve hatta İşçiler Grubu'nun yakında aynı şeyi ileri sürmeyeceğini kim bilebilir? Tek bir şey kesin: Reform süratle ilerlediğinde «sosyalizm» yakında yine rağbette olacak.

Reform modelleri

Doğu Avrupa ya da Sovyetlerin geleceklerinin anlaşılmasındaki güçlük, reformdan geçmiş bir devlet sosyalizmi sisteminin neye benzediğine ilişkin hiçbir örnek olmamasından kaynaklanıyor. Reform olması gerektiğini herkes biliyor, ancak neye **doğru** yapılması gerektiğini kimse bilmiyor. Ash bunu Doğu Avrupa'nın «Osmanlılaşması», çöken imparatorluğun plansız, kaotik, ama kaçınılmaz reformu olarak adlandırıyor.[35] Önde gelen reformcuların başlıca açıklamaları bu değerlendirmeyi doğruluyor. Gorbaçov, «ne için uğraştığımızı ya da ne istediğimizi bilmiyoruz» diyen «bazı yoldaşlar»ı, aşağılar ve onların kendilerine rağmen haklı olduklarını kanıtlamak için 10.000 sözcük sarfeder.[36] Reforma tabi tutulmuş bir sistemin olmadığı olgusu, reforma tabi tutulacak bir sistemin olamayacağını söyleyenlerin temel dayanaklarından birisidir.

Ancak karşılaştırmaya değer bir model olabilir: İspanya'da geç Franko dönemi. Baskının azalması, bağımsız sivil toplumun yasallaşması, özgür basının yükselişi ve tek parti kuralının biçimsel çatısı korunurken piyasa ekonomisine açılma ve modernleşme vaadi, Polonya'da son on yıllık ve özellikle son üç yıllık gelişmelerin çoğuna benzer gözükmekte. Polonya'da Kilise'nin oynadığı rol, eğitim politikasında gittikçe artan bir rol talep etmesi, hatta çoktan basılmış yarım milyon lise ders kitabının cinsel eğitim bölümlerinden dolayı bırakılmasını zorlayabilecek noktaya gelmesi, erken Franko İspanyası'ndaki Kilise'nin oynadığı rolle gittikçe artan benzerlikler gösteriyor. İspanya'da yasal olarak Marksistleri yayımlayan basın, daha önceleri yalnızca yeraltında ya da yurtdışında basılan kapitalizmin teorisyenlerini ve öteki anti komünist yazarlarını yasal olarak yayımlayan Polonya basınına benzerken, Rakowski hükümetinin piyasa eğilimli uzmanları, 1960'larda İspanya ekono-

(34) Bkz. Polonya'nın ekolojik krizi üzerine mükemmel, trajik bilgi için **Greenpeace**'de (Kasım - Aralık 1988) Sabin Rosenbladt'ın «Polonya Kaybedildi mi?» yazısı. Rosenbladt, krizin politik bir sonucu olarak yerel hükümet seçimleri için geçen yıl adaylar çıkaran (birkaç sandalye kazandılar) Polonya Ekoloji Birliğinin yükselişinden de bahsetmişti.

(35) Timothy Garton Ash, «Çöken İmparatorluk» New York (29 Kasım 1988), s. 56.

(36) «Yeniden Yapılanmanın Düşünsel Potansiyelini Yükseltin», Mikhail Gorbaçov'un konuşması, **Pravda** (8 Ocak 1988), Sovyet Basını'nın Bugünkü özeti. XLI : 1'e tercüme edildi. (1 Şubat 1989), s. 2.

misinin piyasa ekonomisine geçişini yöneten **Opus Dei** teknokratlar gurubuna benziyor.[37]

Geç Franko İspanyasıyla benzerlikler varsa, Franko **sonrası** İspanyasıyla da benzerlikler olabilir mi? Szelenyi, ideolojik olmayan bir yönetici partinin pragmatik yönetimi altında, piyasa ekonomisinin ve demokratik olmayan bir politik sistemin birleşerek, Doğu Avrupa'nın geç Franko tarzında bir **statüko**'da kalabileceğini ileri sürmüştü.[38] Bu, kesinlikle bir olasılık, ancak piyasa ekonomisine açılmanın buna daha az benzeyen önemli bir yolu var. Şimdiye kadarki devlet sosyalizminin yürürlükte olduğu ülkelerde demokratik reformun önüne çıkan başlıca iç engel Parti elitlerinin korkusu olmuştu. **Nomenklatura**'dan olanlar haklı olarak, politik konumlarını kaybederlerse herşeyi kaybedeceklerinden korkuyorlar. Eğer yetkilerinden vazgeçerlerse ayrıcalıklarını kaybedecekler, öyleyse neden herhangi bir yetkilerini kaybetsinler? Neden başka birini kaybetsinler? Sorun, **başka gidecek yerlerinin olmaması.** Bununla birlikte piyasa ekonomisine açılma elitler için alternatif bir yol sağlayabilir. Politik aygıtların yardımı olmaksızın zenginlik ve ayrıcalık elde edeceklerse, **nomenklatura**'dan olanlar, politik konumlarından vazgeçip, başka bir yerde toplumsal gelişme aramayı daha çok isteyebilirler. Bu, teşvik edicidir, böylelikle 1987 ortalarında Gdansk' ta özel girişim lisansı isteyenlerin % 25'ini Gdansk**nomenklatura**'sının oluşturduğu bildirildi. İleri demokratikleşme yanlıları, onlara içtenlikle başarılar dilemelidir.[39]

---

(37) Bkz. José Casanova, İspanya'nın geç-Frankocu teknokrat dönemi, «Modernizasyon ve Demokratikleşme : İspanya'nın Demokrasi'ye Geçişi Üzerine Değinmeler», **Toplumsal Araştırma** 50 : 4 (Kış 1983). Yaklaşık 20 yıl önce ilginç bir makale Latin Amerika ittifakını Doğu Avrupa'nın gelişimi için bir model olarak öngörmüştü : Melvin Croan, «Meksika, Doğu Avrupa'nın geleceği mi?», Samuel Huntigton ve Barrington Moore yayımları, **Modern Toplumda Otoriter Politika** (New York : Basic Books, 1970).

(38) Ivan Szelenyi, «Doğu Avrupa Yeni Sınıf Projesinin Görünümü ve Sınırları», **Politika ve Toplum** 15 : 2 (1986 - 87).

(39) Hükümet, tek taraflı olarak, o zamanın yöneticileriyle kira kontratı yaparken bir çok devlet teşebbüsünü parselledi. Basın, devletin atadığı yöneticilerin varolan yatırımı ve işçileri nasıl kullanıp kendi «kooperatif»lerini kurduğuyla ilgili bilgilerle doldurulmuştu. Birçok bölümü kademe kademe özel işletilen dükkânlara dönüşmüş Lenin Tersanesi'nde gerçekten böyle olmuştu. Tüm bunlar Dayanışma'yı güç duruma sokmuştu, çünkü mülkiyet haklarını derece derece desteklerken henüz devletin ulusal serveti kendi tayin ettiklerine geçirmesini istemiyordu. Dayanışma, Yuvarlak Masa'da ulusal mülkleri dağıtma yetkisi ile donatılmış hükümet komitesinden çok parlementer bir komite istemişti, aynı zamanda mülkiyet durumundaki herhangi bir değişikliği işgücünün onaylamasını istemişti. Dayanışma bu son noktayı işçileri reform sürecine sokmak ve daha sonraki reform karşıtı etkiden korumak için öngörmüştü. (Yuvarlak Masa konuşmalarında Dayanışma'nın ileri gelen ekonomistlerinden Irena Woycicka ile görüşme, Varşova, Mart, 1989).

Elbette ki, Frankoculuğun piyasa ekonomisine geçişi, komşularınca teşvik edidi ve bu durum genellikle İspanya deneyiminin Doğu Avrupa'ya uygun olup olmadığına ilişkin başlıca tartışmaların temeli olarak sunulur. Polonya, açık bir Sovyet direnişi karşısında kapitalist bir piyasayı ya da parlamenter bir demokrasiyi nasıl benimseyebilir? Bu, Polonya Partisinin özrü olmuştu. 1984 yazında, Polonya'nın bir haritasının ve Jaruzelski'den aktarılmış şuna benzer bir kaç sözün yer aldığı bir poster Varşova'nın her yanına yapıştırıldı: «Oder ve Bug arasında uzanan Polonya sosyalisttir ve sosyalist olmalıdır, çünkü başka bir Polonya mümkün değildir.» Başka bir deyişle, istediğimiz için değil, özellikle öyle olması gerektiği için değil, sosyalist olmamız şart olduğu için sosyalistiz; öyleyse bizi değil, onları suçlayın. Kesinlikle, sosyalizmin bundan daha acıklı bir savunması olmamıştır, ama o sıralar doğru geliyordu. Michnik bile bir gün, Jaruzelski'nin Polonya'yı Sovyet işgalinden kurtaran kişi olarak görülebileceğinden şüphe etmişti. Polonyalılar İspanyol tarzı bir çözüm isteyebilirler, ancak Sovyetler kesinlikle buna izin vermeyeceklerdir.

Beş yıl sonra her şey değişti. İmparatorluğu kurtarmak için başka hiçbir yol olmadığını farkeden Gorbaçov, bundan fiilen vazgeçmeye gönüllü görünüyor.

Gorbaçov, Polonya ve Avrupa

Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa'daki imparatorluğunu elde tutmak için iki farklı yol izledi: Sindirdi ve para yardımı yaptı. Stalin Doğu Avrupa'yı bir arada tutmak için güç kullanırken, Stalin sonrasındakiler imparatorluğu para ödeyerek elde tuttular. 1960'lara gelindiğinde blokiçi ticaret dengesi Sovyet çıkarlarına uymuyordu, çünkü SSCB Doğu Avrupa'ya, Batı'ya milyonlarca dolara satabileceği «dayanıklı» mallar veriyor, karşılığında da başka piyasa bulma şansı olmayan «dayanıksız» mallar alıyordu.[40] 1968, açıkça güç kullanmanın bütün bütüne bir kenara bırakılmadığını gösterdi, ancak Prag Baharı'nın kendisi de, Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa deneyinde, Sovyet yardımlarının yükünü azaltabilecek ekonomik biçimler görme arzusunun sonucuydu. Çek deneyimine rağmen, yalnızca iki yıl sonra Sovyetler Birliği Doğu Avrupa'yı daha önceden hep karşı çıktığı bir şekilde dünya pazarına açılmaya zorluyor, Polonya'yı ve diğer ülkeleri, uzun vadeli borç yüküne girme pahasına da olsa Batı'dan yardım almaya teşvik ediyordu. 1973'te

(40) Morris Borntein. «East. - West Relations and Sovyet-East European Economic Relations». (Doğu - Batı İlişkileri ve Sovyet - Doğu Avrupa Ekonomik İlişkileri», ABD Kongresi, **Soviet Economy in Time of Change** [Bir Değişim Döneminde Sovyet Ekonomisi] (Washington, DC : Goverment Printing Office, S : 2, 1979) içinde.

petrol fiyatlarındaki patlamadan sonra sorun daha da keskin bir hal aldı, bu noktada Doğu Avrupa'ya gemiyle gönderilen petrol, yitirilen korkunç fırsat maliyetleri getiriyordu. Ruslar, eğer Doğu Avrupa'nın ekonomik bağımlılığını azaltmanın yollarını arıyorlarsa, daha büyük bir siyasi bağımsızlığı kabul etmek zorunda kalacaklarını en sonunda anlamış gözüküyorlardı. Bu Gierec'i, Polonyalı lider 1970'li yılların ikinci yarısında, önceden tahmin edilemeyen bir düzeyde açık siyasi muhalefete hoşgörü gösterirken bile desteklemelerini açıklayabilir. Polonya sembolik olarak, Anayasasına, SSCB ile ittifakını devamlı olarak koruyacağına ilişkin küçültücü bir hüküm eklemişti, ama uygulamada Sovyetler Birliği'nde yaygın olanlardan çok farklı olan siyasi biçimler deniyordu. Açık ki, Ruslara göre, Polonyalıların açık siyasi muhalefet denemeleri 1980'de bozulmuştu, ve Polonya ordusunda üst kademelerde bulunan bir CIA muhbirinin açıklamaları sayesinde, zaten hep şüphelendiğimiz bir şeyi öğreniyoruz: CIA Polonyalı yetkililere Dayanışma'yı biran önce sona erdirmesi için baskı yapmıştı.[41] Ancak Sovyetler bir ikilemle karşı karşıyaydılar. Siyasi bedelleri, en azından bir süre çok ağır görünse de, onları Doğu Avrupa'nın ekonomik bağımsızlığını azaltmaya iten başlangıçtaki nedenler halen geçerliydi. Bakıyönetim ilan edilince, Ruslar Polonya'ya büyük para yardımı yapmaya başladılar. Fakat açık ki bunu uzun bir süre yapmak istemiyorlardı.

Sahneye SSCB'ni geliştirmekle, Doğu Avrupa'ya para yardımı yapmaktan çok daha fazla ilgilenen Gorbaçov girdi. Gorbaçov imparatorluğu korumak için güç kullanmak veya para yardımı yapmaktan başka yol olmadığının ve bu iki yöntemin de çağının artık geçmiş olduğunun farkındaydı. Bu yüzden, Doğu Avrupa'nın kendi yolunda gitmesine izin vermeye çok daha istekli. Açık ki Afganistan'daki birlikleri Polonya'ya göndermek için geri çekmedi. SSCB'nin kendi büyük açık veren ve yetersiz ekonomisini de, bir başka yetersiz ekonomiyi kurtararak açığı büyütmek için eleştirip konuyu açmıyor. Bu, gerçekten tarihsel bir an.

Gorbaçov 1985'de iktidara geldiğinde, SSCB için önerdiği reformist politikanın Doğu Avrupa'da uygulanacak sıkı bir politika anlamına geleceğini düşünmek gayet mantıklıydı. Çünkü blokta çıkacak herhangi bir kargaşa onun Moskova'daki koalisyonunu bozarak eski-çizgi yanlısı muhafazakârlar tarafından ülkede **perestroika**'dan vazgeçmek için bir bahane olarak kullanılacak gibiydi. Bu bağlamda, Gorbaçov'un Doğu Avrupa'da uyguladığı politikalar oldukça şaşırtıcı oldu. Reform çabalarını kısıtlamaya çalışmak şöy-

(41) Ajan, Albay Ryszard Kuklirski, bu dönemi **Kultura** (Paris), 4, (1987)'de anlatır. Biraz kısaltılmış bir ingilizce çevirisi **Orbis** (Kış 1988)'de bulunabilir.

le dursun, Gorbaçov bütün bloku dolaşarak biran önce uygulanmalarını istiyordu. Reform koalisyonu açık ki, pek çok kişinin sandığından çok daha kuvvetli ve radikal; öyle ki şu günlerde bütün Doğu Avrupa'da Komünist Parti'lerin çözülmelerine dayanacak, hatta bunu hızlandıracak kadar kuvvetli. Macaristan'ın 1956'da işgal edilmesine neden olan şeyler, çokpartili bir sistem kurulması ve Parti'yi iktidardan düşürebilecek serbest seçim anlayışı dahil, şimdilerden yeniden olmakta, ve açıkça demokratik muhalefetin toplantılarına katılan Imre Pozsgay'ın da içlerinde bulunduğu pek çok Politbüro üyesi tarafından desteklenmekte. Gorbaçov'un tepkisi ne peki? Mart 1989'da Sovyet lideriyle görüşmesinden sonra, Macar Başbakanı Mikloş Nemeç, Gorbaçov'un Macarların «çokpartili çoğulcu» bir sistem yerleştirme planlarına hiçbir şekilde karşı çıkmadığını söylemişti.[42]

İmparatorluğu elinde tutmak için eski yöntemlerden hiçbirini kullanmak istemeyen Gorbaçov, gerçekten bunlardan vazgeçmeye hazır gözüküyor. Şimdilerde Polonya Birleşik İşçiler Partisi'nin radikal bir biçimde piyasaya yönelmesinin nedeni, Sovyetlerin onları oraya itmiş olmasıdır. Artık rejimin ayakta duracak hali kalmamıştır. Sovyetler onlara ne güç kullanarak ne de parayla destek çıkmayacaktır. Polonya hükümeti Walesa'nın Dayanışma'sı ile yuvarlak masa görüşmelerine başladığı sırada, yakında İran ve Irak'tan petrol ithal edeceklerini de ilan ediyordu. Yalnızca ikinci karar Sovyet baskısının dolaysız sonucu olsa bile dünya pazarına bu yeniden kucak açmanın siyasi içerimleri ilk kararı da eş oranda kaçınılmaz kılmıştı.

Ancak Polonya'nın geleceği yalnızca Polonya tarafından belirlenmeyecek. 1992'de Avrupa'nın tamamının ekonomik bütünleşmesi planlanıyor. Tek bir büyük Avrupa pazarı üç yıl içinde bir gerçek olacak. Fakat birleşik bir Avrupa hangi gerekçeyle Macaristan'ı değil de Yunanistan'ı, Polonya'yı değil de Portekiz'i içerecek? Şimdiye kadarki gerekçeler Rusya'nın bunu kabul etmeyeceği ve Macaristan ile Polonya'nın siyasi sistemlerinin Avrupa'nın geri kalan kısmıyla uyuşmadığı idi. Ancak bu gerekçeler çoktan geçersizleşti. Gorbaçov Doğu Avrupa'yı Batı'ya doğru itiyor, Polonya ve Macaristan'ı Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'na başvurmaya teşvik ediyor. Walesa'nın Dayanışma'sı Polonya Parlamentosuna girmek üzere beklerken, Macaristan'ın çeşitli yeni antikomünist ve komünist olmayan partileri de bunu yapmanın eşiğindeyken, 1992'ye kalmadan siyasi engeller de ortadan kalkacaktır.

O zaman gelecek nasıl görünüyor? 1991'de Polonya ve Macaristan, Gorbaçov'un etkin desteğiyle muhtemelen Avrupa Toplulu-

(42) **Tygodnik Powszerhny** (12 Mart 1989), s. 1'de aktarılıyor.

ğu'na girmek için başvuru yapacaktır.[43] Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'nin «gerçek çıkarlarını» gözeterek hareket edip etmeyeceği bir başka sorun. Gorbaçov'un Rusya'yı zayıflatacak bir şey yapmayacağı yolundaki standart varsayım şunu gözden kaçırıyor: Sovyetler Birliği içinde, ülkenin «gerçek çıkarları»nın nerede olduğu konusunda ciddi anlaşmazlıklar var. Gorbaçov'un şimdiye kadarki davranışları, en azından bu gözlemcileri Gorbaçov'un çok önemli bir bakımdan Lenin'e benzediğine inanmaya itti: Rusya'nın geleneksel geriliğinden ve bilinen tembelliğinden usanan Gorbaçov Batı «uygarlığı»nın yaşlı Rusya'yı ilk ve son defa sarsmasını istemektedir. Lenin de Büyük Avrupa Devrimi'nin Sovyet Rusya'yı, kendi başına kurtulamayacağını bildiği «dilenci sosyalizmi»nden kurtarmasını bekliyordu. Gorbaçov şimdilerde Avrupa'nın verimliliğini yukardan getirmeye çalışıyor. Bu, açık ki pek güvenilemiyecek bir girişim, çünkü Rus geleneğinde temeli yok. Bauman, **perestroika**'nın bu dört yılı içinde ortaya çıkan en özgün Rus toplumsal hareketinin, Kara Yüzler'in (Black Hundreds) «Pamyat» örgütü olduğunu söylerken muhtemelen haklıdır.[44] Ancak bu **perestroika**'nın ölmeye yazgılı olduğu anlamına değil, Gorbaçov'un tutarlı bir biçimde yapmaya istekli olduğu gibi, Rus - olmayan gelenekleri değerlendirmeye hazır olması gerektiği anlamına gelir.

Estonya ve Litvanya'daki komünist-olmayan halk cephelerine baskı yapılmamasının ana nedeni Gorbaçov'un istememesidir. Kendilerini halk cepheleriyle müttefik gören yeni Komünist Parti liderlerini bizzat kendisi atamıştır. Avrupa'nın Rusya için bir örnek oluşturmasını teşvik etmektedir, ve bu, Polonya'yı da teşvik etmek anlamına gelir. Polonya partisi Dayanışma'nın Ocak 1989'da yeniden yasallaşmasını kabul edeceğini açıklamışsa da, SBKP ağırlığını çok önceden koymuştu. Eylül 1988'deki bir basın toplantısında, kendisine Sovyetler'in Dayanışma'nın itibarının geri verilmesine hoşgörüyle bakıp bakmadığı sorulan SBKP Merkez Komitesi'nin propaganda sorumlusu Nikolay Şişlin, Sovyetler Birliği'nin artık Dayanışma'nm yeniden yasallaşmasına hiçbir itirazı olmadığı cevabını vermişti.[45] Şubata gelindiğinde, hükümetinin yeni gelişmeleri onayladığını göstermek için acele eden Sovyet sözcüsü Gennadi Gerasimov, Walesa'yı SSCB'ne resmen davet etmiştir; tam o sıralarda Moskova'da-

(43) Bunu şimdiden düşünüyorlar. **Polityka** 4 (Şubat 1989)'un «İthalat - İhracat» bölümündeki bir makalenin altbaşlığı şöyleydi: «AET'ye katılmak hakkında düşünmeye başlamalıyız».

(44) Bkz. Zygmunt Baumun, Telos...

(45) Bernard Guetta, «Le pluralisme syndical n'est pas une heresie». (Sendikal Çoğulculuk Kötü Bir Şey Değildir), **Le Monde** (7 Eylül 1988) içinde Başlık Şişlin'in söylediklerinden alınmış. Söyleşi boyunca Şişlin, Marksizm-Leninizm'e bir «teoloji» olarak gönderme yapmış, «hep değişen hayatın gerçeklerinin yarattığı» açık bir teoloji diyor.

ki **New Times**'da Walesa'yla yapılan olumlu bir söyleşiye yer verilmişti.

En azından, şimdiki gelişmeler 1992 Avrupa'sını ciddi biçimde altüst edecektir. En fazla da, yeniden birleşmiş bir Avrupa'yı yöneten yeniden birleşmiş bir Almanya hayaletini canlandırır. Bugün Almanya sorununun, Gorbaçov döneminde Doğu Avrupa'da meydana gelen olayların ortaya çıkardığı en önemli uzun-dönem sorunu olarak belirmesi şaşırtıcı değildir. Avrupa, Lenin'in kuşatma altındaki Rusya'sını «sivilleştirmek» için devrim yapmayınca, Lenin Avrupalılığı, piyasa-eğilimli NEP ve Almanya ile yaptığı bir anlaşma —Rapollo— sayesinde sokmayı denedi. Feher ve Heller, reforma tabi tutulmamış Sovyet bürokrasisinin bir kanadının çıkarlarını gözeterek Doğu Avrupa'ya karşı yöneltilmiş bir «yeni Rapallo»dan söz ediyorlar. Polonya'daki pekçok kişi de aynı şeyden korkuyor.[46] Ancak Sovyet reformcularının Almanya'nın çok büyük ekonomik potansiyelini hem kendi ekonomilerini hem de Doğu Avrupa'nınkileri canlandırmak için kullanmak istemeleri daha mümkün görünmektedir. Doğu Avrupa'da liberalize edici reformlar bu kadar hızlı bir şekilde ilerlerken (Çekoslovakya da yakında izleyecektir), hiçbir Almanya onu siyasi olarak Feher ve Heller'in söylediği şekilde egemenliği altına alamayacaktır. Ancak ekonomik olarak Almanların şimdiki Sovyet blokunda büyük yatırımlara girmesi yolu kesinlikle açıktır, bu da Almanya'yı 21. yüzyılın egemen ekonomik gücü olarak Japonya'yla rekabet edebilecek bir konuma getirecektir.

Bunlar Polonya'nın yeni yeni düşünmeye başladığı konular. Gelecek aylarda, başka konular daha da önemli gözükebilir pekâlâ. Yeni parlamento kuruldu. Dayanışma içsel bölünmeler yüzünden parçalanıyor ve ekonomik sistem çözülmeye devam ediyor. Ancak reform ilerledikçe ve siyasi ve toplumsal muhalefet düzenli bir hal alınca, Polonya'nın yeni Avrupa'daki yeri en önemli sorun olarak belirecektir.

Türkçesi : Mustafa KÜPÜŞOĞLU

---

(46) Ferenc Feher ve Agnes Heller, «Eastern Europe Under The Shadow of o New Rapollo» (Yeni Bir Rapallo'nun Gölgesi Altında Doğu Avrupa), **New German Critique** 37 (Kış 1986) içinde. Ayrıca bkz. Feher ve Heller, «Gorbachev and Eastenn Europe: Perestroika and Historical Compromise?» «Gorbaçov ve Doğu Avrupa : Perestroika ve Tarihsel Taviz mi » **Dissent** (Sonbahar 1988)'te. Polonyalıların görüşleri için, bkz. Kazimiers Wojczski, «Leczeve kompleksu Rappollo» («Rapollo Kompleksini Tedavi Etmek»), **Arko** 24 (Krakow, 1988)'de' Woscrcki'nin kendisi de yeni bir Rapollo'nun «bu çılgın yüzyılda olması mümkün olmayan şeyler arasında en mümkün olanı» olduğunu düşünüyor, fakat Polonya'da pek çok insanın heryerde Rapollo görme eğiliminde olduğunu aktarıyor.

Macaristan 4

Elinizdeki dosya yayınlandığı sırada Macaristan'daki 25 Mart seçimlerinin sonuçları alınmış olacak. Polonya'da Haziran 1989 seçimlerinden sonra Dayanışma'nın Doğu Avrupa'da ilk kez komünistlerin azınlıkta olduğu bir hükümet oluşturmasının bütün bölgede süreci etkilemesi gibi, Macar seçimleri de Demokratik Alman seçimlerinin sonuçlarından geniş çapta etkilenecek. Sağda yeralan Demokratik Forum ile Özgür Demokrat Federasyonun en çok oyu alması bekleniyor.

Macar Sosyalist İşçi Partisi'nin Ekim 1989'da toplanan 14. Kongresi partinin adının Macar Sosyalist Partisi olarak değiştirilmesini, (Parti zaten sık sık isim değiştirmeye alışık) ve Sosyalist Enternasyonal'e üyelik başvurusunda bulunulmasını kararlaştırdı. Ama seçim öncesi yapılan kamuoyu yoklamalarında partinin yüzde 10 dolayında oy alması bekleniyor. Birinci parti olarak çıkması beklenen Macar Demokratik Forumu, onu Özgür Demokrat Federasyonu ve Çiftçi Partisi'nin izlemesi yolunda tahminlerde bulunuluyor. Kurulan partiler arasında Sosyal Demokrat Parti ve Macar Gençlik Partisi de var. Seçime katılan toplam parti sayısı ise 15.

Macaristan Komünist Partisi 1945 seçimlerinde % 17 oy almıştı. Macaristan savaş sırasında Nazi yanlısı bir rejime sahipti. KP, Sovyetlerin baskısı ile oluşturulan yeni hükümette yer aldı. Oysa Küçük Toprak Sahipleri Partisi ise % 57 ile tek başına hükümet kuracak güce sahipti. Sosyal Demokratların oyu ise % 17,5'tu. Bu hükümetin kurulması için verilen taviz ise, faşizme karşı direniş içinde tabandan yaygınlaşan fabrika komitelerinin dağıtılması idi. İşçi komiteleri ve konseyleri 1956'da da yaygınlaşacak ve Sovyet tankları ile ezileceklerdi. 1945'te 2500 üyesi olan KP'nin, 1948'de 750 bin üyesi vardı. Uzlaşmalar nedeniyle devlet görevlileri ve hatta eski faşistler bile partiye üye olabildiler.

1947 seçimlerinde de KP'nin % 22, SDP'nin % 15 oyu vardı. İki partinin birleşmesi dayatılarak. Macaristan Emekçiler Partisi oluşturuldu. Bu arada parti içinde faşizme karşı direniş geleneğini temsil eden Rajk tasfiye edilerek idam edildi. 1949 seçimlerine tek liste ile gidildi. Anti komünist muhalefet odağı olan kilise ve köylülere büyük ödünler verildi. Rakosi yönetiminin yerini 1955'te alan İmre Nagy ulusal bir komünizm deneyimini başlattı. Büyük kitle inisiyatiflerinin gelişmesinden sonra, 1956 sonbaharında Sovyet müdahalesi gerçekleşti. Kitle inisiyatifleri dağıtılırken, sağ kesimlere yeni kurulan Kadar hükümeti büyük ödünler verdi. Parti tamamen dağıtılarak Macar Sosyalist İşçi Partisi adıyla yeniden kuruldu. Kadar yönetimi sırasında, Macaristan pazar ekonomisine kademeli biçimde geçen ilk Halk Cumhuriyeti oldu.

Macaristan'da bugün eski büyük Macaristan'a duyulan özlemler büyük. 10 milyon nüfuslu ülke, kişi başına 3 bin dolar düzeyinde gelire sahip, dış borçları ise 20 milyar dolar. Piyasa ekonomisine kademeli bir geçişi çok önceden gerçekleştirdiği için burada kaotik bir durum beklenmiyor. Eski parti yöneticileri, partinin öncü rolüne son verirken özel girişimcilikte 'öncü' işlevler kazanmağa bakıyorlar. Macaristan'ın adındaki sosyalist ibaresi çıkarıldı, işçi milisi kaldırıldı ve fabrikalarda politika yapmak ve örgütlenmek yasaklandı. Parti mallarının bir bölümü devlete devredildi. Kızıl yıldız indirildi ve parti organındaki "bütün ülkelerin işçileri birleşin' ifadesi kaldırıldı. Parti içindeki Kadar yanlılarından oluşan sözde ortodoks kanat, Marksist Birlik Platformunu kurdu ve Macar Sosyalist İşçi Partisi'ni yeniden kurdu. Yerli bir sosyalizm deneyimi geliştirmeye çalışan Nagy, devlet töreni ile yeniden görkemli biçimde gömülürken, 1956'nın bir 'karşı devrim' değil, bir 'halk ayaklanması' olduğu açıklandı. Ama bu çok geçti. 1956'nın işçi komiteleri ve konseyleri çoktan tarihe karışmıştı.

1956: Macar Devriminin Mirası

Bill Lomax*

«1956'nın mirası olmaksızın, rejimin gerçek bir eleştirisi ya da gerçek bir muhalefet olamaz.»

Mihaly Vajda

Doğu ve Batı'daki birçok yorumcu için 1981 —Dayanışma'nın yenildiği ve Polonya'da askeri yönetimin resmen göreve başladığı yıl—, 1956 Macar devriminin acımasız ve kanlı bir biçimde bastırılmasının 25. yıldönümü değil, daha çok, Doğu Avrupa'nın en liberal politik sistemi olarak bilinen Kádár rejiminin ya da sık sık söylendiği gibi «kampın en mutlu barakasının» doğuşunun 25. yıldönümüdür. Aynı zamanda, Polonya darbesinin kınanması, Sovyetlerin 1968'de Çekoslovakya'ya yaptığı müdahaleye oranla çok daha kontrollüdür.

15 Aralık'da, daha çok, Doğu Avrupa'daki liberal yaklaşımın önde gelen temsilcilerinden biri olarak kabul edilen eski Macar başbakanı Andrâs Hegedüs, «Ordunun iktidarı üzerine almasının hem politik, hem de sosyolojik olarak anlaşılmaz bir şey»[1] olduğunu açıkladı. **Financial Times**'da 19 Aralık'da yayınlanan bir makalesinde «General Jaruzelski'nin müdahalesinin, Polonya'daki reform hareketi için son zayıf umudu oluşturduğunu»[2] iddia etti. Hem Doğu, hem de Batı basını, General Jaruzelski'nin reformları sürdürme vaadini ve bağımsız sendikaların temsilcileriyle bir anlaşma aramaya istekli olduğunu açıkça ortaya koymaya başlamasına dikkat çekmeye özen gösteriyorlardı. Askeri yönetimin üçüncü ayında bile **Guardian**'ın Doğu Avrupa uzmanı, «Polonya hükümetinin Dayanışmayı yasallaştıran Gdansk anlaşmasına bağlı olduğunu hâlâ açık-

---

* Bill Lomax'ın **Hungary 1956** (Londra, Allison & Busby, 1976) adlı çalışması, Macar devriminin 20. yıldönümünde, çevirmen Gyorgy Krasso'nun düzeltmeleri ve eklemeleriyle Macar samizdatında yayınlandı. Elinizdeki makale, kitabın yeni Macarca baskısı için yazarın 1982'de yazdığı notun gözden geçirilmiş ve genişletilmiş bir versiyonudur. Yazar ve yayıncılar bu makalenin hazırlanmasına yaptığı büyük ve değerli katkılar için György Krasso'ya şükranlarını sunmayı bir borç bilir. (**The Socialist Register** 1982).

(1) «Weder Bürgerkrieg noch Invasionsgefahr-Ein Gesprach mit Ungarns Regimekritiker Hegedüs, **Die Presse**, Viyana, 15 Aralık 1981.

(2) Ian Davison, «Jaruzelski: Poland's last faint hope», **Financial Times**, Londra, 19 Aralık 1981, s. 15.

lamakta olduğunu»[3] yazabiliyordu. Polonya için bu yorumcuların arzuladığı umutların en iyisi, Jaruzelski'nin Polonya için, verili jeopolitik koşullarının gerçeklikleri ve zorunlulukları dahilinde olanaklı optimumu elde etmeye yetenekli ikinci bir Kádár olmasıydı.

Bu görüş, Doğu Avrupa hakkında İngiliz gazete muhabirininkinden birazcık daha fazla bilginin ortaya çıkarabileceği kusuru hariç, başlangıçda sevimli göründü. Macar liberalleşmesi, bu gün yalnızca 1960'ların ortalarında başlatılmış olanla sınırlıdır. Devrimin yenilgisinin doğrudan sonucu olarak Kádár rejimi kitlesel terör ve baskının acımasız hizmeti sayesinde kuruldu. Ancak ruhu sistematik bir biçimde yok edilip yerini tepkisizlik, konformizm ve kariyerizm aldıktan sonra halkı ekonomik gönencin çekiciliğiyle ayartmak olanaklı hale gelmişti. Bugün Polonya'daki durum, 1956 Macaristanından açık bir biçimde farklılaşır. Şimdiki yumuşama ortamında, zor, çeyrek yüzyıl öncesindeki ile aynı acımasız vahşetle işe koşulamaz. Aynı zamanda, kriz bütün Doğu Avrupa'yı tehdit ederken Polonya'nın ekonomik sorunlarının herhangi bir doğrudan çözümünü engelliyor. Böylece, Kádárcı bütünleşme programının iki ana maddesi Polonya cuntasını dışlıyor.[4]

Kádárcılığın, kanlı ve acımasız baskının ilk altı yılını vurgulayan bir yorumu, yalnızca son yirmibeş yılın görünen başarılarına önem veren bir yorum kadar yanıltıcı olabilir. Gerçeği söylemek gerekirse, devrimin Sovyetler Birliğince bastırılmasının hemen ardından yeni Macar lideri Janos Kádár, halkın başkaldırısının haklı amaçlarının yanında olduğunu ifade ederek, hem ekonomik hem de politik reformların sürdürülmesini savunarak ve hemen, 1956 - 1957 kışında, daha sonra, şu an iyi bilinen «Bize karşı olmayan bizimledir» sloganıyla tanınır hale gelen daha toleranslı bir rejimin kurulmasını desteklemeye hazır görünerek gerçekte, bugün Jaruzelski'nin kullandığına çok benzeyen terimlerle konuştu.

Böyle bir gelişme için ümitler, zamanın ekonomik ve sosyal koşulları tarafından güçlü bir biçimde zorlansa bile, Kádár'ın konumunu makyavelizm ve basit bir önlem olarak bir kenara bırakmak saflık olacaktır. Gerçekte, Kádár rejiminin yerleştirdiği koşulların ve sonraki gidişatın ana çizgisinin daha açık bir kavranılışı, popüler bilincin gelişmesinin, 1956 olaylarının doğasını olduğu kadar, gelecekteki değişikliklerin olasılığını da ortaya çıkardığının anlaşılması, 13 Aralık 1981'den sonra Polonya'daki olayların gelişimin-

(3) Hella Pick, «How to repair Poland's shattered dreams of freedom», **Guardian**, Londra, 19 Mart 1982, s. 8.

(4) Bkz. Miklos Haraszti, «Spectre of Kàdàr may force the hand of Jaruzelski in Poland», **Guardian**, 27 Ocak 1982; ve «On the Deck of the Titanic » (**Beszelö** (İçerden Haberler) Yazılışleri müdürü No. 2. samizdat gazetesi, Budapeşte, Ocak 1982) «**Labour Focus on Eastern Europe**» içinde Londra, cilt 5, No. 3, Yaz 1982.

den nelerin umulabileceğini anlama çabasında oldukça yapıcı bir rol oynayabilir.[5]

Kádár Rejiminin Kaynakları

1 Kasım 1956'da Sovyet Politbürosu Macaristan'a müdahale etme ve devrimin biçimlediği Imre Nagy hükümetini alaşağı etme kesin kararını aldığında, Macaristan'ın yeni lideri olarak atayacakları kişi hakkında ilk seçimlerinin János Kádár olduğundan hiçbir zaman emin olunamaz. Yine de Kádár, Macar Komünist Partisi'ndeki yerinden daha önce iki kez —ilki, 1943 Haziran'ında, Komintern'in lağvını izleyen karmaşık koşullarda, ve ikincisi 30 Ekim 1956 da, devrim tepe noktasına ulaştığında— uzaklaştırılmış biriydi. Yeni Komünist Partisi, Macar Sosyalist İşçi Partisi'nin kuruluşu ilan edilirken, Kádár önceki günün olaylarını, Macar Komünistlerinin ön saflarında döğüştüğü «halkın şerefli bir başkaldırısı» olarak değerlendirdiğini açıkladı. Daha önce, hemen hemen aynı günde, Sovyet büyükelçisi Yuri Andropov'un yüzüne karşı, Ruslar'ın tekrar müdahale etmeleri halinde kendisinin, yerini, Macar işçilerinin arasında sokakta alacağını ve Sovyet tanklarına karşı, «mecbur kalırsa çıplak elleriyle» döğüşeceğini söylemişti.[6]

Sovyetler'in Macar hükümetinin başkanlığı için ilk tercihleri, Kádár'a pek benzemeyen, 1930'larda Avrupa'da Komintern görevlisi olduğu, 1940'larda Sovyet ordusunda subaylık yaptığı, ve daha yakında, Macaristan'ın Moskova büyükelçisi olduğu zamanlardan kişisel olarak tanıdıkları kıdemli komünist Ferenc Münnich'di. 2 Kasım'da Moskova'da Münnich'in başbakan olduğu bir hükümet kurmak için görüşmeler yapıldığı muhtemeldir ve aradan yalnızca bir gün geçtikten sonra —Yugoslavların baskısıyla— Sovyetler düşüncelerini değiştirdiler ve Kádár'ı hem hükümet başkanı hem de Parti lideri olarak atadılar. Ancak, bundan sonra da Münnich Sovyet liderlerinin temel güvencesi olarak kaldı ve birçok bakımdan, si-

---

(5) Bu deneme Kàdàrizmi bir sistem olarak incelemek iddiasında değildir. Yalnızca onun seçilmiş belirli yönleriyle ilgilidir. Kàdàrizmin daha geniş anlamda bir açıklanması girişimi için bkz. Ferenc Fehér, «Kàdàrizm as the Model State of Khrushchevism», **Telos**, St. Louis, No. 47, Yaz 1979; Mihály Vajda, «Is Kàdàrizm an Alternative?», **The State and Socialism** içinde, Londra, Allison Busby, 1981; ve Miklòs Haraszti,» A Belated introduction into Kàdàrism», **Corrierle della Serra**'da dizi yapıldı, Milano, Haziran - Temmuz 1981..

(6) Kàdàr'ın davranışı bir görgü tanığı, György Heltai tarafından bildirildi, «İmre Nagy au Parlement», Peter Gosztony'nin yayınladığı, **Histoire du Soulèvement Hongrois** 1956, Paris, Edition Horvath, 1966, s. 182.

lahlı kuvvetler ve devlet güvenliğiyle ilgili bakan olarak, Kádár hükümetinin ik aylarında gerçek iktidarı elinde tutan kişiydi.[7]

Bununla birlikte, Kasım 1956'da alternatif bir hükümetin kurulması için düşünülen Macar komünistleri, yalnızca Kádár ve Münnich değildi. İlginç ve pek az bilinen bir olay, devrimden kaçıp 2 Kasım'da, Sovyet büyükelçiliğine sığınan, Sovyet garnizonunun koruması altında Budapeşte'nin doğusundaki Szollnok şehrine yerleşen Muscovite Andor Bérei ve eşi Erzsébet Andics'in başını çektiği koyu Stalinci küçük bir grubun, Sovyetlerin yeni hükümeti kurmaya çağırabileceği umuduyla, Kádár'ın 30 Ekim'de biçimsel olarak lağvettiği eski Macar İşçi Partisi'ni yeniden kurmayı denemeleridir. Kádár'ın yeni partisi kurulduktan ve kendi gazetesi **Népszabadság**'ın yayınına başladıktan da sonra, Partinin gazetesini eski adıyla, **Szabad Nép**, yayınladılar— gazete 6 Kasım'dan 11 Kasım'a kadar günlük olarak çıktı ve şehirde Sovyet birlikleri tarafından dağıtıldı. Ruslar'ın düşüncesi, onları Kádár rejiminin olası bir alternatifi olarak yedekte tutmaktı. Kısa bir süre sonra Sovyet güçleri tarafından tutuklandılar ve Macaristan'a dönmelerine izin verilmeden[8] önce hemen hemen bir yıl kalacakları Sovyetler Birliği'ne gönderildiler.

János Kádár 1 Kasım'a kadar halen Imre Nagy hükümeti'nin bir üyesiydi ve onun, çok partili sistemin yeniden kurulması ve Varşova Paktından çıkılmasını da kapsayan kararlarını paylaşıyordu. O gece bir radyo yayınında, Nagy hükümetinin pekişmesine yardımcı olmaları için, yeni kurulan partilere çağrıda bulundu ve «Halkımız, Sovyet kuvvetlerinin tamamen çekilmesi için hükümetin gösterdiği çabaları yiğitçe desteklemek niyetinde olduğunu kanıyla kanıtlamıştır»[9] dedi. Ancak bundan sonra, üç gün sonrasına, 4 Kasım 1956'da devrimi ezmeye yardımcı olması için Sovyetler'e çağrıda bulunan yeni hükümetin başkanı olarak geri dönüşüne kadar ne görüldü ve ne de sesi işitildi.

---

(7) Sovyet ve Yugoslav liderleri arasında Adriyatik'deki Brioni Adası'nda 2-3 Kasım gecesi yapılan toplantılarda hazır bulunan Yugoslavya'nın Moskova büyükelçisine göre, «Ruslar, Münnich'in başbakanlığında hükümeti kurmuşlardı» (Velijko Micunoviç **Moscow Diary**, Londra, Chatto Windus, 1980, s. 136). Kàdàr'ın kendisi daha sonra, kendisi de Münnich de Başbakan olacağını bilmeden «alınıp götürüldüklerini» açıkladı (**Nèpszadasàg**, Budapeşte, 29 Ocak 1958). Kruşçev 4 Kasımdan sonra bile, «Benim kişisel tercihim Münnich lehindeydi. Onunla Kàdàr'dan daha kolay başa çıkabileceğimi düşündüm» diyordu (Nikita Khruschev, **Khrushchev Remembers**, Londra, Andre Deutsch, 1971, s. 387).

(8) Berei Andrei grubu üzerine pek az yayınlanmış bilgi vardır. Ancak gazeteleri **Szabad Nép** Macar arşivlerinde bulunabilir.

(9) Kàdàr'ın konuşması, Paul E. Zinner'in yayınladığı, **National Communism and Popular Revolt in Eastern Europa**, New York, Columbia University Press, 1956, s. 464-467'de bulunabilir.

Kádár'ın Ruslar'a sığınışının bütün koşulları ve yeni hükümetini gerçekten tam olarak nerede ve nasıl kurduğu, sırlarla örtülü kalmıştır. 1 Kasım gecesinin geç vakitlerinde, Münnich tarafından Sovyet büyükelçiliğine birlikte gitmeye ikna edilmiş, aynı gece ya da ertesi sabah Budapeşte'den çıkarılıp Prag'a ya da Moskova'ya götürülmüş olduğu[10] düşünülebilir görünüyor. İlk elden Sovyetler'le uzlaşmaya nasıl razı olduğu pek açık değildir. Ama belki de, Sovyet ordusu'nu çağırma sorumluluğunu üzerine alan Macar Devrimci İşçi-Köylü Hükümeti'nin kuruluşuna dair ilk anonsun 4 Kasım sabahı Moskova radyosu'nun Balkanlara yayın yapan istasyonundan Kádár değil Münnich tarafından yapılmış olması önemlidir. Sovyetlerin Budapeşte'ye saldırısının başlamasından yalnızca bir saat, en iyi ihtimalle iki saat sonra, Kádár da Sovyet müdahalesini desteklediğini açıklamak için radyoya gitti.[11]

Bérei ve Andios'in **Szabad Nep**'i, Kádár'ın 4 Kasım'da orada bulunduğunu bildirirken, resmi Macar açıklamaları, Macar Devrimci İşçi-Köylü Hükümeti'nin 3 Kasım'da Szolnok'da kurulmuş olduğunu bildiriyor. Ama bu açıklamaları onaylayan bağımsız bir kaynak yoktur. Bugün, 4 Kasım'da Kádár ve Münnich'in halen Sovyet topraklarında olduğu ve hükümetlerinin Sovyet Karpat Ukraynası'ndaki Uzhgorod'da toplandığı geniş ölçüde kabul edilmektedir. Belki bazı üyeleri Budapeşte'den buraya gelmişti, ama en azından biri, hükümete dahil olduğunu radyo'dan duyan, yeni ticaret bakanı Sándor Rónai 4 Kasım sabahı Macar Parlamento binasındaydı. Kádár ve maiyetinin, üç gün sonrasına hükümetin Macar Cumhurbaşkanı István Dobi tarafından resmen onaylandığı 7 Kasım'a kadar Budapeşte'ye dönmedikleri kesindir[12]

Sovyet ordusu silahlı direnişin arta kalan merkezlerini hızla ve acımasızca imha etmeye çalıştığı sırada, Kádár hükümeti, Sovyet tanklarının koruması altında Budapeşte'de kurulurken, devrimin meşruiyetiyle ilk elden çatışan bir sorun yoktu. Kádár'a göre olaylar, «soylu amaçlarla» ve «içten ve haklı isteklerle», barışçıl bir «kitle hareketi» olarak başlamıştı. Hükümeti, «halk hareketinin» istemlerini kendi istekleri olarak kabul etmekte ve Şubat 1957'de yayınlanan bir resmi Macar yayınının sözleriyle, devrimi, «büyük bir ulusal demokratik hareket» olarak kabul eden «28 Ocak tarihli hükü-

(10) Micunovic, **op. cit.**, s. 133, Kruşçev'in 2 Kasımda telefonla Bulganinle konuştuğunu ve onun kendisine Münnich ve Kàdàr'ın Budapeşte'den uçağa bindirilip «Moskova'ya yola çıktıklarını» söylediğini kaydediyor.

(11) Zinner, **op. cit.**, s. 474-478'de.

(12) Kruşçevle birlikte Aralık 1959'da Uzhgorod'a yaptığı bir ziyaret münasebetiyle Kàdàr, bu şehre üç yıl önce yeni hükümetini kurmak için geldiğini ileri sürdü. (**Népszabadsàg**, Budapeşte, 8 Aralık 1959). Kàdàr'ın ne zaman Uzhogorod'da bulunduğu kesin olarak açık değilse de Kruşçev bu açıklamayı, **op. cit.** s. 386'da teyid etti.

met açıklamasına sadık kalmaktadır.»[13] Kádár, hükümetine, «halk demokrasimize sadık partisiz kişileri ve diğer partilerin temsilcilerini» almaya hazır olduğunu açıkladı. Hükümet programı, «ulusal bağımsızlık» ve «Sovyet birliklerinin çıkması» vaadini içeriyordu. «Hükümetin, yakın zamanda meydana gelen olaylara katılmış olması bahane edilerek kişilere zulmedilmesine hiçbir şekilde tolerans göstermeyeceği» de açıklandı. «Imre Nagy hükümeti'nin zayıflığı» ve «karşı-devrimci unsurların artan etkisinin sosyalist sistemi tehlikeye attığı ve bu nedenle Sovyet müdahalesinin gerekli hale geldiği söylenirken, Kádár bir kaç hafta, «13 Ekim halk ayaklanması» ile «30 Ekimde başlayan karşı-devrim» arasında bir ayrım yapmaya çalıştı.[14]

Bu noktada, bütün politik özgürlükler hemen ortadan kaldırılmadı, Devrimci Aydınlar Konseyi ve Yazarlar Sendikasının her ikisi de mitingler yapmaya, devrimi destekleyen ve Sovyet müdahalesini kınayan açıklamalar yayınlamaya devam ettiler. Daha önce popüler gazete **Igazság** (Gerçek) i yayınlayan genç öğrenciler tarafından çıkarılan **Elünk** (Hayattayız) ve şimdi Kádár'a' karşı muhalefetin önde gelen bir lideri haline gelen gazeteci Miklós Gimes'in[15] yayınladığı **October 23** (23 Ekim) gibi yeni devrimci gazeteler ortaya çıktı. İşçi Konseyleri de varlığını sürdürdü ve daha önce oynadıklarından çok daha büyük bir politik rol oynar hale geldiler.

13 Kasım'da bir kaç işçi konseyinden delegasyonlar, onları «işçi sınıfının devrimci organları» olarak kabul ettiğini ve onlara kendisinin de «Sovyet birliklerinin —ama önce düzen onarılmalıydı— çekilmesinden» yana olduğunu söyleyen Kádár'la görüştüler.[16] Yugoslav büyükelçiliğine sığınan eski başbakan Imre Nagy'ye gelince, Kádár, politik yaşama dönse de dönmese de onun kendisiyle tamamen eşit olduğunu söyledi. Hakkında tutuklama kararı yoktu ve ne hükümet, ne de Sovyet birlikleri hareket özgürlüğünü kısıtlamak istediğini taşımıyorlardı. Ertesi gün, Kádár, yeni kurulan Büyük Budapeşte Bölgesi Merkez İşçi Konseyi'nden bir delegasyonu kabulünde, «parti'nin iktidar tekelini kaldırmaya» hazır ve «çok partili

(13) Marton Lovas, **Mi történt Budapeşten október 23-tol november 4-ig** (23 Ekim»den 4 Kasım'a kadar Budapeşte'de ne oldu), Budapeşte, Kossuth, 1957, s. 126.

(14) «Program ve Devrimci İşçi-Köylü Hükümetinin bileşimi Jànos Kàdàr tarafından 4 Kasım 1956'da açıklandı» Zinner, **op. cit.** s. 474-478'de. Ayrıca bkz. **Nepszabadsag, 27 Kasım 1956**, Kàdàr'ın 26 Kasım konuşması.

(15) Miklos Gimes ve 1956'daki rolü hakkında, bkz. Igor Cornelissen, «Boedapest 1958: de tragische terechtstelling van eem strijdbaar journalist» **Vriş Nederland**, Amsterdam, jaargang 42, no. 47 ve 48, 21 Kasım ve 28 Kasım 1981.

(16) **Népszabadsàg**, Budapeşte, 14 Kasım 1956.

bir sistem ve açık ve dürüst seçimler»den yana olduğunu bile söyledi. Bir kez daha onlara, «geçen haftalarda meydana gelen büyük halk hareketinde» yeraldığı için hiç kimseye bir zarar verilmeyeceği ve yalnızca yabancı bir büyükelçilikte mülteci olmaktan vazgeçmesi halinde Imre Nagy ile görüşmek ve bir anlaşma yapmaya çalışmaktan çok daha memnun olacağı teminatı verdi.[17]

Bu günlerde Kádár, politik görüşleri bakımından geniş bir çeşitlilik gösteren insanları, gerçeği söyleyen dürüst gazetelere gereksinim olduğu şeklindeki görüşlerini dinlemek üzere —şimdi yarı-gizli Elünk gazetesini yayınlayan— genç gazeteci Gyula Obersovsky'yi bile kabul etti. Hükümetini, Komünist olmayan partilerin temsilcilerini ve diğer partisiz unsurları katarak genişletme düşüncesiyle müzakereleri sürdürdü. Hükümetin, bakanlık görevlerini Merkez İşçi Konseyi'nin liderlerine teklif etmeyi düşündüğü söylentileri bile sızıyordu.

Ama Kádár'ın toleransının sınırları, çok çabuk açığa çıktı. İşçi Konseylerini fabrikaların öz-yönetim organları olarak kabul ettiği ve karar alma yetkilerini onlara vermeye hazırlandığı zaman, onların ulusal bir ögütlenme olarak yetkilendirilmeleri taleplerine çok sert bir direniş gösterdi. Buna rağmen işçi liderleri, Ulusal İşçi Konseyini kurmak için 21 Kasım'da bir konferans çağrısı yaptıklarında, engellemek için 400 Sovyet tankı gönderildi. 22 Kasım'da kendilerine yazılı bir geçiş izni ve kendilerine karşı hiç bir eylemde bulunulmayacağı güvencesi verildikten sonra, Imre Nagy ve çalışma arkadaşları, Yugoslav büyükelçiliğini terkettiklerinde Sovyet birliklerince yakalanıp, ertesi gün kendi iradelerine karşın Romanya'ya gönderildikleri zaman Kádár'ın verdiği sözlerin değeri de sorgulanır hale geldi.[18] Bu noktada olayın sorumlusunun tam olarak kim olduğundan bazı kuşkular duyulmalıdır. Kádár'ın, Nagy'nin kaçırıldığını duyduğunda sarsıntı geçirdiği —hatta çılgına döndüğü— ve aynı gece Macar hükümetinin olağanüstü toplandığı söylenildi. Ama en azından, hükümetin üyelerinden biri, Yugoslav büyükelçiliğinden ayrıldığında Nagy'i bekleyen kaderin ne olduğundan haberdardı. Dört gün önce, Nagy'nin çalışma arkadaşlarından üçü —György Lukács, Zoltán Szántó ve Zoltan Vas, eşleriyle birlikte— büyükelçiliğin güvenliğini terketmiş, ama Sovyet kuvvetleri tarafından ele geçirilmiş ve Mátyásföld'deki Sovyet askeri karargahında gözaltına alınmışlardı. Orada onları 18 Kasım gecesi ziyaret eden,

(17) **Népszabadsàg**, Budapeşte, 15 Kasım 1956. İngilizce çeviri Melvin J. Lasky'nin yayınladığı, **The Hungarian Revolution**, Londra, Secker Warbourg 1957, s. 262-263'de bulunabilir.

(18) Sovyetlerle Yugoslavlar arasında bir «alışveriş»e yolaçmış olabilecek kaçırma ve şüphelenme koşulları, Dick Verkijk, «Kàdàr en de Hongaarse Optand van 1956», **İnternationale Spectatör**, Amsterdam, Ocak 1981'de tartışılmıştır.

Macar Başbakan Vekili Ferenc Münnich'den başkası değildi. İmre Nagy'nin kaçırılışının Macar Başbakanı'ndan gizli olarak Münnich ile Sovyetler arasında düzenlenmiş olduğu kabul edilebilir mi?[19]

Bu sıralarda Kádár'ın olası güvenilmezliğinin bir başka delili, kendisine kıra dönüp 'susup beklemesini' öğütlediği Küçük Çiftçi ler Partisi lideri Bela Kovacs ile birkaç gün sonra yaptığı söylenen bir toplantı raporundan gelmektedir. Kádár, deniliyor, politik partilerin, devrimci komitelerin ve işçi konseylerinin liderlerine karşı eylemde bulunmak istemiyordu, ama onları tasfiye etmekten başka seçeneği de yoktu. Daha sonra, Ruslar yatıştırıldığında, devrimin başarılarından birçoğunun —çok partili sistemin restorasyonunun bile— gerçekleştirilebileceğini umuyordu, ama şu an Ruslar ne isterse yapmak zorundaydı.[20]

Elbette daha sonraki günlerde, Kádár, Ruslar ne istediyse yaptı —tavırlarını sertleştirdi ve popüler direnmenin artakalan örgütlü biçimlerini yoketmek için baskıcı yöntemlere başvurdu. 26 Kasım' daki bir radyo yayınında grevleri ve sürmekte olan direnişleri suçlayarak, demokrasinin anarşi ve düzensizlik ya da karşı-devrimciler için özgürlük anlamına gelmediğini açıkladı. Özel olarak, **October 23**'ün yayıncısı Miklós Gimes'e ve Gyula Obersovsk'nin **Elünk'** deki genç çalışma arkadaşlarından biri olan András Sándor'a «çılgın tahrikçiler» diyerek saldırdı ve İşçi Konseylerine ya hükümeti desteklemeleri ya da dükkânı kapatmaları çağrısında bulundu.[21]

Sonunda, aralığın başlarında yapılan özel bir Merkez Komitesi toplantısı, Ekim olaylarının «Hortici Faşistlerin ve Macar kapitalist ve toprak ağalarının bir karşı-devrim hareketinin» sonunun başlangıcından ibaret olduğunu resmen ilan etti.[22]

Eldivenler Çıkıyor

Aralığın ilk günlerinde, hükümet güçleri, işçi konseylerinin 200 kadar yönetici üyesini tutuklayarak, fabrikaların denetimini yeniden elde etmek için çabalarını artırdı. 4 Aralık'da bir hükümet kararı, bütün devrimci komiteleri ve benzer oluşumları ilga etti; 5 Aralık'da Miklós Gimes, 6 Aralık'da Gyula Obersovsky tutuklandı. Bu son baskı dalgasına tepki olarak, yeni bir genel grevin yükseltilmesi ve Merkez İşçi Konseyi'nin —şimdi gizli toplanıyordu— Ulusal İşçi Konseyi'ni yaratmak için bir kez daha hazırlanması çağ-

---

(19) Bkz. Billy Lomax, «25 Years Later-New Light on 1956», **Labour Focus on Eastern Europe**, cilt 5. No. 3, Yaz 1982.

(20) Bkz. Jòzsef Kövàgo, «Emlékek, emberek, remények-A Kisgasdapàrt a forradalomban» (Anılar, umutlar, insanlar-Devrimde Küçükçiftçiler Partisi) **İrodalmi Ujsàg, Paris**, Kasım-Aralık 1981.

(21) **Népszabadsag**, Budapeşte, 27 Kasım 1956.

(22) **Népszabadsag**, Budapeşte, 8 Aralık 1956.

rısı yapıldı. Cevap olarak 9 Aralık'da hükümet, Merkez İşçi Konseyi'ni yasakladı, karargahını bastı ve liderlerinin çoğunu tutukladı.[23]

Bu günlerde, kırsal alanlarda, otoritelerini burada da yeniden kurmaya çabalayan hükümet kuvvetleriyle bazı çarpışmalar meydana geldi. En ciddisi, 8 Aralık'da Salgotarján'da seçilmiş işçi konseylerinin liderlerinin tutuklanmasını protesto eden birkaç bin maden işçisinden oluşan kalabalığa Sovyet tankları ve Macar güvenlik kuvvetleri ateş açtığı zaman meydana geldi. Birçok genç işçi ve öğrenciden 80'den fazlası öldürüldü, en azından 200'ü yaralandı. İzleyen günlerde, diğer taşra kasabalarında, Eger, Miskolc, Ozd ve Kecskemet'de benzer karışıklıklar ve silahlı çatışmalar oldu. 11 ve 12 Aralık'da Budapeşte ve bütün ülke, hükümetin yeni baskı önlemlerine karşı 48 saatlik protesto greviyle durdu. Cevap olarak, hükümet, 11 Aralık'da olağanüstü durum ilan etti ve bütün bölgesel işçi konseylerini olduğu gibi, Devrimci Aydın Konseyi'ni de yasakladı. 12 Aralık'da bir hükümet kararı, sıkıyönetim önlemlerini getirdi, ve 13 Aralık'da başka bir karar, mahkemeye çıkarmaksızın tutuklamayı ve ölüm cezasını da kapsayan cezalar verme yetkisiyle, jürisiz yargılama yetkisiyle özel mahkemelerin kurulmasını sağladı.[24] Aralığın ortalarında, sıkıyönetim kanunlarıyla ilk jürisiz idam kararları infaz edilmeye başlandı.[25]

Kasım boyunca baskı işlerinin çoğu, mahkumları hapse tıkan ve sorgulayan ve bazı durumlarda jürisiz idam kararlarının infazını gerçekleştiren Sovyet askeri güçleri ve güvenlik kuvvetleri tarafından yapıldı. Birçok tutuklu, başta Karpat Ukraynası'ndaki kamplara olmak üzere, bir süre için, Sovyetler Birliği'ne götürüldü, ama Macaristan ve diğer ülkelerdeki protestoların ardından çoğunun geri getirildiği görüldü. Ancak Aralığın başlangıcından itibaren Kádár rejimi tarafından teşkil edilen yeni güvenlik güçleri —kötü şöhretli «R-grupları» ya da bir çok üyesi, mensupları daha çok Macaristan'daki Yunan ve Yugoslav mülteciler arasından gelen eski güvenlik güçlerinden toplanmış olan ve Rus tarzı ceketlerine atfen «pufajkások» olarak adlandırılanlar ve ordu görevlileri ile polis birimlerinden oluşturulan özel güvenlik gücü alayları— düzeni restore etme işlerinin çoğunu üstüne alabilecek derecede iyi örgütlendirilmiş duruma getirildi. 15 Aralık'da Sovyet zırhlı güçleri Budapeşte'nin caddelerinden çekildi. 1957 Ocağı'nın başlamasıyla Macar otoriteleri baskı görevlerini tamamen üzerlerine aldılar.

Ancak, düzenin restore edilmesinden daha çok, baskının vidası daha sıkı çevrildi. 1957'nin ilk günlerinde Bulgar, Çekoslovak ve

(23) Bkz. Billy Lomax, **Hungary 1956**, Londra Allison Busbuy, 1976, bölüm 5: «The Workers Councils of Greter Budapest», **Socialist Register 1976**, Londra, Merlin Press, 1976'da da yayınlandı.

(24) Bkz. **Magyar Közlöny**, Budapeşte, No. 100, 101, 102, 11-12-13 Aralık 1956.

(25) Bkz. **Népszabadsàg**, Budapeşte, 16, 18 ve 21 Aralık 1956.

Sovyet partilerinin liderleri (Sovyetler Birliği Kruşçev ve Malenkov tarafından temsil edildi) Macar liderleriyle Budapeşte'de görüştüler ve onları daha sıkı yöntemlere zorladılar. 5 Ocak'daki bir konuşmasında Kádár, Imre Nagy hükümetini yalnızca «zayıflık»la değil, «ihanet»le de suçladı ve hükümetinin temel görevinin karşı-devrimi yenilgiye uğratmak olduğunu açıkladı. Aynı gün bir karar, işçi konseylerinin haklarını daha ileri bir derecede kısıtladı, fabrika yöneticilerini atama ve konsey kararlarını geçersiz kılma yetkisini hükümete verdi. Bu durumda, varolan işçi konseylerinin çoğu, artık işçilere karşı görevlerini yerine getiremeyeceklerini hissederek, kendi iradeleriyle kendilerini lağvettiler. Ancak işçiler, devletin en son saldırılarına karşı direnmeyi sürdürdüler. 11 Ocak'ta Csepel'deki demir ve çelik işçileri, devrim sırasında sepetlenen yönetim görevlilerinin geri dönüşüne karşı gösteri yaptılar. Polisin müdahalesi sokaklarda şiddet sahnelerinin ortaya çıkmasına yolaçtı. Macar güvenlik güçlerinin ve Sovyet tanklarının düzeni sağlamak için çağırılmasına kadar, kalabalığı dağıtmak için açılan ateşle en az bir kişi öldürüldü, birkaç kişi yaralandı. Aynı gün, yeni ücret tablosunun çıkarılmasına karşı Köbánya taşıt onarım işliği'nin 2000 işçisinin yaptığı protesto gösterisi de devlet güvenlik kuvvetleri tarafından dağıtıldı. Devrimci İşçi-Köylü Hükümeti, devam eden bu karışıklıklara, daha geniş ölçekli bir işçi tutuklama kampanyasıyla cevap verdi, ve 13 Ocak'da, jürisiz yargılama usulünü hızlandıran sıkıyönetim hükümlerinin kapsamını genişleten bir karar yayınladı.[26]

Rejim şimdi de aydınlara aman vermemeye başladı. 17 Ocak'ta Yazarlar Sendikası'nın faaliyetlerinin durdurulduğu görüldü, bunu 20 Ocak'da gazetecilerinki izledi. Sonra 19 Ocak'da devrim sırasında silahlı mücadele yürüten grupların oldukça tanınmış iki lideri —Széna alanı'ndaki isyana önderlik eden Cesur Jósef Dudás ve János («amca») Szabó— idam edildi. 26 Ocak'da, aralarında, Gyula Háy, Zoltán Zelk, Tibor Tardos, Balázs Lengyel, Domokos Varga, Sándor Novobáczky ve Pál Locsei'nin de bulunduğu birçok meşhur gazeteci ve yazar tutuklandı.

Ancak bu aşamada bile, devrim ve direnişde önemli bir rol oynamış birçok unsur —Birçok etkin yazar ve gazeteci kadar, Imre Nagy'nin devlet bakanı István Bibó, Devrimci Aydınlar Konseyinin lideri György Adám ve 11 Aralık günü Sándor Rácz ile birlikte ilk tutuklanmasından sonraki gün serbest bırakılan Merkez İşçi Konseyi lideri Sándor Bali gibi kişiler— halen özgürdü. Kırsal alandaki bazı yerlerde, Györ'de Transdanubia Ulusal Konseyine başkanlık eden Attila Szigethy ve Miskolc'da Borsod işçi Konseyinde önder bir rol oynayan Rudolf Földvári gibi devrimin yerel liderleri

(26) Bkz. **Népszabadsàg**, Budapeşte, 13 Ocak 1957.

yalnızca özgür olmakla kalmayıp yerel olaylarda etkin bir taraf oluşturmaya devam ediyorlardı. Boutcharest'in dışında, Snagov gölünün kıyısında Romen partisine ait bir tatil köyünde sıkı gözetim altında tutulan Imre Nagy ve çalışma arkadaşları bile, Kádár rejimiyle işbirliği yapmak ve Macaristan'da sivil yaşama dönmek için Romen partisi aracılığıyla başvurularını sürdürürken, kendilerine çok nazik davranılıyor ve savurganlık düzeyinde iyi bakım görüyorlardı.[27]

Ocak 1957'de, hükümetin, geniş kapsamlı ekonomik reformlar temelinde bir ekonomik restorasyon planını hazırlaması için, Merkezi İstatistik Ofisi'nin müdürü György Péter'in başkanlığında bir Ekonomik Reform Komitesi atadığı görüldü. Komite, gerçekte, Kasım - Aralık 1956'da ekonomiye ilişkin bakanlıklarda devrimci komiteler tarafından hazırlanan ve Budapeşte Bölgesi Merkez İşçi Konseyi tarafından kabul edilen ekonomik ademi merkeziyetçilik önerilerini inceledi. Sonuç olarak ortaya çıkan tavsiyeleri bundan çok daha az radikal olmasına karşın, bir kaç yıl sonra, 1960'ların ortalarında kabul edilen Yeni Ekonomik Mekanizma'sının düşünceleriyle birçok ortak yana sahipti.

Bu dönemde Kádár'ın kendi rejimini, —bu sırada hızla bu hale geliyor olsa bile— açıkça karşı-devrimin düzeni olarak değil; devrim sonrasının pekiştirilmesinde, devrimin bazı hedefleri, örgütleri ve hatta insanlarıyla bir araya gelmeye ve gerçekte birkaç yıl sonra uygulayabildiği daha toleranslı ve liberal bir politik düzeni elde etmeye çalışarak, 23 Ekim'in özgül taleplerine dayanan bir rejim olarak inşa etme seçeneğini elde tutmayı umduğunu gösteren birçok delil var. Ancak bu umutlar, sonuç olarak, 1957 Baharının sonunda askıya alındı.

Şimdi, Budapeşte'nin sokaklarına düzen yeniden dönüyor, üretim yavaş yavaş canlanıyordu. Mart'ta, Habsburglara karşı 1848'de yürütülen devrimci mücadelenin yıldönümü nedeniyle yeni bir ayaklanma dalgasının —MUK'un «Martta tekrar başlayacağız» sloganıyla sembolize ediliyordu— muhtemel sonuçlarından çok fazla korkulmasına karşın, polis ve güvenlik kuvvetleri tarafından kolaylıkla kontrol altına alınabilen yalıtılmış sokak kargaşaları ve gösterileri gibi birkaç küçük şeyden daha fazlası olmadı. Mart'ın son haftasında, Kádár, Moskova'daki bir hükümet ve parti delegasyonuna başkanlık etti. Macaristan için büyük miktarda bir ekonomik yardım paketini görüştü ve Sovyet birliklerinin Macar toprağında sürekli üslenmesiyle ilgili bir anlaşma yaptı. Bu noktadan sonuç olarak, daha katı bir pekiştirme lehine liberal ve demokratik bir ge-

(27) Bkz. Zoltan Vas, **Viszontagsàgos élétem** (Olaylı Yaşamım), Budapeşte, Magvetö, 1980, s. 496, 527 ve 547; Ferenc Donàth'dan Miklòs Molnàr'a mektup Lomax, «25 Yıl Sonra» içinde **op. cit.**

lişme olasılığından vazgeçmeye yönelik bir kararın alınmış olduğu görülmektedir.

Nisan, Ekonomik Reform Komitesinin tavsiyelerinin, daha sonra açıklandığı gibi, artık hayata geçirilmesine uygun olmayan politik koşulların engellemesi nedeniyle bir kenara konulduğunu gördü —«Zaman ekonomik aygıtta reformun aleyhine işliyor.. (ve bu yüzden) yeni ekonomik modelin gelişmesi ve yürürlüğe sokulması gündem dışına çıkarılıyor.»[28] 14 Nisan 1957'de Imre Nagy ve çalışma arkadaşları, Macar devlet güvenlik kuvvetleri tarafından Romanya'da tutuklandı ve yargılanmaları ve idam edilmeleri için açıkça hazırlık yapılarak Budapeşte'ye götürüldüler. Macaristan'da bir tutuklama dalgası Tibor Dery gibi bir çok yazarı hapse yolladı ve Mayıs'da yazar mahkemelerinin ilki başladı. Miskolc'da Rudolf Földvári hapse atılıp daha sonra ömür boyu hapse mahkum edilirken, Györ'de Attila Szigethy tutuklandı ve ardından cezaevinde intihar ettiği açıklandı. Ve 23 Mayıs, bir yıl sonra ömür boyu hapis cezasına çarptırılan István Bibö'nun tutuklandığını gördü.

Kádár rejiminin sağlamlaştırılması, 9-11 Mayıs'da yapılan parlamento toplantısında resmen onaylandı. Partinin, olayların baştan sona karşı-devrimci bir komplonun sonucu olarak meydana geldiğini açıklamasıyla sonuçlanan Macar Sosyalist İşçi Partisi'nin 27-29 Haziran 1957'deki özel Ulusal Konferansı'yla nihai olarak damgalandı.[29]

Tutuklamalar, mahkemeler, idamlar üç yıl boyunca sürdü. Bu baskı süreci boyunca, 20.000'den fazla insan, Kistarcsa, Tököl ya da başka yerlerdeki kamplarda tutuldu ya da hapsedildi. Aydınlar, birkaç yıldan fazla hapis cezasına nadiren çarptırılırken, —Merkez İşçi Konseyi Başkanı Sándor Rácz gibi— bir çok işçi lideri ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı. Kádár rejimi, Sovyet tanklarına karşı elde silah döğüşen bu işçilere pek az merhamet gösterdi. 7 Kasımda, Sovyet tanklarına karşı kavganın kızıl bir bayrak altında sürdürüldüğü Tüzoltó caddesindeki sosyalizan savaşçı grubun başını çeken István Ankyal ve Otto Szirmai, Csepel Genç İşçiler Birliği'ni kuran ve Tompa Caddesindeki savaşçı grubun önderliğini yapan «kızıl başlıklı» János Barány gibi, 1958'de idam edildiler. Baross Alanı'ndaki bir silahlı grubun başkanlığını yapan Yahudi fabrika işçisi László Nickelsburg'un idamı 1961'i buldu. Henüz delikanlı olmadıkları için asılabilecekleri yaş olan 18 yaşlarına gelene dek kamplarda tutulan çocukların bile bulunduğu bildirilmiştir. Askeri ve sivil mahkemelerin kararlaştırdığı ve infaz ettiği idamların, mahkeme açıklama-

(28) **Gazoasàpolitikànt tapasztalatai és tanulsàgai: 1957-1960** (Ekonomik Politikamızın deneyimleri ve dersleri: 1957-1960), Budapeşte, Kossuth, 1976, s. 42.

(29) **A Magyar Szocialista Munkaspart hatarozotai es dokumentumai: 1956-1962** (Macar Sosyalist İşçi Partisinin Kararları ve Bildirileri: 1956-1962), Budapeşte, Kossuth, 1979, s. 78-99.

ları, basın raporları ve eski mahkumların ifadelerinden edinilen bilgiye dayanılarak hesaplanan toplam sayısı 2.000 - 2.500'e kadar çıkmaktadır.[30] Tam bir rakam vermek oldukça güç ise de, misillemelerin savaş sonrası Avrupa"sında, Yunan İç Savaşını izleyen olaylardan sonra ikinci geldiği açıktır.[31]

Mahkemelerin en yüksek noktası, Imre Nagy, Pál Maléter,, József Szilágyi ve Miklós Gimes'in 17 Haziran 1958'de resmen ilan edilen mahkumiyet ve idamlarıydı. (Géza Losonczy cezaevinde açlık grevi yaparken ölmüştü; Sándor Kopácsi ömür boyu hapis cezasına, diğer sanıklar, 5 yıldan 12 yıla kadar ulaşan hapis cezalarına çarptırılmışlardı.) Ancak Imre Nagy'nin idamı terörün sonuna işaret etmiyordu. Mahkemeler ve idamlar 10 Ocak 1960'a kadar devam etti. (Bundan sonra, 1956'da işlenen politik suçlar için ölüm cezaları yalnızca «istisnai» durumlarda verildi). 1959'da Kardinal Mindszenty'nin kurtarılması ve Budapeşte bölgesi Merkez İşçi Konseyi'nin kurulmasında önemli bir rol oynayan Ujpest Devrimci Komitesinin 33 üyesinin toplu yargılanmasında, geriye kalanlar toplam 300 yıl hapis cezasına mahkum edilirken, yedi sanık ölüm cezasına çarptırıldı ve idam edildi.

1959, 1960 ve 1963'de af yasaları çıkarıldı. 1960 Mart'ında çıkan af yalnızca, bir çoğunun bir biçimde serbest bırakılmasına pek az bir şey kalmış olan, 6 yıldan daha az hapis cezasına çarptırılmış kişileri kapsarken, 1959 Nisan'ındaki af, çok kısa süreli hapis cezalarına çarptırılmış olanlarla ilgiliydi. Aralarında yazar Tibor Déry ve Gyula Háy ve Nagy'nin çalışma arkadaşları Ferenc Donáth, Ferenc Jánosi ve Miklós Vásárhelyi'nin bulunduğu bir çok kişi, özel af yoluyla serbest bırakılırken bu yöntem Stalinci Rákosi rejiminin pişman olan gizli polis şeflerinin —Mihály Farkas, Vladimir Farkas ve Gábor Péter— serbest bırakılması için de kullanıldı.

Hapisteki sıradan işçileri ayırdederek, eski Komünist yazar ve politikacılarla sınırlanmış Mart 1960 sınırlı affı ve Gábor Péter'le Mihály ve Vladimir Farkas'ın serbest bırakılmasını protesto eden Vác Ulusal Cezaevindeki birkaç bin politik tutuklu, topluca açlık grevine gitti. Grev, en vahşi baskılarla kırıldı ve önderleri ayrıca hapis cezasına çarptırıldı. Mart 1963 sözde «genel affı»nda, üç bin civarında olduğu bildirilen, devrime katıldıkları için mahkum edilmiş politik mahkumların çoğunluğunun serbest bırakıldığı söylenildi. Gerçekte, cinayetten (çoğu sokak çatışmalarından), ihanet ya da ajanlıkdan (herkesi içine alabilen bir kategori) ceza alanlar ve (hangi suçtan olursa olsun) eski sabıkalılardan oluşan tutuklu kategorileri affın dışında tutuldu. 1963'den sonra en azından 4-5 yüz kişi cezaevinde kaldı. Bunlardan birçoğu 1960'ların sonuna doğru

(30) Tibor Méray, **Nagy Imre élete és balàla** (Imre Nagy'nin yaşamı ve Ölümü) Münih, Ujvary Griff, 1978, s. 350.

(31) Fehér, «Kàdàrism», **op. cit.**, s. 23.

serbest bırakılırken bazıları 1970'lerin başlarına kadar cezaevinde kaldılar.[32]

İnsan Maskeli Polis Devleti

Kádár rejimi, bir süre için, Macaristan'ı diğer Doğu Avrupa ülkelerinin hemen tümünden dikkat çekici bir biçimde daha özgür ve daha başarılı bir ülke olarak ayırdeden, yükselen yaşam standartları, tüketim mallarının daha geniş elde edilme olanağı ve kültürel liberalizm iklimi içinde, 1 Ocak 1960'da Yeni Ekonomik Mekanizmanın resmen devreye sokulması sırasında zirveye ulaşan meşhur liberalizasyon sürecini başlattığında, Macar hapishanelerinde 1956'dan beri hâlâ politik tutuklular vardı. (Bu tutuklular-Ç) çok geçmeden daha genç bir kuşağın politik eylemcileriyle, 1959'da kurulan, Amerika'nın Vietnam'da yürüttüğü savaşa karşı olan gayriresmi bir öğrenci komitesinin, 1966-1967'de batılı dış elçiliklerde bir dizi gösteri örgütleyen taraftarlarıyla biraraya geldi. Hareketin çekirdeği, 1968'in başlarında yasadışı bir Maoist parti kurmakla suçlanan ve Mayıs 1968'de devlete karşı komplo düzenlemek suçuyla yargılanıp mahkum edilen (liderleri 2 ila 2.5 yıl arasında hapis cezalarına çarptırıldılar) bir grup sol-kanat eylemci öğrenci tarafından oluşturulmuştu.[33]

1969'da genç bir şair, György Szerb, eleştirel şiirler yazdığı için yargılandı ve sekiz ay hapis cezasına çarptırıldı. 1970 ilkbaharında Lenin'in 100. doğum yıldönümünde öğrenciler tarafından düzenlenen bir anma toplantısı, Lenin'den «yanlış aktarmaların» vurgulanacağı ortaya çıkınca, daha yapılmadan yasaklandı ve iki sol kanat eylemci öğrenci, György Dalos ve Miklós Haraszti polis gözetimi altına alındılar, daha sonra kurallara itaati reddedince de tutuklanıp çalışma kampına gönderildiler.

1973'de, aralarında András Hegedüs, György ve Mária Márkus, Ferenc Fehé ve Agnes Heller, Mihály Vajda, György Bence ve János Kis'in de bulunduğu tanınmış Macar filozoflarından bir çoğu, akademik görevlerinden alındığı ve Hegedüs, Vajda ve Kis revizyonist görüşleri nedeniyle Komünist Parti'den çıkarıldığında, kültürel liberalizmin maskesi iyice düştü. Mayıs ayında Miklos Haraszti, Kispest'deki Kızıl Yıldız traktör fabrikasının satış bölümünde çalıştığı sıradaki deneyimlerini anlattığı **Piace Rates** (daha sonra İngilizce kitap hakkında oldukça yanlış bir fikir veren 'İşçi Devletin-

(32) Bkz. Ferenc A vali, «Twenty Years After: Kàdàr and his rule assessed: 1956-1976» **The Canadian-American Rewiew of Hungarian Studies**, Ottava, Cilt 3, No. 2, Özel Sayı: «The Hungarian Revolution twenty years after» Sonbahar 1976.

(33) 1960'lardaki muhalefet grupları hakkında, bkz. Bill Lomax, «A Chronology of political and Intellectual Oposition under the Kàdàr Regime: 1956-1978», **Labour Focus on Eastern Europe**, Cilt 3, no. 3, Temmuz-Ağustos 1979.

de Bir İşçi' adıyla yayınlandı) başlıklı kitabı yazdığı için bir kez daha tutuklandı.[34] Yıkıcılığı teşvik suçundan mahkemeye verildi, sonunda sekiz ay hapis cezasına çarptırıldı. Cezası 3 yıl tecil edildi. Ekim 1974'de **Aydınlar Sınıf İktidarı Yolunda** isimli, Komünist toplumda yeni egemen sınıf olarak aydınları konu edinen çalışmalarının elyazmaları polis tarafından ele geçirilince sosyolog Iván Szelényi ve yazar György Konrád tutuklandı.[35] Uluslararası bir protesto dalgasının ardından çabucak serbest bırakıldılar. Szelényi sonunda göç etti.

Ama Kádár'ın Macaristan"ında zulme maruz kalan yalnızca aydınlar değildi. 1975'den bu yana ,rejim, tutuklamalar ve hapis cezalarından, bir **berufsverbot** (meslek yasağı) konularak gerçekleştirilen ve gittikçe daha fazla cesaretlendirilen işten çıkarmalar ve kara listeye alma gibi ince idari yöntemlere yönelinmesi, muhaliflerle başetmek için göçe zorlanmaması, doğru bile olsa, son sekiz yıldır Macar hapishanelerinde bir tek yazar, ressam ya da bilimadamının tutulmaması artık Macaristan'da politik tutuklunun bulunmadığı anlamına gelmez. Tam tersine, resmi hükümet açıklamaları ve istatistiklerine göre, 1970'lerin sonunda her yıl, büyük çoğunluğu sıradan işçi ve köylü olan 2-300 kadar kişi tahrik niteliğinde bir suç nedeniyle dava edilmekte ve iki-üç yıl civarında hapse mahkum edilmektedir.[36] Son yıllarda sayı muhtemelen düşerken, Başsavcı, 1981'de, bir önceki yıl ceza mahkemelerine çoğunluğu isyan suçuna giren 65 devlet karşıtı suçun intikal ettiğini açıkladı.

Ancak çok daha yakında, dini ve vicdani nedenlerle zorunlu askerlik hizmetine karşı çıktığı için hapis cezasına çarptırılan gençlerin sayısında artış vardır.[37]

Bütün bunlar, Macaristan bu gün 1956 öncesindeki Stalinist devletten oldukça uzaktayken, artık, —devletin, bireysel ve toplumsal davranışın bütün yönlerini politize etmeye ve kontrol altında tutmaya çalıştığı— totaliter bir devlet olarak hiçbir şekilde karakterize edilemezken, halen bireyin hak olarak hiç bir özgürlüğe sahip olmadığı ve otoritelerin keyfi ve denetimsiz iktidarına karşı hiç bir öz savunma aracının bulunmadığı keyfi yönetimin polis devleti olduğu anlamına gelir. Bu durum, Macaristan yurttaşlarının çoğunun diğer Komünist ülkelerin hemen hepsinin yurttaşlarından daha büyük ölçüde sahipmiş gibi göründükleri dış ülkelere seyahat hakkında oldukça iyi görülür. Macar hukukuna göre, «Her Macar

(34) Miklòs Haraszti, **A Worker in a Workers State**, Londra, Penguin Books, 1977.

(35) György Konràd ve Ivàn Szelènyi, **Intellectuals on the Road to Class Power**, Bringhton, Harvester Press, 1979.

(36) Bkz. Marc Rakovski, «Là Hongrie est-elle reelement si differante » **Esprit**, Paris, No. 7-8, Temmuz-Ağustos 1978.

(37) Bkz. «Pacifist Movement in the Hungarian Catholic Church», **Labour Focus on Eastern Europe**, Cilt 5, No 3, Yaz 1982.

yurttaşı pasaport alma ve yurt dışına seyahat etme hakkına sahiptir.» Bu, doğru ama, tam da ilk bakışta sanıldığı gibi değil. Çünkü aynı yasa daha sonraki paragrafta, «yurt dışına çıkışı ... kamu çıkarlarına ters düştüğü kabul edilenlerin» pasaport alamayacağı şartı koşularak sürüyor.[38]

Böylece, başka bir neden olmasa da, otoriteler, işine gelmeyenin yurtdışına seyahat hakkını yadsıyabilir. Gerçekte, geçenlerde verilen bir kararda, Macar Yüksek Mahkemesi, devlet güvenlik organlarının yetki alanı içinde verilen bu tür kararların yasaya uygunluğunu sorgulayacak hiçbir otoritenin bulunmadığına hükmetti.

Kádár rejimi, insanî yüzünü, sevindirdiklerine ya da daha çok, onu memnun edenlere gösterir. Oportünistler, kariyeristler, konformistler ve korkaklar, sistemin nasıl da en iyi biçimde işlediğini, rejimin, oyunu kuralına göre oynamaya hazır olanların, yöneticilerin emrine amade olanlara devredilecek şekilde düzenlenmiş olmasından nasıl yarar ve ayrıcalık sağlandığını öğrenmiş durumdalar. Ama kendi ümitlerinden kişisel dürüstlüklerinden, ahlaki değerlerinden ya da dostlarıyla dayanışmadan vazgeçmeye hazır olmayanlar, kendi kurdukları bir yaşama ulaşmaya çalışan ve devletin istediği kendine yabancılaşma davranışını yadsıyanlar ya da herhangi bir seçimleri nedeniyle devletin hoşgörü göstermediği insanlar, bütün haklarını yitirebilir ve kendilerini monolitik polis devletinin keyfi ve total gücüyle karşı karşıya bulabilirler.

1970'lerin ortalarından bu yana, daha geniş çaplı bir demokratik hareketin ve 1956'dan sonra, devrim ya da terör ve baskının öncesi ve sonrasına ilişkin kişisel anıları olmaksızın yetişen yeni bir Macar gençlik kuşağının doğuşu, tüketici sosyalizmi ve Kádár rejiminin sınırları içindeki liberalizasyondan oldukça geniş çaplı bir ayrılığa vardı. Bu yeni kuşak, ana-babaların konformizmini ve eski aydın tabakasının 1956'dan sonra vardığı uzlaşmayı reddederek kendi «düşünme ve başka bir biçimde davranma», kişisel özgürlük ve maddi refahtan otoritelerin keyfi izniyle değil, temel ve vazgeçilmez insan hakları olarak yararlanma hakkı üzerinde ısrar etti. Sonuç olarak Batı'da çok tanınmış olanların dışında muhalefete önderlik eden herkesin yurtdışı seyahati yapma özgürlüğü çiğnenir ve birçoğunun pasaportu elinden alınırken mesleklerinden çıkarıldı ve başka işler için de kara listeye alınan gençlerin sayısı geçmiş yılların mutlak anlamda üzerine çıktı.

Polonya'daki bağımsız işçi hareketiyle dayanışma içinde olduğunu açıklamanın engellenmesi ve cezalandırılması girişiminin bir sonucu olarak, kendisine bu yolla kötü muamele edilen kişilerin sayısı son iki yılda dikkat çekici bir biçimde arttı. Ağustos 1980'de

(38) Bkz. György Krassò, «Wenn einer **keiner** Reise tut, da kann er was erleben» Gegenstimmen, Vienna, No. 5, 1981.

Gdansk grevinin en yüksek noktasında, grevcilere desteklerini iletmek üzere Polonya'ya gitme girişiminde bulunmak için yedi muhalefet önderi Budapeşte havaalanına gitti. Yedisinin de pasaportuna elkonuldu ve seyahatleri engellendi. Gdansk'a gitmeyi başaran başka üç kişinin pasaportları dönüşlerinde ellerinden alındı. İzleyen onaltı ay boyunca Polonya'yı ziyaret eden daha çok genç Macarların bir çoğu sık sık **Dayanışma** ile temas kurdu, dönüşlerinde bir kısmının pasaportlarına el konuldu, en azından biri işinden kovuldu. **Dayanışma**yı destekledikleri bilinen diğer kişilerin Macaristan'dan ayrılmaları engellendi, pasaportlarına sınırda el konuldu.

4 Ekim 1981'de insan haklarının inatçı bir savunucusu olan 57 yaşındaki avukat Tibor Pákh'ın trenle Polonya'ya seyahati engellendiğinde başka bir pasaporta elkoyma olayı yaşandı. 1956'dan sonra asılan Macar gençlerinin durumunu açıkladığı için 1960'da hapse atılan Tibor Pákh, 1980 ilkbaharında bağımsız Polonya yayınevi NOWA'nın başkanının hapse atılmasına karşı Varşova'daki Podkowa Lesna kilisesinde açlık grevi yapıyordu. 5 Ekim'de Budapeşte'ye dönüşünde Genel Temsilci sıfatıyla bir şikayet dilekçesi verdi ve 6 Ekim'de şehir merkezindeki Üniversite Kilisesinde açlık grevine başladı. Üç gün sonra, polis tarafından zorla alınarak Akıl ve Sinir Hastalıkları Ulusal Hastanesine götürüldü. Burada kendisine zorla yemek yedirildi ve merkezi sinir sistemini etkileyen yüksek dozda psikotropik ilaç verildi. 1960'ların sonunda Tibor Pákh Macaristan'daki politik mahkumların tutukluluk halinin sürmesini protesto ettiği için bir akıl hastanesine kapatıldı ve kendisine elektrik şoku tedavisi uygulandı. Sovyetler Birliği'ndeki politik muhalifleri tedavi etmek için kullanılan ilaçlardan biri olan haloperidolle tedavi ediliyordu.[39]

57 Macar aydını tarafından imzalanan bir çağrı ve Uluslararası Af Örgütü'nün protestosundan sonra Tibor Pákh, 26 Ekim 1981'de serbest bırakıldı. Bununla birlikte, gelişmeler üzerine, 1956'dan beri ilk defa, Kádár rejimi tarafınan, tam devrimin 25. yıldönümünde Sovyetler Birliği'nde politik muhaliflere yapılan baskıyla bağlantılı olarak uygulandığı oldukça fazla duyulan ilaç tedavisinin, komşu bir sosyalist ülkeyi ziyaret etme istemi suçundan dolayı akıl hastanesine kapatılan bir Macar aydınına uygulanmış olduğuna ilişkin sözlü bir açıklama yapıldı.

Bolşevik Modelin Ötesi

1956'nın doğrudan sonucu olarak, hapis cezası ve sürgünün ikili darbesi sonucunda, rejimin bütünlüklü bir eleştirisi ya hiç yapılmadı ya da pek az yapıldı. Devrimin aydın figürleri, idam edilmemişlerse ya hapse atılmışlar ya da batıya kaçmışlardı. Mahkumlar

(39) Bkz. **Beszélö** No 2, Budapeşte, Ocak 1982'de Tibor Pakh ile görüşme.

serbest bırakıldıktan sonra bile, sessizliğe gömüldüler ve bugün hâlâ isimleri Macar kamuoyunca pek bilinmemektedir.

Muhalefet çevrelerinde geliştirilen daha radikal ve geniş kapsamlı düşünceler de uzun süre bilinmez olarak kaldı. Sadece 1970'lerin sonlarında, Imre Nagy'nin son hükümetinde devlet bakanı olarak görevlendirilen sol-kanat politik düşünürü István Bibó'nun düşünceleri, belirli aydın çevrelerinde sınırlı bir ölçüde dolaşmaya başladı. Az bilinse bile, István Bibó devrimin orta yerinde, ortodox Marxizmdeki idealist ve totalitaryan unsurların bir eleştirisini yaptı. 20 yıl sonra geliştirilen bir çok düşünce, «Lukacs okulu»nun Marxizmiyle ayrılığa düşen ilk muhalif filozof tarafından önceden haber verildi.[40] 1956 Aralığında gizlice yazılan **Hungaricus** broşüründe geliştirilen Marxizmin ideoloji ve pratiğinin radikal eleştirisi, 1981'deki samizdat'ta yayınlanıp yeniden ortaya çıkarılıncaya kadar, aynı ölçüde bilinmeyenler arasındaydı.[41]

Bu nedenle, Kádár rejimi altında beliren ilk muhalefet canlanmasının düşünceler üzerinde, —1956 deneyiminin, zamanında buna oldukça fazla sebep olmasına karşın— sınırlı bir devrimci etki göstermesi şaşırtıcı değildir. Dikkate değer ilk muhalefetin belirmesi, Kruşçev döneminin revizyonizmini neo-Stalinist terimlerle kınayan ve Kádár rejimini sosyalizm ve Marxist ilkeleri terketmekle suçlayan, katı Leninist çizgide gizli örgütlenen bir parti kuran Maoizm sempatizanı bir öğrenci grubu tarafından 1960'ların ortalarında sağlandı. Ortodox terminolojisine karşın —ilk ve tek olanaklı muhalefet odağı olarak— öğrenci Maoizmi kısa sürede, sol-kanat ve asi gençliğin çok daha geniş bir birliğini kurmak için canlı bir nokta haline geldi. Radikal eşitlikçiliği ve toplumun geri kalanını fiilen dışlayan, politik süreci monopolize etmeye yönelik ayrıcalıklı küçük azınlığın hakkına meydan okuyuşu, daha sonra geleneksel Marxist düşüncenin birçok yönüne meydan okur hale gelen demokratik ve özgürlükçü duyguları bir bütün olarak cesaretlendirdi.

İkinci muhalefet eğilimi, öğrenci hareketinin daha ılımlı ve reformist kanadı Çekoslovakya'daki Dubçek deneyiminin düşünce ve prensiplerini Macaristan'da yürürlüğe yeni sokulan ekonomik reformlara, benzer bir yönetime Macaristan'da atılan ilk adımlar olarak bakarak desteklemeye başladığı zaman, 1960'ların ortalarında gelişti ve kendi öğrenci kitlelerini doğrudan demokrasinin etkin forumlarına dönüştürmek için mücadele etti. Ağustos 1968'de Sovyet müdahalesi Çekoslovakya'daki reform hareketine son verdiği zaman, Maoistlerle birlikte Brejnev doktrinine saldırıda ve sosyalist

(40) Bibó'nun belgeleri, macarcada ilk defa, István Kemény ve Mátyás Sárközi'nin yayınladığı toplu eserlerinin üçüncü cildinden 1983'de yayınlanacaktı (István Bibó, **Osszegyüjtött Muevi**, Bern, Europai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1981-1983).

(41) **Hungaricus** broşürü, Lomax, **Hungary 1956, op. cit.** s. 182-192'de özetlendi.

toplumun daha radikal bir demokratizasyonu için çağrıda bulunanlar, Maoistlerin eski muhalifleri, Marxist reformizmin savunucularıydı.

Çekoslovakya müdahalesi, o zamana dek Kádár rejimine «sadık muhalefet» yürüten, yapısal bakımdan sosyalist olan, daha insani ve demokratik toplumlara dönüşmeleri için yalnızca ekonomik ve sosyal reformlara gereksinimi olan Doğu Avrupa devletlerinin var olduğuna inanan daha yaşlı bir aydın kuşağı —György Lukács ve András Hegedüs'ün düşüncelerinden etkilenen düşünür ve sosyologların «Budapeşte okulu»— üzerinde kritik bir etki yarattı. Çekoslovak deneyiminin yıkılışı ve Macar ekonomik reformlarına geri dönüşün durdurulması, Doğu Avrupa ülkelerinin daha ileri bir gelişmeye yetenekli olduğu inancını sarstı ve Marxist hümanizm ve pazar sosyalizminin evvelce müsaadeye mazhar ideolojilerinin değeri üzerine şüpheler saçıldı.

Budapeşte okulunun daha genç iki üyesi, György Bence ve János Kis —şimdi çağırıldıkları adla «Lukács anaokulu» – hocalarının Marxizmin merkezi ilkelerine olan sorgusuz-sualsiz sadakatini yıkıp, Lukacs'ın kendi düşüncelerinin bir kısmına meydan okuyarak şimdiye dek egemen olan Marxist ortodoxinin çok geniş kapsamlı bir eleştirisini yaptılar. Batı'da ilk defa 1977'de **Bir Doğu Avrupa Marxizmine Doğru** adıyla yayınlanan, Mark Rakovski takma adıyla çıkan bir kitapta, varolan Doğu Avrupa toplumlarının ne kapitalist ne sosyalist ve ne de ikisi arasında bir geçiş toplumu değil, geleneksel Marxist teoride betimlenmemiş, tamamen yeni tip bir sınıflı toplum olduğu şeklindeki tezlerini ileri sürdüler.[42] Bu, —şimdilerde söylendiği gibi— «fiilen varolan sosyalizm»in toplumlarının kendilerini kararlılaştırma ve pekiştirme, işçi sınıfını parçalama ve depolitize etme ve hatta belirli bir derecede popüler meşruiyet kazanmaya yetenekli oldukları tanıtlanmıştı. Bu bakış, yalnızca, bu rejimlerin iç reform süreçleriyle daha demokratik ve gerçekten sosyalist rejimlere dönüştürülebilme olasılığını bir tarafa bırakmakla kalmıyor, görülebilir bir gelecekte bu rejimlerin yıkılabilirliği ya da yenigiye uğratılabilirliğini de reddediyordu. Bu duruma uygun olan şeyin, muhalefetin, kuramsal yapının ve entellektüel düşüncelerin yüksekliklerinden aşağı inmesi ve daha çok, «fiilen varolan sosyalizm»in toplumlarında halkın hergün yüzyüze geldiği pratik sorunlar üzerinde yoğunlaşması gerektiğini öne sürdüler. Bence ve Kis, kitaplarına iki yıl sonra yazdıkları bir notda daha ileri düşüncelerinin ana hatlarını ortaya koydular ve sonradan Polonya'da Adam Michnik ve Jacek Kuron tarafından geliştirilmiş olan düşüncelere çok benzeyen bir «radikal reformizm» stratejisini savundular.[43]

(42) Marc Racovski, **Towards an East European Marxizm**, Londra, Allison Busby, 1978.

(43) György Bence ve Jànos Kis, «On Being a Marxist: A Hungarian View», **The Socialist Register 1980**, Londra, Merlin Press, 1980 içinde.

Bu endişelere, Marxizm'deki daha ütopyacı unsurları eleştirme ve varolan halkın kendisinin özgül inanışları ve fiilen kabul ettiği çıkarlara ters düşen evrensel doğruları ve gerçek toplumsal çıkarları reddetme isteğinin gelişmesi eşlik etti. Düşüncelerin demokratikleşmesi, eylemin demokratikleşmesine (Bolşevik usulü pratiğin, ileri bir bilinç düzeyine sahip olmasının, aydın bir öncüyü, halkın, çıkarın, adına, sık sık da yerine eylemde bulunmakda haklı çıkardığı inancının reddine) yol açtı. Marxizmin bu temel yeniden incelenmesi ve mümkün olan en demokratik eylem biçimi vaadi, «uygulayacak olanlar yetki vermeksizin bir program açıklamak istersek, şu anda iktidarda bulunanlardan daha iyi kişiler olamayız. Aydınlar yalnızca, taleplerini açıklayıp formüle edebildiği bir hareket ortaya çıktığında bir program hazırlarlarsa haklı bulunabilirler.»[44] diyen filozof Mihály Vajda tarafından en açık biçimde ifade edildi.

1970'lerde, şimdi aydınlar tarafından ortaya çıkarılmış olan birçok değerin çeşitli yönleriyle bütünleştirildiği oldukça geniş bir muhalif kültürel hareketin geliştiği görüldü. Kısmen 1960 sonlarının Batılı gençlik ve öğrenci hareketinin yansıması olarak, Macaristan'da, pop müzik ve deneysel tiyatrounun, sanatlarda avant-garde eğilimlerin geliştiği ve «happening» sahnelerinin ve komünler kurmanın bile denendiği görüldü. Eski Maoist öğrencilerin bir kısmı, genç bir kuşağın mensupları kendilerine katılırken, Macar toplumunun baskıcı ve muhafazakâr toplumsal ve kültürel geleneklerine (ki komünist rejim bu türden ne varsa sağlamlaştırmaya yardım ediyordu) muhalefet ederek gelişmeye başlayan oldukça kapsamlı bir hareketin eylemlerinde yönetici bir rol oynadı. Hükümet 1973'de kürtaj hakkını sınırlayan bir yasayı yürürlüğe sokmaya hazırlandığında 1.500'ün üzerinde imzacı buna karşı bir dilekçe hazırlamak için biraraya geldi.

Genç yazar Miklös Haraszti 1973 sonbaharında, Budapeşte'de bir fabrikanın satış bölümündeki deneyimlerini betimleyen kitabı yüzünden tutuklanıp mahkemeye sevkedildiğinde, davası, o ana kadar bölünmüş durumda olan muhalefetin —Maoist solcular, reformist Marxistler, Lukács'ın öğretilileri, muhalif toplumbilimciler, karşı —kültürcü gençlik— sonuçta biraraya gelebileceği ve sansüre son verilmesi ve daha geniş bir ifade özgürlüğü taleplerinde dayanışma içinde olduklarını kamuya açıklayabildikleri ortak bir alan sağlandı. Dava, rejimin tökezlemesiyle sonuçlandı. Birçok ertelemeden ve uluslararası ilginin gelişmesinin ardından Haraszti tecil edilen bir cezaya çarptırılarak serbest bırakıldı.[45]

---

(44) Mihàly Vajda, «The End of Reformist Thought» **Meta, Toronto,** No. 3-4 1979. Aynı zamanda Bkz. politik denemelerine girişi: Vajda. **The State and Socialism op. cit.**

(45) Mahkeme koşulları Haraszti'nin Aworker'in a Worker State'ine yazılan bir notta betimlenmiştir.

Haraszti davası, Macar muhalefetini oldukça fazla karakterize eden ideolojik sorunlara, demokratik hak ve özgürlükleri öne çıkarmaktan daha az ilgi gösteren daha geniş bir hareketin ve fiilen varolan toplumsal düzendeki kişisel ve toplumsal yaşamın varoluşsal sorunları hakkında bir ilginin gelişmesi için temel oluşturan bir ortak ümitler duygusu ve birliği yarattı. Bu harekete dahil olan genç insanların bir çoğu, 1960'ların sonları ve 1970'lerin başlarında, András Hegedüs, István Kemény ve Iván Szelényi gibi önde gelen toplumbilimcilerin yönettiği toplumbilimsel araştırmalara katılan ve bu araştırmalar boyunca toplumsal sorunlar özellikle varolan sosyalist düzenin ayrıcalıksız üyelerinin durumu hakkında sağlam bilgiler edinmiş ve bunlara karşı duyarlılaşmış olan öğrencilerdi. (Bunların birçoğu daha sonra —resmen olmadığı söylenen ama kendi araştırmalarının, nüfusun en azından beşte birinin yoksulluk çizgisinin altında yaşadığını gösterdiği bir ülkede— yoksulluğa karşı kampanya açmak ve fonlar yaratmak için kurulan **Yoksullara Yardım Fonu** SZETSA'nın çalışmalarına dahil oldular.)

Polonya'daki KOR ve Çekoslovakya'daki **Charter 77** örneklerine özenen bu yeni kuşak muhalifler, beş yıl içinde tam anlamıyla gelişmiş bir muhalefet hareketi haline gelecek olan acemi bir samizdat hareketini yarattılar. Savaş aleyhtarı sosyalistlerin 1915 Zimmervald Konferansına katılan ve 1918'de Macar Komünist Partisi'nin kurucu üyelerinden olup yaşamı boyunca bir devrimci-sosyalist olarak kalan Ilona Duczynska'nın bu genç kuşağı cesaretlendirip teşvik ettiği oldukça az bilinir. Yarım yüzyıl sonra Budapeşte'de Haraszti davasında hazır bulunarak, harekete geçirici bir esin olarak yardımcı olduğu genç muhaliflerin bir çoğuyla tanıştı ve bir çok yolla Macar demokratik hareketinin kurucu bir üyesi olarak davrandı.[46]

Samizdat hareketi, toplumun radikal bir demokratikleşmesi ve insan haklarının öne çıkarılması gereksinimini vurgulayarak, oportünizm, otosansür ve reformist uzlaşmayı reddeden politik ve felsefi çıkış noktasını kesintisiz bir eleştiri olarak sürdürdü. Bu bakımdan Miklós Haraszti, «Eğer bir özgür bireyler toplumu mümkünse, en azından, onu yalnızca özgür bireylerin kuracağı kesindir» derken birçok kişi adına konuşuyordu.[47]

Bununla birlikte, bir sorun, rejim için olduğu gibi, muhalefet için de bir tabu olarak kaldı. Bu, muhalefetin yüreğinde çok güçlü bir saygınlığa sahip olan 1956 idi. Ne eski Maoistler, ne de reformist Marxistler, barikatların bu tarafında durmuyorlardı. Çekoslo-

(46) Bkz. Billy Lomax, «Hungary 1977-1982: The Rize of the Democratic Opposition», **Labour Focus on Eastern Europe**, Cilt 5., No. 3, Yaz 1982.

(47) Miklós Haraszti, «What is Marxism?», Frantisek Silnitsky, Larisa Silnitsky ve Karl Reyman'ın yayınladığı, **Communism and Eastern Europe**, Brighton, Harvester press, 1979. içinde.

vakya'ya Sovyet müdahalesine karşı çıkan bir çok kişi, Macar karşı-devriminin bastırılmasını kınamaya hazır görünmemişti. Budapeşte okulunun üyeleri, tam da hocaları Lukács gibi, devrime karşı kararsızlık durumunu yalnızca biraz aşıyorlardı. Mihály Vajda, 1978'de bile, «1968'de Çekoslovakya'da olanlar... bizim için, 1956 da olanlardan daha önemlidir» diyebiliyordu. Bu sırada bir başka genç filozof, muhalefetteki birçok kişi adına «1956 tarih olmuştur» ve «yalnızca unutulması gereken bir fiyaskoyu» temsil eder diye açıklamada bulunuyordu.[48]

Ancak 1980 yazında, yalnızca devrimin 25. yıldönümü yaklaştığı için değil, fakat hemen yanındaki Polonya'da, küçük bir azınlığın haklarına, iktidar üzerindeki demokratik olmayan tekelini ve bütün bir toplumun yukarısında ve üzerindeki ayrıcalıklarını korumak için kendi kendini görevli kılan bir elite bir kez daha meydan okuyan özerk bir işçi sınıfı hareketi hayaletinin doğması nedeniyle 1956'yı unutmak giderek daha güç bir hale gelmektedir. Macar muhalefeti 1980-81 Polonyasına bakarken kendisini 1956'daki kendi mirasıyla yüzyüze bulacaktır.

1956'nın Geri Dönüşü

Macar muhalefeti gerçeği izler ve kendini keşfederken kaçınılmaz bir biçimde 1956'nın yeniden ilgi ve araştırmalarının merkezi haline geldiğini görüyordu. Ne samizdat'ta yayınlanan ilk yazarlardan birinin, Imre Nagy hükümetinin devrimden sonra ömürboyu hapis cezasına çarptırılan bir bakanı, István Bibó oluşu, ne de bu önemli filozofun düşüncelerinin 1979'da öldükten sonra bile muhalefet hareketinin en büyük esin kaynaklarından biri olmaya devam etmesi raslantı değildir. Bibó'nun yazıları ve örneği diğer Macar düşünürlerinin herhangi birinden daha çok, 1956'nın ve 1970'lerin sonlarının yeni demokratik hareketinin ruhunu en açık biçimde cisimleştirdi. Onun, özellikle genç kuşak üzerindeki cazibesi, belki de en iyi biçimde, 1956'dan sonra Macaristan'da kalmayı seçip, rejime hiçbir biçimde teslim olmayan ve hiçbir zaman baskının hiçbir biçimine boyun eğmeyen tek önemli yaratıcı aydın olduğu gerçeğiyle açıklanır.

1979'da Bibó'nun ölümünün ardından, samizdat hareketi, 76 yazarın anılarını yazdığı ve çoğunluğunun 1956 devrimiyle doğrudan bağlantılı sorunları ele aldığı, 1980'de tamamlanan 1001 sayfalık **Bibó'nun Anısına** cildini yayınlama projesiyle o güne kadarki en zorlu projesini üstlendi. Katkıda bulunanların bir çoğu, devrim sırasındaki eylemleri nedeniyle 1956'dan sonra hapse girenlerdi. Bunlardan birisi, eski komünist politikacı ve Imre Nagy'nin yakın ça-

(48) Vajda, «The End of the Reformist Thought», **op. cit.**, ve Gabriel Becker, «The Left in Hungary», **Critique**, Glaskow, No. 9, 1978.

lışma arkadaşı Ferenc Donath, Bibó'nun radikal, doğrudan demokrasi kavramını, ilk defa, 1945-48 savaş sonrası dönemi demokratik koalisyonu sırasında geliştirdiğini ve 1956'da devrimci komiteler ve işçi konseylerinin istemlerinin de özünü oluşturduğunu öne sürme fırsatını buldu.[49]

Bu sırada birçok kişi, 1980-81'de Polonya'da gelişen işçi hareketinin Macar devriminin oldukça radikal özellikleriyle ortak yanlar taşıdığını kabul etmeye başlıyordu. Macar işçi sınıfı içerisinde, birçok araştırma yapan ve 1977'de Batı'ya göçeden bir sosyolog, István Kemény, şimdi, «1980 sonbaharı, 1956'nın devamıdır» diyordu. Ona göre, Polonya sanayi işçileri sınıfı, bağımsız **Dayanışma** sendikası ile daha önce Komünist dünyada yalnızca bir kez görülmüş olan —25 yıl önce Macaristan'da— gibi egemen bir işçi sınıfı gücünü inşa etmişti.[50]

Bu koşullar altında, 1956'ya giderek artan açık bir ilgi, Macar samizdatında ifadesini bulmaya başladı. 1979'da, devrim, **Macaristan 1984?** başlıklı, Macar toplumundaki radikal alternatiflerin tarihi üzerine «Libertarius» tarafından yazılan parlak bir denemede tartışılan konulardan birisi oldu. Mart 1980, zamanında Doğu Avrupa'lı gazeteciler tarafından yazılmış olan, devrime tanıklık eden raporların bir kolleksiyonunu yayınlayan **Doğu Avrupalı Gözlemci** adlı ilk samizdat gazetenin ortaya çıktığını gördü. Devrim gözle görülür bir ilgi toplayan bir konu haline gelir ve gayri resmi seminerler ve Eylül 1978'den beri evlerde faaliyet gösteren oldukça başarılı «özgür üniversite»nin toplantılarında tartışılırken, Mihaly Vajda ve György Konrad gibi yazarlar ilgilerini 1956 konuları üzerinde yoğunlaştırıyorlardı. Bu satırların yazarının **Macaristan 1956** isimli çalışması, Macarcaya çevrildi ve çevirmen ve devrimden sağ çıkanlar tarafından hazırlanan bir çok ek ve düzeltmeyle birlikte samizdatta yayınlandı. Aralık 1956'da gizlice yazılan muhtemelen ilk Macar samizdatı, **Hungaricus** broşürü de şimdi yeniden yayınlandı. Yeni bir samizdat gazetesi, Macaristan'da bir kaç onyıldan bu yana görülen çoğaltılmış ilk gayrı resmi gazete **Macar gözlemci** Nisan 1981'de yayına başladı, ve Ekim'deki 6. sayısı 1956 olaylarının ayrıntılı bir kronolojisine ayrıldı.

Sonunda, 19 Ekim 1981'de düzenli özgür üniversite konferansını 1956 devriminin bu güne kadarki ilk halka açık anma toplantısı izledi. Kendisi devrime aktif olarak katılan ve sonradan sekiz yıl hapse mahkum edilen György Krasso bir sunuş konuşmasında, 1956 da Macar halkının, anti-demokratik bir yönetici kliği alaşağı ettiğini ve yeni bir toplumu inşa etmeye giriştiğini, böylelikle, onun kendi yaşam koşullarını kendi çabasıyla değiştirmesinin halkın ken-

(49) Ferenc Donàth, «Istvàn Bibò and the Fundamental Issue of Hungarian Demokracy», **The Sosialist Register 1981**, Londra, Merlin Press, 1981 içinde.
(50) Istvàn Kemèny, **Magyar Füzetek**, Paris, No. 7, 1980 s. 79'daki yazı.

di iktidarında içerili olduğu ve gerçekte toplumsal eylemin değer taşıyabileceği gerçeğini gösterdiğini açıkladı. Daha sonra tarihçi Miklós Szabó, devrimin istemlerini gerçekleştirememiş olmasına karşın, 1981'de Macaristan Doğu Avrupa'daki herhangi bir ülkeden daha özgürse, bunun herşeyden önce, 1956'nın mücadelelerine bağlı olduğunu öne süren kısa bir konuşma yaptı. Toplantı, popüler ama yasaklı şair György Petri'nin devrimin anısına ithaf ettiği bir şiiriyle sona erdi.

Macaristan 1956 — Polonya 1980-81

1980-81'de Polonya'da meydana gelen gelişmelerle 1956 Macaristan olayları arasında karşılaştırmalar giderek daha çok yapılırken, Polonya olaylarının Macaristan'da yankı bulup bulmayacağı ve 1956 ruhunun yeniden ortaya çıkmasına yolaçıp açmayacağı sorusu da doğmaya başladı.

Polonya'nın tersine, Macaristan'da 1956'dan beri işçi sınıfı mücadelelerinin hiçbir büyük canlanması görülmedi. Bu, yalnızca devrimden sonraki vahşi baskının anılarının değil, aynı zamanda, Kádár rejiminin, en azından 1970'lerin ortalarından bu yana, ağır ve düzensiz de olsa, yaşam standartlarında tedrici bir yükselmeyi gerçekleştirmekte sağladığı tartışılmaz başarının da bir sonucudur. İşçi sınıfını parçalama ve depolitize etmekte öylesine başarılı oldu ki, muhalif kuramcılar György Bence ve János Kis, işçilerin artık, toplumsal değişim için potansiyel bir temel oluşturmadığı sonucuna ulaştılar. Ancak bu sırada, dış ticarete yüksek ölçüde bağlı Macar ekonomisi, 1973-74 petrol krizinden oldukça büyük darbe yedi; 1978'de, dış ticaret açığı rekor seviyeye ulaştı ve 1980'de fiilen negatif büyüme yaşadı. Yaşam standartlarının düşmeye başlamasıyla Macar işçi sınıfı, ekonomik durgunluğun sıkıntısını ve kazanma gücündeki düşüşü hissetmeye başladı.

1979 yazında yiyecek fiatları yükseldiği zaman, Csepel demir-çelik fabrikasının işçileri, fabrikalarının dışındaki Lenin heykelinin eline sembolik olarak bir parça ekmek ve yağ yerleştirdiler. Ağustos 1980'de Gdansk grevinin ardından Budapeşte'ye, «Csepel'deki işçiler arasında da bazı huzursuzluklar olduğu» haberleri ulaşıyordu. Bir başka söylenti, üç günlük bir iş durdurmanın olduğu ve «işleri yoluna koymak için Kádár'ın oraya bizzat gittiği» biçimindeydi. Macaristan'da, bir ay sonra planlanan fiat artışları, son anda geri çekildi. Polonya olaylarının etkisini sorgulayan bir işçiye göre «nedeni burada da bazı direnişlerin olmasından korkmalarıdır».[51] 1981 ilkbaharı da, bir çok Macar üniversitesinde 1956'nın anılarını

(51) Miklos Haraszti, «Voices From Hungary», **Index on Cencorship**, Londra, cilt 10, No. 3, Haziran 1981. Aynı zamanda bkz. «Hungarian Perspectives», **Telos**, St. Louis, No. 47, İlkbahar 1981.

tekrar hatırlatan bağımsız bir öğrenci örgütünün kurulması çağrısında bulunulan mitinglere şahit oldu.[52]

Polonya olaylarının yankıları, bir çok insanı Macaristan'da 25 yıl önce olanların yaratılabilme olanaklarını yeniden düşünmeye ve değerlendirmeye sevk etti. Rejim hâlâ, olayları bir karşı-devrim olarak kabul ederken, en azından bir kişi, Parti genel sekreteri János Kádár, Mayıs 1972'de, altmışıncı yaşgünü dolayısıyla yaptığı bir konuşmada,

> **«Hepimizin kabul edebileceği bir başka yorum da vardır: Olanlar bir ulusal trajediydi; partinin, işçi sınıfının, bireylerin olduğu gibi bütün bir halkın trajedisi. Yanlış bir dönüş yaptık ve bunun sonucu bir trajedi oldu.»**[53]

diyerek bu resmi yorumu sorgular görünüyordu.

Bu değerlendirme açıkça, yalnızca doğru dönüşler yapıldığında bir trajediden kaçınılabileceğini ima ediyordu. Eğer Rákosi Haziran 1956'da eşit ölçüde stalinist Gerö'yle değil, Kádár'la yer değiştirseydi ve Imre Nagy'nin iktidara dönmesi için bir yol hazırlanmış olsaydı, de-Stalinizasyon kontrollü bir biçimde başarılabilir ve devrimin trajedisi asla meydana gelmezdi. Bu, 1956'da, Tito ve Yugoslav Komünist liderlerinin —bir kısım Sovyet raporlarının da— kesin görüşüydü.[54]

Polonya krizinin en yüksek noktasında, benzer bir görüş hiç umulmadık bir yerden, Ekim ayaklanması sırasında Macar Başbakanı olan —ve bu sırada olayları bir karşı-devrim olarak itham edip, Sovyet müdahalesini destekleyen— ama daha sonra Kádár rejimi'nin ve Sovyetler'in 1968-Çekoslovakya müdahalesinin açık sözlü bir eleştirisini yapan András Hegedüs'ten geldi. Hegedüs şimdi, eğer Haziran 1956'da Macar liderliği çekilip, iktidarı Nagy ve Kádár'a bıraksaydı, rejim ve halk arasında bir uzlaşma başarılabileceği ve daha demokratik ve çoğulcu bir topluma giden barışçı bir yol açılacağını öne sürüyordu. Ancak Macar Stalinistlerinin değişime karşı inatçı direnişi, Macaristan'ın Varşova Paktından çekil-

(52) Bkz. Martin Steinert, «Versuche zur Gründung einer unabhängigen Interessenvertretung der Studenten in Ungarn», **Osteuropa-Info**, Berlin/Hamburg, 1982, No. 1, Mart 1982.

(53) Jànos Kàdàr, «Reflections at Sixty», **New Hungarian Quarterly**, Budapeşte, No. 48, Kış 1972, s. 5.

(54) Arnavutluk Parti lideri, 1956'da Suslov'la yaptığı kişisel görüşmeleri ve 1956'nın sonlarına doğru Sovyet ve Yugoslav liderleri arasında yapılan ve tutanakları yayınlanmayan toplantıları anarak, Sovyetlerin Haziran 1956'da Gerö'nün değil Kàdàr'ın Rákosi'nin yerini almasını istediklerini, «bu yılın yazına kadar, Kàdàr'ın genel sekreter olmasını sağlamaya çalıştıklarını», Ağustos'un sonunda, «Macaristan'daki duruma onun sayesinde hakim olabileceklerini düşünerek, Imre Nagy'i hazırldıklarını» söylüyor. Bkz. Enver Hoca, **The Khrushchevites**, Workers Publishing House, Londra, 1980, s. 272, 275, ve 278.

mesi ve çok partili bir sistemin kurulması gibi gerçekçi olmayan ve gerçekleştirilemez istemlerin gelişmesine sebep olan ve Ekim-Kasım 1956 felaketiyle sonuçlanan bir kutuplaşmaya yol açtı.[55]

Hegedüs için, 1981 Polonyasında, 1956'da kaçırılan «tarihsel uzlaşma» fırsatını gerçekleştirmek için ikinci bir şans sunulmuştu. Eğer rejim, iktidarı toplumla bölüşmek gereğini tanır ve işçi hareketi, yöneticilerle bir iş ilişkisinin gereğini kabul ederse, sahne, hem tek parti diktatörlüğünü, hem de çok partili sistem yanlış seçeneklerini dışlayan ve «çok partili sistem dışında çoğulcu bir toplum» yaratan yeni tip bir sosyalizmin kurulması için hazır olacaktı[56] Hegedüs böyle bir tarihsel uzlaşmanın önündeki temel engeli devlet iktidarının yıkılışı ve, ya iç savaş ya da dış müdahaleyle sonuçlanacak bir anarşi durumunun gelişmesinde görüyordu. Sonuç olarak, 13 Aralık 1981'de General Jaruzelski sıkıyönetim ilan ettiğinde Hegedüs'ün ilk tepkisi, şartlı bir destek oldu ve Ordunun iktidarı ele geçirmesinin bir askeri darbe olarak değil, artık Parti tarafından sağlanamayan devlet iktidarının gerekli onarımı olarak anlaşılması gerektiğini açıkladı.[57]

Hegedüs'ünkine benzer görüşler, Polonya hastalığının yayılmasının, kısa süre önce elde ettikleri rahatlığı sarsmasından çok korkan nüfus katmanları ve Polonya'daki olaylara karşılık olarak rejimin sertleşmesinden çekinen bir kaç aydın arasında yankı bulurken, Macar muhalefetinin Polonya olaylarının gidişine karşı tepkisi, 1981 öncesi ve sonrasında epey radikal ve uzlaşmaz oldu. Çoğuna göre **Dayanışma**'nın doğuşu, 1956'nın umut ve esinlerinin esas olarak bir yanılgılar yığını olmadığını, Macar işçi ve aydınlarının mücadeleleri ve taleplerinin yalnızca haklı değil gerçekleştirilebilir de olduğunu ve Mihaly Vajda'nın sözleriyle «Kádárcı pekiştirmenin liberal mutlakiyetçiliğinin Doğu Avrupa'da başarılabilecek olanın maximumu olmadığı»nı göstermişdi.[58]

Darbeden sonra bile, —altı aylık eylemliliğinden sonra— **Dayanışma**'nın 1956 Macaristan'ındaki kendiliğinden işçi hareketinden çok daha zor kırılacağına ve Polonya'da Kádár tarzı bir pekiştirme ümidinin çok uzak bir hayal olduğuna dair yaygın bir his vardı. Muhalefet gazetesi **Beszelö** (İçerden Haberler) Aralık 1981'den sonraki ilk sayısında, «Eğer Komünist Enternasyonal'in eski sloganlarına aşıksak, şimdi muzafferane bir biçimde, acil durum ilanının Polonya krizinin sonuna değil, Doğu Avrupa sisteminin genelleşti-

(55) Andràs Hegedüs, «Ungarn 56», **Gegenstimmen**, Viyana, No. 6, Aralık 1981.
(56) Andràs Hegedüs, «Polen heute», **Wiener Tagebuch**, Viyana, Kasım 1981.
(57) **Die Presse**, Viyana, 15 Aralık 1981, **op. cit.**
(58) Mihaly Vajda, «Perspektiven der ungarischen Intelligenz», **Osteuropa-Info**, Berlin/Hamburg, 1982, No. 1, Mart 1982, s. 53.

rilmiş krizinin başlangıcına işaret ettiğini ilan edebiliriz» diye yazıyordu.[59]

János Kis, Doğu Avrupa'nın bu gün yüzyüze geldiği mevcut umutların dikkatli bir çözümlemesinde, 1956 ve 1968'den sonra, Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinden gelen ekonomik yardımın yaşam standartlarını düzeltmeye ve üretim kaybını telafi etmeye yeterli hale gelmesinin **statusquo**'yu onarmak ve tek parti devletinin otoritesini güçlü bir biçimde yeniden kurmak için yeterli olduğunu, şu an bölge aynı krizle sarsıldığı için 1982'de Polonya durumunun öyle kolayca halledilemeyeceğini öne sürüyor. Varşova'da ordunun iktidarı ele geçirmesi ile, bütün bir Stalin sonrası dönem sona erdiği için, hiç bir şey daha önce olduğu gibi olmayacak. Bu durumda Macar muhalefeti, kendisini yeni meydan okumalara ve yeni sorumluluklar üstlenmeye cesaret etmeye hazırlamalıdır.[60]

Türkçesi : Ferda KOÇ

(59) «On the Deck of the Titanic?» (**Beszélö**, Budapeşte, No. 2, Ocak 1982) **Labour Focus on Eastern Europe**, Cilt 5, No. 2, Yaz 1982 içinde.

(60) Jànos Kis, «Thoughts on the İmmediate Füture» (**Beszélö**, Budapeşte, No. 3, Yaz 1982) **Labour Focus on Eastern Europe**, Cilt 5, No. 5, Sonbahar 1982 içinde.

Macaristan - Çekoslovakya - Polonya

(Agnes Heller İle Bir Konuşma)

Agnes Heller'in Doğu Avrupa'daki politik özgürlüklerle ilgili aşağıdaki açıklamaları 24.10.1981 günü Sender Freies Berlin 1 (Bağımsız Berlin Radyosu 1)'de «Bilim ve Kültür» kuşağında yayımlandı; konuşmayı Rainer Raestrup yönetiyordu. (Konuşmanın yorumu ve diğer konuşmacının demeçleri burada aktarılmayacaktır. Aşağıdaki metin, çok küçük bir biçem çalışması geçiren konuşmanın doğrudan kasetten kağıda dökümüdür.)

Agnes Heller 1929'da Budapeşte'de doğdu. 1947'den itibaren Georg Lukacs'ın öğrencisi, sonra da aynı kürsüde onun asistanı oldu. Lukacs'ın «yanlış ve revizyonist» düşüncelerini desteklediğinden 1959'da hem üniversiteden hem de partiden atıldı. 1963-73 yılları arasında Budapeşte Sosyoloji Enstitüsü'nde bilimsel çalışmalar yaptı. 1973'de bu görevden de atılmasından bu yana çalışmalarını bağımsız olarak, kısmen de yurtdışında sürdürüyor. Bu çalışmalarının bir çoğu Federal Almanya'da da yayınlandı ve aynı ülke hakkında yapılan 3. Russell Mahkemesi'nde de jüri üyeliği yaptı.

Heller, konuşmanın ilk bölümünde 1956 yılındaki Macar ayaklanmasının amaçlarını ve hareketin ana hatlarını belirlemeye çalışıyor:

Macar devrimi şematik kavramlarla tanımlanamaz; söz konusu olan totaliter, baskıcı ve despot bir sisteme karşı çıkan bir devrimdi. Bu yüzden, despot sistemlere karşı gelişen her burjuva devriminde olduğu gibi, bu devrimin amaçları arasında da burjuva özgürlüklerinin ve özgürlük haklarının yerleştirilmesi vardı. Bu devrimin üç asıl talebi şunlardı: İlki kendi kendini idare ve bunun yanında sosyalist mülkiyet sistemi; ikinci talep çoğulcu politika, parlamenter rejim ve çok partili sistem; üçüncü talep ise tarafsızlık, ulusal bağımsızlık ve blok sisteminin terkedilmesiydi. Bunların aslında sosyalist amaçlar ve tüm politik devrimlerin sonuçta birer burjuva devrimleri olduğuna inanıyorum ben. Bütün politik devrimler Otokrasi'ye, Despotizm'e karşı yöneltilmişlerdir. Macaristan' da da baskıcı, totaliter bir rejim hüküm sürmekteydi. Bu nedenle, eğer politik bir devrimden söz etmek mümkünse, bu politik devrimin de diğer politik devrimlerin yaptığı gibi burjuva özgürlükleri denilen hakları gündeme getirmesi zorunluydu. Zaten Rosa Luxemburg'un da söylediği gibi, özgürlüklerin burjuva özgürlükler

olmadığına inanıyorum. Rosa Luxemburg: Burjuva özgürlükler değil, özgürlükler vardır ve bu özgürlükler de sosyalizme dahildir, demişti. Bu devrimin burjuva devrimiyle benzerlikleri olduğu konusunda sizinle aynı fikirdeyim. Macaristan devrimi içinde silahlı bir ayaklanma tabii ki yer aldı, ama çok önemli değildi. Bu silahlı ayaklanmaya yalnızca bir kaç bin genç insanın katılmasına karşın, devrim bütün halkı kapsayan bir olguydu. ... Halk bunu yaparken, kararların demokratik örgütlenmiş bir halkın kararları olduğundan, bireylerin bu kararları hep birlikte politik etkinlik ve tartışma ortamında vermesi gerektiği fikrinden yola çıktı. Macaristan'ın gelecekteki toplum yapısı ancak bu şekilde yerleştirilebilirdi. Bu, İngilizler'in «revolution in making» deyimine uygun düşüyordu, yani sloganlar devrim sırasında ele alınıyor, kimileri tamamen saf dışı bırakılıyor, kimileri yeniden ve durmadan tanımlanıyordu.

Heller, tarihsel 1956 davasıyla sımsıkı özdeşleşen Nagy ve Kadar'ın bu hareketteki rollerini şöyle anlatıyor:

Imre Nagy, ismi üzerinde uzlaşmaya varılmış bir adamdı. Farklı partiler ve farklı görüşlerin, amaçların, beklentilerin insanları onu lider olarak kabul etmişlerdi. Fakat bu 23 Ekim'in hemen sonrasında gerçekleşmemişti henüz. İlk günlerde çoğu ona oldukça şüpheli bakıyor, onun bir komünist olduğunu unutamıyorlardı. Devrimin karşı çıktığı otorite ise komünizm'di. Komünizmin sembolleri olan Stalin heykelleri, kızıl yıldızlar, Sovyet amblemleri tahrip ediliyordu. Bunlar o zamanki egemen gücün sembolleriydi. Imre Nagy'e karşı gösterilen bu şüpheci tutum anlaşılabilir bir davranıştı, çünkü o bir çoklarının gözünde, yıkılmaya çalışılan o egemen gücün temsilcisiydi. Ama daha sonra, devrimin ilk günlerinde Imre Nagy başa geçip, Sovyetler Birliği'yle görüşmeleri sonuçlandırdıktan; yalnızca bir kaç günlüğüne de olsa Sovyetler Birliği Ordusu'nun Macaristan'dan çekilmesini sağladıktan ve tarafsızlığın tanınmasından sonra bütün devrimcilerin üzerinde uzlaştığı ortak bir isim, bir lider olacaktı.

Kádár bir Kruşçevci idi. Kruşçev'den sonraki tek Kruşçevci idi ve öyle kaldı. Onun sayesinde Macaristan'da her zaman küçük reformlar olmuştur. Bunlar sık sık geçerliliklerini kaybetseler de, bu konudaki deneyler hep sürdürülebilir. Macaristan'ın ve Macar rejiminin bu deneysel karakteri —burada, bu deneylerin yalnızca bu sistem çerçevesi içinde gerçekleşebileceğinin altını ısrarla çiziyorum— Brejnev politikasıyla hiç bir ilgisi ve yakınlığı olmayan Kruşçevci bir özelliktir.

Konuşmanın bundan sonraki bölümü, Heller'in 1956 Macaristan'ı, 1968 Çekoslovakya'sı ve bugünkü Polonya arasındaki benzerlik ve farklılıkların yorumunu kapsıyor. Heller bu değerlendirmeyi

yaparken, Doğu Avrupa'daki muhalif hareketin konuşma başında da sözü edilen üç asıl talebi üzerine yoğunlaştı:

Prag ve Budapeşte arasındaki benzerlikler şunlardı: Çekoslovakya olayları da, 1953-56 arasında Macaristan'da gelişen olaylar gibi muhalif komünistler tarafından hazırlanmıştı. Olayların gelişiminde her iki ülkede de anti-stalinist muhalefet büyük etkinlik göstermişti. Imre Nagy'nin 1955'te yazdığı programla 1968 baharının Çekoslovakyalı reformistlerinin programları büyük benzerlikler gösterir. İki hareket arasında bunlardan başka benzerlikler gösteremem. Çekoslovak hareket, içinde bir kaç devrimci öğe —örneğin basının tam özgürlüğü— barındırmasına rağmen, reformist bir hareketti. Macaristan'daki yöntemler devrimci, Çekoslovakya'dakiler ise asıl olarak reformist yöntemlerdi. Belirlenen amaçlarda da bazı farklılıklar gösteriyorlardı. Hatırlayabildiğim kadarıyla, Çekoslovakya'daki liderler tarafsızlık sorununu gündeme hiç almamışlardı. (...)

Tüm Doğu Avrupa muhalif hareketinin temel olarak aynı taleplerde birleştiklerine inanıyorum ben. Ama, Polonya'da başta sözünü ettiğim üç temel talep açık açık getirilemezdi. Bugün Polonya'da kendi kendini idare (otonom yönetim) talebi onaylandı. Çoğulcu politika istemi ise kısmen onaylandı. Oysa tarafsızlık isteminin konusu bile geçmedi. Bu üçüncü talebin çok tehlikeli olması Polonya'da böyle bir sorunun dile getirilmesini bile önledi. Ama bu Polonyalı'ların bu soruyu düşünmediği anlamına gelmez.

Macaristan'daki istemlerin örnek özelliği taşıdıkları söylenebilir; çünkü bu istemler muhalif hareketin yer aldığı tüm Doğu Avrupa'da insanların yalnızca kafalarında şekillendi, söze dökülemedi. Polonya olayları Macaristan olaylarından tabii ki çok farklı olacaktı, çünkü farklı toplumsal ve tarihsel oluşma ortamlarında meydana çıktılar. Polonyalılar hem Macar devriminden hem de Çekoslovak reform hareketlerinden çok şey öğrendiler. Amaçlarına ulaşmak için, onlardan değişik davranmak zorunda olduklarını biliyorlar. Diğer yandan, gelebilecek bir Sovyet müdahalesini onlar her ne kadar ciddiye almasalar da, böyle bir tehditin varlığı şüphesiz. Böyle bir tehdit yokmuş gibi davranmaları güzel ve cesaret verici, ama hükümet «roll back» politikası yapıyor, halkın aç kalmasını istiyor. Yıllarca en zor koşullar altında özgürlük uğruna savaşan bir halkın günün birinde yorulacağını ve: Ne olursa olsun, önce ekmek istiyoruz, artık etkinliklerimizi sürdürmüyoruz, artık yorulduk, diyeceğini biliyor. Hükümet bu yorgunluk olasılığını bekliyor, «Dayanışma» da bunun farkında. Polonya'daki bu hareket zamana karşı yarışıyor. Sonucun ne olacağını şimdiden bilemeyiz.

Türkçesi : Sibel TÜRKER

Macaristan'daki Sosyalist Proje Bunalımda(*)

Nigel Swain

1989 yazı başlarında Macaristan uygulamada çok partili sisteme geçti, ancak hâlâ tek partili yapı içinde (1). Sayısız siyasi güçler açıkça etkinlik gösterdi ve minimum düzeyde resmi baskı gördü, ve basın, yayın organlarına eşitsiz olsa da anlamlı düzeyde erişti. Hemen tüm önde gelen katılımcılar, örneğin Macaristan Sosyalist İşçiler Partisi'nin (HSWP) reformcu kanadı (2), yaklaşan seçimlerde hiçbir büyük partinin ısmarlama çoğunluk sağlayamayacağı ve HSWP'nin parlamentoda ya da sosyal veya ekonomik yaşamın başka bir yapısında imtiyazlı konumda olmayacağı konularında görüş birliğine vardı. Tümü de öğrenim ve sosyal hizmetlerde özel insiyatif için yeni olasılıklar sağlayacak reformlar yapılmasını savundu. Tümü de Macaristan'ın ekonomik geleceğinin daha büyük bir özel sektörü içeren, rekabete giren sigorta şirketlerinin önemli bir rol oynayacağı, geniş çaplı yabancı katılımının olacağı ve Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi (Comecon) ile bağların zayıflayacağı, yanısıra Avrupa Topluluğu (Ortak Pazar) ile bağların güçlendirileceği bir 'karışık ekonomi'de yattığını kabullendi. Başka bir deyişle, tüm önde gelen siyasi katılımcılar, Macaristan için hem Doğu, hem de Batıda sosyalizmin karşıt kuramı olarak görülen bir sosyo-ekonomik gelecek öngördüler (3) Bunun nedeni ney-

---

* New Left Review'dan çevrildi (1989).

(1) Bu makaleyi yazarken yararlandığım başlıca kaynaklar şunlardır: Figyelö (haftalık ekonomi dergisi), Heti Vilaggazdasag (haftalık haber dergisi), Magyar Nemzet (Milliyetçi Halk Cephesi'nin günlük gazetesi), Mayıs 1989 itibariyle parti programları, herbir yeni siyasi grubun en az bir temsilcisiyle yaptığım görüşmeler. Bu kaynakların yanısıra şu kitaplardan da yararlandım : S. Kurtan, «Magyarorszag Politikai Evkönyve 1988», Budapeşte 1988; K. Bossanyi, «Szolamproba», Budapeşte 1989; ve Z. Acs, «Kizart a part», Budapeşte 1988. Bunlardan ilki 1988'deki siyasi olayları anlatan bir yıllıktır, öteki iki kitap ise önemli siyasetçilerle yapılan söyleşileri içermektedir.

(2) Tek bir partinin görüşü olmadığı için HSWP'nin konumu kesin değildir.

(3) Anlaşılacağı gibi, daha geleneksel bir modele dönülmesini savunan tek gurup olan Ferenc Münnich Cemiyeti önemli ağırlığı olan bir gurup değildir. Yine onun gibi önemli olmayan bir gurup olan Sol Kanat Alternatif Birliği, öz yönetimi ve işçi kontrolunu benimseyen daha açık bir ekonomiden yanadır.

di? Ne olmuştu? Standart saptamalar aşağıda belirtilen şekildedir. Macaristan 1968'de 'piyasa sosyalizmi'ne geçmişti. O zamandan bu yana dış borçları sürekli olarak arttı ve Doğu Avrupa'daki kişi başına düşen en yüksek borç oranı oldu. Yaşam standartları düşmese bile duraklama dönemine girdi. Ekonomik bunalım şu anda öylesine büyük ki hem siyasi, hem de ekonomik reform yapılması gerekiyor. HSWP sonunda sosyalist ekonomi projesinin iflas ettiğini kabul etti ve çok partili sistemi getirerek hem iktidar yükünün paylaşılmasını, hem de açık piyasa ekonomisinin oluşturulmasını öneriyor.

Bu saptamalar, görüldüğü kadarıyla yanlış değil. Ancak tüm önemli soruları yanıtsız bırakıyor. New Left Review okuyucuları, siyasi demokrasi ile sosyalizm arasında zorunlu bir çelişki olduğunu ileri süren böyle bir saptamadan etkilenmeyeceklerdir, siyasi demokrasi ile piyasa ekonomilerinin birlikte gittiği görüşünü ise kabul etmeyeceklerdir. Yine de, yapay da olsa Macaristan'daki olayların olası bir yorumlanması budur ve Sağ kanada en çekici gelen yorum olduğu kuşkusuzdur. Bu noktanın ötesine geçmek ve Macarların siyasi çoğulculuğa, duyduğu isteklerin önemini anlamak için, yanısıra 'uygar toplum' ve 'Karışık ekonomi'ye duydukları isteklerin önemini anlamak için, Macaristan'daki sosyalizm modelinin ve içinde bulunduğu bunalımın daha ayrıntılı bir incelemesi gerekmektedir. 1968'de ne tür bir «piyasa sosyalizmi' getirilmişti? Dış borçlar ne zaman bu kadar çok arttı? Neden arttı? Yeni siyasi partiler nereden çıktı? Neden sınırlı sorumlu şirketler, borsa ve devlet mülklerinin 'dışsal' iyeliği oluşturmak için 1985'teki öz yönetim sistemi böylesine çabuk terkedildi? Devlet mülkleri nasıl özelleştirilecek? Kim satın alacak? Mevcut durumun nasıl geliştiği üzerinde odaklaşan bu incelememiz iki nokta üzerinde durmaktadır. Birincisi, siyasi demokrasi ile sosyalizm arasındaki otomatik uyumsuzluğa ilişkin varsayımın kolay bir yaklaşım olduğu ve Macar sosyalizminin girdiği ekonomik bunalımın bir tür etkin siyasi çoğulculuk için gereken yapıyı sağladığı, yanısıra çok partili siyasi yapının geleneksel bir araç olduğu ileri sürülmektedir. İkincisi, Macaristan'ın önce 'piyasa sosyalizmi', şimdi de tam anlamıyla piyasa ekonomisi aracılığı ile klasik sosyalist ve kesinlikle Marksist ekonomik heveslerden vazgeçmesinin bu ekonomik model bünyesindeki ağır sorunlara karşı sosyalist eğilimli bireylerin ne kadar mantıklı bir tepkisi olduğu ileri sürülmektedir. Bu, şahlanmış bir burjuva ideolojisi değildi. Başka bir deyişle, Macaristan'ın içinde bulunduğu bunalım, sosyalist bir sorun çerçevesi içine alınabilir. Ancak, bunu yapabilmek için neler olup bittiğini, neden olduğunu ve gelecekte neler olabileceğini açıkça belirlememiz gerekir. Bunun sosyalizm için ne anlama gelebileceği spekülasyonu, bu incelemede bazı kısa saptamalar yapılması ile sınırlı bırakılmıştır.

Uygar Toplumun Yeniden Doğuşu

1980'lerde Macaristan'da hem 'muhalifler'ce yazılan hem de açıkça yayınlanan siyasi yazılarda tekrar tekrar yinelenen bir tema, 'uygar toplumun' çöküşüydü. Yaklaşık olarak 1948 ile 1951 arası dönemde Macaristan ve öteki Doğu Avrupa toplumlarının doğrudan ya da dolaylı yoldan Parti'ye bağımlı olmayan tüm sosyal örgütlenme biçimlerini yitirdiği öne sürüldü. Her türlü birlikler ve siyaset yasaklandı, tek bir iktidar partisi sosyal yaşamın tüm kurumlarını istila etti. Parti dışı sosyal yaşam-uygar toplum- ortadan kalktı, ancak 1970'lerin sonlarında ve 1980'lerin başlarında kısıtlı biçimlerde yeniden ortaya çıktılar. (4)

Siyasi analiz terimi olarak 'sivil toplum' hiçbir zaman tam anlamıyla açıklığa kavuşturulmadı, Parti ve onun siyasetleri ile bağlantılı olmayan herşeyi kapsayan anlamda kullanıldı. (5) Ancak, kesin anlamı ne olursa olsun bu terim açıklık, yasaların üstünlüğü ve bağımsız örgütlerle partilerin varlığını temel unsurlar olarak içerdi, ve bu anlamda kullanılmayı sürdürecekti. Siyasi gelişmeler insanın şaşkınlıktan nefesini kesecek düzeyin de ötesine ulaştı, dev Parti mekanizmasının yaptırımlarının ya da göz yumduklarının da ötesine ulaştığı gibi. Hemen herşeye izin verildi. Siyasi açıdan etkin olanlar bunu biliyordu, ve sadece birkaç ay sonra bunu beklemeğe başladılar. Dahası, HSWP artık tek başına bir dev değildi. Aşağıdaki satırlarda göreceğimiz gibi, Parti hem içten bölündü, hem de devletle ilgili özel konumu dağıtma isteğindeydi. Bu, yeni sağlanan özgürlüklerin anayasa tarafından güvenceye alındığı anlamına gelmemektedir. Güvence altına alınmadılar. Yine de, 1989 yazı başlarında Macaristan hareketli bir siyasi kültür geliştirdi, artık hiçbir şey tabu değildi: 1956, yurt dışındaki Macar azınlıklar, ulusal silahların seçimi, yönetim ikramiyelerinin boyutları, Sovyet askerlerinin varlığı, okullarda zorunlu Rusça öğretilmesi; bu kültürde gösterilere izin verilmesiyle kalınmadı, bunlar alışılmış etkinlikler haline geldi; basın yayın organları siyasi tartışmaları teşvik etti; basın dünyasına üçyüz yayınevi, altı yeni dergi katıldı ve eski samizdat serbestçe satılmağa başladı; ve bu kültürde 'yoldaş' sözcüğü hemen tümüyle kullanımdan kaldırıldı.

Anayasal açıdan bakıldığında görünüm çelişkilidir. Toplanma hakkı gibi bazı özgürlükler artık yasaldır. Parlamento artık sadece bir lastik mühür değildir, gerçek özerkliğe yaklaşan yeni bir bağımsızlığın tadını çıkartmaktadır, ve baskı gurupları artık milletvekillerini toplantıya çağırmak için anayasal haklarını kullan-

(4) Bak : «Sosyal Sözleşme» başlıklı Bezselö 1987 özel baskısı; ve E. Hankiss, «Masodik Tarasdalom?», Valosag 1984, No. II, s. 25-44.

(5) Hankiss, yukarıda belirtilen yapıt.

maktadır.[6] Ancak HSWP hâlâ parlamentodaki sandalyelerin %75'ini elinde tutmaktadır ve sadece elli küsur üye hükümetin önerilerine karşı çıkmaktadır. 'Yeni grev hakkı' yeni değildir ve iki kenarı keskin bir kılıçtır. Grev Macaristan'da hiçbir zaman yasaklanmamıştı, ve grevleri yasallaştırmağa yönelik ilk girişim on üç yıl önce, 1976'da yapılmıştı. Özgün önerinin geliştirilmiş biçimi olan Şubat 1989 yasası, dayanışma grevlerine izin vermekte, fakat bir işyerinin işgücü ile yaptığı 'kollektif anlaşma' kapsamına giren konularda grev yapmayı yasaklamaktadır. Parlamentodan başka temel yasalar (örneğin basın yayın organları ve siyasi partileri ilgilendiren yasalar) da geçirilecektir; ve tüm yasallaşma süreci üzerinde bir belirsizlik bulutu durmaktadır, çünkü muhalefet partileri mevcut hükümeti yasal olarak tanımamakta ve daha geniş anayasal değişiklikler yapmadan önce seçime gidilmesini istemektedir.

Yeni partilere yasal geçerlilik tanınmaması, sadece HSWP'nin parti mekanizmasına sahip olduğu gerçeğinden çok daha önemsizdir. HSWP ülkenin her kentinde ve hemen her köyünde temsil edilmektedir. En çok üye sayısına, yegane tam gün çalışan personele ve en büyük mülklere sahiptir. Tüm yeni partiler yarım gün çalışan işçilere, kendilerini tam gün adayan emeklilere, ve zamanları çok değerli olduğu için çoğu zaman en az işle sıyrılmayı bilen araştırma görevlilerine dayanmak zorundadır. Yeni guruplar büro, telefon ve yönetim personeli bulmağa başlamıştır; yeniden kurulan partiler de eski binalarını geri istemektedir.

Yeni Siyasi Yelpaze

Ancak bu yeni siyasi katılımcılar kimlerdir, nereden çıkmışlardır? Yeni siyasi örgütler arasında bir ayrım yapmak, kimlerin şu ya da bu etiket altında, çok partili sistemi veren koşulların ve bir kere süreç başladıktan sonra devreye giren 'nostalji' ya da 'devam' partilerinin yaratılmasından sorumlu olduğunu belirlemek mümkündür. En büyük yeni siyasi parti, Macaristan Demokratik Forumu (FDF)dir. Mayıs'ta üye sayısı 15.000'e ulaştığı ve Mart'ta yapılan ilk Ulusal Kurultayına 750 delege katıldı. Hâlâ kendisini parti olarak nitelendirmekten kaçınıyor, bağımsız entellektüel-siyasi hareket tanımını yeğliyor, ve serbest seçimleri, bağımsız siyasi partileri, bağımsız bir yargı ve silahlı kuvvetler sistemini, yerel özyönetimi, basın özgürlüğünü, dünya pazarlarına katılmayı, özgür sendikaları, herkese yeterli maaş verilmesini, yeterli tıbbi bakımı, etnik azınlıklara yardım edilmesini, 1956

(6) Seçmenlerin % 10'u böyle bir dilekçeyi imzalamalıdır. Bu şekilde toplanmağa çağrılan milletvekillerinin yerine temsilciler, yani özgün seçimde en yüksek ikinci oyu alan kişiler geçecektir. Eğer bu kişi görev almaktan kaçınırsa ara seçim yapılacaktır.

şehitleri için adaleti, uzun vadeli siyasi tarafsızlığı, ve dünyanın her yerindeki Macarlar için sorumluluk ve ilgi üstlenecek bir anayasa hazırlanmasını savunuyor. Kökenleri, bir gurup eleştirmen yazarca 1930'larda oluşturulan ve savaştan sonra Ulusal Köylü Partisi'nin kurulmasına yol açan 'çoğulcu' Macaristan düşüncesine kadar uzanıyor. Her ne kadar bir yazarlar hareketi olmadığını öne sürse de, dokuz kurucu üyesinden beş tanesi yazarlar ya da ozanlardan oluşuyor ve savunduğu siyasi görüşlerde edebiyata doğru bir sapma var. Çoğulcu 'mantıksızlıklar'la bağlantılı somut ekonomik programlar yerine özgürlük, demokrasi ve ulusalcılık gibi duygusal konular üzerinde duruyor. Piyasa ekonomisini destekliyor, ancak ülke içi piyasanın sadece Macarlarca yönetilmesini istiyor. Mülk reformunu destekliyor, ancak yatırımların % 20-25'inin işçilere ait olması gerektiğini savunuyor. Musevi aleyhtarlığı ile suçlandı, ancak bunu yadsıyor. Siyasetlerinde anti-semitik ya da ırkçı hiçbir unsur yok, yine de üyelerinin suçlamalara karşı kendilerini savunuş biçimleri, kurumsal ırkçılıkla suçlandığında önde gelen İşçi Partisi politikacılarınca kopartılan gürültüyü anımsatıyor. Ulusal kimlik üzerinde önemle durması ona İskoçya ya da Galler Ulusal Partilerinden daha büyük bir milliyetçi kimlik kazandırmıyor, yine de bu partilerde de olduğu gibi sosyal ve ekonomik siyasetler yelpazesinin büyük bir bölümünü milliyetçilik oluşturuyor. 'Sosyalist' tanımının İsveç'ten Pol Pot Kampuçya'sına kadar çok değişik siyasi sistemleri içermesi gerekçesiyle kendini 'sosyalist' olarak tanımlamıyor. Eleştirmenleri, hem içsel hem de siyasi bir amaç olarak demokrasiye bağlılığının tartışma götürdüğünü öne sürüyorlar. Destekleyicileri ise bunu ulusal liberal ve hristiyan liberal geleneklerde bir hareket olarak görüyor. Macar ulusunu desteklemekte gösterdiği heyecan ve doğum oranının azalmasına gösterdiği ilgi, aile yanlısı bir hareket olarak görülmesine ve üyelerinden bazılarının kürtaja kesinlikle karşı çıkmasına yol açıyor. Yerel düzeyde derme çatma bir gücü var, ancak yine de öteki yeni siyasi organlardan çok daha ileride. Bazı bölgeler geniş çaplı etkinlikler göstererek kendi parlamento üyelerinin belirlenmesi için dilekçeler verdi, öteki bölgeler ise şimdiye dek 15 Mart günü bağımsız kutlamalar düzenlemekten öteye gidemedi (ancak çok kısa bir süre önce tatil günü ilan edilen 1848 devriminin yıldönümü.)

İkinci büyük siyasi yeni örgüt, Hür Demokratlar Federasyonu (FFD). Her ne kadar Macaristan düşünce geleneğindeki 'çoğulcu' anlayışın değil 'kentli' anlayışın bir devamı olarak nitelendiriliyor ise de, hareketin modernliği çok daha belirgin görünüyor. Sosyalist dünyanın bir ürünü bu. 1970'lerdeki Demokratik Muhalefet ile, samizdat üreticileri ile, Marksizm ile, ve Yoksulları Destekleme Fonu[7] gibi sosyalist sosyal eşitsizliklerin düzeltilmesine ilişkin uygu-

(7) Yoksulları Destekleme Fonu (SZETA), yoksullara yardım amacıyla 1979'da kurulan bağımsız bir örgüttür. 1989 ilkbaharında yasal statüye kavuştu.

lamalar ile bağlantılı. Önde gelen üyeleri Marksist, siyasi ve ekonomik reform ile güçlü bir sosyal ve çevrekoruma bilinci üzerinde duruyorlar. FFD bugüne dek en ayrıntılı programı hazırlayan muhalefet gurubu oldu, üyelerinin çoğunun iktisatçı, sosyolog ve hukukçu olduğu düşünülürse bu hiç de şaşırtıcı değil. Bu aydın kesimin bilincinin bir ürünü ve kitle partisi olma beklentileri yok. Öteki partiler siyasi fikirlerini çaldıkları zaman bile sinirlenmiyorlar. Piyasa ekonomisi (ayrıntıları aşağıda belirtilecektir), çok partili sistem, özgün basın, özgür sendikalar, yerel özerklik, her vatandaşa sosyal açıdan minimum bir ücret ödenmesi hakkı, ulusal egemenlik ve Batı Avrupa ile daha yakın bağlantılar kurulmasını savunuyorlar. Varşova Paktı'ndan tek yanlı olarak çekilmeyi özellikle reddediyorlar, ancak uzun vadede bağımsız olma amacını taşıyorlar. Eleştirmenleri ise ulusal kimlik bilinçlerinin yetersiz olduğunu ve çok aydın olduklarını öne sürüyor. Bu görüş kimi zaman çok Musevi oldukları biçiminde de ifade ediliyor. Geri kalan yeni guruplar önemsiz sayılıyor. Genç Demokratlar Federasyonu (FYD) bir parti olmadığını, ancak gelecek seçimlerde aday gösterebileceğini belirtiyor. Reform yapılmasını amaçlayan bağımsız bir gençlik gurubu bu. Tam bir ulusal program geliştirmektense tek tek konulara dayalı siyaset yapmak ve ekolojik sorunları, azınlıkların haklarını ve gençliğin sorunlarını dile getirmeyi amaçlıyor. Eğitim politikası olarak vatandaşlara Ulusal Banka'nın öğrencilik kredisi vermesini savunuyor. Gösteriler düzenlenmesi ve dilekçeler verilmesinde önemli bir rol oynayan bu gurup, piyasa ekonomisi ile liberal siyasetlerden yana. Bu gurubun bir kolu olan ve siyaset sahnesinde bir kadınlar hareketine en çok benzeyen şey olan Alice Madzsar Kadınlar Gurubu, Eylül 1988'de Bös-Nagymaros barajı aleyhinde kadınların yaptığı gösteriyi düzenledi.

Endre Bajcsy - Zsilinszky Kardeşlik Cemiyeti, adını taşıdığı kişinin değer yargılarını yaygınlaştırmak amacını taşıyor. Bajcsy - Zsilinszky. Savaştan önce Küçük Toprak Sahipleri Partisi (ileride açıklanmaktadır)'nin üyesiydi ve savaşın son haftalarında direniş örgütleyicisi olduğu için idam edildi. Bu Cemiyet, reform yapılmasını ve çeşitli siyasi olayların düzenlenmesini amaçlıyor. Sol Alternatif Birliği çok farklı bir siyasi gelenekten yola çıkıyor ve Doğu Avrupa'daki anlamı ile değil Batıdaki anlamı ile solcu olduğunu, kapitalizme ve Stalinizme karşı çıktığını belirtiyor. Sözcüğün dar anlamıyla bir siyasi örgüt değil: iktidara geçmek istemiyor, öz yönetim yanlısı tüm hareketleri destekleme rolünü üstleniyor. Asıl amacı, serbest üreticiler birliğine ilişkin klasik Marksist sistemi kurmak. Çok partili sisteme karşı çıkmıyor, ancak yeni bürokratların ortaya çıkmasına yol açabilecek gelişmeleri kesinlikle reddediyor, ve HSWP'nin henüz gerçek bir Leninist partiye dönüşemediğini düşünüyor. İlke olarak karma ekonomiye karşı çıkmıyor, ancak şu

anda önerilenden çok daha geniş bir sosyal sektör talep ediyor. Kökenleri küçük bir gurup hümanist aydından oluşuyor, ancak işçi sınıfından bir ölçüde destek gördüğünü ileri sürüyor. Amaçları ilginç ve çekici, ancak mevcut koşullarda ütopik görünebileceklerini biliyor ve başarılmaları için somut bir program hazırlamak istemiyorlar. Bu tür bir sosyalist demokrasi için on - on beş yıl sonra gereksinim duyulacağını düşünüyorlar.

Macaristan Komünist Partisi (Leninist) de solcu, ancak Doğu Avrupa'daki anlamıyla. 1956'yı karşı-devrim olarak kınıyorlar, 1988, de bir karşı devrim hareketinin ortaya çıktığını düşünüyorlar ve 1990'da burjuva-kapitalist sistemin yeniden kurulacağından korkuyorlar. Sadece basın yayın organlarına arada bir bildiri gönderme etkinlikleri ile uğraşıyorlar, üyelerinin sayısı ya da nasıl temas kurulacağı hakkında bilgi vermiyorlar.

Ferenc Münnich Cemiyeti de Leninist düşünceyi savunuyor, ancak tümüyle gerçek bir cemiyet ve Mayıs 1988'den önceki siyasi sistemin korunmasını savunan yegane siyasi örgüt. Adını 1 Kasım 1956'da Kadar ile ortadan kaybolan siyasetçiden alıyor. Bu Cemiyet silahlı olduğunu yadsıyor, ancak üyelerinin çoğunu polisler, silahlı kuvvetler mensupları ve bunlardan emekli olan kişiler oluşturuyor. 1988 sonunda üye sayısı altı bindi ve artıyordu. Şubat 1989 da bir bildiri yayınlayarak HSWP'nin reformcu kanadına karşı çıktılar; ancak sürekli olarak bir parti olmak istemediklerini belirtiyorlar.

İki yeni partinin daha adı geçiyor, ancak siyaset sahnesinde önemli bir rol alma olasılıkları zayıf: Macaristan Radikal Partisi, Nisan 1988'de Uluslararası Radikal Parti'nin Budapeşte'de yaptığı kongreden hemen sonra kuruldu; ve Bağımsız Çevre Çalışma Partisi, yaklaşık aynı dönemde kuruldu, merkezi küçük bir kasaba olan ve ağır bir çevre kirliliği ile karşı karşıya olan Heviz'de.

'Nostalji Partileri'

'Nostalji' ya da 'Devam' partileri çok sayıda, ancak sadece üç tanesi önem taşıyor. Macaristan Sosyal Demokrat Partisi, Şubat 1989'da yaptığı açıklamada Budapeşte'nin 18 ilçesinde ve ülkenin 80 yerinde örgütlendiğini açıkladı. Programında parlamenter demokrasiye dayalı refah, yasaların üstünlüğü, özgür sendikalar ve karma ekonomi var. Batı Avrupa'daki Sosyal Demokrat partilerden ilgi gördüğü halde ciddi bir güç olarak nitelendirilemiyor. Yaşlılarla gençler arasında büyük bir bölünmeye uğramış durumda. Yaşlılar kırk yıl süren sessizlikten sonra sonunda sıranın kendilerine geldiğini düşünüyor ve gençlerin 'sosyal demokrasinin ne olduğunu bile bilmediğini' öne sürüyor. Gençler ise modern bir sosyal demokratik partinin nasıl olması gerektiği hakkında kesin fikirlere sahipler, ancak önemli yerlere gelemiyorlar. Mayıs'ta partinin genç-

ler sözcüsü bu bölünmeyi doğruladı: 'iki kesim arasında bir iktidar mücadelesi olduğunu kabullenmeliyiz... Önemli görevler için mücadele vermekten daha büyük şeyleri tehlikeye attıklarını göremiyorlar.' Parti içindeki iç çekişmeler öylesine büyük boyutlarda ki Nisan'da yaptıkları bir basın toplantısında kaç üyeleri olduğunu söyleyemediler, Macaristan'ın ekonomik bunalımdan nasıl çıkabileceği konusunda hiç açıklama yapmadılar, ve hangi koşullar altında bir koalisyona katılabileceklerini belirtmediler. HSWP ile tarihi bağlantıları olduğundan kuşkulanıyor (Macar Emekçiler Partisi'nin 1956 öncesindeki hali, Komünist Parti ile Sosyal Demokratlar'ın 1948'de birleşmesinden doğmuştu), ve HSWP doğal koalisyon ortağı olan Sosyal Demokratlar'ın önemi hakkında görüş belirtmiyor.

Bağımsız Küçük Toprak Sahipleri, Tarım İşçileri ve Vatandaş Partisi de aynı hizipçilik sorunlarıyla karşı karşıya, ancak bölünme kuşaklar arasında değil. Şubat'ta dört üyesini ihraç etti, Mart'ta tekrar geri aldı, Nisan'da yaptığı açıklamada büyüme sancıları olduğunu itiraf etti, 3-4, Haziran'da ikinci Büyük Kurultayını yapacağını açıkladı. Programı temelde 1930'lardaki programının devamı niteliğinde: serbest seçimler, çok partili sistem, basın özgürlüğü, küçük sanayicilere ve tüccarlara özel bir önem veren piyasa ekonomisi, bir tekel komisyonu, ailelerin desteklenmesi (bu konuda kürtajın yasaklanmasına yakın bakıyorlar), istenilen doktorun seçilebilmesi, çevre koruma politikası (bu yeni bir konu), ve siyasi bağımsızlık. Klasik bir ortanın sağı parti.

Önem taşıyan son 'nostalji' partisi, Macaristan Halk Partisi (HPP), savaş sonrasında kurulan ve 1956'da Petöfi Partisi olarak kısa bir süre etkinlik gösteren Ulusal Köylü Partisi'nin devamı niteliğinde. Şubat 1989'da Peter Veres Cemiyeti temel alınarak kuruldu, bu cemiyet de Milliyetçi Halk Partisi[8] ile birlikte çalışma amacıyla Kasım 1988'de kurulmuştu. 15.000-17.000 üyesi olduğunu öne sürüyor, her ilçede örgütleniyor, ve 1989 sonunda Macaristan'daki 3.000 ilçeden 1.000 tanesinde temsilci bulundurmayı planlıyor. Siyasi programında yerel hükümetler reformu ve yeni bir toprak yasası gibi tümüyle tarım ve kırsal kesim konuları yer alıyor, ancak yeni bir kooperatif yasası üzerinde durmuyor; ulusal bağımsızlık ve ailelerin desteklenmesi üzerinde duruyor. Kendisini kırsal kesimdeki 'sessiz çoğunluğu' anlayan yegane parti olarak görüyor ve tarımın hükümet tarafından desteklendiği 1970'lerdeki politikalara geri dönülmesini savunuyor. Eleştirmenleri ise partiye kuşkuyla bakıyor. Ulusal Köylü Partisi'nin kapanması üzerine üyelerin pekçoğunun geçtiği Milliyetçi Halk Partisi ile çok yakından bağlantılı. Başkaları ise partiyi kollektif çiftlik başkanlarının partisi olarak görüyor.

(8) Milliyetçi Halk Cephesi, başlıca amacı seçimleri düzenlemek olan ve teknik açıdan HSWP'den bağımsız bir harekettir. Yanısıra kültürel etkinlikler de düzenlemektedir.

Tekrar etkinliğe geçtiklerini duyuran ancak ciddi bir güç olarak görülmeyen öteki eski siyasi partiler şunlar: Bağımsız Macaristan Demokratik Partisi, Hristiyan Demokratik Halk Partisi, Macaristan Ulusal Hristiyan Demokratik İşçi Partisi, ve 'Tanrı, Anavatan, Özgürlük' sloganını savunan Macaristan Bağımsız Partisi.

Macaristan'daki yeni siyasi kurumlar üzerinde dururken Muhalefet Yuvarlak Masası'nı unutmamalıyız, bu bir parti ya da örgüt değil, sekiz muhalefet gurubu tarafından ortak kurulan bir cephe: Zsilinszky Kardeşlik Cemiyeti, FYD, Küçük Toprak Sahipleri Partisi, Demokratik Sendikalar Birliği, HDF, HPP, Sosyal Demokratlar, ve FFD. Amacı, HSWP ile görüşmeler yapmak için kurallar ve zemin hazırlamak. 22 Mart 1989'da Bağımsız Avukatlar Forumu tarafından yapılan bir öneri üzerine kuruldu. Tüm katılanlar ilkede iki nokta üzerinde anlaştılar: iktidarın bir parti tekelinde olmaması, ve yeni anayasa üzerinde çalışmalara başlamadan önce seçim yapılması.

Son olarak, politika ile tam anlamıyla ilgilenmeyen bazı bağımsız sosyal organizasyonları belirtmeliyiz. İlk bağımsız sendika, 16 Mayıs 1988'de kurulan Bilimsel İşçiler Demokratik Sendikası'ydı. Onun peşinden Film Oyuncuları ve Film Çalışanları Sendikası, Sinema Demokratik Sendikası, Akıl Özürlü Çocuklar İçin Öğretmenler Demokratik Sendikası, Emlakçılar ve Şehir Planlamacıları Bağımsız Sendikası, Ambulans İşçileri Bağımsız Sendikası, ve Öğretmenler Demokratik Sendikası kuruldu. Yeni sendikalar genelde beyaz yakalı çalışanları kapsıyor, ancak Sendika İşçileri Dayanışma Federasyonu adlı bir kuruluş mevcut ve bir dergi yayınlayarak aydınların kendi sorunlarını işçiler aleyhine çözmeğe çalıştığını savunuyor. Yeni kurulan Taşıma İşçileri Demokratik Sendikası da beyaz yakalı ve mavi yakalı işçileri kapsıyor ve bağımsız sendikalar arasında işçi sınıfının çıkarlarının korunmasına yönelik bir ilgiyi gösteriyor olabilir. Bağımsız sendikalar, 20 Aralık 1988'den bu yana Bağımsız Sendikalar Demokratik Birliği'nin desteğini kazanmış durumda. Onlar da yeni partilerin karşılaştığı sorunlardan şikâyetçi. Bir yanda ne büroları, ne de tam gün çalışan personelleri var, öte yanda hükümet onları ciddiye almıyor ve sadece yerleşik sendikalarla görüşme yapıyor. Yine de, yerleşik sendikaların tekelini kırdılar ve bazı örneklerde onları normalden daha radikal olmağa zorladılar.

Sendika olmayan ve siyasi etkinliklere doğrudan karışmayan öteki önemli guruplar arasında şunlar yer alıyor: Taban Toplumları (Katolik Hristiyan), Bağımsız Savunma Hakları Servisi (yasal yardım), Doğu-Batı Diyaloğu Şebekesi (barış hareketi ve askerlik hizmetine seçenekler getirilmesi), Macaristan İzciler Birliği, Büyük Aileler Birliği, Macar Çingeneler Demokratik Federasyonu, Raoul Wallenberg Birliği, Shalom Macar Yahudileri Bağımsız Barış Gu-

rubu (ırkçılığa karşı çıkıyor), Mülteciler Komitesi (Romanya'dan gelen her ulustan mülteciler için yardım), Tarihi Adalet Komitesi (1956'nın açıklığa kavuşturulması, yanlış yere hüküm giyenlerin aklanması, isimsiz mezarlarda yatanların yeniden gömülmesi), Basın Yayın Klübü (konuşma ve basın serbestliği), Recsk çalışma kampındaki eski mahkûmlar için Recsk Birliği, ve Danube (Tuna) Çevre Koruma Birliği.[9]

Bunalım mı? Hangi Bunalım?

'Sivil Toplum'un böylesine birdenbire yeniden doğmasına ne yol açtı? Bu sorunun yanıtı, iki siyasi gerçeğin birleşiminde yatmaktadır: ancak eski yöntemler işe yaramaz hale geldiğinde yeni yöntemlere geçilebilir, ve rejimler reform yapmağa başladıklarında en zayıf konumlarına gelirler. Ekonomik reform yapılması gereksinimi ancak açıkça görüldüğünde kabul edildi, çünkü mevcut dış borç yükü altında mevcut sistemin yürümesi olanaksızdı. Ancak bu, iktisatçıların reform yapılması gerektiği konusunda görüşlerini ilk kez belirtmelerinden otuz yıl sonra gerçekleşti, ve o zaman sistem ancak altı yaşındaydı. 1988'de siyasi bilinçlenme patlaması olmasının siyasi kökenleri, sınırlı reform önlemlerinde, yani 1980'lerde getirilen ekonomik ve siyasi önlemlerde yatmaktadır. Bu reformlar, siyasi çoğulculuk güçlerinin parti-devlet ekonomi sektörü dışında üzerinde durabileceği bir zemin sağladı. Bu iki süreç, yani dış borç bunalımı bunu kaçınılmaz kılıncaya dek HSWP'nin reform yapılması gerektiğini on yıllar boyunca kabullenmemesi, ve HSWP'nin siyasi tekelinin sessizce aşınması.

Mevcut bunalım, 1985'te HSWP'nin 13. kongresinin yapılması ve 1986'da başlayacak yedinci beş yıllık planın kabul edilmesi ile başladı. Ancak, bu dönemde alınan kararların bağlamını tam olarak değerlendirmek için, siyasi liderlerin sürekli olarak ekonomik gerçekleri görmezlikten geldiği ve 'siyaseti emir ile birleştirerek' dış borçları arttırdığı (1970'lerde ve 1980'lerde) ya da halkı ayaklanmağa götürecek (1950'ler) denli yoksullaştırdığı otuz yıl süren ekonomik gönüllülük anlayışına geri dönmeliyiz. Sovyet modelinde ekonomik planlama, Macaristan'da 1948'de uygulanmağa başladı ve 1953'te ülkeyi bunalıma soktu.[10] 1954'te basında çıkan ekonomi ya-

(9) Toplam sayıları yirmi dokuz olan çevre koruma gurupları sekiz farklı başlık altında sınıflandırılmış olup günümüzde Macaristan'daki 'sivil toplum'un karmaşıklığını yansıtan iyi bir örnektir. B: Kurtan, y.b.y., s. 156 - 60.

(10) 1945 ile 1968 arası dönemde Macaristan'ın ekonomik tarihini en iyi betimleyen yapıt: I. Petö ve S. Szakacs'ın yazdığı «A Hazai Gazdasag Negy Evtizedenek Törtenete 1945-85», cilt bir; «Az Ujjaepities es a Tervutasitatos Iranyitas Idözsaka 1945-68», Budapeşte 1985, s. 151-319. 1950'leri anlatmaktadır.

zılarında reform yapılması çağrısında ilk defa bulunulmağa başlandı ve o dönemden sonra yaygınlaşan merkezci planlama ekonomisinin tüm sorunları belirtildi: kötü kalite, kayıplar, ve yokluklar. Macar planlamacılar, merkezi planlama sistemindeki iki büyük sorunla karşılaştılar. Birincisi, Macaristan kadar küçük bir ülke için bile bu olanaksız ölçüde karmaşık bir sistemdi, ikincisi, piyasa fiyatlarından daha üstün bir göreceli değer saptanmasına ilişkin emekçi değer kuramı ile bu sistemi uygulamak olanaksızdı. İktisatçılar Marksist kuramı tümüyle biliyorlardı ve sosyal açıdan gerekli emek süresi açısından tasarruf yapma önlemleri almaları gerektiğinin bilincindeydiler, ancak sadece maliyetlerin azaltılması açısından bu kavramı gerçekleştirmeyi başarabildiler, ve fiyatlara dayalı maliyetler giderek yapaylaştı.[11] O dönemde bu zayıflığın giderilmesine fazla dikkat etmediler, ve böyle bir önlem alınmadığı için sistem kaçınılmaz olarak anti-demokratik oldu. Rakip ekonomi seçeneklerinin yararlarını görebilecekleri tartışma kriterleri olmadığı için, iktidarı elinde tutanların tercihleri doğrultusunda hareket edildi.

György Peter'in 1954'de önerdiği çözüm, Yeni Ekonomik Mekanizma'nın hemen tüm unsurlarını içeriyordu: Dolaylı göstergeler gözönüne alınarak yapılacak yatırımlar (özellikle de kâr); arz ve talep ile belirlenecek fiyatlar; getirilecek sermaye masrafları; ve ekonominin yönetiminde önemli bir rol oynayacak para.[12] Ancak bu mekanizma on dört yıllık bir aradan sonra uygulanmağa başlandığında, pekçok mal birdenbire piyasadan çekildi[13] ve önerilen ikinci aşamayı uygulamak hiçbir zaman mümkün olmadı.[14] 1972'den sonra merkezi kontrolün yeniden uygulanması, 'ilk petrol bunalımı' ile çakıştı ve Macaristan'ın ticaretinin % 20-30 oranında azalmasına yol açtı. Daha kötüsü, egemen olan siyasi anlayış, bu şoku kapitalizmin uluslararası bunalımının bir parçası olarak nitelendirdi ve Macaristan üzerinde bir etkisi olmayacağını düşündü.[15] Hızlı büyüme devam etti, bundan dolayı Batıdan büyük ölçüde dışalım yapılması gerekti, bunların bedeli ancak dış borçları arttırarak öde-

(11) G. Tauszk, «A takarekossag kerdesei a Központi Vezetöseg oktoberi haratoztanak megvilagitasaban», Közgasdasagi Szemle, 1954, No. 2, s. 161 - 177. Bu yapıt Marks'ın «Grundrisse» adlı kitabından alıntılarla başlamaktadır, ancak maliyetleri düşürerek tasarruf yapılması gerektiğini savunmaktadır.

(12) G. Peter, «A gazdasagossag jelentösegeröl es szereperöl a nepgazdasag tervszerü iranyitabasan», Közgazdasagi Szemle, 1954, no. 3; L. Szamuely, «A Magyar Közgasdasagi Gondolat Feilödese 1954-1978, Budapeşte 1986.

(13) G. Hare, H.K. Radice ve N. Swain, «Hungary : A Decade of Economic Reform», Londra 1981, s. 13-16.

(14) I.T. Berend, «A magyar reform sorsforduloja az 1970-es evekben», Valosag, 1988, No. I, s. 3.

(15) Berend, y.b.y. s. 23.

nebilirdi. 1970'lerin sonlarında ve 1980'lerin başlarında biriken dış borçtan korkan hükümet, iki yön değişikliği yaptı: 1978'de ülke içi tüketim oranını azaltma siyaseti uygulamağa başladı, ve yeniden yapılaşmayı gündeme getirdi; ikincisi olarak da 1980'lerde bakanlıkların sayısını azaltarak ve yeni küçük kooperatif biçimleri geliştirerek bir dereceye kadar kurumsal reform başlattı.

Bugünkü bunalımın başladığı 1980'lerin ortaları, birbirini izleyen teknik reformlara tanık oldu, ancak 'yeniden yapılaşma' alanındaki değişikliklere karşı direndi. Bu direniş, kurumsal reformun yeterli olmadığını, sosyo-ekonomik bir çıkarın söz konusu olduğunu, ve bunu yenmek için siyaset alanında eylem yapılması gerektiğini gösterdi. Gelişmeler yapay olarak çelişkiliydi. Macaristan Haziran 1982'de birkaç gün arayla IMF ve Dünya Bankası'na katıldı, ve uluslararası finansman kurumlarına piyasa ilişkileri yanılsaması veren bir dizi reform yapıldı; aslında bu reformlar sadece bir 'yarı parasal ekonomi'ye yol açmıştı.[17] Bunların en önemlisi, bir hisse senedi piyasasının kurulmasıydı. Bu piyasa 1982'de tahvil çıkartmağa başladı, ve 1986'da yeni limited şirketlerin kurulmasına izin verilmesinden ve 1 Ocak 1989 tarihinde ulusal bir Borsa'nın kurulmasından sonra hisse senedi alım-satımına da başladı. Şu anda devlet borç hisselerinin satılmasını deniyor. Bu çekirdek sermaye piyasası için 1984 ve 1986'da iflas ile ilgili sıkı yönetmelikler çıkartıldı. Ek olarak, maaş düzenleme sistemi 1985'te gevşetildi ve gereksiz işgücünün işten çıkartılması için şirketlere daha büyük kolaylıklar sağlandı; 1987'de «ikili bankacılık» yürürlüğe konuldu, böylece birbiri ile rekabet eden ticari bankalar kurulması mümkün oldu; önceki sistemde her banka belirli görevleri yerine getiriyordu; ve 1988'de kişisel gelir vergisi ve katma değer vergisi uygulanmağa başlandı.

Ekonomik Politikanın Başarısızlığı

Bu «yarı parasal» reformlardan farklı olan bir uygulama, 1985 te bağımsız işyerlerinin genişletilmesi oldu. 1985 ile 1987 arasında «kâr amacı gütmeyen sektör» dışında kalan şirketler, şu iki tipten birine geçmek zorunda bırakıldı: bir şirket konseyi tarafından yönetilenler ve seçimle gelen yöneticilerce yönetilenler. Devlet mülklerinin iyeliğinden kaynaklanan hakların çoğunluğu, resmen şirkete verildi. Yönetime müdahale etme hakkı sadece savunma sanayi ile ilgili kuruluşlar için getirildi, ancak Ulusal Malzeme ve Fiyatlar Dairesi, ülke içi piyasa ilişkileri gerekçesiyle ve Dış Ticaret Ba-

(16) P.G. Hare, «The Beginnings of Institutional Reform in Hungary», Soviet Studies, cilt XXV, Temmuz 1983; T. Lady, «Small Enterprises in Hungary -Myth and Reality», Acta Deconomica, cilt 32, no. 1-2.

(17) L. Lengyel, «Vegkifejlet IV», Figyelö, No. 1, 5 Ocak 1989, s. 24.

kanlığı da uluslararası yükümlülükler gerekçesiyle hâlâ yönetimlere karışabiliyordu. Ancak bu durumlarda şirketler bu karışmadan uğradıkları zararları tazmin etme hakkına sahipti.[18] Böylece şirket müdürleri devletten maksimum ölçüde bağımsız kalabiliyordu, ancak yine de sınırsız devlet fonlarından yararlanabiliyordu, işçilerin de temsil edilmesi koşullarına rağmen Şirket Konseyi demokrasisi resmi olarak kaldı.[19] Yöneticiler işgücünün hiçbir kontrolu olmaksızın işbaşına geliyor ve gidiyordu. Ancak temelde ekonomik yönetim ile şirket yönetimi arasındaki ilişkiler değişmedi. Müdürler ek fon gerektiğinde bürokrasiye başvurdular.[20] İflas yönetmelikleri çok ender uygulanıyordu.[21] Bütçe kısıtlamaları 'yumuşak' düzeydeydi.[22] Şirketlerin bağımsızlığı 'hiçbir etkin sosyal kontrol yapılamayacak şekilde oluşturulmuştu.'[23]

1985'teki ekonomik gelişmeler, 'yarı parasal' bir ekonomi içinde gerçek bir bağımsızlık oluşturan bu reformlara ek olarak doğrudan doğruya piyasa aleyhine alınan önlemlerle büsbütün karmaşık hale geldi. Bir yanda 1982'de izin verilen en yaygın küçük işyerlerinin 'aşırı' kârlarını düzenlemek için yeni bir satış vergisi getirildi. Öte yanda konulan plan hedeflerinin ekonomik gerçeklerle hiçbir bağlantısı yoktu. 7. Beş Yıllık Plan '1950'lerdeki planlar kadar uygulanamaz' nitelikteydi.[24] HSPW'nin 1987 yazında yaptığı açıklama, bu gönüllülüğü düzeltmeyi amaçlıyordu, ancak aynı 1978' de olduğu gibi ülke içi tüketimi düşürmeğe yönelik idari önlemlere ağırlık verilmişti. On yıl kemer sıktıktan sonra siyasi isteklerin kamu çıkarlarından yana değil, büyük şirketlerin çıkarlarını korumağa ve Doğu Bloku'ndan kolay kârlar elde etmeğe yönelik olduğu kesin olarak ortaya çıktı. Ve fatura yine halka çıkartılıyordu. Ancak kamu çıkarları için iki şey gerekiyordu: şirketlerin yönetimi üzerinde bir tür kontrol, ve kamu çıkarları tanımını merkezci,

---

(18) T. Sarközy, «A gazdasagi alkotmanyossag lehetösegeröl es szüksegessegeröl Magyarorszagon», Valösag, 1986, No. 2, s. 11-13.

(19) Figyelö, No. 21, 25 Mayıs 1989, s. 6.

(20) M. Laki, «A gazdasagiranyitok elmaradt valaszanak esete», Közgazdasagi Szemle, 1989, No. 5.

(21) Figyelâ (No. 41, 13 Ekim 1988, s. 7) dergisinde yayınlanan bir makalede sıkı iflas kurallarının 1986 ile 1988 sonu arasında uygulanması sonucunda sadece üç kamu iktisadi teşebbüsünün ancak 171 küçük kooperatifin kapandığını belirtiyor. Son gelişmelerin analizi ile ilgili olarak bak : E. Szalai, «Reformtörekvesek es nagyvallalati erdekek az 80-as evekben», Budapeşte, 1988, s. 89-90.

(22) «Yumuşak Bütçe Kısıtlamaları» ile ilgili klasik bir yapıt olarak bak : J. Kornai, «The Economics of Shortage», Amsterdam 1980.

(23) Figyelö, no. 50, 15 Aralık 1989, s. 3. Makaleyi yazan Andras Hegedüs.

(24) Acs., y.b.y., s. 25. Makaleyi yazan Lazslö Lengyel.

kontrol edilemez yapıdan çıkartacak bir siyasi merkezcilik önleme modeli.[25]

Aşağıdaki tabloda Macaristan'ın büyüyen dış borçları ve Batıya yaptığı dışsatımla bunu dengeleyememesine ilişkin rakamlar verilmiştir. Borçların dev miktarda olması —1988 kişi başına yaklaşık 1600 ABD $— tabloda açıkça görülmektedir, yanısıra en dramatik artışların merkezci, gönüllü ekonomi siyasetinin uygulandığı 1970'lerin ortaları ile 1980'lerin ortaları arasında gerçekleştiği de görülmektedir. Tablo ayrıca sağlıklı bir dolar fazlasının elde bulunduğu yıllarda bile dolar cinsinden ticaretin Batı ile değil, sadece sosyalist blokla tarım ürünleri ile yapıldığını göstermektedir. İyi yıllarda bile yeniden yapılanma ve Batı ile teknolojik rekabete girildiğini gösterir bir kanıt bulunmamaktadır.

TABLO 1: Macaristan'ın konvertible Para Birimi üzerinden ticareti ve borçları

Yıl	Brüt borç milyon $	Brüt borç GSMH %	Brüt borç Srv oranı	Ruble Dışı Ticaret Dengesi		
				Toplam	Sosyalist milyon $	Sosyalist olmayan
1971	1511					
1972	1867	23,7	24,5			
1973	2315	23,6				
1974	3105	27,9				
1975	3929	32,0				
1976	4531	33,2				
1977	5227	34,3				
1978	7586	38,2	31,1			
1979	8300	41,4				
1980	9090	39,1		— 17	+563	—580
1981	8699	39,2		+ 50	+750	—700
1982	7716	35,6		+520	+770	—250
1983	8250	38,2		+655	+555	+100
1984	8836	42,2		+722	+432	+290
1985	11760	49,8		+302	+362	— 60
1986	15086	56,6		—404	+146	—550
1987	17739	62,9		—361		
1988	17349	63,2		+572		

Borç rakamları Figyelö no. 16, 20.4.1989 baskısından alınmıştır. Bu resmi rakamlar Haziran 1988'den bu yana açıklanmaktadır. Dış ticaret rakamları ise Cs, Vass Adossagok Tükreben, Hitel 1989, no. 4,

(25) L. Bruszt, «A centralizacio csapdaja es a politikai rendszer reformalternativai», Medvetanc, 1988, no. 1.

s. 29-31'den alınmış ve 1988 istatistik Cep Kitabı'nda yer alan rakamlarla karşılaştırılmıştır. Merkezi İstatistik Bürosu normalde sosyalist konvertible para biriminden ticaret ile sosyalist olmayan konvertible para biriminden ticareti birbirinden ayırmamaktadır.

Csaba Vass, % 5 oranındaki yıllık dışsatım artışı ile % 1 oranındaki dışalım artışına ilişkin iyimser varsayımla ilgili olarak, Macaristan'ın tüm borcunun 2006 yılında, yani önemli miktarda borç alınmağa başlanmasından otuz üç yıl sonra ödenmiş olacağını, ve ancak 2004 yılında borç servis oranının 'güvenli' bir oran olan % 20 ye ineceğini hesaplamaktadır. Bu, 1987'de sosyal minimum düzeyin altında yaşayan halkın % 20,1'i veya minimum hayatta kalma düzeyinin altında yaşayan halkın % 9,1'i için hiç de cesaret verici bir umut değildir; ya da Ocak 1989'dan itibaren işsizlik sigortası sisteminin getirilmesine rağmen kayıtlı 15.000 işsiz (bu rakam 1989 sonunda 80.000'e ulaşacaktır) için, veya maaşlı kesim için de umut verici değildir, çünkü 1987'de gerçek ücretler 1975'deki değerdeydi ve 1989 sonunda 1973'teki düzeyin de altına düşeceği hesaplanmaktadır.

Bundan dolayı, rejime duyulan hoşnutsuzluğun ekonomik temeli, 1980'lerin sonlarında açıkça görülmektedir, ancak Macaristan'daki demokrasi patlamasının başka nedenleri de bulunmaktadır. 1980 lerde önemli bir siyasi muhalefet hareketi ortaya çıktı ve giderek hızlandı. 1988'de doruk noktasına vardığında, 1980'lerin başlarında yapılan iki reform, siyasi düzenin karşısına daha önce karşılaşmadığı uzlaşma sorunları çıkardı. Birincisi, 1966'dan bu yana isteyen adayların katılması kuralı uygulandığı halde[26] seçimlere birden fazla adayın katılmasını zorunlu kılan 1983 yasası, Parlamento'ya bazı başbelası üyelerin seçilmesine olanak sağladı. HSWP bilinen muhaliflerin katıldığı aday seçme toplantılarını geçersiz kabul ettiği halde, 1985'te seçilen milletvekillerinin % 10'u, vatandaşların adaylarıydı[27] ve bunlardan en öne çıkanı Zoltan Kiraly'ydi. İkincisi, 1982 de çıkartılan ve küçük kooperatiflerin kurulmasına izin veren yönetmelikler, ekonomik konulardan başka yaptırımlar da içeriyordu. 1988'de yapılan büyük siyasi toplantıların çoğunun küçük bir kooperatif olan Jurta Tiyatrosu'nda yapılması raslantı değildi. Budapeşte'de hem büyük bir toplantıya yetecek kadar büyük, hem de HSWP'nin etkisinden uzakta birkaç salondan biriydi.

Muhalefetin Yükselişi

Geniş kapsamlı, gözle görülür bir muhalefetin Macaristan'da ortaya çıkıştı, 1985 yılına rastlar. Demokratik Muhalefet tarafından

(26) 1988 tarihli III. Yasa.

(27) E. Hankiss, «Demobilization, Self-Mobilization and Quasi-Mobilization in Hungary. 1948-87», Eastern European Politics and Societies, cilt 13, no. 1, Kış 1989, s. 145.

Samizdat'ın organize edilmesine 1976'da başlandı, ancak bundan önce birkaç yıl boyunca daktilo ile yazılmış bildiriler dağıtılıyordu; Beszelö 1980'lerin başlarında düzenli bir dergi olarak yayınlanmağa başladığında siyaset sahnesinin sürekli bir üyesi oldu. Uzun süredir etkinliklerini sürdüren Muhalefet üyesi Janos Kis, 1980-81 dönemini Demokratik Muhalefet'in «en iyi yılları» olarak tanımlamaktadır.[28] Ancak, mevcut bunalım tarihindeki ilk büyük olay, Haziran 1985'te Monor'da toplanan ve iki buçuk gün süren siyasi toplantıydı. 1956 gazilerinde ve savaş sırasında etkin bir Komünist örgütleyici olan Ferenc Donath'ın örgütlediği bu toplantının yapılması bile önemli bir olaydı, yanısıra «kentli-çoğulcu» boşluğu doldurmağa yönelik ilk girişimdi. O zamana dek bu iki kesim sadece 1970'lerde Istvan Bibo'nun anılarının yayınlanması için işbirliği yapmıştı; ve Bibo'nun Avrupa'da Macaristan'ın yeri ile ilgili görüşleri ve radikal liberalizm yanlısı olması, onu muhalefetin tüm kesimleri arasında bir idol haline getirmişti.

Mayıs 1986'da, o dönemde Imre Pozsgay'ın liderliğini yaptığı Milliyetçi Halk Cephesi'nin önerisi üzerine, daha sonraları Muhalefet Yuvarlak Masası'na dönüşecek olan Endre Bajcsy-Zsilinsky Kardeşlik Cemiyeti kuruldu. Ancak, bundan sonraki önemli olay, 1987 de «Kavşak ve Reform» başlıklı bir belgenin yayınlanması ile meydana gelen gelişmeler oldu. 1986 ilkbaharında 7. beş yıllık planın yaptırımlarından dehşete düşen bir dizi reform yanlısı iktisatçının ılımlı müdahalesi olarak tasarlanan bu belge, uzmanlardan oluşan guruplarca tartışıldı ve son olarak da Merkezi Komite tarafından incelendi; sonuçta altmış sekiz yazarın görüşlerini taşıyan bir yapıt olarak ortaya çıktı.[29] Ancak, bu yapıtın önemi, sadece içerdiği görüşlerden değil, (hükümetin istifa etmesi gerektiği, çünkü ekonomi politikasındaki yanlışlardan sorumlu olduğu belirtiliyordu), daha önce sadece samizdat çevrelerinde dile getirilen düşünceleri ilk defa yarı-resmi bir ortama taşımasından kaynaklanıyordu. Bunu başarmıştı, çünkü yazarlar bu proje için İmre Pozsgay'ın desteğini alabilmişti: Resmi olarak rapor Milliyetçi Halk Cephesi'nin isteği üzerine hazırlanmıştı ve gözardı edilmesi çok zordu. Bu, Pozsgay'ın Milliyetçi Halk Cephesi'nin lideri olarak ağırlığını hem muhalefet kesimleri için koruyucu bir şemsiye, hem de kendisi için Parti dışı bir güç zemini oluşturmak için kullanışının bir örneğiydi. Her ne kadar Merkezi Komite rapor üzerinde tartıştıysa da, izleyen olaylar raporu hiç beğenmediğini gösterdi. İktisatçıların çoğunluğunun çalıştığı Maliye Bakanlığı Mali Araştırma Enstitüsü, «tasarruf için» kapatıldı. Ancak, 1986 reformları ile yeni şirket bi-

(28) J. Kis, «A filozofiai intezettöl a Beszellö szerkesztösegeig», Valosag, 1988, No. 12, s. 104.

(29) L. Lengyel «A Adalekok a Fordulat es Reform törtenetehez», Fordulat es Reform, Medvetanc, 1987, No. 2.

çimlerine izin verilmesi üzerine, yeni ve bağımsız bir Mali Araştırma Enstitüsü kuruldu ve eski kadronun çoğu tekrar işe alındı.

1987 yılının geri kalan kısmında bir başka önemli belge, ve yine Pozsgay'ın etkisi ile yapılan bir başka siyasi toplantıya tanık olundu. Belgenin adı «Sosyal Sözleşme»ydi ve samizdat'ın yayınladığı Beszelö dergisinin Haziran özel sayısında çıktı. Mevcut durumun analiz edildiği bu yazıda bunalımın kaçınılmaz olduğu ve siyasi çoğulculuğun, bağımsız bir parlamentonun ve basın özgürlüğünün gerektiği öne sürülüyordu. Her ne kadar ilke olarak çok partili sistemi savunuyor ise de, bunun mevcut koşullar altında mümkün olmadığı görüşündeydi. Toplantı 27 Eylül'de Lakitelek köyünde Sandor Lezsak'ın evinde yapıldı, ve bir hareket olarak MDF' nin kurulmasına yol açtı. Toplantıya katılan 160 kişi, Pozsgay'ın siyasi ve sosyal reformlar yapılması çağrısında bulunan konuşmalarını, yanısıra Gyula Fekete ve Istvan Czurka gibi çoğulcu muhalefetin temsilcilerini ve demokrasi ile reform üzerine çok tartışılan bir kitabı yazan Mihaly Bihari'yi dinlediler.[30] O zaman başbakan olan şimdiki HSWP birinci sekreteri Karoly Grosz, bu toplantıyı onayladığını açıkladı, ancak toplantıda hazırlanan bildirim, Pozsgay'ın Kasım ayında Magyar Nemzet dergisi ile yaptığı bir söyleşide bunun içerdiği konuları ayrıntılı olarak anlatmasına kadar yayınlanmadı; partiye sadık üyeler bu açıklama karşısında dehşete kapılmıştı.

Aralık 1987'de özel bir Parti Konferansının 20-22 Mayıs 1988 tarihleri arasında yapılması kararlaştırıldı. İzleyen altı ay içinde Parti'nin Kadar kanadının yeni sosyal akımı değerlendiremediği görüldü. Muhalifleri bastırma yoluna gitmek gibi bir düşüncesizlik gösterildi, ve reform yanlısı bireyler daha da ileri giderek alternatif kurumlar kurdular ve muhalefetin desteğini seferber etmesini sağladılar. Aralık ayında Kadar bir dizi konuşma yaparak ve televizyonda açıklamalarda bulunarak bir bunalım olduğunu yadsıdı. Nyers ve parti içindeki ve dışındaki ötekiler ise ulusun birleştirilmesi için bir şemsiye görevi görecek Yeni Mart Cephesi'ni kurma hazırlıklarına başladılar. Daha da önemlisi, HDF 30 Ocak 1988 de Jurta Tiyatrosu'nda bir dizi halk toplantısı yaparak parlamentonun rolünü tartıştı. Yaklaşık beş yüz kişi toplantıya katıldı, ve dışarı atılma tehditine karşı HSWP üyelerine toplantıya gitmeme talimatı verildi. 6 Mart günü yurt dışında yaşayan Macarlar ve 15 Mayıs günü de basın yayın organlarının rolü konularında benzer toplantılar yapıldı, daha çok dinleyici katıldı, ve Parti bunlara karışmadı.

(30) M. Bihari, «Politikai Rendszer es Demokracia» (ikinci baskı) Budapeşte 1989, birinci baskı 1985'te, ikinci baskı ise Şubat 1988'de yayınlandı. Bu iki baskı arasında siyasi atmosferi gösteren iyi bir örnek olarak «sosyalist» sözcüğü başlıktan kaldırıldı.

17 Mart günü Kadar televizyonda yaptığı bir konuşmada «herhangi bir bunalım yoktur... herkes işini sürdürmelidir, ancak daha iyi ve daha istekle...» şeklindeki görüşünü yineledi, ve aynı gün Özgür İnsiyatif Şebekesi adlı gurup kuruldu Demokratik Muhalefet'in kurulmasına öncü olduğu bu şemsiye gurup, tüm muhalefet guruplarını kapsamayı umuyordu, ancak HDF yönetim merkezi bu fikri reddetti. Tümü olmasa bile çoğu birkaç ay sonra bu şemsiye altında FFD'ye dönüştüler. Mayıs sonrası siyasi olaylarda önemli bir rol oynayacak iki gurup bu dönemde kuruldu: 30 Mart günü FYD ve 16 Mayıs'ta Bilimsel İşçiler Demokratik Sendikası. Bu arada, parti disiplinini sağlamağa yönelik son bir umutsuz çabayla Parti 9 Nisan'da dört önde gelen reformcuyu ihraç etti: Yeni Mart Cephesi'nde etkin rol alan Mihaly Bihari, edebiyat tarihçisi ve HDF'nin kurucusu Zoltan Biro, parlamento üyesi ve Yeni Mart Cephesi'nde etkin olan ve «Kavşak ve Reform»un örgütleyicilerinden biri olan Laszlo Lengyel.

HSWP: İktidarda, Bunalımda, Kontrolsuz

Mayıs 1988'deki Parti Konferansından sonra HSWP iktidardaki parti olarak kaldı ve parlamentodaki sandalyelerin çoğunluğuna sahipti. Ancak, yaz ilerleyip kış geldiğinde ve kış ilerleyip ilkbahar geldiğinde parti disiplininin giderek daha çok zayıfladığı görüldü. Reformcu kanat artık isteklerini daha yüksek sesle dile getiriyordu. Aynı zamanda, parti liderleri giderek kendilerini alışmadıkları bir siyaset alanında buldular: kozları ellerinde tuttukları halde, gündem parti dışı kaynaklarca belirleniyordu.

Mayıs 1988'den günümüze kadarki dönem, mevsimlere göre kesin bir ayrım göstermektedir. 1988 yazında ülkede belirsizlik egemendi. HSWP liderlerinin büyük ölçüde değişmesine rağmen —normal koşullar altında bir komünist parti liderliğinin en radikal ve en barışçı biçimde değişimi—[31] Mayıs ayında yapılan Parti Konferansı'nın bir saray devriminden daha önemli bir olgu olduğu belirgin değildi, özellikle yerel parti örgütleri ulusal liderleri izlemekten kaçınıyor ve kendi konferanslarını yapıyorlardı. Yaz boyunca çelişkili belirtiler görüldü. Reform yanlısı kesimde Parti, reformcu Straub'u Bakanlar Kurulu Başkanı, reformcu Kulcsar'ı da Adalet Bakanı görevine atadı, ve Haziran'da Romanya'nın köy siyasetine karşı bir gösteri yapılmasına izin verdi. Temmuz'da Parti önerilen iki ekonomik programdan en radikal olanını benimsedi, ve hem Pozsgay, hem de Grosz bir konuşma yaparak çok partili sistemi kurmanın olanaksız olmadığını belirtti. Ağustos'ta Grosz başbakanlık görevini en kısa sürede bırakacağını açıkladı; hükümet anayasayı incelemeğe başladı; ve kamuoyunun toplanma ve tartış-

(31) Hitel, 1989, no. 5, s. 16-17'de alıntı yapılan Paul Lendvai'nin bir kitabı.

ma özgürlüğüne ilişkin ilk yasayı çıkarttı. Reform aleyhtarı kesimde ise Nagy'nin ölüm yıldönümü anısına Haziran'da yapılan bir gösteri dağıtıldı, ve Ağustos'ta Pozsgay'ın Hür İnsiyatifler Şebekesi, HDF, FYD, Demokratik Bilimsel İşçiler Sendikası, ve Yeşiller ile ortak bir toplantı yapması, partinin Siyasi Komitesi'nce engellendi. Sadece bireysel olarak yapılacak toplantılara izin veriliyordu. Bu arada, muhalefet halk toplantıları yapma taktiğini uygulamağa devam etti. 25 ile 31 Ağustos arasında Szarszo yakınlarındaki Balatonszemes Express kampında böyle bir toplantı yapıldı, ve burası 1943'te «çoğulcular»ın toplanarak savaş sonrası toplumdaki yerlerini tartıştıkları yerdi. Tartışılan konular arasında mülkiyet hakları, öz yönetim, siyasi sistemde reformlar, çevre sorunları, ve Doğu Avrupa'daki seçenekler vardı.

Ancak 1988 sonbaharında zarlar kesin olarak reformdan yana atıldı. Sanki tüm reform eylemcileri yaz tatilinden dinlenmiş olarak dönmüş ve eyleme hazırmışlar gibi yeni bir ruh yayıldı. 5 Eylül'de HDF yine Lakitelek'te ikinci bir toplantı düzenledi ve bir hareket olmaktan çıkarak üyeler kaydeden, gelecekteki seçimler için adaylar belirleyen bir örgüt haline geldi. 12 ile 17 Eylül arasında bir dizi Reform Partisi Akşamları düzenlendi, bunlardan Budapeşte Teknik Üniversitesi'nde yapılanında Pozsgay iki bin dinleyici önünde konuştu. 23 Eylül'de yeni Reform ve Kapu dergilerinin ilk sayıları yayınlandı; ve Merkezi Komite 27 Eylül günü yaptığı açıklamada Yeni Mart Cephesi ve Macaristan Demokratik Forum'u ile görüşmeğe hazır olduğunu belirtti, ancak onların anti-sosyalist güçleri içerdiği uyarısında bulundu. Bu güçlere karşı çıkmak istercesine 28 Eylül'de Sol Kanat Alternatif Birliği kuruldu.

Eğer Eylül ayı muhalefet eylemlerinin yeniden doğuşuna tanık olduysa, Ekim de buna karşı gösterilen öfkelere tanık oldu: 5 ile 7 Ekim arasında parlamento toplanarak bu konuyu görüştü. Bu toplantıda, başka şeylerin yanısıra bireylerin tahvile ek olarak ilk defa hisse senedi de satın almalarına olanak sağlayan ve 1989'da yürürlüğe girecek şirketler yasası çıkartıldı; yatırımcıların önerdiği vergi yasası taslağı geri çevrildi (ancak bir sonraki toplantıda onaylandı); ve en önemlisi, Bös-Nagymaros barajının yapımının sürdürülmesine ilişkin hükümet önerisi kabul edildi. 31 üyenin katılmadığı toplantıda 19 aleyhte oya karşı 317 olumlu oyla barajın yapımına devam edilmesi kabul edildi ve barajın yapımının durdurulmasına ilişkin Bilimler Akademisi tarafından hazırlanan rapor onaylanmadı. Mevcut tek parti sistemi bağlamında demokrasinin kurulamayacağına ilişkin muhalefetin kanısı daha da güçlenmiş oldu.

Sonbahar ilerleyip kışa gelindiğinde çok partili sistemin hayaleti HSWP'yi korkutmağa başladı. İlk gelişmeler Kasım ayında görüldü. Her ne kadar o ay yapılan konuşmalarda Berecz tek partili sistem içinde çoğulculuğun gerçekleştirilebileceğini savunduysa ve

Grozs da çok partili sistemin henüz uygun olmadığını belirttiyse de, Pozsgay şu görüşü savunuyordu: «Klasik deneyimler, bu açıdan (çoğulculuk) en basit teknolojinin çok partili sistem olduğunu göstermektedir.» Sekiz gün sonra, FFD resmen kuruldu. İki gün önce Ferenc Münnich Cemiyeti kurulmuştu, ve belirli bazı HSWP üyelerinin olaylara bakış açısını yansıtıyordu. HSWP açısından en kötü gelişme, eski rakibi Küçük Toprak Sahipleri Partisi'nin 12 Kasım'da Szentendre'de ve 18 Kasım'da da Pilvax kafeteryasında tekrar kurulması oldu. Çok partili sistem isteği, 24 ile 26 Kasım arasında parlamentoda da dile getirildi ve Zoltan Kiraly, yaptığı konuşmada sınırlı bir çok partili sistemin getirilmesini, HSWP'nin % 51 oranında temsil hakkının korunmasını önerdi, ancak öneri reddedildi. Sosyal Demokratlar Ocak 1989'da kervana katıldı, ve 14 Ocak'ta Yeni Mart Cephesi ilk defa HSWP ile yeni partiler arasında diyalog kurulması için çalışmalara başladı. Ülke çapında bir Ulusal Komite'nin kurulmasını önerdi, bu komite hem muhalefet hem de hükümet üyelerinden oluşacaktı, ve seçimler yapılıncaya dek yasa çıkartma yetkisine sahip olacaktı. Bu fikir ölü doğmuştu, çünkü HDF, Yeni Mart Cephesi üyeleri Lazslo Gyurko ve Sandor Fekete'ye Kadarist oldukları gerekçesiyle karşı çıkıyordu.

Çokpartili Sisteme Doğru

Şubat 1989'da çok partili sistemin yaradılış dönemi sona erdi ve kuruluşu tamamlandı, çünkü HSWP Merkez Komitesi çok partili sistem önerisini resmen kabul etmiş ve tarih açısından önemli bir kararla 1956'nın «halk ayaklanması» olduğunu kabullenmişti. Aynı ay yeni bir dönemin başlangıcını niteleyen önemli bir gelişme daha oldu. Çok partili sistemin uygulanmağa başlanmasından sonraki ilk üç ay şu iki özelliği gösterdi: HSWP ile muhalefet arasındaki görüşmelerde şah - mat benzeri bir kilitlenme, ve HSWP'nin içindeki reform hareketleri. Bu reformların ilk kanıtı 7 Şubat'ta HSWP Reform Kanadı'nın Csongrad ilçesinde yaklaşık 100 üye ile toplanmaları oldu. Başlıca istekler açık Merkezi Komite toplantılarının yapılması, reformist ekonomi politikalarının uygulanması, ve 1989'da bir Parti Kongresi ya da Konferansının yapılmasıydı. Mart'ta Muhalefet Yuvarlak Masası kuruldu, amaç muhalefet kesimlerini bir görüşme stratejisi çevresinde toplamaktı. Sahneye pek çok yeni oyuncu çıktığı için HSWP'nin 'kandırma' taktikleri uygulayarak bunları tek tek avlaması tehlikesinin ortaya çıktığını herkes anlıyordu. O ayın yedisinde Merkezi Komite toplandı ve Berecz yaptığı konuşmada HSWP'nin bir koalisyon hükümetine katılmağa hazır olduğunu belirtti, HDF de ilk Ulusal Kurultayını yaptı.

Nisan ayında çok partili sistemin ilk safhası, kesin olarak biçimlenmişti. HSWP liderleri ile Muhalefet Yuvarlak Masası arasındaki görüşmeler durakladı. Muhalefet HSWP'nin 8 Nisan'da yapıl-

masını önerdiği Yuvarlak Masa görüşmelerine katılmayı reddetti. çünkü muhalefet Yuvarlak Masası'nın tüm üyelerinin bu görüşmelere katılmasına, görüşmelerin iki yanlı yapılması ile her bir kesimin kendi alternatif önerilerini sunmalarına, görüşme başkanının sıra ile her kesimden seçilmesine, ortak bir bildiri yayınlanmasına, ve seçimler ile bir dizi öteki önemli konunun da somut görüşmeler gündemine alınmasına ilişkin istekleri HSWP tarafından reddedilmişti. HSWP, bunalımın çözülmesi için belirli olmayan bir gündemin görüşülmesini ve geleneksel anlamda bir yuvarlak masa toplantısının yapılmasını, Ferenc Münnich Cemiyeti, Milliyetçi Halk Cephesi ve genelde Parti 'cepheleri' olarak nitelendirilen öteki grupların toplantıya katılmasını istiyordu. Ancak, görüşme yapılamasa da HSWP içindeki reformcu kesim bir dizi zafer kazandı. Lukacs ve Berecz gibi Muhalefete sert tutum takınanlar Siyasi Komite'deki görevlerini yitirdi; Kecskemet' te yapılan Reform Atelyesi toplantısında otuz guruptan seksen temsilci yaptıkları konuşmalarda sonbaharda bir Parti Kongresinin yapılmasını ve Kadar'ın Parti başkanlığından istifa etmesini dile getirdiler; ve Siyasi Komite, Reform çevreleri (yani parti kesimleri) arasındaki yatay bağlantılara izin verilmesini kabul etmek zorunda kaldı.

Mayıs ayı reformcuların zaferleri ile sürdü. Kadar, Parti Başkanlığı görevinden alındı. Bös-Nagymaros barajının yapımı durduruldu. Parti, kendi özel milisleri olan İşçi Muhafızlar üzerindeki kontrolu kaldırmağa ve onları kara kuvvetleri ile birleştirmeğe karar verdi. Mayıs başlarında HSWP liderleri bir açıklama yaparak sonbaharda Parti Konferansı yapılacağını bildirdi. Ancak Mayıs sonunda, Szeged'de 20 Mayıs günü ilk Ulusal Reform Çevreleri Konseyi'nin toplanmasından sonra, Merkezi Komite fikrini değiştirdi. Sonbaharda tam bir Parti Kurultayı yapılacaktı. Yanısıra gelecekte Parti Birinci Sekreterinin ve Parti Başkanının 750.000 parti üyesi arasından seçilmesine de karar verildi.

Ancak, o ayın sonunda, çok partili siyasetin yeni bir dönemi başladı. 1989 yazında ilkbaharda görülen kilitlenme giderildi ve görüşmelere tekrar başlandı. 29 Mayıs'ta HSWP büyük ölçüde yeniden gözden geçirdiği koşulları Muhalefet Yuvarlak Masası'na sundu. HSWP'nin toplantılarda bağlayıcı kararlar alınması koşulunu kabul etmesi ve silahlı kuvvetlere emir verme hakkının sadece kendisine ait olmasından vazgeçtiğini belirten bir bildirimi öteki partilerle birlikte imzalamayı kabul etmesi karşılığında, Muhalefet Yuvarlak Masası, 'cephe' örgütlerinin görüşmelerine üçüncü bir partinin katılmasını kabul etti. 10 Haziran'da yapılan bir açıklamayla görüşmelere ayın 13'ünde başlanacağı bildirildi.

Şimdi Ne Olacaktı? Koalisyon ve Mülkiyet Reformu

Mevcut bunalımın kökenleri ile ilgili açıklamamızda «işlerin eskisi gibi devam edemeyeceği» görüşüne yer verilmişti. Ancak bu görüş, izlenilecek yeni yol hakkında hiçbir ipucu vermemektedir. Siyasi tahminler yapmak çok risklidir, yine de belirli bir siyasi durumun komple bir analizi, onun içinde yer alan eğilimlerin değerlendirmesini yapmalıdır.

Bunların ilki, kısa vadelidir. Eğer sonbaharda yapılacak HSWP Kurultayında Grozs yetkilerini Pozsgay'a kaptırırsa, iki şey olacaktır.[32] Birincisi, Gorbaçev Sovyetler Birliği'nde yenilgiye uğratılsa bile Macaristan'ın reformdan geçmesi umutları artacaktır. İkincisi, HSWP'nin reformcular ve eski koruyucular olarak ikiye bölünmesi hemen hemen olanaksızdır. Grozs yenilirse, bu reformcuların kazandığını gösterecektir. «Tutucuların ayrı bir sol parti kurması»[33] ya da Ferench Münnich Cemiyeti ile İşçi Muhafızları arasında bir yüzleşme[34] olanaksız değildir, ancak bunların gerçekleşmeyeceğine yönelik güçlü bir inanış bulunmaktadır. Reformcu güçler üç önemli avantaja sahiptir: Genç olmaları (eski koruyucuların tümü de yaşlı kişilerdir), IMF ile Dünya Bankası'ndan destek görmeleri (bu kuruluşlar sübvansiyonların azaltılmasını ve reformcuların yeğlediği ekonomik yeniden yapılanmayı istemektedir), ve sertlik yanlılarının benimsediği siyasetlerin modasının geçmiş olması. Sertlik yanlıları Stalinist ya da Çavuşesku yanlısı değildir, Kadaristlerdir: Stalinizm'e değil, Kadar döneminin uzlaşmalarına geri dönülmesini istemektedirler. Ancak, borç sorununu çözmek için yegane mantıklı yöntem, Polonya ve Çin'deki olayların da doğruladığı gibi, reform yapmak ya da Çavuşesku benzeri baskı uygulamaktır. HSWP içindeki unsurların bir «düzen» partisi kurarak siyasi çoğulculuğu askıya alacağı ve piyasa reformları yapacağı korkuları da yersizdir. Böyle bir parti siyasi açıdan sadece idari yapılarda varlık gösterebilir, ancak piyasa reformları böyle bir iktidarı zayıflatır.

İkincisi, seçimlerin 1990 yazına kadar yapılması gerekmektedir ve ilkbaharda yapılacakları düşünülmektedir. Seçimlerin zamanlanması çok kritik bir konudur. Tüm yeni partiler zayıf bir ulusal örgütün sıkıntısını çekmektedir, ancak çoğu yerde en az bir mu-

(32) 23-24 Haziran 1989'da yapılan Merkezi Komite toplantısında Grosz'un görevden alınması kesinleşti. Birinci Sekreterlik görevi verildi, fakat dört kişilik bir prezidyum kuruldu (Grosz, Pozsgay, Nyers ve başbakan Nemeth), görevi 7 Ekim'de yapılacak Parti Kurultayı'na kadar partiyi yönetmekti, kurultayda yeni bir parti yönetim kadrosu seçilecekti. Pozsgay'in kesin amaçları bilinmemektedir. HSWP'yi yönetmekle ilgilendiğini belirtmişti; öte yandan 23-24 Haziran'da yapılan Parti Komitesi toplantısında devlet başkanlığı için HSWP'nin adayı olduğu açıklandı.

(33) Der Spiegel, 17 Nisan 1989, Berecz ile söyleşi.

(34) Ferenc Kulin, «Axiomak es alternativak», Hitel, 1989, no. 4, s. 47-50.

halefet partisi temsil edilmektedir. Seçimler ne kadar erken yapılırsa muhalefetin ortak aday gösterme olasılığı o kadar artacaktır. Seçimler ne kadar geç yapılırsa partiler de o kadar çok ayrı aday gösterecektir, bu da muhalefetin oylarını bölecektir. Eğer seçimler öne alınarak sonbaharda yapılırsa, muhalefet ortak adaylar belirlemeğe bile zaman bulamayacak ve bundan HSWP yararlanacaktır. Ancak HSWP seçimlerde ister ortak isterse de ayrı adayların karşısına çıksın, sonuçta bir koalisyon hükümeti kurulması gerekecektir ve bunun oluşumu da zamanlamadan etkilenecektir. Küçük toprak Sahipleri Partisi ve Sosyal Demokratlar kendi içsel sorunlarını çözmeden ve isimleri ile siyasi geleneklerini daha sağlam oluşturmadan önce seçimler yapılırsa en çok zarara uğrayan partiler olacaklardır. Bu nokta özellikle Sosyal Demokratlar için geçerlidir, çünkü İkinci Enternasyonal'in tamamı onların arkasındadır. Ancak, HSWP'nin bazı seçmenler açısından taşıdığı çekiciliği küçümsemek yanlış olur. İşadamları, ideolojik açıdan kararlı hükümetleri yeğlerler. Macaristan'daki yeni yatırımcılar siyasi açıdan tutucudur[35] ve reformcuların çoğunlukta olması koşulu ile HSWP'yi destekleyecekleri kuşkusuzdur. Mart - Nisan döneminde Macaristan Kamuoyu Araştırma Enstitüsü tarafından partiler hakkında yapılan anketin sonuçları aşağıda belirtilmiştir: Ortaya çıkan tablo, Polonya'da kısa bir süre önce yapılan seçimlerin sonuçları ile benzeşmektedir.

TABLO 2: Mart-Nisan 1989 Dönemi Anket Sonuçları (%)

	Budapeşte	Kentler (2)	Köyler (4)
HSWP	26	29	50
Sosyal Demokratlar	12	10	9
HDF	22	19	7
FFD	15	10	8
Küç. Top. Sahip.	5	12	13
HPP	6	8	8
FYD	11	10	4

KAYNAK : Hangsuly cilt 1, no. 1, Nisan 1989, s. 19. Yüzdeler ankete yanıt veren kişilere aittir.[36]

İkincisi, orta vade. Bazı mülkiyet reformları, özelleştirme veya yeniden özelleştirme yapılacağı kesindir. Gelecekteki bir koalisyon hükümetine katılabilecek tüm partilerin programında bu konular

(35) Siyasi tercihlerle ilgili ulusal araştırmanın sonuçları için bak: Figyelö, no. 17 27 Nisan 1989, s. 24.

(36) Telefonla yapılan bir anketin 168 üra. cilt 1, no. 1'de yayınlanan sonuçlarına göre HSWP'nin payı biraz daha düşüktür.

yer almaktadır, ve hem Hükümetin Ekonomik Reform Komitesi'nce, hem de daha az ölçüde HSWP'nin kendi ekonomik komitesince onaylanmaktadır. Aşağıda belirtilen incelemeler, Ekonomik Reform Komitesi ve FFD'nin birbiri ile çelişkileri, önerileri üzerinde durmaktadır, çünkü bu iki kuruluş en ayrıntılı saptanmış görüşlere sahiptir. Örnek olarak HDF, şehirlerin, köylerin, yatırım kollektiflerinin, öğrenim kurumlarının ve sağlık kurumlarının kendi mülklerine sahip olması gerektiğini belirtmekte, fakat geri kalan devlet mülklerinin daha etkin biçimde işletilmesini savunmaktadır. Sosyal Demokratlar radikal bir mülkiyet ilişkileri ve karma ekonomi reformu yapılmasını savunmaktadır. Küçük Toprak Sahipleri Partisi gibi onlar da aktiflerin gücü yeten herkese satılabilmesi sistemini yeğlemektedir. Sosyal Demokratlar'a göre yeni burjuvaların etkisi bundan sonra sosyal adalete içten bağlı güçlü bir devlet tarafından kontrol edilecektir; Küçük Toprak Sahipleri Partisi'ne göre ise piyasa güçlerine minimum düzeyde devlet müdahalesi yapılmalıdır. Okuyacağınız incelemede, Mayıs sonunda üzerinde düzeltmeler yapılarak parlamentodan geçen ve mevcut kamu iktisadi teşebbüslerinin sınırlı sorumlu şirketlere dönüştürülmesine izin veren «yeniden yapılaşma yasası» da dikkate alınmamıştır. Öneri aşamasında iken bu yasa muhalefet ve HSWP uzmanlarınca kötü yazılmış bulundu ve çok ağır biçimde eleştirildi. Öneri aşamasındaki yasa metni gerçekten de bilinçli olarak kötü yazılmıştı. Yeni bir koalisyon hükümetince radikal şekilde düzeltileceği düşünülmektedir, vé yasa metnini hazırlayanlar bile bunu mülkiyet reformu için sadece bir başlangıç olarak görmektedir.

Hükümet komitesinin kavramları ve FFD, 1980'lerin başlarında ve ortalarında Macaristan'ın büyük şirketleri üzerinde demokratik kontrolun ve «katı bütçe kısıtlamaları»nın nasıl uygulanacağına ilişkin yazılar yazan reformcu iktisatçıların kuramsal fikirlerine dayanmaktadır.[37] Hükümet ile FFD arasındaki görüş farklılıkları, hem bu yazılardaki görüş sapmalarını, hem de iki siyasi gurubun iktidar temeli unsurlarını yansıtmaktadır. 1980'lerin iktisatçılarınca bulunan çözüm, mülkiyet kavramını yeniden oluşturmak ve daha da önemlisi bir mülki pazarı yaratmaktır. İktisatçıların görüşüne göre, mülkiyet kavramının kendisi kararlılığı ve insiyatifleri genelde artıracaktır, çünkü insanlar başkalarının sahip olduğu mülklere kıyasla kendi sahip oldukları mülklere çok daha büyük ilgi gösterirler. Öte yandan, bir mülk pazarı, iki şeyin gelişmesine yol açacaktır: «Dışsal iyelik» ve tekellere son vermek için gereken koşulların oluşturulması. Şirketlerin hisse senetlerine 'dışarıdan' kişilerce sahip olunması, şirketlerin son kontrolunun onun işlerine karışan bireylerce yapılmasını sağlayacaktır. Böylece iyelik kavramı, şirketler

(37) Mülkiyet reformu ile ilgili yazılar için bak: L. Lengyel, «A tulajdonvitak törtenete es a reform», Budapeşte 1988.

üzerinde gerekli «katı bütçe kısıtlamaları» sağlanması için yeterli bağımsızlıkta olacaktır. 'Dışarıdan sahipler' esas olarak kendi uzun vadeli veya kısa vadeli çıkarlarını arttırmakla ilgilenecektir, hisselerini aldıkları şirketin yazgısı ile değil. Şirket hisselerinin bir pazarda alınıp satılması, kârlı üretim yapılabilen sektörlerde rekabet etmeğe hazır yeni şirketlerin kurulmasını da sağlayacaktır ki böylece tekeller ortadan kaldırılabilecektir.

Üç Senaryo

Bu yeni iyelik ilişkilerini oluşturmak için üç senaryo geliştirildi.[38] Birincisi. kamu iktisadi teşebbüslerinin limited şirketlere dönüşmesini ve birbirlerinin hisselerini satın almalarını sağlamağa, bu arada bankalara bankacılık dışı sektörlerde yatırım yapmağa teşvik etmeğe yönelik 'karşılıklı iyelik' senaryosudur. İkincisi, işçilere çalıştıkları kuruluşun hisselerini vererek 1985'te uygulamaya konulan Şirket Konseyi gelişmelerinin genişletilmesini öngören «özyönetim» senaryosudur. Üçüncüsü de FFD'nin «yeniden sosyalleştirme» adını verdiği senaryodur. Buna göre, devlet bütçesi ile kurulan tüm kurumlar, örneğin yerel yönetimler, öğrenim kurumları, hastaneler, kültür kurumları vb. kendi kendilerine yeterli olmalıdır. Hükümetten nakit para tahsisat almak yerine bir vakıf kurarak kredi almalı ve hisse senedi çıkartmalıdırlar. Bu halk mülkünün hissedarları, bir dizi simsarlık kuruluşu (kurulacaklardır) aracılığı ile hisse senedi piyasasına girecek ve ülkenin aktiflerinde 'dışarıdan hissedarlar' olacaklardır.

FFD bu üçüncü senaryoyu savunmakta ve devlet mülklerinin % 60-70'inin bu şekilde halka maledilmesi gerektiğini belirtmektedir. FFD, Hükümet komitesi gibi «öz yönetim» senaryosunu reddetmektedir, gerekçe olarak da bunun 1985'te başarısızlığa uğradığını öne sürmekte ve yanısıra öz yönetimsel ekonomik birimler aleyhindeki standart tartışmalara girerek bunların temelde tutucu nitelikte olduğunu belirtmektedir.[39] FFD ayrıca «karşı iyelik» senaryosunun da tutucu nitelikte olduğunu belirtmektedir, çünkü bu sistemde yeni yatırımlara yabancı sermaye akışı olmasını sağlayamayacaktır. Böyle bir senaryoda «yöneticilerden oluşan seçkin kesimin gerçek sahipler» olacağını belirtmektedir.[40] Bundan kaçınmak istemektedir, sosyalizm gerekçesiyle değil, sosyalist yöneticilerin kötü sicillerinden dolayı.

Ekonomik Reform Komitesi'nin basılan açıklamaları, bunun bir

(38) Hür Demokratlar Federasyonu ekonomik konular sözcüsü Pal Junazs ile yapılan söyleşi. Ayrıca bak : Lengyel, y.b.y.

(39) C. Cornforth, «developing Successful Worker Cooperatives», Londra 1988, s. 40-47.

(40) Figyelö, no. 13, 30 Mart 1989'da Pal Juhasz ile yapılan söyleşi.

abartı olduğunu belirtmektedir. Programı, kamu mülkleri kavramını içermektedir ve bunların «daha da büyük bir rol oynaması gerektiği» üzerinde durulmaktadır, ancak kredi düzenlemeleri gerekli düzeye gelinceye dek en az üç yıl gerektiği üzerinde durulmaktadır. Program, kamu iktisadi teşebbüslerinin limited şirketlere dönüştürülmesi gerektiği ve ticareti bankalarca, sigorta şirketlerince, öteki şirketlerce, yabancılarca ve bireysel yatırımcılarca hemen satın alınmayan hisse senetlerini satın almak için devletin bir Mülkiyet Fonu kurması gerektiği üzerinde durmaktadır.[41] Önümüzdeki üç yıl içinde Macaristan'da bir mülkiyet reformu yapılacaktır. HSWP nin ve FFD'nin seçimlerdeki oy potansiyeli göz önüne alındığında, «karşı iyelik» senaryosunun uygulanması en olası sistem olduğu görülmektedir. Ve ek bir gelişme de Mülkiyet Fonu'nun kurulması olabilir. Bu konular 1980'lerin başlarında görüşülmüş ve reddedilmişti, ancak hükümet önerilerinde özet olarak belirtilmişti. Ancak kâr getirmeyen kamu iktisadi teşebbüslerine alıcı bulmak, üç senaryonun toplam sorunlarından daha büyük bir sorun olabilir.

Ya uzun vadede ne olacaktır? Politikalar işe yarayacak mıdır? Bu sorunun yanıtı olasılıkla «evet»tir. Tüm partilerin kabul ettiği gibi, en azından kısa vadede işsizlikte büyük bir artış olacağı kaçınılmazdır; ve dış yatırımların beklenilenden az olacağı da kesindir. Macaristan'da hammadde yoktur; emek dünya koşullarına göre ucuz değildir, vasıflı işgücü yetersizdir; sadece kendi halkından oluşan küçük bir pazarı vardır, daha büyük pazarlara erişme olanağı yoktur, çünkü Comecon tek bir pazar değildir. Ancak belki de Avrupa'da Macaristan'ın rolü yoksul bir Avusturya olmaktır, bu da Macarların kendileri ile ilgili imajlarıdır.

Bunalım mı? Hangi Bunalım?

Macaristan'daki bu değişiklikler nasıl nitelendirilebilir? Kuşkusuz Doğu Avrupa ekonomilerindeki yapısal bunalımın bir parçasıdır, sosyalist ekonomi mekanizmasının yeniden yapılaşma gereksiniminin kaçınılmaz olduğu gerçeğinde görülen bir bunalımdır. Bu bunalım, en büyük ölçüde Polonya ve Macaristan gibi orta gelişme düzeyinde olan, artık savaş öncesi dönemden kalan ussal ve maddi kaynaklara ve Çekoslovakya ile Doğu Almanya'nın günümüzde yaptığı gibi sosyalist sanayileşmenin ilk aşamasında oluşturulan sanayi altyapısına dayalı olarak yaşayamayan, yine de Bulgaristan ve Romanya'ya kıyasla daha büyük oranda ses getiren profesyonel bir sınıfa sahip ülkeleri etkiledi. Polonya ve Macaristan örnekleri, ekonomik reform yapılması çağrıları açısından benzeşmektedir; kilise-

(41) Figyelö, no. 18, 4 Mayıs 1989, s. 9-12.
(42) P.G. Hare, «Planning the British Economy», Londra 1985, s. 117-23.
(43) Figyelö, no. 3, 19 Ocak 1989, s. 4-17.

nin siyasi rolü ile muhalefet hareketinin ağırlığı açısından ise farklıdır. HSWP liderleri, Kadar'ın 1960'lar ve 1970'lerdeki başarılı uzlaşmalarına çok şey borçludur, çünkü Macaristan'da Dayanışma Sendikası benzeri bir kitle hareketi yoktur.

Ancak bu bunalım kimindir ve neden şimdi çıkmıştır? Tarihi suçlama eğilimi ağır basmaktadır. Bir görüş tarihsel aşamaların yaşanması gerektiğini, sıçrama yapılamayacağını, sosyalizmin çok erken kurulduğunu, toplumun burjuva dönemine geri dönmesi ve burjuva toplumunun olumlu 'vatandaş' değerlerini öğrenmesi gerektiği şeklindedir. Bu temanın bir çeşitlemesi toplumların temelde derebeylik sistemine dayalı olduğunu ve yüzyılın ilk yarısında güçlü bir orta sınıfın kurulamadığını, böylece faşist rejimlerin yükselme fırsatı bulduğunu, 'sosyalist sanayileşmenin ancak günümüzde güçlü bir orta sınıf yaratabildiğini ve bu sınıfın günümüzde iktidara ilerlediğini belirtmektedir.[44]

Yukarıda belirtilen analiz, bunalımın sosyalizm içinde ya da en azından belirli bir sosyalist model kapsamında ele alınması gerektiğini, ve etkinlik gösteren güçlerin gizli tarihsel güçler ya da sessiz burjuva devrimi değil, sosyalizm ekonomik sisteminin sahip leri, yöneticileri ve işçileri olduğunu öne sürmektedir. Daha önce değindiğim bir yapıt olan ve tüm sistemi otopsi masasına yatıran bir kitapta, planların uygulanması üzerindeki yönetimsel kontrolun ve dar bir yöneticiler kesimince uygulanan kontrolun üretim içinde bir sınıf ilişkisi oluşturduğu belirtilmektedir.[45] Her ne kadar bu bunalımı başarısız kılan yeniden yapılaşma ve tırmanan dış borçlara değil, emek politikasına bağlıyorsam da, yukarıda belirtilen görüş, bu sınıf ilişkisinin sürdüğünü göstermektedir. Macaristan'ın şu andaki siyasi ve ekonomik değişiklikleri bu (belki de son) bunalımda yönetimce kontrol edilen, sınıf benzeri sosyalist ekonomiyi temsil etmektedir.

İyi ama yanıt nedir? Macar hükümeti ve muhalefet partilerince önerilen mülkiyet reformları, toplu mülkiyet kavramına ilişkin sosyalist nosyonlara bir darbedir; yine de bu meydan okuma ile yüzleşilmelidir. Macaristan'ın 1968'de benimsediği 'piyasa sosyalizmi', dağıtım ve arz ile ilgili gerçek ekonomik planlama sorunlarına yanıt vermiş ve piyasa kavramını reddeden komşu sosyalist ülkelere kıyasla çok daha başarıyla bu sorunları çözmüştü. Macar tüketiciler daha çok çeşit malları daha çok miktarda alabilmektedir, ancak bu daha kaliteli mallar aldıkları anlamına gelmemektedir. Bu reformlar altında piyasa, yatırımlarda küçük bir rol oy-

(44) Bildiğim kadarıyla bu görüşlerin hiçbiri ayrıntılı olarak belirtilmedi, sadece sözü edilen fikirler olarak kaldılar. Ivan Szelenyi'nin 'Socialist entrepreneurs : Embourgeoisement in Rural Hungary», Cambridge 1988 yapıtında ikinci görüş savunulmaktadır.

(45) N. Swain, «Collective Farms Which Work?» Cambridge 1985, s. 188-93.

namıştı. Macaristan ile Batı arasındaki teknolojik açığın giderek büyümesi, ve borçlarını ödemek için Batı ticaretine uygun düzeyde yeniden yapılaşmaya gidememesi, iktisatçıları bunun bir hata olduğuna ve gerçek bir sermaye piyasasının gerektiğine ikna etti. Nominal düzeyde öz yönetimsel şirketlerin sanayide yer almasına ilişkin üç yıllık deneyim, ve tarım alanında öz yönetimsel işçi kooperatiflerinin etkinlik göstermesine ilişkin yirmi yıllık deneyim,[46] işçilerin yönettiği şirketlerle ilgili tutuculukla birleşerek iktisatçıları bu piyasaya öz yönetimsel işçi kollektiflerinin değil, dışarıdan hissedarların egemen olması gerektiğine ikna etti. Batılı sosyalistlerin gerçek bir demokratik ve doğrudan ekonomik planlama için «piyasa sosyalizmi»nin gerekeceğine ya da gerçekten demokratik öz yönetimsel kamu iktisadi teşebbüslerinin temelde tutucu olmasının kaçınılmaz olmadığını ileri sürmelerine karşı Macar iktisatçılar uygulamasal ve kuramsal sorunları öne sürdü. Birincisi, gerçek bir işyeri demokrasisinin uygulanması hemen her ülkede çok zordu, kendilerini buna adayan bireylerden oluşan küçük işçi kooperatiflerinde bile.[47] İkincisi, bir birimde alınan demokratik kararların bir başka birimde ya da bir başka planlama sistemi düzeyinde alınan kararlara ters düşmeyeceği, ancak bolluk koşulları altında geçerliydi.[48] Bolluğun tam tersi koşullar altında demokratik olmayan doğrudan planlamanın uygulandığı Macaristan'da, mülkiyet reformu yapılmasına ilişkin karar, yönetimsel güçleri kısıtlamak amacı taşıyordu ve mantıksız değildi. Yegane öteki gerçekçi siyasi seçeneğin ekonomik soyutlanma olduğu ve yaşam standartlarında bundan dolayı daha da büyük bir düşüş olacağı bu ülkede, Macaristan'ın sosyalist projesinden sosyalist birşeyler kurtarmanın tek yolu buydu. Ve durum böyleyse, toplum mülkiyetine dayalı bir ekonomiyi ve işçilerin tüketiciler gibi kontrol uyguladığı, yani eski yönetimin yeni burjuvaya dönüşmesinin önlendiği sisteme ilişkin FFD' nin modeli, ciddi olarak ele alınmalıdır, FFD bunu sosyalizm olarak nitelendirmekten kaçınsa bile.

Olayların varacağı sonuç, çok partili sistemde verilecek oylarla değil, işsizlik arttıkça, bölgesel olmaktan çıkıp ülkeye yayıldıkça ve vasıfsız işçi sorunları arttıkça sosyal güçler tarafından belirlenecektir. Serbest piyasa düşleri olasılıkla yıkılacaktır ve FFD'nin piyasa değerleri olmayan piyasa tekniklerinin uygulanmasına ilişkin önerisi uygulanabilir. Bu arada siyasi güçlerin etkinliği, 16 Ha-

(46) Sanayide 1985'te yapılan reformlarla mevcut tarım ilişkilerinin karşılaştırılması için bak : N. Swain, «Hungarian Agriculture in the Early 1980's : Retrenchment Followed By Reform», Soviet Studies, cilt XXXIXX, no. 1, Ocak 1987, s. 34.

(47) Cornforth, y.b.y., bölüm 6-8.

(48) F. Feher, A. Heller ve Gy. Markus, «Dictatorship Over Needs», Oxford 1983, s. 90-91.

ziran 1989'da yapılan Imre Nagy ve meslekdaşlarının temsili gömme töreninde kendini göstermektedir, hem geçmişle uzlaşma, hem de yeninin doğuşu. Muhalefetin gücü işte buradadır, bu törenin yapılabilmesi bile büyük önem taşımaktadır, ve eleştiriler dile getirilebilmektedir. Hem HSWP içindeki bölünme, hem de hükümetin yeni önemi, Nemeth ve Pozsgay'ın HSWP üyesi olmadıkları halde hükümette görev alabilmelerinde görülmektedir. Ancak gömülen adamların kariyerinde yansıyan Macar siyasetlerinin çelişkisi de burada yatmaktadır. Nagy köylülere toprak veren bir kişi, bir milliyetçi, bir ekonomik reformcu, çok partili sistemin savunucusu ve bir komünistti. Günümüzde Macaristan kendi milliyetçi partisini, köylü partisini, radikal ekonomik reform partisini geliştirmektedir; fakat herkesin atası olarak nitelendirebileceği bir komünist olduğu sürece, HSWP önemli bir siyasi güç olarak kalmayı sürdürecektir. Reformcu komünistler herkesçe kabul edilen bir soydan geldiklerini ileri sürebilirler.

Türkçesi : Kumru BAŞOĞLU

György DALOS

BİNDOKUZYÜZSEKSENBEŞ

★

«George Orwell'in ünlü «1984» adlı kitabının devamını merak ediyor musunuz? O zaman Dalos'un «1985»ini mutlaka okumalısınız.

1989-90 yıllarında Doğu Avrupa'da patlak veren toplumsal depremi on yıl önceden görüp haber veren bir kitap Dalos'un romanı... Alternatifsizlik, toplumsal çürüme, apolitikleşme ve bir kaos içinde kitlelerin başkaldırısı. Çağımızın alaycı, eleştirel bir sorgulaması. Mutlaka okuyunuz.»

ALAN YAYINCILIK
ÇAĞDAŞ EDEBİYAT DİZİSİ

Yeni Cumhuriyet, Eski Dertler

György Dalos*

23 Ekim 1989'da Budapeşte'deki parlamento binasının balkonundan Macar tarihinde üçüncü kez cumhuriyet ilan edildi. Macar devlet yönetimindeki sözü geçen reformcu komünistler 1956'daki halk ayaklanmasının yıldönümünü, yeniden cumhuriyetçi devlet biçimini ilan etmek için uygun bir tarih olarak değerlendirdiler. Bu kararı verenler, şüphesiz, Macar kamuoyunun sembolik, teatral ve patetik (aşırı coşkulu) eylemlere geleneksel bir eğiliminin olduğunun farkındaydılar. Bu arada belirtmek gerekir ki, ülkenin yakın tarihinde devlet biçimlerinin ve kurumların birbiri ardından değişmesi, bayrak, arma ve amblem gibi devlet sembollerinin de aynı hızla bu yeni biçimlere uyum sağlayarak değişmesini beraberinde getirdi. Aynı şekilde, politikacılar pekâlâ biliyorlardı ki, ekonomik alanda elle tutulur bir başarı sağlamadıkları sürece, içerik üzerine görüşlerin böylesine kesin bir biçimde birbirinden farklılaştığı koşullarda hiç olmazsa biçimler konusunda minimal bir uyum sağlayabilmek için «ulusal konsensus»u geliştirmek zorundaydılar. Macarları, bir cumhuriyete sahip oldukları ve kendi parlamentolarının önünde kendi bayraklarıyla gösteri yapabilecekleri gerçeğinden daha çok rahatlatacak ne olabilir ki?

Tabii ki bu değişiklik yalnızca bir formalite değil. Halk cumhuriyetinden tamamen farklı olarak cumhuriyette yasama gücüyle yürütme gücü kesin olarak birbirinden ayrı. Yakında ülke Estergon'da yerleşik bir anayasa mahkemesine sahip olacak, altı ay içinde parlamento seçimleri yapılacak, basın şimdiye kadar olmadığı ölçüde serbest, hiç bir bilinçli yurttaşın eski zamanları, Kadarizmin en liberal yıllarını bile özlemle anması için bir neden yok. Cumhuriyet artık bir gerçek. Yaşanan bayram sevincini gölgelendirmek istemiyorum, ama yeni devlet biçimi hiç de yalnızca sürekli bir coşku kaynağı olarak değerlendirilemez. Bu devlet biçiminin yapısal zayıflıklarının başında yeni partilerin arasındaki eşitsizlikler (oransızlıklar) geliyor. Komünistler büyükçe bir reform partisine ve reform karşıtı bir dizi küçük grupçuğa bölündüler. «Macar Sosyalist Partisi» son kongresinden sonra eski üyelerinin yüz-

* **Kommune** dergisinden çevrildi (Ekim 1989).

binlercesinin ondan uzak durduğu ordusuz bir genel kurmaya benziyor. Ama parti hâlâ çok büyük maddi kaynaklara ve devlet yönetiminde onlarca yıllık deneyime sahip uzmanlardan oluşan önemli bir beyin gücüne sahip. Partinin materyalizme hâlâ ne kadar bağlı olduğu, 1989 yazında «Next 2000» adı altında kurulan bir sınırlı sorumlu şirket etrafında çıkan skandalla ortaya çıktı. Merkez komitesi, bu özel firmaya parti servetinin bir kısmını —16 milyar Forint— devretmeye çalıştı. Alınıp satılmaya çalışılan esas olarak gayri menkuller, bu arada nomenklatura'nın yazlık villalarıydı. Ama söz konusu olan daha önemli bir şeydi. Bu transaksiyon, siyasi gücün ekonomik güce dönüştürülmesi yönünde cüretkâr bir deneydi, ve şimdilik muhalefetin işe karışmasıyla başarısızlıkla sonuçlandı.

«Next 2000» skandalı, parlamento seçimlerinin arifesinde partilerin finansmanı sorununu gündeme getirdi. MSP'den farklı olarak 1988 yılında kurulan yeni partiler büyük bir ahlaki sermayeye sahiptiler, ama ne maddi kaynakları ne de teknik altyapıları vardı. Özgür Demokratlar Birliği (SZDSZ)'nin merkezi Budapeşte'nin sekizinci bölgesinde özel bir konut ve yalnızca tek bir telefonu var. Ulusal-liberal Demokratik Forum (MDF)'nin durumu biraz daha iyi ve çeşitli taşra şehirlerinde büroları var. Ama şimdiye kadar iktidarda olan partinin, örneğin Szolnok şehrinde yedi katlı bir binası var ve bu şehirdeki küçülmüş parti aygıtında çalışanların sayısı yalnızca 58.

Kendilerini 1948/49 yıllarında dağıtılan örgütlerin doğrudan yasal devamı olarak gören bazı partiler —kamuoyunda alaycı bir biçimde «nostalji partileri» diye adlandırılıyorlar— o zaman el konulan mallarını geri istediler. Sosyal Demokratlar ya da Küçük Çiftçiler Partisi (1945 seçimlerinin en güçlü partisi) kendilerini tarihsel sürekliliğin koruyucusu olarak görüyorlar. Yeni gruplar ise meşruluklarının kendi ilkelerinden kaynaklandığını savunuyorlar. Genç Demokratlar Birliği (FIDESZ) gibi görece küçük bir grubun savaş sonrası dönemden kalan miras haklarını ileri sürmeye ihtiyacı yok. Zaten üyelerinin yaş ortalaması yirmibeşin altında.

Yeni siyasal güçlerin çıkış koşullarındaki bu farklılıklar, Macar Sosyalist Partisi'nin eskiden olduğu gibi bugün de ayrıcalıklı fonksiyonerlerine, gerektiğinde istedikleri partiye çekici koalisyon teklifleri yapma ve diğer partilerle onu birbirine düşürme imkânını veriyor.

Bu taktik şimdi Hür Demokratlar ve Demokratik Forum arasında çıkan çatışmayla tamamen başarıya ulaşmış görünüyor. Tartışma, cumhurbaşkanının parlamento seçimlerinden önce mi, sonra mı seçileceği konusunda çıktı. Demokratik Forum, reformcu komünist cumhurbaşkanı adayı Imre Pozsgay'ın konsensus düşüncesini benimseyerek Fransa'dakine benzer ulusal renkler taşıyan bir başkanlık sistemini destekliyor. Buna karşılık Hür Demokratlar, yet-

mişli yılların demokratik muhalefetinin bir devamı olarak güçlü bir devlet başkanının (Pozsgay'ı böyle değerlendiriyorlar) gelecekteki parlamento seçimlerinin sonuçlarını kolaylıkla etkileyebileceğini düşünüyorlar. Buradan yola çıkarak SZDSZ gelecekteki seçimlerin sırası konusunda halk oylamasına gidilmesini talep etti.

Bu tartışmanın kamuoyunda sürdürülmesi sırasında gözlenen heyecanın gerçek kaynağı, aslında yeni demokrasinin daha da genişletilmesi ya da mümkün olan en kısa sürede stabilize edilmesi sorunundan başka bir şey değil. SZDSZ ve FIDESZ güçlerin özgürce mücadele etmesini arzulanır bulmaya devam ederlerken, Demokratik Forum'lu politikacılar şimdiye kadar izin verilen yapıların kalıcılaştırılmasını amaçlıyorlar. Demokratik Forum'un en ateşli milliyetçilerinden yazar Istvan Csurka, «sözde liberal particiklere ihtiyacımız yok» şeklinde bir açıklama yaptı. Başka «ılımlılar», «yuvarlak masa» görüşmelerinde iktidar partisinin zayıf noktalarını sürekli eleştiren gençlik birliği FIDESZ'e sert hücumlarda bulunuyorlar. Böylece en güçlü muhalefet partisi şaşırtıcı bir hızla her türlü «aşırılıktan» uzaklaşıyor — son aylardaki kendi davranışlarından bile. Bunun sonucu olarak da yavaş yavaş Macar Sosyalist Partisi için kabul edilebilir bir koalisyon ortağı, bir «ulusal ortak» oluşuyor. Demokratik Forum'un son kongresinde hazır bulunan Sovyet ve Amerikan elçileri oradaki varlıklarıyla bu yapıyı teyid etmiş oldular. Göründüğü kadarıyla Macaristan'da varolan partiler yapısı daha halk kendini siyasi olarak ifade etmeye başlamadan kalıcı bir çerçeve edinmeye başladı. Böylece 1990 baharında yapılacak seçimlerde halkın özgürce dile getireceği iradesi, kendi katılımı olmadan hazırlanmış programları kabul etmek veya reddetmekle yetinmek zorunda kalacak. Bugün Macaristan'da halkın en temel taleplerini dile getirebileceği, Polonya'daki Solidarnoş benzeri bir kitle hareketi yok. Kamuoyu, kendi doğrudan çıkarlarını ilgilendirmesine rağmen güncel siyasi değişikliklerin karşısında oldukça pasif ve ilgisiz kalıyor. 1958'de idam edilmiş olan hükümet başkanı Imre Nagy'ın cenazesi veya cumhuriyetin ilanı gibi olaylara kitlesel katılım, ne kadar iyimser bakılırsa bakılsın siyasi şekillendirme süreçlerine katılım olarak değerlendirilemez.

Bugün Macaristan'da hiçbir siyasi parti normal halka, hızla hayatını iyileştireceği sözünü verecek durumda değil. Tam tersine, eğer dürüst olacaklarsa (Churchill'in sözleriyle) «gözyaşı, ter ve kan» vaadetmek zorundalar. Komünistlerden küçük çiftçilere («şarap, tahıl, barış») hıristiyan sosyallere («tanrı, vatan, aile») kadar tüm politikacılar «serbest pazar ekonomisi», «Avrupa'ya yakınlaşma» gibi kavramlarla oynuyorlar ve yalnızca bir sakinleştirici olarak bir «sosyal ağ»ın gerekliliğinden sözediyorlar. Ne yazık ki bugüne kadar hiçkimse bu ağın nasıl bir biçim alacağını ayrıntılı olarak bilmiyor. Halbuki enflasyon yüzde 20'yi çoktan geçti ve kitlesel işsizlik tehlikesi eşikte bekliyor.

Macar Cumhuriyeti'nin en zayıf noktası, sosyal garantilerin programının yalnızca kıyısında yer alması, buna karşılık bir önlemler paketi şeklinde birbiriyle ilişkin bir politika oluşturmamasıdır. Oysa reel sosyalizmin kırk yıllık tarihi gayet açık bir ders veriyor. O sistem birincil olarak baskı ve yalan yüzünden değil, hatalarından dolayı başarısızlığa uğradı. Bu çelişkilerin en büyüğü, sistemin sosyal olmayı doğası gereği kabul etmesine rağmen başaramamasıydı.

Macar reel sosyalizmi, destansal ilk yıllarında «gelecek» kelimesini bayraklarına yazmıştı ve en severek kullandığı metafor «inşa etmek»ti. Ama konut inşa etmekle kimse ilgilenmedi. Sonuç, toplumun geleceğinin yeni nesiller için yeterli sayıda konutun varolmamasıyla eşanlamlı görülmesi oldu. Halk cumhuriyetinin inşaat malzemesi hem somut-materyal hem de sembolik anlamda tüketildi.

Cumhuriyet vatandaşlarını kolayca verilmiş sözlerle susturmaya çalışmamalıdır. Aslında bir anlamda tüm vatandaşlarıyla birlikte acil çözüm bekleyen bir olağanüstü hal içinde bulunuyor. 10 milyonluk bir ülkede nüfusun beşte biri yoksulluk sınırının altında yaşıyorsa, bu oran istatistiki bir veri olmaktan öte bir şeyler ifade eder. Bu arka plana sahip olan bir cumhuriyet, bir emekliler, çingeneler, işsizler cumhuriyeti olmaktan kaçınamaz ve bazı komşu ülkelerdeki daha da kötü koşullardan dolayı bir sığınmacılar cumhuriyeti olmak zorunda kalır.

Macaristan, son derece acil ve büyük boyutlardaki tüm bu zorlukların üstesinden gelecek umudu ve gücü nereden buluyor? Yüzeysel bir soruşturma, iyimserlerin beklenen batı yardımlarına işaret ettiklerini gösteriyor. Kötümserler bile, yalnızca Batı Avrupa ve Amerika'dan gelecek yardımların Macaristan'ı kurtarabileceğini söylüyorlar. Ülkedeki bazı siyasi çevrelerin varlıklarını ne kadar sürdürebilecekleri yalnızca hayat kurtarıcı bir Budapeşte - Viyana dünya sergisine bağımlı görülüyor. Şu sıralar, bir Arap işadamının bu işe 13 milyon dolar yatıracağı şeklinde bir dedikodu dolaşıyor.

Kapitalist Batı'nın Doğu Avrupa ülkelerine, Kadar, Gierek ve Çavuşesku'nun iflas etmiş politikalarını ekonomik olarak destekledikten sonra, içinde bulundukları bataktan çıkma konusunda yardım etmek için bir sürü nedeni var. Fakat, son zamanlarda sık sık Marshall planının yeni bir versiyonu olarak nitelenen bu yardımı, yeniden doğuşumuzun tek çıkış noktası olarak değerlendirmek tehlikeli olacaktır.

Türkçesi: Fügen UĞUR

Çekoslovakya 5

Çekoslovakya'da 8-9 Haziran tarihlerinde genel seçimlere gidilecek. Çekoslovakya'da da 1968 Sovyet müdahalesinin yarattığı tahribatların izleri yeni siliniyor. ABD ile Sovyetler Birliğinin Kanada'da yaptığı anlaşma uyarınca, Orta Avrupa'da Sovyet askerlerinin sayısını azaltmak ve 1991'de tamamını çekmek üzere Çekoslovaklarla Sovyetler arasında da bir anlaşma yapıldı. Ve bu oldukça hızlı biçimde uygulanmağa başlandı. Orta Avrupa'da 2. Dünya Savaşının ve Sovyet müdahelelerinin izleri böylece ortadan kalkıyor. Orta Avrupa ayrı bir bütünlük olarak yeniden dünya politikası gündemine geliyor.

Çekoslovakya, Nazi işgalinin dehşetinden dolayı Sovyetlerin halk kesimlerinden gerçekten sıcak bir sempatiyle bakıldığı bir ülkeydi. Ta ki bu ülkenin kendi insanlarının geliştirdiği sosyalizm projesi Sovyet tankları ile ezilene kadar. Bu ülkede Komünist Partisi bütün bölgede en kitlesel desteğe sahip, Fransız ve İtalyan KP'leri düzeyinde, zengin bir mücadele geleneğini geliştirmiş bir partiydi. Ayrıca ekonomik gelişme bakımından da, sanayileşmesini daha yüzyıl başında gerçekleştirmiş bir ülke olarak Çekoslovakya farklıydı. 1968 müdahelesinden sonra Parti üyelerinin üçte ikisi ya atıldı yada kendisi örgütten ayrıldı. 1989 sonbaharında ise, rejim her türlü kitle desteğini yitirmiş ve içten çürümüş vaziyette idi. Kitle gösterileri Çekoslovakya'da da bir dönemin tarihini sona erdiren hızlı süreci başlattı. Ve uzun yıllarını muhalif tavrından dolayı hapiste geçiren yeni cumhurbaşkanı Havel, Şubat 1990'da Moskova'ya gittiğinde, Dubçek'in 1968'de yaptığı trajik Moskova seyahatini hatırlatarak şöyle diyordu: «Yeni kapütülasyonlar imzalamaya değil, 20 yıllık kapütülasyonların sonuçlarını ortadan kaldırmayı amaçlıyoruz.» Sovyetlerle Çekoslovaklar arasındaki anlaşma, «eşitlik ve egemenliğe saygı temeli üstünde imzalandı.

Diğer Doğu Avrupa ülkelerinden farklı olarak, Çekoslovakya oldukça güçlü bir ekonomiye sahip. Ülkenin dış borçları 1982'de üç milyar dolar gibi düşük bir düzeyde idi. Kişi başına gelir ise hayli yüksek, 6.000 Dolara yaklaşmakta. 15 milyon nüfuslu ülke, Türkiye'nin 6.5'da biri kadar yüzölçümüne sahip.

Cumhuriyetin önündeki 'sosyalist' ibaresi kaldırıldı. ÇKP, kısa süre içinde 600 bin üye yitirdi. Gizli polis dağıtıldı. Bu arada Husak da aralarında, 22 üst düzey parti yöneticisi, örgütten atıldı. Yöneltilen suçlama ise, «ülkenin gelişmesini engellemek ve sosyalizmin kitleler üstündeki güvenirliğine zarar vermekti.

Çekoslovakya 1968: Reel Sosyalist Sistemde Kriz ve Krizin Altedilişi

Jan Skala*

Tarihsel bir olayı düşünmek beraberinde ister istemez bütün bir geçmişi düşünmeyi de getirir. Değil Çekoslovakyalıların, milyonların umudu olan ve doğu ile batıdaki birçok yüreği çarptıran «Prag Baharı» da onbeş yıl sonra bugün, ardında Polonya işçi devriminin zorbaca bastırılması varken, Doğu Avrupa'daki özgürlükçü hareketlerin gitgide uzayan yenilgiler zincirinin bir halkası haline gelmiştir. Doğu Berlin'deki 1953 işçi ayaklanması, Polonya Ekimi ve 1956 Macar devrimi, Polonya'da 1980'de Solidarnosc'un doğmasına ve 1981 Aralığındaki askeri darbeye dek uzanan 1970/71 ve 76 daki işçi ayaklanmaları, yanlızca verili blok dengeleri nedeniyle baştan başarısızlığa mahkum trajik hareketler değildir.[1] Bunlar aynı zamanda, göreli istikrar evreleri kadar köklü toplumsal krizlerin de reel sosyalist sisteme içkin olduğu gerçeğinin ifadesidir.

1945-1948 yılları arasında Doğu Blokunun bütün ülkelerine dayatılan Sovyet damgalı bürokratik egemenlik sistemi, içerdiği yapı bozuklukları, tek tek ülkelerin ulusal özelliklerinin hiçe sayılması ve özellikle de halkın büyük çoğunluğunun sürekli baskı altında tutulup, ihtiyaçlarının deforme edilmesi nedeniyle krizler üretmektedir. Bu krizler —bugün Polonya'nın açıkça gösterdiği gibi—, sistemdeki tıkanıklıkları arttırmakta ve alt edilmesi SSCB ile ulusal bürokrasilere giderek daha fazla zamana ve bedele mal olmaktadır. Restorasyon güçleri Polonya'da sistemin temel özellikleri üzerinde —değişmiş bir biçimde (örneğin bir ekonomik reformla) de olsa— yeniden kurmayı başarsa da, Doğu Blokunun gelecekte başka krizlerle sarsılacağından emin olunmalıdır.

Yine de krizlerin otomatik olarak meydana geleceği varsayımı temelden yanlıştır. Sürekli kriz, kronik kriz vb., Doğu Bloku ülkelerindeki statukonun tanımlanması ve analizi için kullanılan kavramlar, ani krizlere yol açabilecek, ama hiç de açmak zorunda ol-

* **Ost-Europa Info**'dan çevrildi (1985).

1. K. Voigt, SPD-MdB, Polonya seyahatinden sonra taz 9.2.1982'de yayınlandı.

mayan gizli kriz potansiyelini ifade eder. Bütün krizler tarihsel aktörlerin bilinci ve aktif eylemliliğiyle ortaya çıkan açık ve net durumlardır. Reel sosyalist sistemde ani bir kriz ancak, periyodik olarak ortaya çıkan gerilimler ve çözülmemiş problemler toplumun önemli bir bölümünde belli bir yoğunluğa ulaştığı zaman patlak verir. Bu durum egemenlik sistemini zorlar ve önemli toplumsal gruplar içinde ayrışma eğilimlerinin arttığı toplumsal eylemlerle (örneğin, aydınların büyük bölümünün başkaldırması, parti üst yönetimi içinde iktidar mücadeleleri ve koalisyon oluşumları, ani işçi ve köylü ayaklanmaları, dış baskı vb.) neticelenen bir kriz bilinci doğar. Ani kriz sistemin dönüşümüne yol açabileceği gibi, —şimdiye kadarki bütün deneylerde olduğu üzere— baskı ve geri dönüş anlamına gelen eski status quo'nun yeniden kurulmasıyla, yani tarihsel bir geri adımla da sonuçlanabilir. Kriz kavramının analitik ve zamansal bileşenin yanısıra bir de **normatif** bileşeni vardır.[2] Kavramın bu tarzda ayrıştırılması yalnızca şimdiye dek Doğu Avrupa'da yaşanan krizlerin ulusal özelliklerini ve eş zamanlı olmayan çıkışlarını kavramak için değil, Sovyetler Birliği'nde köklü bir sosyo-politik krizin patlak vermemesi gibi temel bir sorunu anlamak için gereklidir.

Doğu Avrupa'da şimdiye dek gelişen en ağır krizler —Macaristan 1956, Çekoslovakya 1968 ve bugünkü Polonya— sistemden gelen az ya da çok benzer nedenlerin yanısıra, nitelikçe farklı bir dizi özellik göstermektedir. Bu özellikler ulusal özgünlüklerin ve tarihsel dengelerin sonucu olup, restorasyonun köklülüğünü, seyrini ve nihai biçimini belirlediler

. 1968 Çekoslovakya'sındaki gelişmeyi ve onu izleyen restorasyonun özelliklerini anlatmadan önce kriz kavramının 1968 Çekoslovakya'sı ile ilişkili olarak kullanımı hakkında birkaç söz söylenmelidir. Çok sık kullanılan «Çekoslovak krizi» nitelemesi aslında Sovyet müdahelesini ve doğrudan bu yüzden gelişen olayları kastetmektedir. Uluslararası gerginliğin birdenbire tırmanışını ifade eder. Bu niteleme ortaya konulan sorunla ilişkisi açısından bizi ilgilendirmemektedir. Bugünkü Husak rejimi 1968 yılında Çekoslovakya'da gelişen süreci ve olayları 60'lı yıllarda başlayan ve sonunda «açık bir karşı devrim»e yönelen «kriz yaratıcı gelişmeler» olarak nitelemektedir. Burada 1968 Çekoslovakya'sıyla ilişkili bir krizden söz ederken bununla, tek tek Doğu Avrupa devletlerinde halk demokrasisi kurma sürecinin kapanmasından sonra oluşturulan reel sosyalist sistemin status quo'sunu birdenbire sarsan genel krizi kastediyorum.

«Prag Baharı»na giden Yol

Doğu Blokunda yaşanan en büyük iki krizle —1956 Macaristan, 1980/82 Polonya— yüzeysel olarak kıyaslandığında dahi, Çe-

2. Jaenicke, M.: Politische Systemkrisen. Köln 1973 (bknz. giriş bölümü).

koslovak reform deneyiminin bunlardan nitelikçe farklı olduğu hemen belli olmaktadır. Özellikle iki noktayı vurgulamak gerekir:

1. Çekoslovak dönüşüm sürecinin barışçıl karakteri;
2. Dönüşümün 1980 Polonya'sındaki gibi toplumsal tabanın aniden ayaklanmasına, ya da 1956 Macaristan'ındaki gibi dışsal faktörlerin etkisine bağlı olarak gerçekleşmeyip, iktidar merkezinden, «yukarıdan» başlatılması.

60'lı yıllarda Çekoslovakya Komünist Partisi (ÇKP) içinde reform yanlısı komünist bir muhalefetin oluşması ve sistemde reforma girişmesi nasıl mümkün oldu? İstikrarı dıştan ve içten tehdit eden derin bir sarsıntının varolmadığı bir dönemde sistemde niye böylesi bir gedik ortaya çıktı?

Genel olarak cevap Doğu Blokunun siyasi ve ekonomik gelişiminin eşitsizliğinde ve eş zamanlı olmayışında aranmalıdır. Polonya ve Macaristan'ın tersine, 2. Dünya Savaşının sonunda 1. Cumhuriyet (1918-1939) döneminin demokratik geleneğini hafızasmda taşıyan Çekoslovakya, Sovyetlerin nüfuz alanında olsa da bütün galip kuvvetler tarafından müttefik olarak görülen tek devletti. Öyle ki Başkan Benes'in sürgün hükümeti Prag'a geri dönebilmiş ve hem içe, hem de dışa karşı Çekoslovak devletçiliğinin sürekliliğini temsil edebilmişti. Ekonomik açıdan bu durum faşist Slovak devletinin varlığına rağmen Çekoslovakya'nın hiçbir tazminat ödemek zorunda bırakılmamasına yol açtı. Ayrıca savaş sonrası ekonominin yeniden kuruluşunda «doğu ve batı arasında köprü» olma konumu da avantajlıydı. Bunlara bir de savaşın getirdiği tahribatın yakın komşularına kıyasla çok daha az olmasını eklemeli. 1945'de tüm çalışanların % 60'ının tarımda istihdam edildiği Polonya ve Macaristan'ın tersine, 1945'den sonra Çekoslovakya bir sanayi ülkesinin bütün özelliklerini taşımaktaydı. Böylece «halk demokrasisi» evresinde ekonomideki yapısal değişimler (sanayileşme, kollektifleştirme, mülksüzleştirme) nedeniyle ortaya çıkan uç noktalardaki deformasyonları savuşturacak daha elverişli ön koşullara sahipti.

Çekoslovakya'nın savaş sonrası gelişimi siyasi açıdan da Polonya ve Macaristan'dakinden bir hayli farklıydı. Savaş sonrası toplumsal sisteminin temelleri daha savaş döneminde ulusal — demokratik devrim programında (4.4.1944 tarihli «Kaschau hükümet programı») saptanmıştı. Burjuva partilerince de desteklenen bu program Çekoslovakya'ya özgü bir sosyalizm modeline giden yolu işaret ediyordu. Ekonominin yeniden kurulma evresi toprak reformunun, bankaların ve kilit sanayilerin devletleştirilmesinin yanısıra, merkezi plan ekonomisi ile piyasa ekonomisi unsurlarının birleştirildiği bir deneme evresi oldu. 1945-1947 yılları arasında çok partililik ve parlamenter sistem —sınırlanmış bir biçimde de olsa— muhafaza edildi. Polonya ve Macaristan'da salt Sovyet işgal kuv-

vetinin zoruyla yapılabilen şeylerin çoğu, Çekoslovakya'da demokratik olarak oluşturulan bir konsensus üzerinde kuruldu.[3]

Bu ülkelerdeki siyasi gelişim arasındaki en önemli fark komünist partilerin etkisi ve gücü kıyaslandığında ortaya çıkmaktadır. Polonya ve Macaristan Komünist Partilerinin ÇKP'ye kıyasla sınırlı bir rolü vardı. Mayıs 1945'de Macar KP'sinin saflarında 2000, Ocak 1945'de Polonya'nınkinde 30.000, aynı yılın temmuzunda ÇKP'nın saflarında ise 475 304 üye bulunmaktaydı. Esas olarak sosyal-demokratlarla zorla birleşme ve komünist partilerin iktidarı alması nedeniyle meydana gelen ve rekor rakamlara çıkılmasını sağlayan şaşırtıcı üye artışından sonra bile ÇKP tartışmasız en güçlü parti idi.[4] 1948'de iktidarın alınmasından sonra 2 674 838 üyeyle, yani toplam nüfusun % 21.7'si ile o güne kadarki en yüksek sayıya ulaştı. Bundan kısa süre sonra tasfiyelere gidilmesine rağmen, 1968 yılına dek toplumun % 10-12'sini, yani yaklaşık 1.5 milyon üyeyi daima bünyesinde topladı (aynı zaman aralığında Polonya'daki oran % 4-6; Macaristan'da ise % 8-10, ancak 1956'da KP'nin yeniden kurulmasından sonra yine % 4-6). 1945'den sonra yapılan yegane serbest seçimler de ÇKP'nin etkisinin ne kadar büyük olduğunu açıkça ifade ediyordu: Parti 1946'da oyların % 38'ini alarak ülkenin en güçlü partisi haline geldi. (Polonya'da hiçbir zaman serbest seçimler yapılmadı; Macaristan'da KP 1945'de oyların % 17'sini, küçük toprak sahiplerinin Bağımsız Partisi ise % 57'sini topladı.)[5]

Bu rakamlar ÇKP'nin Doğu Blokunda devlet iktidarına kendi gücüyle el koyan ve iktidar tekelini Moskova'nın lütfu sonucu kurmayan yegane komünist parti olduğunu göstermektedir. ÇKP 1948 öncesinde anti-faşist direnişteki belirleyici rolü nedeniyle nüfusun geniş kesimleri arasında yüksek itibara sahip bir kitle partisi idi. (Örneklenirse; Polonya'da Stalin tarafından dağıtılan KP ancak 1942 de direnişe katılabilmişti. Macaristan'da ise dikkate değer bir komünist direniş mevcut olmadı.) Dışa karşı temsil ettiği ulusal sosyalizm modeli sayesinde gençliği ve aydınların önemli bölümünü kendine kazanabilmişti.

Sonunda sovyetik stalinist modelin tamamen devralınması di-

---

3. Çekoslovakya'da ÇKP'nin iktidarı alması konusundaki en yeni inceleme şu eserdir : Kaplan, K. : Der kurze Marsch : Kommunistische Machtübernahme in der Tschekoslowakei 1945-1948, Münih 1981.
4. 1948'de Polonya'daki KP 1.46 milyon üyeye ulaştı, yani toplam nüfusun % 6'sına; Macaristan'da ise üye sayısı bu tarihte 1.3 milyon, yani nüfusun % 12'si.
5. Veriler aşağıdaki kaynaklardan alınmıştır : Toma, P.A./Volyes, I. : Politics in Hungary, San Francisco 1977, s. 21 ff; Staar, R.F. : Die kommunistischen Regierungssyteme in Osteuropa, Stuttgart 1977; Shoup, P.S. ê The Europen and Soviet Data Handbook — Political, Social and Developmental Indicators 1945-1975, New York 1981.

ğer Doğu Bloku ülkelerinde görülen etkilerin ve deformasyonların aynısına yol açtı. Farklı düşünenlerin yoğun olarak takip edilmesine, zorla kollektifleştirmeye, hayali siyasi davalara rağmen ÇKP yine de bir kitle partisi olarak kaldı ve tasfiyelere rağmen eleştirel ve idealist bir potansiyele sahip oldu. Toplum içinde (Polonya ve Macaristan'da olduğu gibi) zorla dayatılmış yabancı bir egemenlik sistemini sembolize eden yabancı bir madde değildi. XX. parti kongresiyle baş gösteren meşruiyet krizinin her iki komşu ülkede yaşandığı şekliyle siyasi sistemin dengesini sarsmayışı yalnızca böyle açıklanabilir.

Moskova'nın neden olduğu meşruiyet krizi, Polonya ve Macaristan'da bürokratik egemenlik sisteminin zorla kök salma sürecinin yarattığı gerilimlerle (çok hızlı sanayileşme, zorla kollektifleştirmeye karşı direniş) aynı döneme denk geldi. Öyle ki tüm sistemde ani ve derin bir kriz patlak verdi. Oysa Çekoslovakya krizle sarsılan iki ülke arasında stalinist istikrarın ayırıcı duvarı olarak kaldı, çünkü ülkenin bürokratik egemenlik sistemi daha fazla siyasi ve ekonomik rezervi kullanımı altında tutmaktaydı. Egemen bürokrasinin tepesi büyük ölçüde kendini korudu. Böylece «Stalinizmden arınma» olarak adlandırılan sorun halledilmese de en azından ertelendi.

1967/68 yıldönümünde Novotny rejiminde cisimleşen egemenlik sistemi krizinin nedenleri arandığında, ertelenen «Stalinizmden arınma» sorununun en önemisi olduğu görülmek zorundadır. Hapisten bırakılan, ama itibarları yine de yarım yamalak iade edilen ya da hiç edilmeyen siyasi takip kurbanları 60'lı yıllarda ÇKP saflarında yaşanan hayal kırıklığı sürecinde ve yönetim kademesine karşı muhalif görüşlerin doğmasında belirleyici oldu. Eski kurbanların, haksızlığa uğramış parti görevlilerinin veya sade vatandaşların 68 reform sürecine katılımı dikkat çekicidir. 1968'de hepsi önemli görev veya fonksiyonlara sahip olan Smrkovsky, Pavel, Svoboda, Husak, Novomesky, Goldstücker, Loebl, Svermova, Hejzlar vb. isimleri saymak, ÇKP içinde sonradan diğer gruplarla koalisyon yaparak Novotny rejimine karşı bir muhalefet oluşturan informal gruplaşmaların varlığını görmek için yeterlidir.

Çekoslovakya'daki sistem krizinin temel ve özgül bir nedeni çözümlenmemiş slovak sorunu idi. «Tarihi ülkeler»e (Bohemya ve Moravya) kıyasla hep yabancı güçlerin gölgesi altında yaşamış olan Slovakya, geleneksel olarak Çekoslovak devletinin ekonomik ve kültürel açıdan geri bölgelerini oluşturmaktaydı. Ulusal kimliğini yaratma süreci birçok kez engellenmiş ve deforme edilmişti. 2. Dünya Savaşından sonra da Slovakya büyük ölçüde Prag tarafından belirlendi. Slovakya'daki sosyal bileşim ve siyasi spektrum en iyi Polonya ve Macaristan'daki ilişkilerle kıyaslandığında anlaşılabilir. SKP'nin (Slovakya Komünist Partisi) nüfuzu ülkenin Çek bölgesin-

dekinden açık bir şekilde daha zayıftı. 1946'daki seçimlerde burjuva Demokratik Parti oyların % 62.5'ini alırken, SKP % 30.6'sını elde etti.[6] SKP siyasi önderliği hiçbir zaman kendi gücüyle elde edemeyeceğinden, iktidarı alma hazırlıklarında büyük ölçüde Prag'daki güçlü merkeze dayandı, böylece de Slovakya'nın yeni sistem içindeki pozisyonunu daha baştan zayıflattı. 50'li yıllarda «burjuva milliyetçileri» olarak adlandırılanlara (Clementis, Husak vb.) karşı yürütülen siyasi davalar yeni bir baskıcı merkeziyetçiliğin ifadesi idi. 1960'daki yeni anayasa ile Slovakya Ulusal Konseyi salt bir alkış kurumuna indirgenerek, slovak ulusal kimliği iyice hiçe sayıldı. Prag'ın onayı olmadan hiçbir önemli yatırıma girişilemiyor, tek bir profesör atanamıyordu, vb. 60'lı yılların ortasında Novotny'nin katı rejiminde genel bir yumuşama söz konusu olduğunda bile bu konuda hiçbir ileri adım atılmadı. Böylece homojen bir ayrılıkçı güç ÇKP içinde yavaş ve kararlı bir şekilde oluşmaya başladı. Prag' daki iktidar merkezi ile arasındaki çelişkiyi önceleri kapalı, sonra giderek açıktan ortaya koydu.

Bütün krizlerin ortaya çıkışında önemli bir alan olan ekonomi Çekoslovakya örneğinde de merkezi bir rol oynadı. Yine de 1980 Polonya'sında olduğu gibi ani ekonomik krizle sistemin genel krizi arasında doğrudan bir ilişki söz konusu değildi. Çekoslovak ekonomisi de diğer Doğu Bloku devletleriyle aynı ölçüde aşırı ekonomik büyüme politikasının olumsuz sonuçlarını yaşıyordu. Ağır sanayiye öncelik veren merkezi plan sisteminin hataları efektiflikten yoksun oluşta, yatırımlar için yanlış yer seçiminde, yüksek malzeme ve enerji sarfiyatında, yeniden üretim sürecine ket vurulmasında kendini belli ediyordu. Sistemin bütün bu zayıflıkları 60'lı yılların ilk yarısında ağır bir büyüme krizinde ifadesini buldu. 1963'de Çekoslavak ekonomisinin (havadan çok politbüronun emrine itaat eden tarıma dek) bütün göstergeleri negatif büyüklükler arz ediyordu. Dış ya da özel iç etkiler (örneğin hammaddelerin birden pahalılaşması, ihracat ile dış borçlar arasındaki ilişkinin alt üst olması, toplumsal huzursuzluklar vb.) mevcut değilken 1963'de milli gelir iki puan düştü. Çekoslavak ekonomistlerce bu ani ekonomik krizin doğrudan nedenleri planlamacıların hatalı planlamalarına bağlanarak, yatırım çevrimleriyle açıklanmaya çalışıldı. Buna göre hızlı büyüme dönemlerinde saptanan yüksek yatırım payları, kendine ilave üretim faktörleri bağlayarak gerilimlere ve dengesizliklere yol açmıştı.[7] Oysa gerçek neden bürokratik planlama sistemine içkin olan keyfilikte yatmaktadır.

---

6. Kaplan, K./Slama, J.: Analyse der Wahlergebnisse in der Slowakei vor und nach dem zweiten Weltkrieg mit Hilfe statistischer Methoden-Studie des Osteuropa - Instituts, Münih 62/1979.
7. Kosta, J.: Abriss der sozialäkonomischen Entwicklung der Tschechoslowakei 1945-1977, Frankfurt/Main 1978.

Gelişen ani ekonomik krizin sosyal huzursuzluklara yol açmayıp, egemen iktidar seçkinlerinin önemli bir bölümünün düşüncelerini değiştirdiği akılda tutulmalıdır. Bir ekonomik reformun gerekliliğine ikna olundu ve 1966'daki XIII. parti kongresinde bu reformun esasları kararlaştırıldı. Reform genel olarak bürokratik ayrıntı planlamasından planın yalnızca çerçeve belirleyici bir fonksiyona sahip olduğu sui generis bir piyasa ekonomisine geçişi kapsıyordu. Geçiş yavaş yavaş ve en önemlisi kontrollü olarak gerçekleşmeliydi. Öngörülen hedefler Doğu Blokunda bugüne dek yaşanan reform gerçekleşmeliydi. Öngörülen hedefler Doğu Blokunda bugüne dek yaşanan reform deneyimlerinin çok ötesindeydi. Buna rağmen planlanan geçiş evresi —aynı zamanda bir deneme evresi—, Macaristan'da paralel olarak hazırlanan ve kuzey komşuda yaşanan siyasi karışıklıkların gölgesinde 1.1.1968'de uygulamaya koyulan ekonomik reformdan öteye geçemedi. Macaristan'ın tersine Çekoslovakya'da reformun uygulanması Novotny yönetimi tarafından engellendi; öyle ki politika gündemi reforma karşı olmak ya da reformun yanında olmak şeklinde belirlendi. Parti bürokrasisi içinde yeni bir koalisyon oluşumu ve çıkar farklılaşması başladı.

Katı sistem ÇKP'nin gayretkeşçe kopya ettiği, SBKP'nin 1961'deki parti programında açıklayıp teşvik ettiği modernizasyonla da ayrıca sarsıldı. İradi olarak sona erdirilen «sosyalizmin kurulması» evresi ve «komünizme geçiş» —Kruşçev tarafından 1980 yılı için öngörülmüştü— beraberinde olumlu etkiler getirdi. Her yeni evre yeni bir meşruiyet zeminine ve ideolojik gerekçeye ihtiyaç duyar. İç siyasal hedeflerin belirlenmesinde birincil normatif ilke olan sınıf savaşımı geleneksel rolünü yitirdi ve «tüm halk» toplumsal özne haline yükseltildi; böylece siyasi baskıya gerekçe olan ideolojik temeller kısıtlanmış oluyordu. «Bilimsel - teknik devrim» ideolojisiyle birlikte ampirik araştırmaya politika alanında da izin verildi. Parti himayesinde olmak üzere, akademik oyun alanlarında toplumsal sistemin gelecekteki biçimine dair ilkesel tartışmalar yapılabilirdi. Ampirik çalışmalar sistemin açıklarını daha inandırıcı olarak ortaya koydu, sonuçlar üzerine yapılan tartışmalar yatay iletişim yapıları doğurdu ve ÇKP içindeki muhalif akımların güçlenmesine yol açtı. Buna paralel olarak sanat, özellikle edebiyat alanındaki katı estetik normlar giderek sarsıldı.

Saklı kriz potansiyeli, durağanlık ve Novotny rejiminin gerekli dönüşümü engellemesi yüzünden bir yandan yoğunlaşırken, bürokratik egemenlik sisteminin ani krizi yine de patlama değil, bir birikme süreci olarak gelişti. Ne var ki 1967'de çelişkilerin keskinleştiği belirginleşti: Haziranda parti yönetimi ile IV. yazarlar kongresi arasında anlaşmazlık baş gösterdi; ağustosda Slovakya'da Novotny'nin gezisi esnasında bir patlama meydana geldi; ekim ayında bir öğrenci gösterisi yapıldı; ve nihayet ÇKP-MK'nın ekim ve

aralık plenumlarında eski yönetici kademenin düşmesine yol açan ayrılıklar kendini ortaya koydu. Yönetimin düşmesine katkısı olan önemli faktörlerden biri tüm toplumu saran hoşnutsuzluktu, kriz sürecinin belirleyici unsuru olarak sahneye çıkmamakla birlikte olayların perde arkasını oluşturdu.

«Prag Baharı»nın Sekiz Ayı

1968 Çekoslovakya'sında gelişen olayların özgüllüğü hiç şüphesiz durağan, bürokratik bir egemenlik sisteminin parçalanmadan dönüşmeye başlaması gerçeğinde yatar. Söz konusu olan (1956 Macaristan'ında ve 1980/81 Polonya'sındaki gibi) tüm sistemin değil, yalnızca belirli bir egemenlik tarzının krize düşmesiydi.

1968 yılında iç politikadaki gelişmeyi —tarih sırasına göre de— üç faktör belirledi:

1. ÇKP içinde reformcu güçlerin tutucu güçlerle mücadelesi;
2. Yeni iletişim yapılarının yanısıra siyasi bir kamuoyunun ve bağımsız siyasi kişiliklerin ortaya çıkması;
3. Dışsal etkiler — Sovyet tehdidi.

Birinci noktaya ilişkin olarak: ÇKP gelişmenin bütün evrelerinde baskın siyasi güç oldu. Olayların baskısı altında 1956'da Macar Komünist Partisi gibi çökmedi ya da parçalanmadı. İki devasa güç arasında (1980/81 Polonya'sında Solidarnosc ve SSCB) çaresiz bir siyasi güç olarak öğütülmedi. Oluşan iktidar boşluğunu programatik olarak doldurmayı görece çok çabuk başardı.

«Prag Baharı»nın programı hakkında çok şey yazıldı, bu nedenle burda kısa bir hatırlatma yapmak yeterli olacaktır. Yukarda değinilen ekonomik reformun ve federalist bir devlet biçiminin yürürlüğe koyulmasının yanısıra, siyasi sistemde çoğulcu çıkarlar temelinde reform yapmak öngörülmüştü. Bütün önemli gruplar mevcut iktidar yapıları (Özellikle, bütün siyasi ve toplumsal örgütlenmelerin bir bileşimi olan Ulusal Cephe) politikanın belirlenmesi ve biçimlendirilmesinde daha fazla nüfuz sahibi olacaktı. Hukuksal sistem, parlamento ve hükümet parti karşısında daha fazla bağımsız kılınmalıydı. Uzun vadede çok partililik de amaçlanıyordu. Sistemde böylesine kontrollü bir dönüşümün mümkün olup olmadığı sorusunu bir yana bırakalım; önemli olan, 1968 Ağustosundaki müdahaleye dek bu hedeflerin programatik düzlemde varolmasıdır.

İktidar yapıları ile partinin kendisi büyük ölçüde değişmeden varlığını korudu. ÇKP'nin üye sayısında 1968'de önemsiz bir artış oldu; parti aygıtı ve merkez komite 1968 Eylülünde yapılması planlanan parti kongresinden sonra değiştirilecekti. Yalnızca en üst yönetici kademeler (politbüro, hükümet vb.) kısmen değiştirildi. Muhafazakâr politbüro üyeleri sayısal üstünlüğe sahipti. O dönemde Çekoslovakya'da aşağı yukarı 250 000 memuriyet olduğunu varsayarsak, olsa olsa yönetici düzeydeki 100 kadar memur görevden

alındı. Reform çizgisinin siyasi açıdan bu kadar yetersizce güvence altına alınması biraz da reformcu güçlerin eski anti-demokratik araçları kullanmama vaadinden kaynaklanıyordu. Öte yandan ise ÇKP içinde bir bölünme meydana gelmesini önlemek ve olabildiğince çok akımı birarada tutmak isteniyordu. Reformcu güçler SBKP XX. ve XXII. kongreleri paralelinde hareket ettiklerini düşünüyordu. Muhafazakâr güçlerden yeni yönelime karşı açıkça saldırgan bir tavır gelmediğinden (Örneğin Polonya'da 1981'de Olszowski grubunun yaptığı gibi) reformcular toplumsal bir geri dönüşü uzun süre hiç mümkün görmedi. ÇKP içinde güç dengesi bariz bir şekilde onların lehineydi. Muhafazakârlar üye sayısının ancak %10'unu oluşturmaktaydı.

İkinci noktaya ilişkin olarak Reel sosyalist sistemin her krizinde oluşan siyasi kamuoyu Çekoslovakya'da özel nitelikler taşımaktaydı. Bu kamuoyunun en güçlü kurumu en üst parti organlarının yeniden düzenlenmesi esnasında oluşan ve sonraki siyasi gelişmenin dinamiğini büyük ölçüde belirleyen özgür basındı. Özgür basın (gazete, radyo ve televizyon), çeşitli toplumsal akımların grup ve kesim çıkarlarını ifade ettikleri ve resmi programla yüzleştikleri bir forum haline geldi.

Sonraki dönemde Doğu Blokundaki bütün krizler için tipik olan desantralizasyon eğilimi ve tüm toplumsal grupların özerklik istemleri gündeme yerleşti. Bugün kitle örgütleri, meslek birlikleri, sendikalar ve diğer siyasi partiler daha fazla özerklik ve öz yönetim istiyorlardı. Tam da bu eğilim siyasi sistemin gelecekteki evriminde belirleyici olabilirdi, çünkü mantığı gereği ÇKP'nin kendine atfettiği «yönetici rolü»nü sorguluyor. «Prag Baharı»nın sekiz ayı boyunca ÇKP bu özerklik eğilimlerini önemli ölçüde kendine entegre etmeyi —dış tehdide yaslanmaksızın— başardı.

Siyasi bir kamuoyunun varlığı gerçekte bir özgürlük yanılsaması yaratma tehlikesini içinde taşır. Çeşitli gruplar taleplerini birdenbire kendi iradeleriyle belirleyebildiğinden, yani sistemin baskıcı sınırlarını doğrudan yaşamadığından kaba kuvvete dayalı bir restorasyon olasılığı gözden kaçırılmaktadır. Doğu Avrupa'daki bütün özgürlükçü hareketler aynı ikilemi yaşamıştır ve yaşayacaktır: Kendiliğinden ortaya çıkan demokratik bir uzlaşma arayışı bir yandan çok zaman alırken, öte yandan örneğin Solidarnosc gibi bir gücün baskı aygıtları da içeren toplumun yeni yapılanmasına adaptasyonu son derece güç olmaktadır. Sistemin bütün temelleri değişmedikçe parti dış görünüşünü değiştirebilir, ama karakterini asla.

Üçüncü noktaya ilişkin olarak: Her üç sistem krizinin son tahlildeki akıbetini belirleyen dış etken Sovyet tehdidi Çekoslovakya'da başlangıçta ikinci dereceden bir öneme sahipti. Anti-Rus eğilimler ve milliyetçilik savaş sonrası gelişimin daha önce belirtilen özellikleri nedeniyle eylem motifleri olarak zaten mevcut değildi. Ne

iç politikada savunma pozisyonunda olan (1956 Macaristan'ındaki ve 1980 Polonya'sındaki KP gibi), ne de dış politikada bağımsızlık, ya da tarafsızlık eğilimi taşıyan reformcu komünistler, SSCB'nin reform çabalarını toleransla karşılayacağını umuyorlardı. Sıradan halk içinse bir Sovyet askeri müdahalesi tehlikesi yalnızca soyut bir olasılıktı. Ancak 1968 yazında, 15.7.1968 tarihli tehditkâr mektuptan sonra[8] (biçim ve içerik açısından PBİP'ne gönderilen 11.7.1981 tarihli mektuba[9] son derece benziyordu), bu olasılık kamuoyunun bilincine yerleşti. Mektup ÇKP ile ondan bağımsız yapılar arasında halihazırda ve potansiyel olarak mevcut çatışmaları nötralize edici bir etki yaptı. Ne var ki kendi çizgisini savunacak ve güvence altına alacak hiçbir pratik adım atılmadı.

Bu dış tehdide karşı her üç ülkenin yönlendirici aktörlerinin tavırlarında taşıdıkları çelişkili duygular dikkati çekmektedir. Örneğin İmre Nagy'nin son ana dek Sovyetlerle bir uzlaşmaya varacağını umması, 3 Kasımda ikinci işgal sırasında savunma bakanı Pal Maleter'in Sovyet birliklerinin geri çekilmesi konusunu görüşmek üzere kendini işgalcilerin ellerine bırakıp derhal tutuklanması yalnızca böyle açıklanabilir. Dubçek'in birçok alarm işaretine rağmen istilanın başladığı 10 Ağustos 1968 anına dek bu olasılığa inanmaktan kaçınması, istila kesinleştiğinde ise pasif davranması yalnızca böyle anlaşılabilir. Solidarnosc'un bazı önderleri «biz Çeklere benzemeyiz, mücadele ederiz», «bir Polonya askeri hiçbir zaman kardeşlerinin üzerine ateş açmaz», vb. milliyetçi bir miti başka nasıl işleyebilirdi. General Jaruzelski askeri darbeye giriştiğinde Lech Walesa hâlâ bir tür «psikolojik» savaş yürütüldüğünü söyleyip, bütün darbe belirtilerini (birliklerin yoğunlaştırılması, bütün haberleşme yollarının kesilmesi vb. hakkındaki haberler) yadsıyor ve Solidarnosc yönetimi hiçbir savunma yaklaşımı geliştirmeden tutuklanabiliyordu.[10]

Dış tehdidin yine de, bu üç ülkenin iç politika dinamiklerine etkileri arasında önemli farklar oldu. Macar devriminin yönlendirici kişilikleri 2. Dünya Savaşından sonra gerçekleşen gerici dünya paylaşımının sonuçlarına razı değildi ve özellikle de batıya yönelik umutlar taşıdığından dolayı askeri direniş çağrısı yaptı. Çekoslovakya'nın reformcu komünistleri ise her türlü askeri direnişi daha baştan dışladılar, belli ki tek başlarına olduklarını bildiklerinden. Bu-

8. Haefs, H. : Die Ereignisse in der Tschechoslowakei vom 27.6.1967 bis 18.10.1968, Bonn 1969, S 118 ff.

9. Almanca çevirisi 11.7.1981 tarihli Frankfurter Rudschau'da yayınlandı.

10. T. Mazowiecki'nin 13.12.1982 tarihinde Frankfurter Allgemeine'de yayınlanan günlüğü ile karşılaştırınız. Macaristan ve Çekoslovakya'daki yönetici politikacıların izlediği tutum için bknz. : Kopacsi, S. : Die ungarische Tragödie. Wie der Aufstand von 1956 liquidiert wurde, Stuttgart 1979; Mlynar, Z. : Nachtfrost, Erfahrungen auf dem Weg vom realen zum menschlichen Sozialismus, Köln-Frankfurt/Main 1978.

dapeşte ve Prag'ın deneyimleri Solidarnosc'da etkisini «sınırlı devrim» yaklaşımının ve «Finlandiyalaşma» seçeneğinin geliştirilmesi olarak gösterirken, ulusal bürokrasinin yabancılaşmış mantığında «küçük kötülükler» olarak algılandı. Sovyetler Birliği yöneticileri bütün ulusal krizleri her durumda kaba kuvvete baş vurarak çözeceklerini göstererek, bunu **status quo ante**'nin yeniden kurulmasının koşulu olarak değerlendirdiklerini açıkça ortaya koydular. Ayrıca vurgulanması gereken nokta Sovyet yönetiminin her üç durumda da hazır bir sivil, ya da askeri savunma planıyla karşı karşıya kalmamış olmasıdır.

Restorasyon

«Demokratlara karşı yalnızca askerler çaredir.» Prusyalı IV. Friedrich Wilhelm'in bu görüşü her üç olayda da restorasyoncu güçlerin eylem düsturu oldu. Sovyet ordusu (ya da Polonya'da yaptığı gibi ülkeyi birlikleriyle tehdit etmesi) Orta Avrupa ülkelerindeki reel sosyalist sistemin ayakta tutulmasını sağlayan son kuvvet haline geldi. Tam da bu gerçek sistemin bütün krizlerinin aynı zamanda nasıl da **yabancı bir egemenlik sisteminin ulusal krizleri** olduğunu göstermektedir. Bunun Çekoslovakya'daki gibi sonradan günışığına çıkması ve çatışmanın bu niteliğinin ülke yöneticilerinin iradesine rağmen gerçekleşmesi durumu değiştirmez. Sovyetlerle yapılan görüşmelerde Avrupa'da ve bütün dünyada sosyalizmin şansından ve kaderinden söz eden «Prag Baharı» ideologlarının tersine, Sovyet yönetimi 2. Dünya Savaşının kazanımlarını hiçbir zaman geri verme niyetinde olmadığını kuşku bırakmayacak bir açıklıkla ortaya koydu.

Bugün biliyoruz ki, Sovyetler Birliği yönetimi ÇKP Nisan 1968'deki eylem programını ilan etmezden önce işgali bir çözüm olarak göze aldı ve Mayıs'tan beri yani «karşı-devrimci» manifesto «2000 Söz»ün açıklanmasından **önce** askeri olarak hazırlandı. Sovyet bürokrasisinin uydu devletlerde kontrolü altında olmayan her gelişme veya krizi kendine yönelik bir tehdit olarak gördüğü ve buna denk düşen şekilde davrandığı buradan anlaşılmaktadır. Macaristan ve Polonya'ya kıyasla bir sistem reformu için optimal koşullar varolduğunda bile (ekonomik krizin varolmaması, halkın geniş desteği, toplumda kutuplaşma olmaması, uygun uluslararası koşullar, Çek halkının çoğunlukla SSCB'ye karşı samimi dostluk beslemesi) Kremlin bürokratlarının askeri eyleme başvurması, ulusal demokratik hareketlerin ılımlılık üzerine kurulu bütün tasarımlarını sorgulanır kılmaktadır. Çekoslovak deneyinin de gösterdiği gibi başarı şansları son derece azdır. Ya özgürlük için yaşamını tehlikeye atma, ya da köle olma gibi iki acı seçenek arasında kalan «Prag Baharı»nın önderleri birinciyi reddederken, ikinciye inanmak istememişlerdi. Sovyet yönetimi kararını askeri bir müdahalenin örgütlü bir aske-

ri direnişle karşılaşmayacağından emin olduğu halde verdi. Bu nedenle Varşova Paktının 2. Dünya Savaşından sonraki en büyük harekatı aslında klasik anlamda bir askeri harekat değildi. Paktın beş ülkenin 600 000 askeri, 7000 tankı ve 1000 uçağı [11] silahlı bir başkaldırıyı bastırmak için gönderilmedi. Hedef, işgalin asıl amacı olan Çekoslovakya üzerinde yeniden denetim kurulmasını sağlayacak tehditkâr arka planı ve baskıcı çerçeveyi yaratmaktı. Senaryo 1956 Macaristan'ındaki gibi yazılmıştı. Yönetim ve parti parçalanacak, ÇKP'nin pro-sovyetik bölümü Indra, Bilak vb. önderliğinde yeni bir «devrimci» hükümet kuracaktı. Planlı bir «yardım çağrısı» ile işgal meşrulaştırılarak, Kızıl Ordu ve ülkenin baskı aygıtındaki sadık kesimlerin yardımıyla iktidara el konacaktı.

Bilindiği gibi bürokratik darbe Sovyetlerin işgalin siyasi yanını kötü hazırlaması sayesinde (Bundan herkesten önce KGB'nin o zamanki şefi Andropov da sorumluydu.) açık bir başarısızlığa uğradı. İşgal iç politikada tamamen farklı güç dengelerini hesap etmişti. Çekoslovak işbirlikçilerin kararsızlığı ve korkaklığı nedeniyle de başarılamadı. Ancak bu başarısızlığın en önemli nedeni işgale karşı bütün ulus çapında gösterilen uzlaşmaz sivil direnişti. SSCB işgale en azından meşru bir görüntü sağlayacak tek bir dikkate değer toplumsal grup veya kurum olmadığını görmek zorunda kaldı. Ülkede askeri iktidara sahipti, ancak siyasi iktidar onun değildi. Sivil direnişi işgalin ilk evresinde bu kadar etkili kılan şey tam da araçların eşitsizliğiydi. SSCB ya bir Sovyet mandası ilan etme ya da bir uzlaşma arama seçenekleriyle karşı karşıya kaldı. İkincisini tercih etti, ama asıl hedefinden de asla vazgeçmedi. Tutsaklar devlet adamı ilan edildi ve mafyavari yöntemlerle bir belge imzalamak zorunda bırakıldı.

27.8.1968'de önder reformcu komünistlerden Frantisek Kriegel dışındakilerin imzaladığı Moskova Protokolü restorasyon için önceden somut bir biçim saptamamakla birlikte, gözdağı vermeyi sonraki müzakerelerin temel prensibi olarak meşrulaştırıyordu. Böylece görüşmelerin çerçevesi çiziliyor ve restorasyon tarzı önceden belirlenmiş oluyordu. Restorasyonun 1956 Macaristan'ı ve 1980/81 Polonya'sından farkı genelde kansız, kitlesel sürgünler ve siyasal grevler yaşanmaksızın, mevcut iktidar yapılarını ve ekonomiyi koruyarak, kademeli ve ağırlıkla bürokratik yollardan gerçekleştirilmesiydi. Bu genelleme yapılırken işgalin ve sonraki restorasyonun kurbanları hiçbir şekilde unutulmamalıdır. Müdahale sürecinde 72 Çekoslovak öldürüldü, 267'si ağır, 422'si hafif yaralandı.[12] Bir sene sonra Husak'ın polisinin kurşunları ve sopaları altında beş genç in-

11. Çekoslovakya konusundaki açıklamalar —aksi belirtilmediği sürece— kendi çalışmama dayanmaktadır : Skala, J. : Die CSSR, Vom Prager Frühling zurl Charta 77, Berlin (West) 1978.
12. Kusin, V.V. : From Dubcek to Charter 77, Czechoslovakia 1968-1978, Edinburgh 1978, S. 11.

san daha öldü ve yüzlercesi yaralandı. Macar devrimindeki 2700 ölüye kıyasla[13] bu rakamlar yine de düşüktür. (Polonya'da «küçük hatalar» mantığını haklı çıkarabilecek bir gerekçe varsa, bu kuşkusuz bir Sovyet müdahalesi durumunda ölü ve yaralı sayısının birkaç kat daha fazla olacağıdır.)

Restorasyonun 1968 Ağustosundan 1969 Nisanına dek süren ilk evresi (Dubçek'in düşürülmesi) Sovyetler açısından reel sosyalist makyevelizmin ustalık eseriydi. «Prag Baharı»nın putları gerçek işlevlerine geri döndürüldü. Ağustos öncesi yapılar görünüşte korunurken, Moskova ile imzalanan sözleşme suskunlukla geçiştirildi. Böylece restorasyoncu güçlerle toplum arasında gelişebilecek muhtemel bir çatışma (Macaristan ve Polonya'da olduğu gibi) engellendi ve tüm ulusun patlamaya hazır gücünün yönlendirilmesi başarıldı. Bunu izleyen sürede SSCB sırtını özellikle katı hiyerarşik egemenlik yapısına ve Çekoslovak politikacılarının işbirlikçi uysallığına dayadı. Yani «Kadar cemaati»nin (A. Heller) —en çok 30 000 üye ile— yabancı süngüler üzerinde yeni iktidar yapılarını kurmak zorunda olduğu Macaristan'ın «sıfırıncı saat»inden farklı olarak.[14] Eski etkin olmayan iktidar yapılarının ordu ve polis aygıtı ile ikame edildiği Polonya'dan da farklı olarak, Çekoslovakya' daki restorasyoncu güçler «Prag Baharı» öncesinde ve esnasında zaten varolan yapıları aynen kullandı. Siyasi isteklerini arttıran Sovyet yönetimi, ÇKP'nin muhafazakâr fraksiyonunu destekledi ve böylece Dubçek yönetimini acizliğe sürükledi; Çek-Slovak gerginliğini kullanırken, yeni emredici talepler ileri sürmek için halk saflarındaki her tür direniş belirtisini beceriklilikle bahane etti.

Dubçek yönetimi bunun karşısında hiçbir karşı-plan geliştiremedi, herşeyden önce hiçbir zaman homojen ve yekpare olmadığından dolayı. Politbüronun sistemin istikrarsız olduğu evrede (1967/68'den 1970/71'e dek) sekiz kez değişmesine karşın, görece istikrara kavuştuğu sonraki yıllarda (1971'den 1981'e dek) hiç değişmemesi dikkat çekicidir. Reformcu komünist liderler görevlerinde kalmayı sürdürerek özgürlükçü güçleri kendine bağladı, ancak onların gücünü ve desteğini kullanamadı; böylece yegane silahlarını kendileri etkisizleştirmiş oldu. Ne kendilerinde aktif direniş için gereken gücü buldular, ne de yerlerini zamanında terk ederek başkalarının direnişini engellemekten kaçındılar. Direniş potansiyelinin böylece kilitlenmesi sistemin muhafazakâr istikrarına en önemli ön koşulu oluşturdu.

Yeni Husak hükümeti «Prag Baharı»nın en radikal kazanımı olan basın özgürlüğünü kaldırdı, iktidar merkezini ve baskı aygı-

13. Fejtö, F.: Die Geschichte der Volksdemokratien, 2 B de. Graz/Wien/Köln 1972, s. 559, An m. 10; Lomax, B.: Hungary 1956, London 1976, s. 127 f.
14. Feher, F/Heller, A.: Ungarn '56. Geschichte einer antistalinistischen Revolution, Hamburg, 1982.

tını istikrara kavuşturdu. Böylece işgalin birinci yıldönümünde halka karşı ilk ve son güç denemesini kendi kuvvetleriyle atlattı. 1966 da Novotny zamanında seçilen, sonraki reform programını onaylayan ÇKP'nin aynı merkez komitesi ile sonuçta reform hattı reddedildi. Aynı şey prezidyumun bütün önerilerine (Polonya'daki halk meclisi temsilcileri gibi) itaat eden ve planlanan reformlara yönelik kanun tekliflerini durduran parlamentodaki dalkavuk milletvekilleri için de geçerlidir.

ÇKP dışındaki direniş çok zayıftı; aydınlar, işçiler ve gençlik arasındaki yatay bağlar merkezi egemenlik aygıtı karşısında güçsüz kaldı. Kuşkusuz müdahaleden sonra reformcu komünist yönetim kademesinin oynadığı rolden ileri gelen hayal kırıklığının ve Husak'ın izleyeceği rotanın bilinmemesinin de buna katkısı oldu. Reformcu komünistlerin büyük bölümü başlangıçda Husak'da ikinci bir Kadar gördü. Reformcu güçlerin partinin alt kademelerine geri çekileceğine ve reformun özünün kurtarılacağına dair umudun ne kadar boş olduğu ortaya çıktı.

ÇKP bunun yerine sistemin 1969'dan 1971'e dek süren stabilizasyonu esnasında tarihinde şimdiye dek görülen en büyük temizlik harekatını gerçekleştirdi. Bu harekat yalnızca reformcu güçlere karşı yürütüldü ve yaklaşık 500 000 parti üyesinin (yani partinin %28.9'unun) ihracıyla sonuçlandı. Soruşturma komisyonlarının 250 000 kişilik ordusu engizisyon gayretkeşliğiyle toplumun her köşesini taradı. Kültürel kurumlar, ordu adli sistem, sendikalar, yüksek okullar, gençlik örgütleri ve kiliseden sakatlar birliğine dek her alan geniş bir bürokratik harekatla «sağ-oportünist güçler»den temizlendi. Ancak bu harekatla halkın pasif direnişi kırılabildi. Sistemin Sovyet önderliğinin rejisi altındaki stabilizasyonu yalnızca 1968 yılının değil, 60'lı yılların bütün reform adımlarının yadsınması anlamına geliyordu. Süreç 50'li yılların katı bürokratik egemenlik sisteminin yeniden kurulmasıyla sonuçlandı. Bugüne dek de oldukça basit prensipler ve araçlarla sistemin krizinin bertaraf edilmesi mümkün oldu.

İstikrar için gereken ekonomik ön koşullar, milli gelirin bir önceki yıla göre %11 oranında düştüğü 1956 Macaristan'ına göre çok daha elverişli idi. Savaş sonrası dönemde devletin ilk kez toptan ekonomik yıkım yaşadığı Polonya'ya kıyasla da öyle. Husak hükümeti ekonomiyi devletçi önlemlerle ve mutlak kayıplar olmaksızın kısa vadeli olarak stabilize etmeyi ve böylece siyasi restorasyonun maddi temellerini sağlama almayı başardı.

Temizlikler sayesinde egemen bürokrasinin stalinist bir platform temelinde homojenleştirilmesi süreci gerçekleştirildi ve reformist güçlerin iktidar yapısından defedilmesiyle ÇKP içinde «revizyonist düşüncelerin» olası bir yeniden üretilme tehlikesi belirsiz bir süre için savuşturuldu.

Her türlü reform reddedilerek ve Marksizm-Leninizm tamamen

steril bir ideoloji halinde yeniden üretilerek, idari sansüre büyük ölçüde ikame eden ve sadakatin fiyatını herkese belli eden bir sistem yaratıldı. Katı dogma yeniden üretilerek 60'lı yılların yanılgısına son verildi: Resmi ideoloji yalnızca egemenlik aracı değil, gerçeklerin görülmesiydi de.

Çek bürokrasisi Sovyet Blokuna artan ekonomik, askeri ve siyasi entegrasyonun yanısıra, ulusal çıkarları da satarak gelecekteki kaderini SSCB'nin ellerine teslim etti. Artık Çekoslovakya'nın geleceği her zamankinden fazla Sovyetler'inkine bağımlıdır. Rejim, halkın sosyal, ekonomik ve ahlaki kokuşma içine çekilmesiyle, meslekten men etmeden işkenceye[15] kadar varan bilinçli baskı ile muhalefeti etkili olarak izole etmeyi ve halkı sindirmeyi başardı. Refahın görece yükselmesi işçiler arasında bugüne dek huzursuzluk baş göstermesini engelledi.

«Prag Baharı»nın varlığının ve yenilgisinin reel sosyalist sistemin gelişimi içindeki yerinin ne anlama geldiğini sorgulayacak olursak; «Prag Baharı»nın sistemin belli bozuklukları üzerinde bir noktada demokratikleşme ile nihayetlenecek bir iyileşmeye yönelik yavaş da olsa daimi bir eğilimin varolduğu yanılgısını kesin olarak yıktığını saptamak gerekir. Bu umudu taşıyan reformcu komünizmin yenilgisiyle aynı zamanda sistemin kendiliğinden barışçıl ve demokratik dönüşümüne dair ilk kez ortaya çıkan ve tarihsel olarak bir daha yinelenmeyecek olan bir olasılık da artık toprağa gömülmüştür. 1956 Macaristan'ında ve 1968 Çekoslovakya'sındaki reformcu komünist güçler, krizi demokratikleşme yönünde kullanmak ya da en azından demokratikleşmeyi engellememek için yeterince entegrasyon çabası göstermişken, Polonya olayları reformcu komünist akımın Orta Avrupa'da artık hiçbir rolü olmadığını ve olamayacağını göstermiştir.[16] Polonya'daki krize egemenlik altındakilerle iktidar eliti arasındaki ilişkilerde yeni bir pragmatizm damgasını vurmaktadır. Gelecekteki krizler reel sosyalist sistemi kısmi reformlara zorlayacaktır, ancak bir demokratikleşme mücadeleyle elde edilmek zorundadır. Toplumdaki her yenilik bir (ütopyacı) potansiyele ihtiyaç duyar, ve bu, Orta Avrupa ülkelerindeki komünist partilerin saflarından «Prag Baharı»nın yenilgisiyle geri dönülmez olarak uzaklaştırılmıştır.

Türkçesi: Zeynep HERKMEN

15. Brus, W/Kende, P./Mlynar, Z.: Prozesse der 'Normalisierung' im sowjetischen Mitteleuropa, 1. Teilstudie des Forschungsprojekts «Krisen in den Systenen sowjetischen Typs». Wien 1982, Brus, W. ua.: Polen - Symptome und Ursachen der polnischen Krise, Hamburg 1981.

16. Bu görüşü A. Michnik'in: Wir sind alle Geiseln, makalesi ile kıyaslayınız, Spiegel, 10/1982, s. 128 ff. (Jan Skala Federal Almanya'da tarih öğrenimi yaptı. Çekoslovakya ve diğer Doğu Avrupa ülkeleri konusunda yayınlanan bazı belgesel eserlerin ve makalelerin yazar ve yayıncılarından biridir — Redaksiyonun notu).

Hiçbir Zaman Politikanın Dışında Olmadım

Alexander DUBÇEK

Alexander Dubçek (67), 1968'de KP - Parti Şefi, Prag Baharı'nın simge kişisi, reformlara destek olmak isteyen herkesle diyalog kurulmasını talep ediyor.

■ Son karşılaşmamız,* Bologna Üniversitesi'nin verdiği Fahrî Doktorluk ünvanını almanız için, 1968 olaylarından beri ilk kez yurtdışına çıkmanıza izin verildiğinde olmuştu. O zamandan bu yana bazı şeyler değişti, öyle değil mi?

Dubçek (gülüyor) : Öyle denilebilir herhalde!

■ Prag, Bürnn ve Olmütz'teki birçok arkadaşımla telefon görüşmesi yaptım. Oralarda gösteriden geçilmiyordu. Sizin oturduğunuz Bratislava'da nasıldı durum?

Prag ve öteki kentlerden Doğu Slovakya'ya kadar her yerde olduğu gibi Bratislava'da da gösteriler oldu. Gösterilere pek çok öğrencinin yanısıra, daha yaşlı kimseler de katıldı. Bratislava'da da tiyatrolar oyunlarını erteledi. Ülkenin her yanında olduğu gibi, burada da yeni politik durum tartışıldı. Ama, orada bulunmadığım için bu konuda fazla birşey söyleyemeyeceğim. Bu konuda az - çok bir fikir edinmiş olan Jiri Hajek'le (Dubçek döneminin dışişleri bakanıyla**) telefon görüşmesi yapmıştım.

■ Çok kişisel olarak, siz nasıl görüyorsunuz durumu, neler oluyor? Göstericiler özgürlük için, hükümetin ve Partinin çekilmesi için haykırıyor, Masarek (1936'da ölen ulusal simge kişi), Vaclav Havel ve Alexander Dubçek için haykırıyor.

Şimdi, son yirmi yılda boğulan ve mahvedilen şeyler üzerine geniş bir tartışma açmalıyız. Toplumumuzun insanî değerlere olan güveni kırıldı. İlk önce, bu değerleri yeniden bulmalıyız. Göstericiler, adlarını haykırdıkları bu kişilere güveniyor gibiler. Ama, herşeyden önce, kendi aramızda, toplumun bütün grupları olarak, açık bir diyaloğa girmemiz gerekiyor. Bununla birlikte, hükümet ve partiyle de konuşmalıyız.

■ Çekoslovakya'da parti ve hükümetle diyaloğa girmek isteyen

* Bu konuşmayı Yeşiller'in kurucu üyelerinden, 1968'den beri Federal Almanya'da sürgünde bulunan Milan Horacek (43) yapıyor.

** Redaktörün notu.

kimse kalmış mıdır? Çünkü, geçen cuma yapılan gösteriler karşısında, hükümetin aklına askerî önlemlerden başka birşey gelmedi. Hatta hükümet, pazartesi akşamı, polis desteğini üstüne basa basa meşrulaştırdı.

Böyle bir diyalog şimdiki partiyle ve bugünkü hükümetle yürümez herhalde. Yine de, geçiş dönemi içinde, hükümetteki kişilerin değişmesinden sonra bir diyalog kurmamız gerekecek.

■ Parti'deki genç insanlar arasında, Çekoslovakya Sosyalist Cumhuriyeti demokratik hareketiyle diyaloğa girecek kimseler görebiliyor musunuz şu anda? Parti'nin Prag şefi Miraslav Stepan böyle bir partner olabilir mi dersiniz?

Önemli olan bu partnerlerin yaşı değil. Konuşacaklarımız, bu rejimin sona erdiğini gören kişiler olmalı. Temelli değişikliklerin yapılması gerektiğini gören ve bunları isteyen kişiler olmalı. Ve, bu kişilerle konuşmak gerekir.

■ Zaten sistemde çatlamalar görülüyor. Parti Gençlik Örgütü'nün başkanı Vasil Mohorita, Prag'daki destek toplantısında konuştu. Hükümetin geri çekilmesini ve cuma günü çıkan olayları tarafsız bir komisyonun soruşturmasını istiyor.

Bu konuda birşey söyleyemem. Burada önemli olan bütün yüksekokullarda greve (boykota) gidilmesi, bütün şehirlerde gösteriler yapılması ve tartışmaların fabrikalarda sürmesidir.

■ Bay Dubçek, politikaya dönecek misiniz? Bunu düşünebiliyor musunuz?

(Gülüyor) Ama, ben hiçbir zaman politikanın dışına çıkmadım ki, politikadan zor yoluyla uzaklaştırılmıştım. Yine de yapabildiğimce politika üretmeye çalıştım. Bu açıdan, her zaman politikanın içindeydim. O zamanlar 46 yaşındaydım. Ve bugün de, bazı katkılarda bulunamayacak kadar yaşlı hissetmiyorum kendimi.

■ 1968'den bu yana yeni hareketler ortaya çıktı. Örneğin çevreci hareket. Özellikle Bratislava'da çok etkin ve Gabcikovo — Nagymaros'taki hidroelektrik santraline karşı atağa geçmiş durumda. Doğuda ve batıda insanlar, varoluşlarının temeli doğayı tahrip ediyor. Çevreciler hakkında ne düşünüyorsunuz?

Yaptıkları işe çok değer veriyorum. Sorunsal çok önemli. Çevre tahribine karşı durabilmek için birçok insan biraraya gelmeli. Batıdaki, Federal Almanya'daki çevreci hareketi, yeşillerin uluslararası girişimlerini de çok önemsiyorum. Hepimiz, doğanın tahribine karşı bilinçlenmiş herkes, daha çok birlikte çalışmalıyız.

■ Bay Dubçek, bu konuşma için teşekkür ediyorum ve herşeyin yolunda gitmesi umuduyla size iyi dileklerimi sunuyorum.

23 Kasım 1985 tarihli
«Die Tageszeitung» gazetesinden

Türkçesi: Zeynep HERKMEN

Sosyalist Yenileşme Hareketi

Alexander Dubçek

1968'de Çekoslovak Komünist Partisi Başkanı olan Aleksander Dubçek, bugün Bratislava'da sakin bir emekli yaşantısı sürmekte. Artık parti üyesi olmayan Dubçek, 19 yıl sonra ilk kez yeniden, sosyalizmin dünü, bugünü ve yarınına değgin düşüncelerini açıkladı. IKP'nin yayın organı **Unita**'da Renzo Foa'nın Dubçek ile yaptığı röportajın hemen hemen yarısını aşağıda sizlere sunuyoruz.

SORU : Gorbaçov'un Perestroyka'sını nasıl değerlendiriyorsunuz?

DUBÇEK : Perestroyka kaçınılmaz. Hem objektif, hem de subjektif nedenlerden ötürü. Perestroyka, tüm sosyalist dünyanın maddî sorunlarının çözülmesinde anahtar kavramı işlevini görmektedir. Bu politikayı destekliyor ve selamlıyorum. Çünkü, 20 yıl önce bizim başka bir zaman ve mekanda — önerdiklerimiz ile Perestroyka arasında çok yakın bir ilişki görüyorum. «Yeni Çizgi» ile bütün bu yıllar içersinde ülkemiz ve sosyalizm adına neleri gerçekleştirebilirdik? Üzülerek, ne kadar çok zaman kaybettiğimizi görüyorum. 68 Hareketi'ne ve bunun ortaya çıkışına bakarsak, bugün Sovyetler Birliği'nde yaşananların, bir çok açıdan, bizim o zamanlar yaptıklarımız ve yapmayı amaçladıklarımızın bir onaylanması olduğu görülür.

SORU : Sizin deneyiniz ile S.B.'nde bugün yaşananlar arasındaki ilişkiyi biraz daha açar mısınız?

Tabiî, ancak Çekoslovakya ile Sovyetler Birliği arasında, bizim 68'de yaşadıklarımız ile SSCB'de bugün yaşananlar arasında mekanik bir karşılaştırma yapmak doğru olmaz. Zaman, ulusal ve uluslararası politikaya hem yeni sorunlar, hem de yeni yaklaşım biçimleri getirdi çünkü. Bilimsel ve teknolojik devrim öylesine hızlı adımlarla ilerliyor ki, daha şimdiden yepyeni bir dönemin eşiğinde olduğumuz söylenebilir. Demin de belirttiğimiz gibi, SBKP ile SSCB'de yaşanan gelişmelerin, geçmişte ÇKP ve ülkemizde yaşananlarla tümüyle aynı olduğunu iddia etmiyorum. Bunu söylemek iki ülke arasındaki farkları ve özgünlükleri yok saymak olur. Ancak, yine de, her iki ülkede yaşananların temel nedenlerine bakınca bir çok benzerlik noktası bulmak mümkün. Bunlardan biri, sosyalizmi daha etkin kılma ve toplumun bütününü daha üst bir nitelik düzeyine getirme zorunluluğudur.

Diğer bir benzerlik noktası, ekonominin yönetim sisteminin temellerini yeniden şekillendirme ve sistemi pazar ile sosyalist planlı ekonomi arasında kurulacak verimli ve dengeli bir ilişkiyle yenileme zorunluluğudur.

Bir diğer ortak nokta, tabandan gelen insiyatifin desteklenmesi ve kitle örgütlerinin taleplerinin daha fazla dikkate alınmasıdır. Yine, başka bir ortak nokta parti ve toplumun temelden başlayarak demokratikleştirilmesi ve toplumsal katılımın —siyasî düzeyde de— güçlendirilerek yaygınlaştırılması ve çalışan kitlelerin insiyatiflerinin desteklenmesidir. Böylece hem kaynaklar, hem de sosyalizmin sağladığı olanaklar tümüyle kullanılabilir hale gelecektir.

Çeşitli sosyalist ülkelerin tarihi bize bu ülkelerde de ekonomik ve siyasî krizlerin yaşanabileceğini göstermiştir. Oysa, bizim elkitaplarımızda bu ihtimalden hiç sözedilmez. Böylece, krizlerin bizi hiç etkilemeyeceği sanısı ve yanılgısı yıkılmıştır. Krizler, sadece kapitalizmin iç çelişkilerinin, sadece üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çelişkinin sonucu değildir. Sosyalizmin inşası sürecindeki deneyimler bize, temel üretim araçlarına el konulmasının, doğrudan «sosyalizme» götürmeyeceğini göstermiştir. Aksine, üretim ilişkilerinin gelişimini, üretim araçlarıyla uyumlu hale getirmek için, toplumsal ve ekonomik değişimlerin zorunlu olduğu ortaya çıkmıştır artık. Üretim ilişkilerinin daha geri bir düzeyde gerçekleşmesi de krizlere yol açmaktadır. Ancak, üretim ilişkilerinin üretici güçlere denk düşmesi de bir anda sağlanamaz tabiî ki. Bu denge ancak, tüm sistemin yaşayacağı ve engellenmemesi gereken bir sürekli uyumlaşma sürecine bağlı olarak gerçekleşir.

Birçok konuda yapılan hatalar, sonunda ülke ekonomisinin rayından çıkmasına neden olmuştur. Örneğin küçük çaplı ticaretin ve el - sanatlarının engellenmesi bu hatalardan biridir. Tarihsel gelişim toplumsal ve bireysel çıkarlar arasında yaşanan çatışmanın sosyalizm ile ortadan kalkacağı düşüncesini yalanlamıştır. Aksine, bu çatışma bugün de en yoğun biçimiyle yaşanmaktadır. Ve hafife almak hiç bir sorunun çözümünü kolaylaştırmaz. Yine, hukuk sisteminde yaşanan deformasyon, insan ve yurttaş haklarının çiğnenmesi de yapılan önemli hatalardan biridir. Bizler, parti, devlet ve toplum içinde varolan demokrasi kıtlığını görmekte güçlük çektik. Özgür ve bağımsız bir gelişimin ne denli zorunlu olduğunu pek anlayamadık. Aslında, bu tür gelişmeler sosyalizmin idealleriyle taban tabana zıt gelişmelerdir. Sormak gerek o zaman, bu, neden böyle oldu?

Bilgisayar, atom ve uzay kavramlarıyla konuşulan bir çağdayız. Dolayısıyla marksiz-Leninist mirası her yönüyle geliştirmemiz zorunludur. Halklar, sınıflar ve uluslar iletişim ve elektronik alanında yaşanan devrimlerin belirlediği bir çağa girmektedir. Bu noktada, artık biz de 40 yıl öncekinden farklı sınıf mücadelesi anlayış ve yöntemleri geliştirmek zorundayız. Kapitalizm de bugün bize 40

yıl öncekiyle aynı resmi vermemektedir. Eğer, iki sistem arasında gerçek bir yarışma amaçlanıyorsa, bu yeni süreç ve görünümler en ince detayına kadar araştırılmalı ve analiz edilmelidir.

SORU: (Batılı kaynakların belirttiğine göre) Geçtiğimiz bahar Gorbaçov'un Çekoslovakya'yı ziyareti sırasında SBKP Genel Sekreterine bir mektup göndermişsiniz. Bu, doğru mu acaba?

DUBÇEK: Düşüncelerimi yayınlamak genellik prensibim olmadığı gibi, yazışmalarım hakkında konuşmayı da sevmem. Kiminle olursa olsun. Benim yapmaya çalıştığım şey, 21 Ağustos 1968'de gerçekleşen işgalin yol açtığı trajik gelişmeleri en olumlu biçimde nasıl aşabiliriz, sorusuna bir cevap bulmaya çalışmak.

Gerek benim, gerekse partinin 68'de izlediği politika hakkında bir çok yanlış şey yazıldı ve söylendi. Demagojik açıklamalar yapıldı, yalan yanlış haberler yayınlandı. Müttefik ülkelerde bile objektif gerçeklikle uzaktan yakından hiç ilgisi olmayan nice makale yayınlandı. Bu yüzden ben de bazı sosyalist ülke önderliklerine sözünü ettiğiniz mektubu yolladım. Bu ülkeler arasında Sovyetler Birliği de var. Sovyetler Birliği'ne yolladığım mektupta devrimin 70. yılını kutladığımı da belirttim.

69'daki müdahale ile parti ve hükümet önderliğinde sürdürülen yenileşme hareketine farklı bir siyasî yön empoze edildi. Oysa, parti ve yönetim yeni aldığı kararları yasalaştırma sürecindeydi tam.

Partiye, reform hareketine ve böylelikle sosyalizme zarar veren ikincil dereceden önemli claylar, tamamen bilinçli bir şekilde aksatıldı ve öne çıkarıldı. Oysa, parti ülkedeki tüm uluslar, tüm halk, gençlik, hepsi, sosyalizmin inşası sürecine büyük bir içtenlikle katılmaktaydı. Bu süreci görmemiş, yaşamamız, hissetmemiş olanlar, inancın maddi güce nasıl dönüştüğünü anlamakta zorluk çekeceklerdir.

67/68'lerde ülkemizde yaşanan gelişmeleri Polonya'da yaşananlarla karşılaştırmaya kesinlikle taraftar değilim.

Çekoslovakya'da halk, işçi sınıfı, köylüler ve aydınlar partiyi destekliyorlardı. Bu kesimlerin kendiliğinden partiye katılımı sözkonusuydu. Bugünse, kimse bu gerçeği bilmiyor ya da bilmek istemiyor.

Oysa, Polonya Birleşik İşçi Partisi başka bir yol seçti kendine ve bu yüzden bir çokları tarafından övgüyle karşılandı. Ta ki 70 lerde patlak veren kriz'e kadar. Zaten, Çek Komünist Partisi Merkez Komitesi, tam da böylesi bir gelişmeyi önlemek için devrimci sosyalist bir yenileşme hareketinin öncülüğünü yapmıştı.

«Açık bir karşı-devrim hareketi» sırasında, kimi insanlar, «Cumhuriyet Fongları» ile sosyalizmi desteklemek için altınlarını ya da bütün paralarını kendiliğinden bankalara götürürler miydi? Ya gençler, yüksek tatralara giderler miydi hiç? Eğer, «kapitalizme geri dönüşü hedefleyen bir karşı-devrim süreci» yaşanıyor olsaydı, fabri-

kalarda, bürolarda ya da dükkânlarda daha önce hiç görülmemiş bir şevkle çalışılır mıydı? Bizim halkımız hiç de bu kadar saf değildir. Ve tarih, ne denli saptırılmaya çalışılırsa çalışılsın, bu gerçekler yok edilemez.

Gerçi, yenileşme hareketi 9 aydan biraz kısa bir süre uygulanabildi, ama 68'de elde edilen ekonomik sonuçlar, önceki yıllarda gerçekleştirilenlerin tümünden daha başarılıydı. Ve, ekonomik büyüme hızı 69-86 arasında sağlananların tümünden daha yüksekti. Bir çözülme, bir karışıklık sürecinde kitleler kendilerini bu şekilde mi ortaya koyarlar? Kim inanır buna?

Şurası çok açık ki, ülke içinde —ve ülke dışında, ne de olsa Varşova Paktı'na bağlıyız— sosyalizmi yıkabilecek hiç bir güç yoktu, o dönemde. Ayrıca, şunu da belirteyim ki, yönetimi devirebilecek sekter güçler de yoktu ülke içinde. Çünkü çok sağlam bir garantiye sahiptik; halkımız ve yenileşme hareketinin sahip olduğu kitle desteği.

O dönemde bizim politikamıza karşı çıkan eğilimlere bakınca da, bu görüşümün haklılığı ortaya çıkacaktır. Bunlar, önemli bir toplumsal ağırlığı olmayan, basın içinde yuvalanmış bazı aşırı eğilim sahipleriydi. Ancak, bugün Çekoslovakya'nın sosyalist bloktan ayrılıp kapitalizmin kucağına döneceği imajını yaratmak ve bu imajı güçlendirmek için aslında güçsüz olan bu eğilimlerin etkinliği, özellikle abartılmaktadır.

Hatta «emperyalist güçlerin siyasî ideolojik ve maddî desteğine sahip sağcı revizyonistlerin oluşturduğu bir cephenin varlığı» ve «bu cephenin sadece sosyalist devrimin Çekoslovakya'daki kazanımlarını değil, II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da oluşturulan güçler dengesini de tehlikeye soktuğu» iddia edilmekteydi.

SORU : Bugün yaşanan krizin aşılabilmesinin yolu nedir sizce?

DUBÇEK : Sorumluluk yönetenlerindir. Ancak, son sözü, düşüncelerini aktif bir biçimde savunan ve ortama müdahale edebilen vatandaşlar söyler. Temelli bir değişim süreci ancak böyle başlayabilir.

Ancak bildiğiniz gibi, kendimi savunma olanağı olmaksızın, anti-sosyalizmin ve anti-sovyetizmin bir temsilcisi olarak gösterildim öteden beri. Böylesi bir konuda görüşlerimi ifade ederken de, bu durumu protesto ettiğimi söylemeden geçemiyeceğim. Keşki yanılıyor olsaydım. Ancak bütün yapılanlar belli bir senaryoya tıpatıp uyacak biçimde uygulanmıştı. Oysa 67/68 yılları benim için yeni bir sosyalist toplumsal-politik programın gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesine giden yolun araştırıldığı yıllardı. Tekrar vurguluyorum: benim desteklediğim ve uygulamaya çalıştığım program bir sosyalist programdı.

Anlayışım ve siyasî yaklaşımın «Eylem Programını» reddetmemi engellemektedir. O zamanki düşüncelerimin, ki bugün de aynı düşüncelere sahibim, Çekoslovakya'yı işgal eden Müttefik Birlikleri'

nin halkımıza yönelik olarak hazırladıkları bildirimi bir bölümüyle de onaylandığını görüyorum. 22 Ağustos 1968'de 5 müttefik ülkede yayınlanmış olan bu bildiri Çekoslovakya'da hâlâ yayınlanmamıştır.

Halkımızı, Müttefik Birlikleri'ni desteklemeye çağıran bu bildiride, müttefiklerin «sosyalist gelişimimizin temelini, yani ocak ayından bu yana geniş bir kitle desteğiyle uygulanmakta olan programı tehdit eden güçleri imha etmeyi amaçladıkları»na dair güvence verilmekte ve «bu kitle desteği ve kararlılık izlediğimiz yolun gücünü ve doğruluğunu daha da haklı kılıyor» denmekteydi.

O zaman, Çek halkına ve dünyaya gerçekler söylenmiş miydi? Hayır. Ne o zaman ne de bugün gerçekler söylenmedi. Partiden atılan ve görevlerinden azledilerek toplumsal konumları zedelenen 468.000 komüniste ne demeli? Ki bu insanların yarıdan fazlası en aşağı 20 yıldır parti üyesiydi. Komünistlerin yanısıra diğer vatandaşlar, aileleri ve çocukları da bu politikadan paylarını aldılar. Bu yüzden toplumumuzun ne büyük zararlara uğradığını düşünüyorum da...

SORU: Eğer, yeniden Gorbaçov'un Prag ziyaretine dönersek. Size göre bu ziyaret ne gibi sonuçlara yol açacaktır?

DUBÇEK: Ziyaret öncesinde ve sırasında bu yeni politikanın ilkelerini daha yakından tanıma olanağı buldu Çekoslovak yetkililer. Başkan ve parti ile hükümetin diğer yüksek kademeli görevlileri, ülkede yeniden yapılanmayı hedefleyen bir parti politikasından söz ettiler. Eğer sözlerden sonra sıra eyleme de gelecekse, ben destek veririm bu politikaya. Bugüne dek, sadece devlet işletmelerinde yeni düzenlemeler amaçlayan bir yasa önerisi ve başka bazı tasarılar geliştirildi.

Ayrıca, parti ve toplum içinde daha geniş bir demokrasi ortamının gerekliliğinden söz edilmeye başlandı. Tabii, bu sözleri olumlu değerlendirmek gerekir, ama belirleyici olan daima eylemdir. İnsanlar, Çek yönetimindeki bu yeni eğilimleri hem 68 ile hem de Sovyetlerdeki «Perestroyka»nın somut önlemleriyle karşılaştıracaklardır.

Bir çok Çek vatandaşının bu ziyaretin olası sonuçları hakkında aşırı iyimser beklentileri olduğunu düşünüyorum. Net bir politika değişikliği bekliyorlar. Ancak, Gorbaçov'un Prag caddelerinde ve ziyaret ettiği fabrikalarda, 68/69'a doğru söylediklerini duyunca hayalkırıklığı ve umutsuzluk kapladı ortalığı. Bu durum halkımızın beklenti ve anlayışıyla hiç bir şekilde uyuşmuyordu. Bir ziyareti değerlendirmenin kıstası bu olamaz tabii, ama... Partinin çizgisi —şimdiye kadar sadece çizgisi— açısından çok büyük önem taşımaktaydı.

Ancak, bizim Perestroyka'mızın bazı «Partizan müsveddeleri»nin, programın birliğini sağlamaya çalışmak yerine, partiden atılmış komünistleri ve bazı parti üyesi olmayan yurttaşları «yeni çiz-

giden çıkar sağlamaya çalışan parazitler» olarak suçlamaları işin olumsuz yönüdür. Yeniden yapılanmayı lafzen destekleyen bu kişiler, bu tavrı gösterdikleri anda, aslında bizim 68'deki programımızın anlamını kavramaktan ne denli yoksun olduklarını da ortaya koyuyorlar. Gorbaçov'un ziyareti ve Sovyet Perestroyka'sından çıkar sağlamaya çalışan gerçek parazitler işte bunlardır. Yoksa, akıllarının, kalplerinin ve vicdanlarının bütün gücüyle Sovyetlerdeki yeni çizgiyi destekleyen komünistler ve vatandaşlar değil. Bu gerçekdışı suçlamalar istenen sonucu vermeyecektir. Bu suçlamalar sadece Çekoslovakya'daki ilerici güçleri birbirine iyi kaynaştırmaya yarar.

Anlaşılan «demir yumruk» yanlıları sorunlara çözüm aramak yerine halkın yarısının 68 ve anlamını unutmasını sağlamaya çalışıyor. Halkın diğer yarısının, yani gençlerin ise 68'e ait olaylar ve kişiler hakkında iyi birşeyler öğrenmemesi için ellerinden geleni yapıyor bu kişiler.

Yeniden vurgulamak isterim: Gorbaçov'un ziyareti yeniden yapılanmayı bütün boyutlarıyla gündeme getirmesi ve ele alınmasını sağlaması açısından önemlidir. Bence, «bakalım neler olacak» diye durup izlemek yerine, harekete geçip bu süreci belirlemeye çalışmak gerekir.

Zaman adildir. Bize gerçekleri gösterecektir. Ancak, çok fazla zamanımız yok. Ben, kişisel olarak Gorbaçov'un ziyaretinden önce parti ve devlet yönetiminden Sovyet Perestroyka'sını destekleyen bir açıklama bekliyordum. Ki bu da gerçekleşti. Ziyaretin önemi de burada zaten. Ancak, ziyaretin gerçek cevabı, sözlerden eyleme geçildiğinde verilmiş olacaktır. Kendi kendime soruyorum, Sovyetler de amacına ulaşmayan bir yeniden yapılanma süreci, kısmi de olsa bizim ülkemizde başarıya ulaşabilir mi? Bu soruya ne yazık ki, olumsuz cevap vermek zorundayım. O zaman da, ikinci bir soru akla geliyor. Hareketimiz neden bu durumda. Bu durumda ise bir anormallik var.

SORU: Varşova Paktı ve SSCB'nin işgaliyle açılmış olan yara iyileştirilebilir mi? Nasıl?

DUBÇEK: «Sovyetler ile Varşova Paktı'nın işgali» dediğiniz anda, size katılmam mümkün olmaz. Çünkü durum böyle değildi. Varşova Paktı'nın işgalinden söz edemeyiz, çünkü Çekoslovakya ile Romanya bu hareket içinde yer almadılar.

Ancak, yine de sorunuzu cevaplıyayım: Bu yara iyileştirilebilir. Ne var ki, bunun için bir güzellik uzmanının değil, bir doktorun müdahalesine ihtiyaç vardır. Kullanılacak yöntem gizlemeye değil, iyileştirmeye yönelik olmalıdır. Hep duyduğum şudur: «Zaman yaraları saracak ve 68 unutulacak.» İşte bu, gerçekleri gizlemenin klasik yöntemidir. Ancak, halkımızın hafızasında böylesine yer etmiş bir dönemi unutturmak mümkün olmayacaktır.

Çekoslovak tarihi Rusya'nın tarihiyle adeta iç içe geçmiştir. Ardımızda tam 200 yıllık bir kültürel etkileşim süreci var. Rus gelenekleri bizim «Yenidendoğuş» «Risergimento»muzun yolunu aydınlatmaktadır. Rusya'da yaşanan her türlü devrimci gelişimin özellikle de Ekim Devrimi'nin halkımız üzerinde çok büyük bir etkisi olmuştur. Biz Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluşu sürecini içtenlikli bir ilgiyle istedik. Bizi faşist işgalden kurtaran kahraman Sovyet ordusuna müteşekkiriz. Ve dahası: bütün bu dostluk ve dayanışma ilişkileri sosyalizmin inşası sürecinde daha da güçlenmişti. Ancak 21 Ağustos bu geleneğe ihanet etti. Bu noktayı gizlemeye çalışmak olanaksız.

Tabiî, bu söylediklerimden yaranın kangren olması ve daima geçmişte yaşamamız gerektiği sonucu çıkarılmamalı. Geleceğe olan inancımızı yitiririz çünkü o zaman. Dolayısıyla, sosyalizme bağlılığımızı bilenler, halkın ve partinin çıkarlarını gerçekten yüreğinde duyarlar —parti üyesi olup olmamak bu noktada önemli değil artık— bu tarihsel sorunun en olumlu biçimde çözülebilmesi için ellerinden geleni yapmak durumundalar. Bu anlamda tarihsel gerçekleri hiç bir zaman gözden kaybetmeden yeni bir siyasî program hazırlanması zorunludur. Bu, parti ile toplumu tekrar birleştirmenin ve toplumsal ekonomik gelişmemize bir önem kazandırmanın en doğru yolu olurdu bence.

Yarayı sarmak ve iyileştirmek öncelikle Çek Komünist Partisi MK'sının görevi olmalıdır. Sadece anayasaya «partinin önderliği maddesini koymak yetmez. Partinin bu en yüksek organı, ulusa karşı en derin sorumluluğu taşıdığının bilincine de sahip olmalıdır. Çek Komünist Partisi içindeki ayrılık 68'de uygulanan politika dolayısıyla oluşmadı. Aksine bu politikadan vazgeçilmesi partide çatlaklara neden oldu. «Revizyonist, aportünist» gibi yaftalarla damgalanan bu politika «sosyalizmin çıkarları açısından bir tehlike» ilan edildi.

Partiden atılan her üyenin ailesinde 2 kişi daha olduğunu varsayarsak, bu birbuçuk milyon insan eder. Düşüncelerinden dolayı dışlanan diğer vatandaşların yakınlarını da bu hesaba katarsak çıkan sonucu varın siz düşünün. Ve Çekoslovakya'nın 15 milyonluk bir nüfusa sahip olduğunu da unutmayın. Tamam, birçokları doğrudan etkilenmedi yaşananlardan. Ama, acaba bu insanlar ne düşünüyorlar? Çocuklarına ne anlatacaklar? Herhalde bugünkü demagogların söylediklerini değil. Bugün, bazı insanların yeteneklerine ve eğitimlerine uygun işlerde çalışmaları özellikle engelleniyor. Bu engeller her yerde var. Kitle örgütlerinde, sanat ve spor faaliyetlerinde,, yani toplumun her kesiminde bu engelleri görmek mümkün.

Dolayısıyla böyle birortamda parti üyesi olmak komünist olmaktan çok daha kolay. Sessiz ve pasif bir eylemci olmak aktif ve mü-

cadeleci olmaktan çok daha kolay. Bizim hareketimizin tarihi bu durumun çok açık bir ispatıdır. Yoksa Leninizm bu mu?

SORU: Yaraları sarmanın yolları nedir sizce?

DUBÇEK: Bu noktada duygularıma kapılmaksızın son derece somut konuşmaya çalışacağım. «Unitaya verdiğim demeçte Gorbaçov «1968 olaylarının değerlendirmesini asıl olarak Çekoslovakyalı yoldaşlarımız yapacaktır» dedi.

Eğer, bu sözlerin hedefi Çekoslovak Komünist Partisi Merkez Komitesi ise, eğer, MK'nın sorunu enerjik ve yaratıcı bir biçimde ele alması gerektiği anlamına geliyorsa, bu açıklamayı makul bulmamak elde değil. Çünkü, şurası bir gerçek ki, 1968'de Çek komünistlerinin temel anlaşmazlık noktası — sosyalizme evet mi, hayır mı değildi. Aksine, teml sorun, askerî işgalden sonra işlerin nasıl devam edeceği noktasında düğümleniyordu.

Yine, bugünkü demagogların iddia ettiği gibi, bizi bölen sorun birlik sorunu değildi. Aksine, birlik «Eylem programı»nın vazgeçilmez bir parçasıydı. İç politikadaki sorunlarımızı çözeceği sanılan askerî işgal, böldü aksine bizi. Çünkü, başlangıçta bölünme hiç de o kadar kesin değildi. 1968 kasımında Çek Komünist Partisi Merkez Komitesi «Eylem Programı» temel alınarak yürütülen yenileşme hareketinin devam ettirilmesine oybirliğiyle karar vermişti.

Bölünme, yenileşme hareketine «Eylem Programı»na son verilmesi için içten ve dıştan yapılan baskılar sonucu kesinleşti. Yani biz, daha önce oybirliği ile uygulamaya karar verdiğimiz bir politikadan vazgeçtiğimizde bölündük. Öncelikle üst kademelerde kendini gösteren bu bölünme daha sonra partinin ve toplumun tümüne yayıldı. Bu yüzden görünürde sağlanan istikrarın bir sonucuydu bölünme, diye düşünüyorum.

1970'de, partiyi «sağcı revizyonist ve oportünist odaklar»dan arındırmayı amaçlayan temizlik hareketi işte böyle bir ortamda başladı. Bu terimlerle kastedilenler ise askeri işgali ve yenileşme hareketinden vazgeçilmesini desteklemeyen yoldaşlardı. Böylece üyelerinin nerdeyse üçtebiri, 468.000 komünist partiden atıldı.

Bugün SSCB'deki Perestroyka hareketi yeni bir düşünce tarzının geliştirilmesini zorunlu kılıyor. Böylece, diğer sosyalist ülkelerde yaşanan tarihsel süreçler (Çin'de, Macaristan'da ya da başka yerlerde) daha objektif bir biçimde ele alınıp değerlendirilecek. Bu da bize geçmişimizde yatan temel sorunlarla bir kez daha yüzleşme ve belki de bu sorunları çözümleme olanağı verecektir.

Hareketimizin birliğini yeniden sağlama çabaları öncelikle toplumsal gelişimimizin can alıcı sorunlarını ele almalı, orta vadeli amaçları belirlemeli ve bir programı ortaya koymalıdır. Bu program bir yandan halkın geniş kesimleri ve komünist kitlelerin beklentilerine cevap vererek, onlar tarafından benimsenmeli, öte yandan ise uzun vadeli perspektiflerini de kaybetmemelidir.

Bugün yönetimde olan parti, partinin birliğini yeniden sağlamak için gereken çabayı göstermezse, toplumsal bütünlüğü de sağlayamıyacaktır. Tabiî, her iki tarafta da bu yeniden birleşmeyi istemeyenler vardır, olacaktır. Örneğin, yönetici kadrolarda hakim olan genel eğilim, geçmişi bugün lanse edilen şekliyle kapatmak yani yarayı açık bırakmak şeklindedir. Ya da «Yeniden Yapılanma»nın bir, iki fırça darbesiyle sorunları gizleyip geçmişi güzelleştirmek yönündedir.

Dışlanmışların bir çoğu, 20 yıl sonra bile hâlâ partinin ve dolayısıyla toplumun demokratikleşeceğine olan inançlarını yitirmemiştir. Bu görmezlikten gelinemez. Ayrıca vurgulanması gereken diğer bir nokta da, dışlanmışları açıktan açığa muhalefete iten güçlü eğilimlerin olduğudur. Ki bu da, çok olumsuz sonuçlara yol açabilecek, tehlikeli bir perspektiftir.

Tüm bu sorunları çözümlemek zorunludur. Bugün, sosyalizmin inançlı partizanlarının yeniden birleşmesi için gerçekçi çözümler üretmek gerekmektedir. Hem SBKP'nin 27. Parti Kongresinde Merkez Komitesi'nin konuyla ilgili oturumları hem de 20 yıl önce bizim edindiğimiz deneyimler ve kazanımlarımız yolumuzu aydınlatmaktadır.

Parti üyesi olmayanlar ve dışlanan komünistlere bugüne değin hiç bir konuda etkinlik gösterme olanağı verilmemişti. Birliği sağlama çalışmalarıyla bağımtılı olarak, bu kesimin de etkin katılımıyla, yeni bir parti programı hazırlanabilir.

SORU: 68 Ağustosunu takibeden yıllarda sosyalist ülkelerde bir dizi kriz daha yaşandı. Çek Komünist Partisi'nin 68'de ortaya koyduğu sorun, demokrasi ile sosyalizm arasındaki ilişki sorunu, bugüne dek çözülemedi. Bu ilişkinin henüz çözümlenememiş olması söz konusu ülkelerin durumunu daha da zorlaştırmıyor mu sizce?

DUBÇEK: Bizim ülkemiz ve Polonya hakkında düşündüklerimi demin söyledim. Bizim hareketimiz Merkez Komitesi tarafından yönlendiriliyordu. M.K. sosyalist demokrasi temelinde yükselecek bir devrimci sosyalist programı uygulama sorumluluğunu yüklenmişti. Bu konuda, tabiî ki, tabandan da baskı vardı. Özellikle, halkın nabzını tutan parti örgütlerinden geliyordu bu konudaki yoğun baskı. Sizin de bildiğiniz gibi, demokratik ve hümanist idealler gerek bireyler, gerekse kitleler açısından bir mihenk taşıdır. Böylece aşağıdan ve yukarıdan gelen inisiyatifler halkın da geniş katılımıyla oluşturulan «Eylem Programı»nda somutlaşarak bir senteze ulaştı. Nasıl oldu bu? Programın hazırlanması çalışmaları sırasında 600 örgüt içersinde yapılan sosyolojik araştırmalarla en önemli hatalar ve sorunlar belirlenmişti. Sosyalist demokrasi, vatandaşların hayatının her alanında düşünce geliştirebilmelerine ve görüşlerini açıklayabilmelerine olanak sağlayacak kanallar yaratmalıdır. Kadroların seçimi, bürokrasiye, son sözü söyleme imkânını vermeden,

işte bu temelde gerçekleştirilmelidir. Kitleler, halk kendi temsilcilerini seçme ve geri alma hakkına sahip olmalıdır. Kendi kendine yönetim organları, sadece hükümet politikasını uygulayan organlar olmaktan çıkmalı, aynı zamanda bu politikayı gelilştirebilecek anlayışa ve olanaklara sahip olmalıdır. Komünist Partisi ise bu demokratik siyasi araçların öncülüğü görevini üstlenmelidir. Halk, partiyi, ona güvendiği ve politikasını desteklediği için kendi özgür iradesiyle seçmelidir.

Sosyalizm ile demokrasi arasındaki ilişkiyi özellikle vurgulamakta son derece haklısınız. Çünkü bu ikisi birbiriyle çok yakından ilişkilidir. Demokrasi zayıfladığında, sosyalizm ile yakın ilişkisi gözardı edildiğinde, sosyalizmin tüm içeriği boşalmakta ve bu da sosyalist ülkelerde yaşanan krizlere yol açmaktadır.

SORU: Zaten, Batıdaki yaygın görüş de, sosyalizm ve demokrasi sorusuna bu denli önem verdiğiniz için 21 Ağustos'daki askeri işgalin gerçekleştiği yönünde. Ne dersiniz?

DUBÇEK: Ben olan bitenin hepsini bununla açıklamıyorum. Ancak, sosyalizm ve demokrasi ilişkisi eylem programımızın en temel noktalarından birisiydi gerçekten. Programımızı uygulayabilmemiz için ne zaman, ne de olanak bırakmadılar. Ben, burada, Doğu Almanya ve Polonya yönetimlerince yapılan bir dizi —2 resmî ya da gayriresmî müdahaleyi tek tek belirtmeyeceğim. Ama, bir iki örnek vereyim: Alman Sosyalist Birlik Partisi'nin Prag'a yapacağı bir «özel ziyaret»ten hemen önce, gayriresmî «vilava» radyosu, Çek parti yöneticilerine isimlerini de vererek saldırmıştı. Ya da, eğer Polonya basını bizim hakkımızda gerçeğe uygun yayınlar yapsaydı Birleşik Polonya İşçi Partisi'nin politikasına ters düşmüş olacaktı. Çünkü, Birleşik Parti önderliği parti ve işçiler arasında yaygınlaşan hoşnutsuzluğu «demir yomruk» politikasıyla halletme eğilimindeydi. Bence, tüm bunlar, işgal kararının alınmasında hiç de küçümsenmemesi gereken bir rol oynadılar. Ayrıca —tarih bunu da ortaya çıkaracaktı— Sovyetler'e bilinçli olarak abartılı ve yanlış istihbarat gönderen bazı saygıdeğer Çeklerin de bu açıdan çok olumsuz etkileri olmuştur. Geçmişin politikasını savunan kadroların bazıları kongre sonunda eski görevlerini kaybettiler. Ancak, bunlardan bazıları mücadelelerini açıkça yürütmediler. Onların derdi kendi varlıklarını sürdürebilmekti. Sadece, sosyalizm değil; ve bu kişiler Doğu Almanya ile Polonya da sadık müttefikler buldular kendilerine.

Şimdi, Batı'ya gelince —siyasî olarak— ben, reform hareketimizin başarısının Batı'yı gerçekten ilgilendirdiğini sanmıyorum. Hatta, Batı'nın 21 Ağustos'u bu anlamda kullandığını düşünüyorum.

Eğer, yine sorunuza dönersesk, bugün 20 yıl sonra bile, «Eylem Programı» politikasının uygulanabilmesi için ortamın yeterince elverişli olmadığını düşünüyorum.

İşgalin nedenlerini genel olarak toparlamaya çalışırsam, şunları söyleyebilirim: «Eylem Programı» ve döneminin çok ilerisinde bir anlayışı temsil eden hareketimiz aklıma ilk gelen nedenler. Sonra tabiî, 9 Eylülde toplanmasına karar verilen olağanüstü parti kongresi. Bir de bahaneler var tabiî. Sağcıların gösterileri gibi, ki bunlar özellikle abartılmıştır.

Sorunuza daha net cevap vermek için bütün açıklığıyla şunu belirtmek isterim ki, eğer SBKP o zaman, bugünkü yönetime sahip olsaydı, 5 ülke ordusunun ülkemizi silahlı işgali imkânsız olurdu.

BİR BELGE

«GENEL GREV ÇAĞRISI»
Prag Üniversitesi Öğrencilerinin 20.11.1989 Tarihli Açıklaması:

«17 Kasım cuma günü Prag merkezinde yapılan barışçıl bir gösteri bastırıldığında ortaya çıkan olayların etkisiyle, ülkenin şimdiki iç politik durumunu reddimizi ve duyduğumuz dehşeti, bir haftalık grev dışında ifade edecek başka bir yol bulamadık. Bunun yanı sıra şunları talep ediyoruz:

1) Üniversite boykot komitesinin ve diğer yurttaş girişimlerinin de katılmasıyla, meclislerin bağımsız bir soruşturma komisyonu kurmasını;

2) Polis saldırısından sorumlu kişilerin ve saldırıyı uygulayanların hemen cezalandırılmasını, adlarının ve işlevlerinin açıklanmasını istiyoruz. Ayrıca, tanık ifadelerinin, resimlerin ve mağdurların sağlık durumu hakkındaki bilgilerin açıklanmasını da istiyoruz;

3) Bütün kitle iletişim araçları çalışanlarını, Çekoslovakya'da şimdi yaşanan olaylara ilişkin sahte bilgiler yayılmasına katılmamaya çağırıyoruz;

4) Bütün siyasi tutukluların serbest bırakılmasını ve haksız yere suçlananlar için sürdürülen cezai kovuşturmanın durdurulmasını;

5) Bütün toplumsal gruplar arasında etkili bir diyaloğun başlamasını;

6) «Halk Gazetesi»nin ve öteki bağımsız yayınların yasallaştırılmasını;

7) Anayasanın güvenceye aldığı toplantı hakkının, tatbikat kararnameleri yoluyla fiilen engellenmemesini talep ediyoruz; bunlar kaldırılmalıdır.

8) Bu açıklamanın kamuoyuna duyurulmasını ve öğrencilerin boykotu konusunda düzenli olarak doğru haber verilmesini istiyoruz; ayrıca, bu açıklamanın Üniversite Boykot Komitesi'nin temsili de sağlanarak devlet televizyonunda ve öteki kitle iletişim organlarında tartışılmasını istiyoruz;

9) Olabildiğince destek vermeleri dileğiyle bütün yurttaşlara ve kurullara sesleniyoruz;

10) Son olarak, devletimizin kaderiyle ilgilenen tüm yurttaşları, 27 Kasım 1989'da bir genel grevle hükümetin politikasını reddettiğini ortaya koymaya çağırıyoruz.»

Prag'ın İkinci Baharı (*)

Prag Kasımı, Fransız Devrimi'nin 200. yıldönümünü en iyi kutlama şekliydi. Halk iradesinin klaksik bir devrimle polis örgütünü ve eskimiş Stalinist tiranlığı alaşağı etmesi onbeş günden daha az sürdü. Bu, şaşırtıcı bir disiplinin ve sükunetin eşlik ettiği olağanüstü bir kitle ayaklanmasıydı. Ulusal bayrak hareketin simgesiydi fakat diğer Doğu Avrupa ülkelerinden farklı olarak temel dürtü milliyetçiliğin çirkin tutkuları değildi. Özgürlük ve eşitlik mücadelesi verilirken kardeşlik unutulmadı. Jakes rejimi devrilmeden önce Prag'ın Wenceslas Meydanında yapılan gösterilerde insanlar, izledikleri örneğin bilinciyle 'Nemci, Nemci — Almanlar, Almanlar' diye şarkı söylüyorlardı; öğrenciler de Tiananmen Katliamı'nın altıncı ayında bir anma toplantısı düzenlediler.

Ayaklanma belli şekillerde, örneğin işçi-öğrenci birliği çağrılarıyla, duvar afişleriyle, hatta 'Biz değilsek kim? Şimdi değilse ne zaman?' gibi sloganlarla Mayıs 1968 Paris ayaklanmasına benziyordu. Fakat bu devrimin temel ve önemli farklılığı şiddet kışkırtmalarının kesin olarak reddedilmesiydi. Bu, kitlesel halk iradesinin, büyük katılımın ve ulusal birliğin zaferiydi.

Kıvılcımı öğrenciler çaktı. Naziler tarafından öldürülen Jan Opletal adlı öğrencinin ellince ölüm yıldönümünü anma gerekçesiyle düzenlenen 17 Kasım gösterisini organize edenlerin büyük çoğunluğu daha önceki gösteriler de katılmıştı. Örneğin öğrenci boykot komitesi sözcüsü Monica Pajerova, Sovyet işgalinin ve Jan Palach'ın ölümüyle ilgili gösterilerde yer almıştı. Pajerova ve arkadaşları sürekli yasallığın sınırlarında çalışan öğrenci dergileri ve gazeteleri aracılığıyla politikanın içindeydiler.

'Çoğukez sansüre uğradık. Eğer burada gerçekleri anlatmaya uğraşıyorsanız kaçınılmaz olarak politikaya karışmış oluyorsunuz.' Opletal gösterisinin eylem komitesini oluşturan ve resmi örgütler ile gayri resmi gruplar içinde çalışarak yürüyüş izni alan, ve benzeri görülmemiş bir birlik sağlayan bu gruptu. Pajerova, katılım oranının yüksekliğine şaşırmıştı. 'Öğrenciler mezarlığa yürüdükten sonra kendimizi öylesine güçlü hissettik ki Wenceslas Meydanı'na gitmeyi kararlaştırdık.'

Bu gösterinin polis kuvvetleri tarafından kanlı bir şekilde bas-

* **Marxism Today** dergisinin Ocak 1990 tarihli sayısından çevrildi.

tırılmasının ardından öğrenciler örgütlü birliğin etkileyici gücüyle boykot eylemini başlattılar. 20 Kasım boykotu çok etkili oldu. Polisin vahşetine duyulan tepki enerjiye dönüşmüştü. Öğrenciler demokratik hareketin eylemcileri haline geldiler. Arkadaşlarının ezildiği yeri anıtlaştırdılar; broşür, bildiri ve afişlerle boykotu diğer üniversitelere yaydılar, protesto gösterilerinin ilk odağını oluşturdular ve kendi deneylerini fabrikalardaki, bürolardaki işçilere aktardılar. Katolik kilisesi diyalog çağrısında bulunurken, müzisyenler, sanatçılar ve birçok aydın da hemen destek verdi. Prag'ın sıradan vatandaşları da çok geçmeden tepkilerini dile getirdiler. 1968 ten sonra Parti'den atılan komünist ve Charter 77 Hareketi'nin eski sözcüsü Libuse Silhanova'nın söylediği gibi, 'Bu, Leipzig ve Berlin'deki kitle gösterileri deneylerinin zihinlerimizde birleştği bir andı.' Toplantılar hafta boyunca, katılım oranı, özgüven ve kararlılık bakımından gelişti, ve 25 Kasım Cumartesi Letna Meydanında 750 bin insanın katıldığı olağanüstü gösteriyle doruğa ulaştı.

Hafta boyunca hertürden işyerinde toplantılar düzenlendi. Salı günü, sayıları beşbinin üzerinde olan Prag metro inşaatı işçileri bir gösteriyle vahşi saldırıyı kınadılar, bağımsız bir araştırma komisyonu kurulmasını istediler ve toplumdaki bütün gruplar arasında gerçek bir diyalog başlaması çağrısında bulundular. Büyük bir CKD makine fabrikası işçileri daha da ileri giderek serbest seçimlerin yapılmasını istedi. Bütün hafta, öğrencilerin ve Yurttaşlar Forumu'nun 27 Kasım pazar günü yapılacak iki saatlik genel grev çağrısına verilen destekler çoğaldı. Buna karşı çıkanlar da vardı, özellikle Polonya sınırındaki Ostrava gibi eski sanayi bölgelerinde. Fakat genel olarak grv çağrısına büyük çapta olumlu yanıt geldi. Öğrencilerin rüyası, işçi-öğrenci birliği gerçekleşmişti.

Hareketi koordine ve yöneten motor güç Yurttaşlar Forumuydu. Öğrenci gösterilerinin başlamasından tam iki gün sonra bir tiyatroda yapılan toplantıda kurulan Yurttaşlar Forumu bütün muhalefet güçlerini Vaclav Havei başkanlığında bir şemsiye altında topladı. Eşitlikçi ve hoşgörülü yeraltı hareketi yaklaşımının etkisiyle Yurttaşlar Forumu açık bir çalışma tarzı uyguladı. İçindeki taraflar arasında sürekli bir uzlaşma sağlamaya çalıştı, yükselttiği talepler harekete açıklık kazandırdı ve onu bütün insanlar için bir merkez konumuna getirdi.

Hareketin faaliyete geçmesiyle Jakes rejimi desteksiz kaldı. Sanayi işçileriyle kurulmuş olan eski toplumsal anlaşma bile bir anda çöktü. Artık insanlar politik kölelik karşılığında sağlanan iyi bir yaşam düzeyini kabul etmekten vazgeçmişlerdi. Artık insanlar sahte bir yaşam sürmek istemiyorlardı. Rejimin dayanmak zorunda kaldığı temel güç güvenlik örgütüydü, fakat şimdi onların ardında Sovyet tankları yoktu. Jakes rejimi Taileyrand'ın 200 yıl ön-

ceki kuralının hâlâ geçerli olduğunu anlamıştı: 'Süngüyle bir çok şey yapabilirsiniz ama üzerine oturamazsınız.'

Stalinist rejimin içinde bulunduğu kriz uzun bir süreden beri derinleşiyordu, fakat Prag Baharı'nın trajik sonu, insanların çoğunda politik değişimin yaratacağı sonuçlar hakkında derin bir şüphecilik doğurmuştu. Charter 77 Hareketi'ne ve Çartistlere saygı duyuluyordu, fakat arada belli bir mesafe vardı. Yine de Çartistlerin uzun, yorucu ve yalnız mücadelesi işe yaramıştır. Onların 13 yıl boyunca yolsuzluklara, sahtekârlığa ve baskıya karşı tutumları, insan hakları, yurttaşlık hakları ve demokratik haklar için verdikleri mücadele Çartistlere ve hepsinden önce Vaclav Harel'e ahlakî bir itibar kazandırmıştır.

Çartistler aynı zamanda demokratik devrime yön veren yeni tarz bir politikayı da öğrendiler. Bu noktada değişik fikirden insanları biraraya getirme yeteneğiyle Havel dikkat çekiciydi. Silhanova'nın hatırlattığı gibi, 'Evlerde ve sokakta zor koşullar altında çalışmak için birbirimizi tanımak zorunda kaldık, ailevi sorunlarda bile birbirimize yardımcı olduk, insanların farklı şekillerde yaşadığını ve düşündüğünü öğrendim. Bu, bizim ilk büyük hoşgörü okulumuz oldu.' Bu deneyim, eski Prag Baharı komünistlerinin çoğunu parti politikasına karşı takındıkları tavrı yeniden düşünmeye ve Stalinizm'in kimi köklerinin Lenin'in diğer sosyalist güçlere gösterdiği tutum ve hoşgörüsüzlükte yattığını iddia etmeye sevketmiştir. Çartistler, barış hareketi dışında, Batı Avrupa solunun büyük çoğunluğunun kendi mücadeleleriyle dayanışmaya girmemesinden de yakınmaktadır.

Charter politikasının eşitlikçi, hoşgörülü tarzının meyveleri Kasım olaylarında ortaya çıktı. 'Şiddete Hayır!' en yaygın sloganlardan biriydi. Öğrenciler toplum polisini çiçeklerle karşıladılar. Yurttaşlar Forumu'nun toplum polisinden bir teğmene Letna'daki kalabalığa bir konuşma yapmasına izin vermesi gerçek bir politik hoşgörü örneğiydi. Teğmen sadece emirlere uyduklarını söyleyerek kalabalıktan özür diledi; bunun üzerine insanlar şaşırtıcı bir şekilde kindarlık duymadan konuşmacıyı alkışladılar.

Diyalog hareketin temel parolasıdır. Yurttaşlar Forumu 'Diyalog için Sekiz Kural' adlı bir bildiri yayınladı. Buna göre Birinci Kural, 'Muhalifin senin düşmanın değil, doğrunun araştırılmasındaki ortağındır.' şeklindeydi. Beşinci Kural, 'Son sözü her zaman siz söylemeye çalışmayın.' derken Sekizinci Kural şöyleydi: 'Diyalogu monologla karıştırmayın.' Bu bildirinin İngiliz Solu içinde dağıtılması gerçekten yararlı olacaktır.

Sadece Prag Baharı ile kısa bir süre kesintiye uğrayan 40 yıllık monolitik Stalinist yönetimden sonra demokratik hareket hoşgörü ve anlayış yeni politik yaşama yön vermesini istiyor. Bu yaklaşımın kaynağı, ulusun kurucusu Tomas Masaryk'in ulusal gelenekleriyle bazı Aydınlanma düşünceleridir.

Prag Baharı komünistlerinin gelişmeler üzerindeki etkisini saptamak ise oldukça zordur. Bu yaşlı kuşak sahne arkasında kalmayı tercih ediyor. Bunların bazıları Charter Hareketi'nde kilit konumlara sahiptiler. Kurdukları derneğe —Obrada (Yenilenme)— polis hiç rahat vermedi fakat bu dernek farklı muhalefet grupları arasındaki birliği geliştirmede önemli bir rol oynamıştı.

Havel ve Milos Hajek'in 18 Kasım'da aralarında yaptığı toplantının ardından Yurttaşlar Forumu kuruldu, ve Ostrava'da eski çizgideki insanlar direnişten yana olmayınca başka bir Prag Baharı lideri Venek Silhan onları ikna etmeye gönderildi. Bu kişiler eski kuşaklarla yeniler arasında bir köprü görevi gördüler; Alexander Dubçek ise kilit adamdı. Dubçek, 1968 ile 1989 arasındaki bağlantıyı ve sürekliliği simgeliyordu. Fransa Devlet Başkanı Mitterand' dan beş yaş küçük olmasına rağmen gençlerin çoğu onun hakkında çok az şey biliyor ve kendilerini yönetmek için oldukça yaşlı buluyor. Ancak Dubçek için yaygın bir sevgi besleniyor. Prag'ın her tarafında onun devlet başkanı olmasını isteyen afişler yer alıyor. Aslında bir unvandan başka birşey olmayan Devlet Başkanlığı Dubçek için en uygun görevdir, çünkü Dubçek'in kendisi gelecekte üstleneceği politik rol hakkında kararsız ve belirsiz durumdadır.

Prag Baharı'nın düşünceleri geniş anlamıyla etkili olmaya devam ediyor. 20 yıl sonra bu düşüncelerin hepsinin geçerli olduğu düşünülemez, çünkü dünya değişti. Ancak etkili bir reformist kurum olan İstatistik Enstitüsü'nün başkanı olan Valtr Komarek'in söylediği gibi, 'Biz reformist bir ulusuz.' Bundan dolayı ülke çok ciddi yapısal sorunlarla —çok fazla ağır sanayi, çok az modern teknoloji, zayıf bir hizmet sektörü, aşırı kirlenmiş bir çevre— karşılaşırken, ilk belirtiler yeni yönetimin ilerlemeci bir modernizasyonu başarmaya çalışacaklarını gösteriyor. Yurttaşlar Forumu'nun 'Ne İstiyoruz' başlıklı yedi maddelik etkileyici programı demokratik siyasal bir sistem, karma bir ekonomi, sosyal adalet ve dayanışma, çevrenin korunması, 'yaşam biçiminde bir değişiklik,' ve 'yüksek ahlaki sorumluluğu' geliştiren yöntemlerle kültür, bilim ve eğitimin geliştirilmesini hedefliyor.

Bu program esas olarak bir ortanın-solu programıdır. Batı Avrupa ile karşılaştırıldığında göze çarpan en belirgin eksiklik kadın sorununa ilişkindir. Çekoslovakya'daki demokratik hareketin yöneticileri, öğrenciler arasında bile genelde erkeklerden oluşuyor. Merkezi boykot komitesinin 42 üyesinin sadece üç tanesi kadındır? Pajerova'nın kendisi, 'Bugüne kadar feminist düşüncelerle hiç ilgilenmediğini itiraf ediyor. Kadınların neden lider olmadıkları sorulduğunda, 'Kızların çoğu daktilo kullanma, yemek yapma ve buna benzer işlerle uğraşıyor. Belki bu onların doğasında vardır. Bunun nasıl açıklanacağını bilmiyorum' yanıtını veriyor.

Bu programı uygulayacak politik güçler kaçınılmaz olarak bu

safhada belli değildir. 1946'dan beri ilk serbest seçimler 1990'da yapılacaktır.Yurttaşlar Forumu seçimlere katılarak demokratik hareketin birliğini sürdürmeyi ummakla birlikte, mevki kazanma çabaları şimdiden başlamış durumdadır.

Polonya'dan farklı olarak Çekoslovak Komünist Partisi gerçek bir tarihsel güçtür. Buna rağmen Parti'nin kendisi yenileme kapasitesi ve bir koalisyon hükümetinde yer almak iiçn yeterli halk desteğini kazanma şansı kuşkuldur. Parti çaresiz bir şekilde kendini temize çıkarmaya çalışıyor. Başbakan Adamec'in açıkladığı yeni hükümet tam bir talihsizlik olmasına rağmen, eski yönetim görevden alınmış, 1968 aklanmış, parti milisleri silahlarından arındırılmıştır. Parti, 1960'lardaki gibi kendi saflarından bir reformist grubu ortaya çıkarmış görünüyor. Komünistlerin Demokratik Forumu demokratik merkeziyetçiliği çöpe atmak ve bütünüyle yeni bir politik programla yola çıkmak istiyor. Bu Forum'a önemli bir halk desteği kazandırmıştır.

Ancak Komünist Parti'nin bütün sorunu yalnızca geçmişinden kurtulmak değil, geleceğe ilişkin sosyalist öngörülerini de açıkça ortaya koymaktır. Bu noktada Prag Baharı komünistleri, bütün Avrupa soluyla düşünce işbirliği içindedir. Üyelerden biri olan, aynı zamanda Çartist ve mühendis Rudolf Slanbky açıkça söylüyor: '40 yıldır burada büyük bir toplumsal deney yaşıyoruz. Sonuçta ekonominin tümüyle devlet ve parti kontrolü altına girdiğini gördük. Eğer devlet tam bir tekel konumundaysa o zaman işleyişini iyileştirmeye gerek duymaz. Sanayi durağanlaşır. İşte bu yüzden, devlet işletmelerinin piyasa rekabetine açılması gerektiğini düşünüyoruz.' Bu insanların yeni düşüncelerini oluşturan 40 yıldır devam eden bu deneyimdir. Yeni bir sosyalist sistemin ayrıntıları ise kimsenin yanıtlayamadığı bir soru olarak duruyor. 'Sosyalizmden şimdi anladığımız mümkün olduğunca sosyal adalet, en düşük düzeyde işsizlik, en iyi sosyal güvenlik, herkes için eşit olanaklardır, fakat kesinlikle devlet mülkiyeti sistemi değidir. Sosyalist olmak istiyorsanız bunu desteklememeniz gerekir.'

Bu değerler Çekoslovak halkında derin etkiler bırakmıştır. Öğrenciler yazdıkları bildirileri 'Özgürlük, demokrasi ve sosyalizm' istemiyle bitiriyorlar. Pajerova ısrarla 'Çoğunluğumuz hâlâ sosyalizm taraflısıdır... Biz burada iyi olan şeyleri korumak istiyoruz... Belki başka bir şey bilmediğimiz için sosyalizm taraflısı görünüyoruz. Belki de İsveç'i kastediyoruz.' diyor.

Hümanist ve ahlaki değerler, güçlü kollektivist gelenekler, sosyal adalet ve sorumluluk duygusu Çekoslovokya'da derin köklere sahip görünüyor. Bunlar liberal ve sosyalist gelenekleri birleştiriyor. Bunun yanısıra, Prag Kasımı çevrenin yeni boyutunu da gündeme getirmiştir, ve en önemlisi, yeni bir politik kültür doğurmuştur. Hareket hâlâ erkekler tarafından yönetilmekle birlikte bu değişime

açıktır. Bütün bu sonulçar, diyaleg, karşılıklı anlayış ve tartışma değerlerinin benimsenen en etkin politik güç olduğu anlamına geliyor.

Stalinizm'in ve soğuk savaş döneminin çözülmesi başka bir sonuç olabilir. Doğu Almanya'daki gibi buradaki olaylar da yeni Doğu Avrupa'nın otomatik olarak Sağ'a çark etmeyeceğini gösteriyor. Özellikle Sol için muazzam olanaklar sözkonusudur. END'nin 1980 lerdeki öngörüsü —barışçıl, nükleer olmayan ve birleşmiş bir Avrupa— artık bir düş olmaktan çıkmıştır. Atlantik'in ötesinde Mr. Fukuyama 'tarihin sonu' geldiğini söylüyor; burada Avrupa'nın kalbinde ise tarih daha yeni başlıyor gibi görünüyor.

Türkçesi : **Tonguç ÇOBAN**

Romanya 6

1989 yılında bütün Doğu Avrupa'yı bir salgın gibi kaplayan dalga, Aralığın son günlerinde Romanya'yı da sardı. Yıllardır şöven bir baskı altında tutulan Macar halkın Temeşvar kentinde başlattığı gösteriler, Bükreş'e sıçradı ve ordunun taraf değiştirmesi sonucu, Çavuşesku'nun 'hanedan' sosyalizmi deneyimi sona erdi. Halen Romanya'da yönetim Ulusal Selamet Cephesinin ellerinde. Diğer Doğu Avrupa ülkelerinden farklı olarak Romanya'da muhalefet bir alt yapı oluşturmayı sağlayamamıştı. Komiteler, forumlar, muhalif sendikalar ya da kilise gibi muhalefetin önceden odaklanacağı yapılar oluşturulamamıştı. Romanya'da kilise de, Çavuşesku ile işbirliği yaptığı için itibarını yitirmişti. Bu nedenle Romanya'da Çavuşesku'nun devrilmesinden sonraki gelişmeler oldukça kaotik bir görünüm arzetti. Romanya'da seçimler Mayıs ayında gerçekleştirilecek. USC'nin seçimlere katılacağını açıklaması, siyasal partilerin gösterilerine yolaçtı. Anti komünist gösterilerde USC içinde eski muhalif KP'lilerin egemen olması öne çıkarıldı. USC ise 1977 grevlerinde Çavuşesku'yu gerileten maden işçilerinin ve kendi tabanının gösterileri ile yanıt verdi. Çatışmalar tırmanırken Şubat ayında bir uzlaşma sağlandı. Halen temsili organ niteliği taşıyan Ulusal Birlik Konseyi genişletilerek, üye sayısı 180'den 259'a çıkarıldı. Burada 114 üyelik Romanya'da kurulmuş 38 yasal partinin temsilcilerine, (bunlar arasında 1948'de zorla KP ile birleştirilen SDP, yine eski partilerden Ulusal Liberal Partı ile Ulusal Köylü Partisi de var), 27 üyelik 9 etnik gurubun temsilcilerine, (Macarlar, Almanlar, Sırplar, Çingeneler, Yahudiler, Hırvatlar, Ukraynalılar, Tatarlar, Bulgarlar, Ruslar) 114 üyelik USC'nin çeşitli halk kesimlerinden seçeceği temsilcilere, 3 üyelik eski siyasal tutukluların temsilcilerine, 1 üyelik de Konsey başkam İon İleuscu'ya ayrıldı. İleuscu daha önce USC başkanı iken, devlet başkanı statüsü kazandı. ABD dışişleri bakanı Baker, Romanya'yı ziyareti sırasında, 17 muhalefet partisinin temsilcilerine, «birleşirseniz komünistleri (yani USC'yi) devirirsiniz» diyecektir. Devlet başkanı yardımcılıklarından ikisi USC'ye, biri Liberal Partiye, biri Cumhuriyetçi Partiye, biri ise etnik guruplara ayrıldı. Bugün nüfusun % 10'unu oluşturan Çingeneler (Çavuşesku bir zamanlar 'Romanya'da Çingene yok' demişti) yanında, Yahudiler de ilk kez siyasal temsil hakkına sahip oldular.

Romanya olayları Türkiye'de ilginç bir «devrim-karşı devrim» tartışmasına yolaçtı. Derlememize aldığımız yazı, 89 Baharında kaleme alınmış, ama Romanya'daki patlamayı oldukça erken bir tarihte kestirebilmekte. Toplumsal olayları sadece komplo teorileri ile açıklayan, bunların dayandığı toplumsal çelişkileri gözardı eden yaklaşımlar Romanya olaylarında da boygösterdi. Romanya deneyiminin ayrıntılı biçimde incelenmesi önemli dersler çıkarılmasına olanak sağlayabilir. Evet, Çavuşesku'nun 'toplumu homojenleştirme', '2000 yılına kadar birleşik sosyalist bir ulus yaratma', bütün Romen halkını açlığa, soğukta yaşamağa mahkum etme pahasına kapitalist dünyaya ve Sovyetlere olan dış borçları kapatma politikası, Bükreş'in tarihi merkezini, neofaşist bir mimari yaklaşımı içinde dev binalarla yoketme projeleri, firavunvari bir imgelemle bütün doğal Tuna deltasını yoketme çılgınlığı, Kim İl Sung'dan sonra, ikinci 'sosyalist' hanedanı yaratma çabası bir fırtına ile son buldu. Bir çok üçüncü dünya ülkesinde olduğu gibi, 'komünizm', 'sosyalizm' kaba bir milliyetçiliği perdelemek için kullanıldı. Ve ne yazık ki bu kaba şövenizm deneyiminin de faturası sosyalizme çıkarıldı.

Romanya: İskambil Şatosu

Steven L. Sampson*

Romanya'nın, Doğu Avrupa'daki «kural tanımaz» tutumu, Romen Parti Sekreteri Gheorghe Gheorghiu-Dej'in, Kruşçev'in destalinizasyon girişimine karşı çıkmaya yeltendiği 1960'ların başlarında ortaya çıktı. Dej, küçük bir parti olan Romen Komünist Partisi'nin (1944'te üye sayısı 884!) «yerel» grubunun bir üyesi olmasına rağmen, Kızıl Ordu'nun arkasında Romanya'ya giren «Moskof» grubu üyeleri kadar Stalinistti. İktidarını sağlamlaştırmak için uyguladığı strateji, Kruşçev'in Romen siyasal yaşamını liberalleştirmek için yaptığı baskıya ve Romanya'nın ekonomisini Comecon'a entegre etme çabasına karşı çıkarak, (hem Parti içinde hem de genel olarak Romen halkı içinde) milliyetçiliği harekete geçirmekti.

1965'te Dej'in yerine geçen ve o günden sonra da Romanya'yı demir yumrukla yöneten Nikolay Çavuşesku, Dej'in stratejisini sürdürdü. Çavuşesku'nun popülaritesi, Çekoslovakya işgalini kınadığı ve Romenlerin kendi ülkelerindeki bir tecavüze karşı savaşacaklarını söylediği 1968'te zirveye ulaştı. O günden sonra, elindeki milliyetçilik kozunu, ülke içi desteği sağlamak, Batı'ya kendisini SSCB'ne açılan bir pencere olarak sunmak ve Batı'ya karşı Sovyetler'le pazarlık gücünü artırmak için kullandı.

Çavuşesku'nun **perestroika**'ya karşı sert eleştirileri ve ekonomik reform ve demokratikleşmeyi tümden reddetmesi, Dej'in 30 yıl önce Kruşçev'e gösterdiği tepkiye benziyor. Fakat Romanya'da o günden bu yana çok şey değişti. Çavuşesku'nun kozu tükendi. Romenler artık milliyetçiliğe inanmıyor. Ekmeğin bile karneye bağlandığı, sütün ancak sabahın üçüncü kuyrukta bekleyerek bulunduğu, çocukların aylarca et yemediği ve süpermarketlerin yalnızca konserve domates sattığı bir ülkede milliyetçilik tek başına karın doyurmuyor.

Romanya'nın krizi, topyekûn olmasıyla, diğer Doğu Avrupa devletlerininkinden ayrılır: Polonya ekonomik sorunlara sahip olabilir, fakat siyasal ve kültürel olarak, «özgür» değilse bile kaotiktir. Doğu Almanya ve Çekoslovakya baskıcı olabilir, fakat geceleri caddeler hâlâ aydınlıktır, televizyonları açıktır ve benzin karneyle ayda 40 litre verilmemektedir. Doğu Almanların, Çeklerin ya da Po-

* TELOS Dergisinden çevrildi (Bahar 1989).

lonyalıların haberleşme ya da evlerindeki bilgisayarlar için yedek parça eksikliği gibi şikâyetleri, Batı'ya yaptıkları gezilerden her zaman tuvalet kağıdı, tereyağı ya da salamla geri dönen Romenlerin durumuyla karşılaştırılamaz bile. Romanya, Doğu Avrupa'nın yaşam standardı en düşük, siyasal olarak en baskıcı, kültürel olarak en durgun ve ideolojik olarak en Stalinist ülkesidir.

Romanya «Afrikalılaşmaktadır»; yani, ancak geçinecek ve hayatta kalacak bir duruma gelmiştir. İnsanlar küçük toprak parçalarını ekiyorlar ve evlerini ısıtmak için tahta bankları çalıyorlar. Romen toplumu, rejimin doğurduğu aşırı milliyetçilik, hatta Yahudi karşıtlığı (anti-Semitism) biçimindeki etnik çatışmaların böldüğü bir toplumdur. Ve Romanya, eleştirileri, «Bu bize özgü bir sosyalizmdir.» diyerek yanıtlayan tipik bir Afrika sosyalisti ile karşılaştırılabilecek lidere sahip bir ülkedir. Kim Il Sung ve Kaddafi ile iyi ilişkileri olan Çavuşesku'nun en yakın arkadaşları da Bokassa ve Şah'tı (ve de Richard Nixon!). Romanya, Kral ve Kraliçe'nin «hanedanlıkla» (nepotistic «sycophantocracy») yönettiği bir ülkedir. (Elena, Partide iki, hükümette üç numaradır, ve resmi unvanı «Yoldaş Akademisyen Doktor Mühendis Elena Çavuşesku»'dur).

Çavuşesku, Romen milliyetçiliğini canlı tutarak Romenlere bir güvenlik subapı vermişti: işçiler ve aydınlar, Rus düzenini istedikleri gibi eleştirebilirler ve Transilvanya'yı geri almaya yönelik Macar entrikalarına karşı seslerini yükseltebilirlerdi. Fakat bu, artık işe yaramıyor. Çünkü, Çavuşesku'nun Romanya'nın borçlarını yaşam standardını düşürerek kapatma politikası, ülkeyi ölüm-kalım sınırına getirmiştir. Yiyeceğin, yakıtın, ısınmanın (dairelerde 14°C ye kadar), benzinin, elektriğin (her daire için 10 watt'lık bir ampul), kağıtın, kibritin ve hatta televizyonun (günde sadece 2 saatlik yayın) karneye bağlanmasıyla birlikte Romenler de aynı duruma gelmiştir. Brasov, Sibiu, Timisoara, Turka ve Cluj gibi Transilvanya kentlerindeki en son protesto gösterilerinde Romenlerin, Macar ve Alman kardeşleriyle birlikte «Çocuklarımıza ekmek, evlerimize sıcaklık» talebini yükselttikleri gözlenmiştir.

Ağustos 1977'de, grevci kömür madencileri, iyi yürekli çar gibi sorunlarına çare bulması için Çavuşesku ile resmî bir görüşme talep etmişlerdi. On yıl sonra, Kasım 1987'de ise Brasov işçileri, «Kahrolsun Çavuşesku, Kahrolsun Alçaklar.» yazılı pankartlar taşıyorlardı. Sadece lider değil, onun dalkavukları da gitmeliydi. İşçiler artık «çarlarıyla» konuşmak değil, onun devrilmesini istiyorlardı. Ve bunu göstermek için Parti binalarını ateşe veriyor, et ve kahve gibi ender bulunan gizli lüks mal stoklarını serbest bırakıyorlardı.

Çavuşesku kendi ülkesinde tecrit olmuştur. Kardeşlerine, orduda ve polis örgütünde yöneticilik vererek, bu kurumların meslekî canlılığını zayıflatmıştır. Karısını ve oğlunu önemli Parti mev-

kilerine getirerek, diğer Parti militanlarının cesaretini kırmıştır. Ailesine önemli imtiyazlar sağlayarak seçkinler arasında kızgınlığa neden olmuştur. Yüzbaşılar bile yiyecek kuyruklarında beklemektedirler: herhangi bir Doğu Avrupa ülkesinde yiyeceğin karneye bağlandığı en karanlık günlerde bile az görülen bir manzara. Eski Parti sekreterlerinin de içinde olduğu altı eski Parti üyesinin, Çavuşesku'ya gönderdiği olağandışı mektup, Parti'nin Stalinist çekirdeğine kadar yayılan kızgınlığın derinliğini göstermektedir. Diğer eleştiriler yanında mektup Çavuşesku'yu güvenlik organlarını kötüye kullanmakla suçluyor. «Securitate, sosyalist düzeni sömürücü sınıflara karşı savunmak» yerine, «haklarını isteyen işçilere ve işçilerin şikâyet hakkı olduğunu savunan eski Parti üyelerine karşı kullanılıyor.» Gizli Polisin bu amaçla kullanılması seçkinler arasında şu hisse yol açacaktır: Çavuşesku, yaşamı herkes için zahmetli bir hale getiriyor.

Ayrıcalıksız bir yaşam sürmek zorunda kalan bu Romenler, duvarlara yazılan yazılar, tramvaylarda dağıtılan bildiriler ve çeşitli fabrikalarda yapılan protestolar gibi mümkün olan her protesto yöntemini kullanarak içinde bulundukları sefalete tepki gösteriyorlar. Ancak, Doğu Avrupa ölçütleriyle karşılaştırıldığında bu protestolar sayıca az, dağınık ve kolaylıkla bastırılabilir durumdadır. Bir muhalefet hareketi yoktur, sadece çeşitli muhalifler vardır. Romenler, tercihlerini yürüyerek yapıyorlar: çoğunluğu Macar kökenli 30 000 kişi siyasal sığınma istemiyle Macaristan'a gelmiştir. Romenler, Doğu'ya, hatta Ukrayna'ya bile kaçıyorlar ve Sovyetler tarafından ülkelerine iade edilmiyorlar.

Çavuşesku bugün herşeye sahip olmakla birlikte, onun yasadışı olduğunun farkına varan Batı'daki kural tanımaz statüsünü yitirmiştir. Romanya, Gorbaçev'in ortak Avrupa evinde soğuk rutubetli bir bodrumdur. Bugün Batılı diplomatlar, arabuluculuk yapması için Çavuşesku'ya gereksinim duymuyorlar, çünkü artık Macarlar gibi daha esnek arabulucular ve Gorbaçev var. Romen malları ve emeği ise düşük kalitelidir, rekabete elverişsizdir ve gereksizdir. Danimarka ve Portekiz, Bükreş büyükelçiliklerini tamamen kapatmıştır.

Romanya Doğu Avrupa'dan gittikçe kopmaktadır. Macaristan' da, Transilvanya'da Macarlara yapılan muameleye ve Çavuşesku'nun ekonomik rasyonellik adına binlerce köyü ortadan kaldırma programına karşı birçok protesto gösterisi yapıldı. Yugoslavlar ve Bulgarlar, Romanya'nın Tuna nehrini kirletmesini kınadılar. Birleşmiş Milletler'de, diğer Doğu Avrupalı müttefiklerin kaçınmasına rağmen, —ilk kez— Macaristan, Romanya'da insan hakları ihlallerinin araştırılması için Batı'nın yanında oy kullandı. Çavuşesku'nun diplomatik olarak yabancı ülkelere yaptığı ziyaretler ve kurduğu ilişkiler Romanya'nın gereksindiği madenlere sahip Üçüncü Dünya ülkeleriyle ya da ürettikleri petrolü Romen yapımı el silahlarıyla veya ta-

rım ürünleriyle değiş - tokuş edebilecek bazı Ortadoğu ülkeleriyle (İran) sınırlıdır.

Bazı Romenler, artniyetli olarak, Gorbaçev'in Çavuşesku'yu diğer Doğu Avrupa ülkeleri için olumsuz bir örnek oluştursun diye ayakta tuttuğunu düşünmektedirler. Kuşkusuz bu, bir hüsnü kuruntu. Gorbaçev Çavuşesku'dan kurtulmak istiyor ama yapamıyor. Çavuşesku'nun, Romenlerin sosyalist mülkiyeti kapitalistlere asla geri vermeyeceğine, aslî ögenin üretici güçlerin gelişmesi olduğuna ve Partinin öncü rolünün tartışılmazlığına ilişkin kararlı tavrı, ve **perestroika**'yı anarşiye giden bir adım olarak değerlendirmesi karşısında Gorbaçev'in öfke duyması gerekir. Çavuşesku **perestroika**'yı tamamen reddediyor: kendi doğum gününde yaptığı olağandışı bir konuşmada Romanya'nın ekonomik ve siyasal durumunu dikkatle incelediğini ve mükemmel bulduğunu söylemiştir!

Romen - Sovyet ilişkileri, kısmen Çavuşesku ve Honecker'in **perestroika**'ya karşı birleşmesi ve kısmen de Romen halkının eskiden yalnızca bir düşman olarak gördüğü SSCB'den bugün bir çözüm beklemesi yüzünden, gittikçe daha da gerginleşmektedir. Bükreş' teki Sovyet büyükelçiliği de ABD büyükelçiliği gibi duvarla çevrilmiştir. Buna karşılık bazı kimseler tepkilerini tamamen ilişkiyi keserek gösterirken, diğer kimseler tarihsel bir geridönüşle, Çavuşesku'dan kurtulmak için Sovyetler'in Romanya'yı işgal etmesini istiyorlar. Romen aydınları çözüm için ilk kez Doğu'ya yöneliyorlar. SSCB'deki olayların Romen basınında haber olarak verilmesi üzerinde uygulanan sansür, Romenleri Moskova Radyosu ve Özgür Avrupa Radyosu'nun ikisini birden dinlemeye yöneltmiştir.

Romanya'da gerçek bir reformun başlaması — dinsel grupların, etnik azınlıkların protestolarıyla ya da işçi ayaklanmalarıyla olmayacak. Ne de aylardır Cluj kentinde ev hapsinde tutulan felsefeci Doinea Cornea gibi, rejimi hümanist bir temelde eleştiren az sayıdaki aydınla. Reform için gerekli olan şey, Parti içinden bir çeşit reform hareketi ya da grubunun çıkmasıdır. Bu anlamda, altı eski üst düzey Parti üyesinin —ki hiçbiri masum değildir— imzaladığı olağandışı mektup çok önemlidir. Bu mektup, Çavuşesku'yu insan haklarını çiğnemekle, köyleri mantıksızca ve kötü planlamayla yok etmekle, tarımdaki düzensizlikle ve Romanya'yı Avrupa'nın diğer kısmından tecrit etmekle (Romanya'yı «Afrika'ya yaklaştırmakla») suçlamaktadır. Çavuşesku, Stalinist olduğu için değil, Marksist ilkeleri terkettiği ve polis örgütünü kötüye kullandığı için eleştiriliyor. Ancak mektuba imza atan Romen **nomenklatura**'sının bu seçkin şahısları, Çavuşesku'yu yakınlarını kayırdığı için eleştirmiyor, istifa etmesini de istemiyorlar. Bu **aparatcik** kızgınlığını Romen komünizmine değil, Çavuşesku'ya yöneltiyor. Marksizm'in çöktüğü kabul edilmiyor, fakat Çavuşesku'nun Marksizm'e ihanet ettiği vurgulanıyor.

Çavuşesku, halen ülkede olan imza sahiplerini gözaltına alarak, bunların bazı yakınlarını devlete ihanet suçundan tutuklatarak ve Maliye ile Tarım Bakanlarını yetersiz oldukları gerekçesiyle görevlerinden alarak bu mektuba duyduğu tepkiyi hemen göstermiştir. Ancak şu soru gündeme geliyor: Eğer herkes Çavuşesku'ya karşıysa onu iktidarda tutan nedir? Gizli polisin vahşi tutumu yeterli bir açıklama değildir, çünkü bu vahşilik zayıflığın bir ifadesidir. Bir gizli polis örgütü görevini tam olarak yapabilmek için vatandaşların işbirliğine gereksinim duyar. Romanya'da güçlü olan gizli polis değil, her köşeye yayılan muhbir ağıdır. Neden muhbir ağı bu denli geniştir? Ve daha ne kadar genişleyecektir? Eski üst düzey Parti üyelerinin protestosu Çavuşesku karşıtı bir Parti grubunun oluşturulmasında önemli bir adımdır. Bu grubun kendilerini suçlamayan polis örgütünün zımnî desteğini kazanması ve aynı zamanda uluslararası desteği kazanması da önemlidir (İmzacıların ikisi Romanya'nın «bağımsız» dış poliltikasını oluşturmada önemli rol oynamışlardı).

Ancak şu soru hâlâ gündemdedir: eğer herkes Çavuşesku'ya karşıysa, eğer hiçbir şey gerektiği gibi işlemiyorsa rejim neden yıkılmıyor? Belki de Çavuşesku yönetimi, Şah ya da Marcos ya da Papa Doc yönetimleri gibi küçük bir dokunuşla yıkılabilecek bir iskambil şatosudur. Bu dokunuş, ülke içinde yapılan protestoların, Parti'de oluşacak bir reformist grubun ve Doğu'dan gelecek bir dış baskının birleşimi şeklinde olabilir. İskambil şatosu bir süre ayakta durabilir, ancak sallandığı zaman birdenbire tümüyle çöker. Şu anda Romanya, 1950'lerdeki Orta Avrupa'ya benziyor: işçi protestoları, sivil toplumun yeniden kurulmasından çok, duyulan öfkeyi gösteriyor. Aydınların çoğunluğu ise seslerini yükseltmeye alışkın değil. Reform için mücadele yerine ülkeden kaçmayı yeğlemektedirler. Ve reformcular, rejimi Marksizm'e ihanet olarak değerlendiren eski tutucu Marksistlerdir. Kısacası, Doğu Avrupa'da ortaya çıkan toplumsal hareketler açısından bakıldığında Romanya «geri kalmıştır.»

Partide daha önce bir reform grubunun ortaya çıkmaması şimdiki «reformcuları» diğerlerinden farklı kılıyor: bu reformcuların mazileri çok temiz değildir. Bu yüzden, bunlardan beklenebilecek, belli bir meşruiyet kazanabilmeleri için, tüm Romenlerin istediklerini yapmalarıdır: dükkânları tekrar et ve yumurta ile doldurmak, ışıkları tekrar yakmak, Romenlerin kendi yatak odalarında donmamaları için havagazını açmak, kendi arabalarını sürebilmeleri için onlara yeterli benzin vermek, televizyonda biraz kovboy filmi yayınlamak, aşırı milliyetçiliğe ve kişi kültüne bir son vermek.

Görüldüğü gibi mütevazi olan bu talepler, Romenlerin beklentilerinde bir devrime yol açabilir. Ancak ondan sonra Romen tipi bir **perestroika**'ya doğru yönelişten sözedebiliriz. Fakat düşüncenin

dile getirilişinin yalnızca Rus karşıtı, Macar karşıtı ve Yahudi karşılı patlayışlar biçiminde ortaya çıktığı himayenin, hısımlığın ve bahşiş'in sivil toplumdan daha eski bir geçmişe sahip olduğu ve ulusal düsturun, «eğilen baş kesilmez» olduğu bir ülkede, bunun nasıl bir siyasal kültürü beraberinde getireceği ve yeni yönetimin bunu nasıl çalıştıracağı merak konusudur.

Romanya'da perestroika'ya doğru bir yönelimin olmamasını nasıl açıklayabiliriz? Tek kısıtlayıcı etmen olarak yalnızca Çavuşesku'nun kişiliğine vurgu yapmak kuşkusuz çekici bir açıklama tarzıdır ve mantıksız da değildir. «Bazı sosyalist ülkelerdeki gelişmelerden» duyduğu ciddi «kaygıyı» birçok kez ifade eden Çavuşesku tutucu bir Marksisttir. Siyasal olarak olgunlaştırdığı ideolojiyi kolayca terketmesi mümkün değildir. Partinin öncü rolüne, merkezî planlamanın üstünlüğüne, «sosyalist mülkiyetin önemine ve sosyalizmin kapitalizmden doğal olarak daha ileri olduğuna içtenlikle inanmaktadır. Parti kadrolarının «seçkinliğini» ve Romen kalkınma modelinin ülkenin «özgün tarihsel gereksinmelerine» tam olarak uygun oluşunu defalarca övmüştür. Planlar her zaman «kusursuz» olarak kabul edildiğinden Çavuşesku, Romanya'nın ekonomik «kusurlarının», yeterli devrimci uyanıklıktan yoksun kişilerin tembelliğinden kaynaklandığını kolaylıkla iddia edebilmektedir.

Ancak perestroika'nın ilerlemesinin ya da engellenmesinin yalnızca bir lider iradesine bağlı olduğunu söylemek, bizim yirmi yıldır Doğu Avrupa'ya ilişkin düşüncelerimize egemen olan totaliter yönetim altındaki toplum modeli biçimine geri dönmek anlamına gelecektir. Çavuşesku'nun kendi inatçılığı ve perestroika korkusu kadar, Romen toplumunun, düşüncelerini değiştirmesi ya da denetimi bırakması için yönetici zümreye baskı yapma deneyiminin olmaması da aynı derecede önemlidir. Çavuşesku'nun reformları başlatması için, kitlelerden ve seçkinlerden çok az baskı gelmektedir. Romen halkının protestoları, ya işçilerin yiyecek, ısınma, ücret gibi kamu ürünlerinin kendi hakları olduğunu dile getirdikleri kendiliğinden hareketler ya da kısaca ekonomik yoksulluk ve siyasal baskının «reddi» olarak ortaya çıkmaktadır. Çavuşesku grubunun devrilmesinin dışında alternatif bir program henüz öne sürülmemiştir.

Seçkinler arasında hiçbir reform grubu, toplumu kendine çekebilecek anlamlı bir seçenek yaratabilmiş değildir. Romen seçkinleri içindeki teknokratlar ve uzmanlar, Çavuşesku ve karısının göreve getirdiği «kızıllara» karşı sürekli savunma konumundadır. Çok fazla yabancı kredi alındığı, gıda üretiminin artmadığı ya da kömür üretiminin hedeflendiği gibi olmadığı ortaya çıktığında Çavuşesku, hem «uzman» hem de «kızıl» olan çeşitli Bakanların yerlerini periodik olarak değiştirmekte ya da günah keçisi olarak görevinden almaktadır. Bu durum, seçkinlerin bağımsız bir iktidar

tabanı inşa etmesini ve Parti ya da devlet aygıtı içinde güçlü birlikler oluşturmasını önlüyor. Sonuç olarak, hoşnutsuzluk ekonomik ve siyasal bir reform planı hazırlamaktan çok lidere duyulan bir tepki, biçimine bürünüyor. **Perestroika** ve **glasnost** yerine, Çavuşesku'ya protesto mektubu gönderen altı Parti üyesi gibi hoşnutsuz aydınlar ve Parti seçkinleriyle karşılaşıyoruz.

Perestroika'yı başlatması için yönetime baskı yapacak iç güçlerin yokluğu, Çavuşesku'yu bu doğrultuya yöneltecek dış güçlerin yokluğuyla birbirini tamamlıyor. Sovyetler, Romanya'da olup biteni eleştirebilir, fakat bir çözüm empoze edecek konumda değildir. Sovyetlerin, **perestroika**'yı zorla benimsetmesi mümkün olmadığı gibi, Sovyet İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla yeterince uğraşması, Romanya'ya bir müdahele olasılığını da gündem dışına çıkarıyor. Sovyetler'in bütün yapabileceği, Doğu Avrupa'ya nasıl bakıyorsa, aynı şekilde Romanya'daki durumu eleştirmek ve Polonya ve Macaristan'daki liberalleşmeye sınırlamalar koymaya çalışmaktır. Çavuşesku, doğal olarak, **bu** sınırlamaların yanına yaklaşmak niyetinde değildir, böylece göreli olarak güvenli bir konumdadır. Çavuşesku'yu **perestroika**'ya yöneltecek bir olasılık, Batı'nın uygulayacağı ticarî müeyyideler ya da Ortak Pazar, Dünya Bankası veya tek tek ticarî ilişki kurduğu Batı Almanya gibi ülkelerin uygulayacağı siyasî tecrit biçimindeki baskıdır. Ancak bu da gittikçe önemini yitiriyor, çünkü Romanya tüm borçlarını ödemiştir, Batı ile ticareti kısmıştır ve otokratik «Arnavut» ekonomik modelini yaşatmayı denemektedir.

Çavuşesku sonrası yönetimin en önemli görevi toplumsal canlanmayı destekleyen bir değerler sistemi yaratmak olacaktır. Burada tek mümkün çözüm, kişisel değerleri toplumsal değerler düzeyine yükseltmektir. Kişisel değerler içinde eğitim, sıkı çalışma ve maddî ödüller, meslekî rekabet, tüketicilik, seyahat, bireysel özgürlükler, aileler için güvenli bir yaşam, çocuklar için güvenli bir gelecek bulunuyor. Bunlar, «uzmanların» karşısına «kızılları», mesleki rekabetin karşısına siyasal etkinliği ve tüketiciliğin karşısına fedakârlığı koyan Çavuşesku'nun değerleri değildir kuşkusuz. Çavuşesku'ya göre bu kişisel değerler «egoist» eğilimlerdir. Ancak bu değerler çalışan sınıfın değerleridir ve Romanya ayaklarının üzerine doğrulmak için bu çalışan sınıfa gereksinim duymaktadır.

Çavuşesku sonrası yönetim de fedakârlığa gereksinim duyacaktır, ancak bu «milliyetçilik», «sosyalizm» ya da «kalkınma» gibi gözden düşmüş kavramlarla gerekçelendirilemeyecektir. Sadece kişisel değerler toplumu daha çok fedakârlık için harekete geçirme gücüne sahiptir. Yeni rejim «egoist» olarak tanımlanan kişisel eğilimleri toplumsal değerlere dönüştürmek zorundadır. Gelecekteki yönetim, «yenilenme» ve «çalışmaya başlama» temelinde bir uzlaşma zemini oluşturarak ve **kişisel** ödüllendirme yoluna başvurarak Ro-

manya'yı içinde bulunduğu krizden çıkarabilir. Böyle bir uzlaşma, toplumu hemen çalışkanlığa itmeyebilir, ama zor yöntemlerine, yararsız sloganlara, askeri düzenlemelere ya da güncel anti-Sovyetizm şiarına başvurmaksızın onları harekete geçirecektir. Çavuşesku sonrası Romanya'sı yalnızca **kişisel değerleri toplum gündemine** sokarak yeni bir toplumsal uzlaşma yaratabilir. Bu, kendi başına, Romanya'ya, 1960'lardaki gibi bir dinamizm ve meşruiyet kazandırmayacaktır, fakat en azından içine düştüğü bataklıktan kurtulmasına yardım edebilir. Eğer Çavuşesku sonrası yönetim böyle bir strateji izlemeye gönüllü olmazsa, zaten tükenmiş olan toplum daha çok parçalanmaya, umutsuzluğun doğurduğu artan toplumsal bunalıma ve kaotik şiddet hareketlerine maruz kalabilir.

Türkçesi: Tonguç ÇOBAN

BİR BELGE

ROMANYA ULUSAL KURTULUŞ CEPHESİNİN RESMİ BİLDİRİSİ

Vatandaşlar,

Şu anda tarihi bir an yaşıyoruz.

Ülkeyi felakete sürükleyen Çavuşesku yönetimi devrilmiştir.

Hepimiz biliyor ve anımsıyoruz ki bütün ülkeyi sevince boğan zafer, halkın, bütün milliyetlerin ve hepsinden önce, kendi kanları pahasına bize ulusal şeref duygusunu tekrar kazandıran muhteşem gençliğimizin fedakârlık duygusunun sonucudur.

Yıllar boyunca yaşamlarını tehlikeye atarak zalimliğe başkaldıranların bu başarıdaki payı büyüktür. Romanya'nın siyasi ve ekonomik yaşamında yeni bir sayfa açılmıştır.

Biz bu önemli noktada, Romanya ordusu tarafından desteklenen ve totaliter zulüm yıllarında özgürlük ve şeref uğruna savaşan ülkedeki bütün sağlıklı güçleri, örgütleri ve grupları milliyetlerine bakmaksızın birleştiren Ulusal Kurtuluş Cephesini kurmaya karar verdik.

Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin amacı demokrasiyi kurup, Romanya halkının özgürlük ve şerefini korumaktır.

Bu andan itibaren, Çavuşesku yönetimine ait bütün güç unsurları dağıtılmış, hükümetin işine son verilmiş, devlet konseyi ve bağlı kurumların etkinliklerine son verilmiştir. Bütün güç Ulusal Kurtuluş Cephesi tarafından oluşturulan konseyin elindedir.

Ordunun bütün etkinliklerini düzenleyen Yüksek Askeri Şura ve İçişleri Bakanlığı birimleri Ulusal Kurtuluş Cephesi emri altına alınmıştır. Ülke çapındaki şehir, kasaba ve köylerdeki yerel yönetim Ulusal Kurtuluş Cephesi Konseyi tarafından düzenlenecektir.

Halk komitelerinin ve kamunun güvenliğinin sağlanması amacıyla milis güçleri görevlendirilmiştir. Konsey, nüfusun gıda, elektrik, ısıtma, su, ulaşım ve sağlık hizmetlerinin sağlanması için gerekli bütün önlemleri alacaktır.

Ulusal Cephe'nin programı aşağıdaki şekildedir:

1. Tek partinin egemenliğine son verip, çoğulcu bir demokratik hükümetin kurulması.
2. 1990 Nisanında serbest seçimlere gidilmesi.
3. Devlet içindeki yasama, yürütme ve yargı güçlerinin ayrılması ve bir veya en fazla iki dönem için bütün siyasi liderlerin seçimi.
4. Ekonominin güvenilirlik ve verimlilik tabanında yeniden örgütlenmesi. Eğitim sisteminin demokratik ve insancıl tabanda yeniden oluşturulması. Romen halkına büyük zararlar veren dogmaların yokedilmesi ve gerçek insanlık değerlerinin oluşturulması. Kan-

dırmaca ve sahtekârlığın ortadan kaldırılması ve bütün etkinlik alanlarında hak ve adaletin sağlanması. Ulusal kültür gelişiminin yeni bir temele oturtulması. Basın, radyo ve televizyonun despot güçlerin ellerinden alınıp halkın yönetimine verilmesi.

7. Ulusal azınlıkların hak ve özgürlüklerine saygı gösterilmesi ve eşit haklara sahip olmalarının sağlanması.

8. Başta halkın günlük gereksinimleri olmak üzere bütün ticaretin örgütlenmesi. Bu noktada bütün tarımsal ürün ihracatının durdurulup, petrol ürünlerinin ihracı azaltılacak ve ilk olarak halkın ısınma ve aydınlanma gereksinimleri karşılanacaktır.

9. Ülkenin dış politikası iyi komşuluk ilişkilerine, dostluğa ve dünya barışına dayanacaktır. Biz kıtadaki bütün insanların ortak evi olarak birleşik Avrupa'nın kurulmasına katkıda bulunacağız. Romanya'nın uluslararası yükümlülüklerini, Varşova Paktı ile ilgili olanlar başta gelmek üzere yerine getireceğiz.

10. İnsan gereksinimlerine, haklarına ve özgürlüklerine dayanan ve özellikle serbest dolaşım özgürlüğünü getiren iç ve dış politika güdeceğiz.

Biz bu cepheyi oluştururken Romanya'da demokrasiyi, özgürlüğü ve bütün halkın onurunu koruyarak sivil bir toplum oluşturmamızı sağlayacak her şeyi yapmaya karar verdik.

Geçici Konsey şu üyelerden oluşmaktadır:

Doina Cornea, Ana Blandiana, Mircea Dinescu, Laszlo Tokes, Dumitru Mazilu, Dan Deşliu, General Stefan Guşe, General Victor Stanculescu, Aurel Dragoş Munteanu, Corneliu Manescu, Alexandru Birladeanu, Silviu Brucan, Petre Roman, Ion Caramitru, Sergiu Nicolaescu, Mihai Munteanu, Mihai İspas, Gelu Voican, Voiculescu, Dan Martian, Yüzbaşı Lupoiu Mihail, General Voinea, Yüzbaşı Dumitrescu Emil, Neacşa Vasile, Ciontu Cristina, Baciu Marian, Bogdan Teodoriu, Eugenia Iorga, Negritiu Paul, Manole Gheorghe, Vladimir Ionescu, Marian Mierla, Constantin Ivanovici, Ovidiu Vlad, Bucurescu Valeriu, Ion Iliescu.

* * *

Bu bildirinin radyoda okunmasından sonra konuşan Ion Iliescu şöyle dedi: «Çok kısa sürede oluşturulmuş bu konsey geçici yapıda olup yeni üyelere açıktır. Bu liste konseyin kesin yapısı değildir. Şu anda ülkemizdeki değişimlerle bağlantısı olan kişilerin yalnızca bir kısmından söz ettim. Zulüm yıllarında özveri ruhlarını koruyanlar, o günlerde yaşamlarını tehlikeye atarak siperlerde yer alan gençler, işçi temsilcileri, öğrenciler, orduda yer alan aydınlar ve yeni düzenin kurulmasında etkin rol oynayan bütün güçler, konsey listesi içinde yer alma hakkına sahiptir. Konseyin oluşturulması için savaşta yer alan her sınıftan insandan ve sosyal güçten teklif bekliyoruz.

Bu bildiri Romanya'daki yeni iktidarın örgüt programının ilk şeklidir.

Bulgaristan 7

Bulgaristan'ın diğer Doğu Avrupa ülkelerinden oldukça farklı özellikleri var. Her şeyden önce KP, 100 yıllık tarihi köklere sahip: Bulgaristan (Dar) Sosyal Demokrat Partisinin bir devamı, KP'nin de içinde yer aldığı Vatan Cephesi 1942 yılında kuruldu, Nazilere ve Faşist rejime karşı silahlı direniş yürüttü ve 2 Eylül 1944 anti faşist ayaklanmasını gerçekleştirdi. Vatan Cephesi ve Çiftçi Partisi ile geleneksel ittifak politikası 1955'te yeniden canlandırılmağa çalışıldı.

Bulgaristan geleneksel olarak Rusya ile hep iyi ilişkilere sahip oldu ve halk arasında da Rusofil duygular egemendi. Bunda 1878'de Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasında Rusya'nın baş rolü oynamasının da etkisi vardı. Bulgaristan Doğu Avrupa ülkeleri arasında kapitalist ülkelerle dış ticaret ilişkileri en başarılı yürüten ülke oluşu ile dikkatleri çekti. Dış ticaret açığı vermediği gibi, dış borçları da önemsiz bir düzeyde idi.

Sovyetler'deki Gorbaçov politikaları, 1989'da Bulgaristan'da da doğrudan etkilerini gösterdi. Jivkov'un yürüttüğü şövenist, 'birleşik sosyalist ulus' kuramı doğrultusunda politikalarının iflas etmesi de bu süreci hızlandırdı. Önemli boyutta bir ekonomik kriz yaşandı. Sonuçta, süreci tıkayan Jivkov ekibinin tasfiyesi ile, yine parti 'önderliğinde' çok partili bir siyasal rejime ve 'sosyalist yönelimli piyasa ekonomisine' geçiş süreci başlatıldı.

Bulgaristan'da seçimler Haziran ayında yapılacak. Mayıs'ta partinin adını değiştirmesi konusu karara bağlanacak. Seçimlerde partinin % 30 düzeyinde oy alması bekleniyor ki, bu da partinin birincil konumunu yitirmemesi anlamına geliyor. Bundan dolayı 23 muhalefet gurubu ve partisi Demokratik Güçler Birliği adlı bir blok oluşturdular. DGB ilk konferansını 11 Mart'ta Filibe'de topladı. Bu toplantıya Türk ve Çingene azınlıktan temsilciler çağrılmadılar. KP'nin yerel örgütlerinde de şöven eğilimler hâlâ egemen. Jivkov yanlıları, Türk azınlığa haklarının iadesine karşı çıkan etkili gösteriler düzenleyerek dişlerini gösterdiler. BKP Şubat ayında toplanan 14. Kongresinde örgüt içi yapısal değişikliklere de gitti. MK dağıtılarak, yerine 153 üyeli bir Yüksek Parti Konseyi oluşturuldu. Parti içinde farklı eğilimlere izin verilecek ve bunlar YPK'de temsil olanağına sahip olabileceklerdi. Öte yandan hiç bir düzeyde iki dönemden daha fazla görev alınamayacaktı.

Nisan 1990'da isim değiştirme dalgasına BKP de katıldı ve adını Sosyalist Parti olarak değiştirdi. Bu da insanların adı ile uğraşan bir partiye tarihin cilvesi idi.

Türklerden sonra Pomaklar ve Çingeneler de eşit haklar için harekete geçtiler. Buna karşılık şöven Bulgarlar ise, Ulusal Çıkarları Koruma Cephesi adlı bir örgüt oluşturdular. Bağımsız işçi sendikaları da ayrı bir baskı gücü olarak grevlerle kendini duyurdu. Öte yandan Sofya bir gösteriler kentine dönüştü. Muhalefet grupları, KP'nin daha şimdiden bir koalisyon hükümeti içinde birlikte yeralma önerisini reddettiler.

Derlememizde, Bulgaristan konusunda, ulusal sorunun gelişimine ilişkin ayrıntılı bir incelemeye yer verdik. Türk ve Bulgar yönetimlerinin ortak paydası olan şövenizmin Bulgaristan'daki uygulanışı konusunda ilk kez ayrıntılı bir inceleme Türkçede yayınlanmış olmaktadır.

«Kaynaşmış Sosyalist Millet»ten Yenilikler: Bulgar Halk Cumhuriyeti ve Türk Azınlık İlişkisi (1944-1985)

Torsten F. Baest*

«Ne mutlu bulgarım diyene»
(Modern Türk Atasözü)*

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti (BHC) ve onun öncüsü Bulgar Komünist Partisi (BKP) 1944'ten itibaren uzun yıllar uluslararası bir saygınlık sağlayamadı. Parti ve Halk Cumhuriyeti açısından son bir kaç yıldır yine aynı durum sözkonusu. Gerek 50'li ve 60'lı yılların stalinist çizgisi gerekse Sovyetler Birliğine olan «sarsılmaz bağlılığı» ülkeye «16. Sovyet Cumhuriyeti» namını kazandırmıştı. Halk Cumhuriyeti, ancak 70'li yıllar boyunca gösterdiği yoğun çabalarla bu nitelemeden kurtuldu. İzlediği pragmatik sanayi ve tarım politikası, dış politika konusunda ve özel olarak Balkanlar'a yönelik politik önerileri (örneğin Balkanlar'da atom silahlarından arındırılmış bölge) ve nihayet dış ülkelerde izlediği geniş kapsamlı ve gösterişli kültürel tanıtım politikası, 80'li yılların başında Bulgaristan'ın uluslararası saygınlığını yeniden kazanmasını sağlamıştı ki, Papa Suikastı'nda ortaya çıkarılan «Bulgar Parmağı» ve Güney Afrika Cumhuriyeti'ne yaptığı silah satışları, BHC'nin uzun çabalar sonucu elde etmeye başladığı saygınlığını yerle bir ediverdi. Parti ve devlet yönetiminin 70'li yıllarda ülke içinde de artmaya başlamış olan saygınlığı, 1981'de ölen politikacı Ludmilla Zivkova'nın mistik kültü yüzünden değilse bile, eski kocası İvan Slavkov'un acaip işleri ve hükümetin başarısız tüketim politikası yüzünden azaldı.

Ülkenin gerek iç, gerekse dış politika açısından içinde bulunduğu bu nazik durum, bir de Sovyetler Birliği'nde yaşanan «selef problemleri» yüzünden iyice çapraşıklaştı. Tam da bu noktada, 1984 sonunda Bulgar Yönetimi yönetsel-askeri bir programla desteklenen yeni girişimini başlattı. % 10'luk oranıyla ülkedeki en güçlü ulusal azınlığı teşkil eden Türklerin «türk-islam» isimlerini bulgar-slavcaya değiştirmek. BKP açısından —ki partinin politbürosunda Dülgerof gibi «eskibulgarca» isimler de bulunmaktadır— bu girişim ilk anda yeni iç ve dış sorunlar yaratmaktan başka bir işe yaramıyor

* **Ost-Europa İnfo**'dan çevrildi (1986).
(*) Deyim yazının orijinalinde Türkçe olarak geçmektedir.

gibi gözükmekte. Biz bu makalede BKP'yi böylesi bir politika izlemeye götüren nedenleri araştırmaya çalışacağız. Ancak önce Bulgaristan'daki devlet-azınlıklar ilişkilerine ve 1944'ten beri BKP'nin izlediği azınlıklar politikasının arka planına bir göz atmakta yarar var.

Bulgaristan ve Bulgaristan'daki Azınlıklar

Her ne kadar BHC, homojen bir etnik yapıya sahip olduğu yönünde —özellikle 70'li yılların başından itibaren— propaganda yapsa bile, ülkenin etnik açıdan kesinlikle homojen bir yapısı olmadığı aşikârdır. Bugün de bulgar tarihçileri ve kitle iletişim araçları, devletin ve yerli Bulgar halkın ne geçmişte ne de günümüzde ülkedeki azınlıklara karşı milliyetçi ve ırkçı yaklaşımları olmadığını iddia etmekteler. Oysa tablo hiç de çizilmeye çalışıldığı gibi değildir. Sayıca farklılık gösterseler bile, çeşitli milliyet ve mezheplere ait azınlıklar, Bulgaristan'da her zaman vardı ve bugün de var olmaya devam etmektedir. Bu yüzden bulgar tarihinde ulusal çatışmalar oldukça uzun bir gelene sahiptir. 1878'de Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrıldıktan sonra kurulan Bulgar Çarlığı sırasında, özellikle politik ve ekonomik etkinliği fazla olan azınlıklardan Yahudi ve Yunanlılara karşı saldırılar olmuştu. Türk kökenli olan, toprak sahibi üst tabaka, zamanında göç etmiş olduğu için, Türklere yönelik yoğun saldırılar yaşanmamıştı. Geride kalan Türk halkın büyük çoğunluğu ise (1900'lerde 530.000'den fazlaydı) görece hem merkezden uzak bölgelerde hem de oldukça yoğun bir nüfus dağılımıyla yerleşmiş, genellikle topraksız küçük köylülerdi. Müslüman Türk azınlık bu iki nedenden dolayı, devletin, ortodoks ruhbanın ve milliyetçi örgütlerin hışmına uğramaktan kurtulmuştu. Oysa bugün belirgin bir şekilde tam tersi bir durum yaşanmaktadır: 1948 ile birlikte 40.000 kadarı, yani % 90'ı İsrail'e göçettiğinden varolan Yahudi azınlığın «göstermelik azınlık»[1] olmaktan öte bir varlığı yoktur. Oysa Bulgar müslümanları bugün, devletin asimilasyon ve ulussuzlaştırma politikasının en temel nesneleridir.

Tam da müslüman bağlamında ele alındığında, 20. yy. sonunda bile güneydoğu Avrupa ve özellikle onun eskiden Osmanlı hakimiyetinde yaşamış bölgeleri açısından «ulusal» kavramının belli bir toplumsal gerçekliği yeterince açıklamadığı görülür. Çünkü BHC'de yaşayan Bulgarlar ve Türklere dahil temel gruplar içinde ya da cemaatler şeklinde yaşayan Yahudiler Ermeniler ve Yunanlılar arasında gerek etnik, dile ve mezhebe gerekse sosyal kriterlere değgin açık farklılıklar saptanabilse bile, öylesine azınlıklar vardır ki, bunları geleneksel kavramlarla açıklayamamaktayız. Resmi Bulgar

1. Georgi Slavov — Bulgarian Jews a Doomed Minority Radio Free Europe Research, Situation Report Bulgaria 5, 3.5.1985, S. 9-13.

kaynaklarında nüfusun % 2,5'i olarak (1985) gösterilen ve sayıları 225.000'i bulan Çingeneler (Çigan) özellikle yoğun asimilasyon tehditi altında bulunmaktadır. 1956'daki 197.865 kişilik Çigan nüfus dikkate alındığında, son rakam da doğru kabul edilebilir. Dörtte biri ortodoks, dörtte üçü müslüman olan çiganlar,[2] 1944'lerde, «halk demokrasisi devletinin» kurulduğu ilk yıllarda, devletin sempatisine mazhar ve dolayısıyla belli bir kültürel özerkliğe sahip olmuşlardı.[3] Ancak bu durum çabuk değişti ve 50'li yıllardan itibaren Çiganlar zorla «yerleşik yaşama geçirilerek» devletin aldığı çok yönlü önlemler sayesinde «sosyalleştirildiler». Çiganlar arasında, devletin izlediği bu asimilasyan politikasına karşı ulusal bazda bir direniş doğal olarak yoktur, ancak çiganlar yine de hem bireysel, hem de topluluk olarak kendilerine özgü dikkafalılığı ve serkeşliği sürdürmekteler. Dolayısıyla bugüne değin çiganların bulgarlaştırılması konusunda yukarki rakamlardan da anlaşılacağı gibi kayda değer başarılar sağlanamamıştır. Görüldüğü gibi Çigan nüfustaki reel artış oranı yerel Bulgar nüfustan 1-2 kat daha fazladır.

Bulgar devletinin gözüne en çok batan azınlıklardan biri de dini inançları, farklılık gösteren Pomaklardır. BHC'nin resmi dilinde «Bulgar Müslümanları» olarak geçen bu azınlık, 17. yy. da Osmanlı egemenliği altında müslümanlaştırılan Bulgarlardan oluşmaktadır. Pomakların islami inançları, onların yaşantısını Bulgarca konuşuyor olmalarından daha fazla belirlediğinden, Pomaklar «gerçek» Bulgarlardan farklılık gösteriyorlar. Bu da devletin Pomaklara karşı özellikle baskıcı bir biçimde yaklaşmasının nedenlerinden biri olarak sayılabilir. 1944'den sonra devlet, besin maddesi dağıtımında uygulanan marka sistemini bir baskı, aracı olarak kullanarak, Pomakları Bulgar isimleri almaya zorladı. O zamandan beri de, bu tür isim değiştirme eylemleri, eğitim politikası ve zorunlu askere alma gibi yöntemlerle desteklenerek belirli sürelerle tekrar tekrar gündeme geldi. Bir Bulgar kaynağına göre, 1956'da BHC'de yaşayan 130.000 Pomağın[4] kaçta kaçının dini kimliğini koruyabildiği, ya da Pomak nüfusun bunu takip eden 30 yılda nasıl değiştiğini ise bilemiyoruz. Tahminler ise çeşitli. Bugün BHC'de 100.000 ila 200.000 civarında Pomağın yaşadığı söyleniyor. Pomakların tersine, bir ortodokslaşma süreci yaşamış olan Türk kökenli ve türkçe konuşan Gagauziler'den ise bugün sadece bir kaç bin kişi kalmış durumda.

2. John Georgeoff, Ethnic Minorities in the People's Republic of Bulgaria, The Politics of Ethnicity in Eastern Europe içinde, editör — George Klein ve Milan J. Reban, New York, NY, 1981 (East European Monographs, Bd. 93 S. 49-84, burada: S. 60.
3. Örneğin 1944'de Romano Esi (Çigan - Sesi) kuruldu. Bkz. Peter Bachmaies, Assimilation oder Kulturautonomie. Das Schulwesen der nationalen Minderheiten in Bulgarien nach dem 9. Semtember 1944, Österreichische Osthefte 2/1984, S. 391-404, burada: S. 393.
4. Alıntı — Ignat Penkov, Milka Penkova, Ikonomiceska geografija na Narodna republika Bulgarija. Ucebnik 7a ucitelskite instituti, Sofija 1956, S. 26.

Bulgaristan'daki ulusal ya da dini azınlıklar içerisinde devlet açısından 3 «problem grubun» varlığından sözlebiliriz —ki bu gruplar aynı zamanda sayıca da en geniş azınlık kesimlerini oluşturmakta—. Çiganlar, Pomaklar ve Türkler; üçü de ağırlıkla müslüman gruplar. Devlet 50 ve 60'lı yıllarda izlediği asimilasyon politikasını, gelişkin bir ulusal bilince sahip olmadıkları için güya daha az direnci olan Çiganlar ve Pomaklar üzerinde yoğunlaştırmıştı. Ancak, devletin politikası açısından, Türk azınlık 70'li yıllardan sonra giderek daha az dirençli olan Çiganlar ve Pomaklar üzerinde yoğunlaştırmıştı. Ancak, devletin politikası açısından, Türk azınlık 70'li yıllardan sonra giderek daha çok öne çıkmaya başladı. Asimilasyon politikası önceleri kısmi olarak ve oldukça dikkatli bir şekilde uygulanıyordu. Gerçi böylece işler gürültüsüz patırtısız halledilmiş oluyordu ama önemli bir başarı da sağlanamıyordu. Ancak «ağır basan» ların değişimiyle, 1984'den sonra bütün politika da değişti.

İstatistikler

BHC'nin azınlıklar politikasındaki değişimleri inceleyebilmek için «devletiyle bütünleşmiş millet» ile azınlıklar arasındaki sayısal oranlara bir bakmak gereklidir. Üstelik bu bakış geçmişi, bugünü ve geleceğe yönelik demografik tahminleri de içermelidir. Bulgaristan'ın Türk azınlığa değgin politikasındaki kesin değişimin nedenlerinin bir kısmı da bu noktadan kaynaklanmaktadır kanımızca.

Hukuksal ve idari bir kategori olarak «ulus» kavramı, BHC'de sadece konunun doğrudan ilgilileri, yani farklı ulusal azınlıkların üyeleri açısından değil, ama Bulgaristan'da istatistiklerle ilgilenen her kez açısından öteden beri nazik bir konu olagelmiştir. BHC istatistik yıllığı örneğin, bu kategoriyi yalnızca diğer bir güncel kavramla, «göç»[5] kavramıyla ilişkisi içinde ele almaktadır. «Ulus» kavramının (tabii ki Bulgar ulusu hariç) devlet tarafından pek hoş karşılanmayan bazı özelliklerine yapılan bu vurgu oldukça anlamlıdır. Herhalde bu nedenden olacak ki, BHC, «milliyet»e değgin soruların yer aldığı nüfus sayımı sonuçlarını (bu tür sayımlar on senelik aralarla hep 1 Aralık tarihlerinde, 1 Aralık 1946, 56 ve 65'de yapılmıştır) ulaşılması en güç kaynaklarda yayımlamış ve bu kaynakların ülke dışına çıkmaması için özel çaba sarfetmiştir.[6] Ancak 1956 sayımı sonuçlarını elde etmek mümkün:

---

5. Ve bu da sadece 1976 sonuna kadar. O zamandan sonra göçmenler yaşlarına, cinsiyetlerine göre sınıflandırıldı. Bkz. Statisticeski godisnik na Narodna republika Bulgarija 1960 (1982'ye kadar), Sofija 1960 (1982'ye kadar).
6. Bulgar nüfus sayımı istatistikleri şu eserde bulunabilir: Bibliografija na bulgarska Statisticeska litesatura, Bölüm I/II, Sofija 1981, S. 74-80 ve 272-275.

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Nüfusunun Uluslara Göre Dağılımı (1 Aralık 1956 itibariyle)

	mutlak olarak	yüzde olarak
Toplam nüfus	7.613.709	100.00
Bulgarlar	6.506.541	85,61
Makedonlar	187.789	2,47
Ruslar	10.551	0,14
Sırplar	484	—
Çekler	1.199	—
Diğer Slavlar	1.100	—
Türkler	656.025	8,63
Tatarlar	5.993	0,08
Çiganlar	197.865	2,60
Ermeniler	21.594	0,29
Romenler	3.749	—
Yunanlılar	7.437	0,10
Yahudiler	6.027	0,09
Arnavutlar	1.105	—
Karakaçanlar (*)	2.085	—
Kucovlasi (**)	487	—
Macarlar	671	—
Almanlar	747	—
Slav olmayan diğerleri	1.900	—

(*) Yunanca konuşan göçerler
(**) Romence konuşan göçerler
Kaynak : Perebrojavane na naselenieto v Narodna rupublika Bulgarija na 1.12.1956 godina. Obsti rezultati, Buch II : Semejstava, kategorji naselenie, nacionalnost i ravniste na obrazovanieto, Sofija 1960, Tab. 4, 106-109.

Ancak bu tabloda, «Bulgarlar» hanesinde toplanmış olan Pomaklar ile Türklerin hesabına yazılan Gagauziler görülmemektedir. Tablodan çıkarılabilecek sonuç, 1956'da BHC toplam nüfusunun % 15'ini çeşitli ulusal azınlıkların meydana getirdiğidir. 130.000 Pomağı da eklersek bu oran % 17'ye yükselir. Ancak, bazı bölgelerde, örneğin Haskovo, azınlıklar nüfusun üçte birini oluşturmaktadır. Bunların % 32,4'ü ise Türklerdir.

1967 yılında Yugoslavya'da yayımlanan bir günlük gazete, Nova Makedonija, resmi bir Bulgar istatistiğini yayınladı. Bu istatistikte 1965'deki son sayım da dahil, 1900'den beri yapılan tüm nüfus sayım sonuçları yer almaktaydı. Bu istatistikte de Türk azınlığın nüfus miktarına ait detaylı veri bulunmaktadır.

Bulgaristan'daki Bulgarlar, Makedonlar, Türkler ve diğer ulusal azınlıklar

	1946	1956	1965
Toplam nüfus	7.029.340	7.613.709	8.226.564
Bulgarlar	6.073.124	6.506.541	7.259.147
Makedonlar	169.544 (a)	187.789	8.750
Türkler	675.500	656.025	746.755
Diğer uluslar	280.725	263.345	211.012

(a) Borba (Belgrad) 19.8.1971'den alınmıştır.
Kaynak : Nova Makedonija (Skopje) 6.2.1967. (Başlığı «1900-1965 Nüfus Sayımlarına Göre Nüfusun Uluslar ve Cinsler Arasındaki Dağılımı» olan bir tablonun faxı).

Makedon nüfusun 1956'dan 65'e değin geçen 9 yılda nasıl olup da 180.000[7] ve aynı şekilde «Diğer Uluslar»ın 62.000 kişi azaldığını sormaksızın, bu belgede gösterilen 1965'de sayılmış 746.755 kişilik Türk nüfusun, BHC tarafından bu ulusun nüfus miktarına dair yayınlanmış son rakam olduğunu söyleyelim. Bugün, yani 20 yıl sonra ise, Sofya, ülkedeki Türk azınlığın toplam nüfusuna oranının sadece «% 5 kadar»[8] olduğunu «yarı resmi» olarak ifade etmektedir. Türk nüfusun son 20 yılda göç ya da doğum oranından daha yüksek bir ölüm oranı gibi, doğal yollarla, 300.000 kişi, yani neredeyse yarıyarıya azaldığını düşünebilmek mümkün müdür? Aksine, resmi Bulgar makamların verilerine dayanılarak yapılacak bir hesapla elde edilen sonuç bu varsayımın tam tersini doğrular niteliktedir: BHC istatistik yıllığı 1976'ya kadar yaşanan Bulgaristan dışına göç'ü, miktar ve göç edilen ülkeler açısından sınıflandırmamıştır. Yapılan sınıflandırma göç edenlerin hangi ulustan olduğuna göredir. Böylece, 1946 ile 56 arasındaki 10 yılda tam olarak 155.568 Bulgar vatandaşı Türk'ün (Hemen tümü Türkiye'ye olmak üzere) göç etmiş olduğu ortaya çıkar.[9] Bu sayı BHC'de yaşayan Türk nüfusun 1946 ve 56'daki miktarlarıyla ilişkilendirildiğinde, Türk azınlığın yıllık ortalama reel nüfus artış oranı % 1,8 olarak belirlenir. Ki, bu miktar Avrupa açısından çok yüksek bir orandır. 1956 ve 65

7. Bkz. Stefan Troebst — Die Bulgarisisch — Jugoslawische Kontroverse um Makedonien 1967-1982, Münih 1983 (Untersuchungen zur Gegenwastskunde Südosteuropas, Bd. 23), S. 12-13.
8. Harry Schleicher'in 21.1.1985 tarihli Frankfurter Rundshau'daki haberi; Alıntı Rada Nikolaev, Pressuire on the Turkish Minority Reported, RFERSR Bulgaria 2, 30.1.1985, S. 1-9, burada: S. 2-3.
9. Statisticeski godisnik na Narodna republika Bulgarija 1960, Sofija 1960, Tab. 23, S. 68 (Önemli bir göç'ün yaşanmadığı 1947 yılına ait veriler eksiktir.)

rakamlarının bir karşılaştırması ise —bu 10 yılda ülkeyi sadece 13 Türk terketmiştir[10]— % 1,5 ile daha düşük bir nüfus artış oranına işaret etse de, Türk nüfusun hem ülkedeki toplam nüfustan hem de saf kan Bulgarlardan çok daha hızlı bir oranda arttığını ortaya koymaktadır.

1969'da Bulgaristan Türkleri için yeni bir göç dönemi başlamış ve bu dönemin sonu olarak sayılabilecek 1975 yılına dek 50.524 Türk Türkiye'ye gitmek üzere ülkeyi terk etmiştir.[11] 1976 ile 78 arasında da bu göç dalgası devam etmişse de, elimizde hiç rakam yoktur. Yıllık göçmen miktarı iki ülke arasında yapılan bir anlaşma ile belirlendiğinden, 76-78 arasındaki yıllık göç ortalaması 69-75 arasındaki yıllık ortalamanın çok üzerinde olmamalıdır. 69-75 arasında bu ortalama yıllık 5.000 olarak belirlenmişti. Yani 1965'de sayılmış 746.755 Türk'ten en fazla 70.000'i ülkeyi terk etmiş olmalıdır. Türk azınlığın yıllık nüfus arfış oranının 1965'ten sonra da yıllık % 1 civarına düştüğünü varsaysak bile —ki varsayım olarak bu oranın % 1'e düşmeyeceği daha doğrudur— 1985 yılı itibariyle BHC'de yaşayan Türklerin sayısının 850.000'den az olmaması gerekir. 1.000.000 luk bir tahmini rakam bile mümkündür. Bulgar hükümetinin, her nedense 1985'te yayınlamaktan kaçındığı 450.000 rakamı ise tümüyle gerçek dışı görünmektedir. Ancak sözü edilen son rakam aynı zamanda bir siyasi başarıyı da müjdelemektedir: Türklerin neredeyse yarısı asimile edilmiştir. Eğer, Bulgar hükümeti bu müjdeyi verirken, Bulgar ismi almış her Türk'ün daha şimdiden «iyi bir Bulgar» olduğu varsayımına dayanıyorsa, 450.000 rakamı doğru kabul edilebilir. Oysa gerçekliğin kendisi bu varsayımı doğrulamaktan oldukça uzaktır. İsim değiştirmelerin sadece zorunlu bir kandırmaca olduğu herkes tarafından bilinmektedir.

Sonuç olarak, 1985'li yıllar BHC'de yaşayan 8,9 milyon Bulgar vatandaşının % 10 kadarının Türk, en az % 2,5 kadarının ise Çigan olduğu tahmin edilmektedir (aşağı, yukarı % 2,5 olan Pomaklar dikkate alınmadığında). Yukarda da değinildiği gibi, Türkler ve Çiganların % 1,5 olan yıllık nüfus artış hızı 7,7'lik Bulgar nüfustan çok daha fazladır. Ancak, bütün bunlara rağmen, resmi Bulgar makamlarınca, 2000'li yıllarda Türkler ve Çiganların ülkedeki en kalabalık nüfusu oluşturacağı propagandası ve yaratılan panik tümüyle gerçek dışıdır. Bulgar nüfus azalsa bile —ki bu varsayım çok da gerçek dışı değildir— nüfus oranlarındaki oynama çok az olacaktır. Gelecek 15 yılda toplam nüfus içinde Bulgarlar'ın Türkler ve Çiganlara oranı bugün olduğu gibi % 85'in % 12,5'a oranı olmayacaksa da, bu oranlar ancak % 83 ile % 15 gibi değişecektir.

10. Statisticeski godisnik na Narodna republika Bulgarija 1969, Sofija 1969, Tab. 41, S. 67.
11. Statisticeski godisnik na Narodna republika Bulgarija 1976, Sofija 1976, Tab. 31, S. 73.

1944 - 1983 Arasında Göç ve Asimilasyon

Kızılordu'nun yanısıra, doğal olarak Bulgaristan'daki «Halk Demokrasisi Devrimi»nin temel itici gücü olan BKP, 1944'den sonra ulusal sorun konusunda Leninist bir çizgi izledi. Vatan Cephesini oluşturan diğer partilerle birlikte BKP'de Türklere, Çiganlara, Yahudilere ve (Pomaklar hariç) diğer azınlıklara bir tür kişisel ve kültürel otonomi sağladı. Hatta, Makedon halkına Blagoevrad eyaletinde (Pirin-Makedonya) bölgesel özerklik bile verildi. 1947'ye kadar ise, ülkedeki diğer koaliesyon ve muhalefet partilerinin tersine BKP, ulusal azınlıkları partiye üye kaydetmek için büyük mücadeleler verdi. O dönem, toplam 31.000 Türk parti üyesi oldu[12] (ancak ne kadar süre partiye kayıtlı kaldıkları bilinmiyor). 1948'den sonra ise sayısız siyasi partiden geriye bir tek BKP ve onun eskiden köylü partisi olan izinli kanadı kaldığında, artık daha fazla komünist ağırlıklı hükümet, liberal azınlıklar politikasına devam etti. Bir kaç yıl içinde Türk azınlığa ait çok geniş bir ilk ve orta öğrenim kurumları ile teknik okullar ağı oluşturuldu. Sofya'daki Kliment Ohridski üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı ile Eğitim kürsüleri kuruldu.[13] Dostluk dergisi, 1954'den itibaren Yeni Hayat, günlük Işık gazetesi ve 1948'den itibaren ise Yeni Işık yayın hayatına başladı.

Bu gelişmeler sürerken Türk azınlık ile hükümet arasındaki ilişkileri zedeleyen olaylar da yaşanıyordu. Özellikle tarımın zorla kollektifleştirilmesi ile ülkenin kuzey ve güneydoğusunda yerleşik (Güney Dobruca, Deliorman/Lugodorie, Kuzey Balkan Dağları ve Doğu Rodoplar) temel geçim kaynağı tarım olan sayısız Türk köylüsü, daha birkaç yıl ya da bir kaç ay önce kendisine verilmiş olan toprağı istemeye istemeye geri verdi. Buna bir de, Bulgaristan ile giderek A.B.D.'ye yaklaşan Türkiye arasında bu yüzden gerginleşen ilişkilerin Bulgar devletine ve Türk azınlığa etkilerini eklemek gerek. 1949/50'lerde Sofya ile Ankara arasında yaşanan ağır krizin sonnucu olarak 2. Dünya Savaşından beri ilk kez 50/51'de Bulgaristan'daki Türklerin göçü gündeme geldi. Bu ilk göç dalgasıyla 153.98 Türk ülkeyi terk etti.[14]

Öyle görünüyor ki, parti ve devlet yönetiminde hakim olan bazı kesimler daha o zamandan Türklerin ülkeyi tümüyle terketmesini hedeflemekteydi. Ancak, bu politika özellikle plancılar ile ekonomik bürokrasi tarafından tehlikeli bulunarak reddedildi. Çünkü

12. Jusein Hemisev, Bulgarskite turci v borbota za ukrepuane na narodnodemokraticnata vlast (1944-1948), Istoriceski pregled 4/1984 S. 59-83, burada : S. 65.
13. P. Bachmaier, a.g.e. S. 391-394.
14. Statisticeski godisnik na Narodna republika Bulgarija 1960, Sofija 1960, S. 86. Krizin gelilşimine değgin, bkz. Jerzy Tomasezewski, Rozwoj Bulgarii w latach 1944-1956, Warszawa 1980, S. 164-166 ve Robert Lee Wolff, The Balkansin Our Time, New York, NY, 1978, S. 476-480.

Bulgaristan'daki tütün üretimi ve işlenmesi asıl olarak Türk işgücü tarafından yapılmaktaydı ve bu işgücünün alternatifi yoktu. Jivkov'un durumunu güçlendiren ve gelecekte yükselmesini garantileyen 56 Nisanındaki ünlü «tarihsel» plenum'dan sonra bile, «Göç mü? Asimilasyon mu?» sorusu henüz net bir cevaba kavuşmuş değildir. Göç politikasına devam edilmesi ya da yeniden gündeme getirilmesi, Bulgar Dışişleri Bakanlığı'nın yarı resmi bir açıklamasında şöyle dile getirilmekteydi:

«Bulgaristan hükümeti, Türk kökenli Bulgar vatandaşlarının Türkiye'ye göçü sorununa sürekli bir çözüm getirmeyi hedeflemektedir. Hükümetimizin bu çabası önceki yıllarda (1956 öncesi - Yazar) «soğuk savaş» amaçları için kötüye kullanılmıştır. Ancak, hükümetimiz her iki ülke açısından da hayati önem taşıyan bu sorunu çözmek üzere ikili görüşmelerde bulunmaya daima hazırdır.»[15]

Ankara'nın bu yaklaşıma olumsuz cevabı, BKP için asimilasyon politikasını hızlandırmanın bir gerekçesi oldu. O andan itibaren Türk azınlığın hakları sistematik olarak törpülenmeye başlandı. 1958 ile birlikte Türk Türk okul ve eğitim kurumları, Türk - Bulgar karma eğitim yapan kurumlar haline dönüştürüldü. Böylece Türk dili bu kurumlardaki önemini derhal yitirmeye başladı ve ve sonunda tümüyle dışlandı. Eş zamanlı olarak da Bulgar politikacıları ve yazılı-sözlü basın, BHC'nin Türk azınlığa karşı ne kadar toleranslı ve ilerici bir tutum içinde olduğunu vurguluyordu sürekli. 50 ve 60'lı yıllarda Türk tarafının asimilasyon politikasına neden karşı çıkmadığı sorusunun cevaplarından birini de parti ve devletin uyguladığı bu ikili strateji de aramak gerekir. 1963 yılında Plodiv'de seyahat izni isteyen Türklerin Yürüyüşü gibi protesto eylemleri ise birer istisna olarak kaldı. Büyük olasılıkla bu gerilimle bağıntılı olarak Jivkov'un 1964'te yaptığı kamuoyu açıklamasının asıl hedefi Bulgar Türkleriydi: [16]

Ama daha fazla da değil. Bu anda itibaren Türkçe artık tümüyle «kültür» alanına —ya da BKP'nin anlayışına daha uygun biçimde ifade edersek— özel hayatın geleneksel yaşanma tarzı alanına sürülecektir. Bu yaklaşım 1963'te yayınlanan Bulgaristan'ın ilk savaş sonrası ansiklopedisinde en açık ifadesiyle yer almıştır:

«9 Eylül 1944'den beri onlar da (ulusal azınlıklar) BHC'nin eşit haklara sahip yurttaşlarıdır. Azınlıklar, siyasi ve kültürel haklara

15. Todor Dobrijanov, Vunsnata politika na NR Bulgarija (1949-1956), Nezdunarodni otnosenija i vunsna politika na Bulgarija sled Vtorato svetovna vojna içinde, Sbornik ot studii i statii, Sofija, 1982, S. 113-156, burada: S. 143.
16. T. Jivkov'un 'Yeni Hayat' Dergisinin 10. yılı münasebetiyle gönderdiği kutlama mesajı, Rabotnicesko delo, 4/5.3.1964. Alıntı — Georgi Slavov, Officials Say These Are No Turks in Bulgaria, RFER SR Bulgaria 5, 28.3.1985, S. 3-8, burada: S. 6.

sahıptirler, kendi anadillerini konuşmakta yer Bulgaristan'ın ekonomik ve kültürel hayatında aktif bir şekilde yer almaktadırlar.»[17]

Çalışmaya ve folklora evet, ama siyasi katılıma hayır —Bu düsturu satır aralarından okumak çok da güç dğil.

60'lı yılların ikinci yarısındaki Bulgar iç politikası partinin kararlaştırdığı ve gayet enerjik bir şekilde yürüttüğü «ulusal bilinci yeniden kazanma» kampanyası tarafından belilrendi. Bu politika «ulusal nihilizm» ile mücadeleyi ve vatanseverlik ile ulusal bilincin yeniden doğuşunu ifade etmekteydiö Bu, pek de enternasyonalistçe olmayan çabanın nedeni, Bulgaristan'ın iç ve dış politikasında gözlenen aşırı Sovyet yanlısı çizginin yol açtığı ve giderek artan huzursuzluğu nötralize etmekti[18] Bu yeni politika bağlamında parti, Türk azınlığa yönelik programını bir kez daha gözden geçirdi. Yeniden iki yönlü bir stratejiye karar verildi. Ulusal direnci yüksek olanların dışlanması ve daha az dirençli olanların ise asimilasyonu. İlk gruptan kurtulmak iiçn BHC. Türkiye ile göç görüşmelerine tekrar başladı. Bu kez Ankara anlaşmaya istekli davrandı. Böylece 22 Mart 1968'de BHC ile T.C. arasında yakın akrabaları 1952 den önce Türkiye'ye göç etmiş olan Türk kökenli Bulgar vatandaşlarının Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçü anlaşması» imzalandı.[19] Ancak 69 Kasımında uygulanmaya başlayan anlaşma, 78 sonbaharında sona erene dek, her yıl 5.000 civarında Türk, toplam 70.000 kişi Türkiye'ye göç etti. Türklerin göç kararını «kolaylaştırmak» üzere 1970 başından itibaren devletin baskısında yeni artışlar sağlandı. Böylece, Pomakların yanısıra Türklerin de isim, soyadı ve baba adlarını değiştirmeye zorlandıklarına dair haberler gelmeye başladı. Periyodik olarak tekrarlanan nüfus kağıtlarının yenilenmesi, yani değiştirilmesi işlemi, henüz kendilerine bir Bulgar ismi «bulamamış» olan Türklere rsmi makamlar tarafından uygun bir isim «ayarlanması» için gerekçe oldu. —Yakın çağ Avrupa tariihnde geleneksel bir davranış tarzı—[20] okul ve devlet dairelerinden Türkçenin kaldırılmasından sonra, bir de isimlerinin «ellerinden alınması» üzerine Türklerin devlete karşı tavırlarının nasıl olabileceğini düşünmek mümkündür. Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin ulusal azınlıkları korumaya yönelik hiç bir madde içermeyen yeni 1971 Ana-

17. «Bulgarija» maddesi, Bölüm «Naselenie», Kratka Bulgarska enciklopedija, Bd 1, Sofija 1963, S. 342.
18. Bkz. S. Troebst a.g.e. S. 74-81.
19. «Spogodba mezdu Narodna republika Bulgarija i Republika Turkija za izselvane ot NRB v Republika Turkija na Bulgarski grazdani ot turski proizhod, ciito blizki rodnini sa se izselili v Turcija do 1952 god.», Durzaven vestnik Nr. 82 21.10.1969 tarihli, S. 1-2.
20. Bkz. Problems with the Turkish Minonty, RFER SR Bulgaria 5, 21.2.1974, S. 3-5 ve Migration of Turkish Minority and the Status of Bulgarian Moslems, RFER SR Bulgaria 13, 28.4.1976, S. 5-9, burada: S. 7.

yasasıyla, «ulusal azınlık» kavramı da resmi terminolojiden kayboldu. Tıpkı «etnik grup» ve «halk kesimi» gibi. O zamandan beri «normal» ve «kökeni Bulgar olmayan» Bulgar vatandaşları var sadece. Yani, «Türk, Yahudi, Ermeni kökenli Bulgar vatandaşlar»... Köken salt sözcük anlamını aldı artık. Azınlıklar için uzunca bir süre bu anlama gelmese bile, «köken» sadece geçmişi ifade eder ve bugüne değin hiç bir şey söylemez hale geldi. «Türk (ya da başka) kökenli Bulgar vatandaşlarının» devletin gözündeki belirleyici yönü bu andan itibaren artık, bu «köken» değil de belli bir kollektife aidiyetleriydi. Bu kollektif ise 1947'den başlayarak «kaynaşmış Bulgar sosyalist milleti» olarak adlandırıldı. Başka bir deyişle, bütün Bulgar vatandaşları artık, bir tek, yeni (dolayısıyla sosyalist) bir milleti oluşturuyordu.

Bu yaklaşım BKP'nin 974 Şubat Plenumunda kutsandı ve sonunda ruhani babası baş ideolog Aleksandr Lilov tarafından duyuruldu.[21] BKP'nin yeni ulusal programı gereğince, resmi kurumlar göçün, ulusal sorunun çözümünde temel etken olduğu fikrinden vazgeçtiler. Lilov, o dönemde, Bulgar devleti ile Türk azınlık arasındaki ilişkileri zedeleyen bir bıçağa benzettiği «gerici propaganda» ya karşı uyarıda bulunmuş ve Türklerin göç etmesi için hiç bir neden bulunmadığını, çünkü parti ve devlet yönetiminin Türkleri asimile etme amaçları hakkında çıkarılan söylentilerin sadece sistemin temellerine zarar verdiğini dolaylı olarak ima etmişti.[22] Ama ateş olmayan yerden duman çıkmaz. A. Lilov gibi bir politbüro üyesinin, Türk azınlığın ülkedeki varlığı ya da asimilasyonu gibi nazik konulara açıkça değinmesi bile, durumun sertleşeceğinin bir ifadesiydi. Buna rağmen, Bulgar hükümetinin Türkiye ile 1968'de imzalamış olduğu göç anlaşmasını sınırlandırmaya karar vermesi dolu dolu iki seneyi buldu. İki taraflı görüşmelerden sonra, 76 Nisanında bölge gazetelerinde, sadece göç talepleri önceden kabul edilmiş olan Türklerin göç edebileceğine ilişkin açıklamalar yer aldı. Bunların da 78 Kasım sonuna dek ülkeyi terk etmeleri gerkiyordu.[23] Böylece göç sorunu halledilmiş oldu. Bu açıklamanın yayınlanmasıyla birlikte devletin Türk azınlık üzerindeki baskısı da arttı. Özellikle Osmanlı, ya da Bulgar terminolojisinde «Türk» merkezi iktidarına karşı 1876 Nisanında yapılan Bulgar ulusal ayaklanmasının şatafatlı 100. yıl kutlamalarında ülkede Bulgarlarla Türkler arasında gerginlikler yaşandı. Bu gerginlikleri kısmen de olsa yumuşatmak için Bulgar Bilimler Akademisi Başkanı Angel Balevski kut-

21. S. Troebst, a.g.e S. 80 ve 122. Bkz. Lazar Majsov, Predgovor kon utorato izdanie — BRP (k) i makadonskoto nacionalno prasanje, Skopje 1978, S. 5-22, burada: S. 14.
22. Georgi Slavov — Bulgarion Plenum Devoted to Ideological Activity, RFER Background Reports 3, 19.4.1974, S. 12-14.
23. Migration of Turkish Minority... a.g.e. burada: S. 6.

lamaların en şaşaalı döneminde, 2 Mayıs 1976 tarihindeki konuşmasında oldukça yanıltıcı sözler söylemişti:

«Vatanımızda Bulgarlarla Türkler uyumlu bir biçimde birarada yaşamgakta ve güçlerini sosaylizmin kuruluşu için birleştirmektedirler. Bulgar Türkleri Bulgaristan Halk Cumhuriyetini tek vatanları olarak değerlendiriyorlar (...) ve aynı haklardan faydalanıyorlar.»[24]

Eğer bu sözler bir tür garanti amacıyla söylenmişse, bu defa da Balevski'nin son cümlesi işi karıştırmakta. «Onlar (Türkler) ulusumuzun ayrılmaz bir parçasıdır».[25] Bu cümle 1974'te açıklanmış olan yeni yönelişin açıkça desteklenmesi anlamına gelmekteydi: «Ayrılmaz» demek, göçün sonuna gelindiğini gösteriyordu. «Ulusumuzun parçasıdır» derken ise konuşmacı Türk azınlığı, açıkça Bulgar vatandaşlarının bütününden oluşan «kaynaşmış» sosyalist millet»in içinde değerlendirmekteydi.

Bu yaklaşım, kısa Bulgar Ansiklopedisi yerine yayımlanan kapsamlı Bulgaristan Ansiklopedisi'nin editörleri tarafından 1978 yılında daha da açık bir şekilde ifade edildi:

«Bulgaristan'ın nüfusu asıl olarak Bulgarlardan oluşur. Bir miktar da Bulgar Türkleri, Bulgar Çingeneleri, Bulgar Yahudileri v.b. vardır. Bulgar vatandaşları arasında manevi ve siyasi bir birlik hüküm sürmektedir. Bu birlik, toplumsal ve ekonomik gelişimin yaratmış olduğu dil ve etnografik farklılıklar gibi 2. dereceden farklılıkların varlığından etkilenmemektedir. Halkın çoğunluğu dini önyargılardan kurtulmuştur.»[26]

1963'te yayınlanan kısa Bulgar Ansiklopedisinde yer alan (çok daha uzun) bölümle yapılacak karşılaştırma ilginç olacaktır. Orada da yer alan «Nüfus asıl olarak Bulgarlardan oluşur» cümlesi, açıkça, o zaman «etnik gruplar» diye adlndırılan, ancak bugün «Bulgaristan Türkleri» haline dönüşmüş olan grupları kastetmemektedir. Aksine 1963'te bu cümle ile kastedilen, sadece yerel Bulgar halktır. Yine aynı şekilde, «onların (Bulgarların) ulusal birliği dil ve etnik farklılıklardan etkilenmemektedir» dendiğinde, bütün «Bulgar vatandaşlarının» ulusal birliğinden söz edilmektedir. Daha henüz «kaynaşmış sosyalist millet» kavramı geliştirilmemişti.[27]

70'li yılların sonunda Bulgaristan oldukça garip ve çelişki dolu bir pozisyondaydı: Bir yandan Türk azınlık gerek siyasi, gerek-

---

24. Turkish Minonty and Bulgarian Moslems Again Discussed, RFER SR, Bulgaria 14, 14.5.76, S. 3-5, burada: S. 5.
25. Aynı yerde.
26. «Bulgarija» maddesi, «Naselenie» bölümü, Enciklopedija na Bulgarija, Bd. 1, Sofija 978, S. 439.
27. «Bulgariya» maddesi, «Nasclenie» bölümü, Kratka Bulgarska enciklopedija, Bd. 1, Sofija. 1963, S. 342.

se «hukuksal» olarak «Bulgarların» düzeyine çıkartılmıştı —ki bu önlem asimilasyona yönelik bir çok başka önlemle desteklenmişti tabii— kreşlerde, çocuk yuvalarında, ilk ve orta öğrenim kurumlarında, yüksek okullarda ve özellikle de «kaynaşmış sosyalist milletler»in en önemli okulunda, yani Bulgar Halk Ordusunda, Türk kökenli çocuklara ve gençlere sadece Bulgar dili ve «Bulgar yaşam tarzı» öğretilmekle kalmıyor, aynı zamanda «Bulgarlığın», «modern», «ilerici» ve «ahlaki» açıdan değerli» kavramlarına denk düştüğü de öğretiliyordu. Türklüğe ve islama dair herşey ise «arkaik», «geri kalmış» ve «karşı devrimci» olarak kazınıyordu kafalara. Ancak bu ideolojik «aydınlatma seferleri»nin yapılıyor olması, diğer bazı pratik önlemlerin de alınmasına engel değildi. 80'le birlikte yeni, bir, nüfus kağıtlarını değiştirme harekâtı başladı. Bu harekâtın da amacı Türklere yeni isimler verilmesiydi. Türklerin yoğun olarak yaşadığı köy ve kasabalar, Bulgarların yoğunlukta olduğu komşu yerleşim birimleriyle birleştirilerek, hiç değilse idari bir «asimilasyon» sağlandı. Böylece, Türk bölgelerinde «Türk hakimiyeti kırıldı» ve Türk aileler ülkenin başka yerlerine göçe zorlandı. 1948'den beri, perde arkasından da olsa varlığını sürdüren müftülük sisteminin tırpanlanmasına devam edildi. Aynı şekilde camiler «yıkılma tehlikesi» ya da başka nedenlerle kapatıldı.[28] Ve nihayet gerek etkinlik açısından gerekse sayıca hiç de küçümsenmeyecek bir öneme sahip Türk azınlığın varlığı, Bulgar kitle iletişim araçlarından, resmi istatistiklerden ve —o denli başarılı olmasa da— bunlar kamuoyunun bilincinden dışlandı.

Öte yandan, Türk azınlığın, 1950'lerde yeni devletle birlikte belirlenmiş olan kendine özgü günlük yaşamı hayret verici derecede az değişim gösterdi. Sofya Radyosu her zaman olduğu gibi yine günde 3 saatlik Türkçe yayınını yapıyordu. Sumen, Kırcali ve Razgrad' daki Devlet Tiyatroları Türkçe oyunlar oynamaya devam ettiler. Yeni Işık gazetesi ve aylık Yeni Hayat dergisi satışları 20.000/10.000 olsa bile yayınlarını sürdürdüler, Kırcali Bölgesi Parti Gazetesi Nov Zivot, her zamanki gibi bir sayfasını Türkçe yayınlamaya devam etti. Yani, bir süre dışarıya karşı «kaynamış sosyalist bir millet» olma hayalini sürdürmek ve bu arada Türk azınlığa, oldukça kısıtlı bile olsa bir «kültürel özerklik» alanı bırakmak, parti ve devlet açısından yeterli olmuşa benziyordu. Ancak, 84 yazı, bu ikili stratejisinin sonu oldu. 84 yılı yerini 85'e bırakırken Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde devlet organları, o güne dek görülmemiş boyut ve şiddetteki zorunlu Bulgarlaştırma kampanyasını başlattı.

---

28. Baskıların boyutları hakkında bilgi için: Bkz. — Nacionalen Vupras, Svoboden narod, 8788/1985 (Wien), S. 3 ve Rada Nikolaev, Pressure on the Turkish Minorty Reported, SEFR SR Bulgaria 2, 30.1.1985, S. 1-9, burada: S. 3.

Başarılı Bir Asimilasyon mu? Ağır Sonuçları Olan Bir Yanılsama mı?

84 Haziranında Bulgar makamlarınca, Türkleri «saf» Bulgar isimleri almaya zorlama kampanyası yeniden başlatıldı.[29] Bu tür girişimler, belirli aralıklarla hep tekrarlandığından bu son kampanya da Bulgaristan'ın Türk azınlığa karşı uyguladığı politikada yeni bir dönemin başladığı izlenimini vermedi. Hatta aksine, çünkü bu yeni kampanya dikkatli ve titizlikle hazırlanmış bir propagandayla birlikte sunulmaktaydı. BHC'nin 40. kuruluş yıldönümü kutlamaları yaklaşıyordu. Ve Bulgaristan tam da bu sıra dünya komuoyuna (Türklerin protestolarıyla dolu ajans haberleri gibi) olumsuz bir görüntü çizmek istemiyordu. Örneğin Bulgar tarih biliminin en önemli organı olan Istoriceski Pregled Ağustos'da çıkan yıldönümü sayısının en görünür yerinde henüz son isim değiştirme dalgasından nasibini almamış olan «Türk kökenli» Bulgar tarihçi Hüseyin Memişev'in bir makalesinde yer vermişti. «Halk Demokrasisi İktidarının Pekiştirilmesi Mücadelesinde Bulgaristan Türkleri (1944-1948)» isimli makale, açık ki ülkedeki «sosyalizmin inşası» sürecine Türk azınlığın katkısını ortaya koymayı amaçlıyordu. Ancak Memişev'in daha ilk cümlesinde BKP'nin azınlıklar politikasındaki bütün çelişkisi olanca açıklığı ile karşımıza çıkmakta:

«Yadsınamaz tarihsel bir gerçeklik ve karmaşık sosyal-etnik süreçlerin bir sonuuc olarak ortaya çıkmış olan Bulgaristan Türkleri, yüzyıllardır Bulgar etkisiyle geliştiklerinden, Bulgar halkının ayrılmaz bir ögesi haline gelmişlerdir.»[30]

1878 yılından önce 500 yıl Osmanlı İmparatorluğu hakimiyeti altında yaşamış olan Bulgaristan Türklerini, o zamanlar ulusal bir azınlık olan Bulgarların «etkisi» altında gelişmeye, neyin ittiğini Memişev'in kendisi de açıklayamamaktadır. Söyledikleri öz olarak 1974 deki tezlerin ve 76'daki aBlevski kararlarının bir tekrarından ibarettir. «Yadsınamaz» diyerek «tarihsel gerçeklik» kavramına yaptığı katkı ise, göz konusunun devlet ve parti açısından artık tümüyle gündemden kalktığının bir ifadesidir.

30 Ağustos 1984 tarihinde Bulgar ölçülerine göre oldukça alışılmamış olan iki olay yaşandı ülkede. Bu olaylar muhtemelen yeni isim değiştirme kampanyasıyla yakından ilintiliydi. 30 Ağustos günü Varna Havaalanında ve Plovdiv merkez tren istasyonunda kısa aralıklarla bir çok ölüme ve sayısız yaralanmaya neden olan iki bomba patladı. BHC'nde oldukça iyi bilgi kaynaklarına sahip olan AFP'in bildirdiğine göre Burgaz, Sumen, Turgoviste, ve Rus'de de benzer patlamalar gerçekleşmişti. Bu haberde asıl önemli yan parti ve devlet başkanı Todor Jivkov'un tam da o gün Varna ve Plov-

29. Bu tarih, Turski Bulgari, Svoboden narod 89-80/985 (Wien) S. 1 içinde.
30. H. Hemişev. a.g.e., S. 3.

div'de bulunuyor olmasıydı.[31] 84 Eylülünde, patlama söylentileri duyulur duyulmaz, derhal Türk azınlıkla olayların bağlantısı kuruldu.[32] Çünkü Plovdiv, Burgaz, Sumen, Türgoviste ve Ruse bölgeleri Türklerin en yoğun olarak yaşadığı bölgelerdi. Ancak, başka bazı siyasi gözlemciler, patlamaların ardında Türk parmağı bulunması olasılığını reddederek, daha ziyade Devlet Güvenlik Komitesi'nin özellikle yaydığı söylentiler ihtimali üzerinde durdular.[33] Ve tahmin edileceği gibi, devlet organları böylece, kamuoyu ve parti yönetiminin bazı kesimlerine karşı isim değiştirme kampanyasını çok daha etkin bir şekilde sürdürebilme olanağına kavuşmuş oldu.

9 Eylül 84 bağlamında gerçekleştirilen sayısız kutlama törenleri ve bunların uzun süren yankıları saygıyla içe sindirildikten sonra, İçişleri Bakanlığı, yıl sonuna doğru, Milli Güvenlik Komitesi, milis ve ordunun güçlü desteğiyle, Türk azınlık üzerine kelimenin tam anlamıyla büyük bir saldırı başlattı. 20 Aralık 84 te Kırcali Bölgesindeki küçük Momcilgrad şehri —ki nüfusun çoğunu Türkler oluşturmaktadır— panzerler eşliğinde kuşatıldı ve kasaba sıkı bir taramadan geçirildi. Eylemin amacı, bir yandan asimilasyona karşı direnen bir topluluğun sakinlerini Bulgar ismi almaya zorlamak ise, öte yandan da diğer bölgeler için yıldırıcı etkisi olacak bir örnek oluşturmaktı. Aynı eylem, 12 Ocak 1985'te Kuzeydoğu Balkanlardaki Kotel bölgesinde bulunan Jablonova köyünde de uygulandı. Böylece çevredeki Turgoviste, Sumen ve Sliven bölgelerinde yaşayan Türklere gözdağı verilmiş oldu. Olaylarla ilgili haberleri ilk kez Türk basını verdi. Milliyet 40, Tercüman ise 880 kurbandan bahsediyordu. Bu rakamların abartılı olabileceğini varsaysak bile, Bulgar birliklerinin Türklerin çok güçlü bir direnişiyle karşılaşmış olmaları ihtimali de çok kuvvetlidir.

Sofya ile ilişkilerini bozmak istemeyen Türk hükümeti basında yeralan haberler yüzünden konuyu ele almak zorunda hissetti kendini ve resmî bir protestoda bulundu.[34] Aynı zamanda A.B.D. Devlet Bakanlığı da şu açıklamayı yaptı:

31. 19.9.84 tarihli AFP haberi. Ayrıca bkz. 20.9.84 tarihli Tagesspiegel — Bulgaristan'ın tutumu için bkz. — AP'nin Viyana'dan 24.9.84 tarihinde geçtiği haber — 25.9.85 tarihli Tagesspiegel.
32. Aynı yerde.
33. Georgi Slavov—Bombing Incidents Reported, RFER SR Bulgaria 14, 23.10.84. S. 1-5, Bak. Rada Nikolaev, Uressure on the Turkish Minority Reported, RFER SR Bulgaria 2, 30.1.1985. S. 5, (Nikolaev olayda Türk parmağı olması ihtimalini daha güçlü görüyor).
34. Rada Nikolaev — Bulgarisau Turkish Relations Overshadowed by Minority Issues, RFER SR Bulgaria 3, 15.12.85, S. 1-7, burada: S. 5. Bu bağlamda baba adlarına uygulanan işlem ilginçtir. İsim ve soyadı bilinçli olarak seçilebilir. Ancak, eğer «baba» tam da bu isim değişimi süresinde ölmüşse, bu beraberinde yeni sorunlara yol açabilir. Ancak, bu konuda henüz Bulgaristan'dan hiç bir bilgi geçmedi elimize. Öyle görünüyor ki, Abdullah, nam-ı diğer Apostol'un babası Memiş 84 Aralığında, ruhunu teslim etmiş, çünkü oğlu yeni Bulgar ismini alırken, baba adını kullanmaktan kaçınmış

«Bulgaristandaki Türk azınlığı, Slav isimleri almaya zorlayan Bulgar kampanyası ile ilgili haberleri üzüntüyle izliyoruz. Aynı şekilde isimlerini değiştirmeyi reddenlere uygulanan şiddet eylemlerine dair haberlerden de büyük endişe duymaktayız.»[35]

Bulgaristan bu protestolara gösterdiği oldukça kaba reaksiyonla uluslararası kamuoyunun endişelerini azaltacağı yerde daha da artırdı. 7 Şubat 1985'de Filip Bokov Sofya'da 2 Bulgar Türk'ünü uluslararası basına tanıttı. Türkiye'de yayınlanan haberlere göre bu iki kişinin de ölmüş olması gerekiyordu. Bu kişilerden birisi Plovdiv bölge müftüsüydü. Diğeri ise Momcigrad yakınında bulunan ve 1971'de çeşitli köylerin birleştirilmesiyle oluşan Dzebel kasabasının bir sakiniydi. Bu sonuncusu, kendsinin de Dzebel kasabasının büyük çoğunluğu ile birlikte, «kendiliğinden ve özgürce» Türkçe olan ismini Bulgarca'ya çevirdiğini ve artık adının Abdullah Memişev Süleymanov değil de, Apostol Mişev olduğunu samimiyetle anlattı.[36] Böylece, BHC kitlesel bir isim değiştirme sürecinin gündemde olduğunu resmi olarak kabul etmiş oluyordu —ki bu durum Türk kamuoyunda da büyük endişe yaratmaktaydı.—

İçişleri Bakanlığının eylemleri ve basın tarafından çok güç bir durumda bırakılmış olan Bulgar Dışişleri, en iyi savunma saldırıdır ilkesinden yola çıkarak, o sırada Sofya'da bulunan ve daha sonra Ankara'yı ziyaret edecek olan İngiliz Dışişleri Bakanını da işe karıştırmakta bir sakınca görmedi. Böylece, Bulgar Dışişleri Bakanı Stefan Mladenov, Sir Geoffrey Howe'dan Ankara'ya Türk basınında çıkan, Bulgaristan'ın Türk azınlığa baskı yaptığına değgin dostça olmayan hatta düşmanca haberlerden Bulgar tarafının duyduğu üzüntüyü iletmesini istedi.[37] Ancak, bu dönemde Türk hükümeti Bulgaristan'ın niyetini tamamen yanlış değerlendirmekteydi. Ankara, Bulgaristan'ın Türkiye'yi «ulusal görevini ifaya» bir kez daha zorlayarak, yine yüklü bir miktar göçmen kabulüne itmeye çalıştığını düşünmekteydi. Bu yüzden de Türk tarafı BHC'yi yeni bir göç anlaşması yapmak üzere görüşmelere çağırdı. Türk tarafının tek talebi, göçün süresi ve oranının kesin olarak belirlenmesiydi. Sofya, hiçbir gerekçe göstermeksizin 50/51 ve 69/78 arasında da gerçekleştirilmiş olan bu tür sınırlandırılmış bir göç anlaşmasına karşı olduğunu belirterek, görüşmeleri reddetti. Türk hükümeti bu tavrı yine yanlış anladı ve Bulgaristan'ın Türkiye'yi bütün göçmenleri kabule zorladığını zannetti. «İsterlerse 500.000 kişi yollasınlar... Hatta daha fazla yollasınlar» Başbakan Özal 27 Şubat 85'de Erzurum'daki bir konuşmasında böyle söylüyordu. «Türkiye, 'komünist ajanlar' hariç herkesi kabule hazırdır.» Ankara, bu tavrını 22 Şu-

35. **The New York Times**, 7.2.1985.
36. Rada Nikolaev, «The Regime Stages Its Own Defenses on Sensitive Issues», **RFER SR Bulgaria** 3, 15.2.1985, s. 1-7.
37. Rada Nikolaev — Bulgarian - Turkish Relations, a.g.e. S. 5 ve 7.

bat 1985 tarihli bir nota ile Bulgaristan'a belli etmişti. Ancak, 1 Mart'ta gelen cevap Türk tarafını daha da çok şaşırttı. Sofya'nın cevabı Ankara açısından öylesine garipti ki, cevabın Sofya'da bir kez daha resmi olarak açıklığa kavuşturulup teyid edilmesine çalışıldı. İşte o zaman, BHC, Bulgar vatandaşlarının Türkiye'ye göçünün herhangi bir ikili anlaşma konusu olamayacağını, çünkü Bulgaristan'da Türklerin bulunmadığını bildirdi.[38]

Bu konudaki karar BKP MK Sekreterliği ve oPlitbürosu tarafından 85 şubatının son haftasında alınmıştı. Çünkü, Başbakan Griso Filipov'un sözleriyle «BHC tek uluslu bir devletti» ve dolayısıyla «Bulgar halkı içersinde başka halk ve ulusların unsurları bulunmamaktaydı.»[39] Parti yönetiminin tepesi 1970'lerde başlayan Türk azınlığı asimile etme sürecinin ya da diğer bir deyişle «kaynaşmış sosyalist bir millet» yaratma sürecinin artık kapanmış olduğuna karar vermişti. Eskiden «Türk kökenli Bulgar vatandaşları» olan insanlar, bugün «bir zamanlar Türk-Arap isimleri olan Bulgar vatandaşları»[40] haline getirilmişti.

Sofya, bu yeni gerçek hakkında ilk olarak Türk hükümetini bilgilendirdikten sonra, ülkenin çoğunlukla Türklerin yaşadığı bölgelerinde ikamet eden ve konuyla doğrudan ilgili olan vatandaşları durumdan haberdar etmeye girişti. (Bulgar kamuoyu, bu yeni gerçekten hâlâ haberdar değildi o sıra). Bu amaçla politbüronun ya da MK Sekreterliğinin 7 ülkesi ülke içine dağılarak Blaoevgrad. Kırcali, Haskovo, Burgaz, Ruse, Silistre, Veliko Türnovo ve Razgram bölgelerindeki partilileri ve (çalışanları) şu konuda bilgilendirmeye başladı: «Bulgaristan'da Türk yoktur. Konu kapanmıştır.»[41] Yedi

38. Aynı yerde.
39. «Krupno, istoricesko zavoevanie va Aprilskata linija na Partijata», G. Filipov'nun Burgaz'a bağlı Atyos kenhude 8.3.85 tarihinde yaptığı konuşma. 9.3.85 tarihli Cernomorski frontdan.
40. Aynı yerde. Bulgar KP'sinin Türk azınlığa uyguladığı politikadaki yeni sertleşmeler için bkz. Georgi Slavov, Officials Say There Are No Turkis in Bulgaria, RFER SR Bulgaria 5, 28.3.85, S. 3-8.
41. (Bulgarija en ednonacionalna durzava, narodut e edinen i sploten okolo BKP»ı içişleri Bakanı ve Politbüro adayı Dimitur Stajanous'un kouşması, 8.3.85 Turnou — Veliko'da. Barba (V. Turnovo) 9.3.85'den konuşmacılar ve konuştukları Bölgeler:
    * G. Filipov — Burgaz — Ajtos'da ve Kırcali — Mamcilgrad'da. (Karşılaştır — 38 nolu dipnot ile).
    * MK. Sekreteri Dimitur Stanisev Blagoevgrad Dubnica'da.
    * Politbüro üyesi Milko Balev Haskova'da.
    * MK. Sekreteri Vasil Kanov Razgrad'da. Politbüro üyesi ve Başbakan Yardımcısı.
    * Todor Bozihov Ruse'de.
    * MK. Sekreteri Stojan Mihajlov Silistre'de.

    Bkz. Pirinsko delo — 9.3.85 tarihli.
    Haskovska Tribuna — 9.3.85 tarihli.
    Novo Ludoporie — 5.3.85 tarihli.
    Dunavska Pravda — 16.3.85 tarihli ve Silistrenska Tiibuna — 16.3.85 tarihli.

konuşmacı tarafından da aynen nakledilen parti yönetiminin halka yönelik mesajının ana bölümü, hiç şüphesiz ki önemli ve «tarihsel bir döküman»dır. Bu yüzden biz de sözü geçen bölümü, burada aktarmayı uygun bulduk. (Metni Milko Balev'in ağzından aktarıyoruz. Çünkü, «geleceği olan adam» olarak görülen Balev'in otoritesi ve dolayısıyla sözlerinin resmiliği tartışılmaz) :

«Yoldaşlar, BKP'nin Nisan çizgisinin temel ve tarihsel kazanımlarından biri de Bulgar halkının ulusal dayanışması ve ahlaki-siyasi birliğindeki nitelik değişimi ile ulaştığı yeni düzeydir. 60'lı ve özellikle 70'li yıllarda Rodoplardaki bir dizi bölgemizde, bir yeniden doğuş süreci yaşandı. Tarihsel gerçeğe uygun olarak, Smolyan, Pazarcık ve Blaoevgrad bölgelerinde yaşayan ve zorla müslümanlaştırılmış olan Bulgarların torunlarından bir kısmı, kendi Bulgarca isimlerini yeniden kazandı. Bu sürecin olumlu sonuçları hepimizin malumudur. Hatta, bu olumlu sonuçlar, önyargılarının esiri olmuş insanlar tarafından bile kabul edilmektedir. Bu bölgelerde ekonomi hızla gelişmekte, halkın kültürel gelişimi ve eğitim düzeyi yükselmekte, gelecek için kadrolar yetişmektedir. Çalışanlar, müslümanlığın fanatizminden ve günlük yaşamdaki tutucu etkilerinden çabucak kurtulmakta ve böylece Bulgar vatanseverlik bilinci pekişmektedir. 84 sonu ile 85 başında, ülkemizde yeni bir süreç yaşanmaya başlandı. Yepyeni bir güçle başlayan bu kendiliğinden ve kapsamlı süreç ile Türkçe-Arapça isimleri olan vatandaşlarımızın isimleri Bulgarca olarak yeniden şekillendirildi. Bu süreç sözcüğün tam anlamıyla bir çığ gibi gelişti, tüm ülkede 2-3 ayda sonuçlandı ve hatta bazı bölgeler ve köylerde yalnızca bir kaç günü aldı.

Bu süreç neden bu kadar kendiliğinden ve yaygın bir şekilde yaşandı? Çünkü bu süreç, insanların kendi geçmişlerini yeniden değerlendirmesinin etkili bir ifadesiydi, öncelikle bu yüzden. Çünkü bu süreç tarihsel gerçekliğin yeni bir senteze ulaşması sürecidir. Bu süreç, bu insanların Bulgar halkına ve Bulgar soyağacına aidiyetlerine dair giderek olgunlaşan bilinçlerinin bir tarihsel sentezi olarak yaşanmıştır. Bu insanlar büyük bir akıllılık ve uzak görüşlülükle onlar açısından tarihi önemi olan bir karar almışlar ve Bulgar isimlerini seçmişlerdir. BKP'ye olan derin bağlılıkları yüzünden, partinin tek amacının çalışanlara müreffeh bir hayat sağlamak olduğunu bildikleri için ve partinin politikası ülkemizdeki geniş halk kesimlerinin çıkarlarına uygun düştüğü için. Şu gerçeği herhalde herkes anlamıştır: İsim değişimi tarihsel bir eylemdir, insanın bir tür yeniden doğumudur. Toplumumuzda kişinin kendini tümüyle gerçekleştirebilmesi için çalışanlara çok yönlü gelişimleri açısından yeni ve sınırsız olanaklar sağlayacak ve çocuklarına, torunlarına ve torunlarının torunlarına mutluluğun ve huzurun yolunu açacaktır. Yoldaşlar, BHC tek uluslu bir devlettir. Sınırlarımız içinde bir tek yabancı bölge olmadığı gibi, halkımız içinde de yabancı halk

ve uluslardan unsurlar bulunmamaktadır. Belirli durumlar sonucu halkımızın acı bir tarihsel kaderi olmuştur. Bu acı geçmiş en belirgin biçimde yabancı egemenliği döneminde yaşanmış ve halkımız adeta canlı bir insan gibi bölünüp parçalanmaya çalışılmıştır. Osmanlı esareti altında farklı yoğunluklarda ama düzenli olarak stratejik önemi oln bütün bölgelerimiz zorla, baskıyla Türkleştirilmiştir. Genç kızlarımız babalarının evinden sürüklenerek alınıp götürülmüş; gencecik delikanlılarımız yeniçeri yapılmak üzere zorla askere alınmıştır. İnsanlarımız gruplar halinde ya da bireysel olarak ama sistematik bir biçimde islamlaştırılmıştır. 500 yılı kapsayan bu islamlaştırma sürecini tarih bilimi bize sayısız belgeyle kanıtlamaktadır. Kronikler, efsaneler, halk türküleri, hep zorla din değiştirtme olaylarını anlatır. Asimilasyon, Osmanlı imparatorluğunun her zaman uyguladığı bir devlet politikasıydı. Halkımızın ulusal bilincini yok etmek amacıyla, büyük bir inatla ve sürekli olarak uygulanmıştır. Bulgarların yaşadığı bütün bölgelerde uygulanan bu vahşi politika, onlardan bir kısmının Türkleştirilmesine yol açmıştır. O dönemlerde ülkeyi gezen sayısız araştırmacı, gezgin ve diplomat halkımızın trajik kaderiyle ilgili sayısız kanıt bırakmıştır. Dedeleri Bulgar ulusal bilincine sahip olan bu insanlar, günlük hayatlarında folklörlerinde, dillerinde ve giysilerinde o dönemin etkilerini hâlâ taşımaktadırlar.

Açıkça ifade etmek isterim ki —ve bu Haskovo bölgesinde herkes tarafından bilinmektedir— Türkiye'ye göç yoktur ve bundan sonra da olmayacaktır. Şimdiye dek bu sorunla ilgili yürütülmüş Türk - Bulgar görüşmeleri bundan sonra yürütülmeyecektir. Hiçbir ülkeyle bu tür görüşmeler yapılmayacaktır, çünkü Bulgar halkının hiç bir kesimi başka bir ulustan değildir. Bunu herkes iyice bellemelidir. Bu, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin, partinin ve devlet yönetiminin kesin ve değişmez tavrıdır. Bulgar ismi almış vatandaşlarımızın hepsi Bulgardır. Demin söylediğimi bir kez daha tekrarlıyorum. Onlar da Bulgar halkının kanından ve canındandır. Onların bazıları hâlâ daha bulgar ulusal bilincine tümüyle vakıf olamamışlarsa da, damarlarında Bulgar kanı akmaktadır, onlar da Bulgar halkından can bulmuş çocuklardır. Onlar da Bulgar halkının ayrılmaz parçasıdır. Bir zamanlar bizden koparılmışlardı, şimdi baba ocağına geri dönüyorlar.»[42]

Bunun arkasından gelen ise, artık sadece mücadele edilmesi gereken «yabancı ajanlara, gerici Türk propagandasının ajanlarına ve diğer gerici unsurlara»[43] karşı haklılık kazanan saldırılardı. Hatta, Balev'in konuşmasının, bazı politbürolu yoldaşların konuşma-

42. «Aprilskata liniya na BKP — V imeto na Coveka, na negovoto dobruvane», M. Bolev'in 6.3.85'de Haskova'da yaptığı konuşma, Haskova Tribuna 9.3.85 tarihli.
43. Aynı yerde.

larına göre, çok daha ılımlı olduğunu, başbakan yardımcısı Todor Bozinov'un Ruse'de yaptığı konuşma metnine bir göz attığımızda görürüz:

«Bulgar isimlerinin yeniden kullanılmaya başlanması büyük tarihsel öneme sahip bir adımdır. Kısa bir süre öncesine kadar zorlu bir çelişkiyi yaşayan vatandaşlarımız devrimci bir eylemle özgürleşmeye doğru adım atmışlardır. Sürecin tamamlanması, bu çelişkili duruma kesin olarak bir son vermiştir. Bu eylem sadece vatanseverlikle ilgili değildir. Aynı zamanda sınıfsal bir anlamı da vardır. Çünkü, objektif olarak bölgemizdeki, Avrupa'daki ve dünyadaki barışa ve iyi komşuluk ilişkilerine de hizmet etmektedir. Çünkü, böylece, Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerimizin de sağlam ve açık bir temele oturmasının koşulları yaratılmış olacaktır.»[44]

Sadece buyruklar yağdırarak, ülke içinde ve dışında siyasi sorunlara neden olmaksızın, Türk azınlığı sorununu halledeceğine ilişkin bu yanlış varsayım ve beklentinin Bulgar hükümetinde nasıl oluştuğunu anlamak oldukça güç. Batı basını, en önce de Yugoslav basını, BKP Yöneticilerinin konuşmalarını yayınlamadan önce, Bulgar hükümeti kararlaştırmış olduğu iç ve dış politika çizgisini aynen sürdürmekteydi. 85 Martı başında hükümetin, Razgrad, Sumen, Ruse bölgelerinde zırhlı birlikleri devreye sokması gerekti. Anlaşılan, bu bölgelerde bir ay önce yaşanan direniş yeniden canlanmıştı. Sayısız Türk, resmi makamların denetiminde, Türkiye'de akrabaları olmadığına ve hiç bir zaman Türkiye'ye göçü talep etmeyeceğine dair yazılı ifadeler imzalamak zorunda kaldı.[45] Ve arasıra, dış politika konusunda aldığı keyfi tavırlarla öne çıkan Bulgar Telgraf Ajansı (BTA) 7 Mart 85'te dünya kamuoyunu şaşkınlık içinde bırakan bir mektup yayınladı. Baş müftü ve 8 bölge müftüsü tarafından imzalanmış olan mektupta, «yabancı basının iftiraları» protesto ediliyordu.

Özellikle de «Bulgaristan'da müslümanların devlet baskısıyla isimlerini değiştirmeye zorlandıklarına, normal ibadetlerini yerine getiremediklerine, müslüman Bulgarların camilerine ve kutsal mekanlarına zarar verildiğine dair haberi»[46] kesinlikle yalanlıyorlardı. Ancak, böylece, dolaylı olarak da olsa, isim değiştirmelerin varlığını kabul etmiş oluyorlardı. Çünkü, mektupta konuyla doğrudan ilgisi olmayan şu sözler de yer almaktaydı: «İslam evrensel bir dindir ve her müslüman kendi ulusal ismini kullanma hakkına sahip-

---

44. «Moralno — politicesko edinstvo i nacionalnato splotenost — Zalog za novi usestranni uspeki» T. Bozinov'un 15.3.85 tarihli Ruse'de yaptığı konuşma. Dunavska Pravda, 16.3.85.
45. Dzalil, «Pismo ot rodinata» (15.3.85 tarihli), Svoboden narod 89-90/1985 (Wien) S. 1.
46. Sofya Radyosu Almanca Yayınlar Bölümü, 7.3.85 7:30 UMEZ. Alıntı-RIAS-Monitar Dienst'ten. (2.3.85 tarihli), S. 4-5.

tir.»[47] Ancak, Bulgar basını, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti ile ilgili bütün bu yalan ve iftiraların kimin marifeti olduğunu keşfetmekte gecikmedi: Bulgar devletinin Türk azınlığa yaptığı zulme değgin «balon haberlerin» kaynağı CIA idi[48]

Filipov ve diğerlerinin başlangıç salvosundan sonra Bulgar taşrasını bir söylenti dalgası kapladı. Buna göre şu sıralar «tümüyle normal ve güzel Bulgarca isimleri»[49] olan Türkler, bunca zamandır Bulgar değil de Türk olduklarına dair Türkiye'nin geçici propagandasına nasıl kapılmış olduklarını her yerde anlatıyorlardı. Tam da bu sırada, gazetelerde, isim değiştirme kampanyasının «yeniden doğuş sürecinin ilk etabı» olduğunu belirten haberler yayınlanmaya başladı.[50] Bundan sonraki hedef «eski» Türklerin ulusal bilincini güçlendirmek ve göçün bir daha hiç söz konusu olamayacağını iyice kafalarına sokmaktı. Ancak asıl önemlisi, Silistre bölgesindeki Dulovo kentinden Türk bayan Anelija Rizova'nın söyledikleriydi: «Dil kültürünü yükseltmek ve ortak bir iletişim düzeyi yaratmak için her yerde Bulgarcanın konuşulması gerekiyor ki, islamın dogmatik etkisinden ve günlük hayatta yol açtığı fanatizm ile tutuculuktan kurtulalım.»[51] Yani, bütün bunların sadece bir isim değiştirmeyle sağlanamayacağı Bulgar Hükümetince de malumdu. Ancak, gerek ülke içinde gerekse ülke dışında etrafı böylesine toz duman eden isim değitirme kampanyası, gelecekte yapılması planlananların yanında çocuk oyuncağı gibi kalmaktaydı. İsimler yetmiyordu, Türkler dillerini ve dinlerini de elden çıkarmalıydılar.

Ulusal Yeniden Doğuş'un Nedenleri, Hedefleri ve Sonuçları

Bulgar parti ve devlet yönetiminin, Türk azınlığı zorla Bulgarlaştırmak için izlediği zor ve riskli rotanın hangi motiflerle örüldüğüne ilişkin, girişteki sorunun cevaplandırılmasında güncel momentlerle uzun vadeli amaçları birbirinden ayırmak yerinde olacaktır. Bu kampanyanın görünürdeki nedeni, şüphesiz ki, bütün Bulgar vatandaşlarının kimliklerinin değiştirileceği 5 yıllık sürenin (1980 - 1984) bitimiydi. Yeni isimlerin resmen «üstünü kapatmak» için bu, uygun bir fırsatta. Siyasi gözlemciler tarafından BHC'de 1 Aralık 1985'te yapılan nüfus sayımının isim değiştirme sürecini hızlandıran neden olduğuna ilişkin tahmin, pek isabetli görünmemektedir. Çünkü, 1 Aralık 74'deki son nüfus sayımında bile artık

47. Aynı yerde.
48. AFP — Haberi — Viyana'dan 10.5.85 tarihli, 11.5.85 tarihli Der Tagesspigel'den.
49. «Za edinna bulgarska socialisticeska nacija! Izkazvcaniya na sustojalata se stresta na bjurota na ok na BKP s okruzniya partien, durzaven, stopanski i obstestuen aktiv», Silistrenska tribuna 19.3.85 tarihli Mihail İvanov'un konuşması.
50. Aynı yerde. Anelija Rizova'nın konuşması.
51. Aynı yerde.

«milliyet» sorulmamıştır. İslamın ve 1979'dan beri Yakın ve Orta Doğu'da hissedilir hale gelen «İslami Cihad»ın Bulgar yönetiminin karar verme süreci üzerinde nasıl bir rol oynadığını değerlendirmek daha da güçtür. Politbüro üyelerinin ve BKP MK Sekreterliğinin son açıklamaları, dini saiklerin parti tarafından pek ciddiye alınmadığını göstermektedir. BHC'de ülkenin demografik gelişimi açısından beslenen kaygılara daha önce değinilmişti. Ancak, Türk azınlığın görece hızlı artışı belli ki reel bir tehlikeden çok, siyasal bir gerekçe olarak ileri sürülmektedir. Yine de 85 Martından parti tabanına yeni rotayı tanıtan bazı konuşmacıların açıkça değindiği «kaynaşmış Bulgar sosyalist milleti» anlayışı temel öneme sahiptir.[52]

Söylendiği gibi, 70'li yıllarda ortaya çıkan ve parti kamuoyuna ilk kez sunulan bu anlayış önemli ölçüde taraftar toplamasa da, daima «yürürlükte» kaldı. Bunun nedeni, bu yaklaşımın «kendi pisliği üzerinde büyütülen» bir politik çizgi değil, daha çok bir Sovyet direktifi sonucu olmasıyla ilişkili olabilir. «Kaynaşmış Bulgar sosyalist milleti» Sovyetlerin «Sovyet halkı» anlayışının Bulgar versiyonudur. «Kısmi grup çıkarları ve milliyet türü bir sosyal oluşuma bağlı olmaksızın»[53] bütünleşmiş sovyetik halklar topluluğu fikri, 60'lı yıllardan beri, özellikle de 79'dan beri savunulmaktadır. Hem SSCB de, hem de BHC'de baskın bir devlet dilinin gerekli görülmesi (rusca ve bulgarca) bu paralelliğe işaret etmektedir. Hatta Bulgaristan bu konuda Sovyetlerden çok daha öndedir. 79 Taşkent Konferansının Rusya'da geleceğin görevi olarak saptadığı şey —dili alabildiğine rusçalaştırmak ve azınlık dillerinin «yerel dil» statüsün indirilmesi— BHC'de uzun süredir uygulanagelmektedir. İlginçtir, BHC nin, 20 hatta 35 yıldır «makedon ulusu» bağlamında şiddetli bir tartışma yürüttüğü Yugoslavya «sosyalist millet» anlayışını, «bürokratik-devletçi yozlaşma», «milliyetçiliğin, şövenizmin, hegemonyacılığın ve süper güç olma gayretlerinin» oluşmasını besleyen toprak olarak eleştirmektedir.[54] Bu şüphesiz, yerinde bir gözlemdir, ancak

52. Örneğin, «Za edinna bulgarska socialisticeska nacija» MK Sekreteri Stojan Mihaylov'un Silistre konuşması — (14.3.85 tarihli). Silistrenska tribuna — 16.3.85 tarihli — Bkz. ayrıca 48 nolu dipnot.

53. Bkz. Boris Lewyetzkyj'nin «Sovestskiy narod» «Das Sowyetvolk». Nationalitäten politik als Instument des Sowjetimperialismus, Hamburg 1983. Burada S. 8 Bulgaristan'ın diğer Sovyet politik postulalarını da aynı «aceleci itaatkârlık» ile diğer sosyalist devletlerden önce yerine getirdiği ve halen de getirmekte olduğu gerçeğinden hareketle, Bulgaristan'ın hep bir uydu devlet olduğu sonucu çıkarılmıştır. Ancak, sözcüğün tam anlamıyla Bulristan'ıon «ulusal» çıkarları sözkonusu olduğunda böyle bir benzetme yapılırsa, bu mantık sınırlarını aşan bir benzetme olur. Bkz. Stefan Troebst, Die Sowyetunion und die Bulgarisch - Yugoslawische Konttnoverse um Makedonieu, Südosteuropa 11-12/1983. S. 638-644.

54. Muhammed Kesetanz, Necija u socijalizmu Beograd, 1978, S. 113. Bkz. S. Troebst a.g.e. S. 106-110 ve 136-137.

yine de çok uluslu bir şekilde örgütlenmiş Yugoslav toplumunun neden tümüyle benzer sorunlardan muzdarip olduğunu açıklamamaktadır.

Hem BHC'nin hem de SSCB'nin izledikleri asimilasyon politikalarıyla varmak istedikleri hedef ne olabilir? Boris Lewytzkj'nin nihai hedef olarak koyduğu, homojen ve merkezi» komünist dünya toplumu»[55] biraz yükseklerde; biz o yüzden ulusal devletler düzeyinde kalalım. Amerikalı sosyolog Immanuel Wallerstein'in 1973 tarihli kısa bir makalesinde merkezi Asya'nın sovyetik bölümü konusunda, BHC ve kendi iç «Türk periferi»sine uyarlanabilecek bir fikir ileri sürmüştü: Dünya pazarının ve ekonomisinin rekabeti SSCB yi, Avrupa Rusyasında yoğunlaşan sanayi potansiyelini olağanüstü büyütmeye ve aynı zamanda teknoloji standardını sürekli ve hızlı bir biçimde yükseltmeye zorlamaktadır. Bu süreç, tarım ve sanayide, o zamana dek çoğunlukla kalifiye olmayan etkinliklerde bulunan işgücünün büyük bir bölümünü absorbe edecektir. Bu nedenle, diyor Wallerstein, SSCB 70 ve 80'li yıllarda altmışlardaki Batı Avrupa gibi ülkenin Avrupa bölümünde «yabancı işçiler» istihdam etmek zorunda kalacaktır. Bu işgücü, büyük bir olasılıkla islam - «şark» yönelimi merkezi Asya'dan sağlanmak zorunda olduğundan, kalifiye «Avrupalı» uzman işçilerle işgücü niteliği düşük «Rus olmayan Sovyet vatandaşları» arasındaki sosyal gerilimler zorunlu olarak etnik-milli bir nitelik taşıyacaktır.[56]

Bu kadar açıklayıcı ilave yeterli. BHC'nin siyasi bürokratik yönetimi, özellikle de «teknolojik elit»i ülkesini hızlı modernleşme yolundaki büyük bir ekonomik organizma olarak kavramaktadır. Bu organizmanın sürekli artan «toplumsal» önkoşulları ve talepleri hesaba katılmalıdır. Üçte ikisini Türklerin oluşturduğu, eğitim ve «bilinç» açısından geri, ancak giderek aktifleşen 1,2-1,5 milyon Bulgar müslümanının meydana getirdiği işgücü yedeği, ancak potansiyel sorun alanlarının —ulusal bilinç, din, dil, düşük eğitim düzeyi— bertaraf edilmesiyle rahatça bu büyük organizmaya entegre edilebilir. Aksi taktirde sistemin tamamı tıkanabilir. Ya da, toplumsal yabancı maddeyi radikal olarak uzaklaştırmak mümkün olmadığından «aseptik» olarak izole etmek gerekecektir. —Ki bu daha az tehlikesiz değildir— BHM'de devlet ve parti yönetimi ilk olanağı tercih etti. Bir senedir, sadece bunu gerçekleştirmekle meşguller.

Sonuçlara ilişkin son bir söz daha: Bu yaklaşımın sonuçları hem dış politika, hem de asıl önemlisi dış ekonomi alanında etkisini gösterebilir. Türkiye ve Bulgaristan'ın ihracatı ve nakliyeciliği için çok daha fazla önem taşıyan Yakın Doğu'nun islami devlet-

55. B. Lewytzkyj. a.g.e. S. 9.

56. Immanuel wallerstein — Two Modes of Ethnic Consciousness: Soviet Central Asia in Transition — The Capitalist World-Economy Essays — Cambridge, 1979, S. 184-192 içinde, burada: S. 190-191.

leri, anti-islam provakasyonu kuşkusuz suskunlukla karşılamıyacaklardır. Ve BHC'nin batı nezdinde zaten mütevazi düzeyde seyreden prestiji yeniden azalacaktır. 84/85'le birlikte uygulanmaya başlanan zorla Bulgarlaştırma politikası hiç kuşkusuz ülke içinde de bir takım çelişkilere yol açacaktır. Bu çelişkilerin, iç politikadaki iklimin kökten değişmesine ve müslümanlarla Bulgarlar arasında iç savaş benzeri bir kutuplaşma tehlikesine de katkıları olabilir.

«Balkanlarda atom silahlarından arındırılmış barış ve işbirliği bölgesi mi, yoksa Makedon, Türk, Çigan ve diğer ulusların olmadığı bir Bulgaristan mı?» Yugoslav yayıncı Ranko Petroviç geçenlerde Bulgaristan'ın dış politika sloganlarını ima ederek bu soruyu sormuştu. BKP üst yönetiminin Mart 85'deki açıklamalarına bakarak, bu soruya net bir cevap vermek mümkün : Sonuncusu.

Türkçesi : Neşe OZAN

---

57. Ranko Petkoviç, Mustafa pestaje Boris, NIN Nr 1779 — 3.2.1985 tarihli, S. 44-45,, burada: S. 45. Ayrıca şu iki eseri bu yazıda kullanmak mümkün olamadı. Taddik, Bulganev : Auf dem Wege zur sozialischen Ginheilsnation, Osteuropa — Info, 2/1985, yayınlayan — Osteuropakomitee-Düsseldorf, S. 4-6. Jens Reuter, Die Entnationalisierung der Türken in Bulgarien. Sofias Politik der Zwangsbulgarisierung aus Yugoslawischer Sicht, Südost - Europa 3-4/1985, s. 169-177 (T.E.B.).

* «Rusça — Sovyetler Birliği haklarının dostluk ve işbirliği dili» sloganı altında toplanan Taşkent Konferansı (22-24 Mayıs 79) temel olarak, Sovyetler Birliği'nde Rusça dersinin okul öncesinde, ilk ve orta öğrenimde ve yüksek okullarda güçlendirilmesi ve sistematik olarak düzeltilmesini konu edindi. Bir sene önce ise Rus dili dışındaki dil derslerinin azaltılması girişimi olmuştu. (Ruscanın birincil konumda olması birlik cumhuriyetlerinin anayasasına girecekti). Ancak, bu girişim bazı cumhuriyetlerde görülen güçlü direniş karşısında başarısızlıkla sonuçlandı. (Redaksiyonun notu)

Arnavutluk 8

90'lı yıllara girildiğinde Arnavutluk, Doğu Avrupa'daki alt üsülükten pek etkilenmeden, kendi içinde bazı değişimler gerçekleştirerek bağımsız varoluşunu sürdürüyor. Elbette Arnavutluk da siyasal ve ekonomik yapısında zorunlu bazı düzenlemeleri yapacak. Ama kimse burada diğer Doğu Avrupa ülkelerindekilere benzer kopuşları beklemiyor. Bunda, buradaki siyasal yapılanmanın oldukça sıkı biçimde, ulusal kimlikle örtüşmesinin de önemli rolü var. Yugoslav yönetici 1948'de, Kominform'dan koptuğunda, Yugoslavların ulusal kurtuluş mücadelesinde bir çeşit hocalık yapmasına karşın, Arnavutluk Stalin önderliğinin yanında yeralmıştı. Daha önce Tito ve Dimitrov'un oluşturma yolunda karar aldığı Balkan Federasyonu da Enver Hoca'ya pek çekici gelmemişti. Yugoslav - Arnavut çatışmasıyla birlikte Mekadon Cumhuriyetindeki Arnavut halk da, «Stalinist» ilan edilerek yoğun bir ulusal baskı altına girecekti.

Diğer Halk Cumhuriyetlerinde olduğu gibi, Arnavutluk'ta da Emek Partisi 1950'de seçimlere, «öncülük yaptığı» Demokratik Cephe ile birlikte gitmişti. 1976 de hazırlanan yeni anayasa, Arnavutluğun «Sosyalist Halk Cumhuriyeti» olduğunu ilan edecekti.

Kabaca Türkiye'nin Trakya toprakları büyüklüğünde, 28 250 km² toprağa sahip olan Arnavutluk'ta 3 milyon dolayında insan yaşıyor. Yıllık nüfus artış hızı oldukça yüksek: % 2,4. Bu nüfusun yaklaşık % 40'ı kentlerde yaşıyor. Arnavutluk'un dış borcu yok! Ülke henüz enflasyonla tanışmamış. Okuma, yazma bilmeyen yok. Kişi başına ulusal gelirin 900 dolar düzeyinde olduğu Arnavutluk'un dış ticaretinde en önemli paya sahip üç ülke Romanya, Yunanistan ve Çekoslovakya (üçü dış ticaretin % 42'sini kaplıyor).

Derlememize aldığımız yazı, Arnavutluk'taki güncel gelişmeler hakkında oldukça ilginç bilgiler veriyor ve yorumlar getiriyor.

Arnavutluk'a Glastnost

Arshi Pipa (*)

Enver Hoca'nın Nisan 1985'deki ölümünden bu yana, Arnavutluk'un siyasal yaşamında bir serbestleşme beklentisi hüküm sürüyor. Arnavutluk bugün Batı Almanya, İspanya ve Kanada ile diplomatik ilişkiler kurmuş durumda. Birçok Amerikalının da aralarında bulunduğu turist grupları Arnavutluk'u ziyaret ediyor.[1] Dış politikada değişiklik gözleniyor ve iç politika ilerleme gösteriyor. Çok korkulan Arnavutluk KGB'si pençesini geri çekiyor. Bugün insanlar daha rahat konuşabiliyor, artık fiili suçlardan tutuklanmaktan bile korkmuyor. Bu, sadece bir dış görüntü değişikliği midir? Bu durum **perestroika**'nın bir sonucu değil midir, ya da bu sonuç yalnızca ekonomik sorunlar nedeniyle mi ortaya çıkmıştır?

Ekonomik Sorunlar

Ekonomik durum, Ramiz Alia'nın Dokuzuncu Parti Kongresi'ne (Kasım 1986) sunduğu raporun esas konusuydu. Ali 1980-85 Beş Yıllık Planı'nın başarısızlığını gizlemiyordu.[2] Milli gelirdeki büyüme % 4,3'ten % 3'e düşerken, genel olarak plan hedeflerinin ancak yarısına ulaşılmıştı.[3] 1986-90 planı da öncekinden daha ümit verici görünmüyor.[4] **Neue Zürcher Zeitung**'a (29 Ağustos 1988) göre, zengin

(*) TELOS (Bahar 1989) Dergisinden çevrildi.

1. Aralarında, Arnavutluk'un ateist rejimi söyleyecek iyi şeyleri olan bazı din adamları da bulunuyordu. İki Amerikan misyoneri, Dr. ve Mrs. Edwin E. Jacques yayınlanmamış gezi raporuna şu notla başlıyorlar (17-27 Kasım 1986) : «Bu rapor, ilişki kurduğumuz 6 Tiran ileri geleninin de katkıları olduğundan, bilerek kontrollü bir üslupla hazırlanmıştır. Temmuz - Ağustos 1988'de Arnavutluk'u ziyaret eden Amerika'daki Arnavut Başpiskoposluğu' nun Başkanı, Muhterem Arthur E. Liolin'in demecinde Arnavutluk hükümetine «lirik» övgüler yer alırken, dinsel baskı politikası hakkında en ufak bir eleştiri yoktur. Bkz. **Dielli** (25 Ekim 1988).
2. Bu dönemde tarımsal üretimdeki büyüme, planlanan % 30 yerine % 13 olarak gerçekleşti. Sanayi üretimi % 10 daha düşüktü ve petrol üretimi beklenen % 58-60'lık büyüme oranının ancak yarısına ulaşmıştı. Bkz. Elez Biberaraj, «Arnavutluk'un Ekonomik Reform Çıkmazı» **The World Today** (Ekim 1987), s. 180-81.
3. Edith Lhomel, «Albenia 1986-1990 : Vers plus du Réalisme?», **Le Caurrier des Pays de l'Est**, sayı: 316 (Mart 1987), s. 75.
4. Planlama Komitesi Başkanı Niko Gjyzari'ye göre, 1986'daki büyüme oranları şöyledir : toplumsal ürün, % 5.1 (plan hedefi % 9.5); ulusal gelir % 7.9 hedef % 10.6); sınaî çıktı, % 6.4 (hedef % 7.3). 1987 için sunduğu raporda üretim rakamları ve büyüme oranları vermiyor; suçu sert kış koşullarına,

maden kaynaklarına ve zengin elektrik enerjisi potansiyeline rağmen, Arnavutluk bir azgelişmiş ülke konumundadır. Yabancı kredilere konan yasak ve döviz kıtlığı nedeniyle dış ticaret büyük ölçüde takas biçiminde gerçekleşmekte, yabancı ideolojilerin sızmasına yol açar korkusuyla turizm teşvik edilmemektedir.[5]

Arnavutluk ekonomisinin bu durumu, Avrupa Ortak Pazarı'nın bazı bakanlıklarında gizli bir raporun dolaşmasına yol açmıştır.[6] Buna göre, ekonomik büyüme nüfus patlamasını karşılamamaktadır. Sanayi donanımı eskidir, tarım geridir ve hizmetler yetersizdir. Uzun dönemde, ekonomik sorunları çözebilecek ve Avrupa Ortak Pazarı'ndan yardım talep edecek durumda olmayan Arnavutluk, Sovyetler Birliği'nin yardımını istemek zorunda kalacaktır. Ancak Arnavutluk hükümetinin Batı Almanya ile teknik ve endüstriyel bir anlaşma imzalama kararı (3 Haziran 1988) bu savı yanlışlamıştır.

Arnavutluk'u geçenlerde ziyaret eden Belçikalı bir gazeteci, Arnavutluk yönetiminin psikolojisini değerlendirme kıstası olarak şu sözlü mülakatı örnek gösteriyor: «Soru: '1944-45'te Arnavutluk'ta bir milyon insan yaşıyordu; şimdi bu sayı üç milyon. (Son) Savaştan önce, ortalama ömür yalnızca 38 yıldı; şimdi 71. ülkenin toplam yüzölçümü 28 000 km-kare, bunun üçte ikisi dağlık arazi. Uzun vadede sorunlarla karşılaşacağınızı düşünmüyor musunuz?' Yanıt: «Korkmuyoruz, çünkü (ulusal) üretimimizi gelecek 15-20 yıl içinde 6 milyon insanı besleyecek kadar artırabiliriz.»[7] Kuşkusuz bu, biraz gerçek dışı, çünkü veriler, geçen iki Beş Yıllık Plan döneminde bü-

---

uzun süren kuraklığa ve bunların sonucu olan su ve elektrik yetersizliğine yüklüyordu. Bkz. Patrick Artisien, «Dönüm Noktasında Arnavutluk», **The Journal of Communist Studies** (Eylül 1987), s. 237. Ayrıca Bkz. Edith Lhomel «Stagnation persistante de l'économie albanaise en 1987», **Le Courrier des Pays de l'Est**, sayı: 330 (Haziran 1988), s. 67.

5. Dergi, rakamları Hamburg Ekonomik Araştırma Enstitüsü'nün yaptığı bir araştırmadan almıştır. Emek gücünün üçte ikisinin tarım sektöründe olmasına karşın, bunun ulusal gelire katkısı, sanayi sektöründeki % 55 ile karşılaştırıldığında yalnızca % 20'dir. Emek gücünün dörtte-biri hammadde üretiminde bulunurken, mamul madde üretimi oldukça kısıtlıdır. Araştırma, bu sayıların, veri eksikliği ve istatistiklerin zayıflığı nedeniyle gerçek değerler olarak alınmaması gerektiğine işaret ediyor. Özellikle yıllık büyüme hızının en iyi ihtimalle % 4'ten daha büyük olmadığı tarıma ilişkin istatistik hataları Edith Lhomel tarafından vurgulanıyor, «L'économie albanaise en 1987), **«Le Courrier des Pays de l'Est**, sayı: 320 (Temmuz-Ağustos 1987), s. 58.

6. Bkz. **Embistevtiko gramma** (21 Ekim 1987).

7. Gerard Valet ile Söyleşi, **Le Soir** (Brüksel), (18-19 Haziran 1987).

yüme oranının düşmeye devamı ettiğini gösteriyor.[8] Tarımsal makinelerin eskiliği ve sanayide yedek parça eksikliği nedeniyle ulusal verimlilik hemen hemen bütün sektörlerde düşmüştür. İhracat azalmış ve bu, savunma dahil, bütün devlet sorunlarını etkileyen nakit para sorunları doğurmuştur. Çekoslovakya'nın Sovyet ordusu tarafından işgal edilmesinden sonra, Arnavutluk ordusu, gerilla mücadelesi temelinde Çin'in «halk savaşı» biçimini benimsemişti. Hükümet kullanabilen herkese (nüfusun üçte biri) silah dağıtmakta ve onlara askeri eğitim vermektedir.[9]

Gizli polisin etkisi Enver Hoca'nın ölümünden bu yana hafiflemiştir. 1987'deki Ulusal Meclis seçim sonuçları, seçmen katılımının, tek bir eksik olmaksızın % 100 olarak gerçekleştiğini gösteriyor. Bunun nasıl mümkün olduğunu, sınıf mücadelesini Arnavut adaletinin tek kriteri yapan Arnavutluk Ceza Yasası iyi açıklıyor.[10] Adaletin ilkesi olarak sınıf mücadelesi? Bu Arnavut Marksizm-Leninizm'ini kabul etmeyenler için yalnızca zorunlu çalışma ve hak mahrumiyeti anlamına gelmektedir. Bu ilke sadece sınıf düşmanlarına değil, Parti muhaliflerine, hatta Enver Hoca'nın deyimiyle «tarihin çöplüğüne giden» Parti liderlerine bile uygulanabiliyor.

---

8. Arnavutluk ekonomisi uzmanı Michael Koser'e göre, Arnavutluk'un ekilebilir toprağı 600 000 hektardır. Arnavutluk'taki yüksek doğum oranının (yılda 70 000) azalmayacağı varsayımına bağlı olarak, yüzyıl sonunda bir hektar ekilebilir toprak 6,5 insanı beslemek zorunda kalacak — bugünkü koşullarda pek mümkün görünmüyor. Bkz. Artisien, **op. cit.**, s. 235. Partinin günlük gazetesi **Zëri i popullit**'te (Halkın Sesi) 1987'de çıkan bir başyazı, tarımsal araç-gerece ilişkin yedek parça eksikliğinden yakınıyor. Traktör fabrikasının üreteceği 148 cins ürünün, yılın ilk üç ayında, 67'si planlanan düzeyde, 8'i ise kısmen üretilmiştir; 813 cins ürün ise hiç üretilmemektedir. Lastik fabrikası 13 tane üretilmesi gereken üründen yalnızca 2'sini % 100 düzeyinde üretmiştir. Bkz. **Zëri i popullit** (23 Nisan 1987). Aynı gazetede daha sonra çıkan bir başyazı ise (14 Haziran 1987) petrol üretiminin «yetersiz» olduğuna ilişkin Politbüro görüşüne yer vermiştir.
9. Yunan kaynaklarına göre, orduda 31 500 sürekli, 20 000 iki yıllık askerlik görevini yapan eleman bulunuyor. Donanma personeli sayısı 3 300'dür. Hava Kuvvetlerinde ise 7 200 kişi vardır. Askeri araç-gereç önemli bir kısmı hizmet dışıdır. Piyadenin, 20 Sovyet zırhlı aracı ve 80 Sovyet zırhlı personel taşıyıcısı vardır. Hava Kuvvetlerinde 30 helikopter, 100 Mig ve çoğu kullanışsız 20 Çin uçağı bulunmaktadır. 3 Sovyet denizaltısı, 12 Çin torpido gemisi ile 7-8 mayın döşeme gemisinden oluşan küçük bir filoyu kapsayan Donanma teçhizatının % 40'ı da kullanışsız durumdadır. Kıyı savunması kadar modern anti-tank ve hava savunması da yetersizdir. Aynı dergiye göre, gizli polis 5 000 kişiden oluşmaktadır — temel işlevi diktatörü olası ordu **darbe**lerine karşı korumak olan bir çeşit muhafız alayı. Bkz. Giorgios Angeles, «40 Yıl Sonra 'Aydınlığa' Çıkan Arnavutluk», **Mesimvrini** (27 Ekim 1987), s. 18-19.
10. «Arnavutluk Adalet Mahkemeleri Teşkilat Kararnamesi» içinde şu cümle yer almaktadır: «Mahkemeler, sınıf mücadelesi ilkesine bağlı olarak hareket ederler.» Bkz. **Gazeta zyrtare** (5 Kasım 1987).

Dilbilgisinin Stalinist ideolojiye alet edilmesiyle[11] ilköğretimde uygulamaya sokulan dil politikası, galip Tosk komünistlerinin mağlup Gheg'lere zorla benimsettikleri «birleşmiş Arnavutça yazı dili» adlı sahte-bilimsel başyapıtta taçlandırıldı.[12] Yüksek öğretimde eleştiri hemen hemen hiç yoktur.[13] Herşeyin olması gerektiği gibi olmadığı ise Parti liderlerinin konuşmaları incelenerek anlaşılabilir. Ramiz Alia, Beşinci Merkez Komite Plenumu'nda yaptığı konuşmada (2 Mart 1988) nitelik yerine niceliğe tanınan ayrıcalığa yönelik kökleşmiş eğilimin yüksek lisans çalışmalarını bile belirlediğini ifade ediyordu.[14] Ayrıca başka bir eğilimi daha eleştiriyordu: «yüzeysel eleştirinin ve aşırı genelleştirilmiş yargıların bir sonucu olan değerlerin eşitlenmesi... İnsanlar yalnızca, içinde büyük bir övgüyle bahse-

11. 1956'da hapisten çıktıktan sonra, bir yaşam kurmada büyük zorluk çektim. Aç kalma tehditiyle karşılaştığımdan, 1943-44'te Tiran Lisesin öğrencim olan o zamanki Eğitim Bakanı Alia'yı görmeye karar verdim. Beni kabul etmesi kibarlıktı ve sonra bir ilkokula Arnavutça öğretmeni olarak atandım. Okuma kitabı Parti yazınıyla doluydu. Ve dilbilgisi kitabı, Parti sloganlarıyla birlikte Enver Hoca'nın konuşmalarından alınan pasajlarla süslenmişti. Dilbilgisi, bunlar öğrencierin beyinlerine aşılanarak öğretilmeliydi. Bu kadarı da çok fazlaydı, sinirlerim gerilmişti. Hastaneye düşmemek için işten ayrıldım.

12. Eğitim Bakanlığı yayın organı **Mësuesi**, hakedilmemiş iyi notlara ilişkin bir makale yayınladı. Yazara göre bu olgu yaygın değildir. Yazar, Kukës ortaokulunu karşıt örnek olarak verirken, haksız iyi not verilmeyen ortaokullara örnek olarak da üç kentteki, Përmet, Korçë ve Gjirokastër kentlerindeki okullara değiniyor. Kukës, Gheg lehçesinin konuşulduğu Kuzey Arnavutluk'tadır; buna karşılık diğer üç kent Tosk lehçesinin kullanıldığı Güney Arnavutluk'ta bulunuyor. Neden Güney Arnavutluk'taki okullar kuzeydekilerden daha başarılıdır? Bunun nedeni Toskların, yapısal olarak Tosk olan birleşmiş Arnavutça»yı zorluk çekmeden konuşabilmeleri ve yazabilmeleri, fakat Gheg'lerin Gheg baskı altındayken, kendilerini kendilerinin olmayan bir lehçede ifade etmelerinin zor oluşudur. Bkz. Kleanth Zoto, «Okulun Kişiliği Yabancı Tezahürlere karşı Mücadeleyle Gelişir», **Mësuesi** (13 Ocak 1987).

13. Modern Dil Derneği Bibliyografyası'nda Arnavutluk'la ilgili bibliyograf olarak, yazınsal eleştiri yapıtları, yazınsal ve tarihsel kitap değerlendirmeleri, doktora tezleri üzerine yorumlar ve genel olarak kültürel yazılar okudum. Değerlendirmeler hep olumluydu; hiç bir yerde yanlış bir şeyden sözedilmiyordu. Ünlü Latin atasözündeki gibi, herkes diğerini övüyordu; aynı zamanda Yoldaş Enver'i Arnavutluk bilim dünyasının koruyucu meleği olarak takdir etmeyi de unutmuyordu.

14. Kısaca, «Onların çoğunda, daha çok birleşmiş ve yoğunlaşmış olsa da, bilimsel bilginin geçen yıl üniversitede okutulan ders düzeyinin ötesine geçemediği»ni iddia ediyordu. Bkz. Ramiz Alia, «Sosyalist Kültür, Anavatanın Gelişmesinde Büyük Aktif Güç», **Nëntori**, sayı: 3 (Kasım 1988), s. 17.

dilen sonu gelmez yazar isimlerinin listesiyle karşılaştığı **Drita**'nın pazar baskısını okuma gereksinimi duyuyor.»[15]

Alia'nın «değerlerin eşitlenmesi» dediğini, kültür işlerinden sorumlu Politbüro üyesi Foto Çami «bayağılık» olarak adlandırıyor. «Nitelik artışı» —Parti ideologlarınca bütün kuşak için **ad nauseam** yinelenen deyim— olmadığı sürece bu bayağılık aşılamayacaktır. Çami, tiyatro[16] ve sinemanın, yani sanatsal kitle iletişim araçlarının en etkin olanlarının düşük niteliğinin altını çiziyor. Yazınsal yapıtların çevirisi, kültürel toplulukların performansı ve yurt dışındaki sanat sergileri ile ilgili yanlışlardan sözediyor; entellektüel kültürün moral kültürden kopmasından duyduğu üzüntüyü dile getiriyor; sosyal hizmetleri yetersiz, iş ahlakını zayıf buluyor. Ve kusuru yalnızca zayıf ekonomiye değil, aynı zamanda kişisel tembelliğe, iş disiplininin noksanlığına ve yetersiz yönetime de yüklüyor.

Alia, Çami ve diğerleri sayesinde, Tiran'da eleştiri yeniden ortaya çıktı. Çin'le iplerin kopmasından beri —bu dönem Enver Hoca'nın ölümüyle sona erdi— Arnavutluk'ta eleştiri görülmüyordu. Yapıdaki çatlakları ideolojik tutkalla —liste disiplin noksanlıkları yüksek iş kaybı, sosyalist mülkiyet hırsızlığı ve zarar, hammadde israfı, yanlış istatistikleri içeriyordu— doldurmaya uğraşmaktan yorulan diktatör bu dönemde oyalanmak için yazıyordu. Enver Hoca, bunları ve diğer hastalıkları eleştirirken, bunların suçunu, Mao'nun dünya devrimi idealine ihanet etmesinden sonra, Marksizm-Leninizm'in dünyadaki tartışmasız tek lideri olarak anılmak amacıyla büyük bir çabayla yürüttüğü «kapalılık» politikasının gerekçesi olarak gösterilen «revizyonist-kapitalist» kuşatmaya yüklüyordu.

Yeni yönetimin getirdiği eleştirilerin çarpıcı özelliği sistemin kusurlarının artık revizyonist-kapitalist kuşatmaya bağlı görülmemesidir —Stalinist ideoloji için eksi puan. Başka bir özellik de, eleştirilerin şimdi ahlaki çürümeye,[17] ekonomik isteklerden daha çok vur-

---

15. «Değerlerin eşitlenmesi», «elitizm»in panzehiri olarak haklı çıkarılıyor. Fakat, «Sosyalist toplum bireysel yaratıcılığı desteklemelidir... Özellikle sanat şablonla ve prefabrik materyalle yapılmaz.» **Ibid**, s. 8.
16. Foto Çami, «Sosyalist Kültürün Çok Yönlü Gelişmesi ve Onun Ulusun Bütün Yaşamında Büyüyen Rolü Üzerine», **Ibid**, s. 21-54. Ayrıca Bkz. Alia: «Bizim film stüdyolarımız ayda ortalama bir'den fazla iyi film üretiyorlar. Fakat bunların arasında bir ya da iki tane iyi, hatta çok iyi film de görmek istiyoruz:» (Ibid, s. 13-14). Başka bir makalede Çami, bilimsel araştırmalarda etkin olmadığı için Tiran Üniversitesini eleştiriyor. Bkz. **Rruga e Partisë** (sayı: 4, Nisan 1988). Araştırma enstitüleri ilgili oldukları sorunlar üzerine çalıştıklarını iddia etmelerine rağmen, Çami «Öyleyse sonuçlar nerede » diye soruyor.
17. Yakın zamanda Arnavutluk'a gelen bir Arnavutluk-Amerikan ziyaretçinin izlenimlerinin aktarıldığı **Dielli**'de çıkan bir yazıda, «ahlakî bozulma», ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan ruhsal sorunlardan, özellikle de depresyondan sözediliyor. Yazı, kamu mallarının çalınmasının en yaygın «kötü alış-

gu yapmasıdır— tarihsel materyalizm için eksi puan. Eğer Enver Hoca hâlâ yaşıyor olsaydı iki eleştiri de mümkün olmayacaktı.[18]

Genel olarak, çiviler yerinden oynamaya başlamıştır. Yeni yönetimin iktidara gelmesinden bu yana, politik tutuklama olmamıştır. Ama politik cezaevleri ve çalışma kampları, hâlâ yerinde durmaktadır. Mahkûmların sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte yaklaşık bir tahminle bunun dört basamaklı bir sayı olduğu düşünülüyor. 1986 ve 1987'de yapılan iki af bir fark yaratmış olmalıdır. Temerküz kaldırılmamıştır, gözaltına alınan kişiler, hatta bunların aileleri sürgüne gönderilmektedir; eski mahkûmlar da hâlâ tehlikeli sayılmaktadır. Uluslararası Af Örgütü, politik mahkûmların durumu üzerine yayınladığı raporlarda birçok kez mahkûmlara yapılan kaba uygulamalara dikkat çekmiştir.[19] İnsan hakları için Amerikalı avukatların oluşturduğu bir komitenin son araştırmalarından biri dinsel baskı üzerinde durmaktadır.[20]

---

kanlık» olduğunu saptıyor. Yetkililer bunların halka ait olduğunu söyleyerek kamu mülkiyetine saygıyı telkin etmek için çok çabalıyor. Halk ise bu iddiaya şu yanıtı veriyor: Eğer kamu malları bize aitse, biz bunları alabiliriz ve bu, bizim bunları çaldığımız anlamına gelmez. Oldukça komik başka bir gösterge de, sendika gazetesinde yayınlanan —gerçek— bir öyküdür. Bir Orta Arnavutluk kasabasındaki iki okul kalın duvarlarla çevrilidir. Fakat bu duvarlar birer birer kaybolur. Okullardan birinin müdürü Bölge Yöneticisine şikâyette bulunur. Yönetici: «Benden duvarların kendiliğinden yürümeyeceğini söylememi beklemiyorsunuz, değil mi?» diye yanıt verir ve devam eder: «Duvarlar gerçekten yürüdü, ama çok uzağa gitmediler. Duvarların tuğlalarını, senin ve benim kasabalarımızda yapılan yeni evlerde kullanıldığını görebilirsiniz.» Bkz. Ndoc Logu, «Duvarların Öyküsü», **Puna** (1 Mart 1988).

18. Enver, kendi başlattığı temizlik harekatıyla başarılan Arnavutluk Marksizm-Leninizm'in «saflığının» kirletilmesine asla izin vermeyecekti. Bugün dul eşi buna izin veriyor: «Halkımız her zaman hırsızlığın çirkin ve tehlikeli bir hastalık olduğunu düşünmüştür. Ancak bazı insanlar bunu, bazı maddelerin kıt olması ve kitlelerin gereksinmelerinin karşılanamaması temelinde gerekçelendiriyorlar. Nedenlerden biri bu olabilir, ama temel neden olamaz.» Öyleyse temel neden nedir Hırsızlık sadece yüzeysel bir olgu mudur? **Nexhmine Hoca**, «Marksizm-Leninizm Öğrenilmeden Aydın İnsanımız Kavranamaz» **Zëri popullit**. (9 Mart 1988).
19. Özellikle Bkz. Uluslararası Af Örgütü, **Arnavutluk Politik Tutukluluk ve Hukuk** (1984).
20. **Arnavutluk: Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü Hakkının Çiğnenmesi,** Minnesota Avukatları Uluslararası İnsan Hakları Komitesi, Minneapolis (Ağustos 1988). Bu konu hakkında bir İngiliz gazetecinin Bilimler Akademisi Başkanı Prof. Aleks Buda ile yaptığı söyleşide, Arnavut Risorgimento'sunun ideologunun çizgisini görmek mümkündür: «Arnavutluk'un dini Arnavutçuluktur.», devam ediyor: «Her düşüncenin yaşamaya hakkı olduğunu söyleyemem. Bu, ulusu intihara sürükler.» Bkz. Edward Stein, «Arnavutluk Ateist Çizgiye Bağlıdır.» **The İndependent**, (13 Mayıs 1988).

Dinsel baskı geçici olarak durdurulduğu halde ve Arnavut-Amerikan lobisi temsilcilerinin ülkeye girmesine izin verilmesine rağmen yönetim ateist inancına sıkı sıkıya bağlıdır ve Arnavutluk'un ABD'ye olan tavrı düşmancadır. Ancak iyi bir gerekçeye dayanarak öbür süper güce duyulan düşmanlık daha keskindir. Tek amacı ülkeyi Sovyet silahlarına terketmemek olan ABD'den Arnavutluk'un korkacak birşeyi yoktur. Gördüğümüz gibi, bazı Ortak Pazar ülkeleri, Arnavutluk ekonomisinin sürekli gerileme içinde olmasına bağlı olarak, bu olasılık üzerinde ciddiyetle durmaktadırlar. Parti içinde —ekonomik felaketin yarattığı manzara karşısında, geçmişte Enver Hoca'nın Stalin'e yaklaşması gibi, Gorbaçov'a yaklaşacak olan— pro-sovyet bir hizibin yeniden dirilmesi olasılığı gözardı edilemez. Ve bir Sovyet müdahalesi şu anki yönetimi devirebileceğinden, «sosyal-emperyalist» süpergüce duyulan açık düşmanlık hiç de şaşırtıcı görülmemelidir.

Kirpi Çalılardan Çıkıyor

Bu, Parti'nin Gorbaçov reformlarına olan olumsuz tavrını açıklıyor.[21] Ancak, ABD ve SSCB, taktik nedenler yüzünden, Arnavut liderlerin konuşmalarında ve Arnavut basınında yanyana kullanılıyor.[22] Sovyetler Birliği ile revizyonizmin ortak paydasında buluşan Yugoslavya, Arnavut basınının saldırılarında öncelik şerefini sosyal-emperyalist süper devletle birlikte paylaşıyor.[23] Arnavutluk Dış-

21. Parti gazetesinde yayınlanan bir başyazı şu başlığı taşıyordu: «**Perestroika, Sovyet sosyal-emperyalizmini güçlendirmek için program ve strateji**». Bkz. **Zëri i popullit** (24 Haziran 1988). Şu altbaşlıklar da görülebilir: «**Perestroika** Anti-Sosyalizmdir.»; «Perestroikanın Temel Hedefi: Ekonominin Özelleşmesi»; «Glasnost: Burjuvazinin İdeallerini Taçlandıran Aldatmaca». **Glasnost'** asıl amacı Stalin kültünü yıkmak olduğundan, Stalin'in anısı Lenin ile eşit derecede korunuyor, heykeli de Tiran'da onurlu bir yer işgal etmeye devam ediyor. Ordu yayın organı, **Luftëtari** (Savaşçı), «Troçkist-Bukharinist çeteyi ve hain Tukaçevski grubunu tasfiye ettiği» için Stalin'i yücelten, ayrıca «revizyonist hain Kruşçev-Brejnev kliğini» yeren bir makale yayınlamıştır (23 Haziran 1988).

22. Dışişleri Bakan Yardımcısının Birleşmiş Milletler'de yaptığı konuşma şöyleydi: «Denetlenemeyen silahlanma yarışının asıl kahramanları... yönettikleri askeri bloklar NATO ve Varşova Paktıyla birlikte bu harcamaya 800 milyar dolar ayıran iki süper güç, ABD ve Sovyetler Birliği'dir. Bu haklı gösterilebilir olmaktan uzaktır, çünkü sömürge baskısına ve yeni-sömürge yağmasına derin bir şekilde katlanmış olan ülkeler ve halklar, ulusal zenginliklerini yağma etmiş olan ve yağma etmeyi sürdürenlerin hertürden silah üretimine yüzmilyarlar harcadığını biliyor ve hiddetle izliyor.» Bkz. **Arnavutluk Raporu** (New York) Bülten, sayı, sayı : 66, (Haziran 1988).

23. **Zëri i popullit** yayınladığı yazıların birinde, o zamanki Yugoslavya Başkanının, Yugoslavya'daki Arnavutlarla ilgili dostça olmayan bir açıklamasına karşı sert tepki göstermiştir. Aynı gazete bir Sırp yazarı da Arnavut kül-

işleri Bakanı'nın ulusal azınlıklar sorununun bir iç sorun olduğunu kabu ettiği altı Balkan ülkesinin katılımıyla gerçekleşen Belgrad konferansından sonra (Şubat 1988), genel izlenim Arnavutluk'un Kosova konusunda Yugoslavya ile olan çekişmesinin azaldığı şeklindeydi. Fakat daha düşük bir düzeyde olsa da, anti-Yugoslav saldırılar sürüyor. Öte yandan Arnavutluk hükümeti Kosovalıların bir Kosova cumhuriyeti yönündeki talebini desteklerken hâlâ Kosovalı mültecileri Yugoslav yetkililere teslim etmeye devam ediyor.[24] Arnavutluk hükümeti, Birleşmiş Milletler'de Kosovalıların davasını savunmaya yanaşmıyor. Açıkça bu sorumluluğu omuzlamak istemiyor. Öyleyse Kosavalılar Arnavutluk'un kendi tezlerini desteklediğine neden inanıyor? Bu politika sadece Kosovalıların acılarını çoğaltıyor, çünkü Arnavutluk hükümetinin taraf olması Kosovalıların doktrinine bir destek olarak yorumlanıyor.

Balkan ülkeleri arasında Yunanistan'ın tercih edildiği söylenebilir. Yunanistan'ın sosyalist hükümeti, İtalya'nın o zaman bir İtalyan sömürgesi olan Arnavutluk'u işgal etmesinden sonra Yunanistan'a savaş açtığı II. Dünya Savaşında başlayan iki ülke arasındaki savaş durumuna bir son verdi. Arnavutluk'u ziyaret eden Yunanlı ileri gelenler, Arnavutluk hükümetinin Yunan azınlığa gösterdiği tutum karşısında duydukları hoşnutluğu ifade ettiler. Atina - Tiran arasında bir hava köprüsü kurulmuş durumda. Türkiye ile ilişkiler dostluk içinde sürüyor. Bir ailenin, iki yıldan fazla içinde yaşadıkları İtalya'nın Tiran Büyükelçiliğine sığınmak istemesi yüzünden İtalya ile olan ilişkiler sertleşmiştir. Yine de bu, Arnavutluk hükümetinin İtalya ile bir kültürel işbirliği anlaşmasını imzalamasını engellememiştir (Mayıs 1988). Bulgaristan'la ilişkiler iyileşmekte, buna karşılık Romanya ile ilişkiler askıda kalmaya devam etmektedir.

Arnavutluk İsviçre ile de iyi ilişkilere sahip: Zürih-Tiran hava köprüsü haftada iki kez çalışıyor. Ve bir süredir Avusturya, Arnavutluk ile diplomatik ilişkileri olmayan ülkelerde Arnavutluk'un temsilciliğini yapıyor. Enver Hoca'nın kültürel eğitiminin bir sonu-

türünün geriliğini kanıtlamayı amaçlayan «iftira ve saldırılarından» ötürü kızgınlıkla eleştirmiştir. Bkz. Gjok Sokoli, «Belgrad'ın Anti-Arnavut Propaganda Kampanyasının Canlanması», **Zëri i popullit** (21 Mayıs 1988). Aynı gazetedeki bir diğer başyazı ise (11 Ağustos 1988) Kosova'daki özel federal polis sayısını artırma ve mahkemeleri daha etkin çalıştırma kararı nedeniyle Yugoslavyayı eleştirmektedir. Yazı, 1981 gösterilerinden bu yana, 1500 Kosovalının tutuklandığına değinmekte ve Sırpların Kosova'yı, Sırpların iddia ettiği gibi Arnavut zulmü nedeniyle değil, bölgenin yoksulluğu yüzünden terkettiği şeklindeki Arnavut —ve Kosova— tezini yinelemektedir. Bkz. Javer Malo, «Bir Arnavutluk Uzmanının Borba'da Yayınlanan Makalesi Üstüne», **Zëri i popullit** (3 Haziran 1988).

24. Yugoslavya'nın eski Başkanı Sinan Hasani'ye göre, Nisan 1981'den Aralık 1983'e kadar 249 kişi Bkz. **Rilindja** (21 Mart 1986).

cu olan Fransa ile dostça ilişkiler onun ölümünden sonra bir miktar soğumuş görünüyor. Bugün Arnavutluk'un beş kıtada 110 ülke ile diplomatik ilişkileri var. Arnavutluk'un artık «kapalılık»tan kurtulduğu düşünülebilir. Aslında Arnavutluk hiçbir zaman, (diplomatik ilişkileri sürdürdüğü) Çin'le iplerin kopmasından sonra bile tam anlamıyla kapalı olmamıştı. Ancak Üçüncü Dünya ülkeleri ile daha çok doğası gereği ideolojik olan ilişkiler Arnavutluk'un kendi içine kapalılığını azaltmamıştı. Avrupa'da bulunan ve hem Atlantik Paktı'na hem de Sovyet blokuna muhalif olan, aynı zamanda bağlantısız ülkeler grubuyla da ilişkiler kurmayan Enver Hoca'nın Arnavutluk'u, kendine yeterlilik ilkesine bağlı kalarak fiilen (de facto) tecrit olmuş durumdaydı. Yeni yönetim entellektüel dejenerasyondan sözetmemekle birlikte, bu kapalılığın ekonomik savurganlık tehlikesi yarattığını anladı. Çünkü Enver Hoca yalnızca Arnavutluk ekonomisini değil, Arnavutluk düşüncesini de ipotek altına almıştı. Bütün gerçek ya da potansiyel rakipleri ortadan kaldırarak, Arnavut Marksizm-Leninizmi'ni onun tek teorisyeni sıfatıyla tekeline almıştı. Yaşamında Arnavutluk devletinin mimarı, onun ünlü diplomatı ve büyük ordu komutanı, yeniden doğan Arnavut ulusunun babası sıfatıyla yüceltilen Enver Hoca, ölümünden sonra tanrılaştırıldı. Arnavutluk'un Stalin'i, Arnavutluk'un Lenin'i oldu, yazıları kutsal ayetlerle eş tutulmaya, fikirleri Arnavutluk politikasının ve yasalarının esas kaynağı olarak görülmeye başladı. Bu fikirlerden biri, Arnavutluk anayasasında yer alan yabancı yatırımları ve kredileri yasaklayan maddedir. Bugün Arnavutluk ekonomisi ciddi bir sıkıntı içindedir. İki büyük ihraç ürünü, krom ve petrol, daha düşük ithalat kotaları ve petrol fiyatlarındaki düşüş nedeniyle daha az kârlı hale gelmiştir. Bu, hizmet dışı makinelerin yenilenmesini bile engelleyen döviz yokluğu sonucunu doğurmuştur. Sonuç, büyük ölçüde deneme yanılma yöntemine dayanan ve hiç sona ermeyen onarım işidir (Savunma konusunda garip bir madde, eski tankların «parçalanması» yoluyla yedek parçaların elde edilmesinden sözeder).[25]

Buna benzer koşullarda Beş Yıllık Plan uygulanamaz. Basın daha sesli hale gelmiştir. **Zëri i popullit** «sınıf mücadelesinin bir tezahürü» olarak yorumlanan bu olguyu «hırsızlık, ziyan, verimsizlik, tembellik ve kırtasiyecilik» olarak damgalıyor.[26] Kibar konuşmaya önem vermeyen Çami, Mart 1987'de Bilimler Akademisi'nde yaptığı konuşmada, «ülkenin özgürlüğü ve bağımsızlığı korunduğu ve sosyal düzen sağlam kaldığı sürece 'diğer şeyler gerekti-

25. Bkz. Lhomel, **op. cit.**, **Le Courrier des Pays de l'Est**, sayı: 330 (Haziran 1988), s. 70.

26. **Zëri i popullit** (12 Haziran 1988). Aynı gazete (17 Haziran 1988) rüşvet ve adam kayırmada daha çok şüphe altında olan bazı bakanlıklarda Politbüro kararıyla yapılan kadro değişimi üzerine bir makale yayınlanmıştır.

ğinde değişebilir ve değişmelidir.'» diyerek sözlerini bitiriyordu.[27] Bu konuşma, olası birçok gelişmeye açık kapı bırakmaktadır. Bunlardan biri de Gorbaçev'in **perestroika** ve **glasnost**'u olabilir sonunda.

Gençlik Sorunları

Sovyetler Birliği'nde olup bitenleri biraz hatırlatan bazı şeyler Arnavutluk'ta da yaşanabilir. Gorbaçev ve Alia aynı zamanda seçildiler ve ikisi de desantralizasyondan yana. Gorbaçev'in, önemli destekçileri arasında entellektüeller de bulunuyor. Aynı şey Alia için de söylenebilir mi?

Arnavutluk, Stalin'in sosyalist modeli içinde biçimlendiğinden, ülke Sovyetler Birliği'nin izlediği yolu izleyecek gibi görünüyor. Stalin'in diktatörlüğüne tepki çoğunlukla, aralarında Sovyet gençliğinin çok beğendiği Yevgeni Yevtuşenko ve Andrei Voznesensky'nin de bulunduğu genç şairler tarafından dile getirilmişti. Arnavutluk'un bir Kruşçev'i olmadı ve Arnavutluk ideolojisinin kökleri Stalin doktrinleri içinde kalmaya devam ediyor. 1960'ların sonunda, Enver Hoca'nın Çin Kültür Devrimi'ne duyduğu hayranlığın bir sonucu olarak, Stalin geçici olarak Mao'nun gölgesi altında kalmıştı. Şair ve romancı İsmail Kadare ve oyun yazarı Fadil Paçrami ilk çıkışlarını Arnavut Kültür Devrimi sırasında yaptılar. Enver Hoca'ya yaptığı övgü sayesinde, Kadare tartışılan romanlarını yayınlatabiliyordu. Kurban, tehlikeli bir rakip olduğu için bizzat Enver Hoca tarafından yıpratılan Paçrami idi. (Savaş sırasında Tiran Gençlik Örgütü'nün lideri ve Yugoslavya ile iplerin kopmasından sonra **Zëri i populit**'in yöneticisi, sonradan Parti Merkez Komitesinin üyesi ve Eğitim Bakanı olan Paçrami, eğitim görmüş gençlik arasında popülerdi.) 1973 temizliğinin diğer kurbanları radyo-televizyon müdürü ve Gençlik örgütünün başkanıydı. Bunlar, Enver Hoca'nın deyimiyle, «uzun saç» ve «cangıl müzik» gibi yabancı yaşam biçimlerinde ifadesini bulan «liberalizm»le suçlanmışlardı.

Partinin teorik organında yayınlanan bir makalede, liberalizmin zımni olarak «antikültür»e bağlı olduğu söylenir. Alia'nın terörizmi, bir modern burjuva olgusu olan ahlaki bozulma ve sefalet içinde yaşayan halkın umutsuzluğu olarak açıklamasından yola çıkan makale yazarı, sonunda «altkültür devrimi»ne neden olan felsefi ve estetik düşüncedeki dejenerasyonu inceliyor.[28] Parti **perestroika**'ya

27. E. Biberaj'dan alınmıştır. **op. cit.**, s. 181.

28. Bu yazıya bir yanıt görünümünde gençler için düzenlenen bir giyim fuarına değinen bir yazı, Gençlik Örgütü'nün organı **Zëri i rinisë**'de çıkmıştır. Yazar, beklentilerinin altında buldukları fuarı ciddiya almadıklarını söylüyor. Bazı giysi biçimlerinde modern beğeni bulan «liberaller» le, bu beğeniyi «savurgan» ve «yabancı» olarak niteleyen «sekterler» arasında bir ayrım yapıyor. Sekreterleri eleştiriyor ve iyi giyinme isteğini meşru bir estetik talep olarak görüyor. Bkz. **Qemal Xhaçka**, «Altkültür Devrimi. Modern Bur-

sert tepki gösterirken gençlik ona övgüler düzüyor. Öte yandan Gençlik Örgütünün yayın organı, gençlerin bazı alışkanlıklarından yakınıyor: proleter disiplinini ihlal, dikkatsiz çalışma, düşük kaliteli ürünler, sosyalist mülkiyete verilen zarar, hırsızlık, kaba ve küfürlü konuşma.[29]

Tiran Üniversitesinde psikoloji profesörü olan Hamit Begja gençliğin düşünüş ve yaşam biçimini tartıştığı bir yazısında şunlara değiniyor: Zor işlerden ve **tout court** işlerden nefret ediyorlar, araştırmalara yüzeysel bir biçimde yaklaşıyorlar; haketmeksizin iyi notlar ve diploma için uğraşıyorlar; üst düzey mesleklerde kariyer yapmayı tercih ediyorlar, devrimci ideallere bağlılıkları sahtedir. Sonuç bir çeşit «asalaklık»tır. Bunun birçok nedeni var: Gerikalmışlığın mirası, patriyarkal ve ataerkil otoritenin zayıflaması, yabancı modellerin taklit edilmesi, yöneticilerin hoşgörüsü. «Tiran'ın ana parkında biraz yürüyün. Daha yeni yontulmuş ağaçlar göreceksiniz — tam bir barbarlık.» Profesörün kızgınlığı artıyor; bunlar için sert cezalar öneriyor; çünkü «barbarca eylemlerle mücadele barbarca yöntemlerle sürdürülmelidir.» Vandalizm dışındaki diğer kötülüklerden de sözediliyor: Rüşvet, adam kayırma, araya adam koymanın çeşitli şekilleri. Ancak gençliğin bu hareketleri ideolojik kökenli sorunun yalnızca bir parçasıdır: «Yabancı kökenli bu olguları, nesnel koşulların varlığı ve etkisi gerekçesiyle haklı göstermek, kuşkusuz, kaba mekanik materyalizme düşmektir. «Begja'nın öznel ve iradi etmenlere yaptığı bu sessiz vurgu, bugün Sovyetler Birliği'nde ençok okunan Marksist düşünür Gramsci'yi anımsatıyor. Yazarın ifade tarzı, dolaylı olarak, Parti içindeki bazı grupları, sosyal-demokrasi kokan bir Marksizm-Leninizm'e geçit vermekle suçluyor.[30]

---

juva-Revizyonist Sanat ve Toplumu Saran Kriz Üzerine Düşünceler», **Rruga e Partisë**, (Mart 1987). Aynı dergide çıkan başka bir yazı, Sovyetler Birliği'ndeki bir giyim fuarına değiniyor. Burada giyim motifi, çıkarılacak politik sonuçlar için sadece bir bahanedir. Yazar ABD ile SSCB arasında gelişen iilşkilerin sadece silahsızlanmaya özgü olmadığına işaret ediyor. Ve ekliyor: «Buradaki başarı açık ve yadsınamaz. Buna benzer başarıların diğer sektörlerde, hatta modada bile varolduğunu görmemek mümkün değildir... Bu fuar yeni yıl vesilesiyle **perestroika**'nın gençlere sunduğu değerli bir armağandır. Gelecek yıl **perestroika**'nın armağanı daha da ilginç olabilir.» Bkz. Preç Zogaj, «Gençlerin Çekici Giysileri», **Zëri i rinisë** (18 Nisan 1987); ve Sokol Muho, «Barış Teması Üstüne Çeşitlemeler: Bir Giyim Fuarı», **Zëri i rinisë** (6 Ocak 1988).

29. Gençlerle ilişkiye geçen bir İngiliz gazeteci, bunların «sistemi kötülediklerinden» sözediyor. Bkz. Neal Ascherson, «Zamana Karşı Arnavutluk Engeli», **The Observer** (22 Kasım 1987).

30. Hamit Begja'nın başlığı «Entellektüel Kültür ve Ahlaki Kültür», Gramsci' nin ünlü entellektüel ve ahlaki reform» formülünü çağrıştırıyor. Bkz. **Zëri i popullit** (23 Nisan 1987).

Begja, bir yıl sonra, gençliğin yabancılaşmasının sorumluları olarak Partideki muhafazakârları gösteriyordu.[31] Bunlara göre herşey olduğu gibi kalmalıdır, «özellikle gençler ve genel olarak kuşaklar arasındaki ilişkiler». Ardından kuşak farklılığının bir analizi ile devam ediyor — komünistlerin genellikle uzak durdukları kapitalist kültürün tipik bir konusu. Profesöre göre muhafazakârlar gençlik içindeki yabancılaşmanın, ülkenin sanayileşmesi, nüfus artışı, belirli bir kentleşme düzeyi, örf ve adetlerin bozulması ve yaygın eğitim gibi diğer olgular bağlamında açıklanması gerektiğini anlamak istemiyorlar. Gençlik içindeki yabancılaşmaya, onların entellektüel ve ahlaki gelişmesindeki zorluklardan yola çıkarak yaklaşmak gerektiğini söylemek, kolaylıkla «liberal» damgası yeme tehlikesini taşıyor. Sorunlarını çözme amacıyla gençlerle kurulacak bir diyalog yerine muhafazakârlar onlara tabularıyla saldırıyorlar. Ve Profesör Begja, bağnaz ulusal mirasın koruyucuları olarak tutum takınan tabu taraftarlarını fanatik, patriyarkal ve **küçük-burjuva** zihniyetin sözcüsü olmakla suçluyor.

Begja gibi entellektüeller açıkça Alia'yı destekliyor. Sayıları artmakla birlikte şimdilik çok fazla görünmüyorlar. Bir de nüfusun üçte birini oluşturan genç kuşağın ne durumda olduğunu inceleyelim. Gençlik Örgütü'nün yeni yönetime karşı tavrı soğuktur. Başka bir yerde, Arnavutluk'ta Stalinizm'in sonunun yönetimle eğitim görmüş gençlik arasındaki ittifaka bağlı olabileceğini öne sürmüştüm.[32] Ancak yakın bir gelecekte bunun olabilirlik şansı küçüktür. Stalin heykelleri Arnavutluk kentlerinin meydanlarını süslediği sürece gençler taleplerine kayıtsız kalan reformist bir hareketi desteklemeyeceklerdir. Öncelikle Stalin-Enver Hoca kültü ortadan kalkmadıkça Arnavutluk'ta gerçek bir kültür devriminin gerçekleşmesi mümkün değildir.

Şu an bütün söylenebilecek olan, kirpi artık kapanmıyor, aksine komşu toprakları keşfetmek için çalılardan çıkıyor. Alia ve kadrosunun gerçekleştirdikleri Gorbaçev'in çabalarına benziyor biraz. Batılı gözlemcilerin ortak görüşü, yeni Arnavutluk liderinin yavaş yavaş desantralizasyona geçtiği, tarımsal kooperatiflere bazı özerklikler tanıdığı ve ücret sistemini çeşitlendirerek teşvikler getirdiği şeklinde.[33] Ancak işletmelerin kendilerini finanse etmeleri, yabancı sermaye katılımlı ortak şirketlerin kurulması ve toprağın elli yıla kadar kiralanması gibi —ki hepsi özelleştirme sonucuna varıyor— radikal **perestroika** reformlarıyla karşılaştırıldığında, Arnavutluk reformları dev kasırga dalgaları yanında meltem rüzgârla-

31. Hamit Begja, «Gençliğin Devrimci Eğitimini ve Formasyonunu Engelleyen Tabulara Karşı», **Zëri i popullit** (17 Haziran 1988).
32. Arshi Pipa, «Stalin ve Enver Hoca: Usta ve Çırak», **Telos** 74 (Kış 1977-78), s. 115.
33. Lhomel, **op. cit., Le Courrier des Pays de l'Est**, sayı: 330 (Haziran 1988), s. 70.

rının yarattığı küçük dalgalara benziyor. **Glasnost'a** ilişkin farklılık da dikkat çekicidir. Gizli polisin gücü sınırlanmıştır. Yine de Enver Hoca açıkça eleştirilemiyor. Sovyetler Birliği'nde destalinizasyon en hızlı şekilde sürerken, Arnavutluk manzarasına dağılmış olan çukurlar doldurulmakla birlikte tam olarak yok edilememiştir. Turist sayısı artmıştır (1988'de 12 000). Fakat küçük istisnalar dışında, hâlâ gruplar halinde geziyorlar ve Kuzey Arnavutluk dağlarını ziyaret edemiyorlar. Basın **biraz** eleştirel olmuştur,[34] ama henüz bir Arnavutluk **samizdat'ı** yoktur.

Kısacası, Arnavutluk'un destalinizasyonu muhtemelen zaman alacaktır. Fakat Sovyetler Birliği'nde Stalin kültü sonunda kırılırsa, ve devam eden uluslararası baskı Arnavutluk'un ideolojik kapalılığa son vermesine yol açarsa bu, gerçekleşmek zorunda kalacaktır. Ataerkil Stalin-Enver Hoca ilişkisi de varolduğuna göre, destalinizasyon süreciyle birlikte Enver Hoca kültü de sönmeye yüz tutacaktır. Ancak geçmişte buna benzer iki durum yaşandığından yeni sayılamayacak bu süreç ani bir ideolojik sapma ve ters bir sonuçla noktalanacaktır.

İlerleme - Gerileme Dönemleri

Vico'ya göre birşeyin doğasına anlamını veren, onu ortaya çıkaran etmenlerin bir bütünlük içinde algılanmasıdır. Bir bitki birkez doğdu mu, onun büyümesi tohumların bireysel olgunluğa erişmesinin gerçekleşmesidir. Engels'in **tersine**, burada bir diyalektik yoktur. Bolşevik Parti ve onun Arnavut mirasçısı gibi tipik Stalinist komünist partilerin tarihindeki gelişme diyalektiği, eski yoldaşları birer düşman haline getirmiş, sonra da temizlenmelerine yol açmıştı. Böyle bir partinin merkezileşmesi, tam merkezdeki kişinin (genellikle tek kişi), Partideki hiyerarşik sistemin verdiği yetkiyle kuklalarını oynatan kuklacı gibi davranmaya eğilim duymasına neden olur. Böyle bir parti tarih içinde kireçlenmeye başlar ve dost-düşman tüm muhaliflere karşı kazanılan hertürlü zaferi tasvir eden bir heykel haline gelir.

Arnavutluk Partisinin tarihi beş döneme ayrılır:

1. **Dönem**: Arnavutluk komünizmi, Yugoslavya Komünist Partisi'nin önce ebe sonra da ebe olarak yardım etmesiyle, bir öksüz olarak doğmuştur. Yugoslav vesayeti altında geçen yıllarda (1941 - 48) Arnavutluk gerçek bağımsız bir devlet değildi, Arnavutluk Komünist Partisi de pratikte Yugoslav Komünist Partisinin bir şubesi durumundaydı. Ve büyük ölçüde deneyimsiz ve düşük eğitim-

34. H. Reka, işçi gazetesi **Puna**'da yayınlanan «**Goods for Friends**» başlıklı yazısında, perakende satışlar ve kamu hizmetleri **kendi kendine hizmet eden yerler oldukları zaman** buralarda beliren adam kayırma olgusunu bildirmektedir.

li insanlardan kurulan yeni hükümet devleti çalıştırabilmek için Yugoslav danışmanlara başvurmak zorunda kaldı. Yugoslav komünizmi Stalin'in gözbebeği Tito önderliğinde tamamen Stalinist olduğundan Arnavut komünizmi de Stalinistti. Temel şiar, «Enver - Tito» idi.

2. Dönem: Stalin'in Yugoslavya Komünist Partisi'ni aforoz etmesinden sonra, şiar «Enver - Stalin» oldu. Arnavutluk Parti-Devlet'i Büyük Birader'in sisteminin hemen hemen bütün özelliklerini ivedilikle aldığından eskisi kadar gereksinme duyulmasa da Yugoslav danışmanların yerini Sovyet danışmanlar aldı. Stalin, önemli derecede ekonomik ve teknik yardımla karşılık vererek ve ülke komşuları tarafından paylaşılma tehditlerini hissettiği bir zamanda Arnavutluk'u kanatları altına alarak, bu tam bağlılığa karşı duyarsız olmadığını gösterdi. Sovyet vesayeti dönemi (1948-61) Arnavut komünizminin altın çağıydı. Kruşçev'in, Yugoslavya ile barışması için Arnavutluk yöneticilerine baskı yapmasıyla herşey tersine dönmeye başladı. Bu, Enver Hoca'nın kesinlikle kabul etmeyeceği birşeydi, çünkü bu, Enver Hoca'nın eski ustası şimdiki can düşmanına karşı söylediği her sözü geri alması anlamına gelecekti. Böylece Enver Hoca, Sovyetler Birliği'ne «sosyal-emperyalist» etiketi yapıştırarak ve Kruşçev'i de revizyonist ilan ederek, Kruşçev'e karşı çıktı.

3. Dönem: Vesayet, Maoist dönemde bir ittifaka dönüştü (1961 - 78). Sovyet teknisyenlerin yerini Çinliler aldı. Fakat bu sefer danışmanlar yoktur ve «Enver-Mao» şiarı çok önemli değildi. Ülkenin kendini yönetme yeteneği arttı, fakat ekonomi «kendine yeterli olmak»tan hâlâ çok uzaktaydı. Beş milyar dolar Çin yardımı vardı. Onyedi yıllık ittifak bozulup istenmeyen bir birliğe dönüştükten sonra bütün bunların hesabı bir çırpıda kapatıldı. Ne olmuştu? Evet, bir fil ve horoz öyküsü vardır. Horoz, o şarkı söyledikçe onu besleyen file övgü türküleri söylemişti. Fakat sonra fil, tavuk cinsinin can düşmanı olan tilkiye yardım etmiş, bunun üzerine horoz şarkı söylemeyi bırakmış ve gıdaklamaya başlamıştı. Ve bu Çin ile Arnavutluk arasındaki aşk öyküsünün sonu olmuştu.

4. Dönem: Enver Hoca'nın sevgisi azalmış aklıyla altın yumurtalarını ortaya koyduğu bu dönemde, ülkenin kendine dönme eğilimi ağırlık kazandı. (1978 - 85). Bunun sonucu olarak, ona modern Marksizm-Leninizm'in teorisyeni unvanını kazandıran bir dizi anı kitabı yayınlandı. Böylelikle Enver Hoca doktrini, Troçkistler, Titoistler, Sosyal-emperyalistler, Maoistler, Avrokomünistler vb. gibi hainler ve revizyonistlerin bulaştırdığı bütün pisliklerden temizlenmiş oluyordu. Enver Hoca bunları eleştirirken, insanlığın son (kutsal kitabı) Kuran'ı **Stalalbanianism** ile bunların karşısına çıkıyordu. Kuran'ı severdi, çünkü O «Yahudilerin Tevrat'ından, Hristiyanların İncil'inden vb. daha mükemmel ve saftı»; yazarının da yalnız-

ca bir peygamber değil, «aynı zamanda 'devletin başı' olmasından ve «Tanrı, hem lider (Muhammed) hem insanlar için tek otorite kaynağı olduğu için» bir «otokrat» olmamasından övgüyle sözederdi.[35]

5. Dönem : Enver Hoca'nın bu son etkinliği karşısında ardıllarına ona tapınmaktan başka seçim yolu kalmamıştı. Ölümünden beri dağlara ve ovalara büyük harflerle yazılmış olan onun kişilik kültü fetişist bir dine dönüştü. Artık yazınsal biçem açısından ne Lenin ne Stalin'in kitapları okunuyor.[36] Enver Hoca yanlısı Partizanlar ise içinde yazınsal parlaklık ve şiirsel imge keşfetmek için onun anılarını ayrıntılı bir şekilde inceliyorlar. Arnavutluk'taki bilimsel çalışma adına kayda geçecek bir başarı Stalinist Arnavutluk'un buna benzer birçok rekorla övünmesi mümkündür şüphesiz.

Arnavutluk'un Rekorları

Kendi devletinin isteği doğrulusunda başka ülkelere hizmet eden pek çok general ve devlet adamına[37] sahip olan Arnavutluk, böyle bir Arnavutluk devletinin kurulması için çok çalışan kişiyi 15. yüzyılda ortaya çıkardı. Türklere karşı kahramanca direnişinden dolayı pek çok tarihsel ve yazınsal yapıtta adından övgüyle sözedilen bu Arnavut ulusal kahramanı, George Castrioti, ya da daha iyi bilinen adıyla Scanderberg (İskender Bey) idi. Doğu Ortodoksu olarak doğan Scanderberg II. Murat'ın rehinesiyken Müslüman yapıldı, ve Türklerin John Hunyadi tarafından Niş yakınlarında yenilmesinden sonra (1443) Osmanlı ordusundan firar eden kadar hep bu orduya hizmet eti. Sonra Türklere karşı savaşan çeşitli Avrupalı Katolik prenslerle ittifak kurdu. Papa V. Nicholas ona **«athleta-Christi»** adını verdi. Türklere karşı savaşması, İtalya'nın istila edilmesiyle tehdit altında kalan papalara gerçek bir Hristiyan inancıyla bağlılığının yeterli bir kanıtı olmasına rağmen, Scanderberg'in gerçek dinsel inançları bilinmiyor. Asıl nokta, Scanderberg'in ölümünden sonra prensler tarafından yönetilen Arnavutların çoğunun İslamiyeti benimsediği ve bugün Arnavutluk'un % 72'ye varan müslüman nüfusa sahip tek Avrupa ülkesi olduğudur (Yugoslavya'daki

35. Enver Hoca, «Orta Doğu Üzerine Düşünceler», 8 Nëntori (Tiran, 1984), s. 464, 483 ve 484.
36. Hatta ne de Mussolini, 1941'de Floransa Üniversitesinde İtalyanca Hocam olan Prof. Giuseppe de Robertis'in, bir öğrenci Mussolini'nin üslubu üzerine bir ödev hazırlamak istediğini söyleyince, korkuyla titrediğini ve boğazına oturan bir «Ne?» nidasıyla homurdandığını hatırlıyorum.
37. Boyle'nin **Dictionnarie historique èt critique** adlı yapıtında adı geçen iki Avrupalı general İtalyan-Arnavut Nicola Basta ve Giorgio Basta'dır. İki kez İtalyan başbakanlığı yapmış olan (1887-91 ve 1893-96) Francesco Crispi de İtalyan-Arnavuttu. Yunan Bağımsızlık Savaşının birçok önderi de —Botsaris, Bubulina, Kunduriotis— Arnavutça konuşan Arvanit (Greko-Arnavut) idi.

Arnavutların ise % 95'i müslümandır). Bundan başka Arnavutluk, idaresi altına girdiği ülkelere başvezirler, büyük paşalar, krallar ve günümüzde cumhurbaşkanları yetiştirdi.[38] Bu, Arnavutluk'un, topraklarının çoğunu komşularına kaptırmasına rağmen bağımsızlığına kavuşan (1912) en son Balkan ülkesi olmasının temel nedenidir. Arnavutluk aynı zamanda savaş öncesi dönemde müslüman bir krala sahip tek Balkan ülkesiydi.

Sovyetler Birliği'ni tanıyan ilk Balkan ülkesi Arnavutluktu (1924); bu adım Arnavutluk Başbakanı (daha sonra ABD'deki Arnavut Ortodoks Kilisesinin Başpiskoposu) Piskopos Fan Noli tarafından atıldı. Ancak Arnavutluk II. Dünya Savaşı'ndan önce sosyalist-komünist bir partiye sahip olmayan tek Blkan ülkesiydi. Aynı zamanda yabancı bir Komünist Parti tarafından örgütlenen ve eğitilen bir Komünist Partisi'ne sahip tek Avrupa ülkesi de Arnavutluktu. Buna rağmen Arnavutluk, 1960'ta 81 komünist ve işçi partisinin katıldığı Moskova Konferansı'nda Bolşevik Parti'nin ideolojik hegemonyasına meydan okuma cesareti gösterebilen tek komünist ülkeydi. Bununla birlikte, Arnavutluk Çin ile ittifak kuran tek Avrupa ülkesiydi. Arnavutluk aynı zamanda Mao'nun ölümünden sonra dünyada tek gerçek Marksizm-Leninizm'i kurduğunu iddia eden ülke idi.

Arnavutluk tarihsel dinleri baskı altına alan ve kendisini «ateist» olarak nitelendiren tarihteki tek ülkedir.[39] Bu ülke aynı zamanda, pekçok ulusal meclis seçiminde % 99.99'luk seçmen katılımına sahip, hatta Mart 1987 seçiminde bu sayının % 100'e ulaştığı tek ülkedir. Arnavutluk tasfiyecilerin de sonunda tasfiye edildikleri bir

---

38. 17. yüzyılın ikinci yarısından sonraki yüzyılın ilk otuz yılı sonuna kadar Köprülü Ailesi, başvezirler ve vezirlerle Osmanlı İmparatorluğunu yönetti. Ali Paşa Tepelena (Tepeli Ali Paşa) 19. yüzyılın başında Güney Arnavutluk'u ve Yunanistan'ın hemen hemen tamamını kapsayan büyük bir paşalığı egemenliği altına aldı. Pashko Vasa (Vasa Paşa) ölümüne dek Lübnan'ın yöneticisiydi (1883-92). Sultan tarafından Mısır'a Genel Vali olarak atanan Muhammed Ali (1805), 1952'deki Nasır **darbesine** kadar Mısır'ı, yöneten bir hanedan kurmuştu. Modern Türkiye'nin mimarı Mustafa Kemal Atatürk baba tarafından Arnavuttu. Ve nihayet Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in de kökeni Arnavuttur.

39. Bu, aynı zamanda, belki de günümüzün en hürmet edilen ve Nobel Barış ödününün de sahibi —Arnavutluk'un bugüne kadar aldığı tek uluslararası ödül— Rahibe Tereza'nın ortaya çıkmasına neıen oldu. Rahibe Tereza 1910 da, o zaman Osmanlı yönetimi altında olan ve nüfusunun çoğunluğu Arnavut olan (bugün de aynıdır) Skople kentinde (Arnavutça **Shkup**) doğdu. Rahibe Tereza'nın Arnavutluk'a gitmek için yaptığı vize başvurusu Arnavutluk hükümeti tarafından reddedilmiştir.

ülkedir.[40] Bununla Arnavutluk Stalin'den çok Stalinist olduğunu kanıtlamıştır.

İktidarı aldıktan sonra Arnavutluk yönetiminin yaptığı ilk işlerden biri, beş yüzyıldan beri kuzeyde Gheg ve güneyde Tosk olmak üzere «iki» lehçede yazılan Arnavutça yazı dilini «bir»leştirmek olmuştur. Arnavut komünizminin kökleri hızla geliştiği Güney Arnavutluk'ta olduğu için, Tosk ülkenin resmi dili olarak zorla benimsetilmiştir. Stalin'in **Marksizm ve Linguistik** (1951) adlı kitabına göre, ne zaman iki dil «biraraya gelse», bunlardan biri «mağlup ettiği» dilin lügatçesini kendine mâl ederken, kendi gramerini ve temel sözcük dağarcığını koruyarak «galip» çıkardı. Bu tez, Arnavutça «birleşmiş yazı dili»ni oluşturmada ana kılavuz oldu: iki kat daha zengin Gheg lügatçesi Tosk'laştırılırken Tosk gramerine dokunulmadı.[41]

Arnavutluk, Avrupa'nın en yüksek doğum oranına sahip, fakat en yoksul ve en gerikalmış ülkesidir. Buna rağmen hükümet ısrarla nüfus artışını teşvik etmektedir. Bu nedenle kürtaj yasaklanmıştır ve eşcinsellik, on yıldan az olmamak üzere hapisle cezalandırılır. Son olarak, Arnavutluk Helsinki anlaşmasını imzalamaktan kaçınan tek Avrupa ülkesidir.

De-Europeanization: (Avrupalılıktan Uzaklaşma)

Listeye başka tuhaflıklar da eklenebilir. Fakat bu kadarı, bu işlerden sorumlu insanların aklından şüphe etmek için yeterli sayılabilir. Listedeki en olumsuz tuhaflık sonuncusudur. Bu, ülkeyi Avrupa topluluğunun dışında bırakmaktadır. Arnavutluk anlaşmayı imzalamayarak Avrupalılıktan uzaklaştığını ifade etmiştir. Bunun anlamı Arnavutluk'un Avrupa'daki coğrafi konumunun yalnızca

40. Arnavutluk'un yabancı birliklerden temizlendiği 1944'ten 7 İçişleri Bakanı ve **Sigurimi** (Güvenlik) şefinin son büyük temizliğinin bittiği 1982'ye kadar yalnızca ilki tasfiye edilmemişti, sonraki 4 tanesi ise idam edilmişti. Bunlar: Haxhi Lleshi (1944-46), Koçi Xoxe (1946-48), Nesti Kerenxhi (1949); Mehmet Shehu (1949-50); Tuk Jakova (1950-51); Mehmet Shehu (1951-54); Kadri Hazbiu (1954-78); Fiçor Shehu (1978-82). Bunlardan Xoxe, Mehmet Shehu, Hazbiu ve Fiçor Shehu öldürüldü. Temizlikle ilgili ayrıntılı bir açıklama için, Bkz. Arshi Pipa, «Arnavutluk'ta Parti İdeolojisi ve Temizlikler», **Telos** 59 (Bahar 1984), s. 69-100.

41. Stalin ayrıca mağlup olan dilin yok olmasının yüzyıllar alacağını yazıyordu. Oysa Birleşmiş Arnavutça yazı dilinin Gheg yazı dilini bastırması yirmi yıldan az sürdü. Buradaki güvenilir otorite, yine bir **Giorgian**, N.J. Marr idi; ona göre, üstyapısal ve sınıfsal bir olgu olan dil temeldeki devrimci dönüşümleri yansıtır bir şekilde değişir. Marr'ın teorisi kendi kendisiyle çatıştığından, Stalin dilin ne bir devrime olanak verdiğini ne de bir sınıf olgusu olduğunu vurgulayarak bu tezi çürüttü. Fakat bu, Arnavut dilbilimcileri aynı dönemde ekonomide yaptıkları gibi ülkenin dilini de tamamen değiştirmekten alıkoyamadı.

bir rastlantı olduğu, aslında Küçük Asya ya da Kuzey Afrika, yani Üçüncü Dünya ülkeleriyle bağlantılı olduğudur. Arnavutluk genellikle böyle nitelendirilir. Hatta Başkan Bush 1988 seçim kampanyasında «Angola'dan Arnavutluk'a» ifadesini kullanmıştır.[42]

Bir Avrupalının sözü edilen rekorlara tepkisini bir düşünün. Avrupa, hristiyan Avrupa olduğundan böyle bir okur için Arnavutların bu uygarlığa katkısının düşünülebilirliği yalnızca listedeki iki maddeden ötürüdür.: Scandarberg'in Avrupa'yı Türk istilasına karşı savunması ve Rahibe Tereza'nın merhameti. Geri kalanı şaşkınlık ve garipsemeye yol açacaktır. Böyle bir tutum Arnavutluk'u, Enver Hoca'nın soktuğu çıkmaz sokaktan kurtaracak mıdır? **Fiilen** öyle olsa da Avrupalı olmayan bir ülke olarak kabul edilmesi, yalnızca Arnavutluk Diamat'ının çözebileceği özgül çelişkilerden biri olmalı. Gerçekten böyle oldu. Gençlik Örgütü'nün, Arnavutluk'un herşeye rağmen Avrupalı bir ülke olduğu ve bu yüzden «Avrupa'daki gelişmeleri takip etmesi gerektiği» şeklindeki şikâyetini, Enver Hoca «Hayır yoldaşlar. 'Avrupa yolu'nu izleyemeyiz ve izlememeliyiz; aksine, bizim yolumuzu izlemesi gereken Avrupadır, çünkü politik açıdan bizim çok gerimizdedirler... Marx'ın, Engels'in, Lenin'in ve Stalin'in uğrunda savaştıklarının çok gerisinde.» diyerek yanıtladı.[43] Bu konuşmayla, Arnavutluk'un Avrupalılıktan uzaklaşmasını başlatmış oldu.[44]

---

42. Arnavut karşıtı eğiliminden dolayı suçlanamayacak olan bir Balkan tarihi uzmanı bir keresinde bana «Balkan perspektifinden daha çok Üçüncü Dünya açısından Arnavutluk'la ilgilendiğini» yazmıştı. Washington'daki Tekstil Müzesinin Ocak - Şubat - Mart 1989 takviminde «Arnavut Düğün Elbiseleri» sergisi de yer alıyor (19 Mart 1989). Bu üç aylık dönemde gerçekleşecek diğer tekstil sergileri de şunlardır: «Kuzey Fildişi Kıyısından Dokumalar», «Filistin Ulusal Kostümleri», «Fas Nakışları», **«Chichicastenango** Dokumaları», «Orta Ekvator'da Dokuma ve Kostüm», **«Baluch** Halı ve Kilimleri» ve «Şark Halıları». Arnavutluk açıkça Üçüncü Dünya ülkeleriyle bir tutuluyor.

43. Bu konuşma, 1973'te Enver Hoca'nın liberalizme karşı bir temizlik harekâtı başlatmasından kısa bir süre önce yapılmıştır. Bkz. Enver Hoca, «Ülkemizde Herşey Gençlik İçin Yapılıyor.» **Konuşmalar, 1971-1973**, s. 240. Alıntı için Bkz. Peter R. Prifti, «Arnavutluk Emek Partisi», Stephen Fisher - Galati derlemesi, **«Doğu Avrupa Komünist Partileri»** içinde (New York : Columbia University Perss, 1979), s. 29.

44. Bu durum gittikçe kötüleşiyor: bu vesileyle, içinde Arnavutlar casus ya da kabadayı ya da diğer kötü adam tipi rolleri verilen ucuz polisiye öyküler ve gülünç kitaplara rastladım. Son olarak, **Albanian Sofishoe** isimli bir oyunda Arnavutlar yabancı canavarlar olarak görünmektedir. Bir eleştirmene göre, «aslında genel bir yabancı kültürü göstermek» için yazılan oyunun Arnavutluk'la ilgisi fazla değildir. Aynı eleştirmene göre, «İkinci perdede, sahne Arnavutluk'a dönüşür ve yerel bir lider olan Ahmet Bey tarafından, çalınmış biraz peynir yüzünden kendilerine Satürn'ün buz uydularını araması emredilen iki Amerikalı kadın ve Pancake isimli bir adam

Doğuya Doğru Yönelimler

Arnavutluk'un Sovyetler Birliği'nden kopmasından sonra 1962' de yazdığım bir makalede, Arnavutluk politikasında sürekli Doğuya bir yönelim olduğuna işaret etmiş —Yugoslavya'dan (esas olarak Sırbistan/Makedonya) Sovyetler Birliği'ne, ordan da Çin'e— ve şakayla karışık, bu yönelim devam ederse, Arnavutluk'un ABD ile birleşeceği yargısına varmıştım. Bu öngörüm, Arnavutluk'un Kanada ile diplomatik ilişkiler kurarak ABD'nin en azından sınırlarına ulaşmasıyla büyük ölçüde doğrulandı. İki süper güçle diplomatik ilişki kurma zamanı geldiğinde öncelik ABD'ye tanınacaktır.[45] Bu iddia, ekonomik ve politik düzlemlerin her ikisinde de öne sürülebilir. Bugün ABD'de bir kısmı milyoner büyük bölümü de orta sınıftan olmak üzere 100.000'e yakın Arnavut-Amerikan yaşıyor. Bu Arnavut-Amerikanlar, Arnavutluk'u ziyaret etmeye can atıyorlar. Eğer Arnavutluk hükümeti bunlara kapılarını açarsa, bunların getireceği paralar hükümetin ithal ettiği araç-gerecin maliyetini karşılamak için şiddetle gereksinme duyduğu dövize katkı sağlayacaktır. Politik belirlenimler daha fazla önem taşıyor. Arnavut topluluğunun kültürel düzeyi diğer etnik lobilerin gerisinde kalsa da genç kuşak aradaki farkı beklenilenden daha çabuk kapatabilir ve böylece ABD'de politik bir rol oynamaya başlayabilir. Birinci Dünya Savaşından sonra, Arnavutluk'un komşuları arasında paylaşılması tehlikesi doğduğunda anavatanları adına müdahelede bulunan Arnavut-Amerikanlar Arnavutluk'un bağımsızlığının ortadan kalkmasının önlenmesinde etkili olmuşlardı. Arnavut-Amerikanlar şimdi özerkliğini yitiren Kosova konusunda bunu tekrar yapabilirler. Arnavutlarla Sırplar arasında bir iç savaş patlak verirse Arnavutluk hükümeti ne yapacak? Arnavutluk zorunlu olarak bu savaşa dahil olacak. Kosovalı bir anne-babanın çocuğu olan Alia tepkisiz mi kalacak? Arnavutluk'taki Kosovalılar kollarını kavuşturup akrabalarının 1944'deki gibi bir kitle katliamına maruz kalmalarını mı izleyecek? Arnavutluk yönetiminin böyle bir gelişme olasılığı üzerinde ne denli hassas olduğu, 1988 Sırp gösterileri sırasında asılan anti-Arnavut afişlere karşı gösterdiği kızgın tepkiden de anlaşılabilir.[46] Dünya kapitalizminin kalesinde kritik koşullarda yardımına

---

sahneye çıkar. Oyun yabancı canavarların (Arnavutlar!) katıldığı uzun bir yolculukla devam eder.» Jonathan Kalb, «Arnavut Bayağılıkları», **Village** Voice (Şubat 1988). Oyun, Ocak-Şubat 1988'de New York'da, William Redfield tiyatrosunda oynandı. Arnavutluk bazılarının aklında «yabancı», barbar bir kültürün ulusu klişesi haline gelmiştir. Avrupalılıktan uzaklaşma, insandan aşağı duruma düşmeye yol açmıştır (Sub-humanization).

45. Bkz. «Zhrillimi politik shtetit shqiptar» (Arnavutluk Devletinin Siyasal Gelişimi), **Shqiptari i lirë** (Kasım-Aralık 1962).

46. Afişte, «Slobodan'a, gerekirse Tiran'a Kadar Yürüyün!» yazıyordu. **Zëri i populli**t bir başyazıyla yanıt verdi (14 Ekim 1988), «Ateşle Oynamayın!»;

başvurabileceği bir Arnavut-Amerikan topluluğuna sahip olmak komünist Arnavutluk'un çıkarlarına hizmet etmektedir.

Arnavutluk'un doğuya yönelmesine çeşitli etmenler yol açmıştır. Birincisi, önemli fakat tam açıklanamayan Arnavutluk politikası, yani yönetimin hayatta kalma içgüdüsüdür. Daha önemli bir başka etmen, Arnavutluk'un sonuna kadar Osmanlı yöneticileriyle aynı kaderi paylaşma kararının sonuncu olan geri kalmış sosyo-politik yapısıdır. Ancak bu kararın alındığı koşulları, ortaçağ Bulgar ve Grek kültürüyle, bunların ortak paydası olan Doğu Ortodoksluğu'ndan oluşan Güney-Arnavut Bizans kültür geleneği hazırlamıştır. Bizans kültürünün merkezi Konstantinopolis'den Moskova'ya geçince ve Rusya Osmanlı İmparatorluğu'na meydan okuyunca, bir **Kultursprotektorat** geleneğini devam ettiren Rus İmparatorluğu Bizans Balkan nüfusunun gözdesi oldu. Ekim Devrimi olduğunda, diğer Balkan ülkeleri krallıklar halinde yönetilen egemen ülkelerdi; buna karşılık, yeni doğmuş Arnavut devleti hükümetten yoksundu ve yabancı birlikler tarafından işgal edilmişti. Yine de hükümetinin başında Güney Arnavut Ortodoks bir piskopos olan Arnavutluk, 1924'te Sovyetler Birliği'ni tanıyan ilk Balkan ülkesiydi. Noli'nin bu hareketi, sembolik de olsa, bir örnek oluşturmuş oldu. Noli, farklı kültürden gelen fakat arkasında onu destekleyen bir aşiret olan ve Yugoslavya'ya sürülmüş Beyaz Rus birliklerince kendisine yardım edilen Ahmet Zogu tarafından devrildi. «Anayasal monarşi» çevresinde bir «otokrat» olarak Arnavutluk'u yöneten (1924-39) bu adam, İtalya ile ittifak kurdu, kendi kurduğu ve İngiliz subaylarının yönettiği **jandarma gücüyle**, yalnızca ulusun aşiret feodal yapısına ilişkin bir çift Batı reformu getirdi. Arnavutluk'un geleceğini belirleyen bu son etmen, ülkenin diğer komünist Doğu Avrupa ülkeleriyle arasındaki temel farklılığı açıklıyor. Bu ülkeler (Çekoslovakya hariç) Sovyet modelini seçmek zorunda kaldıklarında yalnızca bazı feodal kalıntılara sahiptiler; buna karşılık Arnavutluk kuzeyde bir aşiret toplumu ve diğer yerlerde feodal-yarı-feodal bir toplum halindeyken aynı model bu ülkeye empoze edildi. Ülke İtalyan ve Alman birliklerince işgal edildiği sırada Arnavutluk Komünist Partisi ulusal kurtuluş bayrağını öne çıkararak ve Stalinizm'i bunun ardına gizleyerek hızla gelişti. Faşist-Nazi armağanı olan Kosova'nın Arnavutluk'a verilmesiyle yumuşatılan milliyetçi partilerin İtalyanlara karşı (Almanlara değil) yarımgönüllü

---

buna göre; «Belgrad'ın aşırı milliyetçi politikacılarının düzenlediği ve dünya basınının savaş öncesi İtalya ve Almanya'daki faşist-Nazi hareketlerine benzettiği bu gösterilerde, 'Silah İstiyoruz', 'Arnavutları Süpürelim!' gibi slogan ve pankartlar göze çarpmıştır. Bizi ilgilendirdiği kadarıyla bu haykırışlara yanıtımız, Arnavutları korkutacak hiç kimsenin henüz dünyaya gelmediği şeklindedir. Tarihin tekrar tekrar kanıtladığı gibi Tiran'a yürüyenler orada kemiklerini bırakmışlardır.»

savaşmalarına karşılık, Yugoslav rehberlerini memnun etmek için Kosova sorununa katı bir tavır alan komünistler gerçekten savaştılar; böylece, şükranları ve Anglo-Amerikan müttefiklerin yardımlarını kazandılar. Bir Arnavut sosyalist partinin ve gerçekten burjuva bir Arnavut partisinin olmaması komünistlerin zaferini kolaylaştırdı. Kralcı parti genellikle aşiret yapısını korudu, soldan aşırı sağa kadar birçok heterojen grubun oluşturduğu Ulusal Cephe ise bir parti bile değildi. Arnavutluk'ta o zaman diğer Balkan ülkelerindeki gibi bir burjuva sınıfı gelişmiş olsaydı, komünizm belki de başarılı olamayacaktı.

Sonuçlar

Bütün bunlardan çıkan sonuca göre, Arnavut komünizminin Sovyet komünizmine yakınlığı diğerlerinden daha fazladır. Çünkü Arnavut Devrimi Ekim Devrimi'nin bir yansısıdır. İkisi de esas olarak savaş zamanında gerçekleşen köylü devrimleriydi. Daha önemli bir benzerlik, II. Dünya Savaşından sonra (Çin'le başlayarak) Üçüncü Dünya ülkelerinin bir özelliği olan, onların Marksist olmayan, yani Leninist karakteriydi — burjuva kapitalizminin ara aşamasını atlayarak yapılan bir devrim. Arnavut komünizmi Yugoslav Stalinizmi'ni kopya ederek başladı, Sovyet modelini taklit ederek devam etti, sonra anavatanında eskimiş olan Stalinizm'in bir biçimine geri dönmek için Çin komünizminin gülünç bir benzeri oldu. Tam bir politik kapalılıkla son bulan bu geri dönüş, kökü güney Arnavutluk'a şekil veren Bizans kültürü içinde bulunan mayanın yeniden ortaya çıkması (Enver Hoca'nın dinsel özellikler kazanması örneğindeki gibi)[47] olarak açıklanabilir. Tekrarlamak gerekirse Arnavutluk sosyalizmi bir güney Arnavutluk ürünüdür.[48]

Son bir soru Arnavutluk Stalinizminin daha ne kadar sürebileceğidir? Sovyet modeliyle olan benzerliklerine bağlı olarak, rahatlıkla, temel eğilimin Sovyet deneyinin yolunu izlemek olduğu

---

47. 'Enver Hoca' (Hoxha) Arnavutça 'Hodja' diye yazılır, fakat daha çok ingilizcesi gibi telaffuz edilir. Bu isim, ataları Müslüman din adamları olan Müslüman Arnavutlar arasında bir soyisim olarak çok sık kullanılır. Enver Hoca'nın ailesi Bektaşi'dir. Bektaşilik, Sünni Müslümanların İslâm'a aykırı gördüğü bir Şii mezhebidir — Enver Hoca'nın babası ve amcası şerefli sayılan 'Molla' unvanıyla çağırılırlardı. Enver Hova, İran Devrimi'ni «Sınıf karakteri taşıyan İran halkının anti-emperyalist devrimi esasında, dinsel karakterli bir devrim değil, toplumsal bir devrimdi.» diyerek selâmlamıştı. Enver Hoca, «Ortadoğu Üzerine Düşünceler», **op. cit.**, s. 245.

48. Gheg yazı dili ve Gheg lehçesi, Gheg kültürünün diğer veçheleri gibi, Roma Uygarlığı tarafından biçimlendirilmiştir. Gheg yazı dilinin Tosk yazı dili tarafından ortadan kaldırılmasının kültürel-politik uzanımı, Arnavutların kendilerini herhangi bir din ya da devlet biçiminden daha çok dilleriyle tanımladıkları düşünüldüğünde açıkça anlaşılabilir.

varsayılabiilr. Yakın Arnavutluk tarihindeki şaşırtıcı olgular nedeniyle sadece bir betimsel özetin dışında ne olabileceğine ilişkin bir kestirim yapmak bile tehlikelidir. Bugün Politbüro'daki yaş ortalaması 60'dır—yeniliklere girişmek için iyi bir yaş değil.[49] Bütün **glasnost** yeniliklerinden bu yana yöneticiler Enver Hoca'ya daha çok dönmelerine ve ona daha yüksek bir sesle bağırmalarına rağmen —onun isminin yarattığı gürültüyle aradaki uzaklık kapatılacakmış gibi— Enver Hoca'nın mirasına sıkı sıkıya bağlı duruyorlar. Eğer parti hiziplere bölünür ve kazanan önceki doğrultudan farklı bir yöne girerse bir değişiklik olabilir. Fakat Stalinist bir parti «bütüncül»dür, ve Arnavutluk Politbürosu içinde hizip tartışmalarına ilişkin hiçbir işaret görünmüyor. Farklılıklar bir dereceye kadardır, Enver Hoca'nın dul eşinin önderlik ettiği «muhafazakârlar», dengeyi koruyan merkezci Alia ve taraftarları ile birlikte (muhtemelen Çami'nin önderliğindeki) «yenilikçilerin» onayladığı dönüşümlere karşı direniyor.[50]

Gerçek bir yenileşme için gerekli olan dürtü nereden gelebilir? Yöneticilerinin kendilerini uyumlu hizmetkârlar olarak gördükleri ve Partinin emirlerini uygulamaya her an hazır olan sendikalardan değil (Bütün Arnavutluk komünist tarihinde bir tek işçi grevi örneği yoktur). Parti sosyalist mülkiyeti çalmalarına göz yumduğu sürece kümesteki tavuklar gibi olan köylülerin protestosu da mümkün değildir. Stalinist ülkelerde ordunun (Yugoslavya'da olduğu gibi) **kendiliğinden** bir gücü yoktur. Ve Enver Hoca iktidarına karşı çıkmaya cesaret edenleri ölümle cezalandırarak hırslı general ve amirallere bir ders vermiştir.[51] Öğrenciler olabilir mi? 1968, 1981 ve 1988-89'da Yugoslav rejimine karşı kitlesel gösterilere öncülük eden Kosvalı yaşıtlarına benzemeyen Arnavut öğrenciler Tiran rejimini sıkıntıya sokmayarak sessiz duruyorlar. Küçük rahatsızlık, kızgınlıklarını genellikle ağaç dallarını yontarak, Stalin'in heykeline tükürerek,[52] sisteme küfür ederek ve —en yaygın protesto biçimi olan— uygunsuz elbiseler giyerek açığa vuran lise öğrencilerinden kaynaklanıyor. Fakat Parti diğer gözünü de bu çocuk suçlarına kapadığı için hiçbir şey yönetimin daha çok serbestlik vermesini harekete geçirmiyor.

---

49. Sadece bir Politbüro üyesi 50 yaşının altındadır; 4 üye 50, 7 üye ise 60 yaşındadır, en yaşlı üye 70 yaşındadır.
50. Enver Hoca'nın eşinin Politbüro'ya girememesi, yalnızca (bir nakil kayışı işlevi gören şemsiye örgüt) Demokratik Cephenin Başkanı olarak kalması, onun hegemonik rolüne ilişkin söylentilerin temelsiz olduğunu göstermiştir.
51. Tuğamiral Teme Sejko, «revizyonist-emperyalist» bir komplo hazırlamakla suçlanarak idam edilmiştir. Generallerden Begir Balluku, Petrit Dume ve Hito Çako da, Enver Hoca'nın yeraltı sığınaklarını gösteren savunma haritasıyla alay ettikleri için aynı kaderi paylaştılar.
52. **Dielli** (15 Eylül 1988).

Hükümet, yakın bir gelecekte, artan hoşnutsuzluğu yatıştırmak için bunu yapabilir. Radikal reformlarla dikkatli bir şekilde mücadele ederken Alia grubu, memnun olmayanlara ortalığı velveleye katmak için bir fırsat vermemeyi başarmış görünüyor. Arnavutluk yavaş yavaş, örneğin uzun bir sessizlik döneminden sonra ilişkileri yeniden başlattığı Bulgaristan'la olduğu gibi (ki bu, Arnavutluk'un Balkan topluluğuyla birleşmesinde diğer bir adımdır) ilişkilerini gevşetebilir. Arnavutluk Belgrad Balkan Konferansı'na katılarak bir dereceye kadar ortaklarının güvenini tazeleyen bir iyiniyet gösterisi yapmış oldu.[53]

Arnavutluk yönetimi yurtdışındaki Arnavutluk imajının farkında. En son göstergelerin bazıları bunun iyiye gittiğine işaret ediyor. Herkül, pislikleri götürmek için Alpheus'un sularını onlara çevirerek Augean ahırlarını temizlemişti. Alia bir Gorbaçev değil ve hiç kimse ondan böyle bir Herkül görevi üstlenmesini beklemiyor. Onun ve kadrosunun yapabileceği ancak Arnavutluk'un insan hakları konusundaki konumunu iyileştirmeye çalışırken aynı zamanda reformların temposunu hızlandırmaktır. Ekim 1991'de[54] Moskova'da insan hakları konusunda, imza atan devletlerin insan hakları pratiklerini denetlemek için kurallar getirerek Helsinki anlaşmalarını iyileştirmesi beklenen bir Avrupa konferansı düzenlenecek. Arnavutluk'un konferansa katılacağını ve kararlara saygı göstereceğini

---

53. Bir Yugoslav dergisi, «komşularıyla işbirliği kurmaya... ve gittikçe kendi yarattığı kapalılığı kırmaya hazır olduğu» için Arnavutluk'u övmektedir. Bkz. Milorad Komatina, «Arnavutluk ve Balkan Toplantısı», **Review of International Affairs** (Belgrad) (20 Mart 1988), s. 13. Öte yandan, aynı yıl bir Fransız dergisi resimli bir yazı yayınladı: «Kımıldamayan Arnavutluk.» Bu dergi, diğer özellikleri arasında, makineli tüfek taşıyan kadınların resmi geçidinin ve arkasında bir sığınak olan mayolu bir adamın kum üzerinde bisikletine doğru sürünerek yaklaşmasının fotoğraflarını gösteriyordu. Yazar, Shkodër hakkında şunu söylüyordu: «Balkanların en büyüklerinden biri olan (Katolik) katedralin nerede olduğunu sormayın. Yanıt: 'Spor Sarayını mı kastediyorsunuz? Herkese açık?» Burada kiliselerde insanlar basketbol ve voleybol oynuyor. «Kilise eşyasının konduğu depo ise tuvalete dönüştürülmüştür.» Eduard Bailby, «Kımıldamayan Arnavutluk», **Géodécouverte** (1988), s. 244.

54. **The - Economist** (7 Ocak 1989). Dergi, çalışmalarını 19 ocak 1989'da tamamlayan Viyana Güvenlik ve İşbirliği Konferansına değinirken, «Arnavutluk hariç bütün Avrupa ülkelerinin katıldığını» söylüyor (s. 40). Sovyet blokundaki bütün komünist ülkeler ve Yugoslavya, «diğer ülkelerdeki insan hakları sicilini denetlemek için daha zorlayıcı hükümler getirilmiştir» şeklindeki sonuç bildirgesini imzalamıştır (İbid). Arnavutluk bu konferansa katılmadı, çünkü insan hakları sicilini iyileştirmeye henüz karar verebilmiş değildi; (eğer denetime girerse) o zaman diğer bütün Avrupa ülkelerinden daha kötü durumda olduğu ortaya çıkacaktı — Stalinist Arnavutluk için başka bir Avrupa rekoru.

açıkça ilan ederek yönetim Arnavutluk'u Avrupa'nın huysuz çocuğu durumuna getiren Avrupalılıktan uzaklaşma felaketini silip atmayı becerebilir. Moskova konferansına katılmak Arnavutluk'un yeniden Avrupalılaşmasında çok etkili bir yol olacaktır. Bu, çok incitilen ve baskı altına alınan Arnavutluk halkı için bir ferahlama anlamına gelecek destalinizasyonla eş olacaktır. Sonuçta yalnızca destalinizasyonla Arnavutluk komünizmi hayatta kalabilir.

Çeviren: Tonguç ÇOBAN

Kuzey Kore 9

Kuzey Kore Devlet Başkanı Kim Il Sung, 1 Ocak 1990'da yaptığı geleneksel yeni yıl konuşmasında, «Kuzey'le Güney arasındaki duvarların yıkılması, karşılıklı serbest seyahatin başlaması ve her konuda karşılıklı açılış sürecinin başlatılması» çağrısında bulundu. Bunun için de atılacak ilk adım sınır çizgisinin güney tarafında dikili bulunan beton duvarlarının yıkılması olacaktı. Panmunjon'daki bu duvar, Kim'e göre bir ulusal utanç konusu idi, çünkü ulusal bölünmeyi ve Kuzey-Güney çatışmasını simgelemekte idi. Bundan sonra uzmanlar, parlamentolar ve partiler arasında ikili görüşmeler başlayabilir, bir ulusal Birlik Konferansı toplantıya çağrılabilirdi. Güney Kore Devlet Başkanı Ro Tha-u serbest seyahat dahil, bütün sorunları görüşmeye hazır olduklarını açıklamakla birlikte «duvar» konusuna pek değinmedi.

Aslında iki taraf arasında daha önce de böylesi öneriler ileri sürülmüştü. 1950-53 yılları arasında daha sonra uluslararası savaşa dönüşen kanlı iç savaşın sona ermesinden sonra, ilk kez 1972'de iki taraf, «Barışçıl Ulusal Yeniden Birleşim Üstüne Ortak Güney-Kuzey Açıklamasını» yapmıştı. Bu konuda aşağıdaki şu ilkeler karara bağlanmıştı: 1. Birleşme bağımsız olarak, yani yabancı güçlerin müdahelesi olmadan sağlanacak; 2. Birleşme barışçı yoldan, yani bir taraf diğerine karşı silaha başvurmadan sağlanack; 3. Büyük ulusal birlik, ortak ulusal duygu kanalıyla, ideoloji, ideal ve sistem farkları dikkate alınmadan sağlanacaktı. İki taraf, diğerini karalayıcı açıklamalar yapmaktan ve silahlı provokasyonlardan kaçınacaktı.

Aradan geçen uzunca zamana karşın, birlik yolunda bir ilerleme sağlanamadığı gibi, şiddetli güven bunalımlarına yolaçan olaylar da meydana geldi. Güney'deki askeri dikta rejimleri toplumsal muhalefetin ardında Kuzeyli ajanların olduğu propagandasına sürekli başvururken, Amerikan ordusuyla birlikte Kuzey için önemli bir tehdit oluşturmaya devam etti.

Kim Il Sung, Çin-Sovyet çatışması sırasında taraf tutmayışı ile dünya devrimci çevrelerinde sempati ile karşılandı ve bloksuz ülkeler hareketi içinde önemli bir yere sahip oldu. Ama kişi kültünün giderek artışı, bürokratikleşme ve «hanedan» oluşturma çabası sonucu zaman içinde bu prestij yitirildi.

Kuzey Kore bugün 750 bin kişilik bir ordunun ağır yükünü taşıyor. 120 bin km² lik bu ülkede 20 milyon insan yaşıyor (Güney'de 40 milyon). Kişi başına ulusal gelir 1000 Dolar düzeyinde. Yıllar nüfus artışı ise % 2.5. Dış ticaret ağırlıkla Sovyetlere ve üçüncü dünya ülkelerine yönelik. Ülkenin dış borçları ise 2,4 milyar Dolar gibi, mütevazi sayılacak bir düzeyde (Güney'in dış borcu 60 milyar Doları aşıyor. Bunun % 60'ı, ABD ve Japonya'ya).. Ülkenin su kaynaklarının bol olması, bir yandan büyük çapta pirinç ihracına olanak sağlayacak verimli bir tarıma olanak sağlarken, elektrik enerjisi de gelişmiş bir metalurji sanayinin dışa bağımlı olmadan sürmesinin temelini oluşturuyor.

Kuzey Kore Muamması[1]

Jon Halliday (*)

Kuzey Kore, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti (KDHC) Kuzeydoğu Asya'da, kendini tüm dünyadan soyutlamış bir muammadır. Kendi görünümü ve gerçekliği hakkında sosyalist bir «dünya cenneti» olduğu değerlendirmesini yaparken, dünyanın geri kalan kısmında, yücelik kompleksi olan (megalomanik) hükümdar Kim Il Sung tarafından yönetilen kasvetli, geri kalmış bir ıslahevi olarak değerlendirilmektedir. Dünyanın hiç bir ülkesi hakkında yapılan değerlendirmelerde böylesi bir uçurum yoktur. Yaratılan bu uçurum açıklanmayı ve aşılmayı gerektiriyor. KDHC, büyük oranda Üçüncü Dünya'daki değişim ve sosyalizmin sorunları tartışmalarının dışındadır. Ama, Kore deneyi önemlidir. Gözle görülebilir bir ekonomik gelişme ve sosyal hizmetlerde ilerleme sağlamıştır. Orta büyüklükte bir Üçüncü Dünya (1980'de nüfusu 18 milyon) ülkesi için, kendine güven veren yüksek bir gelişmenin sağlanması ve endüstrinin yoğunlaştırılması konusunda önemli çıkış yolları bulmuştur. Aynı zamanda, sosyalizm adına inşa edilen en korkunç ve dehşet verici politik sistemlerden biri olduğu genel kabul görmektedir; bu noktada en önemli sorun kişisellik kültü olarak belirir. Bu yazıda, denklemin iki yanı, rejimin politik pratiği ile ekonomik başarıları arasındaki ilişkileri sosyalizm açısından ele almayı deneyeceğiz.

I — İÇLER ACISI BİR MODERN TARİH

Kore, zengin ulusal kültürü ve binlerce yıl gerilere kadar uzanan tartışılmaz kimliğiyle özel bir ulustur. Dünyada, bir olma-

(1) Bu, Orijinali Sussex Üniversitesi Gelişme Araştırmaları Enstitüsü'nde bulunan ve Robin Murray, Christine White ve Gordon White'ın hazırladığı Socialist Transformation and Development in the Third World (Harvester Press, 1981)'de yayınlanmak üzere kaleme alınan bir yazının gözden geçirilmiş biçimidir. İlk taslak üzerine tavsiyeleri için Perry Anderson, Fred Halliday, Robin Murray ve Gordon White'a, burada tartışılan birçok konuda verdikleri bilgiler için Bruce Cumings, Aidan Foster-Carter, John Gittings, Gavan Mc Cormack ve Susanne Paine'e teşekkür etmek istiyorum.

Çevrilen kaynak : *New Left Review*, Sayı 127, May-June 1981, S. 18 - 52

yı böylesine çok haketmiş pek az ulus vardır. Çin'e ve Japonya'ya yakınlığına rağmen, Kore 15. yüzyılda bir fonetik alfabe geliştirdi. Bir başka ülkeyi hiç bir zaman, ne tehdit, ne de işgal etmiştir. Nüfusunun yüzde 99'unun Kore ırkından olması nedeniyle, dünyadaki en homojen ülkelerden biridir. Fakat ülke ABD tarafından II. Dünya Savaşı sonucunda, 38. paralel boyunca tam ortasından ikiye bölünmüştür. ABD 38. paralelin güneyinde, geleneksel başkent Seul'ü merkezine alan ayrı bir rejimi, Kore Cumhuriyeti'ni kurdu; bu rejim Sigman Rhee yönetiminde 15 Ağustos 1948 yılında resmen kuruldu ve nüfusun üçte ikisine (26 milyonun yaklaşık 17 milyonuna) hükmediyordu. (2) KDHC 9 Eylül 1948'de resmen kuruldu. Her iki rejim de tüm ulusu temsil ettiğini iddia ediyordu ve her ikisi de Seul'ü başkent olarak ilân ettiler.

Kendisini bugünkü durumuna getiren bazı özel etkenlere ve yakın geçmişine bakmadan, KDHC'yi anlamak imkânsızdır. On yıllık bir süre içinde, bir nesil boyunca süren vahşi Japon sömürgeciliğinden kurtulup, Sovyet özgürlüğünden geçip, üç yıl süren işgal (1945-48), (bölünmüş bir ulus olarak) iki yıl süren zorlu bağımsızlık dönemi ve ardından, ülkenin yüzde 90'ının işgal ve tümüyle tahrip edildiği üç yıllık bir savaş yaşamıştır. Dünya tarihinde dış baskının ve trajedinin bu yoğunluğa ulaştığı başka örnek yoktur.

Japon Sömürgeciliği

Japonya Kore'yi, bir sömürge olarak resmen 1910 yılında (gerçekte çok daha önce) işgal etti ve aşırı ölçüde asker'leştirilmiş imparatorluğun bağımlı bir bölümü olarak 1945 yılına kadar yönetti. 1938 yılında Kore dış ticaretinin yüzde 99.3'ü Yen bloku (*) içindeydi. (yüzde 80.8'i doğrudan Japonya'yla, 13.9'u Mançurya'yla) (3) Bu dönemde, ağırlıkla maden çıkarmaya bağlı göz kamaştırıcı bir endüstrileşme, (4) büyük baraj inşaatları, metropole bağlı yaygın bir haberleşme şebekesi, tarımsal verimliliğin büyük araziler kontrol altına alınarak ve Korelilerin tüketimi iyice azaltılarak yükseltilmesi, politik, kültürel ve dil üzerindeki çeşitli baskılarla milyonlarca Korelinin evlerinden kovulması, içiçeydi. Özetle, aşırı üretimle birlikte çarpık bir gelişme, ve vahşi bir baskı ve insanları insafsızca yerlerinden etme bu dönemin özellikleriydi.

---

(2) Shanon Mc Cune, *Korea's Heritage: A Regional and Social Geography*, Tutle, 1356. Bu oran şimdi de hemen hemen aynıdır.

(*) Ticarette Japon parası olan Yen'in birim olarak esas alındığı kullanıldığı ülkeler anlamında. (ÇN).

(3) Robert Ante, «The Transformation of the Economic Geography of the DPRK», Korea Focus [New York], I, 3 (1972) s. 36; karş. Chul Won Kong «*An Analysis of Japonese Policy and Economic Change in Korea,*» *Andrew* C. Nahm'ın ya-

1939 yılında, toplam üründeki payı bakımından endüstri ve madencilik (sırasıyla yüzde 39 ve yüzde 6) tarımın (yüzde 42) önüne geçmiştir. Endüstri'de ağır sanai aynı yıl içinde yüzde 17'lik bir orana ulaşırken (1936'da yüzde 28'di), kimya endüstrisi 1936'da birinci sırayı alan gıda sanayiinin yerine, birinci sıraya geçti. (5) Dünyadaki ikinci büyük petro-kimya tesisini de içeren kimya endüstrisinin kuruluşu, 1920'lerde elektrik enerjisi üretiminin Çin sınırındaki Amnok (Yalu) üzerinde kurulan barajlarla geliştirilmesiyle mümkün oldu. Ağır sanayinin büyük çoğunluğu ülkenin kuzeyindeydi (bak TABLO I). Haberleşme sistemi sömürge Vietnam'dan ve 1949 öncesi Çin'inden çok daha geniş ve yaygındı. (6) Doğu kıyı şeridinin orta kesimleri ve dağlık bölgeler dışındaki bütün Kore, 1945 yılında, bir demiryolu ağıyla kaplanmıştı.

Japonların tarım politikası, Kore'deki pirinç üretiminin metropol için arttırılmasını amaçlıyordu. 1912 ile 1933 arasında toplam pirinç üretimi 11.6'dan 16.3 sok'a (veya koku'ya) yükseldi; Japonya'ya ihracat 0.5 sok'tan 8.7 sok'a yükseldi; kişi başına düşen yıllık tüketim Japonya'da 1.07'den 1.10 sok'a yükselirken Kore'de 0.78'den 0.41 sok'a düştü. (7) Diğer bir deyişle, üretim yaklaşık yüzde 50, ihracat 17 misli artarken, Kore'de kişi başına düşen yıllık tüketim neredeyse yarıya düşmüştü. Güney'de pirinç üretimi daha büyük bir artış gösterirken, Kuzey'de buğday üretimi geliştirildi.

Bu politika (tarım politikası) geniş tarım alanlarının Japonların yönetimine geçmesini de içeriyordu. (8) 1939 yılına kadar (tam ve yarım dönem) kiracılık ülkenin % 72'si için geçerli hale geldi.

---

yınladığı *Korea Under Japonese Colonial Ruel:* Studies of the Policy and Techniques of Japonese Colonialism (Center for Korean Studie, Western Michigan University, 1973) s. 84; ve Kwan Suk Kim, 'An Analysis of Economic Change in Korea' aynı yerde, s. 103.

(4) Takashi Hatada, *A History of Korea, Santa Barbara, 1969, s. 215.*

(5) Hatada, Age., s. 122-3, 119; KDHC'nin ekonomisi hakkındaki temel kitap olan Joseph Sang hoon Chung'un *The North Korean Economy: Structure and Development,* Stanford, 1974 adlı kitabının 57-59. sayfalarında kullanışlı bir özet bulunabilir; karş, Mc Cuna, Age., bl. 7 ve 8.

(6) Mc Cune, Age., s. 109; Kwan Suk Kim, Age., s. III; Ante, Age..

(7) Hatada, Age., s. 116 (1 *suk* ya da *sok* ykş. 5 Bushel [1 Bushel = ykş 36.5 lt.]); karş. Shiota Shobei, «A 'Ravaged' People: The Koreans in World War II» *The Japan Interpreter* (Tokyo), 7, 1971; çiftlik hayvanlarının yetersizliği için krş. Mc Cune, Age., s. 94.

(8) Ante'ye göre (Age., s. 36) Japonlar (ülkenin üçte ikisini kaplayan) ormanların % 80'ine, tarıma elverişli toprakların ise % 25'ine sahiptiler, Chung'ın özetiyle karş., Age., s. 4-5; *The Historical Experience of the Agrarian Reform in Our Country,* Pyongyang, 1974, s. 7 ve devamı; Ellen Brun ve Jacques Hers, *Socialist Korea: A Case Study in the Strategy of Economic Development,* New York 1976 s. 43 ve devamı.

Tarıma açılan alanlarda aşağı yukarı iki milyon insan yaşıyordu. [9] Kitlesel bir açlık vardı. 1934'de bir Japon yönetici general «Kore köylülerinin dehşet verici sefilliği»nden söz ediyordu. General her baharda, sayısız yoksul çiftçinin yiyecek sıkıntısı yüzünden ot ve ağaç kabuğu aradıklarını, bunların sayısının toplam köylü sayısının yarısına ulaştığını söylüyordu. [10]

Endüstride ve madencilikteki üretim artışına rağmen, Kore esas olarak bir tarım toplumu olarak kaldı. 1930'ların sonlarında Korelilerin sadece % 11,5'i kentsel alanda yaşıyordu (buna karşılık Kore'deki toplam nüfusun sadece % 3,2'sini oluşturan Japonların % 71'i şehirdeydiler). 1938'de toplam nüfusun % 73.6'sı tarımdan % 7'si ticaretten, % 3.9'u serbest mesleklerden ve % 3.1'i endüstriden geçimini sağlıyordu. [11] Bu rakamlar Tablo I'de açıkça görülen Japon ve Koreli iş gücü arasındaki farkı gözden saklıyor.

TABLO I
Sektörlerdeki Koreli ve Japon Oranları
(1938'de nüfuslarına oranla) [12]

	Japon	Koreli
Endüstri	16,6	2,6
Ticaret	23,4	6,5
Devlet memurluğu ve serbest meslekler	38,1	2,9
Tarım	5,3	75,1

1944 sonunda endüstride 421.229 işçi vardı. Maden işçilerinin sayısındaki artış çok fazlaydı: 1931'de yaklaşık 36 bin iken 1938'de yaklaşık 220 bine yükseldi. Teknik yetenekler açısından bakıldığında, büyük bir dengesizliğin varlığı görülür: 1944 sonunda, ülkede 8.476 mühendis ve teknisyenin sadece 1.632'si Koreliydi.

Politik baskılar ve polis takibi çok sert ve etkiliydi. İşkence polisin standart uygulamasıydı. [13] Kültürel baskı da çok ağırdı. 1930

(9) Hatada, Age. s. 127.

(10) Age., s. 126.

(11) Mc Cune, Age., s. 84; Karş. Hatada, Age., s. 130; 1925'de kent nüfusu toplam nüfusun yalnızca % 4.4'üydü. (Ante, Age., s. 55).

(12) Kang'ın verdiği bilgilerden derlendi. Age., s. 84; endüstri kolları ve fabrikalardaki düşme için Karş. Mc Cune, s. 225; Hatada, Age., s. 130'da 1941 sonrasında endüstri işçilerinin sayısında «keskin bir dönüş» olduğunu not eder. Mc Cune s. 84'de kuruluş yıllarının sorunlarını tartışır ve en uygun tarih olarak 1938'i alır.

(13) Nym Wales (Helen Foster Snow) ve Kim San'ın unutulmaz yapıtı, *Song of Arian A Korean Communist in the Chinese Revolution,* San Fransisco 1941 baskısının yeniden basımı, tarihsiz (1973); ayrıca bkz. Dae Sook Suh, The Corean Communist Movement Princeton 1967.

ların sonlarına doğru, Japonların Mançurya'daki üslerinden Çin'in içlerine doğru yayılmalarıyla, Kore'deki politika iyice sertleştirildi. 1938'den itibaren okullarda Kore dilinin kullanılması yasaklandı ve Kore dilinde yayınlanan tüm gazeteler kapatıldı. (14) Korelilerin aile isimlerinin kullanılması yasaklandı ve Japon isimleri almaları için zorlandılar; o güne kadar son derece güçlü bir aile yapısına sahip ve soya dayalı bir halk için ne kadar trajik, haksız bir zorlama. (15) 1940 eylülüne kadar nüfusun % 80'i bu karara boyun eğdi.

1945'e kadar Kore hırpalanmış fakat için için kaynayan bir yerdi. Çok sayıda insan darmadağın edilmişti. İki milyona yakın Koreli en kötü ve tehlikeli işlerde kullanılmak üzere Japonya içinde çalışmaya zorlanmıştı; (16) 1944 yılında Mançurya'da 1,5 milyon Koreli göçmen yaşıyordu, 200 bin kadar göçmen ise Sovyetler Birliği'ndeydi. Bunların yanı sıra 1942 yılında Korelileri içeren bir askere alma kararıyla oluşturulan 2.500.000'in üzerinde Koreliyi kapsayan bir zorunlu işçilik sistemi getirilmişti. Savaşın sonuna kadar milyonlarca aile parçalanmıştı. Çocuklar sömürgeci dil politikası sonucu ana ve babalarından koparılmışlardı. Kore kültürü üzerinde acımasız bir baskı sürdürülüyordu. Özellikle kadınlar zarar görüyorlardı. Çoğunluğu fahişelik yapmaya zorlandılar veya düşürüldüler; bazıları doğrudan cepheye sürüldüler, bunların çoğunluğu savaşta öldürüldüler. (17)

İlk Komünist Hareket

Japon polisinin baskısının vahşiliği ve etkililiği nedeniyle Kore'de örgütlü bir direniş oldukça güçtü. İlk komünist hareket, Kore, Çin ve Japonya'da, Japonlara karşı gelişen ve komünist güçlerin ulusalcı hareketin kontrolünü çabucak ele geçirdikleri kahramanca bir direniştir. (18) Fakat bu, aynı zamanda bölünmeye zorlanmanın

---

(14) Hatada, Age., s. 124 ve devamı; Kim, Age.

(15) Kitaba adını veren öyküsünde Richard Kim trajedinin boyutlarının canlı bir betimlemesini yapar. Lost Names, Londra 1971.

(16) Ante, Age., 55-56; karş. Shiota, Age., ve Hatada s. 126; Chong-sik Lee'nin, *The Korean Worbers Party: A Short History'* (Stanfort 1978, s. 53 ve devamı) sinde de yararlı bilgiler vardır. Uzun süren trajedi içinde, geleceğin Kore Cumhuriyeti diktatörü Pak Çung Hi gibi Japon Ordusuna gönüllü yazılan ve kariyerini esas olarak Mançurya'da Koreli yurttaşlarını avlayarak yapan bazı Koreliler de bulunur.

(17) Saburo Ienega, *The Pacific War: World War II and the Japanese, 1931-1945*, New York, 1978, s. 159; karş. s. 184.

(18) Bu, Suh'da kapsamlı bir biçimde gösterilir (Age., s. 198, 137, 132). Suh ayrıca, Komünist hareketin, milliyetçi akımlardan yalıtılı olmak bir yana temel öğesi olarak aldığını ve eski milliyetçi hareketi *izlediğini* de gösterir. Suh hakkındaki eleştirimi 'The Korean Communist Movement', *Bulletin of Conserned Asian Scholars* 2, 4 (Sonbahar 1970) bundan sonra: BCASI'da yaptım.

da tarihidir. Farklı Komünist grupları arasında iletişim kurulması hemen hemen imkânsızdı.

Kore Komünistleri Komintern'in ilk yıllarında büyük rol oynamışlardır. [19] 1927'deki Kanton Komünü kadrolarının dörtte birini onlar oluşturuyorlardı. Uzun yürüyüşte savaşanlar arasında da yabancı olarak sadece onlar vardı; en çetin günlerde Japon Komünist Partisi içinde hissedilir oranda yer almışlar ve Kuzeydoğu Çin'deki anti-Japon savaşta önemli görevler üstlenmişlerdi.

Resmi tarih, gına getirtecek bir biçimde Kim İl Sung'un rolü üzerinde odaklanır. Kore radikallerinin efsanevi kahramanlıklarla dolu enternasyonalizmini ve Kim dışındaki tüm önemli kişileri dıştalar. [20] Aynı zamanda Kim'in geçmişini tümüyle çarpıtır ve onun hareketi 1929 yılında kurduğunu (14 yaşındayken!) ve hareketi bağımsız Korelilerin liderliğinde birleştirerek Japon sömürgeciliğini ve emperyalizmi yenene kadar yönettiğini iddia eder. Gerçekte Kim 1930'larda Kuzeydoğu Çin'de önemli bir gerilla lideriydi ve olağanüstü güç koşullarda yaklaşık 400 kişiye kumanda ediyordu. Birleşik hareketin veya bütün bağımsızlık hareketinin lideri değil, Kuzeydoğu anti-Japon Birleşik Ordusu'nun bir parçasıydı. En büyük başarısı 1937 yılında sınır kasabası Pochon'a yaptığı, buradaki Japon garnizonunu yokettiği baskındı. 1930'ların sonlarında Japon baskısı Kuzeydoğu Çin'de çok etkili olmaya başlamış, Kim ve grubu Sovyetler Birliği'ne çekilmek zorunda kalmıştı. 1941-45 yılları arasında Kim ve grubunun çalışmalarıyla ilgili hiç bir iz, belirti yoktur. [21]

Kuzey Kore'nin Kurtuluşunun Özgüllükleri, 1945

Kore'nin Kuzey kesimleri 1945 ağustosunda Sovyet Kızıl Ordusu tarafından Japonlardan kurtarıldı. Sovyet işgali KDHC'nin kurulmasına, 1948 yılına kadar sürdü.

Sovyetler'in bilinen, kurtarma, işgal ve devrim yolunu izleyen

---

(19) Yararlı bir döküm için bkz. Suh; Karş. E.H. Carr, *'The Bolshevik Revolution* 1917-1923. Harmondsworth 1966, Cilt 3, s. 488-9, yukarıdaki bilgi Wales ve Kim'in *Song of Ariran*'ındandır: KKHC tarafından yok sayılan Song of Ariran, devrimci mücadeleyi konu alan en önemli kitaplardan biridir. Kitabın mükemmel bir değerlendirilmesi için bkz. Bruce Cumings'in BCAS 16. 3 (1974) daki incelemesi.

(20) Sayısız kahraman Koreliden biri de kadın general Yi Hong-kwang'dı. (Suh, s. 284). Korelilerin Kanton Komünü'ne katılışları gibi sayılamayacak kadar çok militanla birlikte Yi Hong-kwang'da resmi tarihten çıkarılmıştır. Temmuz 1977'de Pyangyang'da bunları okurken kendi kendime bu olaylar «Kore Devrimi'nin bir parçası değil» diyordum.

(21) 1977 Temmuzunda, bu satırların yazarı (eğitiminin Sovyetler Birliği'ndeki bir havacı birliğinde yapıldığını da ekleyerek) 1942-43'de Kim 'cephede eğitim görüyordu' diyordu.

tek üçüncü dünya ülkesi KDHC'dir. Bu, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin sömürgeciliği doğrudan ortadan kaldırdığı ve Stalin'in sağlığında kurtarıp işgal ettiği tek üçüncü dünya ülkesidir.

Kore'deki yerel politik örgütlenme çok zayıftı. Bir miktar Koreli gerilla Sovyet Kızıl Ordusu'na yardım etti. Özgürlük hareketine halk kitlesel olarak katıldı. KDHC resmi kaynaklarının, Kuzey Kore'nin Kim Il Sung komutasındaki Kore kuvvetleri tarafından kurtarıldığı yolundaki açıklamaları tümüyle yanlıştır. (22) Sovyet Ordusu Kore'ye girdiğinde Kim'in Kore'de olup olmadığı bile açık değildir.

Görüldüğü gibi, aktif bir Kore Komünist hareketi ve Japonlara karşı kitlesel bir direnme olmasına rağmen Kore'nin kurtuluşu, Yugoslavya'nın veya Arnavutluk'un kurtuluşuna değil, örneğin Romanya'nınkine daha çok benzer. Bileşim: Sovyet ordusu tarafından kurtarılma + Japonlara karşı halk direnişi + Kore dışındaki Koreli küçük gerilla hareketi şeklindeydi.

İkinci ayırdedici önemli özellik sömürgeciliğin çöküşüydü. 1945 Ağustosunda Japonya sadece Kore'de yenilmemiş, dünya ölçüsünde hem de dünya çapında bağlaşma yapan güçler tarafından yenilmişti. Bu, Sovyetlerin varlığıyla birleşince, yeni-sömürgeciliğin yarattığı sorunlarla politik düzeyde karşı karşıya gelinmeyeceği anlamına geliyordu. Japon müdahalesiyle çarpıtılmış bir ekonomi vardı, ama Japonya kapitalist dünya bağlaşmasından çıkarıldığı için Kuzey Kore'deki yeni-sömürgeci çıkarlarından sözedebilecek durumda değildi. Japon çıkarları dünya kapitalizminin IMF'nin ve Dünya Bankasının protestolarıyla karşılaşılmaksızın gözardı edilebilir, ulusallaştırılabilirdi; ne bir yabancı turist ne de Batıyla yabancı uçak seferleri ve haberleşme bağlantısı vardı; sömürge merkezine bir beyin göçünden sözedilemezdi; (23) Japon sömürgeci personeli hapsedilmiş, sürülmüş veya, yararlıysalar ise koşulmuşlardı. Kore içindeki savaş çok kısa sürmüştü: bir haftadan az. Fakat çok büyük bir Japon sabotajı ile karşı karşıya kalınmıştır: 19 hidrolik santral işlemez duruma getirilmiş, 64 maden ocağı tümüyle, 178'i kısmen çökertilmiş, 6 fabrika (aralarında Pyongyang'daki uçak fabrikası da bulunuyordu) tamamiyle, 47 fabrika kısmen tahrip edilmişti. (24) Üstüne üstlük, savaş zamanının kötü kullanımı sonucunda fabrikaların çoğunluğu korkunç durumdaydı. 1945'de, «Kuzey Kore Endüstrisi tam bir kaos içindeydi ve işlemez haldeydi.» (25)

---

(22) Kim'in 15 Ağustos, Kurtuluş yıldönümünde Sovyet yönetimine gönderdiği mesajlarda Sovyet Ordusu'nun bir zamanlar Kore'de bulunduğundan dahi bahsedilmiyor.

(23) Güney'e bir miktar «beyin göçü» olmuş olabilir.

(24) J.S.H. Chung, s. 57, Japon kaynaklarına dayanıyor.

(25) Agy., s. 57, karş. George M. Mc Cune, *Korea Today*, Cambridge 1950, s. 140. Mc Cune, «Kore'deki sanayi büyük Japon endüstrisine doğrudan bağlıdır. Savaş sonrasında, Kore'de varolan sanayi işletmelerinin birçoğu bağımsız bir biçimde ayakta durabilme yeteneğine sahip değildi» diyor.

Kurtuluşun son, ama daha az önemli olmayan özelliği ise ülke yi bölen 38. paralel bir süre için (1946'ya kadar tümüyle, 1948'e kadar kısmen) açık olmasına karşın ulusun *de facto* (*) bölünmesidir. Kuzey, yıpranmış bir endüstri ve madenclik, nitelikli işgücü sıkıntısı ve çok zayıf bir hafif endüstri ve tarım temeliyle başbaşa kaldı. Kaynakların 1945 yılındaki dağılımı TABLO II'de verilmiştir.

Kaynakların Bölgelere göre dağılımı, 1945
TABLO II

Sektör	Kuzey Kore %	Güney Kore %
Ağır Endüstri	65	35
Hafif Endüstri	31	69
Tarım	37	63
Ticaret	18	82

Kaynak: (US) CIA, Ulusal Dış Değerlendirme Merkezi, *Korea: The Economik Race Between the North and the South* (Ocak 1978), s. 1.

Kimya endüstrisinin (% 88'i), metal üretiminin (% 85'i) ve elektrik üretim kapasitesinin (% 92) büyük kısmı Kuzey'deydi. (Bu oran kurtuluştan hemen sonrası için geçerlidir, savaştaki yıkımı hesaba katmamaktadır.) [26]

İlk Reformlar

1945 Aralığında yapılan Moskova Konferansında, Kore'nin birleşmeyeceği veya kendi kaderini tayin etmesine izin verilmeyeceği kabullenilmişti. Kuzeyde Ruslar, genel olarak «bize teslim olun» anlayışıyla davranıyorlardı. Rejimin dış güvenliği, kamulaştırma önlemleri ve reformlar için her türlü destek garantisini vermişlerdi. Ne Doğu Avrupa'da ne de Kuzeydoğu Çin'de Sovyetlerin böyle bağlantılara girdikleri görülmez. Burada geniş ölçekli bir yardım sağlanmıştır. [27]

Kurtuluşla birlikte radikal ve ulusal fikirlerle donanmış geniş bir yelpazeyi içinde toplayan, ulus çapında yaygın Halk Komitele-

(*) Fiilen — ÇN.

(26) Ante, s. 38.

(27) Rinn-Sup Shinn Kore Savaşı öncesindeki yıllarda bütçe gelirlerinin «yaklaşık dörtte biri» olarak tahmin ediyor (temel olarak SSCB'den olmak üzere bütün kaynaklardan) *Area Handbook for North Korea*, Washington, D.C., 1969, s. 389; «The North Korean Model: Gaps and Questions» başlıklı yazımda yardımın çelişik rolünün daha ayrıntılı bir değerlendirmesini yapmayı denedim, *Tradition and Change in the DPRK* (yay. Albrecht Lein) ve *Ampo* (Tokyo) Cilt 13, No. 2 (1981) içinde.

ri kuruldu. Ruslar bunların yeni yönetimin temeli olabileceğini anladılar. Sürgünden dönen Koreliler de bu oluşuma katıldılar. Bu, sömürge devlet aygıtına ayakuydurma ya da onu devralma değil, tümüyle yeni bir şeydi. [28] Rejim daha başlangıcında tümüyle komünist değildi. Kurtuluş sonrasını izleyen günlerde Komünist Parti oldukça zayıftı: Kim Il Sung 1945 aralığında, üye sayısının sadece 4350 olduğunu açıklar. Daha sonra resmi olarak iddia edildiği gibi, Kim Il Sung belirleyici biri de değildi: Partinin başına ancak 1945 Aralığında, devlet yönetiminin başına da (Kuzey Kore Geçici Halk Komitesi) 1946 Şubatında geçti. [29] Ona «Büyük Önder» statüsünü kazandıran temel iddia Japonlara karşı mücadelenin tartışmasız lideri olduğu ve 1945'de bu statüyü koruyarak döndüğüne dayandırılır. Bu iddia, kurtuluşu izleyen haftalarda ortalarda görünmemesi nedeniyle epey zayıftır; ilk günlerde Kim, ne partinin, ne de devlet aygıtının başındadır.

1946 Martı ile Ağustosu arasında Geçici Halk Komitesi temel konularda bir dizi reformu ele aldı ve uyguladı. Tarım reformu (5 Mart), İş Yasası (24 Haziran), Kadın, Erkek Eşitliği Yasası (30 Temmuz), endüstri, tarımcılık, haberleşme, bankalar v.b.'nin devletleştirilmesi (10 Ağustos). [30]

1945 ekiminde arazi kiralarının ilk azaltılışından sonra toprak sahiplerine (yıllık hasılanın en fazla yüzde 30'u bırakılıyordu) 1946 martında «toprak işleyenindir» sloganı hayata geçirildi. Bu, bugüne kadar Asya'da yapılan en süratli ve en barışçıl (belki de, benim bilebildiğim kadarıyla dünyada ilk); aynı zamanda üzerine en az araştırma yapılan toprak reformudur. [31] Kurtuluş dönemi öncesi, Kuzey Kore'deki toprak dağılımı iki özelliğe sahipti: birincisi, çok küçük parçalar halinde dağılmıştı (1940 yılında çiftliklerin % 72'si *1 chongbo*'dan az, sadece % 4'ü 5 *chongbo'dan* fazlaydı); ikincisi,

---

(28) En önemlisi, Komiteler içinde, radikal reformlar ve ulusal birlik isteyen ülke çapında bir örgütlenmenin varlığıydı.

(29) 'On the Work of the Organization, at all Levels of the Communist Party of North Korea, *Sellected Works*, Pyongyang, FLPH, I, Bruce Cumings'in «The Two Koreas in the World Political-Economy: Perspectives on the Role of the State» Asya İncelemeleri Birliği'nin 31. yıllık toplantısına (Los Angeles, 1 Nisan 1979) gönderilen tebliğinde zikrediliyor. Kim'in bu dönemdeki rolü için bkz. Suh, Age. Bruce Cuming'in sabırsızlıkla beklenen çalışması *The Origins of The Korean War: Liberation and the Emergence of Seperate Regimes* (Princeton 1981)'in ilk bölümü sanırım bu döneme ilişkin bilgimizin olağanüstü artmasını sağlayacak.

(30) Tam metin On the Socialist Constitution of the Democratic People's Republic of Korea (Pyongyang, FLPH, 1975. s. 304 ve devamı) da bulunabilir.

(31) J.S-h. Chung, s. 5-10; The Historical Experience of the Agrarian Reform..., Age., Brun ve Hersh s. 128 ve devamı; 1 *Chongbo* = *2.45072*, Akr = 0.922 hektar.

tarıma elverişli arazilerin % 58'i, bütün çiftlik sahiplerinin % 4'ünün elindedir. El konulan araziler, ekili alanın % 54'ünü kaplıyordu, veya toprağın % 95'i kurtuluştan önce kiralanmıştı. Köylülerin % 76'sı toprağa kavuştu. Devlet, Japon devletinin ve Japon uyruklarının, Koreli «hain ve asker kaçaklarının» ellerindeki arazilere, Korelilerin ellerindeki 5 *chongbo'dan* fazla topraklara, 3,5 milyon *chongbo* ormana, 1.165 sulama tesisine, binalara, hayvanlara tarım aletlerini ve 2.692 *chongbo* meyvalığa el koydu.

Reform üç hafta içinde tamamlandı. Her köylü ailesine yetecek kadar toprak verildi. Toprak ağalarının çoğunluğu güneye kaçmıştı; kalanlara ise diğer köylülere verilen kadar arazi verildi fakat daha önce yaşadıkları yerden farklı yere gönderildiler (Oraya gittikleri zaman, başlarına ne geldiği konusunda hiç bir ipucu yok). Reform büyük bir kitle desteği sağladı ve Güney'deki nüfus üzerinde de büyük bir etki yarattı. Geri kalan toprak ağaları da yeniden yerleştirerek (bunların % 90'ı sonradan kaçtılar) saf dışı bırakıldıktan sonra, rejim hem reform uygulamalarında, hem de genel toplumsal yapıdaki zorlamaları asgariye indirdi.

İş Yasası (Fabrika ve Büro işçileri için) 8 saatlik işgününü, çocuk çalıştırılması yasağını, eşit işe eşit ücreti, 77 günlük gebelik iznini, tatil izinlerini, fazla mesai ödemelerini ve sosyal sigortayı içeriyordu. Kadın, erkek eşitliği, resmen, miras, boşanma ve çocuk üzerindeki haklar dahil her alanda eşitliği kapsıyordu. Japon yönetimi sırasında (ve öncesinde) yaygınlaşan fahişelik, çok eşlilik ve cdalık alma yasaklanıyordu. Ulusallaştırma yasasıyla Japonların veya Korelilerin elindeki tüm endüstri, finans ve diğer kuruluşlara el konuldu. KKHC kaynaklarına göre kurtuluş öncesinde Koreliler, endüstrideki sermayenin yalnızca % 5'ine sahiptiler. 1946 yasası endüstride güçlü bir devlet sektörünün kurulmasını sağladı. 1947'de toplam endüstriyel üretimin % 80.2'sini devlet sektörünün oluşturduğu hesaplanıyordu. (32)

Bu reformlar büyük bir eğitim seferberliği ve cehaletle savaşla desteklendi. Rejim, 1947 yılında nüfusun % 50'sini etkileyen cehaletin 1948 sonunda tamamıyla yenildiğini açıklıyor. (33) Bu iddianın kanıtlanması zor, fakat doğruysa bu, öncekilere kıyasla dünyadaki en başarılı kampanyalardan biridir; Çin 1979 yılında 120 milyon cahil yetişkin bulunduğunu kabul etmektedir. Nikaragua, cehaleti bir yıl içinde % 60'dan % 12'ye indirmiştir. Şayet bu % 100'lük

(32) *Socialist Transformation of the Private Trade and Industry in Korea*, Pyongyang, FLPH, 1977, s. 19, 21.

(33) Chin-Wu Kim, 'Linguistic and Language Policy in North Korea', *Korean Studies* (Hawali), böl. 2 (1980), s. 166, KDHC kaynaklarından; diğer kaynaklar 1949 olduğunu ileri sürüyor; Çin için: New Chine News Agency, 12 Aralık 1979, BBC'de, *Summary of World Broadcasts*, Far East, 17 Aralık 1979; Nikaragua için: *Rinascita* (Roma), 26 Aralık 1980.

iddia abartılmadıysa, Japon sömürgeciliği tarafından tahrip edilmiş olan Kore ulusal kültürünün ve dilinin yenilenmesindeki bu ürkütücü hız, Kore deneyine özgü bir ayrıcalıktır.

Rejim, bu reformlar konusunda temel gelişmelerin 1949 yılı içinde sağlandığını açıkladı. (34) Bu iddiaların çoğunun doğruluğunu kanıtlamak imkânsızdır. Başlangıç yılı olan 1949 yılına ait istatistikler yetersizdir. (35)

Kore Savaşı

Solun 1945 yılından beri dünya tarihindeki olaylar içinde *politik* tartışmalarına katmadığı tek ve en önemli konu Kore savaşıdır. Bunun bir sebebi, daha çok teknik bir konu olarak tartışılmasıdır. «Vietnam savaşını kim başlattı?» sorusunun Vietnam konusundaki en önemli soru olduğunu kim düşünebilir. Kore savaşının çıkışı hakkında tartışılan ana sorunlardan birincisi, KDHC ve KC'ndeki karşıt rejimlerin sınıf karakteri; ikincisi, bölünmüş ve işgal altındaki ulusun her iki karşıt rejim tarafından da diğerinden bağımsız olarak birleştirilmeye çalışılmasıdır. (36)

Başlangıç noktası şu olmalıdır: *Güney Kore 25 Haziran 1950'de Kuzey Kore tarafından değil, 1945 Eylülünde Amerikan emperyalizmi tarafından işgal edilmiştir.* Birleşik Devletler, Sovyetlerin de onayıyla Kore'yi daha başlangıçta bölmüştür; temsil yetkisi olan ulusal halk örgütlerini zorla dağıtarak, Güneyde BM'nin desteğiyle Sigman Rhee'nin başkanlığında ayrı bir rejim oluşturmuştur.

---

(34) Dengeli bir değerlendirme için bkz. Chung, tarım için bkz. Agy., s. 7-9, resmi istatistiklerin güvenilirliklerinin dikkatli bir çözümlemesi için, s. 169. Tarım için kesin verilerin elde edilmesi özellikle güç. Ancak, bütün bunları söylerken, 1946-63, Kuzey Kore'nin Endüstriyel Büyümesi hakkındaki açıklamaları konu alan bir çalışma bile (Pong S. Lee, *Journal of Korean Affairs)* [JKA] I, 2 (Temmuz) 1971) % 17,4 olan resmi büyüme hızı açıklamasını ancak % 15.6'ya düşürebildiğine değinmeliyiz; karş. yukarda zikredilen CIA araştırması.

(35) Robert A. Sclapino ve Chang-sik Lee, *Communism in Korea*, California 1972 Bölüm I s. 416.

(36) Her ikisini de özellikle yoğun ve karşıt sorunlar izler. Çelişik açıklamalar için kaynaklar ve dayanaklar 'The Korean War: Some Notes on Evidence and Solidarity', BCAS, II, 3 (1979); 'The Politics of Korean War', *Estudios de Asia y Africa* (Mexico City) 13, 2 (1978); ve 'The Korean Revolution', Socialist Revolution (San Francisco, şimdi *Socialist Rewiew)* I, 6 (1970) başlıklı makalelerimde bulunabilir. Joyce ve Gabriel Kolko'nun 'The Limits of Power' (New York, 1972) sinde mükemmel bir arkaplan ve çözümleme, *Pacific Historical Rewiew* (Kasım 1973) de tartışması; ayrıca Karunakar Gupta'nın «How Did the Korean War Begin?» *(China Quarterly* 52, 1972) başlıklı yazısıyla aynı dergideki (54, 1973) tartışması bulunmaktadır.

KDHC resmen ileri sürmese de, ülkeyi temsil etme iddiasındadır. [37] Benim düşünceme göre, KDHC için aşağıdaki konulara dayandırılarak iyi bir tartışma yapılabilir: Birincisi, rejim Japonlara karşı direnişten doğmuş, Japon aleyhtarı gerillalar ve içteki muhalefetin büyük çoğunluğunun katılmasıyla oluşmuştur; Güneydeki rejimin liderliğiyse tümüyle Japon işbirlikçilerinden oluşmuştur, hem silahlı kuvvetleri, hem de polisi başında Japonlarla birlikte halkına karşı her türlü cinayeti ve vahşeti uygulayan insanlarca yönetilmektedir. İkincisi 1945 yılında Birleşik Devletler, ülkenin bölünmüşlüğünü kurumlaştırmaya çalıştığı sırada KDHC buna karşı koydu ve hem Kuzey'de, hem de Güney'de, Kore'deki politik yelpazenin tümünün desteğini kazandı. [38]

Ayrıca, KDHC'nin sadece bir «Kuzey» rejimi olmadığını belirtmek gerekir. Güneyli radikallerin birçoğu Kuzeye kaçmış ve burada gerek parti, gerekse devlet aygıtında yönetici görevlere gelmişlerdir. Diğer bir gerçek de Pyongyang'da kurulu KDHC yönetiminin hiç de tecrit edilmiş bir durumda olmamasıdır; Kore Cumhuriyeti Ordusu'nun birçok birliğinin ortadan kaybolduktan sonra Kuzey'de ortaya çıkması bunun kanıtıdır: Örneğin 1949 mayısında iki sınır taburu ayrı ayrı Kuzeye geçmişlerdir. [39]

25 Haziran 1950'de başlayan savaş, gerçekte, sürmekte olan birleşme mücadelesinin yeni bir biçim almasıdır. 1948 yılından beri şiddetli sınır savaşları vardı. «25 Haziran sabahı ilk ateşi kim açtı?» sorusu anahtar soru değildir. [40] Gerçekte, bu soru aracılığıy-

---

(37) Resmî konum Wilfred Burchett'in, *Again Korea*, New York 1968, s. 121'inde özetlenmektedir.

(38) Haeju ve Pyongyang'daki iki konferansta da John Gunhter'e göre, 'Güney Kore delegeleri, Dr. Rhee hariç ülkedeki seçkin insanların hemen tümünü içine alıyordu'. (The Riddle of Mac Arthur, Londra, 1951, s. 170); Karş, George Mc Cune, *Korea Today*, s. 263; Karş. 'The Korean Revolution' başlıklı çalışmam, s. 110 ve devamı. Tüm bunların ardında Rhee rejimine karşı kitlesel muhalefet yatar. Mark Gayn, *Japan Riary*, New York 1948'deki Kore'ye ilişkin sayfalarda 1946 yılında Güney'de meydana gelen kargaşa ve isyanların hatırı sayılır bir dökümünü yapar.

(39) Se-Jin Kim, The Policy of Military Revolution in Korea, Chapel Hill 1971, s. 55.

(40) Nisan 1977'de, Güney Kore Donanması Genel Kurmay Başkanı Tuğamiral Lee Wong Young ve Kore Cumhuriyeti eski Tuğgenerali Choi Suk Nam'la röportaj yaptım. Gen Choi «Güney Kore Ordusu şimdiye kadar (yani 25 Haziran 1950'den önce) Kuzey'in 3-4 mil içlerine ulaşan bir kaç müdahalede bulundu. Güney'in müdahaleleri, Kuzey'i karşı-saldırıya kışkırttı» dedi' Amiral Lee de, 1949 Ağustosunda Syngman Rhee'den, Monggumpo'daki Kuzey Kore donanmasına bir saldırı düzenlemesi emrini aldığını, 4 gemiyi batırıp bir gemiyi ele geçirdiğini anlattı (Amiral Lee'nin kendi eliyle çizdiği harita bende). Savaşı kimin çıkardığını sorduğumda «bu gibi şeyleri dikkate

la temel politik sorun gözardı edilmektedir. Savaşın biçim değiştirmesine sebep ne olursa olsun KDHC 38 paraleli zorla geçmeye ve Rhee rejimini düşürmeye karar vermiştir. Bütün Güney'de halk ayaklanmaları vardı ve Kore Cumhuriyeti Ordusu Resmî Amerikan kaynaklarının deyimiyle «darmadağınık»tı. (41) 1950 Eylülünde Güney'in % 90'ı kurtarılmıştı. Halk Komiteleri tekrar çalışır duruma gelmiş ve Güneyli Komünistler önemli yönetim kademelerine yerleştirilmişlerdi. Kurtarılmış bölgelerde temel KDHC reformları uygulamaya konuldu. (42)

1950 eylülünde Amerikalıların Inchon çıkarmasından sonra Kore Halk Ordusu Güneyden çıkarıldı ve bütün kurtuluşçu kuruluşlar çöktü (ancak yaygın bir gerilla savaşı bir süre devam etti). Ekim başlarında ABD —Birleşmiş Milletler— K. Cumhuriyeti'ne bağlı kuvvetler Kuzey'i işgale başladılar ve birkaç hafta içinde Çin'le sınır olan Yalu/Amnok nehrine ulaştılar. 1950 Ekimiyle Aralığı arasında bu kuvvetler Kuzeyin % 90'ını işgal ettiler. 1950 Kasımının sonunda Çin kuvvetleri Kore'ye girdiler ve ABD — Birleşmiş Milletler kuvvetlerini 1951 noelinde 38. paralele kadar sürdüler. Seul, 1951 Şubat ve Mart aylarında, iki ay için kurtarıldı. Daha sonra savaş 38. paralel üzerinde sürdü. Bu durum 1953 Temmuzunda imzalanan ateşkese kadar devam etti.

Savaş dönemi sayısız soruyu akla getirmektedir. Devrim Güney'de neden tutmamıştı? Kuzey ile Güney komünistleri arasındaki ilişkiler ne durumdaydı? Biz burada, sadece savaşın Kuzey üzerindeki korkutucu boyutlardaki —insan, malzeme ve politika açısından —yıkıcı etkileri üzerinde duracağız.

Kasım 1950'de savaşın başlamasından beş ay sonra, Amerikalıların bombardıman uçaklarını «hedef olabilecek hiç bir şey kalmadığı için yere indirdikleri» gerçeği, (böyle bir şey Vietnam'da hiç olmadı) maddî kayıpların durumunu bize daha iyi anlatır. (43) Baş-

---

almak zorundasınız» diye cevap verdi. 1977 Temmuz'unda, Pyongyang'da, Kore Halk Ordusu'nun yüksek rütbeli 6 subayıyla görüştüm. İkisi 25 Haziran 1950 sabahı cephe hattında bulunuyorlardı; görüşme bir yere varmadı; subaylar o sabah olanları anlattılar, ama, Güney'in saldırılarını olduğundan daha büyük ya da tehlikeli, Kuzey'in aynı türden saldırılarını ise bir askerî zorunluluk olarak anlatmadan edemediler. Bence, KDHC'nin paralel yönündeki hareketi askerî nedenlerle değil, politik nedenlerle gerçekleştirilmiştir.

(41) Roy E. Appleman, South to the Naktong, North to the Yalu, Washington, D.C., 1961, s. 18.

(42) Güney'in kurtuluşu ve Kuzey'in işgali hakkında bkz. BCAS XI, 3 içindeki (not 36'da zikredilen) çalışmam.

(43) Mc Arthur Hearings 25 Haziran 1951'de: 1950'de Uzak Doğu Hava Kuvvetleri Bombardıman Komutanlığını üstlenen Orgeneral Emmet O'Donnel'in Senatör Stennis'in «Kuzey Kore tümüyle yokedildi değil mi » şeklindeki sorusuna: «Evet, ...Hatta, tümü, bütün Kore yarımadası tamamen yakılıp yı-

kent, Pyongyang üzerine bir ayda yapılan beş hava saldırısının sadece bir tanesinde (diğer tipteki bombalarla birlikte) 10 bin litre napalm atılmıştır. (44) Savaşın sonuna doğru, en büyük hidro elektrik barajlar, «stratejik» olarak pirinç tarlalarını yok etmeyi «taktik» olarak haberleşmeyi kesmek amacıyla tahrip edildi. Savaşın sonuna kadar Kuzey'in endüstri ve haberleşme araçlarının çoğu yokedilmişti. Yarım milyon kişinin barındığı Pyongyang'da sadece iki binaya dokunulmadığı rapor edilmektedir.

İnsan kayıpları dehşet vericidir. Bunlar sadece bombalama sonucu değildir. KDHC'nin Amerika tarafından hemen devrim sonrası işgal edilmesi çok acı sonuçlar doğurmuştur. Yerlerinden edilmiş toprak ağalarının yanısıra eşkiya çeteleri ve bazı açıkgözler ABD — Birleşmiş Milletler — Kore Cumhuriyeti kuvvetleriyle beraber geri döndüler. KDHC bütün rakamları açıklamamıştır, ama, akla uygun bir hesaplama nüfusun % 12'sinin veya 15'inin öldürüldüğünü ortaya koymaktadır. (45) Bu oran Sovyetler Birliği'nin II. Dünya Savaşındaki kayıp oranından bile yüksektir. Bunların bir çoğu parti kadroları ve askerlerdi; fakat çoğu da kadın ve çocuklardı. Diğer nedenlerle ölenlerle bombalama sonucu ölenleri ayırdetmek olanaksız. KDHC, Kuzeyin işgali sırasında kitle katliamlarının yapıldığını iddia etmektedir. Bu, büyük ihtimalle doğrudur. (46)

Politik olarak, savaş büyük bir geriye dönüştü. Birincisi, Güneyin kurtarılmasının başarılamaması, kadro ve kitlelerin Amerikan emperyalizminin ve Rhee rejiminin geri dönüşü sırasında korunması sorunu nedeniyle Güneyli kitleler ile KDHC arasında bir gerilim oluştu, ve hemen savaşın bitiminden sonra Güneyli komünist liderlerin idam edilmeleri kararı bu durumu daha da ağırlaştırdı. İkinci olarak, Kim başkanlığındaki KDHC liderliğinin Kuzey'in işgal edilmesine karşı hiç bir hazırlığa sahip olmadığı görülmektedir.

---

kıldı demeliyim. Herşey yokedildi. Adından başka birşey kalmadı... Çinliler gelmeden hemen önce yerleştik. Kore'de artık hedef diye bir şey yok.» diye cevap verdiğini anlatıyor. (Zikredilen, I. F. Stone, The Hidden History of the Korean War, New York 1969, s. 312).

(44) John Gittings, «Talks, Bombs and Germs: Another Look at the Korean War», Journal of Contemporary Asia s. 213.

(45) Ante, s. 55, 1949-53 arasında toplam nüfusun % 11.76 (erkekler 4.782.000'den 3.982.000'e; kadınlar 4.840.009'den 4.509.000'e) düştüğünü gösteren bir Sovyet kaynağından sözeder.

(46) KDHC'nin durumu The US İmperialist Started the Korean War, Pyongyang, 1977 s. 226 ve devamında sunuluyor. Aynı yerde bazı bölgelerin ayrıntılı bir dökümü de var; BCAS XI, 3'deki makalemde genel iddiayı kabul etme nedenlerimi belirtmiştim; daha sonra Kore'de ABD diplomatlığı yapan Gregory Henderson, ABD ve KC'nin 1950'lerin sonlarındaki işgalinden hemen sonra Güney'de «muhtemelen 100.000'den fazla» insanın idam ya da linç edildiğini yazdı. *The Politics of the Vortex*, Harvard 1968, s. 167.

Sonuç, Kim'in deyimiyle askeri ve politik alanda «tam bir felaket» tir. [47] Inchon'dan sonraki (iki, üç hafta içinde Puson'dan Çin sınırına) geri çekilme sırasında Kim'in stratejik anlamı olmayan emirler verdiği görülür. Çin'in savaşa girmesinden kısa bir süre sonra, Kore Halk Ordusu başkomutanı Mu Jong, ABD — Birleşmiş Milletler ilerlemesini durdurması için verilen gerçekçi olmayan emirleri yerine getiremediği için tasfiye edildi. Bu sıralarda, Kim bu yolla Çin'le yakın ilişkisi bulunan bütün askeri liderlerden kurtuldu; bu sırada (Çin'in Kore'deki birliklerinin Kore Halk Ordusu'na oranı 1'e 4'dü).

Yalu/Amnok'a doğru çekiliş ve Kuzeyin işgali sırasında, Parti büyük bir baskı altında kaldı. Kadrolar parti kartlarını ya yırtıp attılar ya da kaybettiler. Çoğunluğu katledildi. KDHC hükümeti 1950 Aralığında tekrar kurulduğunda, çok sayıda insanı etkileyen evde göz hapsinde tutma ve tecrit politikasını içine alan güçlü bir tasfiye ve sosyal önlem dalgası hakimdi. [48] KDHC yasalarının tekrar uygulanmasında politik güvensizlikle de beslenen bir sefaletle karşı karşıya kalındı. İşte Kim'in doğum yeri Mangyondae'ni kutsal yer haline getirecek Kim kültüne temel itici güç özelliği verilmesi bu dönemde kararlaştırıldı; bu gelişme partinin ideolojik ve politik bakımdan zayıf çok sayıda yeni kadroyla genişletilmesi ve yeniden kurulmasıyla birleşti. [49]

Resmi devlet görüşüne göre savaş, aşağıdaki alıntıda özetlendiği gibi, büyük bir zaferdi: «Anavatanı Kurtarma Savaşında Kore halkının büyük zaferi büyük devrimci lider Yoldaş Kim Il Sung'un Juche'ye dayanan devrimci askeri stratejisinin parlak bir başarısıdır. Tartışmasız önderlik yeteneği ve gözkamaştırıcı askeri sanatı ile birleşmiş büyük devrimci düşünce ve uzun, yıpratıcı anti-Japon devrimci mücadelenin birikimleri ile dolu muzaffer, çelik iradeli göz kamaştırıcı komutan ve askerî stratejistin başarısıdır. Amerikan emperyalizminin askerî ve teknik üstünlüğüne karşı Kore halkının moral-politik üstünlüklerinin bir zaferidir.» [50]

Savaş herşeyden önce «tarihin tanıdığı en barbar soykırımdır.» «Amerikan emperyalistlerinin ilk defa gerilemeye başlamasıyla» dünya tarihinde yeni bir çığır açılmıştır. [51] KDHC'nin 1950 Ekimindeki çöküşü hâlâ «geçici stratejik çekilme» olarak gösterilmekte; [52]

(47) «On Some Tasks Confronting the Women's Union Organisations» (2 Eylül 1965), Kim, *On the Work of the Women's Union* içinde (Pyongyang 1971, s. 45).

(48) Scalapino and Lee, pp. 411 ff.

(49) Agy., s. 427 ve devamı; karş. Suh, s. 261. Suh, Kim hakkındaki ilk resmi açıklamanın da aynı ayda, Nisan 1952'de yapıldığını belirtir.

(50) *The US Imperialists Started the Korean War*, s. 278.

(51) Agy., s. 279.

(52) Bu yüzden aynı kaynak, Pusan bölgesini ele geçirdiği için ABD'ne sövüp saydıktan sonra, «yenilgiden doğru bir ders çıkarmak yerine», Inchon çı-

KDHC'ni 1950 yılında yokolmaktan kurtaran ve daha sonraki savaşları da bizzat yapan Çin birliklerinin rolü KDHC kaynaklarınca gözardı edilmektedir.

II. EKONOMİK POLİTİKA ve KENDİNE-DAYANMA

Genel Bir Bakış

Uluslararası alanda KDHC'nin pek şöhretli olmaması nedeniyle bir çok gözlemcinin onun çok yüksek başarılarını saymalarının pek bir önemi yoktur. 1972 yılında Kore'yi ziyaret eden Harrison Salisbury; «olağanüstü teknik ve endüstriyel başarı» ..... «kişi sayısıyla oranladığımızda... Japonya hariç, Asya'daki en yoğun endüstrileşmiş ülke» diye yazmaktadır. (53) Rene Dumont şunu iddia etmektedir: «Tarımda, hatta endüstride de, Kuzey Kore sosyalist blok içinde liderdir» (1960'ların sonlarında). Joan Robinson ise 1965'deki gezisinden sonra şöyle yazmıştır: «Savaş sonrası dünyasındaki bütün ekonomik mucizeleri bu başarı gölgede bırakmaktadır.» (54)

Toplumun dönüşümü Tablo III'de açıkça görülmektedir.

TABLO III

Ulusal Gelirin Tarım ile Endüstri Arasındaki Paylaşımı (55) (yüzde)

	1946	1965	1970
Endüstri	16,8	64,2	74
Tarım	63,5	18,2	26

karmasından sonra, «yenilgiden doğru bir ders çıkarmak yerine», Inchon çıkarmasından sonra Pusan hattı üzerinden Naktong'dan Çin sınırına kadar olan yollardaki tehdit ve tehlikenin geniş bir tasvirini yapar: Muzaffer, çelik iradeli komutan ve askeri stratejist büyük önder Yoldaş Kim Il Sung askeri ve politik durumu başarıyla değerlendirerek, düşmana yeni ve kesin bir darbe vurmak ve savaşı lehimize çevirmek üzere yeni bir stratejik politika ortaya koydu ve Halk Ordusu'nun stratejik geri çekilişini örgütleyip yönetti. Böylece Kore savaşının ikinci aşamasına girildi.' (s. 228).

(53) Harrison E. Salisbury, *To Peking— and Beyond: A Report on the New Asia*, New York 1973, s. 199.

(54) Dumont, *The Hungary Future*, Londra 1969, s. 137. Aidan Foster-Carter, «*North* Korea: Development and Self-Reliance: A Critical Appraisal» Gavan Mc Cormac ve Mark Selden (yay) *Korea North and South: The Deepening Crisis*, New York, 1978, s. 124; Joan Robinson, «Korean Miracle», *Monthly Review*, Ocak 1965.

(55) 1946 ve 1965 yılları Chung'dan, Age, s. 146-148 (ama Chung'un yeniden değerlendirme kıstaslarına da bakınız); Ulusal Üretimin 1970 yılı rakamları

Doğal olarak buna, nüfusun büyük kısmının kırdan şehire göç etmesi eşlik etmiştir. Ortalama bir hesaplamayla kentsel alandaki nüfus dağılımı şöyledir: 1953'de % 17.7, 1965'de % 45.5, 1975'de % 65-70. [56] (Kısmen, bölgesel kendine-yeterliliği amaçlayan stratejik askerî anlayışla da bağlantılı olarak) bir ademi merkeziyetçiik politikası uygulanıyor ve şehirleşme kontrol altında tutuluyordu; başkent Piyongyang'da 1 milyon 250 bin kişi yaşıyordu ve yerleşimi izne bağlayan katı bir sistem vardı.

Genel Rakamlar ve İddialar

1970'lerin sonuna doğru, KDHC «iyi işleyen, çağdaş donanımlara sahip, gereksinimini öz hammadde kaynaklarından karşılayan ve tamamiyle Koreli kadro ve teknisyenlerce çalıştırılan mükemmel bir bağımsız ekonomi» kurduklarını iddia etti. [57] Hem tarımda hem de endüstride yüksek gelişme rakamları veriyor ve bu yüksek gelişmeyi kesintisiz bir biçimde sürdürebileceğini iddia ediyordu.

Yönetim, 1954-70 yılları arasında endüstride toplam verimliliğin yılda ortalama % 23.5 yükseldiğini iddia ediyor. Bu yükseliş ağır endüstri ile hafif endüstri arasında hemen hemen sabit bir şekilde paylaştırılmıştır. (1949'da 59 : 41, 1970'de 38). Bu, endüstriyel gelişmenin (1957-60 yılları arasındaki yıllık ortalama % 36.6'dan), 1961-1970 yılları arasında yılda ortalama % 12.8'e düşürüldüğünü, fakat 1970'lerde tekrar yıllık % 15.9'a yükseldiğini gösterir. [58]

En güvenilir Batılı kaynaklar, örneğin Chung, büyüme hızının iddia edilenden az olduğunu öne sürer. Büyüme ciddi yavaşlamalar, hatta 1966 yılında gerilemeler göstermiştir ve iddia edilenin çok altındadır. Bu noktada tam bir istatistiki karartma bulunmaktadır. Fakat, 1960'ların sonlarındaki kötü gelişmeden sonra bazı kaynaklarca (bu başarısızlık aşırı artırılan savunma harcamalarına bağlanmaktadır) 1970'lerde yüksek bir büyümenin sağlandığı görülür.

Jun Nishikawa'dan; «El desarollo economico de Corea del Norte' *Estudios de Asia y Africa* (Mexico City), Cilt 12, no. 2 (1977), s. 243.

(56) 1975 için, Nishikawo, Age, s. 243; 1953 ve 1965 Chong-Sik Lee'den, 'Social Changes in North Korea: A Preliminary Assessment, *Journal of Korean Affairs, Cilt 6, no. I* (1976), s. 18.

(57) Kim II Sung (Benin'den bir konuğa hitaben), *Pyongyang Times* (bundan sonra: PT), 4 Ağustos 1979: Karş. mükemmel bir temel kaynak olan *Our Party's Policy for the Building of an Independant National Economy, Pyongyang 1975.*

(58) Önceki rakamlar Chung, Age. de ayrıntılı olarak tartışıldı; Karş. Foster-Carter; sonraki rakamlar Kim'in 6. Kongreye verdiği rapordan, PT, 11 Ekim 1980; Tarıma ilişkin rakamlar da aynı kaynaklardan.

1978 yılında CİA, «yenilenen resmi istatistiklerin 1965-76 yılları arasındaki yıllık ortalama endüstriyel gelişmenin % 14'ü bulduğunu» gösterdiğini belirtir. (59) Bu iddia, aşağıda temel konularda üretimi gösteren Tablo V tarafından desteklenmektedir. Bu tablo 1976 yılında Kuzey Kore'de kişi başına düşen yıllık gelirin, Kore Cumhuriyeti'nin hem de endüstride patlama yaptığı sıradakinden iki kat fazla olduğunu göstermektedir. Daha sonraki iddialarla ilgili analizler yoktur, fakat 1981 Asya yıllığı *(Asia 1981 yearbook)* 1970'lerin sonunda şöyle yazıyor: «Endüstriyel verimlilik sürekli bir yükselme göstermektedir.» (60) 1980'li yıllar için yıllık % 12'lik bir endüstriyel büyüme hızı hedeflenmiştir.

Hemen her devrimci toplumda problemli bir alan olan tarımda da aynı iddialarla karşı karşıyayız: 1950'lerde verimlilik, yıllık % 10, 1960'larda ise % 6,3 artmıştı. Toplam tahıl üretiminin 1979 yılında 9 milyon tona ulaştığı ve yiyecek açısından ülkenin kendine yeterli hale geldiği iddia edildi.

1976 yılında CIA, KDHC'nin «tahıl stoklarının neredeyse kendi kendine yeter» hale geldiğini açıkladı. Aynı zamanda 1970'lerde meydana gelen ani bir düşüşten sonra 1970'lerin ortalarında tahıl üretiminde «dramatik bir artış» meydana geldiği rapor edilmiştir. Tarımsal durum konusunda kesinlikle emin olmak zor. Çok yaygın bir sulama şebekesi bulunmaktadır. Yönetim, makinalaşma konusunda da çok yüksek seviyeye ulaşıldığını iddia etmektedir: 1979 yılında ovalık yerlerde 100 *chongbo*'ya 7 traktör, diğer alanlarda ise 6 traktör düşmekteydi; pirinç tarlalarının yüzde 97'si kimyasal maddelerle yabancı otlardan temizlenmişti ve her *chongbo* başına 1.5 ton kimyasal gübre kullanılıyordu. CIA de bunu kabul eder görünmektedir: «Gübreleme uygulaması, dünyadaki muhtemelen en yüksek uygulamalar arasındadır ve sulama projeleri çok yaygındır». 1980 yılında yıllık pirinç üretiminin *chongbo* başına 7.2 ton, mısır üretiminin ise 6.3 ton olduğunu iddia edilmektedir.

Bu iddiaları kanıtlamak da, çürütmek de çok zor. KDHC'de tahıl kabuklarıyla tartılmaktadır (kabuksuz ağırlığı saptamak için % 25'lik bir azaltma yapmak gerekir). Kendi kendine yeterlilik iddiası, şayet doğruysa, % 17'lik bir tarıma uygun arazi oranıyla ve son derece sert iklim koşulları içinde olağanüstü bir başarıdır. KDHC yiyecek ihracı, özellikle pirinç ile ilgili bazı rakamları zaman zaman yayınlar. Yiyecek ithalatı ile ilgili hiç bir açıklama yoktur, ama buğday ithal ettiği kesindir. Bildiğimce, bilançonun iç yüzünü bilen kimse yoktur (CIA, KDHC'nin kendine yeterli olmadığını gösteren hiç bir kanıt ortaya koyamamıştır). Bizim tahminlerimize gö-

(59) (ABD) CIA, National Foreign Assessment Center, Korea: *The Economic Race Between the North and the South* (Ocak 1978) s. 2; aktarmalar aynı yerden.

(60) For Eastern Economic Review, Hong Kong, s. 173.

re KDHC kendi kendine yeterli seviyede ama bu, iddia edilen oranda değil; tahıl üretiminde dalgalanma açıklanandan daha ciddidir. fakat dikkate değer bir büyüme de vardır. Nüfus artışıyla birlikte bakıldığında, pirinç dağılımı yönetimin önerdiği beslenme oranından daha düşük seviyededir ve çok disiplinli bir bölüşüm uygulanmaktadır.

Kendine-Dayanma (Juche)

KDHC başarılarını Kim Il Sung'un «akıllı önderliğine» ve «*Juche* stratejisine bağlar, ama resmî kaynaklar sürekli ve hatalı bir biçimde başarıyı Kim'e mal ederler.

Kuzey Kore, kapitalist dünya ekonomisinden bütünüyle soyutlanmış, aşırı derece yıpratılmış ve parçalanmış ekonomisiyle, ülkenin diğer yarısına göre çok daha sert iklimiyle ve bunlara karşın Allah vergisi doğal hammadde kaynaklarıyla birlikte ele alınmalıdır. Gordon White'ın belirttiği gibi: «Altın, tungsten, magnezit molybdenyum ve florit gibi önemli işlenebilir maden yatakları ile Kuzey Kore dünyadaki ilk on ülke arasına girebilir. Aynı zamanda zengin, asbest ,aliminyum, krom, bakır, gümüş, çinko, nikel, demir ve kömür madeni yataklarına da sahiptir.» (61) Eksikliğini duydukları yegane önemli hammadde petrol ve kok yapmakta kullanılan yumuşak maden kömürüdür. White'ın da belirttiği gibi, bu durum Kuzey Kore'yi Üçüncü Dünya ülkelerine (hatta diğer ülkelere) oranla çok farklı bir konuma getirir.

KDHC Kendine-Dayanma'yı (kendi kendine güvenme değil) sadece Kore'ye özgü değil, bütün Üçüncü Dünya'da uygulanabilecek bir strateji ve ideoloji seviyesine çıkarttı. *Juche* ve Kim Il Sung (izm)u bütün dünyaya yaymak amacıyla büyük miktarda para ve sayısız işgünü harcandı. Strateji çok yönlüydü; ekonomik alanda olduğu kadar, politik, askerî ve kültürel bağımsızlığı da içine alıyordu.

Ekonomik alanda *Juche* şöyle tanımlanıyordu: «Ekonomik inşa çizgisi, imalat malları için gerekenlerin ev üretimi ile karşılanması ve tarımın, ülkeyi daha zengin, daha güçlü kılan ve halkın yaşam seviyesini yükseltmek için gereksinilenleri üretmesi yolunu izler... bir ülkeyi ülkenin kendi işgücüyle ve kendi ulusal kaynaklarıyla inşa etmek.» (62) Bu ekonomi çeşitlendirilmeli ve bütünleştirilmelidir: «Herşeyi bütünüyle kucaklayan bu ekonomik sistem içinde, her dal yapısal olarak birbiriyle ilişki içindedir, böylece bir çok ağır ve hafif endüstri ürünü ve gerekli olan tarımsal üretim yerel olanaklarla sağlanır.» (63)

---

(61) Gordon White, «North Korean *Chuch'e:* The Political Economy of Independence» BCAS, Nisan-Haziran 1975, s. 49; Karş. Shannon Mc Cune, *Korea's* Heritage, s. 101 ve Ek. F; Ante, Age.

(62) *Our Party's Policy for the Building of an Independent National Economy*, s. 3.

(63) Agy. s. 4.

Resmi politika, gerekli hammaddelerinin mümkünse % 70'i veya en azından % 60-70'inin yerli kaynaklardan karşılanmasını amaçlamaktadır. (64) Bunu başarabilmek için yönetim çok amaçlı bir yaklaşım geliştirdi: Maden araştırmasını ve çıkartma endüstrisini en üst seviyesine yükseltmek, gerekli bir hammaddenin elde edilmediği yerde, onun yerine geçebilecek benzerini üretmek, eğer gereksinim onun yerine geçebilecek bir benzeriyle tamamen karşılanamıyorsa (petrol'de olduğu gibi) uzun vadede yapısal olarak ona bağımlılığı en aza indirmek. Değişimler yüksek teknolojili bir kimya endüstrisi inşa edilerek gerçekleştirildi. Kore deneyiminin temel başarısı bütün ekonomiyi, sistematik bir şekilde, uzun vadede dışa bağımlılığı ve kırılganlığı en aza indirebilmek amacıyla yapılaştırmasıdır. Hem yüksek oranda endüstrileşmiş hem de petrole en az bağımlı ülke olarak dünyanın en çarpıcı örneğidir.

CIA'in 1976 yılındaki hesaplarına göre Kuzey Kore'nin enerji tüketiminin sadece % 5'i petrole dayalıdır, kömür santrallarından % 77'si, hidrolik santrallerden ise % 18'i elde edilir (Güney Kore'de % 63, % 35 ve % 2). (65) Eğer bu, yaklaşık olarak bile doğruysa, endüstrinin Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içindeki oranının Japonya'dan daha yüksek olduğu bir ekonomi için, mucizevi bir başarı olabilir. Fakat bunu tam anlamıyla şaşırtıcı yapan şey; en az seviyedeki petrol kullanımına karşın, kişi başına düşen enerji tüketiminin yüksekliğidir. (66)

VI, 3/4 s. 27 ve devamı, petrol konusunda güzel bir inceleme.

TABLO IV

1976'da Kişi Başına Düşen Enerji Tüketimi (eşdeğer Kömür kg) (67)

Kuzey Kore	3.072
Güney Kore	1.020
Japonya	3.679
Singapur	2.262
Çin	706

1970'lerin başlarına kadar, Kore petrol gereksinimi bakımından tümüyle SSCB'ne bağımlıydı. 1976 Ocağında Çin ile aralarında bir

(64) Yönetim 1980'de kendine yeterlilik oranını % 75 olarak açıkladı. (PT, 9 Ağustos 1980).

(65) Bence bu değerlendirme oldukça düşük; silahlı kuvvetlerin büyüklüğü artı tarımdaki makinalaşma en azından bu rakamın % 10 olmasını gerektirir. Karş. Kim'in not 64'de anılan raporu; *North Korea Quarterly* (Hamburg),

(66) *Asia 1981 Yearbook*, s. 10.

(67) Asia and Pasific Annual Review, 1980, Saffron Walden, s. 56, Dünya Bankası kaynaklarından. Ancak enerji israfının yüksek olduğunu gösteren güçlü deliller vardır.

petrol boru hattı açıldı. Böylece KDHC gereksinimini bu iki ülkeden dengeli bir biçimde karşılama olanağı buldu. Yakın zamanlarda gereksinim kaynaklarını Ortadoğu'dan Endonezya'ya kadar çeşitlendirdi. Petrolde olduğu gibi, yerini alabilecek bir benzeri olmayan askerî alanda hâlâ dışa bağımlıdır (örneğin uçaklar).

Tüm endüstride aynı manzara görülür. Yönetimin, Kendine-Dayanma ekonomisinin temel sektörü olarak gördüğü el aletleri endüstrisinin inşasına büyük bir güç harcandı ve % 98 oranında kendi kendine yeterliliğe ulaşıldığı açıklandı. Gerekli buldukları bütün gelişmiş ağır makinaları üretebiliyorlardı: 1975'de 600 tonluk presler, 100 tonluk kamyonlar, 3000 beygir gücünde buldozerler, 3000 beygir gücünde yüksek hızda motorlar. Özellikle de madencilik ve yeraltı inşaatlarında kullanılabilecek ağır arazi makinaları ve kazıcı aletlerin üretiminde ilerlemişlerdir. [68] 1977'de ihtiyaç hissettikleri bir çok askerî aracı imal edebilmişlerdir: [69] T-59 tankları, zırhlı araçları, 107 mm'lik roketler, 152 mm'lik hareketli toplar, 1500 tonluk «R» sınıfı denizaltılar, denizaltılara karşı koruyucu destroyerler ve yüksek hıza sahip hücumbotlar. Kendi savaş uçaklarının üretimi için çaba gösterdiklerine dair raporlar gelmektedir. Başka hiç bir Üçüncü Dünya ülkesi askerî malzemeler üretebilme yeteneği bakımından KDHC ile kıyaslanamaz. Bu, temel olarak el aletleri sanayiinin geliştirilmesiyle sağlanmıştır.

Yerli Birikim ve Dış Yardım

Bir çok yabancı gözlemci Kore'nin gelişmesi için dış yardımın büyük bir rol oynaması gerektiğini öne sürmektedir. Alınan dış yardım konusunda verilen resmî rakam 550 milyon dolardır ki bu, imkânsız denilebilecek düzeyde düşüktür. Diğer hesaplar «büyük olasılıkla 5 milyar dolar civarında» diyen Salisbury'ninki gibi yükseklere kadar çıkmaktadır. [70] Resmî çevreler dış yardımı göreceli olarak önemsiz görürler ve çok ender olarak dış yardımdan söz ederler. Ne yazık ki, ülke temel olarak kendi çabalarıyla yükselmesine rağmen dış yardım hem ekonomik, hem de askeri alanda ha-

(68) Askerî ve endüstriyel kuruluşların bir çoğu yeraltında inşa edilmiştir. Bunlar yerüstünde kurulu tesislerle karşılaştırıldığında enazından 3-4 kat daha fazla zaman ve maliyet yaratmaktadırlar (CIA, *Korea*, 1978, s. 6-7).

(69) Donald S. Zagoria, «Korea's Future: Moskow's Perspective», *Asian Survive*, Cilt 17, No. 11 (Kasım 1977) s. 1106; Pyongyang'ın istediği, ancak Moskova'nın karşılamadığı gelişmiş askeri ve iletişimsel araçların listesi için bkz. Agy.; Askerî durum üzerine, karş. Stuart E Johnson ve Joseph A. Yager, *The Military Equation in Northeast Asia*, Washington, D.C. 1979.

(70) Salisbury, *To Peking — and Beyond*, s. 197; savaşın hemen sonrasında yardım, bütçe gelirlerinin neredeyse üçte birini oluşturuyordu (bkz. «The North Korean Model» da Ek II).

yatî bir rol oynamıştır. Gerçekte, dış yardım KDHC'ni 1950 yılında haritadan silinmekten kurtarmıştır. Öte yandan bence dış yardım hem 1940'larda, hem de Kore savaşı sonrasında resmen kabul edilenden daha önemlidir. Yönetim bütün yardımların onlarca yıldan bu yana artık geride kaldığını iddia etmesine rağmen, hâlâ hem SSCB'den, hem de Çin'ren çeşitli şekillerde yardım alınmaya devam edilmektedir (kendisi de diğer ülkelere yardım etmektedir). Gerçek ders, ülkenin dış yardımsız olarak gelişmesinde değil, yardımın iyi bir şekilde kullanılmış olması ve yardımların Kore'nin politik çizgisini etkilemesinin, (bu yönde çabalar olmuştur) engellenebilmesidir.

Şüphesiz ki, ülkenin gelişmesinin anahtarı kitlelerin olağanüstü boyutlarda harekete geçirilmesiyle ülkenin yerli birikiminin kaynaştırılması olmuştuur. KDHC yıllık bütçe yapar ama bu bütçe hükümetin gelirleri konusunda şüpheli, belirsiz rakamlar ifade eder. (Aşağı yukarı üçte ikisi «işgörme karşılığı gelirler» dir). 1974 yılında (dünyada ilk defa) bütün vergilerin kaldırıldığı açıklandı, ama bu, bir formalitedir, eşdeğer «fazlalık» devlet tarafından alınmakta ve devlet elinde birikmektedir. Gerçekte, yönetimin iddialarının aksine, YGSH (Yurtiçi Gayri Safi Hasıla)'nin yüksek bir yüzdesine elkonulmaktadır. Dış gözlemciler resmî tasarruf oranının GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla)'nin % 25 - 35'ine ulaştığını söylemektedirler. Bu oran dünyada genel olarak kabul edilenden yüksektir. (71) Asya Yıllığı *(Asia Yearbook)* KDHC'ni, sermaye oluşumunda (GSMH'nin % 35'ini bulan oranıyla) Asya'da birinci sıraya koymuştur.

İşgücünün karşılığı, ücret ve devlet yardımlarıyla ödenir (ülke çapında aşağı yukarı yarı yarıya). Ekonomi transfer ve devlet yardımlarından oluşan karmaşık bir sistemle çalışır. Yönetim, gelişmenin kırsal ve kentsel alanlar arasında olduğu kadar ağır ve hafif endüstri arasında da dengeli bir şekilde dağıldığını iddia ediyor. Toprak reformu uygulamasının başlamasından sonra % 25 oranında uygulanan tarımsal vergi 1966 yılında kaldırılmıştır; bundan böyle kırsal alan, özellikle pirince ve desteklenen diğer ürünlere yapılan yüksek devlet ödemeleriyle kentsel alan tarafından desteklenmiştir.

Bu iddiaları kanıtlamak imkânsız. Chung ve bazı diğer gözlemciler (esasen ben de buna dahilim) bu dengeli gelişme iddiasını şüpheyle karşılamaktadırlar. (72) Bunun ötesinde, köylülüğün ne kadar sıkıştırıldığına dair hiç bir net görünüm elde edilememiştir. Plânlanan % 25'lik tarım vergisi, gerçek üretim üzerinde değil, sadece en kaliteli pirinç üzerinden alınıyordu. Bunların da ötesinde vergi

(71) CIA, *Korea*, Age., s. 7, % 25-35 oranını veriyor; Nishikawo'nun «El desarollo economicó de Corea del Norte» si bildiğimce, gerçek gelir ve yatırım kesin rakamlarını ortaya koymaya çalışan yakın zamanlardaki en ayrıntılı deneme.

(72) Chung, Age., s. 41, 73.

uygulamasının sürdüğü zaman aralığında, tarımda çok ciddi sorunlarla karşılaşıldı. 1954 ve 1958 yılları arasında, Kore Savaşı'nın sona ermesinden hemen sonra tarım kollektifleştirildi (Koreliler «kooperatifleştirilme» sözcüğünü kullanmaktadırlar); [73] bunun yapılabilmesi için, Kore Savaşı'nın özel mülkiyet duygusunun maddi temelini tahrip etmesi büyük bir itki olmuştur. Fakat tarımsal gelişme hızının 1963'den bu onyılın sonuna kadar düşmeye devam ettiği görülmektedir.

Hükümet, kırsal ve kentsel alanlardaki gerçek gelirin (ücret ve yardımlar) aynı olduğunu iddia etmektedir. [74] Birçok yabancı gözlemci bunun gerçeğe çok yakın olduğunu kabullenmektedir; kırsal alanda kişi başına düşen ev alanı daha fazladır ama şehirlerdeki konutlar daha konforludur. Yönetimin bazı rakamları açıklayıp (ör. pirince yapılan yardım) bazılarını açıklamaması (ör. gübre yardımı) nedeniyle transferlerin ve devlet yardımlarının boyutu tam olarak bilinememektedir. [75] Ücret gelirleriyle ilgili oldukça detaylı bilgiler verilmektedir, ama yardımlar konusunda çok az bilgi vardır. «Büyük önderden armağan» olarak halka dağıtılan, gerçekte sadece halkın ağır koşullar altında çalışmasının meyvası olması gereken bu armağanların miktarı hakkında kesin bilgi almak için yönetim hiç yardımcı olmamaktadır. Bütün bunlara ek olarak ücretlendirilmeyen veya hiç bir ödeme yapılmayan alanlar da vardır; ev işlerine ilişkin çalışmalar, mahkum emeği, çocuk emeği ve (büyük bir ihtimalle çok sık ve özel kampanya vb. uygulamalarla) fazla mesai hakkında pek az bilgi sahibiyiz.

Bu abartmaların, yine bazı temel başarıları gölgelemesine izin verilmemelidir. Bir Japon ekonomisti, Çin ekonomisiyle karşılaştırmalar yaparak dengeli gelişme sorununu şöyle özetliyor: «Çin'de 1953-57 yılları arasındaki Birinci Beş Yıllık Plan uygulamasıyla, Kore'deki 1954-56 arasındaki Üç Yıllık ve 1957-61 arasındaki Beş Yıllık Plan uygulamalarını karşılaştırırsak, Kore'de tarım ile endüstri yatırımları arasında daha az farklılık vardır ve tüketim mallarının üretimindeki artış oranı daha fazladır. [76]

1980 yılında, Yeniyıl konuşmasında Kim Il Sung kişi başına düşen ulusal gelirin 1.920 dolara ulaştığını iddia etti. Dış gözlemcilerin büyük çoğunluğu bu rakamı şüpheyle karşıladılar. Batılı kay-

(73) *Historical Experience of Agriculturel Cooperation* (Cooperativization) *in Our* Country Pyongyang 1975'de iyi bir döküm bulunmaktadır. Karş., Chung s. 10 ve devamı.

(74) Şehir ve kırdaki «yaşam standartları arasında..... hemen hiç bir farkyoktur» (PT, 29 Temmuz 1978, s. 3); kullanışlı bir arkaplan için bkz. Lee, «Social Changes in North Korea.»

(75) Devlet pirinci kilosu 62 *jon*'dan alıp 8 *jon*'dan satar; 100 jon = 1 won.

(76) Atsushi Motokashi, «Comparsion of the Socialist Economies in China and Korea», *The Developing Economies* (Tokyo), Cilt 5, no. 1 (1967), s. 78.

naklar bunu 1.300 dolar olarak saptıyorlardı. Diğer bir kaynak ise 950 dolar olduğunu söylüyordu. (77) Değişim oranları farklılıkları nedeniyle şimdiye kadar hiç kimse Ulusal Gelir'in veya kişi başına gelirin hesaplanmasında hem sosyalist, hem de kapitalist dünyada kabul edilebilen bir hesaplama yöntemi bulamamıştır. TABLO V'deki temel konulardaki verileri ele alıp, toplumun tartışma götürmez seviyedeki makinalaşması, oldukça iyi konut sahibi olmaları (TV, buzdolabı v.b. içeren), giyim, iyi sosyal hizmet, eğitim ve sağlık sorunlarına bakıldığında bu rakamın 1000 doların üzerinde olduğunun kabul edilmesi zor. Fakat Harrirson Salisbury'nin 1972 yılındaki ortalama yaşamı «en az Batı Rusya'daki kadar iyi» diye anlatması bana şüpheli istatistiklere göre daha değerli geliyor. (78)

Uluslararası Ekonomik İlişkiler ve Comecon

Kore'nin başarısı sadece kendine özgü başlama noktasına bakılarak değil, geliştirmeye çalıştığı uluslararası ilişkilere de bakılarak ölçülmelidir. Daha başlangıcından itibaren dünya kapitalist ekonomisiyle bütün bağlarını koparmıştır: Bu bağsızlık hem tek, hem de «otomatik»tir. İlk dış ticareti tümüyle SSCB iledir ve dünya kapitalist ekonomisi içinde bir karşıtı yoktur. Kore Savaşı beraberinde Batılı ülkelerin kesin ambargosunu getirdi. (ABD dünyadaki hiç bir ülkeye uygulamadığı sertlikte bir ticaret ambargosunu hâlâ uygulamaktadır). Bu koşullar altında Çin'in Kore'yi aynı şekilde desteklemesinden önce Kore, şimdikinin yarısı kadar nüfusu ve dünyadaki pek az dostuyla bu hiç denenmemiş yolda ilerledi.

Uluslararası ekonomi konusunda *Juche* stratejisinin temel un-

---

(77) Philippe Pons, 18 Şubat 1981 tarihli *Le Monde'da* «Amerikan uzmanlarının» 1.300 rakamını verdiğini söyler; *Asia 1981 Year book*, s. 173, 950 $ rakamını verir; Kuzey ve Güney arasında karşılaştırma yapmaya çalışan en ayrıntılı ve yararlı deneme Gerhard Breidenstein'in «Economic Comparision of Northand South Korea,» [JCA, V, 2 (1975)] başlıklı çalışmasıdır.

(78) *To Peking — And Beyond*, s. 205. KDHC'nin büyüme hızı SSCB'ninkinden daha yüksektir. Philippe Pons, *Le Monde*, (17-19 Şubat 1981)'deki 3 bölümlük sağduyulu ve dengeli dizisinde: «KDHC, genel olarak düşünülenden kesinlikle daha sağlam bir ekonomi inşa etmiş görünmektedir.» der. Yakın zamanlardaki diğer yaklaşımlar için bkz. Oguri Keitaro, «Naked Face of North Korea» *The Korea—Scope*, Haziran-Temmuz 1979 (bu, çok değerli bir belgedir; İngilizcesi, International Human Rights Office, P.O. Box 1986, Indianapolis, Indiana 46206 USA'dan edinilebilir; ve American Friends Service Committee, Korea Report, No. 9 (Şubat 1981). Pons, «kollektif lüks» diye adlandırdığı şeyi açıklar. Böylece çok önemli bir noktaya dokunur. Yönetim «bireysel» tutumluluk ve «kanunsal» caka politikası izler görünmektedir; bu hükümetin aşırı müsrif bütçelerinden çok, nam olsun diye yapılmış dev binaların yerden biter gibi çoğalması sorununa yol açmaktadır.

surları şunlardır: yabancı sermayeyi tümüyle dışla, dış ticareti en düşük seviyede tut-ve özellikle, bütünüyle yerli kaynaklara yönelik (merkezî) ekonominin ihtiyaçlarına bağımlı kıl; örneğin, daha pahalıya bile mal olsa traktörleri SSCB'den ithal etmektense üret. KDHC yetkilileri SSCB'nin, ekonomilerinin Sovyet ekonomik bloku içinde, bağımlı bir biçimde yer alması için büyük baskı yapıklarını her yerde söylemektedirler. Böylesine uygunsuz koşullardan hareketle hem de yüksek bir gelişme elde ederek bütünleşmeyi denetim altına almayı başarmaları etkileyicidir.

Comecon'a üye olmayışını açıklamak için «KDHC'nin üretiminin kalitesini yükseltmesi gerektiği» çok sık tekrarlanır. Comecon kurulduğu zaman Avrupalı olmayan devletler tam üye olamıyorlardı.(79) KDHC daha sonra kurulan üç yan örgüte tam üye olarak katıldı. Tuttukları yeni, orta yol buydu. Ne Moğolistan gibi (ve daha sonra Küba ve Vietnam) tam üyeliği kabul etti, ne de Arnavutluk gibi tamamiyle bağlarını kopardı. Bu, bir *seçici katılım* tercihiydi; istediği zaman birlik içinde bulunuyor, istemezse dışında kalabiliyordu. Böylece *Juche* stratejisinden vazgeçmelerine, ekonomik bağımsızlıklarını kaybetmelerine ve bunun sonucu «uluslararrası bölünmüş sosyalist işçi hareketi» içindeki politik bağımsızlıklarını kaybetmelerine yol açabilecek bir çok temel bağlantılardan kaçabilirken, Comecon'un sağladığı avantajların (dolaşım konvertibilitesi gerekmeyen takasa dayalı ticaret) büyük çoğunluğunu elde etmiş görünmektedirler.

1970'lerin başlarında dünya kapitalist ekonomisiyle tekrar bağlar kurmaları, Comecon'la olan *seçici katılım* bağlarından daha ilginç değildir. Dünya çapındaki gerilemenin başlamasından hemen önce, Pyongyang OECD ülkeleriyle, (özellikle dış ticaretinin beşte birini oluşturan ticaretini hızla artırarak % 50'ye yükselttiği Japonya'yla ticaretini büyük ölçüde artırdı.) (80) KDHC bu dönüşün sebepleri hakkında hiç bir şey söylememektedir, fakat sebepleri arasında şunlar mutlaka vardı: Comecon'un yüksek teknolojinin bir çok alanındaki başarısızlığı; KDHC'de yüksek teknoloji gerektiren sek-

(79) KDHC — Comecon ilişkileri hakkında bkz.: George Ginsburgs «North Korea and Partners Practice Regional Self-Reliance,» *Pacific Community* (Tokyo), Cilt 8, no. 1 (Ekim 1976); Karş. 4 (Horst Brezinsky) ve 5 (Rainer Wiechert), Youn-Soo Kim'in yayınladığı, *The Economy of the Korean Demokratic People's Republic 1945-1977: Economic Policy and Foreign Trade Relations with Europa* (Kiel, 1979) içinde; Robert Owen Freedman, Economic Warfare in *Europa* (Kiel, 1979) içinde; Robert Owen Freedman, *Economic Warfare in the Communist Bloc*, New York 1971, s. 141-149; Gordon White, Age., s. 47-49.

(80) «The North Korean Model» de dış ticaret ve bununla bağlantılı konularla ayrıntılı bir biçimde ilgilendim. Kore-Çin ticareti hakkında 1971'den bu yana fazlaca rakam bulunmuyor. (Muhtemelen Kore'nin ticaret hacminin % 15-20'si).

törlerdeki ekonomik sorunların boyutları; göreceli ihracat fiyatları (özellikle tungsten, molibdenium ve kurşun minerallerinde) ile kapitalist bankalar tarafından sağlanan büyük kredilerin cazibesi.

Kore iddiaları arasında (1975'de) «dünyadaki her türlü ekonomik dalgalanmalardan bağımsız» oldukları iddiası da vardır.[81] Bu, açıkça gerçek dışıdır. Fakat bu iddianın uyarlanmış bir biçimi doğrudur: Kore, Japonya'yla ve Batı'yla aralarında 1970'lerde ciddi bir ticaret açığı oluşmasına ve (geç ödemeler de dahil olmak üzere) ağır bir şekilde borçlanmasına karşın daha önce hiç bir Üçüncü Dünya Ülkesinin başaramadığı bir şekilde dünya kapitalist sistemini uzakta tutabilmiştir. Pyongyang IMF'nin içişlerine karışmasına ve defterleri incelemesine izin vermedi, sosyal yardımları kesmedi, (sıkça görüldüğü gibi) [82] paranın değerini düşürmedi. Kötü bir ün kazandı ve Baltık Exchange'de (*) karalisteye alındı. Kore'nin borçları (400 milyon doları bulan kısmının vadesi geçmiş olan normal krediler) [83] OECD ve Güney Kore basınında yaygın bir şekilde ele alındı. Geleneksel standartlara göre borçlar, borç verme oranında olduğu gibi, büyük ölçülere ulaşmıştır. Ama bu durum, ekonominin temelinde yatan gücüyle kıyaslanırsa çok ciddi değildir. Bu güçlülük sonucunda, Pyongyang'ın faiz oranlarında ve geri ödeme sürelerinde ayrıcalıklar istemesine karşın OECD bankaları kredi musluklarını eni konu açtılar. Temelde belirleyici olan politika idi. Kore hükümeti normal Batı müdahalesini reddederek politik bir gelecek ve politik bir güç kazanmıştır.

Şüphesiz bu, ticaretini dengeleyebileceği ve borçlarını hiçbir sorunla karşılaşmadan ödeyebileceği anlamına gelmemektedir. Kim 1979'daki yeniyıl konuşmasında ekonomide «ihracat malları üretimine öncelik» verilmesi gerektiğini açıkladı. Bu, hiç alışılmadık bir öneridir. Ekonominin önemli bölümü artık, iç ihtiyaçları karşılamak amacıyla değil, öncelikli olarak tesbit edilen borçları ödemek amacıyla çalışıyordu. 1980 Ekiminde yapılan 6. Kongrede 1980'li yıllarda dış ticaretin 4.2 kat arttırılması hedef olarak saptanmıştır. Bu hedef, bütün ekonomi için saptanan hedeften çok daha ileridedir. Bu, (özellikle kapitalist) dünya ekonomisiyle daha büyük bir oranda içiçe geçmek ve tecrit olma durumunun azalması anlamına gelmektedir.

Pyongyang, iddia edildiği gibi, dünyadaki ekonomik dalgalanmalardan etkilenmez değildir, yerel ekonomisi göreceli olarak ken-

(81) *Our Party's Policy*... (1975), s. 57.

(82) KDHC'nin tedavüldeki parası *won* konvertibl değildir, fiyat ayarlamaları yoluyla bir tür «devalüasyon» yapılıyor olabilir, ancak buna dair bir belirti de yok.

(*) Londra'da kargo gemilerinin kiralandığı uluslararası pazar — ÇN.

(83) Bkz. «The North Korean Model» başlıklı çalışmam. Bu konudaki KDHC eylemlerini derli toplu vermeye çalışan hiç bir deneme ürkütücü kötü yönetim ve israfı gösteren gerçek öyküleri görmezlikten gelemez.

dini koruyabilmektedir. CIA'nın hesapları aşağı yukarı doğru kabul edilirse, KDHC'nin dünya ekonomisinin gerileme içinde olduğu süre içinde, büyük bir kalkınma hızını gerçekleştirdiği anlaşılır.(84) Dünya ekonomik bunalımı vardır, fakat yönetim bunu dışlayarak, *içsel* bir olgu haline gelmesini engellemiştir.

Kore deneyi, hem sosyalist ve hem de kapitalist dünya ekonomileri için alışılmamıştır. Comecon ve Sovyet baskısı hakkında ilginç eleştirel sözler yayınlanmıştır, fakat bunları sınırlı eleştiriler ve laf atmalar şeklindedir.(85) Özellikle, gelişmekte olan diğer ülkeler için çok yararlı olabilecek, şu temel konularda hiç bir sistematik eleştiri yayınlanmamıştır: küçük ya da orta büyüklükteki bir Üçüncü Dünya ülkesi dünya kapitalist ekonomisiyle bütün bağlarını koparırsa, Comecon ve SSCB ile kendilerine de yaşama hakkı tanıyan bir ilişkiyi nasıl kurabilir? Pyongyang'ın borç sorunlarını nasıl ele aldığına dair hiç bir açıklama da yoktur (86).

KDHC'nin gerçekleştirdiği olağanüstü ekonomik başarıların arkasındaki etkenleri nasıl özetliyebiliriz? Bunlar hem politik, hem de ekonomik etkenlerdir. Politik olanların arasına «yönetimin politik kararlılığı», «kalıcılığı» mutlaka konulmalıdır. Plânlamacılar ve bürokratlar kendilerinden emindiler, ne liderler, ne de politik çizgi yolun ortasında (Çin'de olduğu gibi) değişebilir. İkincisi kitlelerin yarı askerî bir şekilde harekete geçirilmeleridir. Bu örgütlenmeden de öte bir şeydir. Doğrudan politik örgütlenmenin yanında Japon sömürgeciliğinin izlerini ortadan kaldırmaya karşı duyulan güçlü istek ve Güneyle olan yarışma, Kore Savaşını kazanma gayretiyle birleşerek bu örgütlenmeyi beslemişlerdir. Üçüncü olarak, ulaşılan yüksek eğitim seviyesi [ülkede 1 milyonun üzerinde teknisyen ve mühendisin bulunduğu ve nüfusun yarısının (8.6 milyon) anaokulları da dahil, eğitim kurumlarında eğitildikleri iddia edilmektedir].

Ekonomik etkenler arasında: 1) Tanrı vergisi az bulunur endüstriyel hammadde kaynakları; 2) Uzman endüstri işçileri çekirdeği (az sayıda oldukları herkesçe kabul ediliyor); 3) en önemli anlarda yapılan önemli miktardaki dış yardım; 4) tarımın makinalaşması yoluyla nüfusun büyük kesiminin endüstriyel iş gücüne dö-

---

(84) CIA, 1965'den 1976'ya kadar % 14'lük büyüme oranını kabul eder görünmektedir. 1970'lerin başlarında tarımda bir hız kesilmesine işaret ederlerken, aynı yıllarda endüstride böyle bir şeyden sözedilmemektedir.

(85) Bkz. White, Age.

(86) Resmî açıklamalar, dünyadaki durgunluğun Kore ihracatına talebi düşürdüğünü ve Pyongyang'ın planladığı ithalatı azaltıp yerel büyümeyi yavaşlatmak istemediğini gösteriyor: NKQ, Cilt 6, no. 2 (1979). 17 Mart 1981 tarihli International Herald Tribune'e göre KDHC ticaret mevzuatını yeniden düzenledi ve borçlarını zamanında ödemeye başladı. Bu stratejinin tartışmayı gerektiren bir başka yönü de KDHC'nin Üçüncü Dünya'yla ticaret seviyesinin çok düşük olmasıdır (1976'da yaklaşık % 7-8).

nüştürülebilmesi, 5) Hiç de uygun olmayan koşullardan hareketle (Güney Kore'de zaten yetersiz olan tarım üretimi 1980'de 1979'a göre yüzde 22 düştü) endüstri ve tarımın her ikisinde de gelişme ve yüksek verim sağlamak için kullanılan akılcı bir üretim yolu: Tarımsal başarı Kendine-Dayanma'nın belkemiğidir; 6) Petrole çok az bağımlı endüstrileşmiş ve mekanize olmuş bir ekonominin özellikle 50'lerden hemen sonra kurulması; 7) belki de Sovyet endüstrileşme çalışmasının kalıtı sayılabilir.

Bütün bunlara bir şey daha eklenmelidir: Orta büyüklükte olması ve kültürel ve etnik birliktelik (homojenlik). Bence, ülkenin bölünmesinin getirdiği yarışma havası da etkenlerden birisidir. Ama bunun değerlendirilmesi biraz zordur (bu, aynı zamanda Güney Kore, Tayvan ve her iki Almanya için de geçerlidir). Aksi görüşdeki bazı teorilere karşın, KDHC, tıpkı Güney Kore ve Tayvan gibi, yüksek askeri harcamalarla birlikte yüksek bir kalkınmayı başarabilmiştir.

III. KORE'DE «VAROLAN SOSYALİZM»

KDHC'de 1972 yılı Anayasası «sınıflar arası çelişkiler, insanın insan üzerindeki sömürüsü ve baskısı sonsuza dek ortadan kaldırılmıştır» maddesini içeriyordu (Madde 6). (87) Anayasa KDHC'ni «kuzey yarıda sosyalizmin kesin zaferinin sağlanması için çalışan» (Madde 5). «Bağımsız bir sosyalist devlet» olarak tanımlıyor (Madde 1). Dolayısıyla KDHC'nin iddiaları şunlardır: (1) Kore bir sosyalist devlettir, (2) henüz sosyalizmin «tam» zaferine ulaşılamamıştır, ama (3) sınıflararası çelişkiler, baskı ve sömürü —bunun doğal sonucu olarak sınıf mücadelesi— *kesinlikle geri gelemiyecek bir biçimde* ortadan kaldırılmıştır. Yönetim, toplumun «yekpare» (= monolitik) olduğunu iddia etmektedir.

Yönetim, açıkça politikayı kendisinin belirlediğini vurgular. Fakat iki ayrı sesle konuşmaktadırlar. Anayasa ülkenin gelişmesinden gerçekten kimin sorumlu olduğuna ilişkin temel sosyalist bir tanım getirmektedir: «çalışan kitleler tarihin yapıcılarıdır. Sosyalizm ve Komünizm emekçi halkın yaratıcı işgücü tarafından kurulacaktır» (Madde 27). Bütün resmî raporlarda ve propaganda yazılarında başka bir açıklamaya bolca raslanır; Kore halkının başarısı, temel olarak hatta bütünüyle bir kişiye bağlıdır: Kim Il Sung.

Parti ve «Büyük Önder»

Politik sistem iki özgül yoldan yönlendirilir: merkezden 'perifer'e doğru: ve aynı zamanda hem partinin hem de devletin başkanı olan bir tek kişinin, Kim Il Sung'un rolü sayesinde. Kore İşçi

(87) Tüm alıntılar *On the Socialist Constitution* ..... Age (bkz. Not 30)'deki Anayasadan yapılmıştır.

Partisi yetişkin nüfusun % 35'ini oluşturan 3 milyonu aşkın kişinin üye olduğu büyük bir partidir. Bunların büyük çoğunluğunun erkek olduğundan kesinlikle emin olabilirsiniz; tüm parti liderliği erkeklerden oluşmuştur. Bruce Cumings'in işaret ettiği gibi, Parti hemen kurtuluştan sonra çok süratli bir şekilde genişletilmiştir ve üyelik için aranan özelliklerin çok genel olduğu görülmektedir. (88)

Politikleşmenin genel seviyesi bilinmemektedir. Kore Savaşından sonra Kim «sınıf bilincinin» ve «sınıf uyanıklığı»nın düşüklüğünden yakınıyordu: «Kurtuluştan hemen sonra halkı sınıf bilinciyle silahlandırmakta başarısızlığa uğrasaydık, son Anavatan Savaşında yıpratıcı bir durumla yüzyüze kalırdık». (89) Genel politik eğitim uygulaması Kim'in yazılarının ezbere tekrarlanmasından ibaret olduğuna göre, politik seviyenin yüksek olduğu kuşkuludur. Merkezi yönlendirmeye parti dökümanları içinde de çok sık işaret edilmektedir. (90)

KDHC politikasının temel özelliği, herşeyin Kim Il Sung'un gerçek ya da iddia edilen, rolüne bağlanmasıdır. Devrim sonrası toplumlarda kişinin putlaştırılmasının önemine rağmen, garip bir şekilde Kore'deki uygulamanın üzerinde çok az durulmuştur. (91) Bunun nedenlerini şöyle açıklayabiliriz.

Birincisi; KDHC kişinin putlaştırılmasının uygulandığı tek «sosyalist» ülke değildir. Ve Stalin hayattayken Sovyet Kızıl Ordusunun katılımıyla «kurulan» ve yöneticisinin halen yaşadığı tek devrim sonrası toplumdur.

İkincisi; Kore geleneğindeki erkek hakimiyetinin şüphe götürmez varlığıdır. Güney Kore diktatörü Chun Doo Hwan kendisini «dümenci» diye adlandırıyordu. Fakat Korelilerin çoğunluğu, Kim kültüne, yalnızca Kore kültürü içerisinde kabul edilebilirlik sınırlarını aşan birşey olarak değil, bu kültüre temelden yabancı birşey olarak bakmaktadırlar.

Üçüncüsü; Kim'in putlaştırılmasında putlaştırma «geleneği» içinde bile kendine özgü bir durum vardır.

1) Putlaştırma, abartılarak ve ısrarla tekrarlanarak çığrından

---

(88) Bruce G. Cumings «Kim's Korean Communism», *Problem of Communism*, Mart - Nisan 1974.

(89) Not 47'de sözü edilen konuşma, S. 45.

(90) Cumings. «Kim's Korean Communism» s. 33.

(91) Bu yüzden terim tartışmalıdır. Kruşçev Stalin yönetiminde *hem* kabuledilemez bir politik baskı («Gulag») ve *hem de* haddinden fazla statü vs. bulunmaktadır. «Gulag yerine, koruduğu statüler hakkında konuşmalıyız» derken terime verdiği içeriğin özünü anlatıyordu. Kim'in durumu farklıdır; bana hiç bir Gulag'ın sağlayamayacağı düzeyde *gerçek bir kült* gibi görünüyor. KDHC görevlileri terimi şiddetle reddediyor. Kim'in kendisi bu sözcüğü Pak Hon Yong'u suçlarken kullandı (*Third Congress of the Worker's Party of Korea, Documents and Materials, April 23-29, 1956*, Pyongyang 1956.

çıkartılmıştır: Gerçekten de KDHC'de her konuşma «Büyük Önderin dediği gibi.. » diye başlar. (92)

2) Alışılmışın dışında, putlaştırma geçmişi, bugünü ve geleceği ile birlikte liderin kişiliğinde onun ailesi üzerinde de yoğunlaştırıldı. Annesine özel bir önem verildi (babasına daha az). Atalarının da 19. yüzyılda Kore'ye yapılan ilk Amerikan müdahalesine karşı direnişi yönlendirdikleri iddia edildi. Oğlu Kim Chong Il, 6. Kongrede halefi olarak gösterildi ve halihazırda Kore İşçi Partisi içinde çeşitli kilit noktaları elinde bulundurmaktadır. Kim'in doğum yeri Mangyongdae, kutsal bir yerdir, Kim'in 3'e 1 boyutundaki sayısız resimleriyle doludur (hemen hemen herkes küçük Kim rozetlerini taşımaktadır).

3) Dışlamanın derecesi: Putlaştırma, Kore devrimci hareketinin tarihinde ve Marksizm-Leninizmde birbirleriyle bağlantılı bir dizi elemeyi içerir. Kim'e göre Marx, Lenin ve hatta Stalin günlerinin ilginç ve önemli düşünürleridirler ama geçmişte yaşamışlardır ve Kore'nin sorunlarına çözüm getiremezler. (93) Sonuç olarak kimsenin Kim'den başka bir şey okumasına gerek yoktur. Engels'in *Anti-Dühring*'i gibi bazı kitapların okunmasını ciddi bir suç olarak kabul eden uygulamaların varlığını belirten inanılabilir raporlar gelmektedir. Şimdi de diğer insanların rolleri tamamiyle eleniyor: Anonim yayınlar bir yana, gerçekte KDHC tarafından hazırlanan ve yayınlanan her eser Kim'in imzasını taşımaktadır; bunun yanısıra yönetimin propagandası sadece herhangi bir partinin veya devletin rolünü reddetmeye yönelmemekte, aynı zamanda kitlelerin gündelik etkinliklerini ve sıkı çalışmasını olduğu gibi demokratik karar alma yollarını da gözden ırak tutmaya çalışmaktadır. Mao ve Stalin en fazla putlaştırıldıklarında bile ne Çin'de, ne de SSCB'de böylesine bir işleyişe raslanmamıştır.

Bu uygulama, KDHC'nin iletişimin olağanüstü ölçüde (ve oldukça etkin) yönlendirilmesiyle pekiştirilen olağanüstü yalıtımı sayesinde mümkün olmaktadır.

Yalıtım durumu: Bu, coğrafi bir olgudur (kara ve hava bağlantıları sadece Çin ve SSCB ile vardır, çok az yabancı Korece bilir; seyahat çok zordur; hatta sömürgecilik de Kore'ye karşı çalışmıştır, sömürge dili olan Japoncadan iletişim anlamına gelebilecek bir söz bulmak zordur. Başka yalıtım durumları da vardır. Ülke kendi geçmişinden büyük ölçüde koparılmıştır. 1945 yılından sonra yazılan metinleri (Çin harfleriyle) artık sadece yaşlı okumuş kesim okuyabiliyordu; aynı reform, halkın Güneyde çıkan bütün yayınlarla da bağını kesmişti(onlar da Çin alfabesini kullanıyorlar). KDHC vatandaşlarının yabancı veya Kore Cumhuriyeti radyo ve

(92) Bu konuda özellikle Oguri'ye bkz.

(93) Bkz. Kim'in, KİP-MK Bilim ve Eğitim Bölümü ile konuşması, 30 Aralık 1963 (Kim, *On Juche In Our Revolution*, Cilt 1, Pyongyang 1975).

TV'lerini dinlemeleri yasaktır ve buna olanakları yoktur. 1979 yılındaki dünya masa tenisi şâmpiyonası için Pyongyang'ı ziyaret eden bir Japon gazeteci, radyoların devlet istasyonlarının bulunduğu metrelerde sabitleştirilmiş olduğunu görmüştür. (94) Toplum, Marksizm-Leninizm'den ve hatta devrimi yapmış diğer ülkelerin yayınlarından da kopartılmıştır (Örneğin Sovyet yayınlarının okunmasının yasaklandığına dair inanılır bilgiler gelmektedir). Haberler ender olarak verilir. KDHC'nin borçları gibi önemli konular kitleler tarafından bilinmiyor görünmektedir. (95) Kitlelerin dış dünyada neler olup bittiğine dair yüzeysel bir fikirleri bile yok görünmektedir.

Böylesine az rastlanır bir yalıtım durumu içinde, olağanüstü boyutlarda çarpıtma olanaklıdır: Devrimci hareketin tarihinde çarpıtma; Kore Savaşı konusunda çarpıtma; Kore'nin Japonlardan kurtarılışı sırasında Sovyet Ordusunun, 1950'de KDHC'nin Amerika karşısında savunulmasında Çinlilerin rolleri konusunda çarpıtma (bu iki kurtarılma konusundakiler kusurdan öte açık çarpıtmalardır); Kim'in rolü konusunda çarpıtma, sadece onun nerede olduğu değil ama özellikle onun *siyasi sorumluluğu* üzerinde çarpıtma (herşeye kadir olmasına rağmen, hatalarda hiç bir sorumluluğu yok); ve son olarak dış dünyanın durumunda, özellikle Güney Kore'yle ilgili çarpıtma. KDHC, vatandaşlarına sürekli olarak Güney halkının sefalet içinde yaşadıklarını anlatmaktadır; 1974 yılında resmî bir KDHC yayını Güney'de kişi başına düşen yıllık gelirin 50 dolar olduğunu —dünyada en düşük— (96) ve Güney halkının Kim Il Sung'un kollarına atılmaya can attığını iddia etti.

Bundan daha ötesi de var, yani «bilgilenmenin» düzmece bir şekilde yönlendirilmesi ve hatta Nixon'un yaptığı gibi haber üretimi Yönetim dış basına Kim'i öven ilanlar veriyor ve daha sonra bunları KDHC basınında «gerçek» haberlermiş gibi kullanıyordu (özellikle Kim'in resimlerine dikkati çekiyorlardı). Böylece Kim sadece KDHC'nin «Büyük Önderi», dünyaca ünlü bir kişi olmaktan çıkıp *tüm dünya devriminin lideri* olarak gösteriliyor. (97) Bu uygulamaların olumsuz etkileri çoktur. Demokratik haklarını kullanma gereksinimi duyan kitleleri her türlü bilgilenmeden uzak tutan KDHC, halkı KDHC'nin dünyadaki yeri konusunda ve özellikle de Kore devrimine verilen destek ve ülkenin yeniden birleşmesi hakkında korkunç bir şekilde yanıltmaktadır. Bunun ötesinde, dış «haberleşme»yi Kim'in kişiliği çevresinde merkezleştirerek, Kore halkını mücadelelerinde kazanabileceği uluslararası desteğin çoğundan yoksun bırakmaktadır.

Göran Therborn haklı olarak, bu tür kültlerin yarattığı «bir çe-

(94) Oguri, s. 4.

(95) Oguri, s. 16.

(96) *Korean Review*, Pyongyang 1974, s. 149.

(97) (PT, 13 Ekim 1980).

şit politik-ideolojik seferberlik mekanizması», sosyalist olan ülkelerde, kapitalist ülkelerdekinden farklıdır demektedir. (98). Ama aynı zamanda halkın olağanüstü genel terimler içinde, gerçekte poyer veren sosyalizmin temel kurallarına dayanan toplumlarda *özellikle* tehlikeli olduğu da bir gerçektir (alçakgönüllülük ve doğruluk gibi önemli insani değerleri saymadık). Sebastiano Timpanaro 1960'ların sonlarında Mao'nun putlaştırılması üzerine yazdıklarında şunlara değinmişti. «Putlaştırmanın görevi sadece politik çizginin 'duygusal bağlarla' akılcı bir şekilde desteklenmesi değildir; aynı zamanda halkın olağanüstü genel terimler içinde, gerçekte politik çizgi tarafından saptanan prensiplere —hattâ bazen temel ifade biçimlerine— bağlı çalışmaya kendilerini bırakmalarını sağlamaktadır. Bu, devrimci bir içeriğin övgüsel biçimle ifade edilmesi sorunu değildir. Hastalık seviyesine çıktığı zaman, içeriğini yiyip bitirmektedir.» (99) Timpanaro «putlaştırma» ile «balyoz darbeleri gibi tekrarlanan propaganda» yetenekli bir lidere kibarca gösterilen saygıdan kesinlikle ayrılmalıdır, diyor. Putlaştırma, «lider»in her dediğinin «göz kırpmadan yapılması»nı içeriyor. Bu narsisist (*) unsurun lider tarafından kabul edilmesi tiksindiricidir— Kim'in durumunda bu, özellikle muazzam boyutlardadır (örneğin, Kim'in 18 metre yüksekliğindeki bir altın heykeli Pyongyang'a hakim bir yere dikilmiştir). Bürokrasi de putlaştırmayı desteklemekte, kışkırtmaktadır (KDHC basını buna kanıttır): «gerçek problemleri tartışacaklarına, itiraz kabul etmez bir hakeme havale ediyorlar».

Kim'in putlaştırılması üzerine yapılacak herhangi bir çalışmayla, putlaştırmanın kuruluş hikâyesi detaylarıyla çıkartılabilir. KDHC resmi yetkililerinin iddia ettikleri gibi «doğal-kendiliğinden» bir gelişme değildir bu. Özellikle Kore Savaşı sırasında, tarihte belli noktalara özel çabayla yerleştirilerek *imal* edilmiştir. Bu, tümüyle Kore İşçi Partisi içindeki politikleşmenin düşüklüğüyle (bu olayın diğer yüzüdür) ve geçmişle bağlantılı başarısızlıkları örten (bu nedenle çarpık ve günahı başkalarına yıkan) bir efsane yaratma ihtiyacı ile ilgilidir.

Kore tarihinde putlaştırmayı açıklayabilecek *kimi* belirtileri bulup çıkartmak çok zor. Geçmişte devrimci hareketin parçalanmışlığı merkezileşme için yardımcı bir neden olmaktadır; dış güçlerin kendi politikalarının ve kadrolarının yüklenmeleri, müdahaleleri (1956 yılından itibaren hem Ruslar, hem de Çinliler iç politikaya

(98) Göran Therborn, *What Does the Ruling Class Do When It Rules?*, Londra, NLB, 1980, s. 120.

(99) Sebastiano Timpanaro, «Intervento su 'Il materialismo e la rivoluzione culturale Cinesee» *Nouvo Impegno* (Pisa), no. 9-10 (Ağustos 1967—Ocak 1968), s. 61.

(*) Kendi kendisine aşık olma durumu — ÇN.

müdahaleye çalıştılar) milliyetçiliğin gelişmesine yol açtı. Fakat, bunların hiçbirisi bugünkü keyfi olguyu haklı çıkartmaz.

Yönetimin yekpâre olma iddiası dogmatizmin üstün geldiğinin bir başka söyleniş tarzıdır. Ama, Henri Lefebvre doğmatizmin sadece ideolojik bir olgu olamayacağına, *polise* de gerek olduğuna dikkati çeker, [100] ve «putlaştırmanın» sadece bürokratik, kitlelerin yaratıcı yeteneğini yokeden ve güç işlere sürükleyen bir olgu olmadığını aynı zamanda oldukça baskıcı olduğunu gösterir. Genel bilgilenmenin kontrolü ve yönlendirilmesi başlı başına bir baskı şeklidir. Kuşkusuz, yekpârelik, üzerinde birleşilen politik çizginin oluşturulmasında bir faktör olmuştur. Çin'dekinin aksine, burada ekonomik bir gelişme ve bürokrasinin kalıcılığı sağlanabilmiştir. Diğer yandan hem bir ideoloji olarak *Juche* ve hem de ekonominin bu günkü durumu, kişinin üretebileceğinden daha fazlasını üretmesini istemektedir. Gerçekte, *Juche* kitlelerin yaratıcılığını serbest bırakma ve yukarıdan kontrolle emniyet altına alma gibi iki unsuru bir yolla birleştirmelidir. Tam olarak bu iki unsurun nasıl birleştirildikleri açık değildir. Yönetim, insana uyuşukluk verecek bir sıklıkla «sadece Büyük Önder Kim Il Sung (şunu) yapabilir, (bunu) yapabilir» (Örneğin Güneyi kurtarabilir) sözlerini tekrarlamaktadır. Fakat bu durumda, diğerleri ne yapacaklar? Onun ölümünden sonra ne olacak? Nacissus yankı-odasında konuşup duruyor. Ama kimse dinliyor mu?

Askerleştirilmiş Bir Toplum

KDHC, İsrail dışında yurttaşlarının büyük çoğunluğu silah altında olan tek ülkedir. Bu durum sadece ülkenin en üst seviyedeki yaşlı önderlerinin gerilla savaşından gelmeleri sonucu değildir. 1950-53 savaşı ve tepeden tırnağa silahlı Güney Kore ve ABD kuvvetleriyle sürüp giden çatışma Kuzey'i sürekli bir askerileşme durumunda tutuyor.

1980 ortalarında resmî kaynaklar silahlı kuvvetlerin 350 ile 400 bin kişi arasında olduğunu açıkladı. [101] Bu rakam, Batı kaynaklarının hesapladıklarının çok altındadır. Batılı kaynaklar KDHC ordusunun 1978'de 500 binin üzerinde olduğunu hesaplıyorlardı. [102] (1978 sonlarında, Carter'in Güney'deki kara birliklerini çekme kararını geri çevirmek için bu hesaplamalar 650, hatta 700 bine yükseltildi). Aşağı yukarı yetişkin iş gücünün % 7'si silah altında ola-

(100) Henri Lefebvre; «Marxizm Exploded», *Review, IV*, I (yaz 1980), s. 20.

(101) Gavan Mc Cormack'e Mayıs 1980'de verilen bilgi.

(102) Bkz. Johnson ve Yager, Age., Kiwon Chung, «The North Korean People's Army and the Party», Chine Quarterly, No. 14 (1963), Scalapino ve Lee, Age., Bölüm 2, 12. Kısım. Askerî harcamalar bütçenin % 30'u ile 15'i arasında dalgalanıyor.

bilir ve bu ordunun çoğunluğunun erkek olması nedeniyle erkek iş gücünün % 10'u demektir (Çin'deki oranın sekiz misli). Ordunun ve Partinin son derece uyumlu birşekilde birbiri içine geçmesine, kaynaşmasına rağmen Kore'de askerlerin etkisinin Çin'deki seviyede olduğunu kabul etmek hiç de mantıksız değildir.

Resmen, herhangi bir askeri kuruluş yoktur. Bu, biçimsel olarak doğru da olabilir. Örgütlenmeler ve sosyal baskı öylesine yoğundur ki, silah altına çağırma gerekli bile olmayabilir. Tam bir erkek hakimiyetinin varlığına rağmen, hem erkekler, hem de kadınlar orduya katılabilir. Ordu toplumunun öncüsü olarak görülür; örneğin 1961 yılında Kim, orduda hapis cezasının kaldırıldığını ilân etti; bunun yerine «sıcak yoldaşca sevgiyle etkileme politikası ve örnek olma» getirilmiştir (Sivillerin toplumuna uygulanabilecek bir yöntemin karıştırılması). [103] Genç nüfusun büyük çoğunluğunun iki-beş yıl içinde yer aldığı silahlı kuvvetler, sosyalizasyonun temel aracı olan bir aile ve eğitim sistemi olmalıdır. Diğer yandan, iki milyona yakın kişinin milis olarak yeraldığı silahlı kuvvetlerde hayat sivil toplumdan farklı olmamalıdır. [104] Bütün toplum her an bir dış saldırı olabilirmiş gibi örgütlendirilmiştir. Silahlı kuvvetler her yıl hasat zamanı ürünün kaldırılması için seferber edilerek, endüstride ve inşaatta çalıştırılarak her sektörde, askeri olmayan ekonomi içinde de, günlük görevler alır.

Baskı ve Adalet: 1972 Anayasası proletarya diktatörlüğünü kabul ederek, «hoşnutsuz kişilerin içte ve dıştaki yıkıcı çalışmalarına karşı»... etkinliklerden bahsetmektedir (Madde 10, 11).

KDHC'de adalet mekanizmasının gerçekten nasıl işlediği hemen hemen hiç bilinmemektedir. Resmi kaynaklara göre neredeyse hiç suç yoktur (fakat «suç»un tanımı açık değildir). Cezaevlerinde bulunanların % 5-10'unun kadınlar olduğu bildirilmektedir. [105] Tutuklu yatan bir yabancı 1970 yılında toplam tutuklu ve mahkum sayısının 150 bini bulduğunu söylemiştir ama bu, çok yüksek bir rakamdır (aşağı yukarı yetişkin erkek nüfusunun % 4'ü).

Sosyal baskı, aykırı davranışları kontrol altına alan ilk aygıt olarak görünmektedir. Toplum, bebekler dışında herkesi içine alacak seviyede örgütlenmiştir. Herkes bir ya da daha fazla örgüt için-

---

(103) «On the Duties of Educational Workers in the Upbringing of the Children and Youth» Aktif Eğitim İşçilerine 25 Nisan 1961'de yapılan konuşma, Pyongyang, s. 21.

(104) Johnson ve Yager, Age., s. 38, 1-2 milyon diyor; NKQ, Cilt 5. no. 1 s. 14.

(105) Yazarın görüşmesi, Pyongyang, Temmuz 1977; bilgiler bu görüşme On the Socialist Constitution...'dan, Cezaevlerindeki insan sayısı Ali Lameda'nın A Personal Account of the Experience of a Prisoner of Consciense in the Democratic People's Republic of Korea (Londra, Amnesty International, 1979) başlıklı çalışmasında (s. 19) tahmini olarak verilmiştir. Ancak bu ikinci elden bilgilere dayanan dışsal bir değerlendirmedir.

de görevlendirilmiştir. böylece neredeyse boğucu bir sosyal baskı ve sosyal denetim sağlanıyor. Resmî yargı sistemi devreye girdiğinde, mahkeme profesyonel hakimler (bunların büyük çoğunluğu kadındır) ve «halk danışmanları» tarafından birlikte oluşturulur. «Halk danışmanları» suçlunun çalıştığı veya yaşadığı yerde bulunan bir tür sosyal hizmet uzmanlarıdır. Mahkum olanlar bir nevi tecrit altında tutulur. Resmî hapis uygulaması (bu da tam gün çalışmayı içerir) dışında «eğitim işçiliği» sistemi de vardır. Suçluluğun kabullenilmesi ve pişmanlık bildirimi Çin'de olduğu gibi ıslahın temel unsurları olarak kabul edildiği görülmektedir. Yönetim açıkça insanların «yeniden eğitilmesinden» ve «yeniden şekillendirilmesinden» bahsetmektedir.

Anayasa kişinin oy hakkını yitirebileceğini belirtir (Bunlar Mahkeme kararıyla veya akli dengesi bozuk insanlara uygulanmaktadır — Mad. 52). Yönetim toplumun «yekpare» olmasıyla övünmektedir. Huzur ve güvenlik konusunda saf askeri alandan da ötelere kadar uzanan genel bir tavır alış vardır. 1917'den sonra devrim sonrası toplumlarda alışılan baskı geleneği en üst seviyededir. Bütün bilgilerin Kim'e verilmesi, «yekparelik» iddiasıyla da birleşince, hiç bir anlaşmazlık olmadığı veya muhaliflerin zorla susturulduğu anlamına gelmelidir: Muhaliflere geçmişte uygulananlar, ne çeşit olursa olsun görüşlere gösterilen tolerans konusunda çok az delil sunmaktadır. 1961 yılında Kim, eğitim işçilerine, yerginin KDHC'ne hiç uymadığını söylemiştir: «Böylesine büyük moral güce sahip bir ulus için, olumlu örneklerle donatılmaları çok daha etkilidir.» [106] Ne Kim'in, ne de devlet aygıtının özeleştiri yapmadığı gözönüne alındığında, bu tür açıklamalar, yönetime politikası ve uygulanması ile ilgili sorular sorulamayacağı izlenimi uyandırmaktadır.

Kadınların Durumu

Erkekler, bugün de olduğu gibi, Kore toplumunu yüzyıllarca egemenlikleri altında tutmuşlardır. Yönetimin tam eşitliğin sağlandığı biçimindeki iddialarına rağmen (bazen, «kadın sorununun» çözülmüş olduğunu da söylerler) tarihsel etkileri dışta bırakırsak, erkeklerin kadınlar üzerinde sürekli baskı kurmasına yardım eden özgül etkenler vardır. [107]

Birincisi, askerileşmenin yüksek seviyede olması. İkincisi, süratli endüstrileşme; oransal olarak erkeklerin daha çok endüstride,

(106) «On the Duties of Educational Workers...» (1961), Age. s. 20-21. Kültürün rolüne büyük bir yer verilir; bir çok oyun doğrudan Kim II Sung'u konu alır. Bir çoğu kayıp bir babanın aranması temasını işler. 'Sanat'lar, oluşturulmuş cinsel rolleri gösterir ve düzenler.

(107) Bkz. Örneğin, PT, 15 Mart 1980, s. 1; «Kadın sorunu» hakkındaki yazıların çoğu bir erkek, Kim II Sung, geri kalanı da karısı tarafından yazılmıştır.

kadınların ise daha çok, düşük gelir getiren tarımda yer alması sonucunu doğurdu. Üçüncüsü, Güney nüfusunun Kuzeyinkinin iki katı olması ve ülkenin bölünmüşlüğü, yönetimin kadınlar üzerinde ikiden fazla çocuk yapması için baskıda bulunmasına neden oldu (erken evliliğin teşvik edilmediği de düşünülmelidir): kürtaja karşı duran ve doğum kontrolünü tümüyle yasaklayan tavır ve yasalarla takım tamamlanmıştır. (108)

Yönetim, partinin kadın üyelerinin sayısı hakkında hiç bir açıklama yapmamaktadır; hiç bir kadının parti içinde yönetici durumda olmadığı gözlemlenmektedir. Ülkedeki en önemli kadın Kim Il Sung'un karısı Kim Song Ae'dir. Yönetim, özellikle daha fazla kadını endüstride veya tarımda çalıştırabilmek için, anaokullarından eve yemek hizmetlerine kadar yaygın bir sosyal hizmet sistemi geliştirmiştir. Bugün kadınlar, işgücünün % 48'ini oluşturmaktadır. Evdeki bir çok iş daha halen «kadın işi» olarak kabul edilmektedir (109) ve giyimden başlayıp, sigara ve içki içmeye kadar bir çok davranış resmî kültür tarafından «feminizm» olarak nitelendirilmektedir. (110) Şüphesiz, kadınların durumunda birçok gerçek avantaj sağlanmıştır ama genel görünüm bütünüyle erkek egemen bir toplum biçimindedir. Öyle ki bu erkek egemenliğine karşı olan erkek ve kadınlar resmen ancak küçük odalarında rahat edebilirler.

Kim, 6. Parti Kongresindeki 5 saatlik konuşmasında kadınlara sadece 14 satır ayırdı. Bunun da önesinde kadınların parti içinde olağanüstü boyutlarda az temsil edilmeleri konusuna hiç değinmedi (Parti Kongresi fotoğrafları bu durumu açıkça göstermektedir); ve Kim bu konuya sadece «teknik» devrimin bir parçası olarak değindi (kadınları ev işlerinin ağır karanlığından kurtarma olarak).

Gerçekte hiç de eşit olmadıkları halde yönetim, bugün kadınların «eşit» olduklarını ilan ederek tartışmayı bitirmiştir. Ötesinde, *yönetimin sisli lafları bir yana bırakılırsa, tam bir eşitliğin yönetimin nihai hedefi olduğu konusunda hiç bir delil yoktur.*

Dış Politika

Tekrar birleşme konusunda, diğer bir çok konuda olduğu gibi mel amacıdır. Diğer herşey gibi, dış politika da bu sonucu sağlamak için yönlendirilmektedir. Gerçekte dış politikanın birinci amacı dim-

(108) AFSC Korea Report, s. 3.

(109) Kadınlar Birliği, resmen, KİP'nin «volan kayışı» olarak tanımlanır. (Bkz. ör. Kim II Sung, «On the Revolutionization and Working Classization of Women», Kore Demokratik Kadınlar Birliği'nin 4. Kongresinde yapılan konuşma, 17 Ekim 1971, Pyongyang, 1974, s. 29).

(110) Ali Lameda, Age.'de, kadınların sigara içmekten hapse atıldıklarını yazar (s. 19).

dik hayatta kalmayı sağlamaktır; Amerika Birleşik Devletlerine ve onun Kore'deki politikasına karşı koymak onlar için ikincildir. Kim'in kendisinin ve Dünya Devrimi yönündeki kişisel arzusunun göklere çıkarılması da ardından gelir.

KDHC hem Çin'le, hem de SSCB ile bir çeşit diplomatik ittifak içindedir, ama genel politikası en iyi şöyle açıklanabilir:

Anti-Amerikan + Üçüncü Dünya Ülkeleri taraftarı + Avrupa komünizmi taraftarı.

Pyongyang'ın hem SSCB'ne, hem de Çin'e (kendisinin kabul ettiğinden daha fazla) gereksinimi vardır. Gereksindiği bütün petrolü onlardan, hem de uygun ticari şartlarla almaktadır. Özellikle geliştirilmiş silahları SSCB'den olmak üzere onlardan alır (Sovyetler Kore'nin isteklerinin tamamını karşılamamaktadırlar). KDHC dünyanın durumunu hem Çin'den, hem de SSCB'den oldukça farklı analiz etmektedir. KDHC için Amerikan Emperyalizmi, sadece Kore halkı için değil, bütün dünya hakları için bir numaralı düşmandır; SSCB tehlikeli bir küçümseyici tavırla davranmaktadır (bunu «tahakkümcü» (dominationizm) sözcüğüyle tanımlamaktadırlar, fakat «emperyalizm» sözcüğünü kullanmıyorlar); Çin'in Amerika'yla (ve Japonya'yla) olan ittifakı 6. Kongrede Kim tarafından (Çin'in adı verilmeden) şiddetle kınanmıştır. Çin'in aksine KDHC Japonya'nın yeniden silahlanmasına şiddetle karşı çıkmaktadır. [111]

KDHC Bağlantısızlar Hareketi içinde çok etkindir ve çalışmalarını uluslararası Komünist hareketten çok bu hareket içinde odaklaştırmıştır (Kim garip bir şekilde, hiç zirve toplantısı düzenlemeye kalkışmamıştır). Pinochet Şilisi ile bütün bağlarını koparmış, Polisario'yu desteklemeye başlamıştır (bu zamana kadar çok yakın müttefiki olduğu Moritanya ile diplomatik bağlarını gevşetmeyi kabul etti); 1980 yılında yapılan Parti Kongresinde belli başlı yabancı misafirlerden biri olan Mugabe'ye büyük destek sağlamıştı.

Diğer yandan, Kim'in tekrar birleşme konusundaki tutumuna kesin diplomatik destek ve Kim dalkavukluğu KDHC politikasına sağlıksız bir etki yapmaktadır. Kim yönetimindeki KDHC'nin desteklediği diktatörler uzun bir liste teşkil ederler: Ekvator Gine'sinde Macias Nguema (Kore Halk Ordusu birlikleri de dahil); Mobutu (Kore Halk Ordusu birlikleri, daha sonra geri çekilmiştir); İdi Amin; Bokassa (taç giyme merasiminden sonra, ilk olarak Pyongyang'a davet edilmiştir; Kim, kişisel olarak Bokassa'nın iç politikasını onaylamıştır); Pol Pot (askeri ve polis danışmanları vererek); Burundi'de Bagaza (KDHC tarafından bir başkanlık sarayı inşa edilmiştir). Ayetullah Humeyni'nin politikası «doğru» bulunarak resmen onaylanmıştır.

Bu kararların bir kısmının bilgi eksikliği yüzünden verildiği söy-

(111) Özellikle bkz. *Rodeng Sinmun* yayını, «Wolfish Nature of Imperialism Cannot Change, PT içinde, 1 Nisan 1978; Karş. Kim'in 6. Kongre konuşması.

lenebilir: Örneğin Kim'in oradaki gerçek durumu öğrenmesi üzerine Zaire'den KDHC'nin kuvvetlerini çekmesi buna bir kanıttır. Fakat bu bilgisizlik veya yanlış bilgilenme kaçınılmaz olarak doğrudan bütün gücün Başkan'da merkezileşmesinin eşliğinde gelişen sansür ve dalkavukluğun bir sonucudur. Kim, Koreli kitlelerin bir sosyalist demokrasi içinde edinmeleri gereken temel bilgi ve haberlerden yoksun bırakılmalarından sorumludur. Kim, Bokassa'nın yağma ve cinayetlerini onaylaması nedeniyle suçlanmalıdır. Sürekli olarak Pyongyang'da oturan Sihanuk ile yakın kişisel ilişkisi yüzünden Pol Pot'a verdiği desteği sürdürmektedir. 1980 Kongresinde Vietnamlıların Kamboçya'daki varlıkları nedeniyle, hiç bir Kamboçyalı temsil edilmemiştir.

Kim, aynı zamanda, dünya komünist hareketi içinde bulunduğu zor durumdan kurtulmak için İtalyan ve İspanyol komünist partileriyle bağlar kurmaya çalıştı. 1980 yılında, İtalyan Komünist Partisinden hem Enrico Berlinguer, hem de Pietro Ingrao Pyongyang'ı ziyaret ettiler. Daha önce Santiago Carrillo iki kez Pyongyang'a gelmişti. Carrillo, Kim'in oğlunu açıkça «Kore halkının yeni değerli rehberi» olarak tanıması KDHC basın ve yayınında resmen alıntı yapılarak kullanılan ilk yabancı liderdir. (112) François Mitterand 1981 başlarında Pyongyang'ı ziyaret etti. Kim, Tito'nun cenaze töreninde Brant'la da bir görüşme yaptı. KDHC'nin gerçekte hiç bir gelişme sağlayamadığı kilit alan, Vietnamlılarınkinin aksine Amerikalılarla ilişkileridir. Amerikalıların hoşnutsuzluk duvarında ve KDHC'ne yönelik nefretlerinde hiç bir çatlak görülmemektedir. Aynı şekilde, KDHC yönünden de Amerikan toplumu ve yönetimine ilişkin herhangi bir ilgi artışı gözlenmemektedir.

Tekrar Birleşme ve KC ile Karşılaştırma

Tekrar birleşmek KDHC politikasının ve *Juche* stratejisinin te-KDHC'nden iki ses çıkıyor. Bir yandan, iç savaş ve bölünmeden 35 yıl sonra ulusal barışmanın temel problemleri hakkında sürekli birleşme için ileriye dönük hayali teklifler sunmaktadır. Diğer yandan ise, düzeysiz propaganda salvolarıyla Güney'deki (ve Kuzeydekini de) gerçek durumu karikatürize ederek, «sadece Büyük Önder Kim Il Sung'un» birleşmeyi sağlayabileceği iddia edilmektedir.

Kuzeyin birleşme tekliflerinin uygulanabilirliğinin hiç bir bilimsel yanının olmaması, kişiye bunların deneme kabilinden yapılmış olduğu izlenimi verir. Benim izlenimlerime göre, Kuzey, Güneyli kitlelerin gözünde iki konuda büyük avantaja sahiptir: Dimdik «ayakta»dır ve işgücünü yabancı sermayeye peşkeş çekmemektedir, kadınları Güney'de olduğu gibi fahişelik batağına saplanmamıştır; bu-

(112) PT, 6 Aralık 1980, s. 3.

na karşılık 1) Kim'in putlaştırılması ve 2) Kuzey'deki yaşamın kasvetli ve yalıtılmış biçimi aleyhte olanlardır.

Hem Kuzey, hem de Güney, büyük bir sosyal dönüşümle birlikte hızlı bir ekonomik gelişme deneyine sahiptir. Sosyal yapı, sosyal davranış, kültür, hatta dil dahil, (politikadan söz etmek yersiz) her konuda birbirinden çok farklı yollarda ilerlemektedirler. Her iki yan da gerek sivil, gerekse askeri alanda çok büyük bürokratik duvarlarla çevrilidir. (Bence özellikle Güney yönetiminde) güvensizlik, korku ve nefret vardır. Bir toplumun, diğer toplumla ilgili bilgileri, her iki yanda da, yok denecek kadar azdır. [113]

Daha önce de belirttiğimiz gibi, KDHC hakkındaki ekonomik verilerin çoğu hakkında bir ortak kabul yoktur. Güney'de kişi başına yıllık gelir 1500 dolar civarında hesaplanmaktadır, [114] büyük bir ihtimalle, daha iyi bir bölüşümle Kuzey'de de aynı seviyededir. Üretim verilerinin ayrıntılı bir karşılaştırması için uygun olan son yıl 1976'dır. Tablo V'de görüldüğü gibi 1976'da Kuzey'in temel maddelerdeki kişi başına üretimi (Güney'in yarısı kadar nüfusla) Güney'in üretiminin aşağı yukarı iki katıdır.

TABLO V
ÜRETİM MİKTARI

		1970		1976	
	Birimler	*Kuzey*	*Güney*	*Kuzey*	*Güney*
Elektrik	Milyar Kwh	16.5	9.2	21.8	23.1
Kömür	Milyon metroton	27.5	12.4	39.5	16.4
Ham çelik	Milyon metroton	2.2	0.5	2.75	2.7
Suni gübre	Milyon metroton	0.3	0.6	0.6	0.8
Çimento	Milyon metroton	4.0	5.8	5	11.9
Tekstil (iplik dahil)	Milyon metre kare	418	329	450	936
Rafine petrol	Milyon metroton	0	9	1	17.8
Balıkçılık	Milyon metroton	0.7	0.9	1.2	2.4
El aletleri	Bin birime	10.0	7.5	24	8.4
Kamyon	Bin birime	4	5.5	10	19.5
Çinko	Milyon metroton	83	3	125	27
Kurşun	Milyon metroton	61	3	80	8
Televizyon alıcısı	Milyon birimi	—	0.1	—	2.3

Kaynak: CIA, *Korea* 1978

(113) Bu durum Oguri tarafından çok açık bir biçimde ortaya konulmuştur. özellikle s. 15, 17.

(114) Monthly Review of Korea Affairs, Cilt 3, no. 1/2, (Ocak-Şubat 1981)

Sonuç: En İyisi ve En Hüzünlüsü

Bir Japon ekonomisti KDHC'inde 1946 ile 1974 yılları arasında kişi başına düşen gerçek gelirin 20 misli arttığını hesaplamıştır [115] Kötüleyici propaganda barajının arkasında hayran olunacak bir başarı—Kore halkının başarısı yatmaktadır. Rejimin politik yalanlara yatkınlığı, kişide ekonomik iddialar konusunda aşırı kuşkular uyandırabilir. Bugüne kadar, Kore'de dolaşmış ve Potemkin köylerini gezmiş hiç kimse kendisini, KDHC'nin sağladığı ekonomik başarı karşısında hayranlık duymaktan alıkoyamaz.

Toplumun olağanüstü seviyedeki homojenliği, ülkenin bölünmüşlüğünün verdiği itici güçle birleşince, olağanüstü bir kitle seferberliğini oluşturmuştur. Hükümetin kuşatma mantığı hiç kuşkusuz bunu sağlamaya yöneliktir. Ama, KDHC'nde «yukarıdan aşağıya» hükmeden bir sorumluluk ve katılım düzeyini hissetmemek biraz zor. [116] Toplum dağlara gönderilmiştir. Mantıksızca gibi görülüyor ama, Oguri'nin söylediği gibi, yalıtım durumu artı ekonomik ilerleme bir çok kişide gerçekten bir cennette yaşıyorlarmış inancını yaratmıştır, bunun arkasından kitle hareketsizliği çabucak belirebilir. [117]

Kore devrimi, olağanüstü boyutlarda maddesel kazançları ve bütün toplumun kitlesel dönüşümü ile gerçek bir devrimdir. Ama, altında bir trajedi yatmaktadır. Bu ulus Amerikan emperyalizmine karşı kahramanca savaşmış ve büyük işler başarmıştır. Ama dünyanın büyük bir kısmının sempatisinden ve anlayışından yoksun bir durumdadır. Dünya emperyalizmini zayıflatmıştır. Şayet Lyndon Johnson'un dedikleri doğruysa 1968 Tet saldırısından hemen önce *Pueblo*'ya elkoyarak Amerikan istihbaratının dikkatini bu yöne çekerek, Vietnamlı devrimcilere paha biçilmez bir enternasyonalist destek vermiştir. [118] Sert koşullar altında daha iyi bir dünya yaratma savaşı veren bu toplum, bizim anlayış göstermemizi istemektedir. Isaac Deutscher'in dediği gibi, «Dayanışma... gerçeği örterek sağlanamaz». [119]

Bu kez gerçek her yönüyle tatsız. Kim Il Sung, tartışmasız saygıdeğer bir kişidir. Kore devriminde en önemli rolü o oynamıştır. Başarılarda da, yenilgilerde de onun rolü vardır. KDHC'nin bugünkü duruma gelmesinde onun liderliğinin yardımı muhakkak ki önemlidir. Fakat, aynı zamanda bu devrimin bütün dünyanın sempatisi-

(115) Nishihawa, s. 239.

(116) Yönetimin tüyler ürpertici propagandası ve yabancı konukların birçoğunun gözükapalı dalkavukluğu, Pyongyang'ın ve dalkavuklarının gösterdiği delillere inanmama eğilimi yaratıyor. Ama toplum, yönetimin propagandasından *daha iyidir*, daha kötü değil.

(117) Oguri, S.-15.

(118) L.B. Johnson, *The Vantage Point*, New York, 1971, s. 595.

(119) Deutscher, «22 June 1941», NLR 122, s. 88. KDHC eleştirel dayanışmayı tümüyle reddeder.

ni kazanmasına engel olan da kendisidir. Kore halkının zorlu çalışmalarına kendi şan ve şöhreti için kabaca sahiplenmesiyle Kim, onları çok gereksindikleri dayanışmadan yoksun bırakmaktadır.

6. Kongrede Kim, Partiye yüksek teknolojik geleceğe doğru hareket etme çağrısı yaptı. Diğer şeylerin yanısıra, soyaçekim üzerinde de çalışılmasını istedi. Ama oğlu Kim Chong Il'i resmen halefi yerine koyarak partiye soyaçekim sosyalizmini sokuşturmaya çabaladı. Bir çok kez KDHC'yi ziyaret etmiş onun hakkında methiye sayılabilecek bir kitap yazmış, (120) Kim'le çeşitli zamanlarda uzun uzun konuşmuş ve dayanışma hareketi içinde yüzde yüz faal görev almış bir Perulu yazar ve militana bunları neden yaptığını sorduğumda şu cevabı aldım: «Kuzey Amerika'ya karşı savaştığı; ekonomide akıl almaz işler başardığı; herkesin iyi sağlık hizmetine, iyi eğitime ve iyi bir eve sahip olduğu tek Üçüncü Dünya ülkesi olduğu için.» Bir şair olarak gerçekte ne düşündüğünü sorduğumda «Hayatımda gördüğüm en kederli ve en içler acısı durumda olan ülke. Bir şair olarak, kalbim hüzünle doldu.»

Türkçesi: Selami ŞAKİROĞLU

(120) Genaro Carnero Checa; Korea: Rice and Steel, Pyongyang 1977, KDHC tarafından bir çok dilde yayınlandı. Ayrıca bana, KDHC'nin Kim hakkında dünyanın en ücra köşelerine kadar ulaşacak düzeyde bir propagandayı üretme işini nasıl becerdiğini sorduğunda, kendisinin bütün ekonomisi resmi haciografi (azizlerin hayat hikâyelerini yazma — ÇN) zanaatına bağlı olarak oluşturulmuş bir kente götürüldüğünü anlattı.

Tartışma 10

Bugün Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki son gelişmelerden sonra, bütün dünyada sosyalistlerin geleceğin eşitlikçi ve insani toplumunu kurmaya yönelik projelerini eksiksiz bir sorgulamaya almaları zorunlu. «Yenilen sosyalizm değil bürokrasidir...revizyonizmdir...yalnış bir sosyalizm anlayışıdır...Stalinizmdir» demek yeterli olmuyor. Tıkanmaya uğrayan, kapitalizm karşısında havlu atan deneyimler ciddiye alınmak zorunda. Özellikle Sovyet devrimi, sosyalist toplum projesini hayata geçirmeye yönelik en zorlu, en inançlı, en trajik deneyim. Bu projenin gerçekleşmesi için gerek Rusya'da gerekse dünyanın her yanında 75 yıldır en kararlı, en disiplinli, en bilinçli kadrolar yaşamlarını ortaya koydular. Ama Fransız devriminin öncülerinin ihanete uğraması gibi, bu proje de bizzat kendi yarattığı kadroların ve yapılanmanın 'ihanetine' uğradı. Böylesine kendi özünü ve temellerini tüketmeye yönelik bir gelişim, sosyalizmi hayata geçirme projesindeki tüm kilit kavramları ince bir sorgulamadan geçirmeyi zorunlu kılıyor. Ekim devriminin meşruluk temeli, bizzat kitlelerin kendi eseri olan sovyetler idi. Ekim devriminin kilit sloganı ise 'bütün iktidar sovyetlere' idi. Sonra bu sovyetler neden geri plana itildi, salt içi boş bir biçime indirgenirken merkezi, gittikçe daha merkezi ve hep merkezileşen bir parti aygıtı öne çıktı? Bolşevikler çoğunluğu ele geçirdikten sonra neden bu ana dayanaklarını boşladılar. Devrimin öncülerinden şanlı Kronştadt bahriyelilerinin isyanı, ilerdeki uğursuz gelişmenin, «Devlet ve Devrim» de öngörülen devletin sönmeye yönelişi yerine alabildiğine güçlenişini çok önceden öngörerek protesto eden bir uyarı çığlığı değil miydi? İç savaş içinde 'geçici' bir önlem olarak öngörülen diğer sol parti ve örgütlerin kapatılması, giderek parti içi gurup kurma hakkının kaldırılması, sağlıklı bir tartışma ve kitlelere almaşık sunmanın olanaklarını çok erken bir dönemde silmeye başlamadı mı? Kitlelerin bizzat 'kendi' örgütleri karşısında kendilerini savunmalarını sağlayacak sendikaları neden özerkliğini yitirdi, grev hakkı niçin kaldırıldı. Kitleler kendi aygıtları karşısında nasıl savunusuz hale getirildiler?

Faşizm karşısında kazanılan o büyük zaferin coşkusundan sonra, neden halk güçlerinin gerçek cephesini oluşturmak yerine, kağıt üstünde cephelere, direnişçileri geriye itip, devlet aygıtında çalışanlara, hatta eski rejimin işbirlikçilerine, faşistlere olanak tanındı. Direniş inisiyatifleri ezilerek, ya da Yunanistan'da olduğu gibi yalnış yönlendirilerek, yalnızca bürokrasinin önü açıldı. Yukardan aşağı halk demokrasileri oluşturulurken, neden komiteler, konseyler gibi yapılara olanak tanınmadı, tam tersine varolanlar da sözde 'ilerici' burjuvazi lehine bastırıldı? Bu manevralar yerine, anti faşist duyguları bir toplumsal devrime dönüştürmenin koşulları yaratılmağa çalışılmadı?

Ve bugünün dünyasında artık, sadece çözümün, komiteler ve sovyetler gibi kitle inisiyatifleri yaratmakta uzandığını söylemek de yetmiyor. Genel akıntı içinde, sağa savrulmak, iyice şekilsizleşmiş bir 'sivil toplum' projesine savrulmak da kolay yol. Güç olan ise, sosyalizm projesini yeniden, radikal bir proje olarak yeniden üretmek, hem de bunu kitlelerle birlikte yapmak ve hayata geçirmek. Bugünden, kapitalizmin yabancılaşmış dünyasında farklı bir yaşamı yaratmak. Bu gün insanlar gelecek perspektifini yitirerek, kapitalizm tarafından adeta vahşileştirildiler. Tarihin bütün gerici tortuları hortladı. Toplumsal bir ütopya yeniden üretilmek zorunda. Rosa'nın «ya sosyalizm ya da barbarlık» sloganı her zamankinden daha çok gündemde. R.Z.

BİR DÖNEMİN SONU

Bir Yuvarlak Masa Tartışması(*)

Doğu Avrupa'daki kriz komünizmin sona erdiğini gösteriyor. Fakat Batı Avrupa Solu'nun geleceği açısından ne anlama geliyor?

Tartışmaya katılanlar : **Beatrix Campbell, feminist ve komünist; Eric Hobsbawm, tarihçi ve komünist; John Lloyd, Financial Times gazetesinin Doğu Avrupa editörü ve İşçi Partisi üyesi; ve Mario Telo, politika yazarı ve İKP'ye yakın bağımsız İtalyan sosyalisti. Başkan, Martin Jacques,** Marxizm Today'in editörü.

Soru : Geçen haftalarda göz açıp kapayıncaya kadar geçen bir süre içinde Doğu Avrupa rejimlerinin bir anda çöktüğünü gördük ve bunun yanında açıkçası Sovyetler Birliği'nde de çözülemeyen bir kriz hüküm sürüyor. Bu, bizim anladığımız komünist sistemin sonunun geldiğini mi gösteriyor?

John: Doğu Avrupa'daki hareketler ülkelere göre farklılıklar göstermesine rağmen bana göre ortak ögelerden biri bütün bu ülkelerin insanlarının —Gorbaçov'un sağladığı açıklıkla— komünist partilere ve işgalci bir güç olarak görülen sisteme karşı kolaylıkla harekete geçebilmeleridir. Prag'da muhalefetin önde gelenlerinden ekonomist Valtr Komarek, Çekoslovakya'daki sistemi, parti **nomenklatura**'sının 300 bin üyesinin 15 milyonluk ulusun karşısında olduğu garip bir sistem olarak niteliyor.

Bence bu, bazı farklılıklarla diğer ülkeler için de geçerlidir. Ve Gorbaçov'un destek garantisini geri çekmesinin ardından bir anda harekete geçen kitleler bir yük olarak gördükleri parti aygıtından kurtuldular ve partiyi etkisiz duruma getirdiler.

Soru : Ancak tarihsel sonuçlar yalnızca bunlar değil, öyle değil mi?

Eric : Bence şu anda ortaya çıkan durum Ekim Devrimi'nin damgasını vurduğu dönemin kapanmasıdır. Bu anlamıyla etkiler John'un değindiğinden çok daha uzun dönemlidir.

Bea : Ben Bolşevik tarzı devrimci mücadelenin sona erdiğini ve bunun sonucu olarak Marksizm-Leninizm'in bittiğini düşünüyorum. Fakat bu Marksizm'in bittiği anlamına gelmiyor, çünkü ikisi aynı

---

* İngiltere'de yayınlanan **Marxism Today** dergisinin Ocak 1990 tarihli sayısından çevrildi.

şey değildir. Küçük «k» ile başlayan komünizmin; Bolşevizm ile başlayan devrimci ruhun ve devrimci kültürün sonunun gelip gelmediği ise başka bir tartışma konusudur. Eski devrimci kültürle sosyal demokrasi ve yeni toplumsal güçler arasındaki ilişkiler de aynı şekilde tanımlanmaya muhtaçtır.

Eric: Doğu Avrupa'da olup bitenler bir bakıma baskıcı diktatörlük rejimlerinden, kötü ekonomilerden ve, Sovyetler Birliği hariç, meşru olmayan ve desteksiz kalan yönetimlerden kurtulma anlamına geliyor. Ancak hemen sevince kapılmamak gerekir, çünkü 40-50 yıldır bu ülkelerde gerçekleşen ve yerine ne konulacağı bilinmeyen olumlu gelişmelerin ortadan kaldırılması tehlikesini önemli saymazsak bile, alternatif olarak bu ülkelerin çoğunda milliyetçiliğin, güçlü yabancı düşmanlığı ve gerici akımların yeniden ortaya çıktığı görülüyor. Merkezi plan ekonomisini terketmek herşeyi halletmeyecektir. İşte bu yüzden Doğu Avrupa'daki gelişmeleri alkışlarken, gelecekte çok ciddi sorunların ortaya çıkacağını da unutmamalıyız.

Mario: Ekim Devrimi'nin, Sovyet imparatorluğunda, özellikle 1920'lerden sonra gittikçe amaçladıklarından uzaklaştığını görüyoruz. Ve Doğu Avrupa'daki hükümetlerin hiçbiri de demokratik desteğe sahip değildi. Belki tek istisna 1948'lerdeki Çekoslovakya idi. Bunun dışında ve 1956 Macar reformculuğu ile 1968 Prag Baharı dışında, özgürlüğü ve toplumsal dönüşümü amaçlayan Ekim Devrimi gerçeğiyle karşılaşmıyoruz. Bugün krize giren, diktatörlük sistemi ve devlet mülkiyetine dayanan başarısız ekonomik örgütlenmedir.

John: Eric'in söyledikleri konusunda konuşmak istiyorum. Bu gelişmelerin özgürlük kadar, örneğin milliyetçilik, yabancı düşmanlığı gibi olumsuz sonuçlar da doğurmasının kaçınılmaz olup olmadığını ben bilmiyorum, kimse de bildiğini iddia edemez. Ayrıca örneğin Polonya Komünist Partisi gibi birçok partinin anti-semitizmi (Yahudi düşmanlığı) benimsediklerini ve parti içi tasfiyelerde kullandıklarını da unutmamalıyız. Macaristan'da Yahudilerin çoğunlukta olduğu ve halk arasında 'Yahudi Partisi' olarak bilinen Liberal Parti'nin bir üyesinin dediği gibi: 'Kuşkusuz toplumda anti-semitizm vardır. Fakat bunun yeniden örgütlü faşist bir güce dönüşeceği söylenemez. Anti-semitizm vardır, üzerinde durulmalıdır, olumsuzdur, fakat savaştaki durum yeniden ortaya çıkmayacaktır.'

Öte yandan, Polonya başpiskoposunun yaptığı anti-semitist konuşmanın Başbakanı katolik bir aydın olan Dayanışma önderliğindeki hükümet ve Lech Walesa tarafından eleştirildiği de gözönünde bulundurulmalıdır. Başka bir deyişle, bana öyle geliyor ki, özgürlük mücadelesi veren güçlerin çoğu kendi toplumlarında varolan gerici akımlara güçlü bir şekilde karşı durmanın gerekli olduğunun bilincindeler.

Benim asıl sormak istediğim soru, Marx'ın öngördüğü politik gelişme çizgisinin Lenin'in parti anlayışından ne dereceye kadar ayrı olduğudur. Başka bir deyişle, bizi proletarya diktatörlüğüne dayanan bir partiye ulaştırmayacak bir Marksizm, politik bir Marksizm var mıdır?

Soru: Eric, toplantının başında Ekim Devrimi döneminin kapandığını söylemiştin. Bunu biraz açabilir misin?

Eric: Bu soru, John'un söylediklerine geri dönmemi gerektiriyor. Ben, John'un Marksizm ile Marksizm-Leninizm arasında zorunlu bir bağ olduğu fikrine katılmıyorum, bunun yanlış olduğunu düşünüyorum. John'un varsayımına göre Marksizm'de yalnızca bir tek öz vardır. Fakat bu, yanlış. Alman Sosyal Demokrasisinde Marx'ın söylediklerinde içkin olduğunu düşünebilirsiniz. (1) Devrimci bir durumun ya da potansiyel devrimci bir durumun varolduğu, (2) az gelişmiş ve (3) Marx'ın öngördüğü kitle hareketinin yaratılmasının mümkün olmadığı bazı ülkelerde gerçekleşen Lenin'in Marksizm yorumunun Marksizm'in ve öncü parti teorisinin özgün bir versiyonu olduğu da açıktır; ve bu ülkelerdeki etkisi de büyüktür. Fakat Leninizm bu ülkelerdeki tek Marksizm versiyonu değildi. Örneğin Menşeviklerin çok farklı görüşleri vardı ve Menşeviklerin, Marx'ın düşüncelerini en az Lenin kadar doğru yorumladığı düşünülebilir.

1914'ten önce klasik Marksizm düşüncesi Leninist yorumun tam tersiydi ve Alman sosyal demokrasisinin önderliğindeydi. Bu dönemde, Marx gibi, kapitalizmdeki toplumsal çelişkilerinin evriminin bir şekilde sistemin çöküşü sonucunu doğuracağına inanılıyordu. Devrimci taktik ve Lenin'in öncülük ettiği devrimci örgütlenme gibi fikirler ise benimsenmiyordu. Şimdi Alman sosyal demokrasisinin Marksist olmadığını iddia etmiyorum, çünkü bu da Marx'ın söylediklerinden kolaylıkla çıkarsanabilir. Benim bütün söylediğim, Marksizm ile Marksizm-Leninizm aynı şey değildir ve birinin diğerini zorunlu kıldığı doğru değildir.

Marksizm'in Leninist versiyonuna gelince, kuşkusuz bir kriz içindedir, ve aslında, bir ihtimal, sona ermek üzeredir; bu yüzden, başta da söylediğim gibi, Ekim Devrimi döneminin kapandığını düşünüyorum. Ancak yine de kapitalizmin doğasında bir değişiklik tahayyül edene kadar, görünür gelecekte kapitalist sistemin bir çöküş krizine girmeyeceği açıktır ve bu durumda birşey koparılacaksa devrimci yöntemlerle koparılabilir.

Lenin haklı mıydı, haksız mıydı, bu ayrı bir konu, fakat 1914 ile 1950'lerin başları arasında dünya kapitalizminin ciddi bir kriz içinde olduğu kuşku duyulmayan bir gerçektir. Hiçbir ülke, ABD bile, özellikle 1930'larda bu krizin dışında değildi. Kimse bu sistemin sürüp sürmeyeceğinden ve nereye gittiğinden emin değildi. Hatırlarsanız 1930'ların ilk yarısında bir çeşit siyasal turizm çok yay-

gındı, ve yalnızca Sol'dan insanlar değil, liberaller ve muhafazakârlar bile, o zaman da şimdi bildiğimiz gibi kötü bir ekonomik sisteme sahip olan Moskova'nın nasıl sağlam kaldığını görmeye gidiyorlardı. Herkes o zaman bunun planlama ile başarıldığını düşündü. Ve 1950'lere kadar her yerde, kapitalist dünyada bile planlama fikri ön plana geçti. ABD, Latin Amerika ülkelerine yardım yapacağı zaman, bir plana sahip olmalarını şart koştu. 40 yıl boyunca, bir yanda kapitalizmin krizi ve istikrarsızlığı, öte yanda işçi sınıfının yapılacak tek şeyi kesin bir kopma olarak görmesi birbirini etkileyerek gelişti. Bugün durum farklı. Özellikle 1950'lerden bu yana iktisadî olarak kapitalizmin yaşamayacağı iddiaları ortadan kayboldu.

Bana göre, Sol açısından, Sovyetler Birliği'ndeki ve Doğu Avrupa'daki sistemin çözülmesinin birincil anlamı, 1917 Devriminden sonra işçi hareketinde ortaya çıkan bölünmenin artık geçerliliğinin kalmamasıdır. Hareket ve Enternasyonal yalnızca bir dünya devrimci hareketinin etkin olacağı varsayımına dayanarak bölünmüştü, fakat sonraki bir-iki yıl içinde bunun gerçekleşmediği ortaya çıktı. Buna rağmen, hâlâ, aslında demokratik merkeziyetçiliğin gerçek anlamı olan askeri tarzda örgütlenmiş partiler temelinde devrimci bir işçi hareketine gereksinim olduğu iddia edilebilirdi.

Bunun tamamen yanlış olduğu söylenemez; Leninizm'in büyük tarihsel başarısı faşizmi yenmesidir ve bir yanda Sovyetler Birliği öte yanda Komünistlerin omurgasını oluşturduğu direniş hareketleri ve partizan mücadelesi olmasaydı Faşizm yenilgiye uğramayacaktı, ve bugün biz gelişmiş ülkelerde liberal demokrasilerde yaşamaktan sözetmek yerine, sağcı diktatörlükler ve sağcı otoriter rejimlerin çeşitli şekilleri altında yaşıyor olacaktık.

Ancak bugün komünist ve sosyal demokrat hareketler arasındaki bölünmenin artık geçerli olmadığını düşünüyorum. Bu hareketlerin şu ya da bu şekilde yeniden birleşmesi sözkonusudur. Bu birleşme, İtalyan Komünist Partisi'nin Sosyalist Parti ile birleşmeye çalışmasına benzer şekilde mi olur, yoksa İngiltere'de herkesin İşçi Partisi'nde çalışmaya yönelmesi şeklinde mi olur, ayrı bir konu. Bir süre ayrı ayrı partiler varolabilir, ama perspektifin birleşme olduğunu düşünüyorum.

Soru: İsterseniz şimdi Doğu'dan Batı'ya geeçlim. Mario sen Eric'in söylediği gibi İkinci ve Üçüncü Enternasyonal arasındaki eski ayrılığın bittiği ve yeni bir sentezin başladığı fikrine katılıyor musun?

Mario: İşçi hareketindeki bölünmenin sona erdiği doğru. Zaten bir süredir Avrupa'da kitlesel desteği olan Komünist Partiler, ortak yenilenme adı altında bazı sosyalist partilerle bir diyalog içine girdiler. Bu diyaloga katılan sosyalist partiler de, 20. yüzyılın sonunda sosyalizmin kazandığı anlam gibi benzer sorularla ilgileniyor-

lar. Fakat karşılaşma noktası Kautsky ve Hilferding'inki değil, modern toplumun gerçek sorunlarıdır.

Eric'in anti-faşizm üzerine söylediklerine gelince, Komünist Partilerin bu konudaki rolü kesinlikle doğrudur. Bu 30'ların, 40'ların ve 50'lerin, hatta İspanya ve Portekiz'deki Komünist Partilerin gelişmesini de katarsak 60'ların önemli bir başarısıdır. Fakat 70'lerden sonra bu konu artık kitle desteği kazandırmaya yetmiyor, çünkü Avrupa'da faşizm yenilmiş bir stratejidir.

Soru: Berlin Duvarı'nın yıkılması etrafında gerçekleşen olayların beni etkileyen en önemlilerinden biri, bu olayın, bir sistemin diğerini yenmesi olarak yorumlanması mümkünken, bir zafer olarak değerlendirilmemesiydi. Sağcı ideoloji hemen hemen ağzını hiç açmadı. Bu, bize içinde bulunduğumuz dönemin doğası hakkında birşeyler anlatmıyor mu? Yepyeni bir durumun ortaya çıktığını ve Solun bazı öngörülerinin ümit verici olduğunu söyleyebilir miyiz, ne dersiniz?

Bea: Doğu Avrupa'daki olayların beni ilk heyecanlandıranı Leipzig'de olanlardı. Orada, geri kalan Doğu Avrupa komünist partilerinin çökmesinin tarihsel bir zorunluluk olduğunu hissettim ve kendi kendime, şimdi bu partilerin topluma saldığı korkunun, toplumu etkisizleştirmenin ve zayıflatmanın karşılığını aldığını düşündüm. Bu dönemin kapanmasından memnunum. Fakat bu, insanlarda sevinç doğurmadı, çünkü bu ülkeler harap olmuştu, ve insanlar coşkularını, inisiyatiflerini yitirmişlerdi. Yine de, en azından, sürecin olması gerektiği kadar onlara ait olduğunu söyleyebiliriz.

Ancak Leipzig başka birşeyi daha ortaya çıkardı, çünkü Leipzig'de sosyalizm ile ilgili birşeyler olduğunu da sanıyorum. Doğu Almanya'da beni gerçekten etkileyen şey, İkinci ve Üçüncü Enternasyonellerin, yani komünist gelenekle sosyal demokrat geleneğin birleşmesinden çok daha fazladır.

Doğu Almanya'daki mucize, kanımca, herşeyden önce, parti örgütlenmesi fikrine bir meydan okuma, kaotik olmayan, olağanüstü sakin, soğukkanlı, olgun fakat kesinlikle kararlı bir meydan okumanın ortaya çıkmasıdır. Leipzig zaferi parti karşıtı politikanın zaferidir. Herşey partiler dışında yapılmıştır. Doğu Almanya'daki olay yeni bir politik biçim örneğidir. Bu, parti tarafından denetlenmeyen bir politika biçimidir ve Avrupa'daki sosyalist partilerin çoğu bu olaydan ders almalıdır.

Bana göre, esas değişiklik Leipzig ve Dresden'de gerçekleşmiştir çünkü bundan önce gördüğümüz, otokratik komünist toplumların ve komünist geleneklerin, kötü sosyalizm deneylerinin çökmesiydi. Oysa Doğu Almanya'da da bu deneyin birçok yönden olumsuz olmakla birlikte, burada, sosyalizm hakkında, korumak, geliştirmek ve hâlâ yaşamak istediğimiz bazı şeyler de öğrendik.

Soru: John, duvarın yıkılmasının ve Doğu Almanya ile Çekos-

lovakya'da Forum politikasının yükselmesinin Batı solu üzerinde olumlu etki yapacağını düşünüyor musun?

John: Bea'nın bazı görüşlerine katılıyor, bazılarına katılmıyorum. Duvar açıldıktan sonraki günlerde Batı'ya geçen insanların akşam üstü ya da ertesi gün geri dönerken, birçok dayanıklı tüketim malını beraberlerinde getirdikleri görülüyordu. Leipzig'deki bayraklar kadar, plastik bavullar da hareketin amblemiydi, belki de Batı'ya geçen ve satın aldıklarıyla geri dönenler, Leipzig gösterilerine katılanlardan çok daha fazlaydı.

Burada başka bir noktaya değinmek istiyorum. Sosyalistler, kapitalizm içindeki olayları hep bir öcü olarak görürler. Sermayenin başarılı biçimde uluslararasılaşması, çok uluslu şirketlerin gittikçe artan gücü, sosyalist dünyanın, Comecon'un çevresini sürekli olarak, 'Ne alacağız, nereye yatırım yapacağız, emeğin niteliği nasıl, fiyatı ne kadar' gibi sorular soran insanların sardığı anlamına gelir. Ve gerçekten de Polonya sanayisin % 80'inin satılık olduğunu bütün dünyaya ilan eden Lech Walesa gibi insanlarla karşılaşıyoruz. Aynı şey, belki güçlü bir temeli olan Çekoslovakya ve Doğu Almanya için çok doğru olmasa bile, diğer ülkeler için de geçerlidir; özgürlük hareketlerinin gidecek başka bir yeri yoktur. Yeni Forum eski soruyu tekrar gündeme getiriyor: üçüncü bir yol var mıdır? Bugün için ben üçüncü bir yol göremiyorum. Bunun maddi temelinin ne olduğunu bilmiyorum.

Değinmek istediğim ikinci nokta Mario'nun söylediklerine ilişkin. Mario, İtalyan Komünist Partisi'nin birkaç yıl önce, özellikle Batı Alman Sosyal Demokrat Partisi ile başlattığı diyaloğu yakından biliyor, yani deneyimi kuşkusuz benden daha fazla. Ama bana göre, komünizm ve sosyal demokrasi arasındaki diyaloğun Kautsky'ninkinden daha farklı yeni bir konumda, bir sentez oluşturmak üzere başladığını söylemek şu anlama geliyor: komünizm krizi, sosyal demokrasinin krizinden çok daha derindir.

Çeşitli biçimlerde, örneğin Fransa'daki gibi, ortaya çıkan sosyal demokrasinin krizi ise daha çok teoriktir. Bunlar kendilerine niçin sosyalist diyorlar? Aslında Thatcherist politikalar uygulayan İspanya'daki, ya da Yeni Zelanda ve Avusturya'daki hükümetler niçin kendilerini Sosyalist olarak adlandırıyorlar? Şimdi Gonzales'in yaptıkları gerçekten demokrasiye yeni bir soluk kazandırdı. Ancak Gonzales'in ekonomik krize yaklaşım tarzı, Hawke ve Yeni Zelanda'da Lange, ve Mitterand, hatta İsveç Sosyal Demokratları ile birlikte, Thatcherist özellikler taşımaktadır, fakat bunlar gelişmiş kapitalist ülkelerin çoğunda var olan ortak özelliklerdir. Ve bu, iktidardaki sosyalist hükümetlerin teorik bir kriz içinde olduğu anlamına gelir. Yine de sosyalist-komünist diyalogun başladığı alanın genel anlamıyla sosyal demokratik bir alan olduğu konusunda çok az kuşku vardır; gerçi sosyal demokrasi de feminizm ve çevrecilik

gibi yeni akımlardan beslenmiştir, ama bu akımların kendilerinin komünist olmadığı bir gerçektir; komünistler de sosyalistler de bu düşünceleri sonradan benimsemişlerdir.

Eric: Doğu Avrupa'daki olayların Batılı sosyalistleri rahatsız ettiği konusunda John'a katılıyorum. Olayların etkisi büyük bir geri çekilme olacaktır ve bu, sosyal demokratlar için de geçerlidir. Fakat bence Doğu'yu kendi sorunlarıyla başbaşa bırakalım ve kendi iç sorunlarımıza dönelim. Bana, sosyal demokrasi açık bir krizle karşı karşıya gibi görünüyor, çünkü sosyal demokrasinin politikaları ve örgütlenmesi de komünizm gibi belirli bir tarihsel deneyimin ürünüdür. Sosyal demokrat partilerin ekonominin yönetimine ilişkin düşünceleri, temel olarak 1918 ile 1945-46 arasında yaşanan deneyimlerin bir sonucudur. Bu yaklaşıma bağlı olarak, örneğin gerçekten işe yarayan ve gerekli olan temel Keynesyen yaklaşım 70'lerin başlarında karşılaşılan sorunların çözülmesi için, işe yaramayacağı halde, tekrar kullanıldı.

Şimdi benim bütün söylediğim budur. Her tarafta gördüğümüz yeniden yapılanma, sürekli bir yapılanma değildir. Dünyanın Thatcherist bir döneme —özelleştirme, kamu kontrolünün ve kamu işletmelerinin kaldırılması dönemi— girdiği düşüncesi bir yanılsamadır. 10-15 yıldır, özellikle 70'ler ve 80'ler boyunca bu, kuşkusuz böyleydi. Benim tahminim, 90'ların ortasından sonra insanlar yeni bir safhadan sözedecekler. Bu, 40 yıl devam eden Keynesyen safhadan çok daha kısa sürecektir. Ve Batı'da Thectherist safha da artık kapanmak üzeredir. Batı'daki sol hareketler bir an önce bundan yararlanmaya başlamalıdır: artık savunma durumunda kalmak zorunda değiliz. Gerçekten de sol için tarihsel fırsatlar doğuracak büyük reformların gündeme geleceği bir döneme giriyoruz.

Dünya çapında ise savunma konumunda kalacağız çünkü, sosyalizm olmasa da reel-sosyalizmin kaybı açıkça bir ters etki yaratacaktır. Ve bu sosyal demokrasi için de olumsuzluk doğuracaktır, çünkü ülke yönetimlerine gelen sosyal demokrasi değil bir çeşit yeni-sömügecilik olacaktır.

Mario: Almanya hakkında birkaç şey söylemek istiyorum, çünkü son derece önemli olduğunu düşünüyorum. Eric'ten, Sovyet devrimi dönemi hakkında daha kötümser, bugün olup bitenler hakkında ise daha iyimser düşüncelere sahibim, ve Doğu Almanya ile ilgili Bea'nın görüşlerine de katılıyorum. Kanımca, Almanya'da gerçekleşen ve özel bir önemi olan demokratik barışçıl bir devrimden sözetmek mümkündür. Bu yüzyıl içinde Almanya ilk kez dünyaya ve Avrupa'ya barış, demokratik katılım, daha çok özgürlük ve sosyal haklar talep eden kitle hareketi mesajı vermiştir. Bu, gerçekten tarihsel bir olgudur.

Doğu Avrupa ülkeleri korkunç bir kriz içindedir, fakat bu sağcı Batılı kapitalistlerin çabalarıyla olmamıştır. Daha karmaşık bir

olgu sözkonusudur. Bu, kesinlikle beklenmeyen, sadece Leipzig'de değil, Doğu Avrupa'nın her tarafında, Çekoslovşakya'da, Doğu Almanya'da vb. kesinlikle beklenmeyen bir olaydı.

Gelecek hakkında, Doğu Avrupa'da yaşananların Avrupa Solu'nu zayıflatmama olasılığı konusunda iyimserim. Çünkü Doğu Avrupa'daki gelişmeler soğuk savaşın değil, yumuşamanın bir sonucudur. Çünkü kitlelerin edilginliği yerine fantastik, ve beklenmeyen bir kitle katılımı, toplumsal bir gösteri sözkonusudur. Ve son olarak, bu tarz kitle hareketlerinde yeni sosyalist ögeler yer almaktadır. Bu ögeler, bazı ülkelerde önemli rol oynamışlardır. Polonya'da daha az, çünkü Polonya soğuk savaş döneminin çocuğudur. Fakat Doğu Almanya'da, Macaristan'da ve Çekoslovakya'da —Bea'nin demokratik sosyalist değerler dediği— Sol'un çok önemli bir rol oynayabileceği hareketler sözkonusudur.

Kısacası, bir yanda komünist partilerin kötümserlik doğuran çöküşünden sözedebiliriz, fakat öte yandan ise yeni akımları —eski komünistler, sosyal demokrasi, yeşiller, yeni demokratik hareketler— görebiliyoruz, ve bunun Batı Avrupa solu için çok önemli olanaklar yarattığını düşünüyorum. Benim Doğu Avrupa'dan çıkardığım sonuç budur. Elbette Doğu Avrupa'nın sömürgeleştirilmesi tehlikesi vardır. Yeni Forum'un bir üyesinin dediği gibi, 'Batı Almanya'nın Sicilyası olmak istemiyoruz!' Bu da gerçekten bir olasılıktır.

Son olarak, John'un İtalyan Komünist Partisi ile Alman Sosyal Demokrat Partisi ve diğerleri arasındaki diyalogun tam orta noktada başlamadığı fikrine katılıyorum. Böyle bir diyalogun tek koşulunun, İKP'nin uzun bir özeleştiri sürecine girmesi, yani Üçüncü Enternasyonal'in dünyasından çıkmak için çaba göstermesi ve demokrasinin evrensel değerinin farkına varması olduğunu düşünüyorum. Özeleştirinin sosyal demokrat geleneğe ait bir özellik olduğunu söyleyebiliriz.

Eric: Ve de Marksist geleneğe!

Mario: Elbette! Fakat iki Enternasyonal arasında gerginliğin sürdüğü günlerde Berlinguer daha çok sosyal demokrat geleneğe yakındı. Sosyal demokrasi ile komünizm arasında bir üçüncü yol olduğuna inanmıyorum. Böyle bir şey sözkonusu değil. Sorun, sosyal demokrasinin büyük rol oynayacağı yeni koşullarda Avrupa Solu'nun gelişmesi için yeni bir strateji oluşturmaktır. Fakat hangi sosyal demokrasi? Sosyal demokrasinin, İspanya ve Fransa'dakinden farklı olarak, kitle örgütlerine ve toplumdaki derin toplumsal köklere bağlı olduğunu söylemek istiyorum.

Çeviren: Tonguç ÇOBAN

Sovyetler Bloğundaki Çöküşün Avrupa'ya Etkileri

Kısa süre önce Londra'da 3 ayrı kuşaktan 3 aydın biraraya geldi. Bir İngiliz ANTHONY BARNETT, bir Rus BORİS KAGARLİTSKY, ve bir Alman HANS MAGNUS ENZENSBERGER. İçtenlikle tartıştıkları konu, Sovyet dünya imparatorluğunun çöküşü ve bunun Avrupa'ya etkileri idi. (*)

AB — Konuşmayı ulusçuluk fenomeni, Sovyet bloğunun geleceği ve gelişmelerin bizi nasıl etkileyeceği noktalarıyla sınırlamayı öneriyorum. Hans Magnus, kısa süre önce sizin «*Ah Avrupa*» kitabınız üzerine konuşurken, Avrupa'nın sadece bir kelimeyle, «tarih» kelimesiyle tanımlanabileceğini söylemiştiniz. Türkiye, Avusturya, Macaristan gibi ülkelerin AT kapısını zorladıkları, Gorbaçov'un «ortak bir Avrupa evi»nden sözettiği bu günlerde şu soru önemli bence. Bu «tarih»i doğuda nereye kadar uzatmak mümkün? Sovyetler Birliği Avrupa'nın bir öğesi sayılabilir mi?

HMA — Tabii, bu eski ve cevaplandırılması güç bir soru. Haritaya baktığımızda sorun kendiliğinden çözülüyor gibi: Polonya ile Rusya arasında uçurumlar yok. Ve Rus kültürünü içermeyen bir Avrupa kültüründen söz etmek ise imkânsız. Bu açıdan bakınca, şüphesiz ki Rusya da Avrupa'nın bir öğesi. Ancak, Rusya'daki siyasi ve toplumsal kültür sözkonusu olduğunda sorunlar kendini gösteriyor. Çünkü Rusya'nın toplumsal-siyasal kültürü Batı Avrupa'nınkinden çok farklı. Bunun nedeni de Rusların ulusal karakteri değil tabii ki. Sorun tarihsel. Ruslar Avrupa'nın batısına benzer bir tarih geliştirmek için çok az şansa sahip oldular. Ne bir reform dönemi ne de bir rönesans yaşadılar. Yaşadıkları aydınlanma dönemi ise çok farklıydı.

BK — Tümüyle ithaldi.

HME — Evet, ithaldi. Çarlık döneminde köleliğin kaldırılması ancak çok sonra gerçekleşmişti ve benzer bir sürü şey. Demokrasi sadece kısa bir süre yaşandı. Bir gün bir Rus bana şöyle demişti:

(*) ANTHONY BARNETT — 1943 doğ. Londra'da yaşıyor. «Soviet Freedom» (Picador) kitabının yazarı ve Charta 88 hareketinde çalışıyor.
HANS MAGNUS ENZENSBERGER — 1929 doğ. Yazar.
BORİS KAGARLİTSKY — 1958 doğ. Moskova Halkcephesi kurucularından. Moskova'da yaşıyor.

«Gerçek bir basın özgürlüğünü biz ancak 1917 Şubatı ile Ekimi arasında yaşadık.»

BK — Bu, doğru değil. Sözünüzü kestiğim için özür dilerim. Ama, 1917 Ocağında başlayan bütün hikâye, ki bu dönem 18 ortalarına kadar sürdü, özgürlüğün değil, daha ziyade bir kaosun tarihidir. Tabii, siyasi bir kaos ortamında yine de bir nebze özgürlük vardır ama bu, batılı anlamda, düzenlenmiş bir özgürlük değildir. Rusya'da bu anlamda bir özgürlük hiç olmadı.

Bence de Rusya Avrupa'nın bir öğesi değil. Japon kültürünün bazı elemanları her ne kadar Avrupa'nın etkisiyle biçimlenmişse de, Avrupa kültüründen çok farklı olduğunu söylediğinizde bu çok nettir. Hint kültürü de, orada İngilizce bile konuşulsa, Avrupa kültürü değildir. Başka bazı kültürler var ki, ben bunları «Avrupa sonrası» diye niteliyorum. Bence Rusya da bunlara dahildir. Tabii, bu adlandırma gerçeği bütünüyle yansıtmıyor olabilir, o ayrı. Örneğin Latin Amerika'da da Avrupa kültürünün temel değerlerinin çok etkin olduğu gözlenebilir, ama buna rağmen Latin Amerika'nın Avrupalı olduğu söylenemez. Aynı şey sanırım ABD için de geçerlidir. ABD kültürünü, içerdiği Avrupai öz olmaksızın düşünemesek bile, yine de Avrupa kültürü değildir ABD'deki.

HME — Ancak, biz yine de Avrupa'yı gereğinden çok homojen bir bütün olarak tanımlama tehlikesine karşı dikkatli olmalıyız bence. Örneğin İspanya'ya bakın. Orada bir atasözü vardır: «Afrika, Pireneler'de başlar» derler. Önce aptalca gelir insana ama bu genelgeçer inanışta yine de bir doğruluk payı vardır. Hatta İspanya çok uzun bir süre «yarıavrupai» bir ülke olarak görülmüştür. Ki bu durum Avrupa'nın bir çok kesimi için geçerlidir.

Avrupa, kültürel birliği olan bir birim değildir. Rus kültürü de Latin Amerika'dan daha farklıdır. Çünkü en azından 200 senedir Avrupa ile arasında bir «alış-veriş» var. E, zaten ortak bir kültür de böylesi bir alış-veriş sonunda oluşmaz mı? Avrupa kültürü Rus kültüründen bazı şeyler almıştır, Rus kültürü bize birşeyler getirmiştir. Karşılıklı bağımlılığın yarattığı bu güç aynı zamanda tarafların da gücü haline gelir. Bu anlamda ben Rus katkısı olmayan bir Avrupa kültürünü düşünemiyorum bile.

BK — Ama, Amerikalılar da Avrupa'daki gelişme ile çok yakından ilişkililer. Rusya'nın Avrupa'ya dahil olmadığını iddia etmiyorum. Coğrafi açıdan bu, çok saçma olurdu. Ve, bir çok Rus'un sınırlı da olsa Avrupa'ya belirli bir yakınlıkları olduğu konusunda size katılıyorum da. Büyük araştırmacı, ortaçağ tarihçisi Aaron Gurjeviç bir keresinde 'Ruslara Avrupa derken neyi kastettiklerini sorsanız, Fransa'nın, hatta Fransa'nın tümünün bile değil Paris'in, ve Paris'te de sadece belli bir bölgenin kastedildiğini görürsünüz' demişti.

(Gülüşmeler)...

AB — Perestroyka, şimdi doğu Avrupa ülkeleriyle batı Avrupa

arasında çok daha yakın ilişkiler kurulmasına yol açacak. Latin Amerika için aynı şeyi söyleyemeyiz, ABD için ise durum neredeyse tam tersi. Siz, Boris siyasi faaliyetleriniz sırasında Rusya'nın Avrupa'ya ya da Paris'e giderek daha fazla yaklaştığı hissine kapıldınız mı hiç?

BK — Sovyetler Birliği ile batı, özellikle batı Avrupa arasındaki uçurum ne yazık ki aşılamaz derecede büyük bence. Hatta giderek derinleşiyor. Rusya'daki siyasi kültürün temelinde batıya, özellikle batı Avrupa'ya, yetişme ve onu geçme çabası yatar. Ancak, bu amaçla yapılan her girişim aradaki uçurumun daha da derinleştiğini fark etmekle sonuçlanır. Japonlar'ın batıyı geçebilmeleri onların kendi kararları ve kendi doğal gelişimlerinin bir sonucuydu. Japonya'daki egemen sınıf sadece batı tarzı bir gelişmeye özenmekle sınırlamadı kendisini. Aksine halkın çoğunluğu açısından geçerli olan, kendi toplumuna özgü değerleri ve düşünce biçimlerini geliştirmeye çalıştı. Oysa Rusya'nın egemenleri bize batı tarzı bir gelişmeyi dayatmaya çalıştılar hep. Ve Rus halkı bu dayatmaya daima karşı koydu, kimi zaman aktif, kimi zaman da pasif bir biçimde. Biz aslında bir kapana kısılmış durumdayız. Giderek daha fazla geri kalıyor ve daha fazla bağımlı oluyoruz.

AB — Biz derken neyi kastediyorsunuz? Rusya'yı mı, yoksa S.S.C.B.'yi mi?

BK — Sovyetler Birliği, yeni bir Rus dünya imparatorluğundan başka bir şey değil ki. Devrimden sonra bu imparatorluğu birarada tutabilmenin tek yolu onu sözde federatif bir yeni devlete dönüştürmekti. Bu anlamda Rusya'dan mı yoksa S.S.C.B.'den mi söz ettiğimizin tarihsel olarak fazla bir farkı yok.

HME — Bu sorunları salt komünizan bir yaklaşımla ele almak çok açıklayıcı olmayacak sanırım. Yani, Lenin'in uluslar politikasından söz ederken, uluslarla ne «yapılmasının» amaçlandığını filan düşünürken. Bence bir adım geriden başlamalı ve Rus emperyalizminin ne anlama geldiğini sormalıyız. Rus emperyalizminin bölgesel olma niteliği ona özgün bir biçim kazandırmıştır. Rus emperyalizmi, bugün hâlâ varlığını sürdüren tek büyük kolonyal imparatorluktur. Diğerlerinin hepsi dağıldı çünkü. Komünistler hâlâ devrim öncesindeki imparatorluğun mirasçıları konumundalar.

Rus emperyalizminin diğer bir özgün yanı da periferideki insanların merkezden daha iyi durumda olmalarıdır. Mesela, Gürcistan'da, Baltık'ta ya da Doğu Avrupa'da. Ruslar alışveriş etmek için Doğu Berlin'e, Budapeşte'ye ve Prag'a gidiyorlar. Oysa ki, klasik kolonyalizmde artıdeğer merkeze akar, merkezdeki insanların durumu daha iyidir. Sonuç olarak bana öyle geliyor ki —bu, benim Boris'e bir Rus aydını olması dolayısıyla yöneltmek istediğim bir soru aynı zamanda— konuştuğum Rusların hemen hepsi çok önemli bir noktayı gözden kaçırıyorlar ve kendilerini emperyalist olarak görmüyorlar.

Geçen yıl Lizbon'dayken bir tartışmaya şahit oldum. Brodski ve Tatyana Tolstoya ve Batı'yı tanıyan aydınların hepsi ordaydı. Macarlar ve Polonyalılar da vardı. Ve bunlar siyasi bir tartışma başlattılar. Ruslardan hiç biri neden bu kadar çok tantana yapıldığını bir türlü anlayamadı. 'Biz sizi kurtardık' diyorlardı. 'Asıl acıları çeken de biziz. Sizin şikâyetleriniz bizim yaşadıklarımızın yanında hiç kalır.'

Bu yaklaşım doğu Avrupalılar'ı oldukça sinirlendirdi ama sonunda ortak bir noktaya varıldı. İhtiyaç duyulan tümüyle yeni bir perspektifti. Sanıyorum ki Sovyet aydınlarında gördüğüm bu yaklaşımın benzerleri Sovyetler'de de oldukça yaygındı. Bu insanlar için bir çok şey yaptık diye düşünüyorlar Moskova'da, neden bize hiç müteşekkir değiller?

BK — Burada iki zıt uç sözkonusu. Birisi sizin bahsettiğiniz ve bu yaklaşım oldukça da reel: Bu insanlar neden şikâyet ediyorlar? Buna karşın diğer yaklaşım sahipleri ise 'E, ne de olsa en büyük düşmana karşı mücadele ediyorlarr' diye düşünüyor. Ki burada kastedilen en büyük düşman bu imparatorluk. Bazı bölgelerde gerçekten de Ruslar'ın öldürülmesi tehlikesi söz konusu. Binlercesi birden. Tabii, sadece Ruslar'ın değil. Ermeniler'in de ya da diğer azınlıkların...

HME — İç savaş yani.

BK — Evet. Ve Moskova'daki bir çok saygın kişi artık şöyle söylüyor: «Eğer bu dünya imparatorluğunun yıkılmasının bedeli buysa... eğer Ruslar'ın öldürülmesi gerekiyorsa, imparatorluğu bu kadar uzun yıllar desteklemelerinin bedelini Ruslar bir şekilde ödemeli...»

HME — Bunu daha önce hiç duymamıştım.

BK — Bu, şu an Moskova'da en fazla yaygın olan görüşlerden biri. Kendi açımdan benim iki temel ilkem var. Biri en eski ve dini olanı: En iyisi insanları öldürmemektir. İkincisi ise: İnsan hakları ve ulusal haklar. Ve biz insan haklarının ulusal haklardan önce geldiğini söylüyoruz. Halkların da ayrılma ve kendi kaderini tayin hakkı vardır, vs.

HME — Teorik olarak mı?

BK — Pratik olarak tabii. Ancak, bütün insanlar aynı haklara sahiptirler. Eğer, bu ayrılma ve kendi kaderini tayin anlamına geliyorda ya da aynı ülkede yaşayan azınlıkların haklarımn çiğnenmesi ve bunların ezilmesi anlamına geliyorsa, o zaman amaç doğru, araç yanlış demektir.

HME — Bence bu söylediklerıniz oldukça sığ bir yaklaşımın ürünü. Örneğin Baltık ülkelerinde yaşananlar öylesine etkileyici ki, şimdi orada yaşayan Ruslar'ın kalkıp kendilerine kötü davranıldığını iddia etmeleri komik geliyor insana. Çünkü bugüne dek her şey tam tersine işliyordu?

BK — Hayır. ...

HME — Orada yoğun bir Ruslaştırma kampanyası gündemdeydi. Öyle ki Baltık halkları fiziksel olarak köşeye sıkıştırılmıştı nerdeyse. Kısa bir süre önce Estonya'daydım Orada bilinçli bir büyük Rusya politikasının uygulandığı çok açıktı. Bu durum onyıllardır böyle. Ve öylesine anlamsız bir sanayileşme politikası izlenmiş ki, bütün doğal çevre mahvolmuş. Devasa bir askeri kompleks gördüm orada, insanlar çalışmaya gönderiliyor. Ve ancak bugünkü yasalara göre seçme hakkına sahipler. Peki o zaman burda kurban kim? Muhakkak ki Ruslar değil.

BK — Size bunu kim anlattı? Halk Cephesi mi?

HME — Ordakilerle ben kendim konuştum. Doğruluğu tartışma götürmez istatistikler gördüm.

BK — Bu istatistiklerin tartışma götürmez olduğu hiç doğru değil. Bayağı tartışılabilir. Baltık ülkelerinde Ruslar her zaman toplumun en alt kesimini oluşturdular. Orada uzun süredir bir Rus azınlık yaşamaktadır. Eğer Estonya'da saçma sapan bir sanayileşme politikası uygulanıyorsa, Rusya'da da aynısı yaşanıyor. Bu insanlar için de geçerli. Stalinizmin mantığıdır «insan materyalini» satranç tahtası üzerinde piyon gibi kullanmak. Ben Moskova'da politikacılar biliyorum. Bunlar da aynı mantıkla davranıyorlar, ancak bu arada hiç de ruslaştırmayı ya da ulusal sorunları düşünmüyorlar. Sadece harita üzerinde piyonları sürüyorlar ve «burada iş var ama işçi yok, o zaman işçileri buraya kaydıralım» diyorlar.

AB — Politikacıların niyetleri o kadar önemli değil aslında. İnsanlar gerçekte hangi güçlerin etkili olduğunu gördüklerinde milliyetçilikten de gerekli dersi aldılar. Çok önemli ilkelerden söz ediyorsunuz Boris, önce insan hakları sonra ulusal haklar diyorsunuz. Ama bu söylediğiniz çok soyut. Hangi güçler etkinlik kazanacak? Ve bu süreç sonucunda nasıl bir oluşum meydana gelecek?

BK — Baltığa gönderilen Ruslar'ın toplumsal hiyerarşide en alt kesimi oluşturduklarını bilmelisiniz. Örneğin, Estonya'nın sosyal yapısı korkunç çelişkilerle doludur. Oradaki düz işçilerin hemen hepsi Rustur. Fabrikalardaki kalifiye işçilerin de çoğu Rustur. Oysa hizmetler sektöründe ve yönetim kademelerinde Estonyalılar çalışmaktadır. En düşük ücretli işlerde hep Ruslar çalışır. Ruslar oranın zencileridir.

AB — Siz şimdi yüksek bir soyutlama düzeyinden birdenbire etkileyici sosyolojik detaylara geçtiniz. Ama bu arada bazı şeyler gözden kaçtı. Yaşanan olayların gerçek gücü kaybolup gitti. İlerici aydınlar daima yerel kimliğin olumlu yanlarını överler ve kara fanatikleri kastederek başlarını umutsuzca iki yana sallayıp işlerin daha da kötüye gitmemesini dilerler. Siz...

HME — Siz sorunun özünü görmezlikten geliyorsunuz.

AB — AT içindeki demokratik entegrasyon ve Sovyetlerdeki demokratikleşme süreçleri yerine, ki bunlar her iki taraftaki ekonomik gelişmeyle elele giden süreçlerdir, biz belki de sadece gericilik tehlikesini görüyoruz.

BK — Batı Avrupa'da da mı?

AB — Evet. Batı Avrupa'da milliyetçi ve dinci radikalizm giderek yaygınlaşıyor. Eğer Sovyetler milliyetçilik temelli bir içsavaş ile parçalanırsa, batıda yaşanan bu süreçte daha fazla etkinlik kazanabilir. AT'ye bir reaksiyon olarak... Siz, Hans Magnus, siz de katılıyorsunuz bu görüşe değil mi?

HME — Ben bunu öngörüyorum zaten.

AB — AT yıkılmaya başlarsa milliyetçiliğin karanlık yüzü yeniden güçlenecektir. İngiltere'de daha şimdiden bunun işaretleri var. Gorbaçov Sovyetler Birliği'ni yeniden yapılandırmaya, ekonomiyi canlandırmaya, belli bölgelerde özerkliği sağlamağa çalışıyor. Aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin parçalanmasını da engellemeye uğraşıyor. Çünkü bu koşullarda yaşanacak bir parçalanma sadece çok büyük bir felakete yol açabilir. Gorbaçov'un ciddiyetinin kanıtı Sovyetler'in Macaristan ve Polonya politikasıdır. Sovyetler bu iki ülkenin bağımsızlığını resmen destekledi.

BK — Ben öyle düşünmüyorum.

AB — Biliyorum. Çünkü bence herkesin Boris, sizin gibi sosyalist de olsa bürokrasiyi yok etmek için içerden ve dışardan mücadele etmesi gerekir. Hatta, partiye girmeli ve Perestroyka'nın gerçekleşmesi için çalışmalıdır. Oysa siz tersine, bütün bunlara karşı mücadele etmek üzere bir sosyalist örgütlenme oluşturuyorsunuz.

BK — Ben sadece Perestroyka diye bize sunulana karşıyım. Bugün Moskova'da Perestroyka dediğinizde insanlar gülüyor. Perestroyka ne demek bunu hiç kimse bilmiyor. Biri, Perestroyka Yahudileri öldürmektir diyor, diğeri Rusları öldürmektir diyor, öbürü ise kapitalizmin yapılanmasıdır diyor. Bazıları, insanların kendi kendilerini yönetmesidir derken, başkaları Gorbaçov'un iktidarda tutmak için yapılanlardır diye bakıyor olaya.

HME — Ama bunda kötü olan ne? Bu, normalleşmenin işareti. Sonunda insanların başka türlü de olabilme haklarının kabulü. Bu, eskiden yasaktı. Şimdi ise sonuna kadar götürülebilir.

BK — 1917 Şubatında yaşananlar heyecan verici ve olağanüstüydü. Ama sonuç korkunç bir kan gölü ve totaliter bir rejim oldu. Sanıyorum ki, bu gelişme engellenemezdi. Hatta, mesela Brejnev rejiminden çok daha kötü rejimler de görebilirdik. Ama, benim şu anda seyahat edebiliyor olmam, herşeyin yolunda gittiği anlamına gelmiyor. Şu an memnunuz ama bu uzun vadede de memnun olacağız demek değil.

HME — O zaman size bir soru sormama izin verin: Gorbaçov'un düşmesi kimin çıkarınadır? Bundan çıkar uman hiç kimseyi göremiyorum ben. Hiç bir toplumsal grubun ne bürokrasinin ne ordunun çıkarı olamaz bunda. Çünkü kelimenin tam anlamıyla herkesin sonu demektir bu.

BK — Tabii hiç kimsenin çıkarı yok. Buna rağmen insanlar ölmeye başladı bile.

HME — Ama böylesi bir sürecin ardında siyasi bir düşünce var muhakkak.

BK — Ne yazık ki yok. Sadece bir karmaşa, bir karışıklık var. Ve bu süreç hiç kimsenin kontrolünde değil. Herkes sadece kendi amacını gerçekleştirmeye çalışıyor ama sonuç hiç kimsenin istediği gibi olmayacak. Toplumda farklı akımları herhangi bir biçimde uzlaşmaya yöneltebilecek hiç bir etkin güç yok. 1917'den sonra toplum sosyal uzlaşma mekanizmalarını ya da kurumlarını yaratmayı başaramadı.

AB — Peki, Gorbaçov bu tür sosyal uzlaşma kurumları yaratmaya çalışmıyor mu?

BG — Sadece bir uçtan bir uca savruluyor.

HME — Mesela demokratik seçimlere gitme hazırlığı yapılıyor.

BK — O da bir savrulma, ama sadece daha hızlı. Bir nokta çok önemli: Sovyet toplumu örgütsüzdü, çözülmüştü vs. toplumdaki tek örgütlü güç devlet aygıtıydı. Şimdi biz çok garip bir gelişmeyle karşı karşıyayız. Toplum yavaş yavaş örgütlenmeye başlıyor, ama bu defa devlet aygıtı farklı akımlar ve farklı çıkarlar halinde parçalanıyor. Hem de toplumun örgütlenmesinden çok daha hızlı bir biçimde. İşin bir yönü bu.

Öte yandan halkların kendi kimliklerini oluşturmaları süreci, toplumsal kesimlerin sosyal kimliklerini oluşturmaları sürecinden çok daha hızlı işliyor. Bu korkunç milliyetçilik dalgasının nedenini de burada aramak gerek bence. Çünkü ulus bir çok insan açısından artık tek birleştirici güç, sahip olduğu tek kollektif kimlik. Bu durumda imparatorluğun herhangi bir şekilde yıkılması kaçınılmaz. Gorbaçov'un imparatorluğa yeni bir biçim vererek bu yıkımı önlemeye çalışması ise verimli değil. Çünkü bu çaba ülkeyi er ya da geç bir iç savaşa sürükleyecek. Birliği meydana getiren cumhuriyetlere «tamam, hadi gidin» demek çok daha doğru olurdu bence.

HME — Siz bunu yapabilir miydiniz?

BK — Eğer Gorbaçov kriz başlamadan önce Ermenilerle dağlık Karabağ bölgesi üzerine anlaşmış olsaydı Azeriler de bunu kabul ederlerdi. O dönemde henüz bugünkü kadar güçlü bir ulusal hareketleri yoktu. Ama Gorbaçov statükoyu koruma yoluna gitti ve böylece hem Ermeni milliyetçiliğinin hem de Azeri milliyetçiliğinin gelişmesine olanak yaratarak kanlı çarpışmalara yol açtı. Ve ordu ne yapacağını bilmeden müdahale etmek zorunda kaldı...

HME — Peki, bu, bir hataydı. Ama Gorbaçov'un şimdiki amacı ne? Zaman kazanmaya çalışıyor. Zamana ihtiyacı var onun. Siyasi sorumluluğunu yüklenebileceği kadar özerklik verebilir ancak. Küçük adımlar atıyor, ama günün birinde gelip «hadi Sovyetler Birliği'ni dağıtalım» da diyemez ki. Çünkü böyle bir gelişmeyi o da sağlıklı atlatamaz. Politikada zaman kazanmak çok önemli. Bu denli kapsamlı sorunların çözümü de hemen bugün yarın bulunmaz. Gorbaçov olanaklarının sınırları içersinde hareket ediyor. Buna da mecbur zaten.

BK — Gorbaçov zaman kazanmıyor, aksine zaman kaybediyor sadece. Ukrayna'da Şçerbinski'yi görevden aldığında, artık o kadar geçti ki, sanki Şçerbinski hiç gitmemiş gibi kötülemişti herşey. Bir sene önce olaylara hakim olabilmek henüz mümkündü, şimdi ise orada artık ulusal hareketler oluştu ve baskılar daha da artacak. Eğer her şeyi olduğu gibi bırakacaksa, son derece sağlam durmalı ve hiç kimseye taviz vermemelidir. Ya da daha radikal davranarak hareketlerin bir adım önünde gidebilmeli ve yine kimseye taviz vermemelidir. Benim korktuğum nokta Sovyet imparatorluğunun ulusal devletlerine bölünmeyi kabullenmiş olması. Çünkü bu ulusal devletlerin barış içinde birarada yaşaması nerdeyse imkânsız. Balkanlaştırma çoktan başladı bile. Eğer Ermenilerin ve Azerilerin kendi orduları olsaydı, şimdi savaşıyorlardı. Bu yüzden biz bütün olası ulusal devletlerde demokratik güçleri destekleyip milliyetçiler de dahil herkesi demokratik bir devlete sahip olmanın onlar için belki de en iyisi olduğuna ikna etmeye çalışacağız.

Sosyalist Komite'nin şöyle bir sloganı var: «12 yeni Romanya'yı bir kez daha kaldıramayız».

HME — Söylediklerinizyeniden soyutlaşmaya başladı. Biliyor musunuz demokrasi zehri çok çabuk etki eder. Bunu ispat etmek mümkün. Bazı politikacılarımız bu durumdan memnun olmasalar da insanlar demokrasiye çok çabuk alıştılar. Şimdi oyuncaklarını ellerinden alın bakalım, ne oluyor? Artık insanların kazandığı hakları ellerinden almak hiç de kolay olmayacaktır. Bunun için dikkatli olmalısınız diyorum. İlla yüzyıllarca parlamentarizm geleneğiyle yaşamak gerekli değil ki. Macaristan'daki gibi insanların kafalarının bir köşesinde yer etmeye görsün. Belki de zaten gereken tek şey demokrasi özlemi.

AB — Bana öyle geliyor ki, siz iki farklı şeyi birarada söylemeye çalışıyorsunuz, Hans Magnus. Öncelikle, insanların bir kere demokrasiye sahip oldular mı onu kaybetmek istemediklerini, ikinci olarak da sadece bir mit düzeyinde bile olsa, taleplerinde direnebilmeleri için tarihsel bir hafızaya sahip olmaları gerektiğini sanırım. Ama ben ne zaman Ruslarla konuşsam hep: «Ah, biz demokrasiyi zaten 6 ay yaşayabildik» ya da «biz demokrasiyi hiç bir zaman gerçekten yaşamadık ki» diyorlar. Sadece mitsel bir anlamı bile olsa, bu dönemde saygı duyacaklarına, onu aşağılıyorlar. Siz de Boris, Gorbaçov'un yaptığı hiç bir şey size doğru gelmiyor. Başarılı olabilmesi için daima olayların bir adım önünde gitmeliydi sizce...

BK — Biz zaten onun önde gitmesini istemiyoruz. Aksine planladıklarını gerçekleştirmesini engellemek istiyoruz.

HME — Çok kötümsersiniz.

BK — Hayır. Biz onun ülkeyi mahva sürükleyeceğine inanıyoruz. Gerçi birçok aydın 1917 Şubatından daha rahat şu an, ama o

günden bugüne olanları dikkate alırsanız, sonucun hiç de içaçıcı olmadığını görürsünüz.

HME — Ama doğu Avrupa'da yaşanan süreç de sizin lehinize işliyor. Gerçi onların farklı gelenekleri var ama yine de tamamen başka değiller ve geçmişi yeniden değerlendirmeye başladılar. İzin almaya gerek olmadan trene binip bütün Sovyetler Birliği'ni dolaşabilirsiniz. Daha önce bunu yapamazdınız. Düşündüğünüz herşeyi söyleyebilir ve yayınlayabilirsiniz. Şimdi siz bütün bunları geri mi vermek istiyorsunuz?

BK — Tabii ki değil.

HME — Tamam o zaman. Toplumsal kazanımlar sağlandı. Ben demin sadece iki tanesine değindim. Ama başka bir çok örnek getirmek mümkün. Bu hakları insanlardan geri almak oldukça zor olsa gerek.

BK — Doğru. İşte bu yüzden kötümserim. Çarlık için insanların üzerinde baskı kurmak kolaydı. Çünkü kimse kitlesel demokrasinin ne olduğunu bilmiyordu. Stalin, devrimin kazanımlarını yok edebilmek için yoğun bir teröre ihtiyaç duymuştu. Bu anlamdaki her gelişme, eski rejimden de geri götürecektir artık toplumu.

HME — Stalinist terörün kendine özgü, alışılmışın dışında bir ahlakı vardı. Nedenler vardı. İnsanlar bu nedenlere inanıyordu. Rejime duyulan güven ve haklılık duygusu oldukça güçlüydü. Stalin öldüğünde nasıl ağladıklarını anlattı insanlar bana. Brejnev için kim ağladı? Sonrakiler için de hiç kimse ağlamıyacak. Bundan sonra hiç kimse yeni bir terör dalgasını pasifçe kabullenmiyecektir. Artık partinin 30'lu yıllarda olduğu gibi bir kitle tabanı yok.

BK — Ama, bu yönde bir girişim bile pek çok insanın hayatına mal olur. Literaturnaja Gazeta'da batıya yetişmek ve onu geçebilmek için rejimin çok güçlü olması gerektiğini yazan liberal aydınlar var bugün. 'İşçilere karşı duygusal davranmamalıyız, onları çalışmaya zorlamalıyız' diyorlar.

AB — Bu yazılanların yayınlanabilmesi iyi değil mi sizce?

HME — Sevimli demokrasi yoktur. Batı Almanya'da faşistler her gün fikir açıklıyorlar. Demokrasi insanın sinirlerini de bozabilir. Çünkü sürekli iğrençliklerle de karşılaşabilirsiniz. Aynı psikanalizde olduğu gibi demokraside de insanın içindeki bütün pislikler boşaltılır. Bizim basınımıza bakın. Korkunç rahatsız edici. Basın özgürlüğü o kadar da hoşa gidecek bir şey değil. Ama, biz, 'zorunlu çalışma olsaydı ne iyi olurdu' diyenlere bile tolerans göstermemiz gerektiğini öğrendik.

BK — Modernleşme ve merkezi planın kurtarılması adına değil mi?

AB — Boris, gerçekten nefesim kesiliyor.

BK — Çok korkunç şeyler söylüyorum diye mi?

AB — Hayır, sizin kötümserliğiniz karşısında kesiliyor nefesim. Bazı şeylerin düzeltilebileceği bir süreci siz tam tersine, Sovyetler

Birliği'nin felakete gidiş süreci olarak değerlendiriyorsunuz. Sadece Pekin'in değil tüm bir kıtanın geleceğini Tienanmen meydanına benzetiyorsunuz. Ancak Sovyetler Birliği'ndeki demokrasi hareketini, şu anda nedenli güdük olursa olsun, Kızıl Meydan'daki öğrencilerin hareketiyle karşılaştırmak doğru olmaz. Sovyetler'de maden işçileri var, çeşitli uluslar var. Bunların etkisi müthiş. Ama siz buna rağmen herşeyin batmaya mahkûm olduğunu ve bunun da Gorbaçov'un suçu olduğunu ve onun herşeyi daha da kötüye götürdüğünü iddia ediyorsunuz. Çizdiğiniz bu tablo bana çok garip geliyor.

HME — Yaklaşımınız nerdeyse Brejnev'i haklı çıkaracak. Olan biten herşey karşısında gözlerimizi yumalım, ekonomideki durgunluğu görmezden gelelim. Gerçi bu hiç bir şeyi çözümlemez ama hiç değilse kan dökülmemiş olur.

BK — Bir çok kişi Gorbaçov döneminde Brejnev döneminden daha fazla kan döküldüğünü söylüyor.

HME — Ama bugün yaşananlar Brejnev'in bir sonucu. Krizi Gorbaçov devraldı. Krizi o yaratmadı.

AB — Siz, bugün Sovyetler Birliği'nde bir plan eksikliği teşhis ettiniz. Ve hiç kimsenin ne yapacağını bilmediğini söylediniz. Ama öyle görünüyor ki Gorbaçov'un bir planı var.

BK — Korkarım ki yok. Şu duvardaki resme bir bakın. (Çok eski, tahtadan karoseri olan bir kamyon gösterdi) Şu nesne sizce yürür mü, yürümez mi?

AB — Eğer yürürse dökülecek.

(Gülüşmeler)...

Yürüyecek ve dağılacak. İşte bütün Sovyet İmparatorluğunda durum bu. Doğu Avrupa dahil.

HME — Doğu Avrupa konusunda aynı fikirde değilim. Eğer Ruslar doğu Avrupa halklarını rahat bıraksalar, onlar zor da olsa ilerleyebilirler. Zor olur diyorum, çünkü arabaları lüks otomobil sayılmaz. Ama, ancak rahat bırakılır ve barış içinde yaşayabilirlerse.

BK — E, rahat bırakılıyorlar zaten.

HME — Bakın bu söylediğiniz Gorbaçov lehinde bir nokta. Gorbaçov'un yönetimde kaldığı her gün Doğu Avrupa'nın şansı biraz daha artıyor. 2 yıl daha kalsın iktidarda, bütün bu yönetimler, Prag, Doğu Berlin vs. hepsi dağılacak ve düşecektir. Her iki taraftan da çok fazla baskı var. Hatta kısa vadede bile. Doğu Almanya'yı durdurmak imkânsız olacak.

BK — Ancak bir noktaya dikkat edin. Doğu ve Orta Avrupa'nın en gelişmiş iki ülkesi olan Çekoslovakya ve Doğu Almanya aynı zamanda en tutucuları da. Her iki ülke de her zaman kendilerine yetecek altyapıya ve kalifiye işgücüne sahip oldular. Eğer hiç direnemezlerse bu kesimler anında batıya geçer.

HME — E, bu çok doğal.

BK — Ama Polonya ve Macaristan'da işler hiç de o kadar kolay değil. Ben onların geçmişteki deneyimlerine dönmelerinden kor-

kuyorum. Başka bir düzeyde de olsa 20'li yılların kaotik deneyimlerine geri dönebilirler. O dönemin aşağılık kompleksine yeniden kapılırlarsa, batıyla olan uçurum daha da derinleşir. Bu bağlamda 1992'de Doğu Avrupalıları oldukça zor günler bekliyor kanımca. Batı Avrupa'ya entegre olurlarsa kenarda kalacaklar.

HME — Evet, bu açıdan size katılıyorum. Bir ayrıcalıklılar klubü olmaya devam ettiği sürece AT'ye karşı mücadele etmeliyiz.

BK — Eğer Polonya ve Macaristan AT'ye tam üye olarak kabul edilirse, içinde bulundukları ekonomik krizden çıkabilirler. Ancak ben Batı Avrupa'daki egemen kesimlerin sadece Polonya ve Macaristan'ı kurtarmak için zenginliklerini harcayacaklarını hiç sanmıyorum. Aksine, daha ziyade bu iki ülkenin ekonomisini kendilerine bağımlı kılmayı ve bundan çıkar sağlamayı amaçlayacaklardır. Hollandalı bir arkadaşım şöyle söylemişti 'Bir kaç yıl içersinde Avrupa'da da A.B.D.'nin Meksikaları yaratılacak.'

AB — Ekonomik olarak büyüyen 38 milyon nüfuslu ve sadece ucuz işçi pazarı olmanın ötesinde bir Polonya...

HME — Daha uygun bir iş ilişkisi anlamına gelir. İspanya'ya bakın. İspanya örneği çok şaşırtıcıdır. Başlangıçta benzer gerekçelerle İspanya'nın AT üyeliğine karşı çıkılmıştı. Ama kapitalistler çok daha uzak görüşlü davrandılar. Bu ülkedeki sistemi yeniden işler hale getirmeyi denediler. Bu herkes için, sadece zenginler için değil ama fakirler için de en uygun çözümdü.

AB — Evet, Boris'in yaklaşımında bir kısırdöngü var. Hem Sovyetler Birliği hem de Doğu Avrupa'nın geleceğine değgin. Ama, her iki tarafta da değişime yol açan, hem de örnek bir değişime yol açan güçler var. İki sene önce Moskova'da kendimi 60'lı yıllarda sandım adeta. Bu benzerlik beni şaşkına çevirdi.

BK — Evet, zaten ben de bu yüzden sizin kitabınızı çok sevdim.

AB — Bence 60'lı yıllar Sovyetler'e erişti artık. Bunu kuşaklararası çatışmalarda, Rock'n Roll'da ve televizyonda görmek mümkün. Bu çok kapsamlı bir değişim. Kentlileşen ve çoğulculaşan bir topluma geçiş sözkonusu. Ve bu geri dönülemez bir süreç.

HME — Bütün karmaşıklığı, hayal kırıklıkları ve güzel vaadleriyle birlikte.

BK — Ben, kısa dönemde oldukça kötümserim. Ama uzun dönemde tam da demin sizin belirttiğiniz nedenlerle biraz daha umutluyum. Çünkü bugünün toplumları 20 yıl öncesinin birer kopyası olmaktan çıktı artık. Ama Polonya'da ömrü boyunca rejime karşı mücadele etmiş olan Adam Michnik bile modernleşme ve batılılaşma için otoriter çözümlerin zorunluluğunu kabul ediyor.

HME — Ama, bütün bu süreçte Polonyalıların korkunç bir uzlaşma yeteneği sergilediklerini hayretle görüyorum. Eskiden uzlaşmazlıklarıyla tanınırlardı çünkü. Hatta, daha 5 yıl öncesine kadar Polonya'da kutuplaşma öylesine yaygındı ki, belli insanların başka bazı insanlarla değil konuşması, aynı odada bulunması bile imkân-

sızdı. Karşılıklı olarak yargılamışlardı birbirlerini. Şimdi ise birbirlerinin fikirlerini dinliyorlar. Tabii, bu pratik politika açısından birbirlerini kaale almaya başladıklarını gösterir.

BK — Size ancak kısmen katılıyorum. Zaten tartışmamızın özü de burada aslında. Ve hem aynı fikirdeyiz hem de değiliz. Uzlaşma eğiliminin arttığı konusunda size katılıyorum, ama sadece siyasi elit içersinde. Michnik Moskova'da bana Jaruzelski'nin ekonomik hedeflerinin aslında doğru olduğunu ancak rejimin bunu uygulayabilecek otoriteye sahip olmadığını söyledi, ki bu yaklaşım beni korkunç tedirgin etti. O'na göre Jaruzelski'nin programını sadece Dayanışma uygulayabilirdi. Bu tür bir uzlaşma göstermek rejimin mantığını kabul etmek ve insanları değiştirmek demek. O zaman verimli çalışmayan maden ocaklarını kapatır, işsizliği göze alır ve ekonomiyi yeniden organize edersiniz.

HME — Bu, asıl olarak Jaruzelski'nin planı değildi.

BK — Yoo, Jaruzelski'nin planı buydu. İşçi sınıfının direnişini kırmak ve aynı zamanda rejimin dayanağı olacak batıya bağımlı bir orta sınıf yaratmak.

AB — Bu, Deng'in Çin'de izlediği politika.

BK — Evet, aynısı.

HME — Güney Kore'de de aynı politika uygulandı.

BK — Valla, bizim bir sözümüz vardır: «Hiç bir zaman aynı şeyi ikinci defa yapma» deriz.

HME — Sizce başka bir yol daha var galiba. Öyle mi?

BK — Yeni yollar bulmak zorundayız kuşkusuz. Örneğin bakışımızı 3. dünya ülkelerine çevirmeliyiz. Batıya giderek daha fazla bağımlı olacağımız yerde, batıdan bağımsızlaşmaya çalışmalıyız. «Küçük güzeldir» örneğinden yola çıkarak yerel çözümlere yönelmeli, bu şekilde yeni iş olanakları yaratmalı ve ancak ondan sonra verimli çalışmayan, sadece insanlara iş yaratmak için işletilen eski fabrikaları kapatma yoluna gitmeliyiz. Teknokratik yaklaşımın bir ürünü olan «yetişme ve geçme» politikası yerine, sosyal demokrat deneyimin bazı noktalarını yeni radikalizm ile birleştirmeliyiz. Sorun bir alternatif ve çözüm getirebilmek ve buna toplumsal bir destek sağlamak.

Bizim korkumuz, biz bu alternatifi yaratamadan önce resmi Perestroyka'nın iflas etmesi. Benim Gorbaçov'a karşı olduğum açık. Ama her şeyin şu anki gibi yürümesini sağladığı sürece, yani bugünkü Gorbaçov olarak kaldığı sürece —çünkü yarın çok başka bir Gorbaçov ile karşılaşabiliriz— bize bir nefes alma olanağı verecektir.

HME — Şimdi sizin yaklaşımınızın mantığını anladım. Siz, Batı'nın önerdiğinden çok daha iyi bir şeyi hedefliyorsunuz. Ve bu tür bir planın oluşumu için gerekli temellerin henüz hazır olmadığını kabul ediyorum. Bu, çok kapsamlı bir plan olmalı. Sizin ortaya koyduğunuz bu hedef diğerlerininkinden çok daha iddialı aslında.

BK — Tabii, çünkü biz Rusuz.

HME — Birdenbire biz küçük hesapların adamı oluverdik. Hedeflerimizin çok daha dar kapsamlı ve kısa vadeli olduğu ortaya çıktı. Şu an bizim aslında reel hesaplar yaptığımız, sizin ise ütopyacı bir düşünür olduğunuz noktasına vardık. Tabii, bu durum sizin şu ana kadarki yaklaşımınızın rengini biraz değiştirdi.

AB — Orda neler olduğunu siz de görüyorsunuz. 60'lı yıllarla ilgili karşılaştırma bence uygun ama, aynı zamanda çok daha rahatsız edici. Bir kere 60'lı yıllarda yaşananlar gerçekten demokratikti. Herkesin kendine özgü bir tavrı vardı, kimse kimseye kendi tavrını dikte etmiyordu ve herkesin katılımı amaçlanıyordu. Genç insanlar açık yürekli ama sinirliydiler, engin gönüllü ama acelecıydiler. Herşeyin tümüyle değişmesini istiyorlardı. Ve bir çok kişinin cevabı ise eskimiş, kalıplaşmış basitliklerden ibaretti.

Geleceğin bize sunduğu en güzel yan genç insanlar. Ama onlar da geçmişin düşünceleriyle doluydular. Ve aslında onların bu heyecanı zamanın gerçeğiyle pek ilgisi olmayan düşünceler tarafından yönlendirilmeye hazır oldukları anlamına geliyordu.

BK — Evet, ama biz çok daha sabırlıyız.

AB — Siz hiç de sabırlı değilsiniz. Demin söylediklerıniz, tam da 20 yıl önce duyup söylediklerimin bir varyasyonuydu. Siz de aynı şekilde ne yapacağınızı bilmez haldesiniz ve tavrınız bir faciayı engelleyici değil aksine davet edici bence.

HME — Ben yine olaya başka bir açıdan bakmak istiyorum. 60'lı yılların gerçek etkisini nerde bulabiliriz acaba? Tarihte hiç kimse istediğinin aynısını elde edememiştir. Aksine ne kendisinin ne de karşıtının hesaplamadığı bir sonucu alır insan daima. Benim ülkeme değgin ise şunu söyleyebilirim ki, 60'lı yıllarda bir devrimi amaçlamak hiç de gerçekçi değildi. Ben ülkemi tanıyordum ve hiç bir zaman buna inanmadım. Bundan sonra ise gecikmiş bir modernleşme süreci yaşandı. Bazı zorunluluk anlayışlarından ve çağdışı yaklaşımlardan kurtardık kendimizi. Ancak, zora başvurmak ve çok yüksek sesle bağırmak zorundaydık. Çünkü insan çoğulcu bir toplumda mantıklı olmakla yetinirse hiç kimse dinlemez onu. O zaman da toplumu etkileyemezsiniz.

O dönemin amaç ve hedeflerindeki aşırılıklar Batı Alman toplumunu dönüşüme uğrattı. Toplumsal ilişkiler değişti: Öğrencilerle profesörler arasında, amirler ve memurlar arasında, doktorlar, hemşireler ve hastalar arasında çağa daha uygun ilişkiler kurulmaya başlandı. Bence bu sonuç büyük bir başarıydı. Birkaç yüzbin kişiden oluşan bir azınlık böylesi bir değişime yol açabiliyorsa, her aşırı ve abartılı talep haklılık kazanır.

BK — Yani siz bizi ütopyacılar olduğumuz için mi destekliyorsunuz?

HME — Evet.

BK — Size katılıyorum. Ben de demin Anthony'e aynı şeyi söy-

lemek istemiştim. 60'lı yıllar, batıda başarısızlık yılları değildi. Gerçi bu dönemin ütopyaları suya düştü, ama zaten bütün ütopyalar er ya da geç suya düşmeye mahkûm değil mi?

AB — Siz, Hans Magnus, o zaman aşırılığı eleştirmiştiniz şimdi ise savunuyorsunuz. Her iki tarafın da en iyi yanlarını almak istiyorsunuz.

HME — Ama bazı maliyetler daima engellenebilir. Kadın hareketi aşırı bir akım olan feminizm olmasaydı, bir şeyler elde edebilir miydi acaba, emin değilim. İnsan daima rasyonel olamaz, aşırılık noktaları da vardır.

AB — Ama Sovyetler Birliği'nde bugün herkes şu ya da bu aşırılığı savunuyor.

HME — Doğru. Sağlıklı insan düşüncesi toplumsal bir güç değil.

BK — Ama bu sağlıklı insan düşüncesi değil ki. Gerçi siz batıda Gorbaçov'u makul bir ilerici olarak görüyorsunuz, ama bizde hiç kimse onu böyle değerlendirmiyor. Dolayısıyla da desteklemiyor. Sizin bu söylediğiniz de zaten onun başarısızlığını gösterir. Gorbaçov 5 yıl sonra kendisini destekleyen siyasi kesimleri bile hareket geçiremez hale gelecektir. Toplumdaki görüşlerin kutuplaşması Perestroyka'nın başarısızlığımn bir kanıtıdır. Geleceğimize dair hiç boşuna hayallere kapılmayın. Böyle bir şeyi hiç hoşuma giderek söylemiyorum ama.

AB — Boş hayallere kapıldığımızı hiç sanmıyorum. Benim düşüncem şu: Evet, herşey kötüye gidebilir ama Gorbaçov'un bazı şeyleri değiştirmek için çabalamaya da hakkı vardır. Belki başaracağını iddia bile edemem ama, hiç kimse bir şeyleri değiştirmeye çalışmazsa, bu işin sonu nereye varır?

BK — İnsanların hiç bir şeyi değiştirmeye çalışmamalarının nedeni çok basit aslında. Böylesi bir gelişme hiç bir toplumsal kesimin —veya daha dar bir grubun— çıkarlarına uymuyor. Çünkü Gorbaçovvari gelişme hayatımızı belli bir biçimde düzenlemeyi ve yapılandırmayı amaçhyor. Oysa ortada birbirleriyle mücadele halinde olan çıkarları zıt gruplar var. Gorbaçov'un amacı bunları uzlaştırmak. Oysa toplumun hiç bir kesiminin böyle bir uzlaşmadan çıkarı yok.

HME — Oysa aydınlar bu konuma aday olabilirler. Sadece egoistçe nedenler yüzünden, kendi çıkarları açısından aydınlar Gorbaçov'u desteklemeli bence. Çünkü Gorbaçov'un politikaları olmasaydı aydınlar bugüne kadar olduğu gibi, bugünden sonra da dilsiz kalmaya mahkûm olacaklardı.

BK — Hayır. Gorbaçov'un izlediği politikanın aydınların değerleriyle bir ilgisi yok. Çünkü bu politika tamamen tüketimci bir tavra yönelik. Aksine onu desteklemek demek aydın olmaktan vazgeçmek demek. Egemen güçle birlikte çalışmak aydın olmanın ruhuna aykırıdır.

HME — Ben öyle düşünmüyorum. Biz demin toplumsal yapılar

üzerine konuşuyorduk, siz şimdi değerlerden söz etmeye başladınız. Bunlar birbirinden farklı şeyler. Değerleri ne olursa olsun ya da ne söylerse söylesin, toplumsal bir kesim olarak fikirlerini söyleme ve yayınlama olanaklarına sahip olabilmek aydınların her zaman işine gelir.

BK — Yanlış. Baskının yokluğu bugün neredeyse aydınları yoketmekte olan müthiş bir sorun.

HME — Ama yani, artık bu kadarı da fazla! Bu, tam bir Dostoyevski tavrı, acı çekme ihtiyacı...

AB — Son bir soru. Hans Magnus, sizin kitabınız 2006 yılında geçen bir epilogla son buluyordu. Avrupa, nükleer bir faciadan sonra kendi içinde yeniden bölgelere ayrılmıştı. Bunu yazdığınızdan beri geleceğe yönelik tasarılarınızda bir değişiklik oldu mu?

HME — Ben o zaman tarihin akışının hızlandırılabileceği ihtimalini küçümsemiştim. Olayların çok daha yavaş gelişeceğini sanıyordum, krizlerin de yeni olasılıkların da... Bugün olsa, yeni bir tarih verirdim, on yıl daha öncesi örneğin.

AB — Peki ya Ortak Pazar'ın sonu?

HME — Yoo, Ortak Pazarın sonu anlamında değil. Ama yarattığı hayal kırıklığı ve insanların Brüksel'deki teknokratlara direnişi çok kısa zamanda ortaya çıkacak. Bence Avrupa projesi değişmeli. Tümüyle ortadan kalkacağını sanmıyorum, ama köklü bir değişim geçirmeli. Çünkü dünyanın bu kesiminde hiç kimse 1830'ların anayasal ilişkilerine geri dönmek istemiyor. Gelecekte seçilmemiş hükümetlerle karşıkarşıya kalacağız. Sadece lobiler ve bakanlar kurullarınca yönetilen, memurların yasaları yaptığı ve bizim temsil edilmediğimiz hükümetlerle. Bizim söz hakkımız olmayacak. Avrupa halkları bu durumu kabul etmeyecektir.

BK — Ben de birleşik bir Avrupa yaratma fikrinin Batı Avrupa'da önemli bir direnişle karşılaşacağına inanıyorum. 1992 sorunların bitiş değil başlangıç tarihi olacak. Daha fazla ayrılıkçılık, daha fazla ulusçuluk ve daha güçlü bir ulusal kimlik bilincine yol açacak.

HME — Eğer merkezileşme en uç noktasına kadar götürülürse işlemiyecektir. Bu bütün dünyada, özellikle de Sovyetler Birliği'nde gözlediğimiz bir fenomenin parçasıdır.

BK — Doğru. Hiç kimse yalnızca Sovyet olmak istemiyor. İnsanlar Rus, Yahudi veya Estonyalı olmak istiyorlar. Hiç kimse kendi ulusal kimliğinin bu kozmopolit ve kişiliksiz çehre tarafından yok edilmesine razı değil. İnsanları buna zorladığınız sürece, daha şiddetli direniş göstereceklerdir.

AB — Belki de bu, Gorbaçov hakkındaki sorumun yanıtı. Çünkü bir tek o açıkça sovyet olmak istiyor.

BK — Gorbaçov istiyor, ama insanlar istemiyor.

HME — Gorbaçov çok yalnız bir insan.

Türkçesi: Zeynep HERKMEN

NEREYE?

Elisabeth P. Graf

Batı Almanya'nın tarih bilincine sahip bir aydını, iki Almanya'nın birleşme sürecini nasıl görüyor? Kadın-yazar **E.P. Graf** *bu sürecin kaygılarıyla dolu ve şöyle konuşuyor bir «Türk» yazarla:*

İlkbahar yalnız takvim yapraklarında değil, dışarsı da giderek yeşilleniyor. İlkbaharın taze çiçekleri neredeyse solmak üzere ve meyvaların tomurcukları ha patladı ha patlıyacak. Güney Ren kıyısı boyunca uzanan «Şarap Yolu» sanki bir çiçek denizi içinde yüzüyor ve sokak kahveleri çoktan atmışlar sandalyelerini dışarıya. Doğanın her yanında bir canlanma var. Güncel yaşamın hareketliliğinde var, politikada var.

Doğu Almanya'da geçen Ekim ayında büyük umutlarla başlayan bu canlanma şimdilerde 18 Mart'ta doruğuna ulaştı. Seçim sonuçları benim en kötümser beklentilerimi bile aştı. Doğu Alman halkının hemen hemen yarısı yardakçılar ve milliyetçilerden (aralarındaki Neo-Nazi'ler hiç de azımsanacak gibi değil) oluşuyor. Sosyalizmin suratına işte ağır bir şamar ve sosyalizm, uğradığı gözle görülür başarısızlığı pahalı ödüyor. O kokuşmuş hükümet kodamanları ve Stasi'nin yardakçıları sosyalizm düşüncesini ne hale getirdiler? Onu pisliğe ve acınasıya gülünç bir duruma çevirdiler, bu haydutlar.

Artık hiç bir gazete okumak istemiyorum, televizyonda ne bir yorum dinlemek ne bir açık oturumu izlemek. İnsanı kusacak duruma getirdiler. «Almanya, Birleşik Vatan» yaygarası kulaklarımı parçalıyor, «Birleşeceksek şimdi» parolası kafamda zonkluyor. Almanya'nın «daha iyi» bölümünde yaşayan ben haksızlık mı ediyorum yoksa? Belki. Acı ve yoksulluk çekmiş olanların gözünde muhakkak ki öyle. Ama acı ve yoksulluk çekenler herkes değil, ancak bunun artık hiç bir önemi yok. Şimdi artık hepsi kahraman, hepsi gazi. Ve bu da onların sonunda Para'yı tercih etmelerini haklı kıldı, yani «Deutsche Mark Partisi» ni! Başka hiç bir sıfat bulmaya gerek yok, çünkü durumun ayıbını örtmekten başka bir işe yaramaz.

Federal Almanya'da bugün Sosyal Demokratlar (SPD) iş başında olsaydı, Doğu Alman halkının yarısı bu kez onları seçerdi. Bu, gün gibi meydanda. Bu insanlar siyasal olarak hareket etmeyi unutmuşlar, çünkü sadece siyasal olarak düşünmesini öğrenmişler. Ve başkalarının düştükleri yanılgılardan ders almasını öğrenememişler.

Onlar artık ceplerini tıkabasa dolduracaklar. Volkswagen, Opel ya da Golf değil, Mercedes satın almak istiyecekler. Alman meşesinden olacak mobilyaları ve sonunda Mc Donalds'a gidecekler yemek yemeye. Her yıl yirmi çift ayakkabı satın alıp evlerinin önlerine plastikten fıskiyeli havuzlar konduracaklar, kendi ekonomik mucizelerini onlar da yaşıyacaklar. Ama bu artık 1950'li yılların değil, 90'lı yılların mucizesi olacak: Kompüterleri, videoları ve Florida'lı tatilleriyle... Kapitalizmin bütün yanılgılarını, açgözlülük, sapıklık, şehvetperestlik ve özgürlükleriyle tüketim tutkusunu tekrar tekrar hep birlikte yaşayacaklar. Kendi Benlik'lerini, kendi ruhlarını kemire kemire, patlayıncaya kadar içip tıkınacaklar, benlik ve ruhlarını demir yığınları ve porno filmlerin altına gömünceye kadar. Ve bu, belki bir gün hiç bir şey olmadıklarını, hiç bir şey edinemediklerini hayattan keşfedinceye kadar sürüp gidecek, bir insanın olması gereken şeyin sadece kabuğu haline geldiklerini fark edinceyedek...

Ve bu yüzden Doğu Almanya'da bugün kendi (ilkelerine değil) ideallerine ihanet etmemiş olan insanlara büyük saygı duyuyorum, şu Demokratik Alman Cumhuriyetinin ve bugünkü Federal Alman Cumhuriyetinin bir alternatifine umut beslemiş olanlara. Bu, belki gerçek sosyal piyasa ekonomisine giden bir yol olabilir.

Görüldüğü gibi dostum, ben Almanya'nın yeniden birleşmesinden yana değilim. Neden mi? Bu bende belki «ulusal bilinç» in yoksul kalması değil, ama *başarısız* kalmasından ileri geliyor. Siz Türklerin, Türk olmaktan duyduğu gibi, hiç bir zaman gurur duymadım Alman olmaktan. Kendimi bir ulus'la özdeş tutmak bana zor geliyor. Ulusal marşları, millî takımları, Olimpiyad'ları, hangi türden olursa olsun millî emanetleri v.b. hiç sevmem.

İnsana lâyık biçimde yaşayabileceğim bir ülkede olmak istiyorum: Toplumu insancıl olan, yani bütün insan haklarına saygı duyan bir ülkede. Almanya'nın da, dünyanın insana lâyık biçimde yaşanabilen birkaç ülkesinden biri olduğunu düşünüyorum. Ama kimi istisna durumlar dışında, çünkü böyle bir ülke olmaya engel sayılacak yeteri kadar kanıt var ortada. İnsana lâyık biçimde yaşamanın artık mümkün olmadığı zaman, yani bu toplum kendi hümanist çehresini giderek kaybedecek olursa gideceğim. Gidersem de ihanet etmiş olmam. Çünkü insan kendini satamaz. Bu ülkeye karşı hiç bir sorumluluk taşımıyorum. Duyduğum sorumluluk insanadır, bir toplum içinde kendi eylemime karşı duyduğumdur. Ve bu eylem, herhangi bir ulusun uyruğunda olmaya bağlı değildir. Bu eylem, Hindistan'da, Güney Amerika'da, Afrika, Türkiye ya da İzlanda'da da gerçekleştirilebilir. Bir insanı seviyorsam, onu belli bir uyrukta olduğu için değil, kendi tasarladığım gibi bir insan olduğu için seviyorum. Kabuk ya da kukla olmadığı için, yalnızca kendini gören, kendini tanıyan bir yaratık olmadığı için.

İki Almanya'nın yeniden birleşmesi, bundan yeni ve canlı bir şey, gıcıklayıcı bir şey doğacaksa bereketli olacaktır. Evet, bir «Alman Ulusu»nun hayrına değil, insanların hayrına yönelen bir birleşme.

Ayrıca doğal olarak kendimde millîyetçilik duygusunun neden olmadığını, bu duygunun daha baştan beri niçin hiç oluşmamış olduğunu soruyorum kendime. Yabancı dostlarımın, «Almanları» eleştirdikleri zaman gösterdiğim yoğun tepkiden ötürü buna şaşırabilirsiniz. Ama hayır, ben o zaman kendimi «Alman» olarak değil, insan olarak saldırıya uğramış görüyorum. «Almanlar şöyle şöyle» gibi önyargılara karşı savunuyorum kendimi. Zihniyet farkları elbette var, ayrı ayrı uluslar içinde geleneksel davranış biçimleri, kültür mirasında farklılıklar elbette oluyor. Ama insanı başka herhangi bir yaratıktan ayıran şeylerin hiç biri onun milliyeti ile bağlantılı değildir. O yüzden hangi gruptan olursa olsun kimi politikacıların tutturduğu şu aptalca millî bütünlük yaygarasını protesto ediyorum. Bu, saldırganlığa, hoşgörmezliğe ve iktidar açlığına kapı açıyor. Doğu Almanya'nın büyük meydanlarında sergilenen binlerce Alman bayrağına baktıkça komşumuz ülkelerin kapıldıkları endişe ve korkuları tamamıyla anlıyorum. Ben bayrakları da sevmiyorum. Felâketlerin patlak verdiği her yerde onlar vardı. Üstelik görüldüğü gibi her zaman birinin yerini ötekisi alıyor: Orak - Çekiçlisi gidip ardından hemen Kürek - Pergellisi gelmişti. Nasıl da hemen yeni bir sembol bulup dikiveriyorlar üstüne?! Bugün belki de DM'ı bulup dikecekler.

Ben hiç bir Alman'a bugün emperyalist bir düşünce birikimi isnat etmiyorum. Ama pek çok Almanın (özellikle Doğu Almanların) aşırı bir milliyetçilik düşüncesine kapıldıklarını sanıyorum, bu düşünceye yabancı düşmanlığı da eşlik ediyor. Ve düşünüyorum da şu sözde sosyalizm ne korkunç bir canavar yarattı: En ideal şekliyle tutucu bir kapitalizm tutkusu... Ve sonra birdenbire ırkçılık sorunu çıkıyor ortaya, Almanlığın mirası diye bağırıp çağırmak, yani bütün Almanlara Alman hukuku... Hayır, ben bu Almanya'yı taşıyamam, emeğimle finanse edemem böyle bir Almanya'yı. Çok geç olmadan gideceğim. Kendi yurdumdan istemiye istemiye yurt-dışı edilmemi mi beklemeliyim? Asla, kendim çok daha öncesinden kalkıp giderim.

Türkçesi : Yılmaz ÖNER

Doğu Avrupa'daki Tehlikeler

Cyril Smuga

Polonya'da, Macaristan'da, Demokratik Almanya'da, SSCB'de, Çekoslovakya'da bürokratlar artık eskisi gibi yönetemeyeceklerini kabul ediyorlar. Hemen kapitalizme geri dönülmesi için sesler yükseliyor. Gidişin neresindeyiz, «reel sosyalizm»in temelini çürüten çelişkiler hangileri, yaşanan bunalım neleri hazırlıyor? Tartışmayı yerli yerine oturtmaya çalışalım.

Le Monde birinci sayfasında «*Polonya kapitalizmin eşiğinde*» diye manşet atarken, Margaret Thatcher da on yıllık eski tezlerinin «*Leipzig'de, Varşova'da, Budapeşte'de, hatta Moskova'da*» tekrarlandığını söyleyerek, muhafazakâr Parti kongresinde övünüyordu.

Doğu'da, yokluklar, dış borçlanma, sanayi üretiminde düşüş ve umutsuzca yardım çağrıları biçiminde ortaya çıkan ekonomik çöküş konusunda buna benzer pek çok laf edildi. Bunların hepsi de aldatıcı sözler; çünkü, Doğu'da Rus devriminin bürokratik biçimde yozlaşmasından doğan toplumsal olguların içerdiği çelişkileri ele alan hiçbir çözümleme yapılmadı, böyle bir çaba görülmedi. Haksız yere sosyalist olarak adlandırılan ekonomilerin geçirdiği kriz, bürokratik iktidarın dayandığı çelişkinin derinleşmesiyle ortaya çıktı. Bu çelişki, başlıca üretim ve değişim araçlarının kolektif mülkiyetiyle (devlet mülkiyeti) bu araçların, emekçilerin üzerinde yer alan bir takım kişilerce özel olarak yönetimi arasındaki çelişkiydi.

Bu çelişkinin etkilerinin bilincinde olan bürokratik yönetim, otoriter bir denetim aracılığıyla, yönetici aygıtın tümünü kendi yasalarına boyun eğdirmeye çalıştı. Bu denetimin başlıca araçları, nomenklatura (ekonomi ve devlet katındaki sorumluluk isteyen görevler; bu görevlere parti istediği kişileri getirebilirdi), yukardan empoze edilen ve her türlü toplumsal denetimden uzak bir plan aracılığıyla ekonomik merkeziyetçilik, ve ücretli emeğin denetimine dayanan bir sanayi despotizmiydi.

Bütün bu mekanizmaların amacı, üretim sürecini ve toplumsal yaşamın tümünü bürokrasiye —asalak toplumsal katman— bağımlı hale getirmeyi amaçlıyordu. Bugün tanık olduğumuz, işte bu gerici rüyanın çöküşüdür.

Bürokrasinin hiyerarşik hale gelmesi ve patlaması

Stalincilerin yerleştirdiği bu muazzam denetim aygıtı kendi çelişkileri yüzünden çöktü. Bu aygıt öncelikle verimsiz ve devasa boyutlardaydı: Her işyerinde personelin yüzde 30 ile 40'ı üretime katkıda bulunmuyordu; aşırı derecede gelişmiş bir ordu ve polis gücü vardı; üstelik devlet aygıtı da son derece kalabalıktı. Bunun sonucu olarak da emeğin toplumsal verimliliği (birey olarak çalışanların verimliliği değil) son derece düşüktü: Birkaç yıl önce, Polonya'da bir otomobil üretmek için, Batı Avrupa'dakinden üç misli daha fazla zaman harcamak gerekiyordu (Bu, yalnızca teknolojik geriliğin sonucu değil, belli bir iş örgütlenmesinin meyvesiydi).

Öte yandan toplumsal denetim aygıtı hiyerarşik bir sisteme sahipti: Bu da yığınla ayrıcalığın doğmasına ve bu toplumsal grup içinde birbirine bağlılığın yaratılamamasına neden oluyordu. En tepedekine kadar her bürokrat, kendi üstündekiler tarafından sömürüldüğünü hissediyor, üstlerinden sözederken «Onlar» diyordu. Ve her bürokrat, müşteri ilişkileri yoluyla yerini sağlam tutmaya çalışıyor, yukardakilerin gözüne girerek basamakları tırmanmak için çırpınıyordu.

Bu çelişkiler bürokrasi içindeki birlikteliği ortadan kaldırıyor ve kendi egemen ideolojisini yaratmasını engelliyordu. Bu nedenle, toplumsal bir grup olarak bürokrasi istikrarsızdı ve burjuvazinin tersine, kendi yeniden üretimini ve kendi doğumuna yol açan toplumsal ilişkilerin devamını sağlayacak doğal güçten yoksundu. Bu yüzden de, ürettiği ideoloji, işçi sınıfının ve burjuvazinin ideolojisinden apartılmış, piçleşmiş bir ideolojiydi. Ve bu iki ideoloji de, toplumdaki yerini meşrulaştırmasını sağlayamıyordu.

Tarihsel ölçekte, kapitalizme geri dönüşle sosyalizmin kuruluşu arasında bir «üçüncü yol» mevcut değildir. Bürokratikleşmiş toplumsal oluşumlardan çıkarılacak ilk ders budur. Üretim ve değişim araçlarının kolektif mülkiyetiyle bireysel yönetimi arasındaki çelişki, ya mülkiyet alanında atılacak bir geri adımla (özelleştirme) ya da yönetim alanında atılacak bir ileri adımla (özyönetim) aşılabilir. İki durumda da bürokrasi özgül bir toplumsal katman olarak yerini yitirecektir.

Elbette, ekonominin özelleştirilmesi ele alınacak olursa, birçok bürokrat bu sayede yeniden ayrıcalıklı bir yere kavuşabilir (Nitekim, «Sovyet bloku»na mensup ülkelerden çoğunda görülen restorasyon eğiliminin kaynağı da budur). Ancak, Doğu'da kapitalizmin restorasyonu, dış ticaret tekelinin kaldırılması, piyasaya dönüş, hatta ekonominin kimi sektörlerinin özelleştirilmesi gibi bazı değişikliklerin dışında daha farklı yenilikler de içermektedir Asıl önemli olan, sermayenin serbest dolaşımıdır. Bu olguya, emir komuta zincirine dayalı ekonomilerde rastlanmaz.

İşte bu nedenle, dün muhalif, bugün ise kapitalizm yanlısı, burjuvazinin politik kanadına mensup kimi kişiler, «yeni bir Marshall Planı» fikrini ortaya atmaktadır. Böylesi bir plan, emperyalist yönetimlerin, Doğu'da sermayeyi bir toplumsal ilişki olarak yeniden yerleştirmeyi amaçlayan, bunu da yatırımlar aracılığıyla yapmayı hedefleyen tarihsel ve bilinçli bir seçimi olarak düşünülmektedir. Eğer başarı sağlanırsa, kapitalizm, son yirmi yıldır içine girdiği uzun depresyon dalgasından kurtularak eski refahına belki de kavuşabilecektir.

Ama, kapitalizm de bunalım halindedir: Borsalardaki istikrarsızlık ve borçlanma nedeniyle mali, işsizlik nedeniyle toplumsal, ABD liderliğinin zayıflaması nedeniyle de siyasal bir bunalımdır bu. İşte bu nedenle, bütün burjuva politikacıları, bugün Doğu'dan gelen yardım çağrılarına yanıt vermekte çekingen davranmaktadır. Mitterand'ın Polonya'ya verdiği dört milyar franklık kredi, ilkbaharda Dayanışma Sendikası'nın bir Marshall Planı için öngördüğü 10 milyar dolarlık yardımla karşılaştırılamaz bile.

Kapitalizmin restorasyonu yolundaki girişimler, işçi sınıfını da harekete geçirecektir. Polonya'da WSK Swidnik helikopter fabrikasında, şirketin bir İtalyan firmasına satılarak çalışanların dörtte birinin de atılması projesi karşısında, işçilerin greve giderek fabrikayı işgal eylemi, geleceğin habercisidir.

Polonya'da, 1980 yılında Dayanışma'nın —bağımsız işçi hareketi— ortaya çıkmasından beri, bu ülkede bürokrasinin egemen olduğu toplumları kemiren çelişkinin ilerici biçimde aşılması için gerekli önkoşullar doğmuştur. Macaristan ve SSCB'de benzeri sendikaların kurulması yolundaki girişimler, yönetimlerindeki ideolojik karmaşa ne olursa olsun, desteklenmelidir. Çünkü, her türlü «resmi» sendikadan farklı olarak, bunlar işçi sınıfının kendi öz örgütlenmesinin doğurduğu, devletçi kontrol aygıtlarının işin içine karışmadığı oluşumlardır. Ancak, bugün ortaya çıkan bağımsız işçi hareketlerinin doğal olarak başarılı bir siyasal devrimle sonuçlanacağını ummak, hayalcilik olur.

Devrimci mücadele, başarıya ulaşmak için deneyimli bir politik yönetime gereksinim duyar. Böylesi bir yönetim, sınıf mücadelesinin mekanik bir sonucu değildir. Proletarya mücadelesinde tarihsel geleneğin stalinizm yüzünden mahvolduğu ülkelerde, böyle bir şeyin doğması son derece zordur. Bugünkü mücadeleler sonucu ortaya çıkmış olan öncü militanlarla marksist işçi hareketinin teorik ve siyasal kazanımları arasında yeniden bağlar oluşturulması gereklidir. Bugün karşımızda bizi bekleyen sorun budur.

Türkçesi : Ayşen GÜR

BELGE YAYINLARI

İSRAİL'İN KUTSAL TERÖRÜ
Livia Rokach

•

GÜNEY KORE MODEL OLABİLİR Mİ?
Ulrich Luther

•

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BUNALIM—I-II
Mustafa Sönmez

•

ALMAN EMPERYALİZMİNİN TÜRKİYE'YE GİRİŞİ/Berlin-Bağdat
Lothar Rathman

•

HÜRRİYET BİLDİRGELERİ
Magna Carta'dan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine - Belgeler

•

ULUSAL SORUN, SENDİKAL MÜCADELE VE DEVRİMCİ SAVAŞ
James Connoly

•

GENEL BUNALIMIN DİNAMİKLERİ
Wallerstein/arrighi/Frank/Amin

•

ÖZGÜRLÜK ÜSTÜNE
John Stuart Mill

•

İNSAN HAKLARI
Thomas Paine

•

YENİ OSMANLILARDAN BU YANA İNGİLTERE'DE TÜRK GAZETECİLİĞİ
Cavit Orhan Tütengil

•

İDEOLOJİ VE POLİTİKA
Ernesto Laclau

•

YENİ SOĞUK SAVAŞ/ABD-SSCB İLİŞKİLERİ
Fred Halliday

•

1968/İsyancı Bir Öğrenci Kuşağı
Ronald Fraser

•

BEN BİR İNSANIM (2. Baskı)
Mahmut Memduh Uyan

•

21. YÜZYIL EŞİĞİNDE SOSYALİZM
Uluslararası Dünyada Sosyalizm Konferansı

•

DÜŞÜNCE SUÇU/Bir Engizisyon Hukuku Kavramı
Veli Yılmaz/Osman Taş/Mustafa Yıldırımtürk

•

DEVRİM YAZILARI
Robespierre/Dantom/Marat/St. Just/Babeuf

Dünün ve Bugünün Defterleri

Dünya Sorunları 7/3

I. **GİRİŞ** - **Ragıp Zarakolu**

II. **GENEL BAKIŞ**
- *Ekim Devrimi ve Uluslararası Komünist Hareket* - ***Fernando Claudin***
- *Bürokratik Sosyalizmin Özellikleri* - ***G.Joachim Glaesner***
- *Reel Sosyalizm İdeolojisinde Tutuculuk* - ***Lubomir Sochor***
- *Devrim Sonrası Toplumlarda Politik İktidar ve Muhalefet* - ***I. Meszaros***
- *Devlet Sosyalizmi Toplumlarında Sınıfsal Yapı ve Aydınlar* - ***I. Szelenyi***
- *Doğu Avrupa'da Alternatif* - ***Rudolf Bahro***

III. **DEMOKRATİK ALMANYA**
- *Doğu Almanya'nın Donmuş Devrimi* - ***Gunther Minnerup***
- *Politik Devrim ve Bunu Tehdit Eden Tehlikeler* - ***Ernest Mandel***
- *Berlin'deki Gösterilerde Atılan Sloganlar*
- *DAC Muhalefet Cephesinde Kim Kimdir*
- *Stalinizm Kazanamadı* - ***Jürgen Fuhs***
- *Anayurt Tehlikede* - ***Rudolf Bahro***
- *KB (Komünist Liga) Yönetim Kurulunun Açıklaması*
- *Ve Sınıra Ulaştığım Zaman* - ***Wolf Bierman***
- *Biz Bunu Öğrenmedik* - ***Christa Wolf***
- *Bağımsız Sendikaların Kurulması İçin Çağrı*
- *Tüm SED Üyelerine Açık Mektup*
- *Birleşik Sol Ne İstiyor?*
- *Bağımsız Sosyalistler Birliğinin Bildirisi*
- *Gereksinmemiz Bir Halk Kurultayıdır* - *Birleşik Sol Girişim*

IV. **POLONYA**
- *Polonya Komünist Partisinin Trajedisi* - ***İzak Deutscher***
- *Bu Krizden Kendi Gücümüzle Çıkmalıyız* - ***Jaruzelski***
- *Askeri Konseyin Kararları*
- *Dayanışma Çağrısı: Genel Grev*
- *Bir Devrin Sonu* - *İtalyan KP Açıklaması*
- *Düş Bitti* - ***Daniel Cohn-Bendit***
- *Darbeden Sonra Dayanışma* - ***Denis MacShane***
- *Dayanışma'nın Dönüşümü ve Orta Avrupa'nın Geleceği* - ***David Ost***

V. **MACARİSTAN**
- *1956 Macar Devriminin Mirası* - ***Bill Lomax***
- *Macaristan/Çekoslovakya/Polonya* - ***Agnes Heller***
- *Macaristan'daki Sosyalist Proje Bunalımda* - ***Nigen Swain***
- *Eski Cumhuriyet Yeni Dertler* - ***György Delos***

VI. **ÇEKOSLOVAKYA**
- *Çekoslovakya 1968: Reel Sosyalist Sistemde Kriz ve Altedilişi* - ***İ.Skala***
- *Hiçbir Zaman Politikanın Dışında Olmadım* - ***Dubçek***
- *Sosyalist Yenilenme Hareketi* - ***Dubçek***
- *Genel Grev Çağrısı* - ***Prag Üniversitesi Öğrencileri***
- *Prag'ın İkinci Baharı* - ***Marxism Today***

VII. **ROMANYA**
- *Romanya: İskambil Şatosu* - ***Steven L. Shampson***
- *Romanya Ulusal Kurtuluş Cephesi Bildirisi*

VIII. **BULGARİSTAN**
- *"Kaynaşmış Sosyalist Millet", Halk Cumhuriyeti ve Türk Azınlık* - ***Torsten F.Baest***

IX. **ARNAVUTLUK**
- *Arnavutluk'ta Glasnost*

X. **KUZEY KORE**
- *Kuzey Kore Muamması* - ***Jon Holliday***

XI. **TARTIŞMA**
- *Bir Dönemin Sonu / Yuvarlak Masa Tartışması* - ***Beatrix Campbell, Eric Hobsbawn, John Lloyd, Mario Telo, Martin Jacques***
- *Sovyet Bloğundaki Çöküşün Avrupa'ya Etkileri* - ***Anthony Barnett, Hans Magnus Enzensberger, Boris Kagarlitsky***

4500080T